

*Lui Iulian Antonescu și generațiilor mai vechi și
mai noi de muzeografi și colaboratori*

CARPICA L

FONDATOR: IULIAN ANTONESCU

Coperta I – Portret Iulian Antonescu, autor Dan Hatmanu (Colecția *Iulian Antonescu* a Muzeului de Istorie din Bacău – foto Mihnea Baran)

Design coperti: Dionis Pușcuță

**CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU**

CARPICA L

Publicație înregistrată la Central and Eastern European Online Library GmbH

*RO-BC-023 – cod ISIL pentru Complexul Muzeal ”Iulian Antonescu” Bacău
RO-BC-023-BIB – cod ISIL pentru Biblioteca Complexului Muzeal „Iulian
Antonescu” Bacău*

**Editura Magic Print Onești
2021**

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

Prof. Mariana Popa – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Dr. Elena-Lăcrămioara Istina – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Prof. Mihaela Băițan – Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Filiala Bacău

Prof. Vilică Munteanu – președinte executiv, Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”

Prof.dr. Dimitrie-Ovidiu Boldur – Direcția Județeană pentru Cultură Bacău

Prof.dr. Anton Coșa – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Prof. Iulian Bucur – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Dionis Pușcuță – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

***Redactor șef:* Prof. Mariana Popa – manager, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău**

***Secretar științific:* Dr. Lăcrămioara-Elena Istina**

***Membri:* Prof.dr. Anton Coșa
Dr. Marius-Alexandru Istina**

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:

Dr. Marius-Alexandru Istina

CORECTURĂ:

Dr. Marius-Alexandru Istina

Marina-Mihaela Bărbieru

Irina-Amalia Băcăoanu

**LUCRARE FINANȚATĂ DE:
CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU**

prin

COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

ISSN: 1013-4182

CUPRINS

<i>Ștefan S. Gorovei, Un jubileu și un bilanț .....</i>	9
---	---

ARHEOLOGIE-ISTORIE

<i>Dan Gh, Teodor, Obținerea și prelucrarea fierului la est de Carpați în evul mediu timpuriu .....</i>	13
<i>Paul-Marian Boeru, Relațiile dintre slavii timpurii și avari la Dunărea de Jos în lumina surselor scrise. Secolele VI-VII .....</i>	28
<i>Viorel Cruceanu, Regența Algerului: "Cuib de pirați" și centru al geostrategiei otomane din Mediterana Occidentală .....</i>	46
<i>Costin Clit, Moșile Mănăstirii Neamțului din Braniștea Bohotinului (secolele XV-XVIII). Documente inedite .....</i>	59
<i>Andrei Aldea, Asistența medicală dată de Serviciul Sanitar Român în Războiul de Independență din 1877-1878 .....</i>	117
<i>Cornelia Cucu, Pregătirea practică a elevilor băcăuani prin orele de lucru manual (sfârșitul sec. XIX-începutul sec. XX) .....</i>	157
<i>Sorin Grumuș, Portret de erou: Col. Ioan Dăscălescu, erou al Războiului pentru Întregirea României .....</i>	181
<i>Emanuel Bălan, Epidemiile pe teritoriul României în secolul al XX-lea .....</i>	186
<i>Alin Spânu, A doua bătălie de la Oituz (1917) în analiza generalului Polihron Dumitrescu .....</i>	203
<i>Gheorghe Știrbău, Din activitatea politică a lui Nicolae Iorga. De la Armistițiu la Guvernul Averescu .....</i>	218
<i>Ioan Sidău, Aspecte privind organizarea și activitatea structurilor de ordine și siguranță națională la începutul statului național unitar român (1918-1921) .....</i>	247
<i>Lavinia Dumitrașcu, Învățătorul Vasile Lepădatu, președinte al Partidului Național Țărănesc, Filiala Constanța, în amintirile avocatului Dan Alecu .....</i>	257
<i>Corneliu Ciucanu, Relațiile lui Nicolae Titulescu cu Mișcarea Legionară în alegerile din decembrie 1937. De la divergențe ireconciliabile la „parteneriat” electoral .....</i>	270
<i>Bianca Ioana Hanganu, Nürnberg: procesul principalilor criminali de război .....</i>	306

Steluța Chefani-Petrescu, Manifeste anticomuniste din județul Teleorman	324
Andrei Tudor, Nicolae Ceaușescu și relațiile României cu statele occidentale (1965-1968)	332

HERALDICĂ, NUMISMATICĂ

Anton Coșa, Simbol heraldic – Identitate națională. Românii și stema Transilvaniei	344
Dorel Bălăiță, Un jeton al Societății Anonime Forestiere „Bălăneasa”	366

ISTORIE LITERARĂ

Ioan Dănilă, O contribuție uitată la biografia lui Vasile Alecsandri	374
Mihaela Nicoleta Ichim-Radu Vasile Alecsandri și literatură Istorică în secolul al XIX-lea	379

NOTE ȘI RECENZII

Prof. dr. Dorinel Ichim, 37 de biserici de zid din patrimoniul băcăuan, Onești, Ed. Magic Print, 2021, 143 p (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	383
Manuela-Salomeea Ion, Medalii și decorații britanice din colecția Muzeului Național de Istorie a României (vol. I), seria Patrimonium. Glorie și artă (coord. serie: Ernest Oberländer-Târnoveanu), București, f.e., 2017, 169 p. (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	385
Feodosia Rotaru și Olguța Pâțu, Arta naivă băcăuană, Bacău, Editura Ateneul scriitorilor, 2020 (Iulian Bucur)	387
Abrevieri	390

CONTENTS/ SOMMAIRE/ INHALT

<i>Ștefan. S. Gorovei, Un jubilié et un bilan .....</i>	9
---	---

ARHEOLOGY-HISTOIRE/ ARCHÉOLOGIE-HISTOIRE/ ARCHÄOLOGIE-GESCHICHTE

<i>Dan. Gh. Teodor, Obtaining and processing iron in the East of the Carpathians in the early Middle Ages .....</i>	13
<i>Paul-Marian Boeru, The Relations between the ancient Slavs and Avars at the Lower Danube in written sources. VI-VII centuries .....</i>	28
<i>Viorel Cruceanu, La régence d'Alger: „nid de pirates” et centre de la géostratégie ottomane en Méditerranée Occidentale .....</i>	46
<i>Costin Clit, The properties of Neamț Monastery from the Bohotin Branch (XV-XVIII centuries). Unpublished Documents .....</i>	59
<i>Andrei Aldea, L'assistance médicale fournie par le Service Sanitaire Roumain pendant la guerre d'indépendance de 1877-1878 .....</i>	117
<i>Cornelia Cucu, Practical training of Bacău students through manual labour hours (end of XIXth Century - beginning of XXth Century).....</i>	157
<i>Sorin Grumuș, Portrait of a hero: Col. Ioan Dăscălescu, hero of the War for the Unification of Romania .....</i>	181
<i>Emanuel Bălan, Epidemics on the territory of Romania in the twentieth century .....</i>	186
<i>Alin Spânu, The second battle of Oituz (1917) in the analysis of General Polihron Dumitrescu .....</i>	203
<i>Gheorghe Știrbă, From the political activity of Nicolae Iorga. From the Armistice to the Averescu government .....</i>	218
<i>Ioan Sidău, Aspects regarding the organization and the activity of the national structures of order and security at the beginning of the Romanian unitary national state (1918-1921) .....</i>	247
<i>Lavinia Dumitrașcu, The teacher Vasile Lepădatu, President of the National Peasants' Party Constanța Branch, from the Memories of lawyer Dan Alecu .....</i>	257

<i>Corneliu Ciucanu, Les relations de Nicolae Titulescu avec le Mouvement Légionnaire aux élections de décembre 1937. Des divergences au „parteneriat” électoral</i>	270
<i>Bianca Ioana Hanganu, Nuremberg: The Trial of the Major War Criminals</i>	306
<i>Steluța Chefani-Petrescu, Anticomunist manifestos from Teleorman county</i>	324
<i>Andrei Tudor, Nicolae Ceaușescu and the Romanian relation with the Occidental States (1965-1968)</i>	332

HERALDRY, NUMISMATICS/ HERALDIQUE, NUMISMATIQUE/ HERALDIK, NUMISMATIK

<i>Anton Coșa, Symbole héraldique – Identité nationale. Les Roumains et les armoiries de Transylvanie</i>	344
<i>Dorel Bălăiță, Eine Wertmarke der Anonymen Forstgesellschaft „Bălăneasa”</i>	366

LITERARY HISTORY/ HISTOIRE LITTÉRAIRE/ LITERATURGESICHTE

<i>Ioan Dănilă, Une contribution oubliée à la biographie de Vasile Alecsandri</i>	374
<i>Mihaela Nicoleta Ichim-Radu. Vasile Alecsandri and historical literature in the 19th century</i>	379

NOTES AND REVIEW/ NOTES ET COMPTE-RENDUS/ NOTIZEN UND BEWERTUNGEN

<i>Prof. dr. Dorinel Ichim, 37 de biserici de zid din patrimoniul băcăuan, Onești, Ed. Magic Print, 2021, 143 p (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	383
<i>Manuela-Salomeea Ion, Medalii și decorații britanice din colecția Muzeului Național de Istorie a României (vol. I), seria Patrimonium. Glorie și artă (coord. serie: Ernest Oberländer-Târnoveanu), București, f.e., 2017, 169 p. (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	385
<i>Feodosia Rotaru și Olga Pătu, Arta naivă băcăuană, Bacău, Editura Ateneul scriitorilor, 2020 (Iulian Bucur)</i>	387
<i>Abbreviations/ Abréviations/ Abkürzungen</i>	390

UN JUBILEU ȘI UN BILANȚ

De mai bine de o jumătate de secol, „Carpica” este o emblemă pentru Bacăul cultural. O viață de om se cuprinde în istoria acestei publicații, inițiată de Muzeul de Istorie – azi, **Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”** – și al cărei prim tom a văzut lumina tiparului în cursul anului 1968. Un bibliograf conștiincios, dar mai puțin familiarizat cu avaturile vieții noastre culturale postbelice, ar privi nedumerit bornele cronologice: numărăm, din 1968 până în 2021, doar 50 de ani?! Matematica se împiedică și schiopătează în hățișurile împrejurărilor istorice, a căror pecete de neșters o întrezărim în asemenea „necunoscute”. Acestor împrejurări li se datorează nesincronizările semnalate în viața multor publicații periodice¹.

Știu, din experiența familială și din cea personală, ce aventură poate să fie editarea unei reviste. „Șezătoarea” bunicului meu a viețuit 37 de ani (1892–1929), dar au putut fi editate doar 25 de volume. Viața unei reviste e ca și aceea a unui om: în ea se oglindesc toate împrejurările vremii în care a apărut, cu zilele ei faste și nefaste, cu urcușurile și coborâșurile, cu bucuriile și amărăciunile, cu biruințele și înfrângerile. Privirea care o înconjoară nu mai poate fi critică, așa cum a trebuit să fie, an după an, la fiecare apariție. Cifra marchează jubileul ($7 \times 7 + 1$!), an al bucuriei, și – la fel ca în viața omului – îndeamnă la bilanț. Nu este menirea mea să fac un asemenea bilanț.

Colegii și prietenii de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” mi-au făcut cinstea de a-mi cere un cuvânt de deschidere pentru cel de-al 50-lea tom al revistei acestei instituții. Se vor fi gândit, poate, la alte cuvinte, acelea în care, cu decenii în urmă, am prezentat „Carpica” în paginile Anuarului Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” de la Iași². Era, în adevăr, o vreme când urmăream cu atenție și emoție înflorirea publicațiilor așa-zis regionale, adică acelea editate de muzeele care ființau în capitalele județelor, așteptând de la ele cât mai multă istorie și etnografie locală (sau zonală), pe care numai oamenii

¹ În ceea ce privește „Carpica”, pentru anii 1973 și 1974 a apărut un singur tom (VI), tomurile XVIII (1986) și XIX (1987) au fost reunite într-un singur volum, iar anii 1988, 1995 și 1996 au fost văduviți de apariția revistei.

² Cf. „AILAI”, XV, 1978, p. 608–609 (t. VIII, 1976); XIX, 1982, p. 870 (t. XIII, 1981); XXI, 1984, p. 691–692 (t. XIV, 1982); XXIII, 1986, 2, p. 1113–1114 (t. XVI, 1984); XXV, 1988, 1, p. 632–633 (t. XVII, 1985).

locurilor respective le pot cunoaște, le pot înțelege și, în consecință, le pot înfățișa cel mai bine. Sunt, firește, deziderate care nu pot fi de la început împlinite la nivelul cel mai înalt. Este întotdeauna nevoie mai întâi de un spațiu unde asemenea preocupări să fie cultivate, cercetătorii să fie îndemnați spre ele și, mai ales, să li se asigure o valorificare adecvată. Locul acela devine, prin eforturi comune, unul deschis și experiențelor, și dialogului, dar și discuțiilor, controverselor și polemicilor.

*S-a spus că în activitatea istoricilor, în organizarea muncii și în valorificarea roadelor ei, sunt necesare, în primul rând, două lucruri: un *devoir faire* și un *savoir faire*. Adică, pe de o parte, sentimentul că trebuie să faci, sentimentul datoriei de a face, și, pe de altă parte, să știi cum să faci, ceea ce implică atât capacitatea, cât și competența. Presupunând și aptitudini înnăscute, acest din urmă *savoir faire* se și învață, se deprinde, oameni și împrejurări contribuie deseori să scoată la iveală și să contureze cu pregnanță calitatea dominantă. Pentru cel dintâi, însă, nu există profesori, el vine din adâncul simțirilor și al trăirilor, ca un impuls vital, ca o nevoie care se cere împlinită.*

Însă acestea constituie, după cum se spune, condiții necesare, nu și suficiente! Ele trebuie să se întrupeze în oameni potriviți aflați la locul potrivit și – să adăugăm, totuși – într-un moment potrivit. Rodul acestor potriveli va fi, întotdeauna, o reușită binecuvântată. Oamenii potriviți s-au dovedit a fi Iulian Antonescu (1932-1991), secondat de tovarășul său de generație și succesor la conducerea muzeului, Viorel Căpitanu. Om de o rafinată cultură și de o sensibilitate bine disimulată (până la ocultare) sub o ironie ascuțită și o verbozitate năucitoare, Iulian Antonescu a fost acela care, ca director al muzeului băcăuan, a știut să valorifice momentul potrivit (din scurtul și înșelătorul „dezgheț” care a caracterizat a doua jumătate a celui de-al șaptelea deceniu din veacul trecut), să pună în mișcare pârgurile folositoare și să obțină aprobările necesare pentru apariția revistei. Am sub ochi, acum, când scriu aceste rânduri, primul volum, de o sobrietate căutată, înveșmântat în negru, pe a cărui copertă se decupează silueta unui vas de ceramică, precum și al doilea volum, cu o copertă luminoasă și cu aceeași siluetă emblematică. Sobrietatea nu se oprește la ținuta exterioară, ci ea caracterizează conținutul întreg al acestor volume: fără politizările cu care aveam să ne obișnuim în anii următori, fără textele care vor deveni obligatorii în deschiderea și încheierea unor asemenea reviste. Știința e la ea acasă în paginile tipărite, după posibilitățile tehnice de la vremea aceea, de Întreprinderea Poligrafică Bacău. A fost un act eroic, deschizător de drumuri și

dătător de speranțe.

E drept că și subiectele studiilor incluse în aceste prime volume se pretau foarte puțin (sau deloc) la imixtiunile ideologice și politice³. Mi se pare semnificativ faptul că publicațiile muzeale acordau spațiul cel mai larg pentru a prezenta rezultatele unor cercetări arheologice din zona respectivă. Astfel, arheologii au constituit nucleul și forța motrice a acestor publicații, ceea ce a fost un noroc, pentru că arheologii își trăiesc munca lor de cercetare solidari, o solidaritate pe care o dă viața în echipa de pe șantier, pe câtă vreme istoricii, a căror muncă se întemeiază pe izvoarele scrise, își trăiesc munca lor de cercetare solitari. Unii pe marginea șanțurilor sau în adâncurile lor, dar împreună, alții la masa de lucru, în bibliotecă sau în arhivă, dar singuri. E minunat că solidaritatea a fost un exemplu molipsitor și echipa a cuprins, de-a lungul timpului, pe toți muzeografi. Și roadele se văd. Devotamentul exemplar al acestei echipe se traduce în activitatea întreagă a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu”, activitate pe care „Carpica”, într-o continuă și sensibilă creștere calitativă, o încununează în chip strălucit.

Nu pun, în aceste cuvinte, nici o undă de flatare: le scriu cu toată bucuria și cu toată încrederea în drumul care este hărăzit revistei, sub vegherea unei echipe devotate și harnice. Le scriu și cu mulțumirea de a mă fi putut număra printre cei ale căror nume se vor aduna, cândva, în bilanțul bibliografic al acestei publicații. Arheologului Viorel Căpitanu îi datorez cea dintâi colaborare la revista „Carpica”: după o comunicare prezentată la o sesiune a muzeului din Vaslui, mi-a cerut textul pentru revista muzeului din... Bacău! Acolo a și apărut, urmându-și apoi drumul în disputele istoriografice⁴. I-am rămas recunoscător pentru acest gest, deosebit de grăitor din multe puncte de vedere și prin care am avut nu numai o confirmare, dar și o învățătură.

După mulți ani (cam un sfert de secol...), o legătură nouă s-a statornicit, mai trainică, prin câțiva noi membri ai acelei echipe entuziaste, cunoscuți din vremea studenției lor ieșene. Aduc și aici gândul meu de mulțumire pentru căldura și bucuria cu care m-au rechemat în cercul colaboratorilor, îngăduindu-mi nesperata valorificare a unor părți importante dintr-o lucrare mai specială,

³ Primului număr al revistei „Cercetări Istorice”, apărut la Iași în 1970, nu i-a putut, totuși, lipsi un mic grupaj de articole despre Mișcarea muncitorească și democratică, iar pe ultima filă un elogiu indirect la „anii luminoși ai socialismului”... Dar, firește, împrejurările și condițiile erau, la Iași, altele decât la Bacău.

⁴ La începuturile orașului Bacău, în „Carpica”, XVIII-XIX (1986-1987), 1987 (apărut în 1988), p. 265-283.

care mi-a consumat mulți ani de cercetări anevoioase⁵. Au înfăptuit, în chipul acesta, ce nu gândisem nici unul dintre noi: prin „Carpica”, am revenit în ținutul înaintașilor mei. Astfel, ea este și casa mea. O doresc trainică, larg primitoare, dar tot mai severă în selecții, și cu o viață cât a istoriei noastre.

Ștefan S. Gorovei

Fălticeni, 6 septembrie 2021

⁵ Cf. „Carpica”, XLII, 2013; XLIV, 2015; XLV, 2016; XLVI, 2017; XLVII, 2018; XLVIII, 2019.

OBȚINEREA ȘI PRELUCRAREA FIERULUI LA EST DE CARPAȚI ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU

Dan Gh. Teodor

Obtaining and processing iron in the East of the Carpathians in the early Middle Ages Abstract

From ancient times the iron has been one of the most used for making household tools, crafts and weapons. From the mines located in the mountainous areas east of the Carpathians, iron ore was mined, which has a very high value from an economic and social point of view. In areas of plateaus and plains, where there were no mines, iron was obtained by reducing siderite or iron oxides in ferruginous deposits on the banks of waters, lakes and swamps or in deposits in ferruginous areas in calcareous areas.

Several methods were used to obtain the iron, depending on the origin of the ore. The most cost-effective method was to reduce the ore in furnaces specially built for this purpose. The ore was mixed with charcoal, lime stone or crushed bones. In simpler furnaces, the iron from the ferruginous lenses in the areas of the plateaus and plains was reduced. In the early Middle Ages, as in other eras, blacksmiths who obtained iron and made the necessary tools were of great economic and social importance.

Keywords: *iron oxides, siderite, furnaces, blacksmiths, household tools, crafts, weapons*

Cuvinte-cheie: *oxizi de fier, siderit, cuptoare, fierari, unelte casnice și meșteșugărești, arme*

Printre ocupațiile practicate de populațiile sedentare, pe lângă agricultură și creșterea animalelor, o însemnătate aparte au avut obținerea și prelucrarea fierului.

Încă din cele mai vechi timpuri, înlocuind lemnul, piatra sau metalele mai puțin dure (arama, cositorul sau bronzul), fierul a devenit materia primă din care s-au făurit de-a lungul secolelor unelte casnice și meșteșugărești, precum și armele, acest metal fiind utilizat constant și prețuit pretutindeni.

În legătură cu importanța și utilizarea fierului în regiunile carpato-dunăreano-pontice au fost elaborate de-a lungul ultimilor decenii numeroase articole și câteva monografii bazate pe informațiile transmise de

documentele scrise sau pe rezultatele obținute de către cercetările arheologice, cum sunt, de exemplu, cele privind civilizația geto-dacică¹, epoca marilor migrații² sau perioada evului mediu³.

Întrucât în anumite regiuni minereurile de fier lipsesc, procurarea lor a constituit mereu una din preocupările populației sedentare, deoarece obținerea acestui metal și, în general, făurirea uneltelor ofereau largi posibilități de dezvoltare social-economică a comunităților sătești și chiar de supraviețuire, în unele cazuri.

Și în regiunile de la est de Carpați, după cum se știe, minereurile de fier extrase din mine sunt destul de rare. Încă din vechime, precum și în perioada evului mediu timpuriu, au fost exploatate zăcămintele de fier la Cârlibaba, Iacobeni, Rodna, Fundul Moldovei sau Baia din Carpații Răsăriteni⁴. Din aceste mine se extrăgea de la suprafață sau de la adâncime și în perioada secolelor IV-XI d.Hr. destul de mult minereu din care s-au prelucrat numeroase unelte casnice, meșteșugărești și arme.

În zonele de podișuri și câmpii din această zonă geografică, unde nu existau mine cu minereu de fier, meșterii fierari au utilizat constant mineralizațiile naturale sedimentare care conțineau oxizi de fier. În zonele amintite existau numeroase locuri în care se aflau lentile feruginoase de proveniență sedimentar aluvionară, precum și unele acumulări de siderit existente ca intercalații în marnele calcaroase de vârstă cretacică inferioară⁵. În aceste zone existau mai ales oxizi de fier de vârstă cuaternară de origine sedimentar aluvionară prezenți în malurile unor râuri, lacuri, în mlaștinile eutrofe (turbării) sau în preajma izvoarelor, având o concentrație de fier relativ mare. Urmele acestor exploatări de suprafață sunt atestate în destul de multe așezări ca, de exemplu, la Borniș-Neamț⁶, Lozna-Botoșani⁷,

¹ I. Glodariu, Eug. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj, 1979; Silvia Teodor, *Metallurgia fierului la est de Carpați în epoca geto-dacică*, în „Thraco-Dacica”, 10, 1989, p. 67-73.

² Șt. Olteanu, *Roumains, slaves et nomades dans le processus de valorisation du minerai de fer du territoire roumain aux IVe-XIe siècles de n.e.*, în „Dacia”, NS, XXII, 1978, p. 299-302; Șt. Olteanu, Nina Neagu, D. Șeclăman, *Tehnologia obținerii fierului din minereu și problema continuității istorice pe teritoriul României în mileniu I e. n.*, în „SCIVA”, 32, 1981, 2, p. 217-229; D.Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-X d.Hr.*, Iași, 1996, p. 10-24.

³ Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile în Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969.

⁴ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 121 și notele 11-12.

⁵ D.Gh. Teodor, *op.cit.* p. 17-21.

⁶ D.Gh. Teodor, Rodica Popovici, *Așezarea medievală timpurie de la Borniș-Vărârie, județul Neamț*, în „MemAntiq”, XIX, 1994, p. 347.

⁷ D.Gh. Teodor, *Un centru meșteșugăresc din evul mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani*, Brăila, 2011, p. 36-38, 74-75.

Epureni-Vaslui⁸, Udești-Suceava⁹, zona Soroca¹⁰, Hansca-Ialoveni¹¹ sau Brănești-Orhei¹². Asemenea lentile feruginoase (limonit), denumite în general *minereu de baltă*, erau cunoscute în primul rând de populația sedentară autohtonă care le-a exploatat secole de-a rândul, din generație în generație.

De-a lungul timpului, pentru a obține fierul necesar, populația din regiunile menționate a folosit o serie de metode de exploatare aplicate diferențiat în funcție de proveniența materiei prime.

Fără îndoială, cea mai rentabilă metodă de a obține fier era aceea a utilizării minereului provenit din mine. Minereul era introdus în cuptoare construite special, amestecat cu cărbune de lemn, calcar sau piatră de var. Pereții cuptorului erau căptușiți cu lut care conținea o anumită cantitate de siliciu care avea proprietățile refractare necesare menținerii căldurii. Temperatura în aceste cuptoare putea ajunge la circa 800-900 de grade, fiind menținută cu ajutorul curenților de aer introduși cu ajutorul foalelor de suflat. În felul acesta se putea obține temperatura necesară separării fierului din conglomeratul de minereu. Această temperatură nu era însă destul de ridicată pentru ca metalul să se topească, deoarece punctul de topire a fierului este, după cum se știe, de 1535 °C. Cu toate acestea, în astfel de cuptoare se putea obține doar o separare a metalului sub forma unor zguri care conțineau totuși o cantitate destul de mare de fier. Prin reîncălzire și batere frecventă cu ciocanul, din aceste zguri se obținea o anumită cantitate de metal, care se putea folosi pentru făurirea uneltelor.

Asemenea cuptoare de diferite dimensiuni, asemănătoare probabil cu cele specializate descoperite în zona Banatului¹³, au fost cercetate și în regiunile de la est de Carpați la Dănești¹⁴ și Fedești-Vaslui¹⁵, Trebujeni-

⁸ Idem, *Așezarea feudală timpurie de la Epureni-Vaslui*, în „ArhMold”, XI, 1987, p. 148.

⁹ M.D. Matei, Alex. Rădulescu, *Șantierul arheologic Udești, jud. Suceava*, în „Studii și Materiale de Istorie”, Suceava, III, 1973, p. 269, 277.

¹⁰ Gh. Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII)*, București, 2007, p. 157.

¹¹ I.A. Rafalovici, *Slavjani VI-IX vecov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 176-182.

¹² Gh. Postică, *op.cit.*, p. 157.

¹³ E. Iaroslavschi, R. Petrovski, *Cuptoare de redus minereul de fier de la Fizeș, jud. Caraș-Severin*, în „Tibiscum”, 3, 1974, p. 14-154; M.D. Lazăr, V. Wolmann, *Un cuptor de redus minereu de fier descoperit la Ghelari (jud. Hunedoara)*, în „MCA”, Tulcea, 1980, p. 541-543.

¹⁴ D.Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele VI-XI e.n. Așezările de la Dodești-Vaslui*, Iași, 1984, p. 65-67, fig. 26/d; 27.

¹⁵ G. Coman, *Statornicie. Continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 234.

Orhei¹⁶, Echimăuți¹⁷ și Alcedar-Rezina¹⁸ și Brănești-Orhei¹⁹ (Fig. 1).

În zonele de podișuri și câmpii din această regiune geografică, unde existau doar lentile de siderit sau *minereu de baltă*, se utiliza de regulă reducerea acestora în cuptoare mai simple atestate în numeroase localități din perioada secolelor IV-XI. Și în cazul obținerii fierului din depunerile de siderit s-au utilizat mai multe metode, folosindu-se cuptoare speciale de mici dimensiuni, ca cele descoperite, de exemplu, la Borniș-Neamț²⁰, Hansca-Ialoveni²¹ sau Dodești²² și Epurenii²³-Vaslui (Fig. 2-3). În aceste cuptoare se introducea minereul de baltă, care se prezenta sub forma unei pulberi de culoare roșie-portocalie, amestecat cu cărbune de lemn (în special de fag sau stejar) și oase de animal sfărâmate (care conțineau calcar). Cu ajutorul foalelor, temperatura în aceste cuptoare se ridica până la 800-900 de grade, necesară doar pentru separarea unei anumite cantități de fier din masa conglomeratului care se prezenta sub forma unor turte de zgură care conțineau o concentrație de circa 25-30% metal. Cuptoarele erau prevăzute cu orificii pentru introdus curenții de aer cu ajutorul foalelor de suflat. Pe fundul cuptoarelor existau uneori lăcașuri speciale pentru evacuarea lupelor care se formau. Astfel de cuptoare au fost descoperite de exemplu la Horga-Vaslui²⁴, Hansca-Ialoveni²⁵ și Alcedar-Rezina²⁶.

O altă metodă de a obține fier din *minereul de baltă* consta din introducerea acestuia în vase de lut de dimensiuni variate având pereții și fundul mult îngroșat. Aceste vase erau un fel de creuzete de mari dimensiuni. Și în acest caz, minereul era amestecat cu cărbuni de lemn și oase de animal sfărâmate. Către fundul lor, aceste oale erau prevăzute cu un

¹⁶ N.P. Tel'nov, *Issledovanie slavjanskogo seliščja Skok*, în „Archeologiskie Issledovanja v Moldovii”, 1983, Chișinău, 1988, p.111-112, fig. 3.

¹⁷ G.B. Fedorov, G.F. Cebotarenko, *Pamjatniki drevnich slavjan (VI-XIII vv)*, Chișinău 1974, p. 83.

¹⁸ G.B. Fedorov, *Poselenie Pruto-Dnestrskogo mezhdurečja v I tysačlenji n. e.*, Moskva 1960, p. 205-207, 279; M.T. Kašuba, N.P. Tel'nov, T.A. Scerbakova, *Alcedarskoe drevneruskoe poselenie (rascopki 1987-1989 gg)*, Tiraspol, 1997, p. 51-52.

¹⁹ G.B. Fedorov, *op.cit.*, p. 290-303.

²⁰ D. Gh. Teodor, Rodica Popovici, *op.cit.*, p. 347.

²¹ Gh. Postică, *op.cit.*, p. 157.

²² D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 148.

²³ Idem, *op.cit.*, în „ArhMold”, XI, 1987, p. 148.

²⁴ G. Coman, *op.cit.*, p. 131-132.

²⁵ Gh. Postică, *op.cit.*, p. 157.

²⁶ G.B. Fedorov, G.F. Cebotarenko, *op.cit.* p.83, M.T. Kašuba, N.P. Tel'nov, T.A. Scerbakova, *op.cit.* p. 51-52.

orificiu pentru introdus aerul cu ajutorul foalelor. Oalele erau apoi băgate în cuptoare simple, cărbunii din interiorul lor fiind aprinși. Cu ajutorul foalelor se introducea aer prin orificiul de la fundul oalelor, obținându-se astfel o temperatură care putea ajunge de asemenea la 800-900 de grade. În timpul arderii, pe fundul oalelor se putea aduna o cantitate de metal sub forma unei lupe cu aspect buretos, conținând o anumită cantitate de fier. Lupa era apoi reîncălzită și bătută cu ciocanul obținându-se astfel o bucată de fier destul de moale. Metalul era apoi călit pentru a i se da duritatea necesară.

Pe lângă metodele amintite, în evul mediu timpuriu, în regiunile de la est de Carpați, ca și în alte părți ale spațiului de la nordul Dunării de Jos, s-a utilizat și reducerea *minereului de baltă* în așa numitele *guri de lup*, gropi special amenajate placate uneori cu pietre, în care se introducea un amestec de minereu, cărbuni de lemn și oase de animale sau piatră de var. Prin încălzire și menținerea unei temperaturi constante de circa 700-800 de grade se puteau obține de asemenea zguri feruginoase cu o anumită cantitate de metal, care puteau fi apoi prelucrate prin încălzire. asemenea *guri de lup* au fost descoperite la Lozna-Botoșani²⁷, Petruha-Orhei²⁸, Rudî-Donduşeni²⁹, Calfa-Anenii Noi³⁰ și Alcedar-Rezina³¹.

După cum s-a mai amintit, și în cazul acestor metode de reducere a *minereului de baltă*, luptele din metal obținute erau destul de impure și, pentru a avea un fier de bună calitate, erau apoi reîncălzite până la roșu, bătute cu ciocanul, ulterior fiind călite.

Întrucât exploatarea minereurilor de fier din minele de adâncime sau de suprafață era mai dificilă în perioada marilor deplasări de populații migratoare, folosirea de către populația autohtonă a mineralizațiilor de oxizi de fier, existente sub forma lentilelor aluvionare sau sedimentare ale formațiunilor pliocene, a luat în perioada secolelor IV-XI un deosebit avânt, fiind, în cele mai multe cazuri, una din cele mai lesnicioase căi de a obține materia primă atât de solicitată. Folosirea mineralizațiilor de oxizi de fier în regiunile de podișuri și câmpii de la est de Carpați, atestate într-un foarte mare număr de așezări din perioada menționată, arată limpede cât de important a fost meșteșugul obținerii fierului, materie primă fără de care nu se puteau făuri uneltele necesare practicării principalelor activități ale

²⁷ D.Gh.Teodor, *op.cit.*, Brăila, 2011, p. 35, fig. 27/1; 28/d.

²⁸ I.G. Hâncu, *Drevnaja kul'tura Moldavii*, Chișinău, 1974, p. 133.

²⁹ G.B. Fedorov, G.F. Cebotarenko, *op cit.* p. 74-76.

³⁰ G.F. Cebotarenko, *Calfa, gorodișcheVIII-X vv na Dnestre*, Chișinău, 1974, p. 67-69, 78-79.

³¹ M.T. Kașuba, N.P. Tel'nov, T.A. Scerbacova, *op.cit.*, p. 51-53.

comunităților autohtone sedentare.

Deoarece în această vreme în regiunile de la est de Carpați, din cauza situației politice precare, nu existau decât un număr destul de redus de centre meșteșugărești unde se obținea și se prelucra fierul, făurirea uneltelor, în marea majoritate a cazurilor, se realiza de către meșterii fierari, aceiași care utilizau și metodele pentru obținerea acestei materii prime. Cercetările arheologice întreprinse până acum nu au descoperit decât foarte puține ateliere specializate pentru făurirea uneltelor. Aceste unelte se produceau fără îndoială în cadrul complexelor meșteșugărești destinate în general obținerii fierului, produsele de fierărie și alte obiecte menite, în general, prelucrării metalelor având o deosebită semnificație (Fig. 4-5). De aceea, meșterul fierar a avut dintotdeauna și în toate zonele țării o importanță economică și socială aparte, de activitatea lui depinzând, așa cum s-a mai afirmat, mijloacele necesare obținerii și desfășurării activităților principale ale populației sedentare.

Așa cum se știe, principalul mijloc de trai al populației autohtone din regiunile de la est de Carpați, ca și din restul spațiului de la nordul Dunării de Jos, au fost din cele mai vechi timpuri îndeletnicirile agricole și cele destinate creșterii vitelor. De aceea, uneltele utilizate în practicarea agriculturii erau deosebit de apreciate. Între acestea o importanță aparte o aveau brăzdarele și cuțitele de plug, hârlețele și săpăligile, cele folosite la strânsul recoltelor, cum sunt secerile și coasele, altele utilizate în domeniul viticulturii, grădinăritului, albinăritului și a altor activități. Cele mai numeroase dintre unelte la lucrările agricole și deosebit de prețuite au fost brăzdarele și cuțitele de plug. S-au descoperit în regiunile menționate peste 40 de brăzdare, aproape toate scoase la iveală în zonele de podiș și câmpie unde și îndeletnicirile agricole s-au desfășurat constant pe scară largă. Asemenea tipuri de brăzdare cu manșon de prindere și lama triunghiulară erau de certă influență romană³² și au avut o mai mare rentabilitate în comparație cu cele folosite de geto-daci (Fig. 7). Aceste brăzdare și accesoriile lor de la plug au fost bine studiate, precizându-li-se tipologia și încadrarea cronologică³³. Destul de multe exemplare au fost descoperite în diverse depozite, mai mari sau mai mici, alături de alte unelte agricole,

³² V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, București, 1975, p. 58.

³³ *Ibidem, passim*; C.M. Tăulea, *Contribuții la cunoașterea tipologiei, evoluției și răspândirii brăzdelor romane de plug (depozitul de fiare de plug de la Ghidici-Dolj)*, în „Oltenia-Istorie”, Craiova, 1982, p. 47-85.

ascunse din cauza primejdiilor apărute ca urmare a invaziilor populațiilor migratoare sau datorită altor evenimente. Dintre depozitele mai importante conținând unelte agricole, meșteșugărești și arme amintim pe cele descoperite la Dragosloveni³⁴, Budești³⁵ și Răstoaca-Vrancea³⁶, Gârbovăț-Galați³⁷ și Echimăuți-Rezina³⁸ (Fig. 6).

Este important de arătat că uneltele de bază ale meșterului fierar (nicovala, ciocanul, clești, dorn etc.) sunt foarte rare. Ele apar sporadic în cadrul unor depozite, ca de exemplu la Dragosloveni³⁹ sau izolat la Hansca-Ialoveni⁴⁰ și Pietroasa-Câmpineanca-Vrancea⁴¹. Aceste unelte aveau o valoare foarte mare și de aceea, probabil, meșterul fierar atunci când era nevoit să se refugieze din calea primejdiilor le evacua cu sine. De altfel și alte unelte, cum sunt secerile și coasele sau ramele de hârleț, sunt și ele destul de rare, chiar și în depozite având de asemenea o valoare economică aparte.

Numărul deosebit de mare al uneltelor atestate la est de Carpați în perioada secolelor IV-XI d. Hr., atât cele utilizate în practicarea agriculturii, cât și cele meșteșugărești destinate făuririi diferitelor obiecte necesare practicării principalelor activități economice, arată că și în perioada desfășurării marilor migrații comunitățile sătești autohtone au avut o susținută activitate meșteșugărească, de aceasta depinzând într-o destul de mare măsură stăruința lor în zonele de locuire.

Cercetarea activităților destinate obținerii și prelucrării fierului și a desfășurării ocupațiilor principale ale populației sedentare, agricultura, creșterea vitelor și meșteșugurile din perioada evului mediu timpuriu, contribuie fără îndoială la mai buna cunoaștere a stadiului social economic

³⁴ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, în „SCIV”, 20, 1969, 3, p. 425-436.

³⁵ A. Paragină, Gh. Constantinescu, *Descoperiri din secolele IX-XI pe teritoriul localității Budești (jud. Vrancea)*, în „Studii și Comunicări”, III, Focșani, 1980, p. 71-87.

³⁶ A. Paragină, *Un nou depozit de arme și unelte din feudalismul timpuriu descoperit pe teritoriul județului Vrancea*, în „Studii și Comunicări”, II, Focșani 1974, p. 41-43.

³⁷ D.Gh. Teodor, *Depozitul de unelte și arme medievale timpurii de la Gârbovăț, jud. Galați*, în „MemAntiq”, XXIII, 2004, p. 395-405.

³⁸ G.B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul URSS referitoare la primul mileniu al erei noastre*, în „SCIV”, 10, 1959, 2, p. 388, 397.

³⁹ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 428, fig. 1.

⁴⁰ I. Tentiuc, *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII*, Iași, 1996, p. 82.

⁴¹ I. Mitrea, V. Nămăloșanu, *Cercetări arheologice în așezarea de la Câmpineanca*, în „Studii și Cercetări Științifice”, Bacău, 1974, p. 61-86.

de dezvoltare a satelor romanice și vechi românești. De asemenea, rezultatele cercetărilor întreprinse în această direcție evidențiază limpede trăsăturile esențiale ale culturii materiale autohtone, care o diferențiază de aceea a grupurilor de migratori care au pătruns și s-au stabilit temporar în zonele de la est de Carpați.

Descoperirile de unelte agricole, casnice și meșteșugărești, precum și atestarea unei intense activități de obținere și prelucrare a fierului, prezente în aproape toate așezările populației autohtone, evidențiază în același timp dăinuirea acestora chiar și în condițiile politice precare ale desfășurării marilor migrații.

Lista figurilor

Fig. 1. Cuptoare de redus minereul de fier. 1-2, 4, Trebujeni-Orhei; 3, 5, Pohârnicieni-Orhei.
Fig. 2. Complexe meșteșugărești de redus minerul de fier de la Lozna-Botoșani.
Fig. 3. Planul și reconstituirea atelierului de fierărie de la Dodești-Vaslui.
Fig. 4. Recipiente de turnat metale. 1-3, Dodești- Vaslui; 4-8, Lozna- Botoșani.
Fig. 5. Unelte de fierărie. 1-6, 8, Echimăuți-Rezina; 7, Durlești-Chișinău; 9, Mateeni-Botoșani; 10, 12, Gârbovăț-Galați; 11, Lozna-Botoșani.
Fig. 6. Unelte din depozitul de la Dragosloveni-Vrancea.
Fig. 7. Tipuri de brăzdare de plug din secolele IV-XI. 1, Fedești-Vaslui; 2, Țuțcani-Vaslui; 3, Mogoșești-Suceava; 4, 8, Echimăuți-Rezina; 5, Mălușteni-Vaslui; 6, Băiceni-Iași; 7, Dodești-Vaslui; 9, Orheiul Vechi-Orhei.

Illustrations

Fig. 1. Furnaces to reduce iron ore. 1, 2, 4, Trebujeni- Orhei; 3, 5, Pohârnicieni-Orhei.
Fig. 2. Craft complexes to reduce iron ore from Lozna-Botoșani.
Fig. 3. The plan and reconstruction of the blacksmith workshop from Dodești-Vaslui.
Fig. 4. Metal casting containers. 1-3, Dodești-Vaslui; 4-8, Lozna-Botoșani.
Fig. 5. Blacksmith tools. 1-6, 8, Echimăuți-Rezina; 7, Durlești-Chișinău; 9, Mateeni-Botoșani; 10, 12, Gârbovăț- Galați; 11, Lozna-Botoșani.
Fig. 6. Tools from the warehouse at Dragosloveni-Vrancea.
Fig. 7. Types of plow coulters from the IV-XI centuries. 1, Fedești-Vaslui; 2, Țuțcani-Vaslui; 3, Mogoșești- Suceava; 4, 8, Echimăuți- Rezina; 5, Mălușteni- Vaslui; 6, Băiceni-Iași; 7, Dodești-Vaslui; 9, Orheiul Vechi-Orhei.

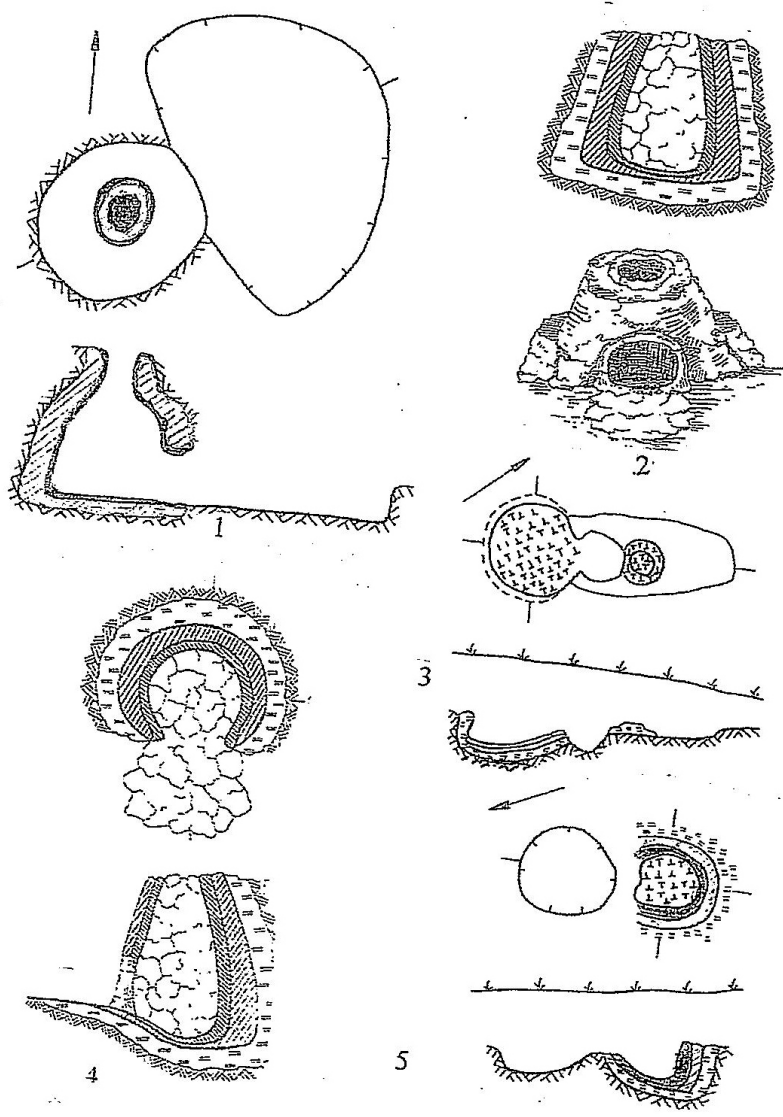

Fig. 1

Fig. 2

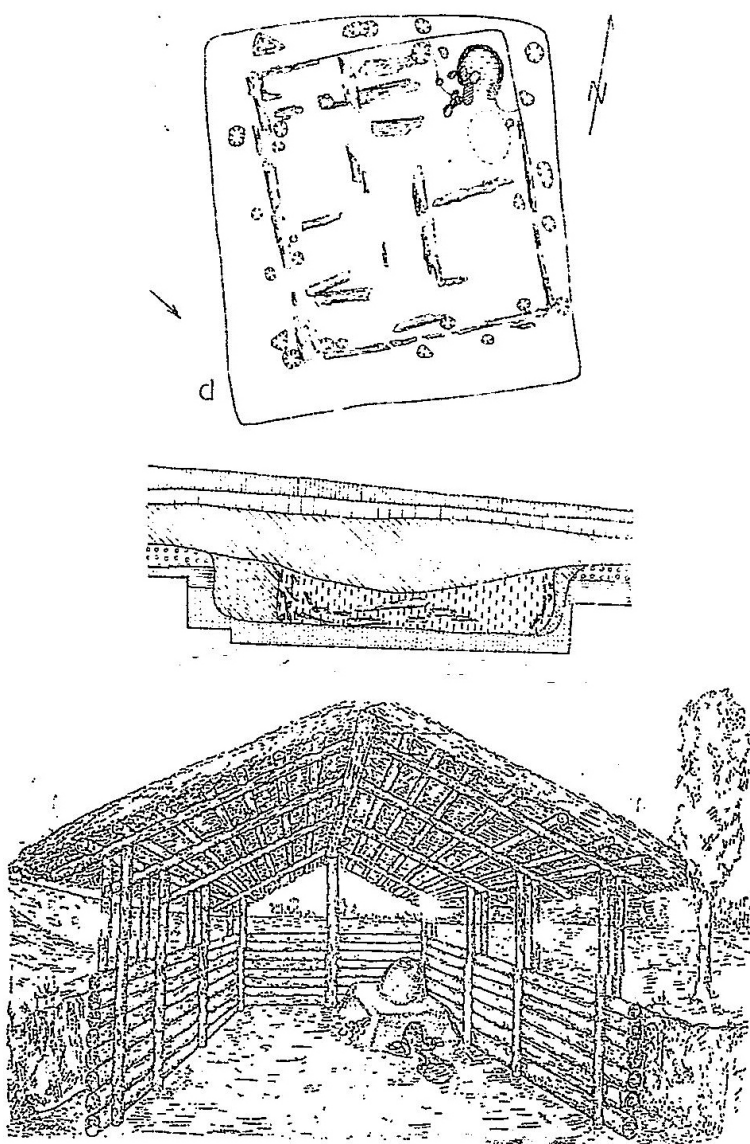

Fig. 3

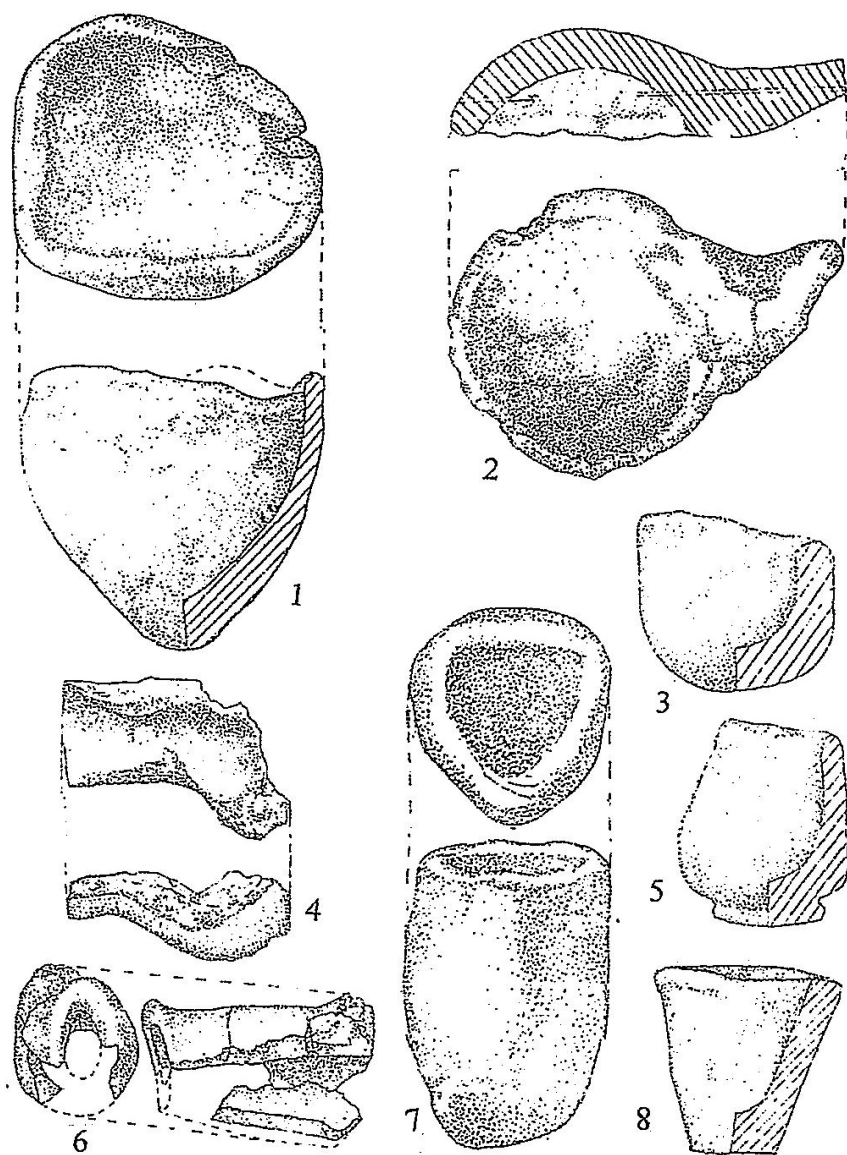

Fig. 4

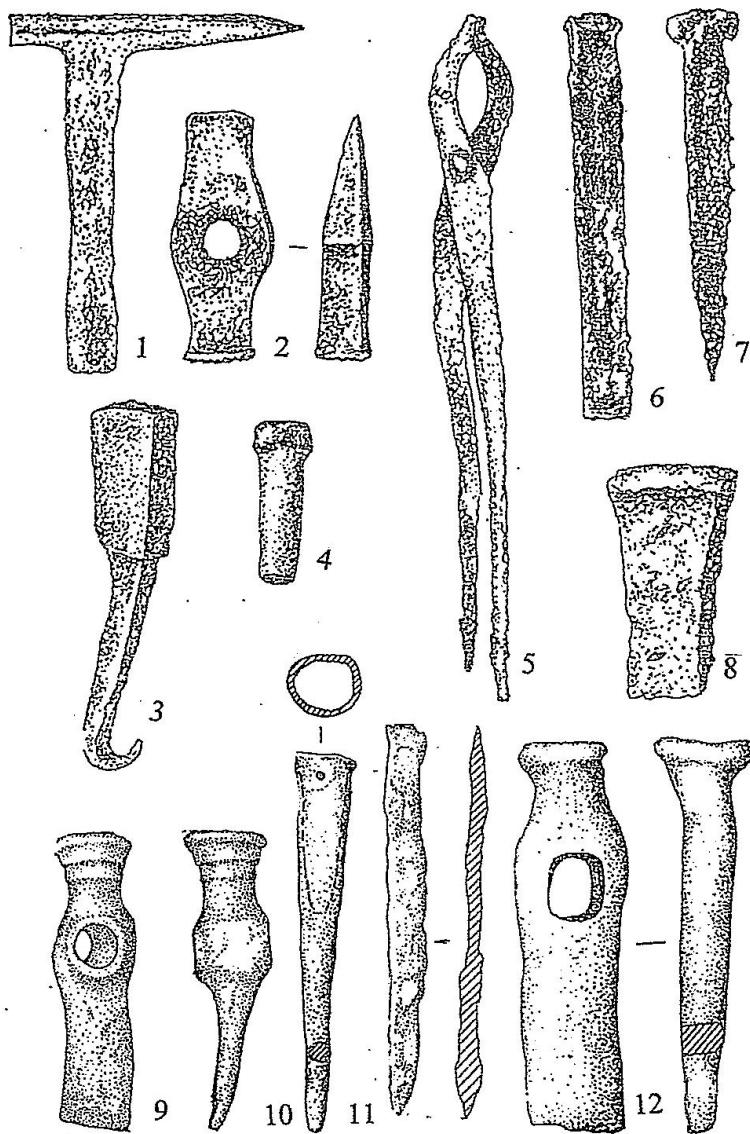

Fig. 5

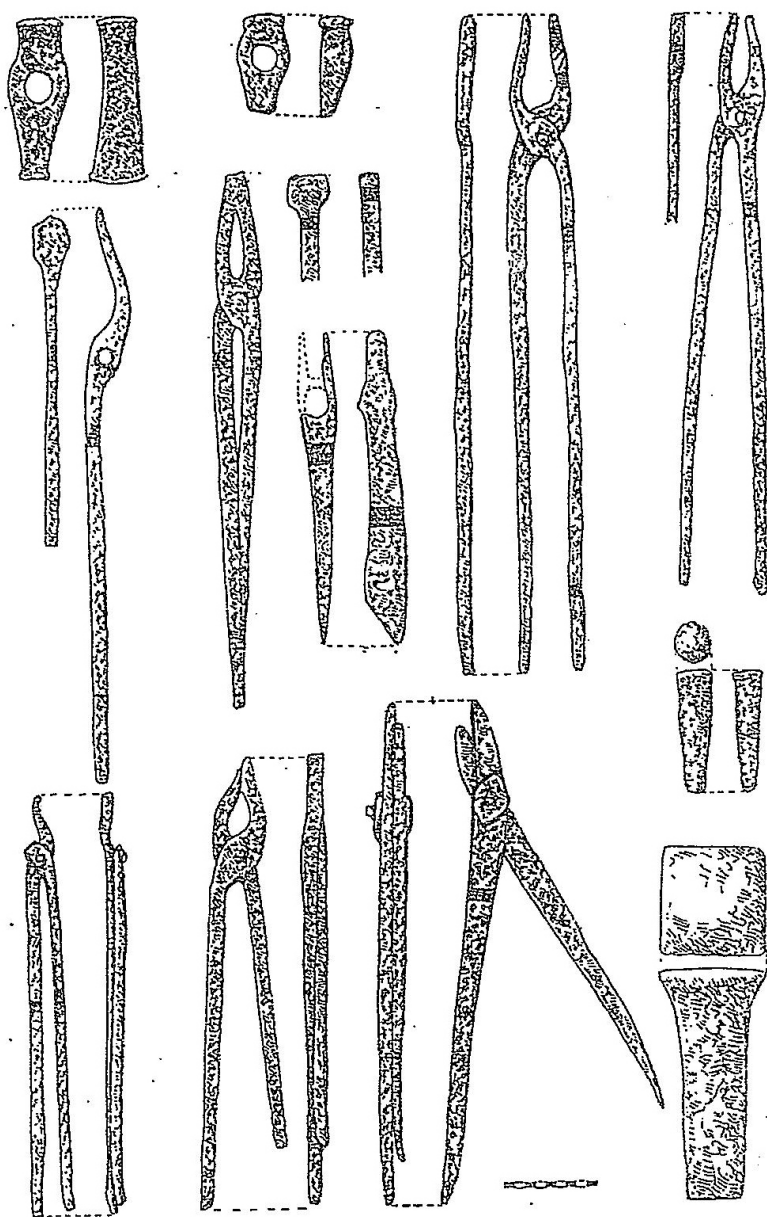

Fig 6

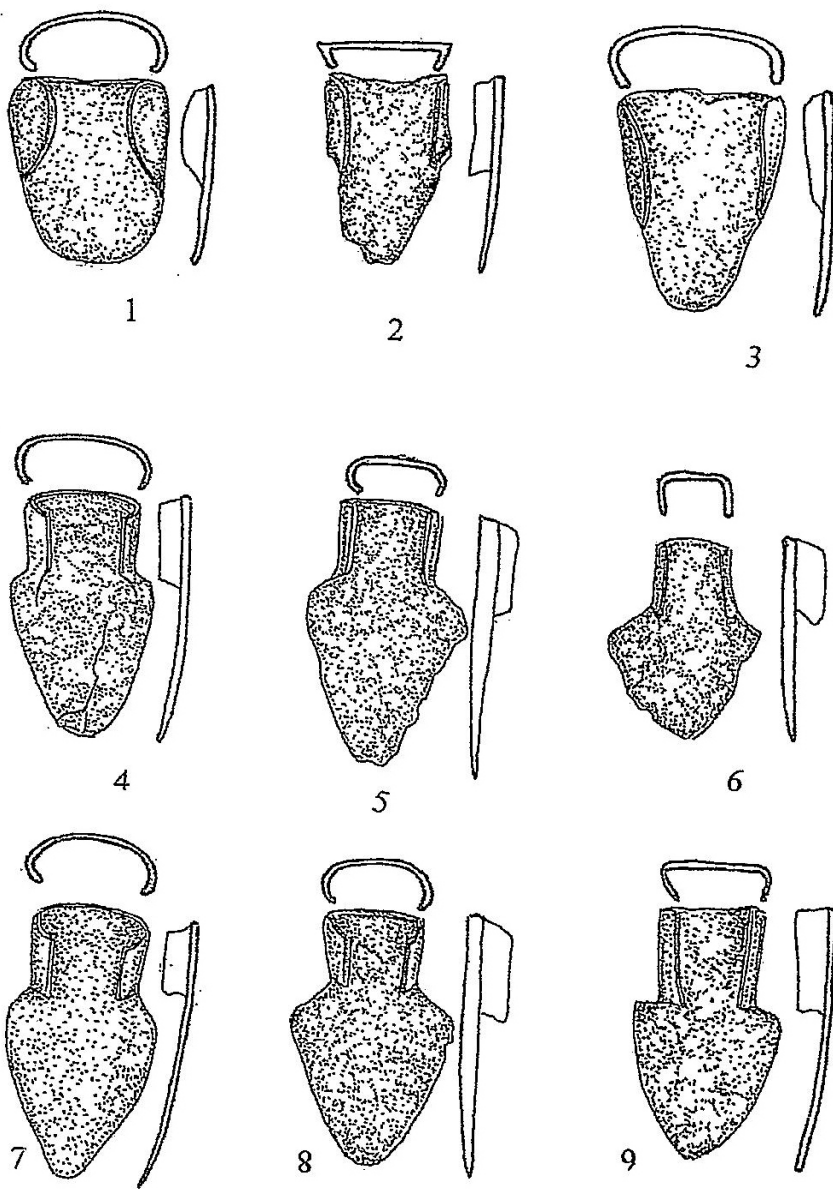

Fig. 7

RELAȚIILE DINTRE SLAVII TIMPURII ȘI AVARI LA DUNĂREA DE JOS ÎN LUMINA SURSELOR SCRISE. SECOLELE VI-VII

Paul-Marian Boeru

The Relations between the ancient Slavs and Avars at the Lower Danube in written sources. VI-VII centuries

The avars and ancient slavs played an important role in VI-VII century at the Lower Danube, becoming a big threat to the Bizantine Empire. The avars managed to built a big confederation at the north of the Lower Danube dominating the slavs and other barbarians. The numerous attacks towards the Thracian Peninsula weakened the position of the empire. This article studies the relations between the ancient slavs and avars in VI-VII century in written and archaeological sources.

Key words: *avars, ancient slavs, war, diplomacy.*

Cuvinte cheie: *avari, slavi timpurii, război, diplomație*

Aceast material are ca scop analiza surselor scrise ale secolelor VI-VIII referitoare la avari și slavii timpurii la Dunărea de Jos. Se va observa în ce măsură acestea sunt relevante pentru studierea relațiilor diplomatice și militare între cele două populații barbare și cum se raportau avarii la slavi și viceversa pe parcursul secolelor VI-VII. Sursele scrise necesită o abordare atentă și o verificare a veridicității, deoarece autorii antici sunt subiectivi, fiind influențați de evenimentele epocii, exagerând datele istorice.

Colapsul conglomeratului hunic desfășurat la mijlocul secolului al V-lea și convalescența militară și politică a Imperiului Bizantin, de la finalul secolului al V-lea și începutul celui următor, au făcut ca frontiera Dunării de Jos să redevină un element-cheie în relația Imperiului Bizantin cu vecinii săi¹. Începutul perioadei Marilor migrații îl reprezintă marele atac hunic asupra ostrogoților și vizigoților din 375-376. Parțial, populațiile germanice și alte populații barbare din grupul Sântana de Mureș-Cerneahov trec Dunărea, sub această amenințare. Hunii vor domina teritoriul de la nordul Dunării nominal, întâi de la est de spațiul actualei României, iar apoi din

¹ Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006, p. 20.

Pannonia, unde se așează după 420. Înfrânți la Nedao de către gepizi în 454, efemerul Imperiu Hunic se spulberă. Bulgarii și kutrigurii au desfășurat mai multe atacuri până când altă populație de origine asiatică, avarii, vor domina spațiul de la nord de Marea Neagră și Dunărea de Jos. Kutrigurii nu vor fi însă capabili să constituie un stat barbar nomad la fel de puternic și organizat ca cel al hunilor². Aceștia și bulgarii au desfășurat numeroase atacuri până când avarii ajung la Dunărea de Jos. Între 425-480, noul centru de putere bulgaro-kutrigur s-a format în nord-vestul Mării Negre³. La fel, gepizii, care stăpâneau Pannonia și apoi ocupă Sirmium, își extind în sec. VI stăpânirea în Transilvania. Învinși la rândul lor de avari în alianță cu longobarzii în 567, gepizii cedează controlul politic al zonei avarilor; cât despre longobarzi, aliații avarilor, aceștia migrează imediat, în anul 568, așezându-se în Peninsula Italică. O altă populație barbară, și anume francii, a ajuns să domine zona nord-estică a actualei Franțe în sec. VI și, prin cucerirea țărilor vecine, a devenit o putere redutabilă în vestul continentului european, iar în centrul, estul și sud-estul acestuia, slavii au preluat treptat controlul⁴.

Avarii și slavii timpurii au avut un impact major în desfășurarea evenimentelor la Dunărea de Jos în secolele VI-VII. Atacurile continue organizate de aceștia slăbesc treptat apărarea bizantină în Peninsula Tracia, provocând mari probleme Imperiului Bizantin. În anul 557, 20.000 de avari supuși turcilor, conduși de *Candich*⁵, au scăpat de sub dominația acestora și s-au refugiat în nord-vestul Mării Caspice. Când încă se aflau aici, au trimis o solie la Constantinopol, solicitând terenuri fertile și subsidii. În 558 Împăratul *Iustinian* (482-565) a refuzat instalarea lor pe teritoriul Imperiului Bizantin, dar le-a oferit subsidii, propunându-le să lupte contra populațiilor războinice din zona de la nord de Caucaz, sabirii și zalii. La puțin timp avarii i-au înfrânt pe utriguri. În anul 559 a fost rândul anților să fie supuși. Între anii 558-559 kutrigurii au trecut la sud de fluviu unde au obținut numeroase victorii. Astfel aceștia au reușit să devină aliații avarilor până în 630, când aceștia se vor revolta contra hegemoniei avarilor. Rezultatul acestor acțiuni a fost unul neașteptat, alianța încheiată de *Iustinian* cu avarii a fost că aceștia i-au inclus în confederația lor pe kutriguri, cei care provocaseră atâtea pagube imperiului. *Iustinian* (487-565) nu urmărise decât ca avarii să

² Alexandru Madgearu, *Istoria Militară a Daciei Post-Romane 275-614*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p.165.

³ *Ibidem*.

⁴ Peter Ivanic, *Western Slavs in the 6th and 7th century*, în „Journal of history”, 47, 2012, p. 2.

⁵ Important conducător militar avar.

rămână la nord de Caucaz, ca o amenințare pentru populațiile rebele de acolo, dar aceștia au preferat să înainteze spre vest în stepă, la nord de Marea Neagră, care era mai potrivită stilului lor de viață nomad⁶. *Strategikon*, o importantă sursă scrisă a epocii descrie luptătorii avari:

„Erau echipați cu armuri de zale (*zaves*), săbii, arcuri și lănci. În luptă majoritatea poartă două arme, lănciile ținându-le peste umeri și arcurile în mâini și le folosesc după cum e nevoie. Poartă armuri nu doar ei, dar și caii care au în fața lor [protecții] din fier (*kentoukla*). Ei acordă o atenție mărită antrenamentului folosirii arcului în timp ce călăresc”⁷.

Alte surse scrise bizantine oferă informații prețioase referitoare la venirea avarilor. *Theophanes Confessor*⁸ amintea că aceștia veniseră ca fugari din țara lor în Scythia și Moesia și au trimis soli la *Iustinian* cerând să fie primiți ca supuși. Altă informație, din așa numita *Cronică a Monemvasiei*⁹, despre așezarea avarilor la *Durostorum*¹⁰ este fără valoare, fiind imaginată de autor pe baza cronicii lui *Theophanes*, deoarece *Durostorum* era cel mai cunoscut reper din regiune. Fragmente din *Meneandru Protector* susțin idea că avarii au locuit o scurtă perioadă de timp în Dobrogea. Din 566 avarii lui *Baian*¹¹ se aliază cu longobarzii, cu scopul de a-i ataca pe gepizii, care la acel moment, erau aliații lui *Iustin II*. Și acest împărat bizantin le respinsese anterior cererile avarilor¹².

Khaganul avar a fost capabil să domine germanicii din teritoriul dintre Elba și Oder și să își mențină puterea peste slavii care se pare că deja s-au așezat acolo și deci să controleze atât teritoriile bogate ale Bohemiei și Silesiei, cât și să dețină forța de muncă și trupele necesare pentru viitoarele campanii prin subjugarea slavilor. Astfel, slavii timpurii au fost în foarte mare măsură folosiți de armatele avar¹³.

⁶ Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 187.

⁷ *Strategikon*, Trad. George T. Dennis, Philadelphia, Editura University of Pennsylvania Press, 1984, XI, 2.

⁸ Membru al aristocrației bizantine, devine preot și cronicar. *Chronographia* lui Theophanes Confessor (758-817) este o sursă scrisă foarte importantă pentru studiul istoriei Bizanțului secolelor VI-VII.

⁹ Cronică reprezintă mai degrabă o compilație de surse importante pentru studiul atacurilor slavilor și avarilor și colonizării teritoriului Greciei de către slavi. Aceasta acoperă perioada 587-805.

¹⁰ *Durostorum* (Silistra-Bulgaria) a fost o importantă cetate și oraș roman pe malul drept al Dunării, între cetățile Sucidava și Axiopolis, reconstruită de împăratul Iustinian.

¹¹ Khagan avar între 562-602.

¹² Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 189.

¹³ Allen Leeper, *Germans, Avars and Slavs*, în „The Slavonic and East European Review”, 12, 34, 1933, p. 121.

În 567 rivalitatea iscată între gepizi și longobarzi a dus la o bătălie decisivă în Câmpia Ungariei, în care gepizii au fost zdrobiți. Rezultatul acestui fapt a fost că avarii au ocupat teritoriul acestora. Acesta nu era însă teritoriul maxim pe care aceștia îl vor ocupa, deoarece în anul următor, *Alboin*¹⁴, regele longobard, a evacuat teritoriile germanicilor. Este foarte posibil că slavii vestici au început deja ocuparea Boemiei și Moraviei înainte de ajungerea avarilor. Khaganul avar a încercat în această zonă doar controlarea punctelor strategice, așteptând atât resurse, cât și luptători slavi care, potrivit surselor contemporane, erau forțați în lupte încrâncenate, urmând ca avarii să ofere atacurile decisive. Mai la sud, acest sistem era însă mult mai strâns. Slavii timpurii nu sunt menționați în *Noricum*¹⁵ înainte ocupației avarie din 567 și, cel mai probabil, majoritatea au venit odată cu avarii. Depopulări succesive datorate romanilor și longobarzilor au lăsat teritoriul cu puțină populație. Se pare că avarii le-au permis slavilor să cultive și să populeze această zonă, ei îndreptându-și atenția spre zona Dunării de Jos. Centrul Khaganatului avar a devenit Câmpia Panoniei, care i-a atras înainte de ei pe huni, iar după ei pe maghiari¹⁶. Această zonă deținea, cel puțin în secolul al VIII, capitala khaganatului, zonă vastă care cel mai probabil a fost fortificată de către avari cu palisade concentrice și valuri de pământ. Spre deosebire de avarii care au păstrat nomadismul caracteristic, urmărind doar prădarea, uciderea și achiziționarea de teritorii pentru faima individuală, slavii urmăreau preponderent, prin campanile militare, obținerea de pământ cultivabil, caracteristică specifică unei populații sedentare¹⁷.

În fosta provincie romană, avarii au păstrat sub stăpânirea lor populația locală creștină, purtătoare a culturii Keszthely, care continua să trăiască și în unele fortificații, precum Pécs sau Keszthely-Fenek-puszt, furnizând avarilor alimente și produse meșteșugărești. Acesta este doar un exemplu, avarii aplicând această practică diferitelor populații care s-au aflat sub stăpânirea lor. Primul centru de putere avar s-a instalat, ca și cel hunic, în regiunea de câmpie dintre Dunăre și Tisa. Zona oferea condiții de mediu propice creșterii cailor, dar și acces la resursele de sare, fier și cupru prin controlul asupra confluenței Mureș-Tisa. Această zonă oferea condiții

¹⁴ Regele longobarzilor între 560-572. În timpul domniei sale, longobarzii și-au încheiat migrația așezându-se în Italia.

¹⁵ Teritoriul corespondent cu părți din actuala Austrie și o parte din Slovenia.

¹⁶ Allen Leeper, *op.cit.*, p. 123.

¹⁷ *Ibidem*, p. 123-124.

optime petru o populație de călăreți nomazi, gepizii, care stăpâneau exact acel teritoriu, dar care au fost astfel înfrânți de avari. Gepidia de pe Tisa a devenit Avaria. Ea va ființa până la începutul secolului al IX-lea, când va fi desființată în urma războaielor declanșate de franci. Imperiul Romano-bizantin le-a recunoscut de la bun început stăpânirea avarilor asupra fostului regat gepidic din Pannonia¹⁸.

Ioan Stanciu se referă la valurile de pământ, dispuse în două sau chiar trei aliniamente, de la est de Tisa și din nordul Panoniei, și susține că acestea constituie o linie de demarcație pentru necropolele avarice din bazinul Nordic al Tisei. Populația supusă avarilor, printre care și o mulțime de prizonieri, era folosită pentru crearea acestora, care delimitau teritoriul stăpânit de avari. Există ipoteza că acestea au fost construite când avarii încă nu stăpâneau efectiv Transilvania și pe când dispuneau suficientă forță de muncă furnizată de prizonierii luați în ofensivele din anii 580-590. Pătrunderea avarilor spre Transilvania, cel mai probabil, s-a efectuat prin valea Mureșului. Ca și confederația hunilor, cea a avarilor era cu siguranță multietnică. Avarii propriu-ziși erau elita, căreia i se subordonau din punct de vedere militar și economic diferite populații precum slavii, kutrigurii, gepizii, romanicii din Panonia și din Transilvania, dar și prizonierii luați de la sud de Dunăre din multiplele atacuri organizate de aceștia¹⁹.

Cea mai întâlnită ipoteză asupra etnogenezei slavilor timpurii susține că patria lor se afla undeva în Ucraina, în zona Carpaților nordici sau în bazinele râurilor Nipru și Pripyat și că de acolo au început migrațiile către regiuni ca Muntenia și Moldova. Unele analize lingvistice ale perioadei susțin faptul că protoslava era limba comună, așa numita *lingua franca*, folosită de toți supușii Kaganatului avar și faptul că numele de *sclavinoi* din sursele bizantine ale secolului VI-VII se referea inițial la o categorie socială de războinici pedestri și luptători pe ambarcațiuni fluviale aflați în slujba khaganului. Expansiunea slavilor a fost mai mult o răspândire a unei limbi, decât o deplasare masivă de populație²⁰.

Declinul Imperiului Roman, la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea, poate fi observat prin retragerea trupelor din vestul bazinului Carpatic, din zonele de limes care nu mai puteau fi apărate. Teritoriile din afara imperiului erau locuite de diverși barbari, în mare parte

¹⁸ Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 192.

¹⁹ Ioan Stanciu, *Teritoriul nord-vestic al României și khaganatul avar*, în „AMP”, 23, 2000, 1, p. 424.

²⁰ *Ibidem*, p. 187.

germanici (goți, heruli, lombarzi) și de nomazi (huni). Aceștia se luptau între ei ocupându-și teritoriile. Unii cercetători sunt de părere că, spre sfârșitul secolului al V-lea, după plecarea spre est a germanicilor, slavii apar pentru prima dată în regiunea Centrului Europei. Se consideră faptul că slavii au început locuirea Panoniei în imediata apropiere a Dunării în prima jumătate a secolului al VI-lea, ajungând în această zonă sub conducerea avarilor. În bazinul Carpatic, slavii nu apar decât în prima jumătate a secolului al VI-lea. Slavii timpurii au migrat în diferite valuri prin Carpați din teritoriul lor natal la Nord de Carpați²¹. Nu se poate vorbi de expansiunea slavilor, ci de o expansiune a slavicității, adică o extindere a unui model cultural caracterizat prin simplitate, adoptat de etnii diferite, definit de comunități egalitare autosuficiente care practicau o agricultură de subzistență. Acest model socio-economic rudimentar era atractiv pentru locuitorii din regiuni extinse, care au preluat astfel limba și cultura barbarilor²². *Procopius*²³ se referă la războinicii sclavini oferind o descriere caracteristică a acestora:

„Când pornesc la luptă, cei mai mulți merg pe jos contra dușmanului; poartă în mâini scuturi mici și lănci, dar nu-și pun niciodată platoșă. Unii n-au nici cămașă, nici manta; ci îmbracă numai niște pantaloni până la părțile rușinoase și pornesc așa la luptă împotriva dușmanilor”²⁴.

Anții au fost o altă populație care a născut diferite ipoteze referitoare la etnicitatea lor, neexistând prea multe informații asupra acestora. *Procopius* și *Iordanes*²⁵ susțineau că atât anții, cât și sclavinii, vorbesc aceeași limbă și fac parte din același neam. Studii recente au ajuns la concluzia că aceștia reprezentau o populație eterogenă etnic, compusă din alani, slavi și goți²⁶. Aceștia împreună cu bulgarii au atacat frontiera Imperiului Bizantin iar contra lor, începând din 530, bizantinii au organizat

²¹ Anita Dugonjić, Anita Rapan Papeša, *Avari i Sclaveni*, în „AMZ”, 2019, p. 9.

²² Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 169.

²³ Procopius din Caesarea (cca 500-555 p.Chr.), contemporan cu istoricul got romanizat Iordanes, a fost un membru al aristocrației senatoriale, critic față de reformele lui Iustinian, dar martor în suita comandantului Belizarie în timpul războaielor purtate de Imperiul Bizantin cu persii, vandalii și goții, pe care le-a prezentat/descrie în opt cărți, presărând în cadrul acestora multe relatări despre slavi, pe care foarte probabil i-a cunoscut direct, ca mercenari în războaiele din Peninsula Italică.

²⁴ *F.H.D.R.*, II, Procopius din Caesarea, *Despre Războaie*, VII, 14, 21. 26.

²⁵ Got creștin romanizat din Moesia, partizan al politicii împăratului Iustinian și al înțelegerii dintre bizantini și goți, admirator al antichității clasice.

²⁶ Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 166.

multe ofensive la nord de Dunăre, comandate de *Chilbudios, magister militum per Thraciam*²⁷, care era tot de origine antă, intrat în serviciul militar bizantin ca și alți barbari (alani sau germanici). Acesta este însărcinat de asemenea cu paza frontierei dunărene, blocând invaziile barbare și contraatacând teritoriile acestora, dar în 533 a fost prins într-o ambuscadă la nord de Dunăre, pe teritoriu ostil, de către sclavini, o nouă etnie războinică, și a fost ucis. Slavii timpurii se dovedesc treptat a fi o mare problemă pentru Imperiul Bizantin, atacând teritoriile acestuia, fiind inițial organizați de către conducători bulgari sau avari²⁸.

Sursele scrise ale secolului al VI-lea surprind relațiile dintre avari și anți. Descrierea negocierilor prin care avarii își exercitau influența apar în istoria lui *Meneandru Protector*: „când liderul anților a fost forțat de avari să negocieze armistițiul, l-a trimis pe *Mezamer*. Acesta a fost *ucis de avari*” deoarece acesta era „*cel mai puternic dintre anți*”²⁹. Khaganul avar a fost sfătuit să facă acest lucru deoarece uciderea lui *Mezamer* contribuia în mare măsură la subjugarea anților³⁰. Nu există foarte multe informații despre acest ant care deținea multă putere printre anți. Acesta poate fi considerat un conducător militar. Putem observa din analiza acestei întâmplări maniera prin care avarii se raportau la anți, evitând negocierile și eventualele cereri ale acestora. Acest mod de conducere autoritar va fi aplicat asupra diferitelor populații subjugate de către avari. Asuprirea acestora va naște mai târziu diferite revolte care vor provoca mari probleme puternicei confederații avare. În a doua istorisire referitoare la alte negocieri, *Meneandru Protector* menționează un alt lider al anților, rezultatele negocierilor fiind însă diferite. Conducătorul avarilor a trimis soli la *Dauridas*³¹ pentru a-i obliga pe anți să se supună avarilor. *Dauridas* și ceilalți anți refuză. Această acțiune va duce la represiuni din partea avarilor.

Relațiile bizantinilor cu anții, relatate de *Meneandru*, dar și de *Theophilact*, surprind faptul că acest mare grup al anților erau capabili de a

²⁷ Comandant militar bizantin de rang înalt însărcinat cu controlul armatei bizantine într-o anumită regiune.

²⁸ Eugen Teodor, *Cronologia atacurilor transdanubiene și analiza componentelor etnice și geografice (partea a treia, concluzii)*, în „Muzeul Național”, 16, 2004, p. 13.

²⁹ Adam Izdebski, *The Slavs' political institutions and the Byzantine policies (ca. 530-650)*, în „Byzantinoslavica-Revue internationale des Etudes Byzantines”, 69, 2011, p. 56.

³⁰ *Ibidem, loc.cit.*

³¹ Conducător militar slav menționat de Theophylact Simocatta alături de Adragast, Musaios și Pirogost. Aceștia sunt singurii conducători militari slavi despre care există informații scrise.

purta o politică externă proprie. Aceștia foloseau orice le stătea în putință pentru a opune rezistență avarilor care constant încercau dominarea. Pe lângă acest lucru, după ce bizantinii recapătă controlul asupra Balcanilor, anții reușesc să profite de această schimbare de forțe. Aceștia formează o alianță cu bizantinii cu scopul de a scăpa de dominanța avarilor. Spre deosebire de alte triburi slavice, se pare că anții reușeau să exploateze această perioadă nesigură pentru Peninsula Balcanică, luând inițiativa în lupta pentru supraviețuire. Slavii se pare că nu se aventurau prea mult în crearea de relații diplomatice cu celelalte populații, fiind separați, conduși de diferite căpetenii, care erau adesea în relații neprielnice unele cu celelalte. Cert este faptul că, urmărind tratatele bizantinilor cu populațiile barbare, avarii ocupă locul principal pentru diplomația bizantină ³². Studiile susțin că acești anți erau diferiți de celelalte triburi slavice, această populație fiind surprinsă fără voia lor într-un teritoriu neutru, un *no man's land*, între avari, alți nomazi și Imperiul Bizantin.

Descrierea lui *Meneandru* a relațiilor slavo-avarice sugerează că acești regi erau mai degrabă lideri de război temporari, care executau atât acțiuni militare, cât și diplomatice. Slavii puteau fi câștigați cu ușurință prin oferirea unor avantaje personale sau prin daruri. Analizând relațiile diplomatice ale bizantinilor cu avarii nu reiese faptul că slavii dețineau structuri politice regionale guvernate doar de un singur rege care deținea cu fermitate puterea. Comandanții militari temporari sau grupurile de negocieri par să dețină puterea³³. Acesta este probabil motivul pentru care bizantinii nu pot negocia cu diferitele triburi de slavi care atacă individual sau împreună cu avarii teritoriile bizantine.

Meneandru Protector pare să fi contribuit numai cu viziunea tradițională asupra barbarilor. Aceștia au fost adeseori văzuți de istoriografia antică ca lacomi, vicleni, aroganți, necontrolați, nedemni de încredere. În a sa *Historia*, aceasta surprinde un episod important în cadrul relațiilor dintre anți și avari. Anții, cu o populație numeroasă slavă, au reușit să obțină unele obiective pe plan extern. Aceștia făceau tot ce le stătea în putință pentru a reuși să reziste avarilor, care încercau să îi domine. După ce bizantinii au reușit să își recâștige poziția puternică în Balcani, în urma campaniilor de după anul 590, anții au profitat de această schimbare, aliindu-se cu romanii, astfel reușind să iasă de sub sfera de influență avară. Deciziile anților erau făcute ori de consiliul bătrânilor, ori de un conducător central, cert fiind faptul că

³² Adam Izdebski, *op.cit.*, p. 58-60.

³³ *Ibidem*, *loc.cit.*

anții, organizați, au reușit să profite de situația din Balcani. Astfel, anții se deosebesc de alte triburi slave care nu au putut obține astfel de obiective pe plan extern³⁴. Deoarece slavii timpurii aveau diferiți regi sau conducători militari care adesea nu se înțelegeau, au fost ușor de învins de către avari.

Pseudo-Mauriciu în *Strategikon*, confirmă existența regilor printre triburile slavilor timpurii. Conform acestuia, barbarii sunt:

„(...) *complet fără de onoare și nu le pasă de tratate pe care le acceptă mai mult de frică decât pentru daruri. (...) Deoarece aceștia au mulți regi printre ei care mereu se războiesc unul cu altul nu e dificil să le câștigi loialitatea, ori prin convingere, ori prin daruri în special celor din apropierea granițelor, și după să îi ataci pe ceilalți. Astfel ostilitatea lor des întâlnită nu le va permite să se unească. (...) Eliberând prizonierii după un timp și lăsându-le libertatea să rămână cu ei sau să se întoarcă acasă, plătind o răscumpărare oarecare în timp ce, în afara locurilor unde sunt așezați, duc o viață de jaf și le place să-și încerce dușmanii în locuri încurcate, înguste și stâncoase. Folosesc cu pricepere năvălirile repezi, înfruntările pe neașteptate și loviturile pe furiș, ziua și noaptea, și născocesc multe căi de înfruntare (...). Sunt nestăpâniți și răzbunători, nu cunosc rânduiala și nici nu caută să se prindă în lupta încheată sau să iasă în locuri descoperite și netede (...). Sunt cu totul fără credință și lipsiți de cuvânt față de înțelegerile făcute (...)*”³⁵.

Practicile diplomatice au constat în crearea de diferite alianțe cu diverși barbari împotriva altor populații ostile. De cele mai multe ori, longobarzii au fost folosiți contra gepizilor, anții contra sclavenilor, utrigurii contra kutrigurilor³⁶. Imperiul Bizantin oferea bunuri de prestigiu și subsidii considerabile barbarilor, acestea fiind o mare îngrijorare pentru istoricii secolelor VI-VII. Avarii au forțat Imperiul Bizantin să plătească sume foarte mari. *Iustinian*, *Iustin al II-lea*, *Tiberius al II-lea* și *Mauricius* au alocat subsidii de mari proporții barbarilor. Conform tratatului din 575, aceștia primeau anual 80.000 de solidi, iar după 584 suma s-a ridicat la 100.000 de solidi anual³⁷. Pentru a evita aceste subsidii de mari proporții, bizantinii aveau posibilitatea de a organiza campanii ofensive pe teritoriul inamic, de a asasina conducători barbari și sprijini alții ce puteau fi mai ușor manipulați³⁸.

³⁴ *Ibidem*, loc.cit.

³⁵ F.H.D.R., II, Mauricius, *Strategikon*, XI, 4. 9.

³⁶ Amy Wood, *Why were the slaves never Roman allies? A Study of Late Antique Roman Frontier Policy and a Barbarian Society*, Sydney, Macquarie University, 2015, p. 46.

³⁷ Alexander Sarantis, *op.cit.*, p. 54.

³⁸ *Ibidem*, p. 47-51.

Aceste măsuri au fost luate pentru a nu se permite apariția unei „*superputeri barbare*”³⁹ la granițele Imperiului Bizantin. Practicile complexe aveau ca scop obținerea păcii și fructificării acesteia, dar și dezorganizarea barbarilor. Bunurile de prestigiu primite de conducătorii barbari puteau fi distribuite mai apoi celor din poziții inferioare, fapt ce asigura supunerea și loialitatea acestora, creându-se o ierarhie și o stratificare. Astfel, liderii barbari au devenit dependenți de imperiu pentru asigurarea poziției lor de conducere⁴⁰. Bizantinii își puteau exercita influența. Bunurile de prestigiu în secolul al V-lea și al VI-lea constau de cele mai multe ori în obiecte de podoabă, piese de armură sau arme.

Dovezile arheologice sugerează că bunurile romane oferite barbarilor germanici erau foarte valoroase, dar și cu o valoare mai scăzută. Cele din urmă sunt formate din fibule, ceramică, monede de bronz și sunt regăsite pe o rază de 200 de km de frontieră. Bunurile valoroase, de prestigiu, se regăsesc la o distanță mult mai mare, 400-600 km, în mare parte în cantități mici, preponderent în mormintele princiare. Un exemplu de bunuri de prestigiu oferite barbarilor, în acest caz gepiziilor, sunt săbiile descoperite la Tamási⁴¹. Coifurile din clasa *Baldenheim*⁴² care au fost descoperite la Dolne, Semerovce, Steinbrunn, Batajnica⁴³, pe teritoriul *Longobardiei*⁴⁴ sau *Gepidiei*⁴⁵, ar putea fi incluse în aceeași practică. În mormintele avară ale unor conducători sau luptători de rang înalt din perioada avară timpurie au fost descoperite săbii cu mânere sau teci încrustate cu foițe de aur sau argint⁴⁶.

În 546 are loc prima acțiune de amplexare a slavilor la sud de Dunăre. Aceasta nu este o acțiune militară propriu-zisă, ci poate fi considerată un „pelerinaj al jafului”⁴⁷, barbarii fiind convinși că nu vor întâlni armata

³⁹ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁰ Amy Wood, *op.cit.*, p. 46-47.

⁴¹ Florin Curta, *op.cit.*, p. 168.

⁴² Aceste tipuri de coifuri au fost folosite și de ofițerii armatei romane, sunt artefacte rare și foarte costisitoare care semnalează un statut social înalt. Aceste coifuri, care își au originea în orient, fiind implementate de avari, pot sugera faptul că acestea au fost oferite ca bunuri de prestigiu barbarilor, au fost capturate de barbari sau că au fost chiar realizate de barbari.

⁴³ Florin Curta, *op.cit.*, p. 173.

⁴⁴ Teritoriu atribuit longobarzilor în secolul al V-lea, pe malul drept al Dunării de la Viena la Budapesta.

⁴⁵ Teritoriu atribuit gepizilor în a doua jumătate a secolului al V-lea, Câmpia Tisei, nordul Serbiei și Transilvania.

⁴⁶ Georgios Kardaras, *The nomadic art of war. The case of Avars*, în „Acta Militaria Mediaevalia”, XI, 2015, p. 16.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 14.

bizantină care era concentrată pe alt front. Cu toate acestea, o mică armată bizantină ce se deplasa, în legătură cu războiul cu goții, îi spulberă fără efort⁴⁸. În primăvara anului 550, întâlnim o situație complet opusă față de evenimentele din 546, respectiv o mică armată slavă, învinge mai multe corpuri de armată bizantină. Acesta este momentul în care slavii timpurii pot fi considerați un factor politico-militar la Dunărea de Jos⁴⁹.

Între 558-559, segmentul estic al limesului a fost atacat de kutriguri⁵⁰, care mai apoi au avansat spre sud pe teritoriul bizantin. Conform lui *Johannes Malalas*, la atacul asupra Thraciei au participat și grupuri de slavi⁵¹. Sursa scrisă indică faptul că slavii timpurii nu au ezitat să profite de pe urma invaziilor kutrigurilor. Devastatoarea invazie a trecut de sistemul defensiv și a ajuns până la *Zidurile Lungi* de lângă Constantinopol⁵². La scurt timp, în 562-563, avarii au ajuns cu siguranță la Dunăre⁵³, cerând permisiunea de a se instala în Imperiul Bizantin și sunt refuzați⁵⁴.

În 562, unii kutriguri, ce probabil au scăpat de dominația avară (care erau la acel moment aliați cu bizantinii)⁵⁵, au atacat și străbătut Diogeza Thraciei până la Marea Egee, cucerind orașul Anastasioupolis-Peritheorion (nord-estul Greciei actuale)⁵⁶. În anul 562 avarii au declanșat un atac contra francilor, dar nu au reușit să obțină o victorie. La acel moment, francii erau dușmanii bizantinilor, avarii acționând în interesul lui *Iustinian*. Anul 565 reprezintă moartea capabilului împărat. Noul împărat *Iustin al II-lea* (565-578) refuză plata subsidiilor către avari care doreau și mărirea acestora. S-a concluzionat că cererea avarilor a fost doar un pretext⁵⁷, avarii lăsând să se

⁴⁸ *Ibidem*, loc. cit.

⁴⁹ Eugen Teodor, *op.cit.*, p.14.

⁵⁰ Alexandru Madgearu, *op.cit.*, p. 171.

⁵¹ *F.H.D.R.*, II, Ioannes Malalas, *Cronografia*, 3, XVIII, p. 490, 6-12, 20.

⁵² Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 58.

⁵³ Walter Pohl, *The Avars A Steppe Empire in Central Europe 567-822*, London, Cornell University Press, 2018, p. 110.

⁵⁴ Alexandru Madgearu, *The Avars and Dobrudja*, în „Problemi na prabălgarskata istorija i kultura”, 4/2, 2007, p. 263.

⁵⁵ Idem, *Istoria Militară a Daciei Post-Romane 275-614*, p. 174

⁵⁶ Michael Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare. (Oxford Historical Monographs.)*, New York, Clarendon Press of Oxford University Press, 1988, p. 86. Apud: Alexandru Madgearu, *Istoria militară a Daciei post-romane 275-614*, p. 174.

⁵⁷ Avarii doreau de fapt începerea războiului cu bizantinii și, pentru a-l forța pe împărat, au cerut ca subsidiile din partea imperiului să fie mărite.

înțeleagă că ar putea ataca Thracia. *Iustin al II-lea* renunță din acest moment la alianța cu avarii, iar refuzul lui de a plăti subsidiile duce la schimbarea atitudinii avarilor față de bizantini. Acesta este contextul în care, probabil, avarii pătrund în provincia Scythia⁵⁸.

Un eveniment marcant pentru această perioadă a fost moartea abilului împărat *Iustinian* în 565. Avarii și slavii au devenit deja un pericol major pentru Imperiul Bizantin. Invaziile slavilor sunt menționate în repetate rânduri de autorii bizantini între anii 570-580; aceștia se pare că devin mai bine organizați⁵⁹. Această schimbare a modului de luptă al slavilor timpurii poate fi pusă pe seama conducătorilor avari. Spre deosebire de atacurile dintre anii 540-550, cele din ultimele decenii ale secolului al VI-lea erau mult mai îndrăznețe, fiind îndreptate spre cucerirea de orașe⁶⁰.

Este posibil ca printre pedestrii slavi care au devastat Thracia în 578 să se fi aflat și călăreți. Conform lui *Ioan din Efes*, în anii în care slavii au prădat Peninsula Balcanică, aceștia au capturat numeroase herghelii de cai și o mulțime de arme, învățând să facă război mai bine decât romanii. Unii dintre aceștia, aproximativ 5.000 conform *Miracolelor Sf. Dimitrie*, au atacat Tesalonicul prin surprindere. Aceștia erau „floarea neamului slav” ceea ce sugerează faptul că aceștia erau războinici profesioniști, bine echipați.⁶¹ Doi ani mai târziu, *Theophylact Simocatta* menționează grupuri de slavi⁶² atacând independent Balcanii⁶³. În această perioadă, se pare că slavii reies de sub dominația avară, fiind capabili să organizeze astfel de asedii și să atace teritoriile Balcanice fără asistența acestora.

Aceste atacuri mult mai bine organizate decât precedentele incursiuni dintre 576-578 sunt atât de reușite încât stârnesc invidia avarilor⁶⁴. Relațiile dintre slavii timpurii și avari se schimbă în mare măsură din acest moment. Kaghanul *Baian* acționează împotriva lui *Dauritas* – care se opunea dominației avarilor⁶⁵, în 578”⁶⁶. Deoarece conducătorul slav a îndrăznit să se

⁵⁸ Alexandru Madgearu, *Istoria Militară a Daciei Post-Romane 275-614*, p. 189.

⁵⁹ P.M. Barford, *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. New York, Cornell, Cornell University Press Ithaca, 2001, p. 59. Apud Amy Wood, *op.cit.*, p. 73.

⁶⁰ Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, p. 59.

⁶¹ *Ibidem*, p. 81.

⁶² F.H.D.R., II, Theofilact Simocata, *Istoriei*, LXV, VILXV, VI.3, 12.

⁶³ Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, p. 83-84.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 60.

⁶⁵ *Dauritas* a ucis mesagerii trimiși de avari în 578. Vezi Walter Pohl, *op.cit.*, p. 11.

opună avarilor, ucigând chiar mesagerii acestora, putem deduce faptul că slavii timpurii erau mult mai puternici decât la începutul secolului al VI-lea. Avarii au acceptat cu plăcere alianța propusă de *Tiberius II-lea* (578-582) împotriva slavilor care „ajunseseră prea puternici”⁶⁷. Aceste acțiuni ale politicii imperiale bizantine au avut din nou un rezultat neașteptat, slavii au trecut din nou sub conducerea avarilor care au obținut astfel teritorii importante, putere militară și resurse umane. *Tiberius* a ordonat transportarea a 60.000 de călăreți avari, pe Dunăre, din Panonia spre Scythia Minor. Aceștia, sub conducerea lui *Baian*, aveau ca scop atacarea slavilor lui *Dauridas*. Avarii au debarcat în estul Munteniei sau sudul Moldovei și au început imediat incendierea satelor slave și distrugerea recoltelor. Puterea impresionantă a acestora, dar și elementul surpriză, au copleșit slavii care nu au putut opune rezistență, refugiindu-se în păduri⁶⁸.

Ofensiva avară permite prima localizare, cât de cât precisă, a unei grupări slave într-o zonă din Muntenia de nord-est sau Moldova de sud⁶⁹. Când slavii lui *Adragast* și *Musaios* au fost atacați de bizantini (probabil 594) în zona Bărăganului, avarii nu au reacționat, deși erau evident deranjați. În schimb, atunci când *Priscus*⁷⁰ vizează alte teritorii slave, mai la vest (Banat sau Oltenia, toamna anului 595), khaganul se arată iritat de acțiunea bizantinilor care tulbură pacea. Lucrurile se schimbă în 602, când kaganul trimite pe *Apsich*⁷¹ în ajutorul sclavenilor (în Moldova sau Muntenia) împotriva anților, aliații bizantinilor. Observăm cum, spre sfârșitul secolului al VI-lea, slavii, cu siguranță mai puternici decât în perioadele precedente, stârnesc invidia avarilor, sunt atacați de aceștia, avarii aliindu-se chiar cu bizantinii, pentru ca mai târziu avarii să le trimită sprijin slavilor când sunt atacați de către anți. Caracterul acestor relații diplomatice între avari și slavii timpurii sunt fluctuante, avarii dominanți acționând în funcție de contextul perioadei, urmărind interesul propriu. Cel mai probabil khaganul îi apără pe slavi pentru a li se opune anților, care erau

⁶⁶ Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, p. 60.

⁶⁷ Walter Pohl, *op.cit.*, p. 164.

⁶⁸ István Zimonyi, Osman Karatay, *Central Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2016, *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar Raiders, and Roman Special Ops: Mobile Warriors in the 6th-Century Balkans*; Florin Curta, *op.cit.*, p.88.

⁶⁹ Eugen Teodor, *op.cit.* p. 15.

⁷⁰ Magister per militum, capabil general militar bizantin care s-a evidențiat în perioada de domnie a lui Mauriciu (582-602), Phocas (602-610) și Heraclius (610-641).

⁷¹ Conducător militar avar.

la acel moment aliații bizantinilor. Un alt posibil scop al acestuia este intenția de a-i folosi în continuare pe slavii timpurii în campaniile militare și ca slavii să continue aprovizionarea armatelor avarice.

Sclavinii de la Dunărea de Jos sunt apoi implicați într-o lungă și confuză campanie, în Balcani, în anii 581-584, inclusiv cu o iarnă petrecută la sudul fluviului⁷². Între 582-584 a fost pace între bizantini și avari. Invazia slavilor poate fi considerată o acțiune individuală pe teritoriul bizantin⁷³. În 581 unii slavi atacă Thracia și Thessalia, dar în același timp alții luptă sub conducerea avară pe segmentul de vest al limesului⁷⁴. Analiza acestor atacuri confirmă ideea că slavii timpurii nu au avut un singur conducător suprem, fiind folosiți în armatele bizantine, dar acționând și individual.

Pierderea importantului oraș Sirmium (în Serbia) în 582, după trei ani de asediu, în favoarea avarilor, este un eveniment marcant pentru această perioadă⁷⁵. S-a formulat ipoteza cum că avarii ar fi controlat traversarea fluviului în această zonă la sfârșitul secolului al VI-lea⁷⁶. În aceeași perioadă s-au intensificat incursiunile slavilor în Diogeza Thracia. Așezările de la nivelul limesului în Moesia II și Scythia, dar și multe altele din Balcani, au suferit o lovitură devastatoare între 584-586⁷⁷.

Theofilact Simocatta, care relatează această campanie militară organizată de către avari, susține faptul că imediat khaganul a apărut pe țărmurile Mării Negre la zidurile orașului Anchilaoș, la o distanță de 575 km în linie dreaptă față de Viminacium. Trebuie remarcat faptul că avarii nu s-au atins de unele orașe, cum ar fi Bononia și Ratiaria, cu scopul de a-i lua prin surprindere pe bizantini și de a prăda cât mai multe orașe. *Theofilact Simocatta* susține faptul că avarii au rămas în Anchilaoș trei luni de zile, dar conform lui *Ioan din Efes* avarii s-au întors imediat la Sirmium aflând de apropierea vechilor inamici ai acestora, *Kök Turcii*⁷⁸ din est. Cercetătorii, analizând distanțele mari parcurse de călăreții avari într-un timp relativ

⁷² Hristijan Talevski, *The persistence of the limes and the condition of the defensive system as reflections of the general collapse of the state system in the Early Byzantine Balkans*, în „Bulgarian e-Journal of Archaeology Supplements”, 7, 2019, p. 291.

⁷³ Eugen Teodor, *op.cit.*, p. 15.

⁷⁴ Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, p. 61.

⁷⁵ Walter Pohl, *op.cit.*, p. 175.

⁷⁶ Gračanin, H. *Avari, južna Panonija i pad Sirmij*, „Scrinia Slavonica”, 9.1, 2009, p. 17-18. Apud Hristijan Talevski, *op.cit.* p. 290.

⁷⁷ Hristijan Talevski, *op.cit.*, 390.

⁷⁸ „Turcii albaștri”, o mare confederație turcică războinică din Asia centrală. Există ipoteza că avarii au ajuns la Dunărea de Jos prin fuga de Kök Turci.

scurt, susțin faptul că aceștia probabil nu aveau care trase de animale spre Sirmium, deoarece acestea le-ar fi încetinit marșul. De asemenea, este posibil ca la această campanie slavii pedestrii să nu fi participat, acest fapt reieșind din același motiv⁷⁹.

Lucrurile se schimbă după ce bizantinii își concentrează forța militară în Peninsula Balcanică. Războincii experimentați care până atunci se aflau pe frontul de est în luptă cu perșii au fost mutați în Balcani. Conduși de capabilul general *Priscus*, trupele bizantine au avut efect aproape imediat, nimicind slavii care se aflau în anumite zone din Peninsula Balcanică. După ce slavii din interiorul teritoriului bizantin au fost învinși, are loc ofensiva Imperiului Bizantin la nord de Dunăre. Avarii sunt forțați să accepte pacea, urmând rândul slavilor conduși de *Andragast* care organizase puternica ofensivă pe teritoriul bizantin în primii ani de domnie ai lui Mauriciu (582-602). În campaniile lor la nord de Dunăre – *pe teritoriul barbar* – din ultimul deceniu al secolului al VI-lea, bizantinii obțin unele victorii⁸⁰. Între 601-602 slavii de la Dunărea de Jos deveniseră supuși avarilor, ca urmare a repetatelor înfrângeri atât în fața avarilor, cât și a bizantinilor⁸¹. Până în anul 602 armata bizantină a luptat în multiple rânduri în Thracia și la nivelul limesului⁸². Între 599-602 s-a încercat reconstruirea cetăților din Dacia Ripensis. Cu toate acestea, rebeliunea centurionului *Phocas*⁸³, în noiembrie 602, a marcat sfârșitul ascensiunii militare bizantine⁸⁴.

Atacuri devastatoare ale avarilor și slavilor au loc în anul 609 și în 614-619. Cercetătorii au stabilit că aceste invazii au avut loc datorită răscoalei lui *Phocas*. Studiile arată că atacurile din 614-619 au avut un efect puternic pentru toată Peninsula Balcanică⁸⁵. Aceste campanii culminează cu asediul Constantinopolului din 626 p.Chr. *Georgios Pisides* în ambele sale lucrări, *Bellul Avaricum*, scrisă în 626 p.Chr, respectiv *Heraclias*, scrisă în 629 p.Chr, autorul *Cronicii Pascale*⁸⁶ care prezintă evenimentele de până în

⁷⁹ István Zimonyi, Osman Karatay, *op.cit.*, p. 70.

⁸⁰ Pentru o analiză a campaniilor bizantine din ultimul deceniu al secolului al VI-lea vezi Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, p. 87-93; Alexandru Madgearu, *Istoria Militară a Daciei Post-Romane 275-614*, p. 212-219.

⁸¹ Eugen Teodor, *op.cit.*, p. 15.

⁸² Walter Pohl, *op.cit.*, p. 284.

⁸³ Împărat bizantin între 602-610 ajuns pe tron prin detronarea lui Mauriciu. Adesea socotit a fi un tiran, acesta nu are o imagine pozitivă în sursele scrise ale epocii.

⁸⁴ Alexandru Madgearu, *The downfall of the lowe Danubian frontier*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 36, 1997, p. 322.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 324.

⁸⁶ Cronică bizantină creștină din secolul al VII-lea care încerca crearea unei liste

629 p.Chr și este terminată în 630 p.Chr., referindu-se la atacatori, scrie că există două tipuri de luptători slavi: „Lupii slavi” care luptă alături de avari, fiindu-le aliați, și un alt grup care au atacat Blachernae⁸⁷ de pe luntre care sunt supuși avarilor⁸⁸. Chiar și aici se observă caracterul instabil al slavilor. Aceștia nu sunt unificați de o putere centrală, unii dintre ei fiind aliați ai avarilor și având probabil mai multă putere și un alt grup care este total supus khaganului avar. În toate cazurile, raportarea avarilor la slavii timpurii este în directă legătură cu puterea de care nomazii dau dovadă.

Relațiile dintre avari și slavi suferă, puțin mai târziu, transformări ireversibile. Până spre începutul secolului al VII-lea slavii vestici au rămas sub conducerea avarilor. Acest lucru însă nu va mai dura mult. Creșterea populației, dar și a puterii slavilor timpurii, odată cu opoziția acestora față de dominația crudă a avarilor, a dus la diferite revolte ale slavilor față de avari, ajutorul acestora venind dintr-un loc neașteptat. Un negustor franc pe nume *Samo* a ajuns din Boemia cu scopul negoțului. Acesta și companiile săi au luat parte la revolte, *Samo* evidențiindu-se în luptă prin curajul său. După ce avarii au fost înfrânți, acesta a fost ales regele slavilor vestici în anul 623, domnind timp de 35 de ani. Campaniile victorioase ale lui *Samo* față de avari, dar și faptul că, după ce avarii au eșuat în cucerirea Constantinopolului în 626, devenind mai slabi, au inspirat diverse triburi de slavi să se revolte de sub dominația avară. Cehii și Sorbii în nord, slavii sudici, s-au revoltat. Croații și Slovenii aveau cu siguranță un tip de alianță cu *Samo*, posibil chiar să fie supușii săi. Puternicul conducător a purtat războaie chiar și cu francii. Regatul lui *Samo* a dispărut cu aceeași rapiditate cu care a apărut. Cu toate acestea, regatul slav a avut un impact major pentru khaganatul avar deoarece triburile de slavi și bulgari s-au revoltat de sub dominația acestora. Aceste revolte duc la destructurări ale puterii în khaganat ce pot fi surprinse de sursele scrise. Este posibil ca khaganul să fi pierdut controlul peste căpetenii, deoarece studii asupra unor surse scrise ale epocii susțin că, în secolul al VIII-lea, pe lângă titlul de khagan, apar alte două titluri în structura puterii în interiorul Khaganatului avar, acela de „*Turdun*” și „*Tarkhan*” Este însă posibil ca aceste denumiri să fie deținute de conducătorii diverselor populații barbare care se aflau sub stăpânirea

cronologice cu toate evenimentele întâmplare în lume de la crearea lui Adam. Autorul este necunoscut, cel mai probabil un cleric.

⁸⁷ A fost un cartier din partea de nord-vest a Constantinopolului.

⁸⁸ Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, p. 47-48.

avară. Cu toate acestea, unica comandă față de Khaganat a dispărut, urmând ca avarii să fie înfrânți în multiple rânduri în est de către triburile de bulgari și în vest de către franci, urmând ca aceștia să dispară, fiind absorbiți treptat de numeroșii slavi sau bulgari⁸⁹.

Concluzie

Din analiza prezentată observăm faptul că apariția și așezarea avarilor la Dunărea de Jos și acțiunile acestora au avut un impact major, care a schimbat în mare măsură relațiile diplomatice, contextul epocii și în consecință desfășurarea evenimentelor. Aceștia, prin tehnica superioară de luptă, ajung să domine diferitele etnii barbare de la nordul Dunării, formând o forță militară importantă la granițele Imperiului Bizantin. Avarii și slavii, împreună sau separat, atacă teritoriile bizantine, provocând mari probleme Constantinopolului, atacuri surprinse de către autorii epocii.

Sursele scrise referitoare la avari și slavii timpurii pot oferi informații importante ce țin de studiul relațiilor diplomatice sau militare dintre aceștia. Avarii și slavii se raportează unii la alții în mod variat, slavii fiind dominați și folosiți, în mare măsură, pentru resurse lor și ca războinici în armatele avarie. Cu toate acestea, sursele scrise prezintă că, spre mijlocul secolului al VI-lea, unele grupuri de slavi atacă individual Peninsula Balcanică. Există posibilitatea ca aceștia să nu se fi aflat sub dominația avară, sau să fi scăpat de aceasta, victoriile lor oferindu-le putere și experiență militară. În funcție de victoriile sau înfrângerile avarilor, relațiile acestora cu slavii timpurii oscilează. Avarii și slavii poartă lupte numeroase, avarii chiar aliindu-se cu bizantinii pentru pedepsirea lui *Andragast*. În alte cazuri, barbarii acționează și ca aliați, atacând teritoriile bizantine concomitent sau din diferite direcții.⁹⁰ Pe lângă această strategie, nu trebuie trecut cu vederea faptul că avarii au sprijinit slavii de la Dunărea de Jos în defensiva acestora contra anșilor. Avarii se raportau la slavi în funcție de puterea pe care o dețineau, victoriile sau înfrângerile pe care aceștia le sufereau, încercând aproape în toate cazurile să îi controleze, să îi domine, să le folosească resursele și să îi folosească ca infanterie în armatele proprii.

⁸⁹ Allen Leeper, *op.cit.*, p. 132.

⁹⁰ Pentru analiza atacurilor asupra teritoriilor Imperiului Bizantin de către slavi și avari în secolul VI-VII vezi și Alexandru Madgearu, *The downfall of the lowe Danubian frontier*; Eugen Teodor, *Cronologia atacurilor transdanubiene și analiza componentelor etnice și geografice (partea a treia, concluzii)*, în „Muzeul Național”, 16, 2004, Walter Pohl, *The Avars A Steppe Empire in Central Europe 567–822*, London, Cornell University Press, 2018.

Dominanța avarilor are însă și alte rezultate. În cucerirea acestora a diferitelor teritorii, avarii mobilizează diferite triburi de slavi care ajung în anumite regiuni odată cu avarii. Această asuprire însă va duce la multiple revolte, iar înfrângerile suferite de avari în fața bizantinilor rezultă în diminuarea autorității khaganului, descentralizarea puterii și în apariția în sursele scrise ale epocii a termenilor de „Turdun” și „Tarkhan”, conducători cu un înalt rol de conducere în Khaganatul avar, care cel mai probabil aparțin diferitelor etnii barbare care profită de slăbirea avarilor.

REGENȚA ALGERULUI: „CUIB DE PIRAȚI” ȘI CENTRU AL GEOSTRATEGIEI OTOMANE DIN MEDITERANA OCCIDENTALĂ

Viorel Cruceanu

La régence d'Alger: „nid de pirates” et centre de la géostratégie ottomane en Méditerranée Occidentale

Résumé

La régence d'Alger a été, pour trois siècles, au coeur de toutes les controverses qui ont dominées la Méditerranée. Pendant les combats entre les espagnols et les ottomans, les frères Barberousse, pirates célèbres, ont fait irruption dans l'imaginaire collectif. Bien que, d'origine modeste, ils sont devenus le modèle du succès des humbles, dans le monde des grands.

Mots-clés: *Alger, régence, les frères Barberousse, Charles Quint, Soliman le Magnifique, kapudan-pasha.*

Cuvinte cheie: *Alger, frații Barbarossa, regență, Carol Quintul, Soliman cel Mare, kapudan-pașă.*

Orașul Alger, reconstruit pe la 960, în timpul stăpânirii arabe¹, a căpătat un rol istoric proeminent la începutul secolului al XVI-lea. Faptul s-a produs pe fundalul competiției pentru supremație în bazinul mediteraneean dintre cele două mari puteri ale vremii, aflate în plină expansiune: Regatul catolic al Spaniei, respectiv Imperiul Otoman. Ibericii, căliți în cele șapte secole de lupte împotriva dominației maure, aveau un scop foarte precis: „să stabilească granița Spaniei în sudul Mediteranei”². Era vorba de o adevărată doctrină militară ce stipula că „*Reconquista* va fi încheiată numai când Mediterana Apuseană va fi un «*lac spaniol*» [*subl.ns.*].”³. Această opțiune de politică externă a fost lansată de energica Isabela de Castilia („regina unificării”, în 1479, alături de soțul său, Ferdinand de Aragon), și continuată cu multă tenacitate de succesorul lor, Carol Quintul (1516-1556). Totodată,

¹ Vezi amănunte despre evoluția așezării, încă din antichitate, în F. Zoauri, *Alger la sereine*, în „Jeune Afrique”, no. 1954, du 23 au 29 juin 1988, p. 62-63; vezi și Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord. Des origines à 1830*, Paris, Payot & Rivages, 2001, p. 629-630.

² A. Clot, *Soliman Magnificul*, București, Edit. Artemis (anul apariției neprecizat), p. 46.

³ *Ibidem*.

în politica internă, *Reconquista* a fost dublată de o veritabilă variantă creștină de „război sfânt”⁴. Prin urmare, maurii stabiliți în Spania (inclusiv cei trecuți la catolicism, redați prin termenul *moriscos*) au fost victimele unor valuri succesive de persecuții, ce au culminat cu „marile expulzări”⁵ din debutul secolului al XVII-lea. O asemenea „severitate extraordinară”⁶, total neinspirată, avea să văduvească Spania de un „mare număr de supuși destoinici și activi”⁷. Mulți dintre acești dezrădăcinați s-au refugiat în nordul Africii (leagănul străbunilor!) și au ales, în deznădejdea lor, o cale atipică de a-și lua revanșa: pirateria. Conform marelui istoric francez Fernand Braudel, pirateria „înseamnă a face război”⁸ (de fapt, o altă formă de război), adică „să consumi bunurile altuia [și] să te hrănești cu ele pentru a fi mai puternic”⁹. În plus, bandele de pirați au intrat în solda diferitelor puteri aflate în conflict, transformându-se în bande de corsari¹⁰. Așadar, această „piraterie oficioasă” avea să capete alura „războiului îngăduit”¹¹, hoții de mare căpătând, astfel, „onorabilitate”. Încă din epocă era evident că „expirarea dominației musulmane în Spania”¹² și reacția xenofobă a „Regelui Prea Catolic” a condus la apariția, pe coastele nord-africane, „a unei rețele de piraterie pe scară largă”¹³. Or, securitatea frontierelor sudice ale tânărului regat iberic impunea, în spiritul „doctrinei” menționate mai sus, stârpirea acestui „banditism endemic”¹⁴ chiar „în leagănul său”¹⁵. Iată de ce, în primul deceniu al secolului al XVI-lea, armatele spaniole ale lui Ferdinand de Aragon au ocupat mai multe puncte importante de pe litoralul Africii de Nord: Mers el-Kébir (1505), Oran (1509), Bejaia și Alger (ambele în 1510). Apoi, prin influența exercitată la Neapoli și Sicilia, dar și prin

⁴ P. Vilar, *Istoria Spaniei*, București, Edit. Corint, 2006, p. 20.

⁵ F. Braudel, *Mediterraneană și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. 4, București, Edit. Meridiane, 1986, p. 138.

⁶ M. Defourneaux, *Viața de fiecare zi în Spania secolului de aur*, București, Edit. Eminescu, 1981, p. 18.

⁷ *Ibidem*.

⁸ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 4, p. 282.

⁹ *Ibidem*, p. 283.

¹⁰ Vezi amănunte la G. Roșianu, *Pirați în Mediterana*, în „Magazin Istoric”, nr. 7-8 (16-17), iul.-aug. 1968, p. 72.

¹¹ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 4, p. 278.

¹² A. Nettement, *Histoire de la conquête d'Alger*, Paris, Jacques Lecoq, 1867, p. 1.

¹³ *Ibidem*; vezi și H.D. de Grammont, *Histoire d'Alger sous la domination turque*, Paris, Ernest Leroux, 1887, p. 4.

¹⁴ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 4, p. 280; H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 4.

¹⁵ Ch. Farine, *Deux pirates au XVIe siècle, Histoire des Barberousse*, Paris, Paul Ducrocq, 1869, p. 52.

ocuparea Tunisului (1534), Spania și-a asigurat, temporar, hegemonia în Mediterana occidentală.

De cealaltă parte, Imperiul Otoman a cunoscut o ascensiune fulminantă. În două secole și jumătate, el a evoluat de la un minuscul emirat la un imperiu situat „pe trei continente”¹⁶ (Asia, Africa și Europa), având hotarele “scăldate de zece mări”¹⁷. În tot acest timp, exceptând scurte perioade de interegn, statul lui Osman a fost servit, consecutiv, de „zece suverani înzestrați cu însușiri (...) remarcabile”¹⁸. Al zecelea avea să fie Soliman I cel Mare (1520-1566), ce va ridica imperiul pe culmile gloriei sale politice și militare. Dacă până atunci prioritatea a reprezentat-o controlul asupra Peninsulei Balcanice și hegemonia în Mediterana orientală, cu el s-a inaugurat „politica otomană îndreptată spre Apus”¹⁹ (manifestată, empiric, și la unii predecesori ai săi precum Baiazid I sau Mehmed al II-lea). Acest proces grandios viza două direcții: una terestră, pornită din Balcani, ce avea ca țintă Roma, via Belgrad (cucerit în 1521), Buda (ocupată în 1526 și, din nou, în 1541) și Viena (asediată în 1529). O asemenea orientare era alimentată „ideologic” de concepția conform căreia, după cucerirea Constantinopolului (29 mai 1453), sultanii otomani au devenit moștenitorii legitimi ai Romei, deci singurii îndreptățiți să poarte titlul imperial. Iată de ce, „Magnificul” nu i-a recunoscut niciodată lui Carol Quintul calitatea de împărat romano-german, dobândită în 1519. Cea de-a doua direcție a „ofensivei spre Apus” era navală, ciocnirea cu spaniolii dovedindu-se inevitabilă (o competiție pentru supremație în bazinul mediteraneean ce s-a întins pe parcursul a cinci decenii). Pe acest plan, un rol esențial avea să revină Algerului, oraș situat în nord-vestul continentului african (prezența africană în Africa de Nord fusese inițiată de tatăl lui Soliman, vrednicul Selim I, cel care în 1517 a cucerit Egiptul).

Afirmarea Algerului este legată de acțiunile unor faimoși pirați: frații Barbarossa (Ishak, Oruç, Hizir și Elias)²⁰, ce-și aveau originile pe insula Lesbos, provenind dintr-o familie mixtă (tatăl, turc musulman, iar mama, grecoaică ortodoxă). Chemarea mării le-a dezvoltat spiritul de aventură și le-a oferit șansa îmbogățirii facile. Dintre cei patru frați, doi și-au pus amprenta asupra Mării Mediterane: Oruç, al cărui nume este colportat de istorici în varianta Arudj (pe care o vom folosi și noi), respectiv Khair ed-

¹⁶ Mehmet Ali Ekrem, *Civilizația turcă*, București, Editura Sport-Turism, 1981, p. 101.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. Clot, *op.cit.*, p. 27.

¹⁹ *Ibidem*, p. 44.

²⁰ Vezi amănunte în Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 630.

Din (adică, Hizir), mai cunoscut sub forma Hayreddin (sau chiar Hayrettin, în istografia turcă). Opiniile sunt diferite și în ce privește porecla „*Barbarossa*”, transformată în renume. Varianta cea mai răspândită pornește de la aspectul fizic al lui Arudj care avea părul și barba de culoare roșiatică (nuanțe mai atenuate, castanii, fiind caracteristice și celorlalți frați). O altă variantă se datorează musulmanilor evacuați din Spania („peste zece mii de mauri”²¹, în primul deceniu al secolului al XVI-lea) și care l-au numit pe pe salvatorul lor, cu afecțiune, drept „Baba Oruç” (adică „Tata Oruç”, în sensul de „*Arudj cel Mare*”, dar mare nu ca vârstă, ci ca măreție). Lingviștii consideră că, prin similitudine fonetică, această expresie a evoluat în Spania, Italia și Franța, către forma „*Barbarossa*”.

Arudj s-a format ca marinar în cadrul flotei otomane. Ieșit din adolescență, a decis să acționeze pe cont propriu: acțiuni de piraterie în Marea Egee sau de-a lungul coastei Levantului²². Pe la 1501 a fost capturat de soldații din Rhodos ai Ordinului Cavalerilor Sfântului Ioan de la Ierusalim. A urmat un calvar de doi ani la galere, căpătând o ură înverșunată față de creștini. În 1503, a reușit o evadare spectaculoasă, cu sprijinul fratelui său, Hayreddin. Apoi, cei doi s-au stabilit în insula Djerba (Tunisia), transformată într-un adevărat sanctuar al pirăților. Redevenit liber, Arudj s-a înconjurat de o ceată de tâlhari, alcătuită din „oameni fără credință și lege”²³, dar și „fără frică”²⁴. Sub conducerea lui Arudj, care a dobândit „o formidabilă popularitate”²⁵, aceștia s-au aventurat în operațiuni tot mai îndrăznețe, unele „de-a dreptul temerare”²⁶, ajungând chiar „să atace coastele italiene și spaniole”²⁷. Străbătând Mediterana în lung și în lat, Arudj, care nu era doar „un hoț al mării”²⁸, ci chiar „un abil căpitan și soldat energic”²⁹ (de altfel, despre el s-a mai spus că reprezenta „un amestec bizar (...) de mare senior și brigand”³⁰), și-a dat seama de excepționala poziție deținută de Alger. În anul 1516 a profitat de incertitudinea generată de

²¹ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 3; vezi și V. Ionescu, *Frații Barbarossa, stăpânii Mediteranei*, în „Magazin istoric”, nr. 1 (562), ian. 2014, p. 24; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 630.

²² Vezi amănunte în S. Sebag Montefiore, *Titani ai Istoriei. Giganții care ne-au modelat lumea*, București, Edit. Litera, 2019, p. 219.

²³ A. Nettement, *op.cit.*, p. 5.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 3.

²⁶ A. Nettement, *op.cit.*, p. 5.

²⁷ S. Sebag Montefiore, *op.cit.*, p. 219.

²⁸ A. Nettement, *op.cit.*, p. 6.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ H.D. de Grammont, *op. cit.*, p.4.

moartea regelui Ferdinand de Aragon și, fără să stea pe gânduri, a ocupat orașul nord-african, transformat într-un veritabil „centru al puterii personale”³¹. Probând un remarcabil simț politic, Arudj, a oferit Algerul turcilor, plasându-se sub protecția sultanului Selim I. Drept recompensă, padișahul l-a numit „guvernator al Algerului și guvernator maritim principal al Mediteranei occidentale”³². Fire întreprinzătoare, el a purces la organizarea „provinciei sale”³³: a pus bazele sistemului de apărare al cetății, a emis o monedă proprie, a creat o armată (*odjak*)³⁴ alcătuită numai din turci și renegați. Totodată, după model otoman, a instituit un Divan, cu rol deliberativ în problemele esențiale, precum finanțele, războiul sau administrația internă. La fel, toți funcționarii statului erau alogeni căci, principiul constitutiv al noii stăpâniri îl reprezenta „excluderea localnicilor [arabi sau berberi – *nota ns*]”³⁵ de la actul decizional. De altfel, o asemenea politică exclusivistă a reprezentat o constantă a evoluției Regenței Algerului, pe toată durata stăpânirii otomane (fapt ce o va individualiza, raportat la regențele din Tunis, Egipt sau Tripoli).

Spaniolii au reacționat imediat la pierderea Algerului și, în septembrie 1516, la inițiativa cardinalului Ximenes de Cisneros (legatarul testamentului politic al reginei Isabela de Castilia, până la majoratul lui Carol Quintul), au încercat recuperarea așezării. Organizată în mare grabă, expediția s-a încheiat dezasruos: ibericii au înregistrat 3.000 de morți și 400 de prizonieri³⁶. Acest succes neașteptat i-a dat aripi lui Arudj. Și, din dorința de răzbunare, dar și din calcul politic, a atacat un alt ținut supus spaniolilor: prosperul ținut al Tlemcenului (pe coasta de NV a Algeriei). Îmbinând intrigile cu presiunile militare, el a devenit stăpân la Tlemcen în 1517, unde „a domnit un an prin teroare”³⁷. Se spune că excesele sale „l-au făcut atât de odios încât locuitorii din Tlemcen au ajuns să prefere jugul creștinilor, tiraniei unui musulman de-al lor”³⁸. Așa se face că, notabilii arabi locali s-au înțeleș, în secret, în 1518, cu spaniolii. Orașul Tlemcen a fost atacat și asediat, timp de 26 de zile, de 10.000 de soldați iberici. Șansele lui Arudj,

³¹ A. Nettement, *op.cit.*, p. 9; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 631.

³² S. Sabag Montefiore, *op.cit.*, p. 219.

³³ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 70.

³⁴ Vezi amănunte în Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 636-637.

³⁵ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 73-74; vezi și J.P. Durand, H. Tengour, *L'Algérie et ses populations*, Paris, Edit. Complexe, 1982, p. 42.

³⁶ Vezi amănunte în Ch. Farine, *op.cit.*, p. 84-90; A. Nettement, *op.cit.*, p. 10.

³⁷ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 96.

³⁸ *Ibidem*.

care avea în subordine doar 1.500 de ostași turci și 5.000 de auxiliari mauri, erau minime. Prin urmare, „după o rezistență îndârjită”³⁹, el a decis o retragere spre Alger, unde îl aștepta fratele său Hayreddin. Determinați, spaniolii s-au lansat în urmărirea fugarilor. Încercând să încetinească avansul urmăritorilor, Arudj „a presărat în urma sa întreg tezaurul capturat la Tlemcen”⁴⁰: aur, bijuterii, veselă, stofe scumpe. Această stratagemă „nu i-a servit la nimic”⁴¹: pentru spanioli, persoana lui era o pradă mai importantă. Lipsiți de hrană și de apă, fugarii au fost copleșiți în cele din urmă. Alături de numai 30 fideli ieniceri, Arudj și-a vândut scump pielea, „luptând ca un leu”⁴². S-au prăbușit toți, unul după altul, sub loviturile săbiilor și lăncilor creștine. Astfel era curmată existența, la numai 44 de ani, a piratului considerat „cel mai mare dușman al Spaniei”⁴³. Mai mult, cadavrul său a fost decapitat, iar capul i-a fost exhibat, ca trofeu, mai întâi la Oran, iar mai apoi prin mai multe orașe spaniole. Arudj dispărea ca persoană dar, așa cum bine s-a spus, „opera lui a dăinuit trei sute de ani [este vorba de întemeierea Regenței Algerului ce a funcționat până la ocupația franceză din 1830 – *nota ns.*]”⁴⁴. Această continuitate s-a datorat lui Hayreddin, „cel care va da strălucire numelui lor”⁴⁵. De altfel, Hayreddin și-a început domnia la Alger cu un gest teatral: ți-a vopsit barba în roșu, declarând că «Arudj este mort, dar Barbăroșie trăiește»! Deși „era la fel de temerar ca și Arudj”⁴⁶, Hayreddin „avea și un acut simț politic”⁴⁷, deosebindu-se de fratele său prin „abilitate, inteligență superioară și geniu politic sporit”⁴⁸. Mai mult, el a știut să-și asigure sprijinul notabilor locali prin „manierele sale afabile ce contrastau atât de mult cu brutalitatea lui Arudj”⁴⁹. Însă, noul Barbarossa era extrem de prudent. El știa că pericolul spaniol îl paște la orice pas, iar pe adeziunea căpeteniilor arabe nu punea mare preț. Iată de ce, Hayreddin „avea nevoie de un sprijin sigur, pe care să se bazeze împotriva dușmanilor din exterior, dar și al amenințărilor din interior”⁵⁰. Or, singurul în care putea

³⁹ *Ibidem*, p. 98; A. Nettement, *op.cit.*, p. 12; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 632.

⁴⁰ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 27; Ch. Farine, *op.cit.*, p. 98.

⁴¹ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 27.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 56.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 70; A. Nettement, *op.cit.*, p. 13.

⁴⁵ A. Clot, *op.cit.*, p. 119.

⁴⁶ V. Ionescu, *op.cit.*, p. 24.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 100.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 103; vezi și A. Clot, *op.cit.*, p. 119.

⁵⁰ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 116.

avea încredere era doar sultanul de la Constantinopol. Deloc surprinzător că, la sfârșitul anului 1518, a recunoscut suzeranitatea lui Selim I (1512-1520). Astfel, Algerul devenea, în mod oficial, *vilayet* (provincie otomană). În schimb, sultanul îi oferea lui Hayreddin o substanțială logistică militară: 2.000 de ieniceri și 4.000 de voluntari turci (cărora li s-a promis aceeași soldă ca și a ienicerilor)⁵¹. Un asemenea sprijin consolida, în mod indubitabil, puterea lui Barbarossa. În plus, el beneficia de numeroase alte avantaje: primea titlul de *beylerbey* (*bey al beylor* Africii, adică responsabil al tuturor posesiunilor turcești din nordul continentului), i se reconfirma dreptul de a bate monedă și era încurajat să-și extindă stăpânirea și la teritoriile învecinate cu Algerul (Tlemcen, Mostaganem etc.). Deși își păstra o largă autonomie, noul *vilayet* devenea „cel mai important centru al puterii otomane din Maghreb”⁵². Acest statut avea să se consolideze odată cu urcarea pe tron a gloriosului Soliman, fiul lui Selim I. „Magnificul” a consolidat prezența turcească la Alger, unde a detașat o consistentă „forță navală” și „o importantă forță de ieniceri (...), poate cea mai mare din imperiu”⁵³ (după cea din capitala Constantinopol). Totodată, cu acceptul Porții, Algerul a rămas, în continuare, un „mare port de corsari”⁵⁴, a cărui bunăstare decurgea din „prosperitatea generală a mării”⁵⁵. El a purtat, decenii la rând, amprenta fraților Barbarossa, fiind „un oraș nou”⁵⁶, dezvoltat în «stil american»⁵⁷ (după cum am spune astăzi). Aceasta pentru că, după inspirata formulare a lui Braudel, „lumea corsarilor este o lume «americană»”⁵⁸, deci o lume a tuturor posibilităților. Or, în această lume contează și hazardul. Așa s-a întâmplat și cu Hayreddin care, neașteptat de repede, s-a văzut confruntat cu amenințarea spaniolă.

Victoria de la Tlemcen i-a creat tânărului Carol Quintul iluzia că poate stârpi „cuibul de briganzi” de la Alger. Iată de ce, el a decis, chiar în 1518, o nouă expediție împotriva orașului nord-african, sub conducerea viceregelui Siciliei, Hugo de Moncada. Un om „hotărât și experimentat”⁵⁹, comandantul expediției se bizuia pe o forță de 15.000 de oameni, comparativ cu doar

⁵¹ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 30; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 633.

⁵² A. Hourani, *Istoria popoarelor arabe*, Iași, Edit. Polirom, 2010, p. 239.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ F. Braudel, *op.cit.*, vol 4, p. 284.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 302.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 284.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 286.

⁵⁹ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 31.

4.000-5.000 de apărători, câți avea Barbarossa la dispoziție. În mod inexplicabil, debarcarea la sol s-a făcut foarte lent. Mai mult, spaniolii au mai pierdut câteva săptămâni așteptând, în van, sosirea ajutoarelor promise de vasalul lor, sultanul din Tlemcen. Așa s-a ajuns ca declanșarea atacului asupra Algerului să fie amânat până în mijlocul toamnei. Numai că, noul anotimp a adus cu sine și o schimbare bruscă a vremii: vânturi puternice și mare agitată. Exact în ziua asaltului spaniol, 26 octombrie 1518, s-a pornit o violentă furtună ce a dus la scufundarea a 26 de vase spaniole. Ostașii lui Hugo de Moncada erau preocupați acum de salvarea restului flotei, încât să aibă asigurată retragerea. În debandada creată, Hayreddin a procedat la un contraatac viguros. Nu a mai fost o luptă, ci un adevărat măcel (ce a durat, neîntrerupt, două zile și două nopți), spaniolii înregistrând 4.000 de morți; în plus, Hayreddin s-a ales și cu „o pradă imensă”⁶⁰ de pe vasele eșuate. De asemenea, stihiiile naturii i-au „legitimat” statutul de „adevărat rege al Algerului”⁶¹: „superstițioși din fire, arabii au văzut în el un adevărat protejat al lui Allah”⁶². Această victorie a contribuit la ascensiunea lui Hayreddin. Deși visceral, „era un corsar până în măduva oaselor”⁶³, el se bucura de aprecierea lui Soliman, căruia îi furniza cadouri din repetatele sale acțiuni de pradă: „stofe scumpe, tinere frumoase și sclavi”⁶⁴. A rămas în legendă atacul său de la Fondi, în apropiere de Neapole, în tentativa de a captura, pentru haremul sultanului, pe tânăra văduvă Giulia Gonzaga, percepută drept „cea mai frumoasă femeie a Italiei”⁶⁵ din epocă. Dar, așa cum scriu cronicile vremii, „nabila doamnă” a scăpat de „urgia tâlharilor”⁶⁶ datorită devotamentului impecabil al slujitorilor săi.

Încântat de „acest bătrân energetic [Hayreddin avea 66 de ani, atunci – *nota ns.*]”⁶⁷, Padișahul l-a chemat la Poartă, în 1533, ridicându-l la rangul de *kapudan-pașă* (mare Amiral al întregii flote otomane). A fost o alegere inspirată: prin măsurile energice ale noului *kapudan*, în următorii cinci ani flota otomană a ajuns să fie „egală cu cea a tuturor țărilor mediteraneene reunite”⁶⁸. Așa se face că, de acum înainte, Imperiul Otoman a devenit „o

⁶⁰ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 109.

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*

⁶³ A. Clot, *op.cit.*, p. 128; vezi și J.P. Durand, H. Temgour, *op.cit.*, p. 41.

⁶⁴ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 182.

⁶⁵ G. Roșianu, *op.cit.*, p. 74.

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 207.

⁶⁸ A. Clot, *op.cit.*, p. 101.

putere de temut și pe mare”⁶⁹. Faptul a fost dovedit de bătălia navală de la Prevenza, din 28 septembrie 1538, în apropierea coastelor Epirului (pe locul unde, în Antichitate, se desfășurase confruntarea de la Actium, din 31 î.Hr.). După cum bine s-a spus, la Prevenza s-au înfruntat „doi dintre cei mai mari seniori ai mării”⁷⁰ din secolul al XVI-lea: genovezul Andrea Doria, aflat în slujba lui Carol Quintul, și „corsarul” lui Soliman I, *kapudan* Hayreddin. Numai că, Barbarossa „îl depășea pe genovez în privința îndrăzelii și a vicleniei”⁷¹. Așadar, în urma unor manevre surprinzătoare și riscante, flota otomană a obținut o victorie strălucită⁷². Unii istorici consideră că înfrângerea Ligii Sfinte la Prevenza a reprezentat „un dezastru politic pentru Europa”⁷³, dar și „un moment hotărâtor în istoria Mediteranei”⁷⁴: de acum înainte, timp de 33 de ani (până la revanșa creștină de la Lepanto, din 1571), Imperiul Otoman avea să devină hegemonul întregului bazin mediteraneeu⁷⁵.

Totuși, eșecul usturător de la Prevenza nu l-a afectat prea tare pe Carol Quintul. „Regele Prea Creștin”⁷⁶ al Spaniei aștepta primul moment favorabil care să-i permită reluarea ostilităților în Mediterana. Acest moment s-a ivit în august 1541 când Soliman I și *kapudan* Hayreddin, în fruntea unor forțe combinate terestre și navale (flota otomană, condusă de Barbarossa, a urcat, în amonte, pe Dunăre), au ocupat Buda, pentru a doua oară, impunând transformarea Ungariei centrale în *pașalîc* (simultan, Transilvania devenea principat autonom, sub suzeranitatea sultanului de la Constantinopol). Ei bine, concentrarea forțelor Semilunii în centrul Europei i-a creat lui Carol Quintul iluzia „că poate lua Algerul”⁷⁷. Iată de ce, chiar din august, el a început pregătirile pentru „una dintre cele mai mari expediții [navale] din secolul al XVI-lea”⁷⁸. Era vorba de o flotilă alcătuită din 516 nave, cu

⁶⁹ Mehmet Ali Ekrem, *op.cit.*, p. 122.

⁷⁰ A. Clot, *op.cit.*, p. 116.

⁷¹ *Ibidem*, p. 121.

⁷² V. Ionescu, *op.cit.*, în „Magazin istoric”, nr. 2 (563), febr. 2014, p. 69.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ A. Clot, *op.cit.*, p. 121.

⁷⁵ Vezi și R. Hâldan, *Mari Amirali turci și influența acestora în poziționarea geopolitică și geostrategică a Imperiului Otoman*, pe academica.edu/26913753/MARI_AMIRALI_TURCI_ȘI_INFLUENȚA_ACESTORA_ÎN_POZIȚIONAREA_GEOPOLITICĂ_ȘI_GEOSTRATEGICĂ_A_IMPERIULUI_OTOMAN, p. 3.

⁷⁶ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 1, p. 238; vezi și idem, *op.cit.*, vol. 3, p. 327.

⁷⁷ Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 645.

⁷⁸ H.D. Grammont, *op. cit.*, p. 58.

12.330 de marinari la bord, dar și cu 23.900 soldați⁷⁹, ce reprezentau „cele mai bune trupe [recrutate] din Spania, Germania și Italia”⁸⁰. Totodată, promotorul „Monarhiei Universale”⁸¹ s-a înconjurat de „floarea nobilimii”⁸² din spațiile geografice menționate mai sus: faimosul duce de Alba (desemnat generalisim al expediției), don Garcia de Toledo (căpitanul galerelor spaniole, dar și al celor provenite din Genova și Neapole), Ferdinand de Gonzaga (viceregele Siciliei), Camillo Colonna (nepotul Papei Paul al III-lea), Hernando Cortez, cuceritorul „Lumii Noi”, nelipsitul amiral imperial Andrea Doria, dar și reputații Cavaleri de Malta. Numai că, tabăra creștină „a pierdut un timp prețios”⁸³, pregătirile durând „mai mult decât s-ar fi crezut”⁸⁴. Prin urmare, *Armada*, lui Carol Quintul a intrat în rada portului Alger extrem de târziu, pe 20 octombrie. Or, așa cum atrăgea atenția Doria, «toamna, coastele Africii [de Nord] sunt periculoase»⁸⁵, perioada reprezentând «anotimpul cel mai primejdios al anului»⁸⁶. Într-adevăr, marele comandant genovez, ce aparținea unuia dintre „cele mai nobile neamuri din Europa”⁸⁷, s-a dovedit profetic: nici nu începuse bine debarcarea la sol (într-o zi de duminică, 23 octombrie) și, în seara de 24 octombrie, s-au declanșat stihiiile naturii (la fel cum se întâmplase, coincidentă!, și în precedentele două încercări de recuperare a Algerului, din 1516 și 1518). În acea „noapte funestă”⁸⁸, vântul în rafale a produs „valuri imense”⁸⁹ care, în numai câteva ore, au înghțit „160 de nave și 1.200 de militari”⁹⁰. Concomitent s-a dezlănțuit și o ploaie rece ca gheața, umezeala și frigul pătrunzându-le soldaților „până la măduva oaselor”⁹¹. Așa se face că, brusc, „frumoasa armată”⁹² a împăratului romano-german, excesiv de încrezătoare, s-a transformat într-o adunătură dezordonată, „zgribulită,

⁷⁹ *Ibidem*, A. Clot, *op.cit.*, p. 135; V. Ionescu, *op.cit.* (II), p. 70; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 645; J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 42.

⁸⁰ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 297-298; H.D. Grammont, *op.cit.*, p. 58.

⁸¹ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 3, p. 327; vezi amănunte în N. Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația Europeană în Epoca Modernă*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 40-41.

⁸² Ch. Farine, *op.cit.*, p. 298.

⁸³ *Ibidem*, p. 293.

⁸⁴ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 58.

⁸⁵ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 290.

⁸⁶ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 58.

⁸⁷ A. Clot, *op.cit.*, p. 116.

⁸⁸ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 306.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ V. Ionescu, *op.cit.* (II), p. 70.

⁹¹ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 307.

⁹² *Ibidem*.

apatică și părăsită de curaj”⁹³.

Vremea a decis din nou soarta Algerului, care era apărat doar de 800 ieniceri turci, căroră li se alăturau și 5.000 de combatanți locali. Comandantul cetății, Hassan aga (capturat pe țărmurile Siciliei în copilărie și crescut în familia lui Hayreddin), sesizase că, la început, „totul părea să favorizeze atacatorii”⁹⁴. Însă, pe măsura dezlănțuirii stihiiilor, a știut să tragă toate foloasele posibile. După cum bine s-a spus, Hassan aga „era prea experimentat în ale războiului, pentru a nu ataca o armată demoralizată (...) de oboseală și nesomn, dar și epuizată de frig și foame”⁹⁵; în plus, praful de pușcă al soldaților creștini a fost udat de apa de ploaie, „făcând inutilă folosirea armelor [de foc]”⁹⁶. Prin urmare, în perioada 24-28 octombrie, în fruntea unor detașamente reduse numeric, dar extrem de mobile, el și-a hărțuit permanent adversarul, sporind pierderile acestuia. Mai mult, în cursul unei ambuscade, „împăratul fusese pe punctul de a fi luat prizonier”⁹⁷. Îndrăzneala lui Hassan aga a sporit deruta asediatorilor, astfel încât „consternarea era generală”⁹⁸ în tabăra creștină. Lui Carol Quintul nu-i mai rămânea decât să asculte sfatul lui Andrea Doria și să decidă retragerea. Dezastrul suferit de împăratul romano-german la „porțile Algerului”⁹⁹ era comentat, cu maliție și vădită satisfacție, de un agent al regelui francez Francisc I (care, în 1536, stabilise o „oribilă” alianță cu „Marele Turc”): «Niciodată în viață nu a suferit o asemenea pagubă; din artilerie, munițiile de război și caii care l-au însoțit, totul s-a pierdut; și au murit atâția ostași și marinari că nici nu se știe numărul lor... Se apreciază că pagubele se ridică la peste patru milioane de ducăți»¹⁰⁰. Bilanțul nu putea fi complet și fără o cruntă lovitură de imagine pentru Carol Quintul: „zvонul morții sale s-a răspândit în toată Europa”¹⁰¹. A fost o lecție umilitoare, pe care atât lacomul împărat cât și urmașii săi și-au însușit-o pe termen lung: renunțarea la orice pretenție asupra Algerului.

Eșecul spaniol din 1541 a dus la o acceptare *de facto* a stăpânirii otomane la Alger. Această stăpânire mai includea trei provincii de coastă

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. 60.

⁹⁵ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 310.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ A. Clot, *op.cit.*, p. 136; V. Ionescu, *op.cit.* (II), p. 70.

⁹⁸ Ch. Farine, *op.cit.*, p. 319.

⁹⁹ J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 42.

¹⁰⁰ A. Clot, *op.cit.* p. 136; vezi și V. Ionescu, *op.cit.* (II), p. 70.

¹⁰¹ A. Clot, *op.cit.*, p. 136.

(Constantine, Médéa și Oran) și însuma „doar 1/6 din suprafața Algeriei de astăzi”¹⁰². Perioada prezenței otomane avea să acopere trei mari etape: a *beylerbeylor* (1518-1588), a *pașalelor*, (1588-1671) și a *deylor* (1671-1830). Prima etapă a fost marcată de legendarul Hayreddin Barbarossa, simbolul „cuceritorului plecat pe mare”¹⁰³, a cărui „viață romanescă”¹⁰⁴ lua sfârșit, într-un somptuos palat, pe malurile Bosforului, în 1546, la venerabila vârstă de 80 de ani. Din 1588, Sublima Poartă a încercat să pună ordine în această „îndepărtată provincie”¹⁰⁵, ce „depindea [doar] nominal de Imperiul Otoman”¹⁰⁶. Astfel, beylicatul a fost abolit și înlocuit cu sistemul pașalelor triennale. De acum înainte, conducătorul Regenței purta titlul de Pașă; el era numit direct de sultan, pentru o perioadă limitată de timp (3 ani), fiind asimilat unui simplu guvernator de provincie. Totuși, în epocă, Algerul era considerat „cel mai puternic”¹⁰⁷ pašalic nord-african, fiind „extrem de râvnit”¹⁰⁸. Veniturile pașei proveneau din impozitarea localnicilor și puteau fi rotunjite considerabil prin încurajarea pirateriei care, acum, căpătase, din nou, „proporții considerabile”¹⁰⁹. Iată de ce, dobândirea funcției nu se făcea pe baze de merit, ci se datora „intrigilor de serai”¹¹⁰. Prin urmare, perioada pașalelor triennale, dominată de goana după înavuțire a reprezentațiilor sultanului, a fost percepută drept „una dintre cele mai lamentabile din istoria Maghrebului turc”¹¹¹. Însă, așa cum s-a întâmplat și în Tunisia vecină¹¹², treptat, puterea pașalelor a fost îngrădită, rolul determinant revenind Divanului, alcătuit din ofițeri superiori proveniți din corpul ienicerilor. Pentru a tempera spolierea localnicilor, acest Consiliu de guvernământ a impus ca un reprezentat al său, numit *dey*, să se ocupe de colectarea taxelor. Așa s-a ajuns ca, de la începutul secolului al XVII-lea, „pașa să facă doar

¹⁰² Cf. *The Cambridge History of Africa*, vol. 4, *From 1600 to 1790*, Cambridge Histories Online©Cambridge University Press, 2008, p. 146; vezi și Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 679.

¹⁰³ R. Hâldan, *op.cit.*, p. 4.

¹⁰⁴ F. Braudel, *op.cit.*, vol. 5, p. 11

¹⁰⁵ *The Cambridge History...*, vol. 4, p. 145.

¹⁰⁶ Ph. Conrad, *Le Maghreb sous domination française (1830-1962)* pe www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/le_maghreb_sous_domination_francaise_1830-1962.asp

¹⁰⁷ H.D. de Grammont, *op.cit.*, p. VII (Introducere).

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*; vezi și *The Cambridge History...*, vol 4, p. 146.

¹¹⁰ H.D. Grammont, *op.cit.*, p. VII (Introducere).

¹¹¹ R. Cornevin, *Histoire de l'Afrique*, tome II, *L'Afrique précoloniale: 1500-1900*, Paris, Payot, 1966, p. 414.

¹¹² Vezi amănunte în V. Cruceanu, *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914)*, vol. 1 (*Tunisia-Egipt*), București, Edit. Total Publishing, 2018, p. 16-19.

figurație”¹¹³ în peisajul politic otoman de la Alger. Câteva decenii mai târziu, „procesul a ajuns la finalul său logic”¹¹⁴: *deyul* a preluat, cu asentimentul Porții, și titlul de pașă.

Etapă deylor a reprezentat o perioadă de stabilitate. Deloc surprinzător că, în intervalul 1710-1798, șapte din cei zece *dey* au murit în patul lor, de moarte naturală¹¹⁵. Mai mult, ei au dobândit un statut cvasiindependent „guvernând ca suverani absoluți”¹¹⁶, suzeranitatea otomană fiind, din nou, „în mare măsură fictivă”¹¹⁷ și redusă la un rol „ceremonial”¹¹⁸. Dar, așa cum am mai spus, spre deosebire de Tunisia și Egipt, în Algeria, elita politică forma o castă închisă, rămânând „o clasă conducătoare alogenă”¹¹⁹. Aici, nici chiar metiștii, proveniți din familiile mixte (și cunoscuți sub numele de *kulughli*), nu au fost cooptați pe scara ierarhiei sociale. Iată de ce, pe parcursul secolului al XVIII-lea s-au produs o serie de răscoale ale arabilor și berberilor, fapt ce dovedea apariția, în teritoriu, a unei „conștiințe antiturce”¹²⁰. Prin urmare, în momentul cuceririi franceze de la 1830, „divorțul dintre populație și conducătorii săi era deja consumat”¹²¹.

¹¹³ *The Cambridge History...*, vol. 4, p. 145.

¹¹⁴ A. Hourani, *op.cit.*, p. 239.

¹¹⁵ *Histoire Générale de l'Afrique*, tome V, *L'Afrique du XVIe au XVIIIe siècle*, Paris, Éditions UNESCO, 1999, p. 295.

¹¹⁶ Ch.R. Ageron, *Histoire de l'Algérie contemporaine*, Paris, PUF, 1964, p. 5; Ch.A. Julien, *op.cit.*, p. 673.

¹¹⁷ *The Cambridge History...*, vol. 5, *from 1790 to 1870*, Cambridge Histories Online©Cambridge University Press, 2008, p. 101.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Histoire Générale...*, tome V, p. 294.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, p. 296.

MOȘILE MĂNĂSTIRII NEAMȚULUI DIN BRANIȘTEA BOHOTINULUI (SECOLELE XV-XVIII). DOCUMENTE INEDITE

Costin Clit

The properties of Neamț Monastery from the Bohotin Branch (XV-XVIII centuries). Unpublished documents Abstract

The princely branch of Bohotin, documented from the 15th century, is mainly the space where the rulers of Moldova grant gifts and mercies to Orthodox monasteries or trusted people. In the present study we capture synthetically and documentary the evolution of the estates of Neamț monastery for the duration of four centuries (XV-XVIII), using the documentary testimonies published over time, especially those in the academic space, but also numerous original documents preserved in The National Archives - royal orders, testimonies, written in Cyrillic script, which we publish for the benefit of researchers.

Keywords: *lords, monasteries, donations, villages, estates, beehives, courts, boyar families.*

Cuvinte cheie: *domni, mănăstiri, danii, sate, moșii, prisăci de stupi, judecăți, familii boierești.*

Braniștea domnească a Bohotinului, atestată documentar din secolul al XV-lea, constituie cu predilecție spațiul în care domnii Moldovei, odată cu întemeierea și organizarea statală, acordă danii și miluiți mănăstirilor ortodoxe sau oamenilor de încredere. În studiul de față surprindem sintetic și documentar evoluția moșiilor mănăstirii Neamț pe durata a patru secole (XV-XVIII), folosindu-ne de actele scrise publicate de-a lungul timpului, mai ales cele din spațiul academic, dar și numeroase documente inedite păstrate în Arhivele Naționale – porunci domnești, mărturii, redactate în grafie chirilică, pe care le publicăm în beneficiul cercetătorilor.

Braniștea domnească a Bohotinului se găsea, după unele opinii, în partea sud estică a actualului județ Iași, ce se întindea de la Ungheni până în dreptul satului Grozești și includea așezările de pe Bohotin, Cozia, Covasna, Tâtarca și Comarna, afluenții Jijiei¹. După alte opinii se întindea de la

¹ Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii

Podoleni până dincolo de Cozia². După Constantin Cihodaru, Braniștea cuprinde „o întinsă regiune la sud de Iași, pe ambele maluri ale Prutului, începând de la o linie care trece pe lângă satele Chiperești, situat la vărsarea Bahluiului în Jijia, și Morenii din stânga Prutului. Se întindea spre sud până la satul Podoleni. În partea de apus hotarul ei mergea pe dealurile împădurite de lângă pâraiele Vasluț și Crasna. Nu se pot preciza limitele până unde se întindea spre răsărit”³. Sorin Iftimi consideră fixate clar limitele de nord la Turdina și cele de sud la Podoleni, hotarul de apus la cumpăna apelor, „culmea ce desparte afluenții Jijiei de cei ai Siretului”, cu o singură abatere – moșia Hilița, iar cel de răsărit, greu de stabilit, trece Prutul în capetele de nord și sud și nu îl atinge la limitele din mijloc⁴. Marginile Braniștei se întindeau în ținuturile Iași, Fălciu și Lăpușna⁵. Constantin Racoviță dăruiește la 2 decembrie 1756 lui Inochentie, episcopul Hușilor, „o bucată de locu domnescu slobod în hotarul braniștii domnești ce este de ocolul târgului Eșului unde să numește la Mocra, loc de câmpu și cu luncă de pădure”, ca să-i fie metoc⁶, pentru alegerea căruia sunt însărcinați Lupul Hadâmbul vornicul de poartă și Antohi biv vel căpitan la 15 iulie 1761 de către domnul Grigore Callimachi⁷. Moșia Mocra, situată pe Comarna, la nord de satul Costuleni, este atestată ca hotar al moșiei Braniștea în iunie 1718⁸.

Alexandru cel Bun, pe lângă dania satelor Mitiucăuți și Brășăuți, din 6 ianuarie 1411, făcută mănăstirii Bistrița, la care se adaugă zece buți de vin, zece

Istorice”, seria II, tomul XXVIII, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1905, p. 4-5; Iulian-Marcel Ciubotaru, *Sate și prisăci dăruite în braniștea domnească de la Bohotin în secolul XV*, în „Lohanul. Revistă cultural-științifică”, Anul IV, nr. 4 (14), octombrie 2010, p. 36; Din studiul semnat de Iulian-Marcel Ciubotaru au fost plagiate paragrafe întregi și informații însoțite de notele aferente de către Vicu Merlan, Irina Bulai și Marieta Matei în lucrarea *Monografia comunei Răducăneni județul Iași*, Iași, 2016; Pentru comparație a se vedea informațiile sumare oferite de Vicu Merlan în *Contribuții monografice asupra Văii Bohotinului și Văii Moșnei*, Iași, Editura Lumen, 2005.

² Const. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 147-148.

³ *Braniștile și problema apariției rezervei seniorale în Moldova*, în „Analele Științifice ale Universității din Iași” (serie nouă), secțiunea III (Științe Sociale), tom III, anul 1957, fasc. 1-2, p. 39.

⁴ *Evoluția istorică a Braniștii de la Bohotin*, în „Ioan Neculce” Buletinul Muzeului de istorie a Moldovei (serie nouă). VIII-IX, 2003-2003, p. 4-6.

⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁶ Biblioteca Academiei Române, *Documente istorice*, DCL/1.

⁷ Idem, DCXLVIII/24.

⁸ Sorin Iftimi, *Evoluția istorică a Braniștii de la Bohotin*, p. 4; vezi și nota 20; după monografia Costulenilor de Valeria Popa

coloade de grâu, nouă postavuri de Cehia, câte un postav și jumătate din stofă cenușie egumenului, aduce sub ascultarea Bistriței „mănăstirea de la Bohotin”⁹, ctitorie domnească, deoarece era așezată pe domeniul domnesc al Braniștii. Mănăstirea de la Bohotin, ce poate fi localizată pe râul Cozia, a fost construită probabil între 1407 și 1410 de Alexandru cel Bun¹⁰. Ștefan cel Mare întărește, la 15 septembrie 1462, mănăstirii Bistrița toate satele, mănăstirile, morile, prisăcile, iezerele, gârlele și robii pe care îi stăpânea, printre care și „mănăstirea <de la> Bohotin, și cu moara, și prisaca Cozia, de la Bohotin”¹¹. Moara și prisaca de la Cozia au fost în proprietatea mănăstirii de la Bohotin și ajung în posesia mănăstirii Bistrița după închinarea din 6 ianuarie 1411¹². Urmele documentare ale mănăstirii se pierd. În documentele pe care le-am cercetat nu există nici o mențiune despre mănăstirea de la Bohotin. Toponimele păstrate în secolul al XVIII-lea pot sugera prezența călugărilor în zonă, anume: Cărarea Călugărilor Nemțeni, Vâlceaua Călugărilor, Gârla Călugărilor – săpată din Buzova până în Jijie. Într-o mărturie din 22 iulie 1794, Panaite Andrieș din Cozia, născut „în zilile lui Mihai vodă când au venit F(e)renți cu unguri” (1717), știa de la strămoșul său Neculai Spancioc, clucer în timpul lui Mihai Racoviță, de locurile mănăstirii Neamț. Călugării de la prisaca „dinspre” Bohotin au pierit răpuși de ciumă, iar cei care s-au salvat s-au așezat la mănăstirea Dobrovăț „înapoi n-au mai venit până când au venit un Paisie călugărul, ce-au făcut morile la gura Jijiei”. În mărturia lui Ion sin Apostul, mazil din satul Roșul (numit în documente și Cozia), se face referire la călugării nemțeni „trăitori pe vale(a) de lângă Trestiana”, răpuși de ciumă, „a căroră și pietrile mormânturilor li-ar fi știut, și

⁹ DRH, A. Moldova, I, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, p. 41-42, nr. 29; Paul Mihailovici, *Album de documente moldovenești din veacul al XV*, Iași, 1934, p.194-196; DIR, A. Moldova, veacul XIV, XV, I, p. 23-24, nr. 28 și p. 438 (facsimil); Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, „Viața românească S.A.”, 1931, volumul I, p. 80 (rezumat, cu data 5 ianuarie 1411, după copia din 1817, semnalată în *Creșterea colecțiilor*, 1915, p. 58).

¹⁰ Sorin Ifțimi, *op.cit.*, p. 8.

¹¹ DRH, A. Moldova, II, volum întocmit de Leon Șimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1975, p. 151-155, nr. 107; DIR, A. Moldova, veacul XIV, XV, I, p. 320-322, nr. 386; Paul Mihailovici, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1462-1755) (urmare și sfârșit)*, în „Cercetări istorice”, X-XII (1934-1936), nr. 1, p. 4; Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare (Supliment la Documentele lui Ștefan cel Mare, de I. Bogdan)*, Iași, 1933, p. 270; idem, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 10-14; Leon Șimanschi, *Autenticitatea și unor acte publicate în <colecția> „Documente privind istoria României”*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Iași, I, 1964, p. 103.

¹² Sorin Ifțimi, *op.cit.*, p. 8.

dintr-ace pricină ar fi rămas moșie pustie. Apoi în vreme ceialalte răzmiriță când au hotărât med(elnicerul) Pelipovschi <1779> trăind o mătușe a acestue anume Savina însuși el au dus-o de au arătat mormânturile călugărilor”¹³.

La 6 februarie 1411, Alexandru cel Bun dăruiește mănăstirii Bistrița venitul vămii de la Tazlău, mănăstirea Sfântul Nicolae, „unde a fost Huba, și cu satul, și cu moara, și cu seliștea de pe Nichid” și patru prisăci, prima la Bohotin, pe Cozia, a doua la obârșia Târnaucăi, a treia pe Itchil și a patra la gura Botnei¹⁴.

În timpul diarhiei, mai exact la 23 februarie 1438, Iliăș voievod dă mănăstirii Neamțului „un sat la gura Cracăului, anume Seucauți, unde este Samoil vătăman, și o presacă la gura Tatarcăi și moara de la gura Jejiei”¹⁵. Moara se găsea la Scoposeni¹⁶.

Alexăndrel voievod întărește în ianuarie 1453 mănăstirii Moldovița prisaca dată de Coste Orăș „în braniștea noastră, la Bohotin, pe Tătarca”¹⁷ iar, la 25 august 1454, Petru Aron voievod scutește de vamă trei care ale călugărilor „când vor căra miere de la Bohotin”¹⁸. Prisaca Comarna de la Bohotin, primită de Ștefan cel Mare de la mănăstirea Moldovița cu tot cu uric în schimbul unor vii în dealul Hârlăului, va fi dăruită la 16 martie 1490 mănăstirii Putna¹⁹.

O altă prisacă din braniștea Bohotinului – Bozea – a fost întărită mănăstirii Pobrata la 26 ianuarie 1453²⁰.

Alexăndrel voievod întărește mănăstirii Neamțului la 1 ianuarie 1454 „din braniștea noastră de la Bohotin, și anume, de la drumul care merge către Nuorețu, Covasna, cu toate obârșiile ei, iar prisaca să fie de la marginea Coziei către Dealul cel Mare și să-și așeze oameni, cât vor putea să așeze la acea prisacă”, iar brănișterii să nu aibă niciun amestec „la această prisacă și la oamenii lor, și nici

¹³ Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/18.

¹⁴ DRH, A. Moldova, I, 150-151, nr. 101; Mihai Costăchescu, *op.cit.*, p. 311-313; DIR, A. Moldova, veacul XIV, XV, I, p. 91-92, nr. 103; B. Petriceicu Hăjdeu, *Archiva istorică a României*, tomul I, partea 1, București, Imprimeria Statului, 1865, p. 122-123.

¹⁵ DRH, A. Moldova, I, p. 254-256, nr. 180; DIR, A. Moldova, veacul XIV, XV, I, p. 151-152, nr. 182 și p. 472 (facsimil); Arhim. Narcis Crețulescu, *Documentele Mănăstirii Neamțu*, în „Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași”, XXII, 1912, p. 335-336; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, Iași, Viața românească SA, 1927, XVIII, p. 34-35, nr. 25; Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, „Viața românească S.A.”, 1932, volumul II, p. 10-11, nr. 3.

¹⁶ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 13.

¹⁷ DRH, A. Moldova, II, p. 29-31, nr. 24.

¹⁸ *Ibidem*, p. 57-59, nr. 41.

¹⁹ DRH, A. Moldova, III, p. 144-147, nr. 75.

²⁰ DRH, A. Moldova, II, p. 33-36, nr. 26.

desetină să nu ia de la ei, ci tot acest venit să fie al mănăstirii noastre”²¹. Duma Micaci este miluit de Petru Aron voievod la 29 august 1455 în braniștea Bohotinului cu „un loc din pustie” pe Cozia, „lângă prisaca mănăstirii, ca să-și întemeieze sat, la capătul piscului”²².

Ștefan cel Mare întărește, printre altele, mănăstirii Bistrița la, 15 septembrie 1462, mănăstirea de la Bohotin, moara și prisaca de la Cozia²³, iar la 11 septembrie 1467 întărește mănăstirii Homor „un loc ca să-și întemeieze prisacă și jumătate din acel câmp, anume la Zlătăroae, dintre vadurile de sub Bohotin, mai sus de Nuorești, însă să fie acestei mănăstiri partea de jos”, datorite de Iurie Șerbici (Șerbescul), Fedca și Anușca, mama și sora lui²⁴. Prisacă de la Zlătăroaia este întărită mănăstirii Homor de același domn la 25 aprilie 1475²⁵, gest repetat de Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță) voievod în iulie 1520²⁶. Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Neamțului, la 30 septembrie 1503, satele Băiceni și Mogoșești, pe Siret și „o prisacă în braniștea noastră de la Bohotin, la gura Tătarcei”²⁷.

Zidită de Ștefan cel Mare, în anii 1503-1504, așa cum glăsuiește inscripția slavă ce se găsea în pridvorul bisericii²⁸, mănăstirea Dobrovăț a fost înzestrată de ctitor cu un loc de prisacă „în braniște Covasnii”, hotărâtă de Matei aprodul din Mircești, Filip brânișteriu, Toader Blaga biv brânișter, Toader Coropceanul, Ionașco Vlădiceanu și Pătrașcu și întărită lăcașului monahal amintit de Moise Movilă la 29 octombrie 1630²⁹. Matei, paharnicul de Mircești, sat din apropierea Dobrovățului, hotărăște la 8 februarie 1631 hotarele mănăstirilor Humor și Dobrovăț din braniște, pe „unde au ținut daniile de la alți domni mai de demult”³⁰. Moise Movilă întărește mănăstirii Dobrovăț și la 29 august 1631 „ace Covasnă... și duci hotarul din Drumul Nooreștilor pi opcina, pe zare și la pârâul

²¹ *Ibidem*, p. 54-56, nr. 39.

²² *Ibidem*, p. 74-76, nr. 52.

²³ *Ibidem*, p. 151-155, nr. 107.

²⁴ *Ibidem*, p. 215-216, nr. 148.

²⁵ *Ibidem*, p. 303-305, nr. 201.

²⁶ DRH, A. Moldova, IV, p. 237-240, nr. 128.

²⁷ DRH, A. Moldova, III, p. 520-524, nr. 293.

²⁸ Melchisedec Ștefănescu, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1885, p. 136, nr. XXIII; Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului Monografie arheologică și istorică*, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Iași, Editura Mitropolit Iacov Putneanu, Editura Doxologia, 1921, p. 28.

²⁹ DRH, A. Moldova, XX, volum întocmit de I. Caproșu, C. Burac, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 393, nr. 376.

³⁰ *Ibidem*, p. 462, nr. 444.

Marturii. Și altu sãmnu tot pe pãrãu Covasna”³¹. Într-un document de mai târziu este făcut un rezumat al actului din 22 (?) octombrie 1630: „începându-sã hotarul opcinã din drumul Noureștilor de cãtrã hotarul Homorenilor. De acolo opcina unde merge pãnã la Mãrturie și movila ce(a) mare, de acolo în capul piscului în hotar, iar de acolo matca pãnã la pușul Țușoranului, iar de acolo la dialul cel bãtrân de cãtrã Homoranul în drumul Tãtarului pãnã pe culme la dial unde s-au înpreunat hotarul”³². Locul de prisacã va fi întãrit și de Vasile Lupu, la 9 august 1634³³. Andrei, vornic de poartã, face cunoscut domnului Gheorghe Duca, la vãleatul 7188 (1679 septembrie 1-1680 august 30), cã la cartea sa, adusã de egumenul de la Mãnãstirea Dobrovãț, a ales împreunã cu alții un loc de prisacã din ținutul Iași, pe valea Covasnei, în braniște, la Vãnãtori³⁴.

Stãpânirea asupra locului „din parte Cozii cãtrã acel dial mare” este întãritã egumenului Paisie de la Neamț de Mihai Racoviță la 17 iulie 1720³⁵.

Grigore al II-lea Ghica volnicește, la 3 aprilie 1739, pe Chiril, egumenul mãnãstirii Dobrovãț, sã stãpâneascã locul de prisacã de la Covasna și sã perceapã zeciuiala din țarini, fãnețe, prisãci cu stupi, grãdini de legume „și din tot locul, cu tot venitul moșiei dupã obicei”. Domnul dispune totodatã poprirea dijmei luate de cãlugãrii de la Neamț, urmând judecata Divanului³⁶, disensiuni nestinse nici la 13 ianuarie 1744, cãnd Ioan Mavrocordat poruncește judecarea pricinii și cere prezentarea documentelor moșiei Covasna, revendicatã de nemțeni³⁷.

Egumenului Nican/Nicanor (1751-1756) îi este întãritã de Matei Ghica, la 5 iulie 1754, stãpânirea asupra moșiei Covasna „cu toate obãrșiile ei despre egumenul și toți cãlugãrii de la mãnãstire Dobrovãțul”. Cãlugãrii Dobrovãțului mai prezintã cãrți domnești din: 25 septembrie 1630, 20 octombrie 1630 (Moise Movilã), 4 mai 1634, 9 octombrie 1638 (Vasile Lupu), 16 martie 1680, 29 aprilie 1680, 27 octombrie 1680 (Gheorghe Duca), 3 aprilie 1738, prin care „sã aibã a opri și niști dijmã ce au jãluit cã li-au luat-o cãlugãrii de Niamțul” (Grigore Ghica)³⁸.

Petru Șchiopul miluiește, la 21 iulie 1590, pe fostul brãnișter Hãbiiac „cu un loc de prisacã în braniște, între Dzijia și între Prut, pãnã unde a fost podul cel

³¹ *Ibidem*, p. 648, nr. 595.

³² ANI, *Fond Mãnãstirea Neamț*, LXXIV/17.

³³ DRH, A. Moldova, XXII, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 258-259, nr. 230.

³⁴ ANI, *Fond Mãnãstirea Neamț*, XXX/16.

³⁵ *Idem*, LXXIV/17.

³⁶ *Idem*, XXX/16.

³⁷ *Idem*, LXXIV/6, 17.

³⁸ *Ibidem*, LXXIV/7, 17.

vechi și de la pod până unde iese drumul și ajunge la marginea pădurii și o poiană iarăși, care ajunge la Prut”³⁹.

Cornea pivnicer primește danie, la 15 mai 1599, de la Ieremia Movilă, un loc de prisacă Micșunile, situat între Prut și Jijia, „din capul Micșinelor din sus, pe drumul cel mare în gios, până unde dă Tulburea în Prut, pe groapa Lupului”⁴⁰. Domnul Ieremia Movilă va întări, la 10 ianuarie 1599, mănăstirii Neamțului „niște mori așezate la gura Jijiei, unde cade în Prut și pe Cracău o siliște, numită Sadcăuții”⁴¹, iar la 3 iulie 1599 „un loc de moară la gura Jijiei, unde se varsă în Prut, pentru care a avut pâra cu Misco”⁴². Mihai Viteazul, după alungarea Moveștilor din Moldova, de la Alba Iulia, întărește la 17 august 1600 mănăstirii moara de la gura Jijiei, „unde cade în Prut”, precum și siliștea Sevcăuții de pe Cracău⁴³.

Prisaca din braniște pe Bohotin de la Obârșie „a răposatului Cornea fost brănișter”, cu care au miluit Anghelina și feciorii ei Vasile și Lupan, este întărită mănăstirii Neamțului de Ieremia Movilă la 18 iulie 1601⁴⁴, apoi de Simion Movilă la 10 februarie 1607⁴⁵ și Radu Mihnea.

Dumitru Buhuș, al treilea logofăt, este răsplătit pentru slujba sa de către Alexandru Iliaș la 26 noiembrie 1632 – a dat patru cai buni în valoare de 160 de ughi –, „cu un loc de prisacă în braniște, cu loc de fânaț împrejurul prisăcii și un loc de moară pe râul Jijia, de unde se împreună apa Bahluiului cu apa Jijiei, să-și caute unde va fi loc bun, în locul domnesc până unde cade apa Jijiei în Prut, să-și facă moară și șteze”⁴⁶. Vasile Lupu îi dăruiește vistiernicului Dumitru Buhuș, la 8 iulie 1635, un loc de sat în partea de jos a braniștei, pentru „a chiea oameni de altă țară și să-i ducă să-i descalece, unde-ș(i) va afla un loc de sat” scutindu-l și de

³⁹ DRH, A. Moldova, VIII, volum întocmit de Ioan Caproșu, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 519-520, nr. 417.

⁴⁰ DRH, A. Moldova, IX, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 244, nr. 172; DIR, XVI, A. Moldova, IV, p. 141, nr. 185; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 166-167, nr. XIII.

⁴¹ DIR, XVI, A. Moldova, IV, p. 242, nr. 296.

⁴² *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, I (1387-1620), București, 1957, p. 251, nr. 1051.

⁴³ DIR, XVI, A. Moldova, IV, p. 300, nr. 366.

⁴⁴ DIR, XVII, A. Moldova, I, p. 17, nr. 25.

⁴⁵ DIR, XVII, A. Moldova, II, p. 88, nr. 104.

⁴⁶ DRH, A. Moldova, XXII, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 308-309, nr. 247; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 51, nr. VII; vezi și p. 9.

toate dările și slujbele pentru „alți oameni” ce-i va aduce din satele sale⁴⁷. Vasile Lupu poruncește lui Chicoș șetrarul să aleagă locul amintit „pre lângă un loc a mănăsti(r)e a Pângăraților, ce le iaste dare de la Andrei hatmanul, dintru un carile i-au fost lui miluire de la Pătru Vodă”⁴⁸. În urma schimbului întărit de Vasile Lupu, la 21 mai 1636, mănăstirea Pângărați primește un loc la Măstăcani peste Bistrița, la ținutul Bacăului, de la Dumitru Buhuș pentru cel de la Hemeiuș⁴⁹. Dumitru Buhuș cumpără moșia și pârâul Cozia de la Sandul Micul, strănepotul lui Micaci⁵⁰. Spătarul Dumitrașco Buhuș face un schimb la 1 iunie 1646 cu Gligorie Cornea, fiul Cornii pivnicerul, de la care primește un loc de prisacă „între Prut și între Jijia... începându din capul Micșinelor, din sus, pre drumul ce(l) mare în gios, până unde dă vale Turburei în Prut, la Gro(a)pa Lupului, unde se cheamă Colțul Cornii” și partea de ocină din satul Frăsinei, peste Prut „înpotriva aceluiași loc de prisacă(ă), unde se cheamă Colțul Cornii” și îi oferă partea din satul Prisăcani, pe Miletin⁵¹. Dumitru Buhuș a fost căsătorit prima oară cu Ileana, fiica lui Ilea Băcioc, iar a doua oară cu Dafina, fiica lui Ionașco Jora, care va devini soția domnului Eustratie Dabija. Dintre copiii lui Dumitrașcu Buhuș amintim pe: Nicolae mare logofăt, Alexandru hatman, Miron Băcioc mare stolnic, Lupașco mare spătar, Ursul, Anastasia, căsătorită cu Gheorghe Duca voievod, Andrei, Tudosca, Irina, măritată cu Vasile Ceaurul-Ștefan mare vornic, Alexandra, măritată cu Grumăzea Lozonschi marele armaș și cu Necula vistier⁵². De la Dumitru Buhuș, mort la 15 martie 1647, Bohotinul, părțile din Colțul Cornii și Frățienești trec la Neculai Buhuș⁵³, apoi de la 1672 la comisul Manolachi Ruset, al treilea fiu al cuparului Ruset, ginerele Aniței, logofeteasa lui Neculai Buhuș⁵⁴.

După ce, la 17 martie 1672, Manolache Ruset îi înștiințează pe sătenii din

⁴⁷ DRH, A. Moldova, XXIII, volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 198-199, nr. 162; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 207-208, nr. IX; vezi și p. 10.

⁴⁸ DRH, A. Moldova, XXIII, p. 415, nr. 368; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 208, nr. X; vezi și p. 10.

⁴⁹ DRH, A. Moldova, XXIII, p. 487-488, nr. 425.

⁵⁰ Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 12-13.

⁵¹ DRH, A. Moldova, XXVIII, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 329, nr. 386; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 316, nr. III; vezi și p. 13 (169)

⁵² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 355-356.

⁵³ Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 316, nr. III; vezi și p. 13 (169).

⁵⁴ *Ibidem*, p. 15 (171).

Bohotin de numirea din nou a unui socotitor pe nume Constantin, obține în același an de la Gheorghe Duca, cumnatul fratelui său Iordache, desemnarea vornicului de poartă Dumitrașco Roșca cu carte domnească prin care se poruncește „călugărilor să taie morile și să le scoboare mai în vale, ca să poată umbla și morile lui Manolache Comisul”⁵⁵. Pilat vornicul hotărăște, la 17 iulie 1696, moșia Bohotin a lui Manolache Ruset biv postelnic, dinspre hotarul mănăstirii Galata și a lui Mihail treti logofăt⁵⁶. După decesul lui Manolache Ruset, întâmplat înainte de 7 ianuarie 1717, satele Bohotin și Colțul Cornii sunt moștenite de fiul său Ștefan Ruset stolnic⁵⁷.

Teofil, egumenul mănăstirii Neamț (1725-1734), obține la 13 ianuarie 1726 cartea de volnicie a domnului Mihai Racoviță pentru a „opri” dinspre Ștefan Ruset biv vel vornic locul de prisacă și „a lua de-a dzece din stupi și din pomi și dintr-alte vinituri ce ar fi pe acel loc pe obicei”⁵⁸. Tot la 13 ianuarie 1726, Mihai Racoviță poruncește biv vel vornicului Ștefan Ruset „să de pace locului acelue, și ce venit va fi luat de pe dânsul să-l de înapoi iar de va ave ceva a răspunde să vie de față”⁵⁹. Vornicul Ștefan Ruset, mort înainte de 21 ianuarie 1739, va avea o pricină cu mănăstirea Sucevița, căreia Grigore al II-lea Ghica îi întărește la 27 mai 1738 stăpânirea „asupra prisăcii așezate de Dionisie și Eliseiu”⁶⁰.

După prima „împărțeală” a averii vornicului Ștefan Ruset din 21 ianuarie 1739, moșia Bohotin va avea patru proprietari: Iordache Ruset, Ion Ruset – deținea se pare cea mai mare parte și era însărcinat cu strângerea veniturilor, Constantin Ruset și Iordache Sturza. Ion Ruset se judecă 12 iunie 1741 cu mănăstirea Sucevița, iar în 1746 primește partea Aniței, fiica vornicului Ștefan, sora lui Ion⁶¹. După moartea lui Ioniță Ruset (1762), moșia Bohotin era stăpânită de Ștefan și Lascarache Ruset, fiii decedatului, casa lui Constantin Ruset, fiul vornicului Ștefan Ruset, și Ioniță Sturdza, fiul lui Iordache Sturdza, ginerele vornicului Ștefan⁶². Disputele dintre Rusetesți și mănăstirea Sucevița continuă, fiind atestate la 15 iunie 1776⁶³ și 2 iulie 1767⁶⁴. Cerută în toamna anului 1785,

⁵⁵ *Ibidem*, p. 18 (174).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 71-72 (226-227), nr. 227; vezi și p. 19 (175).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 20 (176).

⁵⁸ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/5

⁵⁹ *Ibidem*, LXXIV/17.

⁶⁰ Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 24 (180).

⁶¹ *Ibidem*, p. 25 (181)-26 (182).

⁶² *Ibidem*, p. 26-27 (182-183).

⁶³ *Ibidem*, p. 29 (185).

⁶⁴ *Ibidem*, p. 28 (184).

împărțirea moșiilor Cozia, Bohotin, Isaia, Colțul Cornii și Frățienesti, la cererea copărtașilor – banul Manolache Hrisoverghie (căsătorit cu Ileana, fiica lui Constantin Ruset), căminarul Răducanu Ruset, fiul lui Lascarache, clironomii lui Iordache Sturdza –, presupune alegerea și hotărnicia executate de Ioniță Ursoianul treti logofăt în 1786⁶⁵.

Cei care măcinau la moara mănăstirii erau „tulburați” în 1606 de Moldovan brănișterul care „își sloboade vitele și le strică fânețele”. Simion Movilă poruncește la 1 august 1606 fostului pârcălab Buzul să stâlpească locul monahilor de la Neamț respectând hotărâțul realizat de vornicul Roșca și să-l aleagă pe „amândouă părțile Jijiei”⁶⁶. Sarcina fostului pârcălab era să le facă „hotar în Braniște pentru niște oameni care vor fi șezători lângă niște mori pe care le au în gura Jijiei, fiind socotiți de ei acei oameni ca oameni răi, lângă morile” călugărilor. Hotarul mergea din gura Jijiei, de la Prut în sus, apoi deasupra vârfului voloacei lui Gârlan „și de acolo tot pe sub bucovină în sus, până la voloaca Bohotinului și de acolo pe deal, până la o piatră cu bour, între drumuri și de acolo drept peste Jijia și câmp, până la Prut, la cotul lui Manciu și de acolo pe Prut, la vale, până la gura Jijiei”⁶⁷.

Călugării se plâneau, în 1609, domnului Constantin Movilă asupra brănișterului care le răpise locul de lângă morile de la gura Jijiei, „unde cade Jijia în Prut”. Domnul hotărăște locul respectiv călugărilor de la Neamț, la 14 iulie 1609, și amintește cu acest prilej hotărârile vornicului de gloată Roșca și ale fostului pârcălab Buzul⁶⁸. O nouă întărire vine din partea domnului Ștefan Tomșa II, la 10 aprilie 1613, când se face referire la ureadnicul ce „vor pune” egumenul și soborul de la Neamț ca „să ție și să apere toată partea lor de ocină din acel sat” de la gura Jijiei, „cu tot hotarul și cu tot venitul”⁶⁹. Satul de la gura Jijiei era întărit mănăstirii și de Radu Mihnea la 14 septembrie 1616, urmând ca ureadnicul desemnat de egumen și sobor „să fie tare și puternic... a ține și apăra toată partea lor de ocină”⁷⁰.

La rândul său, Gaspar Grațiani întărește mănăstirii, prin ispisocul din 21 octombrie 1619, locul de lângă morile de la gura Jijiei, pe ambele maluri, cu bălți și vaduri de moară, „unde cade Jijia în Prut, care le este stâlpit, hotarul din jos de gura Jijiei, dela malul Prutului, drept în sus până la o piatră cu bour și de acolo

⁶⁵ *Ibidem*, p. 30-31 (186-187).

⁶⁶ *DIR*, XVII, A. Moldova, II, p. 57-58, nr. 60.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 58-59, nr. 62.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 227, nr. 302.

⁶⁹ *DIR*, XVII, A. Moldova, III, p. 134-135, nr. 209.

⁷⁰ *DIR*, XVII, A. Moldova, IV, p. 40, nr. 58.

iarăși drept la vârful dealului și peste voloacă în jos de Rediul Cârlanului și de acolo iarăși drept dealul până la voloaca Bohotinului și la vale până la o altă piatră cu bour, între drumuri, și de acolo peste Jijia la unghiu”⁷¹. Ispisocul de miluire va fi reînnoit de Alexandru Iliș voievod la 8 ianuarie 1621⁷².

Pentru meșterul morar de la morile de pe Jijia și prisăcarul mănăstirii de la voloacă poruncește Iliș Alexandru slujitorilor de la ținutul Fălciu ca să-i lase în pace, pentru că i-a scutit de dajde, de zloți, lei, taleri, galbeni, orți, cai de olac, podvoade și de toate dările⁷³. Dumitrașco Cantacuzino voievod împuternicește Mănăstirea Neamț să ia zeciuală din pâine, fânaț și din bălțile de pește, din Prut și Jijia, de la oamenii care s-au așezat la Bohotin în gura Jijiei și fără voia lor ară, cosesc și pescuiesc, iar „carii nu vor asculta poronca lor să aibă ai scoate den sat”⁷⁴.

Moara vă dăinui până în timpul domnului Ioan Teodor Callimachi Calmașul (august 1758-mai 1761), când a fost arsă de tătari⁷⁵ în timpul unui „teribil iuruș”⁷⁶, care au invadat îndeosebi ținuturile Lăpușna, Covurlui, Tecuci, Fălciu și parțial Iași⁷⁷. O nouă moară este construită de Inochentie, episcopul Hușilor (1752-1782), ce a durat „până în vreme oștirii moscalilor în trecuții ani, când al doile s-au ars de cătră tătar(i)”. Paisie Velicovschi obține porunca domnului Alexandru Macrocordat Firaris, din 18 februarie 1776, dată biv vel banului Manolachi Balș, ispravnicul ținutului Iași, în vederea cercetării pricinilor și a vadului „în care se fi fost mori până la răzmiriță această di pe urmă”. Ispravnicul urma după finalizarea cercetărilor să trimită mazili, „om cu științi, dinpreună cu morar meșter ca se cumpăniască apa, să să cunoască ca nu cumva moara ce se va faci într-acel vad di nu dă vreo smintială altor mori ce vor fi mai din sus”⁷⁸. Tot pe apa Jijiei, „mai din sus” și-a construit o moară și logofătul Dimitrașcu Sturza, stăpânul moșiei Zberoaia, care își manifestă împotrivirea față de intențiile călugărilor de la Neamț „zicând că osăbit de stricăciune ce făcea moara măn(ă)stirii în vremi ce umbla moșiilor de pin prégiur, și țar(i)nilor, și fânaților streini, dar trebui și moara dum(isa)le se o îneci cu totul”. Alexandru

⁷¹ *Ibidem*, p. 405, nr. 520.

⁷² *DIR*, XVII, A. Moldova, IV, p. 3, nr. 5.

⁷³ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/13.

⁷⁴ *Ibidem*, XXX/14.

⁷⁵ *Ibidem*, XXX/18.

⁷⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, *Reformatorii*, volum îngrijit de Sorin Ifțimi, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 144.

⁷⁷ *Istoria românilor*, vol. VI, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 473.

⁷⁸ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/18.

Mavrocordat Firaris intervine prin porunca din 20 mai 1786 adresată biv vel spătarului Costandin Greceanul și biv vel banului Manolachi Balș de a întreprinde cercetări la fața locului „de au avut măn(ă)stire moară în vad(ul) acela și de făce(a) vreo stricăciuni moșiilor streini”, după care să pună „un morar meșter bun, se facă măsură ca cât trebui să fii iazul măn(ă)stirii de-nalt, ca s(ă) de apă îndestul morilor ce va să facă măn(ă)stire acum, și să cumpăniască cât poati să s(e) sui apa înapoi, cum și când va umbla moara cu îndestulare sa, de poate să facă vreo stricăciuni moșiilor streini, adică di îniacă țar(i)ni, fânați, și ca cât stricăciuni faci, și numai pe moșie măn(ă)stirii, au să întindi și pe alte moșii streini”. Totodată urmau să cerceteze o bucată de loc din hotarul Scoposenilor, revendicată de călugării nemțeni, care o considerau împresurată dinspre moșia Zberoaia a lui Dimitrașcu Sturdza⁷⁹.

O altă moară a fost ridicată în gura Pietrosului de popa Bătei „în urma tătarilor când au prădat Țara de Gios”, cauză a conflictului dintre mănăstirile Neamț și Sucevița cu boierul Manolache, realitate mărturisită la 20 iulie 1794 de Andriu Rotarul din satul Moșna, martor fiind preotul Theodor, iar scrierea actului a fost asigurată de către diaconul Simion⁸⁰.

În a doua jumătate a secolul al XVIII-lea mănăstirea Neamț se află în conflict cu diverși proprietari din zonă pentru împresurarea moșiilor.

Constantin Moruz îngăduie, la 15 august 1778, egumenului Varlaam și soborului de la Neamț să-și oprească dijma de pe locul de prisacă de la Bohotin împresurat de băneasa Maria⁸¹ care se „întinde și intră cu stăp(ă)nire pe moșiia aceasta și pe oamenii măn(ă)stirii nu-i îngăduiește a lua venitul moșii așa în tărie sa”. Totodată este fixat termenul pentru alegerea și hotărâțul moșiei⁸². În lista egumenilor mănăstirii Neamț, pentru perioada 1776 și 1779, este identificat de istorici Venedict I. Dingă, însă documentul de față contrazice realitatea propusă. În lista menționată îl întâlnim egumen pe „Varlam I. Dingă”, în două rânduri, între septembrie 1764-1771 (?) și 1779-? a doua oară, fiind cel care a predat egumenia lui Paisie Velicicovschi în august 1779⁸³. Putem așeza începuturile

⁷⁹ *Ibidem*, XXX/19.

⁸⁰ *Ibidem*, XXX/25.

⁸¹ Maria, sora biv vel șetrarului Ștefan Ruset, ambii copiii lui Ioniță Ruset, s-a căsătorit cu medelnicerul Dumitrache pe când era ispravnic al ținutului Tecuci, se judecă cu șetrarul Lascarache (mort în 1775) și câștigă. Maria se va așeza în Bohotin, unde își ridică casă, moară și iaz; a se vedea Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 27-30 (183-186).

⁸² ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/8.

⁸³ Diacon Ioan Ivan și Preot Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Teoctist Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iași, 1981, p. 287.

cele de-a doua egumenii a lui Varlaam anterior datei de 15 august 1778. La 25 aprilie 1777, Varlaam se semnează ca proin egumen⁸⁴. Pentru o corectă alegere a moșiei „necercată de multă vreme” și împresurată de răzeși va fi dată de mitropolitul Gavriil Callimachi o carte de blestem la 9 aprilie 1779⁸⁵.

Împresurarea moșiei de la Fundul Bohotinului de băneasa Maria Dumitrăchioai (Dumitrache) va constitui obiectul jalbei egumenului Paisie Velicicovschi, urmată de porunca domnului Constantin Moruz din 1 decembrie 1780 pentru judecarea pricinii. Documentul atestă pe proegumenul Varlam, vechilul mănăstirii la hotărâțul din „anul trecut” (1779), cel ce a „așezat acolo pe moșie pe un călugăr rus de au pus o priseacă de stupi”. Paisie și-a trimis ca vechil pe monahul Evsevie⁸⁶, care l-a rândul său înaintează domniei o jalbă în 1781 împotriva bănesei Maria Ruset și altor răzeși. Porunca domnească din august 1781 reflectă desemnarea medelnicerului Iordache ca hotarnic și a unui vornic de poartă, căruia nu i se dezvăluie numele, dar și necesitatea prezenței la fața locului a vechililor mănăstirilor Galata și Dobrovăț, a fiilor logofătului Toader Gheuca „cu scrisorile ci vor ave pe moșiile lor, care să răzășescu cu moșie Boh(o)tinul”⁸⁷.

Băneasa Maria Ruset este obligată în urma judecății să plătească mănăstirii Neamțului suma de 106 lei, bani „împliniți” la 5 august 1781, așa cum ne spune și mărturia dată ieromonahului Evsevie la 5 august 1781⁸⁸.

În 1785, sunt desemnați hotarnici ai moșiei Bohotin Iacov Stamati, episcopul de Huși, banul Manolachi Balș, ispravnicul ținutului Fălciu și Ioniță Ursoian, biv treti logofet, impunându-se prezența răzeșilor și a vechilului lui Costandin Gheuca, al doilea vistiernic, stăpânul unei părți din moșia Cozia, cu toate scrisorile, cerută la 1 octombrie 1785 de vel logofătul Ioan Roset⁸⁹.

O hotarnică, după cercetarea „marginilor” moșiei Bohotin, este executată în iunie 1786 de Manolachi Balș din poruncă domnească după cercetarea treti logofătului Ioniță Ursoianul. Moșia Bohotin se megieșește în partea din sus cu logofeteasa Ecaterina Razu, stolnicul Costandin Gheuca, mănăstirile Neamț și Secu, „pe acolo pe unde arată dumneaei băneasa Mariia că ar fi stăpânit răposatul vor(nic) Ștefăniță Ruset”. Dintre toponimele înregistrate în hotarnică, amintim: Șiraguri, Rădăcini, Rediul lui Batei, Cetățue, Gura Pietrosului, un deal mare Marmura, presupus de monahul Evsevie a fi „al mănăstirii Niamțului”, Cozia,

⁸⁴ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, CXXIV/13.

⁸⁵ Idem, LXXIV/9.

⁸⁶ *Ibidem*, LXXIV/10.

⁸⁷ *Ibidem*, LXXIV/11.

⁸⁸ Idem, XXX/17.

⁸⁹ Idem, LXXIV/12.

Covasna sau hidronimele Jijia și Trestiana⁹⁰. Toponimia zonei dovedește stăpânirea mănăstirii Neamțului: Cărarea Călugărilor Nemțeni, Vâlcea Călugărilor, Gârla Călugărilor⁹¹.

Valea Coziei a fost dăruită de Constantin Cantemir omului de casă Mihăilă aga, care l-a slujit din copilărie, la 15 martie 1688⁹², de la care, probabil va ajunge în stăpânirea lui Costandin Gheuca, biv vtorii vistiernic („locul numit Coziia în lungu pân(ă) supt satul ci să zice Roșu, și în lat din șesul Jijiei de supt voloacă cu dialul ce iaste pentre Jijia și pentre Coziia și valea Coziei toată pân(ă) zarea dialului cel diasupra pâraului Coziei, de cătră apus”). Satul Roșu, alături de Bohotin, aparținea boierilor Rusetesți. Între părțile de moșie ale lui Costandin Gheuca și cele ale Rusetesților a „mai rămas o bucată de loc din locul prisecii mănăstirii Niamțului, acel din partea Coziei”. În mărturia din 14 iulie 1794 este menționat „satul Coziia ce să numește Roșu” al postelnicului Răducanu Roset⁹³.

Maria Ruset se judeca la 11 septembrie 1791 cu monahul Evsevie, vechilul mănăstirii Neamțului⁹⁴, care se plânga în septembrie 1791 de împresurarea moșiei Cozia de către postelnicul Mihălache Manul⁹⁵.

Conflictul dintre mănăstirea Neamțului, reprezentată de monahul Evsevie, ca vechil, și comisul Răducanu Roset, care avea ca vechil pe Petrache Cazimir, și stolnicul Constantin Gheuca pentru locurile de prisacă din Bohotin („Anghelina, fata Cornii”) și Cozia (afierosit de Alexandru voievod) continuă după judecata din 16 noiembrie 1793. O nouă cercetare revine în sarcina lui Costandin Palade, biv vel spătar, prin porunca din 16 noiembrie 1793⁹⁶. Răducanu Roset și Constantin Gheuca neagă stăpânirea prisăcii „din parte Coziei cătră acel dial mare ... zicând că nu ar fi la locul acela unde îl cere vechilul măn(ă)stirii, ce la alt loc”. În timpul cercetării mănăstirea va fi reprezentată de monahul Iustin, comisul Răducanu Roset, de Petrachi Cazimir, iar stolnicul Constantin Gheuca de

⁹⁰ *Ibidem*, LXXIV/13

⁹¹ *Ibidem*, LXXIV/17.

⁹² Idem, CXXIV/9; a se vedea și hotarnica locului respectiv făcută de Vasile Gâlcă în 15 martie 1688 în *Ibidem*, CXXIV/10 (copie); despre aga Mihăil/Mihail a se vedea și Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, Iași, Tipografia „Dacia” P. & Iliescu, 1912, VII, p. XVI, nota 1; Bohotinul era împresurat la 12 iunie 1725 de comisul Constantin și clucereasa Lucăcioae, proprietara Grozeștilor, „cu ispsioc de danie a Logofătului Mihail”; vezi Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 21 (177); și notele 7-8.

⁹³ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/9. , LXXIV/17.

⁹⁴ *Ibidem*, LXXIV/15.

⁹⁵ Idem, XXX/21.

⁹⁶ Idem, LXXIV/16.

postelnicul Mihălachi Manu⁹⁷. În susținerea demersului său, comisul Răducanu Roset se sprijină pe hrisovul din 29 august 1455, dania domnului Petru Aron către Duma Micaci⁹⁸, apoi „un perelipsis de pe un ispisoc” din 15 aprilie 1589⁹⁹, când Petru Șchiopul dăruia lui Andrei hatman și pârcălab de Suceava „un loc de prisacă, în braniște, în Valea Hămeosului, care este pe Bohotin, ca să-și întemeeze prisacă, care acest loc de prisacă în Valea Hămeosului a fost loc drept al nostru domnesc, ascultător de braniștea noastră. ... Iar hotarul locului de prisacă mai sus scris să fie: din Valea Hămeosului la vale, la pârau Bohotinului, până la capul piscului, în seliștea cu heleșteul cel mare și de acolo la vale, pe capul rediului și de aici la vale peste drumul cel mare, până unde se cheamă Balta cu Ochi, de aici Gârla Ochiului, până unde cade în Jejia. Și de sus de prisacă să fie hotarul până la pârau ce se cheamă Pietroșelul”. Prisaca de la Hămeosul a fost dată de Andrei hatmanul mănăstirii Pângărați, „care este pe râul Bistrița, mai sus de mănăstirea Bistrița”¹⁰⁰. Al treilea document prezentat de comis, prin vechilul său, a fost ispisocul din 20 august 1644 prin care Vasile Lupu dăruiește lui Dumitru Buhuș vistiernic un loc din Braniștea domnească de la Bohotin, pentru a-și întemeia sat, cu un vad de moară pe gârla Buzova, pentru a-și face moară, puiă și ștează, cu bălți de pește, pod umblător pe Prut, loc de prisacă și de fânețe. Hotarul satului era de la Jijia, de la movila Între Șiraguri peste valea Coziei, „unde se numește Loznița”, peste pădure la valea Bohotinului, „unde sânt semnele și stâlpii prisăcii sfintei mănăstiri Galata”, iar de aici la vârful dealului Cetățuia, între Pietroase, „și pe vârful Hemeiosul, și la poiana ce se numește Unguroica, iar de acolo drept la un stâlp care este în sus de voloaca Bohotinului”, urmându-se hotarul fixat de Chicoș mare șetrar, Neaniul vornic de gloată, Gheorghe Roșca vistiernic, Stratilat vornic și alții, până la hotarul Podolenilor și al mănăstirii Neamțului, iar de aici la Jijia în sus până la movila Între Șiraguri¹⁰¹.

Disputa dintre mănăstirea Neamțului și răzeșii de Bălăurești pentru cotul Micliana ce „s-ar fi stăpânit și de moșii lor” constituie obiectul poruncii spătarului Manolachi Dimachi și spătarului Manolachi Balș din 13 septembrie 1792 către al doilea paharnic Andrei Iancu. Cotul Micliana era „tras” de călugări

⁹⁷ *Ibidem*, LXXIV/17.

⁹⁸ DRH, II, P. 74-76, nr. 52; Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/17.

⁹⁹ ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/17.

¹⁰⁰ DRH, A. Moldova, VIII, P. 387-389, nr. 315.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 542-543, nr. 482; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 211, nr. XIV; Ștefan Meteș, *Contribuții nouă privitoare la familia boierească Buhuș din Moldova în „AARMȘI”, seria III, tomul VII (1927), p. 308-309, nr. 309 (rezumat).*

în moșia Scoposeni¹⁰². Răspunsul din 12 octombrie 1792 dat în urma cercetării de cel însărcinat ne edifică în amplasamentul cotului în dreapta Prutului „între balta Micleanu și între apa Prutului”, în preajma bălților Stuhuosa și a Horjăleștilor. Dijma peștelui din balta Micleanui era percepută de vechilii mănăstirii, conform mărturiei răzeșilor¹⁰³.

Documentele atestă și prezența slujitorilor bisericești din zonă: ierei Theodor și diaconul Simion, probabil de la Moșna (20 iulie 1794)¹⁰⁴, ierei Pavăl și dascălul Alexandru Popovici de la Zberoaia (22 iulie 1794)¹⁰⁵, diaconul Costantin din Bazga (22 iulie 1794)¹⁰⁶, preotul Vasili, ierodiaconul Darii, dascălul Costantin de la Grozești (25 iulie 1795)¹⁰⁷.

Documente

1.

1667 (7175) ianuarie 8

† Иѡ Илѣаш Алиѡандруѡ воєвода, Б(о)жи(ю) м(и)л(ос)т(и)ю, г(ос)п(о)д(а)ръ Земли Молдавской. Scriem domnia mea la toate slugile noastre câți veți înbla cu toate slujbeli domniei mele la ținutul Fălciului. Dămu-vă știri deaca veți(i) vedea cartea domniei mele, iar voi toți să aveți a lăsa în pace pre un meșter morar ce iaste la morile sv(i)nteii mănăstiri a Neamțului la Jijia și pre un prisăcar ce vor avea ei la prisaca sv(i)nteii mănăstiri la voloacă, să hie în pace de dajde, și de zloți, și de lei, și de taleri, și de galbini, și de orți, și de cai de olac, și de podvoade, de toate dărili, și angheriili, câte sintu pre alți mișai în țara domniei mele. Nime întru nimică să nu-i învăluiască, pentru căci au cărți și de la alți domni ce au fostu mainte de noi. Și domnia mea încă am întărit să hie de toate în paci, iar cine să va ispită să învăluiască preste cartea domniei mele bine să știe că de mari certare va fi. За тои пишем.

† Слѣм г(ос)п(о)д(и)нѣ велѣл.

8 Іѣс, л(ѣ)т(о) *зрѣе <7175 / 1667> ген(аріе) иѣ <8> днѣ.

Илѣаш Алиѡандруѡ воєвода <m.p.>.

† Лѣпѣл <писал>.

<Pe verso>: *зрѣе ген(аріе) иѣ ; Carte go(s)p(o)d de la Iliaș Alicesandru voév(o)d dată di apărare pentru un prisăcar; Neamțul de un pris(ă)car și un morar v(o)lost Falci(u).

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/13. Original, lipit, sigiliu inelar octogonal

¹⁰² ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/22.

¹⁰³ *Ibidem*, XXX/23.

¹⁰⁴ *Ibidem*, XXX/25.

¹⁰⁵ *Ibidem*, XXX/26.

¹⁰⁶ *Ibidem*, XXX/27.

¹⁰⁷ *Ibidem*, XXX/28.

în chinocar; ibidem, CXXIV/8 (copie, cu vâleatul 7185); *Ibidem*, XXX/54, nr. 14 (rezumat); *Ibidem*, XXX/57, nr. 14 (rezumat); ibidem, XXXVI/56, nr. 49 (rezumat).
ALTE EDIȚII: CDM, III, p. 308, nr. 1423 (rezumat).

2.

1674 (7182) august 25, Iași

† Иѡ ДѢМИТРАШКО КАТАКОЗИНО ВОЕВОДА, Б(Ѧ)Ж(І)Ю МИЛ(Ѧ)СТ(І)Ю, Г(Ѧ)ПОДАРЬ
ЗЪМЛЕ МОЛДАВСКОИ. Dat-am carte domnii meli rugătorilor noștri egumânului și a tot
săborul de la svânta mănăstiri de la Neamțu pentru o moșăe ce-au a sventii mănăstiri la
Bohotin în gura Jăjăi, și s-au așădzat nește o(a)meni pe acel loc. Deci o samă dentre acei
o(a)meni nu ascultă poronca egumânului și săborului, ce trec mai multu fără voe lor la
loc de ară și cosăscu, și păscuescu bălilē pe acel loc a lor. Pentru acele am dat domniia
mea această carte a no(a)stră, dentre acei o(a)meni carii nu vor asculta poronca lor să aibă
ai scoate den sat, și să aibă a le lua de-a dzece den pâine, și den fânaț, și den bălți de pești
den Prut și den Jăjăe, pe unde le va hi partea de la carii vor păscui, și den tot tot vinitul de
la toți, și nimé să nu cutedze a ține sau a opri pesté carte domnii meli.

† ГААМ Г(Ѧ)П(Ѧ)Д(И)НЪ ВЕААА.

V ІѦс, л(Ѧ)Т(Ѧ) *ЗРПБ <7182 / 1674> АВ(ГѦ)СТ КѦ <25>.

<Pe verso-ul filei a doua>: *ЗРПБ АВ(ГѦ)СТ КѦ. Carte gos(po)d de la Dumitrașcu
Cantacozino de stăpânirē; 7182 avg(us)t 25.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/14. Original, difolio, filigran, sigiliu inelar
octogonal în chinovar; ibidem, XXX/54, nr. 32 (rezumat); *Ibidem*, XXX/57, nr. 15 (rezumat);
Ibidem, XXXVI/56, nr. 50 (rezumat).

ALTE EDIȚII: CDM, III, p. 496, nr. 2388 (rezumat).

3.

<1679 septembrie 1-1680 august 30> (7188)

Milostivii și lumenati doamne, să fii mărie dumitali sănătos. Facim știri mării tali
că au venit părintili eg(u)m(e)n de Dobrovăț cu cinstită carte mării tali, scriind la noi să
mergim să-i alegim un loc de prisacă ce-i danie de la mărie sa Ștefan vodă cel bun, ce esti
în ținutul Eșilor, pre vale Covasni în braniști la Vânători.

Deci noi pre cin(sti)tă carte mării tali, am mersu și am strânsu oameni buni și
bătrâni di prin pregiur, din sus și din gios, și i-am ales parte ce de prisacă, precum i-au
spus și dresăli, carili sint făcuti de la Moisaî vodă, și de la Vasiliî vodă, și i-am ales,
și i-am pus și sâmnii cu acești oameni de(n)preună, cari sint de fați scriși, și i-am întreat
și precum au mărturisit ei cu sufleteli lor, așa am ales și am pus sâmnii. Numai mărie ta,
au avut puțină pricină pentru movilă ce chiamă Movila Mari, zicând ei că hotarul nu
agiungi în movilă, iar eu mărie ta li-am zis să ia brazda în cap și să giuri precum nu-i
hotarul prin movilă, să fie a lor, iar ei n-au cutezat să giuri. Iar diresăli spun, trecutu-i
movila în hotarul mănăstirii, și i-am pus și piatră în movilă, și de acolo am luat pre multe
dialului la vali pân(ă) în capul piscului, și am pus pîiatră, și de acolo ni-am coborât păr(ă)
în matca văi(i), undi să înpreună hotarul cu a Homorânilor, și am luat în sus păr(ă) în

puțul Țuțoran(u)lui, undi dă în drumul cel mari, ce să chiamă drumul Tătarilor. Și de acolo am luat culme dialului în sus pân(ă) în Prihodiști, undi să înpreună hotarul Homorănilor și cu a Noureștilor, și de acolo tot multe dialului păr(ă) la mărturie, și de la mărturie în dreptul locului păr(ă) la movila ce mari, undi să închei hotarăli, că pre acolo li-au spus diresăli de la toți domnii. Cu acești oameni buni am ales și am pus și sămni, ca să li fie, anumi Evloghi călugărul, și Enachi vătavul de Vânători, și Vasilii, și alt Vasili, și Mihai hotnogu, Vlasie, Andronic, Ionașco, Vasilii, Năstasi ot Pocriaca, Apostol Pohal, și Ștefan ot Pocriaca. Așa am dat cu acești oameni buni. Și pre dresă ce-au avut și am pus sămni cu acești oameni dinpreună.

Și să fii mărie dumitali sănătos.

7188

Robul mării tali, Andrei vor(ni)c poartă.

Locul peceteii vor(ni)cului.

Evloghi călugăr; Enachi văt(av); Vasilii; Vasili; Mihai; Vlasii; Andronic; Ianache; Vasilii; Năstas ot Pocriaca; Apostol Pohal; Ștefan ot Pocriaca.

Această copie s-au scos de mini întocma di pi ce adevărată hotarnică.

<ss> Nedelco log(o)f(ă)t de Divan.

<Pe verso-ul filei a doua>: Copie; Pentru Dobrovăț sint aceste mărturie hotarnică pentru Covasna a Dobrovațului; 7188.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/15. Copie de Nedelco logofât de divan, difolio; *Ibidem*, XXX/16b. Copie de Vasile Codrian, diac de divan, din 13 iulie 1794; *Ibidem*, XXX/70, nr. 2 (rezumat); *Ibidem*, XXXVI/56, nr. 51 (mențiune).

ALTE EDIȚII: Theodor Codrescu, *Uricaru sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, Iași, Tipografia Buciumului român, 1891, XVI, p. 266-268; *CDM*, IV, p. 133, nr. 528 (rezumat).

4.

1688 (7196) martie 15

Copie

† Нон Костандин в(о)в(о)д(а), Б(о)жъи милостив, спре(?) Земли Молдавской. De la domnie me m-am milostivit și am miluit cu a noastră deosăbită milă pe boeriul nostru dumi(sale) Mihail aga pentru a lui drepti slujbe ce ni-au slujit încă în boeria noastră din copilărie lui pân(ă) când ni-au miluit D(u)mnăzău cu domnie Țării Moldavei, și miluindu-l și noi de l-am pus agă s-au aflat slujând și nouă și țării la acești vremi cumpbite.

Deci domnie me încă am socotit de i-am dat și l-am miluit cu o bucată de loc ce este în Braniște pe Prut din locul domnesc, anume vale Coziei, de unde să începi a răsturna apa, și de acolo din obârșie văii despre răsărit până dă în șăsul Prutului, și de acolo în jos pe Prut pe supt margine pădurei pe din vale de voloacă până la un loc ce să chiamă Șiragurili la Rădăcini, de să înpreună cu locul lui Buhuș în șăsul Prutului, și de acolo drept spre apus piste vale Coziei până în muchia dialului despre apus până undi să

răstoarnă apa spre Cozie. De acolo tot pe multe dialului în sus până undi iarăș dă în obârșia văii de undi s-au început întâi.

Această ocină am dat domnie me boerinelui nostru ce mai sus să pominește, ca să-i fii driaptă ocină și moșai cu tot venitul daniei cu uric și întărituri neclintit nici odată în veci. Și după a noastră viață și domnii cine va fi domnu într-această țară a Moldovii din cuconii nostri sau din siminție noastră sau dintr-alții pe cine va alege milostivul Dumnezeu, poftim ca să nu aibă a strica și a spargi daniia și miluire aceasta a noastră, și mai vârtos ca să aibă a milui și a întări precum și alți răposați domni ce-au fost înaintea de noi multe mili și danii într-acest chip au dat, și apoi pe urma lor nici unii nu li-au stricat, ci tot au miluit și mai tari li-au întărit. Aceasta scriem.

Velet 7196 mart(ie) 15.

Iscălit: Costandin voevod.

Loc peceții.

Dimitrașcu Gafincu uricar.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7196 mart(ie) 15. Copie de pe ispisocul domnului Costandin v(oe)vod ce-l are dumi(sale) hatmanul Răducanul pe moșie dumisali Cozii; No. 4.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, CXXIV/9. Copie, difolio; Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/14 (rezumat); *Ibidem*, LXXIV/17 (rezumat); idem, CXXIV/10 (mențiune).

5.

1726 (7234) ianuarie 13

† Иѡ Мѣхѡи Рѡковѣцѣ воевода, Б(о)ж(ію) м(и)л(о)ст(ію), г(о)сподар(ъ) Земли Молдавской. Dat-am carte domniei meli rugătoriului nostru Theofil egumănu și a tot săborul de la sv(â)nta mănăstire a Niamțului, să fii volnici cu carte domnii meli a opri despre dumnealui Ștefan Ruset bi(v) vel vor(nic) un loc de prisac(ă) și cu tot hotarul lui pe carile scriu diresile, care loc de prisac(ă) îl face dumnealui vornicul cum că este de Bohotin, iar egumănu de Niamțu ne-au arătat ispisoace pe acel loc de prisac(ă) și cu hotarul lui de la Pătru (voie)vod, și de la Ieremii Movil(ă) (voie)vod, și de la Simion Movila (voie)vod, și de la Radul (voie)vod, cum că este driaptă moșie a sv(i)ntei mănăstiri Niamțului de la Anghelina, fata Cornii, și de la ficiorii ei Vasili și Lupan.

Deci pe diresile ce ne-au arătat să fie volnici a lua de-a dzece din stupi și din pomi și dintr-alte vinituri ce ar fi pe acel loc pe obicei, iar dumnealui Ștefan vornicul de ar ave ceva a răspunde, să vie de faț(ă) cu diresile ce ar fi având, și nime să nu cutedze a sta împotriva cărții domnii meli.

Лет 7234 / 1726 > ген(аріе) 13 <13>.

Бел логофет въ... 8чи.

Мирон Гафенко <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7234 ghen(arie) 13; Carte g(ospo)d ot Bohotin de la

Mihaiu Racoviți v(oe)vod.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/5. Original, hârtie, sigiliu rotund cu tuș; idem, LXXIV/14 (mențiune); ibidem, LXXIV/17 (rezumat).

6.

1739 (7247) aprilie 3

Copie

Suret scris asămine di pe o carte g(os)pod a domnului Grigorie Ghica v(oe)voda din let $\text{✠} \text{ЗСМЗ} <7227 / 1719> \text{ ап(риліе) } \widehat{\Gamma} <3>.$

† Иѡ Григоріе Гика в(oe)вода, Божію м(и)л(о)ст(і)ю, г(ос)подар(ъ) **З(е)м(л)и Молдавскіи**. Dat-am carte domnii mele rugătorului nostru Chiril egumen și a tot săborul de la sfânta măn(ă)stirea Dobrovățul și pe cini va triimite, se fie volnic cu carte domniei mele a popri și a stăpâni un loc de prisacă cu hotar ce are sfânta mănăstire la Covasna în braniște la ținutul Iașului ce le iaste danie de la bătrânul Ștefan cel bun. Pe care locu de prisacă și cu hotar arătară și ispisoace domnești de la răpousatul Ștefan vodă și de la alți domni ce-au fost mai înainte.

Deci pe drese ce au, se aibă a-ș(i) stăpâni moșie și să-ș(i) ia de a zăce din țarini, din fânaț, din prisăci cu stupi, și din grădini cu legumi, și din tot locul, cu tot venitul moșiei după obicei, di pe tot hotarul măn(ă)stirii.

Așjidire se aibă a popri și niște dejmă ce jăluiră că li-au luat anu(me) călugării de Niamțu și iaste strânse acolo, se aibă a o popri până ar veni călugării de Niamțu aice cu drese ce or ave după sorocu ce li s-au triimes ca să vie să ste fați la Divan, și cum va alege Divan(ul) așa va fi, și nime să nu stea împotrivă piste carte domnii mele.

✠ Иѡ, лет $\text{✠} \text{ЗСМЗ} <7247 / 1739> \text{ ап(риліе) } \widehat{\Gamma} <3>.$

Pecete g(os)pod.

Vel log(o)f(ă)t.

Proci 2 log(o)f(ă)t.

<Pe partea de jos a filelor 1v-2>: Aceste două sureturi precum scriu mai sus, li-am scris asămine din cuvânt în cuvânt di pe cele adivărate scrisori acum la let 1794 iuli(e), și am iscălit. Vasile Codrian diiac za Divan, fiind față la stare locului.

<Pe verso-ul filei a doua>: Copiia hotarnicii Covasni(i), ținut Eșului, făcută din let 7188, Andreiu vornic de poartă; Și copiia de cartea gospod a lui Grigorie Ghica v(oe)vod tot pe aceasta hârtie cu velet 7247 april(ie) 3.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/16. Copie de de Vasile Codrian, diac de divan, din 13 iulie 1794, difolio.

7.

1744 (7252) ianuarie 13

† Иѡ Иван Николае в(ое)вода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сподарь Зем(л)и Молдавскон. Scriem domniia mea la rugătoriul nostru egumenul de la m(ă)n(ă)stire Dobrovățul. Facem știre, vădzind carte domnii méle să te scoli îndată să vii aice să stați față cu părinții călugări de la m(ă)n(ă)st(i)re Niamțul, și să aduci și toate scrisorile ce viț(i) fi având pe moșiia Covasna din ținutul Eșilor. De vréme că ni-au jăluit părinții călugări de la Niamțu că moșiia Covasna este driaptă a lor, și v-au sorocit de câteva ori să viniți față și nu vei să vii.

Pentru aceia vădzind carte domnii méle îndată să vii aducând și dresele ori vechil să trimiți să ste față, că nesupuindu-te poroncii va vini om g(os)p(o)d. Aceasta scriem.

Б(ѣ) л(ѣ)то *зснѣ <7252 / 1744> ген(аріе) ѿ <13>.

Прочи лѡг(о)ф(е)т.

<Pe verso-ul filei a doua>: Plicu 1; No. 2; 7252 ghen(a)r 13; De la Necolai v(oi)e vod pe Bohotin; No. 6; 2974; Covasna / 7252; Carte ot Dobrovăț.

Arhivele Naționale Iași, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/6. Original, difolio, hârtie, sigiliu mic octogonal, în roșu.

8.

1754 (7262) iulie 5

† Иѡ Матен Гика в(ое)вода, Б(о)ж(ію) м(и)л(о)ст(ію), г(о)сп(о)д(а)рь Земли Молдавскон. Dat-am carte domnii mele rugătoriului nostru egumenului Nican și cu tot săborul de la sfânta mănăstire Niamțul, să fie volnici cu carte domnii méle a opri și a stăpâni a sa driaptă ocină și moșie anume Covasna cu toate obârșiile ei despre egumenul și toți călugării de la mănăstire Dobrovățul, di pe uric de miluire ce ni-au arătat de la Alecsandru vodă ce scrie în semne, și di pe întăritură de stăpânire de la Mihai vodă, care moșie este în braniște pe Bohotin.

Dreptu aceia să aibă a lua de a zéce din pane, și din fânați, și din prisăci cu stup(i), și din pomeți, și din tot locul cu tot venitul, iar egumenul și cu călugării de la Dobrovăț având ceva a răspunde să-ș e scrisori ce vor ave și să vie de faț(ă) la Divan, și nime să nu ste împotriva cărții domnii mele.

Лет *зсѣѣ <7262 / 1754> юл(іе) ѿ <5>.

Проч(и) вел ворн(ик).

<Pe verso-ul filei a doua>: Plicu 1; Carte a lui Mathei Ghica (voie)vod pentru Bohotin; No. 72975; Moșie Covasna; 7262 iul(i)e 5.

Arhivele Naționale Iași, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/7. Original, hârtie, difolio, sigiliu mic octogonal în tuș roșu; ibidem, LXXIV/14 (mențiune).

9.

1757 (7265) iulie 11

Copie.

Ioann Scărlat Ghica v(oe)vod, Boji(i)u mil(ostiiu) g(o)sp(o)dar Zimle Moldavscoi. De vrême ce rugătoriul nostru sfinția sa chir Procopie arhimandritul de la Gălata ne-au arătat un ispisoc de la răposatul domnul Petru v(oe)voda din anii *ЗЧЛ <7094 / 1585> ЛЕК(Е)МЕР(ІЕ) ПІ <13>, scriind că au miluit s(fânta) m(ănăstire) Gălata cu un loc de prisacă la Bohotin în țin(u)t(u)l Iașii, la care loc trimițind hotarnic pre Gavrilaşcu pârcălabul l-au hotărât în semne, adecă din gura Trestienii drept prin mijlocul poenii, unde iaste o piatră pusă, și de acolo drept prin mijlocul poenii în sus pân(ă) în fundu, iar de acolo piste păduri până în valea Trestienii, și de acolo în gios pe Trestiana pân(ă) în gura Trestienii. Și atâta iaste tot hotarul acestui loc de prisacă. Drept aceia duple ispisocul de mai sus arătat și duple drese ce are m(ănăst(irea) de mai încoace, să stăpânească acest loc de prisacă după hotarile de mai sus arătate. Iar afară de cum scrie hotarile, să nu îndrăzniască oamenii m(ănăst(irii) a să întinde și să ia m(ănăst(irea) din toate sămănăturile ce vor fi pe acest loc, și din fâneat, și din stupi, și din tot locul, din tot vinitul, dijma.

*ЗСЗЕ <7265 / 1757> ЮЛ(ІЕ) ПІ <11>.

Să se știe că pi din sus de locul prisăcii și a poenii a Gălății din Bohotin, Fundurile cu câmpul și poeni până în vârful dealului Codrului și cracii amândoi sânt a m(ănăst(irii) Niamțului până deasupra Covasnei. Aceasta să s(e) știe.

ЛЕТ *ЗСПЗ <7287 / 1777> АПР(ИЛІЕ) РЕ <25>.

Varlaam proin igum(en) Niamțului.

Athanasie dichiu.

<Pe verso-ul filei a doua>: Copie de pe ispisocul lui Petru vodă din let 7094 dec(emvrie) 13. Cu Galata este pricina/ 7287 iunie 11/ N. 23 2; Copie / 7265 iuli 11/ 2 sureturi întru a Bohotinului a Gălății/ Plicul 2.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, CXXIV/13. Copie.

10.

1778 august 15

† Иѡ Констандинъ Димитрие Мѣрѣзъ в(ое)вода, Божию мил(ос)т(ію), г(о)сп(о)д(а)р З(е)м(ли) Молдавскон. De vrémé ce domnii mele ni-au dat jalob(ă) rugătoriul nostru Varlaam igumenul și cu tot seborul de la măn(ă)stire Niamțului, arătând că măn(ă)stire aceasta are un loc de prisacă și cu tot hotarul lui în braniște diasupra Bohotinului la ținutul Iași, cu scrisori vechi care s-au văzut aice de cătră dum(nealui) vel log(o)f(e)t, pe care loc l-ar fi și stăpânit măn(ă)stire și acmu dumneaei băniasa Marie să întinde și întră cu stăp(â)nire pe moșia aceasta și pe oamenii măn(ă)stirii nu-i îngădueste a lua venitul moșii așa în tările sa fără a nu-ș căuta cu giudecată de are să răspundă cevaș asupra moșii.

Drept acéia dar, iată prin carte aceasta a domnii méle să dă volnicie igumenului măn(ă)stirii Niamțului și vechilului său ce va triimete, să aibă a lua și a popri dejma de pe

acel loc de prisac(ă) cu tot hotarul și orice venit ar fi dup(ă) scrisori ce are măn(ă)stire. Și fiind că igumenului s-au pus vadea pân(ă) la Sfeti Dimitrie viitoriu ca să-ș rădice hotarnici cu cheltuiala măn(ă)stirii să-ș facă alegere și hotărâtură moșii măn(ă)stirești și căruie îi va păre cu strâmbul să-ș caute și cu giudecată la Divan, atunce căruia s-a căde va lua dejma și orice venit s-ar strânge de pe acea numită moșia, iar pân(ă) atunce dumneaci băniasa să nu fie volnică a intra și a dejmui. Aceasta poroncim.

* <1778>   <15>.

Прочи   .

<Pe verso-ul filei întâia>: S-au trecut la condic(ă).

<Pe verso-ul filei a doua>: Plicu 1; 1778 a(v)gu(s)t 15; Cartea lui Cost(andin) Dim(itrie) Moruz; 1778 av(gus)t 15; No. 8 2976.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/8. Original, difolio, sigiliu mic octogonal în tuș roșu.

11.

1779 aprilie 9

Gavriil cu mila lui D(u)mnezeu arhiepiscop și mitropolit Moldaviei.

† Facem știre cu această carte a noastră de blăstăm precum ni-au arătat cuvioșie sa egumenul svintei mănăstiri Niamțului pentru o moșie anume Bohotin ci are mănăstirea la ținutul Eșului, că fiind necercată de multă vrème și înpresurându-să de cătră alți răzeși, cuvioșie sa vr(e)a acu să o aliagă și să o hotărască, pentru care spre dovada dreptății și a adevărului au luat de la noi această carte de blăstăm.

Întâi asupra acelora carii prin știință fără dreptate lăcomind înpresoară măn(ă)stirii, de nu să vor părăsi de acea înpresurare. Al doilea asupra acelora oricarii vor fi știind hotarul aceștii moșii a mănăstirii pe unde au umblat și s-au stăpânit mai înnainte, de nu vor mărturisi adevărul în frica lui D(u)mnezeu, ci părținind vreunii părți cu strâmbătate de vor tăgădui, unii ca aceia să fie blăstămați de D(o)mnul D(u)mnezeu și de Preacurata a sa Maică, de slăviții 12 Apostoli, și de 318 sv(i)nți părinți de la soborul Nicheii, în viața lor procopsală să nu vază, ostenélile și sudorile lor să fie spre pierzare, herul, pietrile, să putrezască și să să răsipască, iar trupurile lor după moarte să stea întregi și după moarte nedizlegate, și de cătră smereniia noastră să fie blăstămați. Iar de vor urma dreptății mărturisind adevăru(l) în frica lui D(u)mnezeu, să fie ertați și blagosloviți. Amin.

* <1779>   <9>.

Gavriil mitropolit Moldaviei <m.p.>.

<Pe aceiași filă>: 1779 apr(ilie) 9; Carté dé blăstămă dé la părintele mitropolitul Gavril pi Bohotin; Carțile blestăm pentru moșiile de la Prut; No. 2. Carte de blăstăm; Plicu 3; No. 9 2977.

<Pe verso>: Scrisorile pentru Covasna și pentru Bohotinul.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/9. Original.

† Иѡ КОНСТАНДИН ДИМИТРИЕ МѢСЪЗЪ В(О)В(О)ДА, Б(О)Ж(І)Ю МИЛ(О)СТ(І)Ѣ,
Г(О)СП(О)ДА(А)РЪ ЗЕМЛЕ МОЛДАВСКІИ. De vreme ce domnii mele au jeluît precuvioşie sa
Paisie, stariţul de la măn(ăş)tirea Neamţului, precum că o moşie ce are măn(ăş)tirea cu
scrisori la Fundul Bohotinului, fiind înpresurată dumneaci băneasa Mariia Dumitrăchioae
cu moşia Bohotinul, s-au hotărât moşia mănăstirii în anul trecut dupe scrisori, şi
proegumen(enul) Varlam care au fost cu scrisorile la hotărât vechil despre partea
mănăstirii, au aşezat acolo pe moşie pe un călugăr rus de au pus o priseacă de stupi, şi
dumneei băneasa încă şi dupe hotărât au pus stăpâniré pe moşie. Şi după cum mainainte
asemene şi într-acest an au luat în ţării dum(i)sale tot venitul moşii, şi încă au luat şi 20 de
mă(t)ci stupi de la acel călugăr rus, şi i-ar fi scris stariţul Paisie dum(i)sale bănesei să dea
venitul moşii şi stupii ce au luat şi nu vr(e)a să de nimic.

Pentru care cerşind dreptate, iată pîntr-această carte al domnii mele, poroncim
domnie mea dum(neaci) băneasă Mariio ca pentru pricina aceasta dumneata numaidecât
să-ţ(i) trimeţ(i) vechil cu scrisorile aici să stea la giudecata Divanului g(o)sp(o)d atât cu
monahul Evsevie care este trimes de stariţul Paisie vechil, cât şi cu acel călugăr rus de la
carele ai luat dum(neata) 20 de stupi, şi până la zece zile a lui ghenarie să să afle vechilul
dum, aici, că netrimetând dum(neata) vechil până la acest soroc, apoi să ştii că vei fi
dumneata adusă cu om g(o)sp(o)d şi vei răspunde. Aceasta poroncim.

Λ(κ)Τ(Ο) *ΛΨΠ <1780> ΔΕΚ(ΕΜΒΡΙΕ) Α <1>.

Прочи вел лог(о)ф(е)т.

S-au trecut în condică.

<Pe verso-ul filei a doua>: 1780 dec(emvrie); Soroc domnesc către băneasa
Mariia; dec(em)v(rie) 1. Carte g(os)p(o)d / 1780; Carte a lui Costantin Moruz pe
Bohotin; ~~Pleu 4~~; No 40 2978; 1780 dec(em)v(rie) 1.

Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Mănăstirea Neamţ*, LXXIV/10. Original, difolio, sigiliu mic
octogonal în tuş roşu.

† Иѡ КОНСТАНДИН ДИМИТРИИ МѢСЪЗЪ В(О)В(О)ДА, Б(О)Ж(І)Ю МИЛ(О)СТ(І)Ѣ,
Г(О)СП(О)ДАРЪ ЗЪМЛ(И) МОЛДАВСКІИ. Di vremi că prin jaloaba ce-au dat domnii mele
rugătoriul nostru Evsăvie monah, vechilul svinţii sale părintilui Paisăie, stareţul di la
măn(ăş)tire Niamţul, au arătat că mănăstire Niamţul are o moşie la ţinu(tul) Eş(u)lui
anumi Boh(o)tinu, a cărie moşii fiind înpresurat(e) marginili ei, atât di către băniasa
Marie Rusetooae, cât şi dispre alţi megieş(i) ci să megieşescu alături din poronca domnii
mele s-au rânduit boer hotarnic pe dum(nealui) Iordache med(elnicer) şi cu un vornic de

poart(ă) anumi (...) ¹⁰⁸.

Deci fiind că la cercetare hotărâturii aceștie di ci iasti să s(e) facă di rânduital boer și di vornic di poartă, iaste trebuinți ca să s(e) afle acolo la stare locului vichilul măn(s)tirii Gălății i vechilul măn(ăs)tirii Dobrovățului, cum și feciori(i) lui Toader Gheuca log(o)f(e)t, și fișticare să s(e) afle de față cu scrisorile ci vor ave pe moșiile lor, care să răzășescu cu moșie Boh(o)tinul.

Pentru aceasta iată prin carte aceasta a domnii mele să poroncești tuturor acestor mai sus scriș(i) că la zăci zile a lui oc(tomvrie), ci iaste rânduit sorocul ca să m(e)argă boerii hotarnici acolo la moșii să cercetez(e) înpresurare moșii măn(ăs)tirii Niamțului, la acel soroc să s(e) afle acolo la moșii fișticare cu scrisorile lor, atât vechilii mănăstirilor acestora de mai sus scrisă, cât și ficiorii lui Toadir log(o)f(e)t, căci cari nu vor mirgi din voe lor, să vor duci cu om g(os)p(o)d. Aceasta.

Λ(κ)τ(σ) *ΑΨΠΑ <1781> ΑΒ(Γς)τ.

Прочи вел лог(σ)φ(ε)τ.

<Pe verso-ul filei a doua>: 1781 avg(u)st; *ΑΨΠΑ; Cartea a lui Costantin Dim(itrie) Moruz (voe)vod pentru Bohotin.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/11. Original, difolio, sigiliu mic octogonal în tuș roșu.

14.

1781 august 5

Făcut-am mărturie noastră la mâna sfințai sali părintelui Epsăvii ermonahu de la sfânta mănăstiri Neamțul, precum că viind cu cinst(it) răvașu dum(nealui) banului Gheorghii Beldiman, ispravnic de ținut(u)l Eși, întru cari poruncești dum(nea)lui ca să mergim la dumn(ea)ii băneasa Marie să împlinim 106 lei, cari ban(i) era să-i de dumn(ea)ii băneasa mănăstirii Neamțului după hotărâri giudecățăi, însă 64 lei pentru 32 matci și 32 lei pentru 32 roi din anul acesta, letu 1784, și zăce lei cheltuiala călugărilor cât au înblat de s-au giudecat cu dumnii băneasa. Și după poruncă mergând la casa dumi(sale) bănesăi am împlinit 2 cai suri, socotindu-să cu oameni buni drept 13 de lei, și o iapă sură drept 18 lei, și 4 stupi drept 8 lii, cari să cuprind 106 lei, și după cum s-au socotit prețul pe trii viti 98 lei și 8 lei s-au pus 4 stupi, câti doi lei stupul. Am făcut și noi această mărturii la mâna sfințai sali părintelui Epsăvii ermonahu de la sfânta mănăstiri Neamțul, întru cari am iscălit.

*ΑΨΠΑ <1781> ΑΒ(Γς)τ ε̂ <5>.

<ss>

<ss>

<ss> Toderașc căp(i)t(an).

Înplineala n-am luat de la părintili Epsăvii zăcând că îi mergi înainte dum(nealui)

¹⁰⁸ Spațiu gol.

banului și după cum va socoti dum(nealui) fiind tribuința mănăstirii.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/17.

15.

1785 octombrie 1

Cin(s)t(it) dum(i)ta(l)i Costandin Gheuca $\widehat{\mathbf{B}} <2>$ vist(iernic). Fiind că moșie Bohotinu den țin(utul) Eșii iaste să s(e) hotărăscă, cum și alti părți de moșii tot de acolo de lângă Bohotin ci cere măn(ăsti)re Niamțul, pentru cari s-au rânduie și hotarnici prin carte g(os)p(o)d pe sfinție sa episcop(ul) de Huș(i) i pe dum(nealu)i banul Manolachi Balș, isprav(nic) de țin(utul) Eși, cum și pe Ioniți Ursoian biv $\widehat{\mathbf{r}} <3>$ log(o)f(e)t, și fiind trebuinți ca să s(e) afle acolo toți megieșii, între care fiind că te megieșești și dumi(tali) acolo cu o parte din moșie Coziia, iată din poronca mării sali lui vodă Ț(i) scriu și ți se pune soroc pân(ă) în 4 zili a lunii aceștiia oct(omvrie) să trimiți vechil deplin răspunzător cu to(a)te scrisorili ci vii ave pe ace parte di moșii ca să ste de fați la hotărât să nu s(e) facă vro înpresurare.

* $\widehat{\mathbf{A}}\Psi\Pi\mathbf{E} <1785> \mathbf{OKT}(\mathbf{OMBPIE}) \mathbf{A} <1>$.

Al dumi(tale),

Ioan Roset vel log(o)f(e)t <m.p.>.

<Pe verso>: 1785 oct(om)v(rie) 1; Plicu 5; Carte pentru hotărâre Bohot(inului); No. 12 2980.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/12. Original.

16.

1786 februarie 18

† Иѡ АЛЕКСАНДРЪ ИОАН МАВРОКОРДАТЪ В(ОЕ)ВОДА, БОЖИ(Ю) МИ(О)СТ(ІЮ), Г(ОС)ПОДАРЪ(Ъ) ЗИМ(ЛИ) МОЛДАВСКОН. Cinst(it) credincios boeriul domniei meli dum(itale) Manolache Balș biv vel ban, isprav(ni)c de țin(u)t(ul) Iașului, sănătate. Svinție sa precuviosul stareț Paisie de la măn(ăs)tire Neamțul, prin jaloba ce-au dat domnii meli arată că lumina(ta) mă(nă)stire are o moșăi la țin(u)t(ul) Iașului cu vad de moară dată danie de la cil mai întâi ctitor Ilie v(oie)vod cel bătrân, de când sânt până acum 348 ani, pe care moșie ar fi și avut măn(ăs)t(i)re(a) moară până la vreme domnii sali Ioan Calimah v(oe)voda. Și atunce arzându-s(e) de tătar(i), mai pe urmă răposatul Inochentie episcop de Huș(i) luând ace moșie cu vadu de moară cu înămală de la măn(ă)st(i)re au făcut moară și au ținut-o până în vreme oștirii moscalilor în trecuții ani, când al doile s-au ars de cătră tătar(i).

Și fiind că acum s-au rugat domnii meli ca să i s(e) voie se facă mănăstire(a) moara la loc în vadul acela, iată scriem dumi(tale) să cercetez(i) de nu are moșie aceasta vreo pricină cu cineva și de iaste pe dânsa vadul de moară precum se arată mai sus, în care se fi fost mori până la răzmiriță această di pe urmă. Apoi triimițind mazili di ai țin(u)tlui, om cu științi, dinpreună cu morar meșter ca se cumpăniască apa, să să

cunoască ca nu cumva moara ce se va faci într-acel vad di nu dă vreo smintială altor mori ce vor fi mai din sus, și de moara ace(a)st(a) pre larg să avem știre cu mărturie dumitali în scris. Aceasta scriem.

(17)86 fiv(ruarie) 18

I deosăbit să cercetez(i) dum(itale) și pentru vadul acela de iasti vad vechiu precum arată jeluitoriul, și pre larg se ne înștiințez(i).

Proci vel log(o)f(ă)t.

<Pe verso-ul filei a doua>: Cinst(it) credincios boeriul domniei meli dum(nealui) Manolache Balș biv vel ban, is(pravnic) de țin(u)tu(l) Iașii datis...; Mă(nă)st(irea) Niamțul; pentru cercetarea vadului morii; 1786 fev(ruarie) 18; S-au trecut la cond(i)că / Andrii condicar.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/18. Original, difolio, sigiliu în ceară roșie, deteriorat.

17.

1786 mai 28

† Иѡ Анѣлѣандръ Иѡан Маврокордат в(се)вода, Божию мил(о)ст(ію), г(ос)подар(ъ) З(е)м(ли) Молдавскон. Cinstiți credincioși boerii domnii mele, dum. Costandin Greceanul biv vel spat(ar) i dum. Manolachi Balș biv vel ban, săn(ă)tate. Măcar că și în trecutele zile s-au cercetat pricina unui vad de moară, ce ari mănăstire Niamțul în apa Jijii cu ispisoc vechiu de la bătrânul Ilie vo(ev)od ace este din let *сѣмѣ <6946 / 1438> *фѣв(р)варіе* *кѣ* <23>, și s-au dovidit precum păn(ă) la vreme moscalilor acestor de pe urmă, ar fi avut măn(ă)stire moară în vadul acela și ari fi arso tătarăi, iar fiind că dum(nea)lui log(o)f(ă)t(ul) Dimitrașcu Sturze ce ari moară în Jijie mai din sus, nu priimești acum ca să aibă măn(ă)stire Niamțul moară în vadul acela, zicând că osăbit de stricăciune ce făcea moara măn(ă)stirii (în vremi ce umbla) moșiilor de pin prégiur, și țar(i)nilor, și fâniaților streini, dar trebui și moara dum(isa)le se o îneci cu totul.

Pentru cari pricin(ă) zici dum(nea)lui că din vechiu s-ar fi și tăet iazul acela din poronca g(os)pod. S-au socotit ca să s(e) cercetezi de iznoavă la fața locului se s(e) vază de au avut măn(ă)stire moară în vad(ul) acela și de făce(a) vreo stricăciuni moșiilor streini, și apoi să s(e) de hotărâre cu Divan(ul) domnii mele.

Drept aceia iată domnie me vă poroncim se mergi(i) la stare locului, undi fiind de față călugării de măn(ă)stire Niamțului cu scrisorile lor, cum și vechilul dum(i)sale log(o)f(ă)t(ului) Dimitrașcu Sturze cu scrisorile dum(i)sale. Așijdire și megieșii acei moșii. Se cerceta(i) întâi undi este vadu(l) măn(ă)stirii cel adivărat, după ispisocul lui Ilie v(oie)vod și di au avut măn(ă)stire mori într-acel vad și pār(ă) la ce vreme au înblat. Al doile se cerceta(i) de oamenii înpregiuraș(i) de făce(a) vreo străcăciuni moșiilor străini moara măn(ă)stirii în vremea ce umbla și ce stricăciuni face(a). Apoi să puni(i) un morar meșter bun, se facă măsură ca cât trebui să fii iazul măn(ă)stirii de-nalt, ca s(ă) de apă îndestul morilor ce va să facă

măn(ă)stire acum, și să cumpăniască cât poati să s(e) sui apa înapoi, cum și când va umbla moara cu îndestulare sa, de poate să facă vreo stricăciuni moșiiilor streini, adică di îniacă țar(i)ni, fâniați, și ca cât stricăciuni faci, și numai pe moșie măn(ă)stirii, au să întindi și pe alte moșii streini. Însă fiind că vechilul măn(ă)stirii au arătat la Divan că pe moșie măn(ă)stirii în trei patru locuri ar fi fost mori, dum(nea)v(oastră) să puniț(i) morar să facă cercetare și măsură ca să vad(ă) la care dintr-acele vaduri poate să s(e) facă acum moară și să nu de stricăciuni moșiiilor streini.

Și pentru toate aceste precum veți afla a fi pricina întru adivăr după carte de blăstăm ce s-au făcut de la preosvinție sa părintile mitropolit, pe largu cu mărturii în scris și cu hartă de stare locului să ne înștiințați, ca să s(e) de hotărâre cu Divanul domnii mele, precum să va cunoaști a fi cu dreptati. Așijdere și pentru o bucată de loc din hotarul Scoposănilor măn(ă)stirii Niamțului ce zicu călugării că li s-ar fi împresurat de cătră hotarul Zbero(a)i(i), moșie dum(i)sale Dimitrașcu Sturze, se cercetaț(i) dum(nea)v(oastră) după scrisorile de înbė părțile, și precum veți(i) afla a fi cu dreptate să dați mărturii la parte ce s(e) cade, și de la Divan s-a da căzuta hotărâre.

*^ΛΨΠΣ <1786> МАЮ КИ <28>.
Проч вел ΛωΓ(ο)Ϝ(ε)т.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/19. Original, difolio, sigiliu oval.

18.

1786 iunie <f.z.>

† Иѡ Плєѡандрѣ Иѡан Маврокѡрдѡт в(о)водѡ, Бѡжии мил(о)ст(ію), г(о)спѡдар(ъ) З(ем)ли Молдавскѡи. Cinstiți credincioși boerii domnii mele, dum. Costandin Grecean biv vel spat(ar) i dum. Manolachi Balșu biv vel ban, săn(ă)tate. Să faci știri dum(i)lorvoastri că prin jaloba ce au dat domnii mele Evsevii monah, vechilul măn(ă)stirii Niamțului, au arătat că în moșie Bohotinul și Covasna, și la gura Tătarcăi, de la țin(u)t(ul) acela, ari și măn(ă)stire Niamțului părți de moșii, și cum că la cercetare(a) ci s-au făcut moșii Bohotinului de cătră Ioniț(ă) Ursiian biv ^Λ log(o)f(e)t, nu ar fi dat măn(ă)stirii parti pe undi-i scriu scrisorile ce ar fi arătat la harta ce s-au făcut ca să-ș(i) stăpâniască măn(ă)stire părțile sale în codri, de undi nici un folos nu poate să aibă, și nefiind mulțămît cu ace alegire și cercetare, au cerut ca de iznoavă să s(e) cercetezi scrisorile măn(ă)stirii, și de s-a fi făcut vreo greșală se s(e) îndreptazi.

Deci scriem dum(nea)v(oastră), mergând la stare locului pentru cercetare moșii dum(i)sale log(o)f(ă)t(esei) Răzoai, ce sinteți rănduiț(i) să faciți, să cercetați și pentru părțile de moșie a măn(ă)stirii, și di veți cunoaști că cu hotărătura ce au făcut ^Λ log(o)f(e)t, esti măn(ă)stire asuprită și nu i-au dat se stăpâniască acolo undi va fi scriind scrisorile. Atunce după cum a fi drept se daț(i) mărturii cu arătare pricinii pe largu, ca viind la Divan să s(e) hotărască undi să-ș(i) stăpâniască măn(ă)stire părțile sale, iar când harta lui ^Λ log(o)f(e)t, se va cunoaști din scrisorile

de înbé părțile și din stare moșii, că esti adivărată și făcută întocma după stare locului, și nu s-a fi făcut măn(ă)stirii nici o înpresurare și strămbătate, atunce se ziceț(i) lui $\widehat{r} \log(o)f(e)t$ ca să stălpască parte măn(ă)stirii și cu p(i)etri hotară.

1786 iumi(e)

Проч вел луг(о)ф(е)т.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/20. Original, difolio, sigiliu oval.

19.

1786 <după iunie>

Copie de pe mărturie iscălită de dum(nealui) spat(arul) Manolachi Balș de alegerea părților răzășești din Bohotin ce s-au dat la mâna dumi(sale) comisului Răducanul Ruset. În anul 1786.

Din luminată poronca preainălțat domnului nostru Aléxandru Ioan Mavrocordat v(oie)voda prin cartea înălțimii sale fiind rânduți ca s(ă) cercetăm marginile moșiei Bohotinului din ținutul Iașilor, după cercetarea și măsurarea ce la fața locului s-au făcut de $\widehat{r} <3> \log(o)f(e)t$ Ioniț(ă) Ursuianul și apoi să împărțim toată moșia Bohotinul pe cât vom cunoaște a fi cu drept să ia pentru fiește care răzeș din dumnealor boerii Rusetești și împărțarea ce vom face să fie cu bună dreptate. Adec(ă) cu toții să ia deopotrivă din tot locul de frunte și de mijloc și de coadă și din toate câte să cuprind pe această moșie, și pe această împărțare să m(e)argă iarăși $\widehat{r} <3> \log(o)f(e)t$ Ioniț(ă) Ursuianul să pue pietri hotară, atât pe marginile moșii Bohotinului de giur înpregiur despărțitoare despre megieși, cât și pentre hlizele fieștecăroa răzeș din boerii Rusetești, cum pré largu să arată pren carte g(o)sp(o)d de poroncă din anul acesta 1786 iunie.

Am cercetat harta și mărturiia care s-au făcut de $\widehat{r} <3> \log(o)f(e)t$ Ioniț(ă) și întâi la capul moșiei Bohotinului din sus unde are megieșie cu dumneaci log(o)f(e)te(a)sa Ecaterina Răzoae și cu dum(nealui) stol(nicul) Costandin Gheuca și cu mănăstirea Niamțul și cu măn(ă)stirea Sucévița, pe acolo pe unde arată dumneaci băneasa Mariia că ar fi stăpânit răposatul vor(nic) Ștefăniță Ruset; adec(ă) de la movila dintre Șiraguri pi din sus de Rădăcini și pe la Rediul lui Batei, și pe din sus de prisaca măn(ă)stirii Niamțului pe la niște pietri ce s-au aflat în malul pâraului Trestienii, s-au cunoscut că nici cu o dreptate nu iaste a să stăpâni hotarul Bohotinului prin același arătate dacă aceli scrisori ce arată hotarul pe acolo nu să cuprind nici să întăresc prin ispisoaace domnești, cum și pietrile acéle zise de sus de la Trestiiiana nici o adeverință spre întemeierea lor nu au. Și dacă și liniia pe acolo este strămbată și cotită nu după rânduiala hotarălor, nici după adeverința ispisoaacelor domnești ce întăresc hotarul moșiei Bohotinului, și arată hotarul drept din apa Jijiei și din movila dintre Șiraguri pân(ă) în dial la Cetățue.

Iar la dreptate s-au cunoscut ca după ispisoaace să să urmăze hotarul. Adec(ă)din apa Jijiei prin movila dintre Șiraguri drept la Gura Pietrosului, și de acolo drept în dial la Cetățue. Și așe prin pravăț drept pe această linie, cu toată dreptatea este să să pue și pietri hotară de cătră orânduital hotarnic, lipsind și pricinile de cătră toț(i) megieșii despre acea parte, precum după îndestulă cercetare ce în multe rânduri s-au făcut la Divan într-

Iar pentru că Evsevie vechilul mănăstirii Niamțului au adaos și acmu de la sine a zice cum că locul de la prisaca mănăstirii în gios și cu dialul ce să zice Marmura, ar fi al mănăstirii Niamțului, după un ispisoc de la domnul Alexandru v(oie)voda, let [✱] суаѣ <6962 / 1454> ren(ă)ie ā <1>, care scrie un loc de prisacă despre parte Coziei și cu un dial mare, închipuind numitul vechil al Niamțului cum că dialul Marmura ar fi dialul acel mare ce să zice la acelaș ispisoc. S-au cunoscut și de cătră noi cum că zisele lui nu pot să aibă nici un temeiu, căci dacă la ispisoc scrie loc de prisac(ă) despre partea Coziei, cu acel cuvânt nu poate să triacă peste altă danie domniască loc de Coziia ce este unit cu hotarul Bohotinului și stăpânit în pace de atâta sumă de ani, nici poate să agiungă la Marmura cu numirea dialului ce scrie la ispisoc, fiind cunoscut că acel dial iaste pentru pâraul Coziei și pentre Jijia, cum s-au dovedit acmu și dintr-o hartă ce ni-au arătat-o Evsevie făcută de însuși, mai ales că din hotarul Bohotinului în sus pân(ă) în hotarul Covėsniî au fost destul loc pentru acel loc de prisacă al mănăstirii Niamțului. Pintru care o parti și acmu să află slobod, dar dacă călugării niciodată n-au căutat se-și stăpâniască locul unde li s-au căzut lor și au năvălit tot în gios unde n-au avut dreptate, și apoi după vremi cea mai multă parti din locul acela al mănăstirii fiind pustiu și necăutat despre mănăstire, cu nume de loc domnesc s-au dat danie altora, de unde acmu au agiunsu în stăpânirea stol(ni)c(u)lui Gheucăi.

Acum pe călugări nu-i duce dreptatea să să acoliască de alții, decât să-și caute ei giudecată cu stol(ni)c(ul) Gheuca, și cum le va sluji dreptatea așe au ca să urmăze, măcar că fiind de față acum și un ieromonah Iustin tot de la mănăstirea Niamțul. Acesta prea deplin au cunoscut și au înțeles că cererea lui Evsevie era fără de rânduială și fără nici o dreptate. Și întâi Iustin s-au arătat odihnit după cercetarea noastră. La urmă și Evsevie au încredințat cu cuvânt înaintea noastră cum că au înțeles și însuși, și că au cunoscut că fără dreptate au fost această cerere a sa. Și acum odihnindu-să la buna înțelegere s-au lăsat de acest feliu de cerere pentru dialul Marmura și s-au mulțemit și pentru alt loc de prisacă despre pâraul Bohotinului, care loc se numește al Anghelinii, se-și ție hotarul prin liniia acea driaptă care să arată mai sus.

Copiia aceasta nu iaste scoasă deplin cu câte să cuprind în mărturiia dumisale spat(arului) Balș, ce acum s-au scos numai pe cât au fost trebuință la pricina ce-au născut despre dum(nealui) comisul Răducanul, neodihnindu-să să-ș(i) aibă hotarul prin liniia arătată atât prin mărturie dumi(sale) spat(arului) Balș, cât și prin mărturiia iscălită de mine de cercetarea și aflarea marginilor moșii Bohotinului, după care și la Divan în multe rânduri s-au cercetat și s-au hotărât ca pe acéiaș linie să să urmăze hotarul. Și dum(nealui) comi(sul) la toati giudecățile fiind față, atuncea s-au mulțemit, iar acum trage în stăpânire și prisaca măn(ă)stirii.

Și după cerirea părinților de la măn(ă)stiré li-am dat această copie de pe mărturia dumi(sale) spat(arului), ce iaste la mâna dumi(sale) comi(sului) iscălită de dum(nealui) spat(arul), caré iarăși cu slova mea s-au scris și cu învățătura dumisale spat(arului) Manolachi Bals.

1793 mart(ie)

Ioniț Ursoian $\widehat{r} <3> \log(o)f(e)t <m.p.>$.

<La sfârșitul documentului>: Copie de pe mărturie iscălită de dumnealui spătariul Manolache Baloș. / 1793 mart(ie). No. 45 2983.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/13. Copie, difolio.

20.

1786 octombrie 20

După luminată carte de poroncă de la prea înălțat domnul nostru Alexandru Ioan Mavrocordat v(oi)e vod ce mi-au adus monahul Evsevie, vechilul mănăstirii Niamțului, ca să aleg și să hotărască niște locuri de priseci a măn(ă)stirii de la Bohotin, și de la Covasna, și de la Coziia, și între Jijia și între Prut, la ținutul Iașilor.

La cercetarea și alégerea ce iarăși din poronca înălțimii sale am făcut în anul trecut hotarelui moșiei Bohotinul și Colțul Corniia dumilorsale boerilor Rusetești, cum și prin de iznoavă mergere la aceleaș(i) numite locuri în anul acesta și mai cu deadinsul cercetare ce am făcut depreună cu vechilul măn(ă)stirii și cu oameni de pinpregiur megiași, fiind și carte de blăstăm pentru fieștecare loc mănăstiresc, într-acestaș(i) chip am aflat:

Întâi, după un ispisoc de la Alexandru v(oi)e voda din anii $\ast \widehat{\text{суѣѣ}} <6962 / 1454> \text{ren}(\text{ap}ie) \widehat{a} <1>$, ce dăruiaște și întărește măn(ă)stirii Niamțului din domniasca braniște din Bohotin, iar pre nume din drumul ce merge spre Nuorețu, Covazna cu toate obârșiile ei, iar prisaca ca să fie din partea Coziei cătră acel dial mare și să-și așeze loru și oameni câți ar putea așaza la acea prisacă;

Cum și după dooă cărți domnești de oprit și de stăpânit după același ispisoc de la Mihai Racoviț(ă) v(oi)e vodă din anii $\ast \widehat{\text{зски}} <7228 / 1720> \text{юлиѣ} \widehat{\text{ѣ}} <17>$ și de la Matei Ghica v(oi)e vodă din anii $\ast \widehat{\text{зсѣѣ}} <7262 / 1754> \text{юл(іе)} \widehat{\text{ѣ}} <5>$, urmând și strămtând locul o parte a Covasniei se află acmu în stăpânirea măn(ă)stirii Dobrovățului cu scrisori. Și mai stăpânește o bucată de loc și peste semnele cei arată scrisorile pentru că nu ține obcina acéia care îi scriu ispisoacele că merge pân(ă) la obârșia unui pârau ce să zice Mărturiia, și de acolo iarăși după ispisoacele să m(e)argă la o moșie mare, ce încungiurând pe după obârșia pâraului pe din gios, și pe acea culme de dial mergând la acea movilă mare cuprinde și valea pâraului Mărturie toată, care acest loc ce-l stăpânește măn(ă)stirea Dobrovățul peste semnele ispisoarelor cuprinde în lat 460 stânj(eni) domnești, loc din locurile măn(ă)stirii Niamțului se află neînpresurat. De acolo de unde stăpânește Dobrovățul în gios codru întreg pân(ă) diasupra obârșiei pâraului Coziei 600 stânj(eni) domnești.

Apoi de acolo în gios locul numit Coziia în lungu pân(ă) supt satul ci să zice Roșu, și în lat din șesul Jijiei de supt voloacă cu dialul ce iaste pentre Jijia și pentre Coziia și valea Coziei toată pân(ă) zarea dialului cel diasupra pâraului Coziei, de cătră apus, să află în stăpânirea dumis(ale) Costandin Gheuca biv vtori vist(iernic), cu un hrisov de la Cantemir vod(ă) din anii $\ast \widehat{\text{зрчз}} <7197 / 1689> \text{март(іе)} \widehat{\text{ѣ}} <15>$, care scrie că au miluit pe Mihăilă aga, ce-au fost om de casa domniei sale, cu o bucată de loc ce

după al său ispisoc.

Deci despre partea Coziei, cum și despre partea Covasnei, rămâne până când să-și caute cu giudecata Divanului părinții de la măn(ă)stirea Niamțului cu ace ize el stăpănesc, și după cum Divanul va găsi cu drept așe își vor urma stăpânirea fieștecarii.

Iar după un ispisoc de la domnul Eremiia Movila vod(ă), anii * $\overline{\text{зрѣ}}$ <7109 / 1601> $\overline{\text{юли(е) иѣ}}$ <18>, întăritoriu mănăstirii Niamțului pe un loc de prisacă de pe Bohotin, ce i s-au dat danie iar(ă)și din braniștea domniască de la Anghelina, fata Cornii brăniștérului din drése vechi ce-au avut Cornea brniștérului, și după alt asemenea ispisoc de la Simeon Movila vod(ă), anii * $\overline{\text{зрѣи}}$ <7115 / 1601> $\overline{\text{фев(р)аріе}}$ $\overline{\text{ѣ}}$ <10>, cum și după dooă cărți domnești de la Mihai Racoviț(ă) v(oiew)voda, anii * $\overline{\text{зслѧ}}$ <7234 / 1726> $\overline{\text{рен(аріе) ѣ}}$ <13>, una dată mănăstirii de stăpănit și alta poroncitoare cătră vor(ni)c(ul) Ștefan Ruset pentru niște dejmă ce-au fost luat să o dăe înnapoi.

În care carte arată că atunea la părinții călugări s-au văzut și alt ispisoc de la Petru vod(ă) cu hotarăle acestui loc, care acel ispisoc acum nu să află, cuprinderea acestui loc de prisacă se adevieriază pe Bohotin pân(ă) la obârșie, care după starea locului așia îi iaste curgerea în lungu, iar în lat iarăși starea locului îl arată din Bohotin pân(ă) în muchia dialului diasupra Coziei. Care după scrisorile măn(ă)stirii toate aceste numite locuri de pe Covasna, și de pe Coziia, și de pe Bohotin, precum starea le arată, s-au agiunsu unul cu altul și s-au făcut tot un trup.

Apoi o parte de loc de pe Bohotin, care acum să află în stăpânirea mănăstirii Gălății, dată supt nume de loc domnesc de ctitorul mănăstirii Petru v(oie)voda, și aceasta starea locului o arată că după vremi s-au rupt din locul prisecii ce-l are mănăstirea Niamțului de la Anghelina, fata Cornii brăniștérului, osăbit de locul ce să stăpânește de măn(ă)stirea Sucevița peste Bohotin de cătră apus, care pentru acela nefiind scrisorile Suceviții acmu de față nu s-au putut cerceta.

Deci cât pentru pricinile despre alte părți, după cum și mai sus am zis, rămâne pân(ă) se-și caute părinții călugări giudecata cu megiiășii, iar pentru hotarul acestui loc din gios despre moșiia dumilorsale boerilor Rusetști în vremea când și dumnealor s-au aflat aicea de față, adec(ă) dum(nealui) banul Manolachi Hrisoverghi și dum(nealui) caminariul Raducanul și băniasa Mariia, măcar că stăpânirea mănăstirii am găsit-o despre acea parte pân(ă) într-un pârau ce să numește Raiminul; Dar fiind că la mănăstire nu s-au văzut acum mai veche mărturie hotarnică decât un ispisoc ce au dumnealor boerii Rusetști de la domnul Vasilie v(oie)voda din anii * $\overline{\text{зрѣлѧ}}$ <7144 / 1636> $\overline{\text{авгост}}$ $\overline{\text{ѣ}}$ <20>. Eu acum am urmat după ispisoc și am însemnat hotarul prin aceste semne: din mijlocul șesului Bohotinului, din dreptul pietrii ce iaste hotar a mănăstirii Gălății, și din dreptul gurii pârauului Pietrosul drept peste pâraul Bohotinului prin iazul ce să zice că au fost al popii Beatii, și la dial prin sepătura a unui drum vechi ce iaste în multe diasupra pârauului Bohotinului, și de acolo tot drept prin codru și peste muchea dialului cea despre Coziia prin loznița lui Platon, și peste pâraul Coziia după cum merge liniia driaptă la movila dintre Șiraguri.

Iar după un ispisoc de la domnul Petru v(oie)voda, anii * $\overline{\text{зчи}}$ <7098 / 1590> $\overline{\text{юлиѣ}}$ $\overline{\text{ѣ}}$ <21>, de danie și miluire și întăritură slugii domniei sale lui Hăbiacu, ce-au fost

brăniștiar, pe un loc de prisacă în braniște, între Jijiia și între Prut, până unde au fost podul cel vechiu, și de la pod până unde (i)ese drumul și ajunge la marginea pădurii, și o poiană iarăși ce ajunge pân(ă) în Prut. Eu întâi am cercetat semnele aceste arătate prin ispisoc de să află undeva la această parte de loc să să num(e)ască locul macar al vreunui pod vechiu din vremile de demult, cum și poiană ca să ajungă pân(ă) în Prut, unde să să cunoască acum că nici pe atunce n-au fost pădure, ci tot poiană.

Și după ce am adus oameni de aicea de pinprejur, și bătrâni și tineri, și li-am cetit cartea de blăstăm ce-au adus vechilul măn(ă)stirii Niamțului, au (i)eșit un Ioniț(ă) Buznea din Selăgeni, și Ioniț(ă) Istrati di acolo, și Nistor Balmoș din Grozești, și aceștia au mersu de ni-au arătat unde și ei din părinții lor și dintr-alți bătrâni au auzit că au fost podul acel vechiu în vremile de demult în drumul cel mare vechiu într-o gârlă prea glodoasă care (i)ese dintr-o baltă ce-i zic balta Stejarului și curge într-altă baltă, și că această gârlă până astăzi să numește gârla Podului, unde și rădăcini de stâlpi de pod când este apa scăzută zic că să văd. Apoi rămâind să să caute și alte semne, încă mai ales poiana acea care ispisocul zice că ajunge pân(ă) în Prut / { macar deși este acum stricată pădurea de la șesul Prutului, dar fiind că tot să cunoaște pe unde în vechile vremi au fost pădurea } și pe unde iarăși într-acelias(i) vremi n-au fost pădure. De acoloa de unde s-au adevărit locul podului vechiu mergând în gios tot pe drumul acel mare pe unde umblă din vechi, s-au găsit și poiană limpede câmpu din Jijiia pân(ă) în Prut, unde se cunoaște că nici într-un v(e)ac pădure n-au fost, ci tot câmpu, și bălți cu stuh și cu papură, care această poiană să află acum în stăpânirea dumisale stol(ni)cului Thoma Iamandi, unde își are și sat cu nume de Poncești, însă moșia Ponceștii iasti peste Prut, dar și din Prut pân(ă) în Jijiia tot Poncești să numește acum. Pe din sus de poiana aceasta supt nume de Poncești ține și loc cu pădure pân(ă) în hotarul moșiei Grozeștilor a dumn(eai) logofetesii Ecaterinii Ros(e)t, iar din gios de poiană se începe hotarul moșiei Zberoaia a dumn(ealui) vel log(o)f(e)t Dimitrașco Sturzea, de unde iarăși se cunoaște că au fost pădure în gios. Și după cum am auzit de la câț(i)va oameni de aicea de pinprejur dumnealui stol(ni)c(ul) Iamandi nu ar fi având scrisori pe această bucată de loc dintre Prut și dintre Jijiia.

De la stăpânirea dumis(ale) stol(ni)c(u)lui Iamandi în sus, locul cât este din drumul cel mare de supt lunca Prutului pân(ă) în apa Jijiei, o parte se stăpânește de dumneai logof(e)t(ea)sa Ecaterina supt numele de Grozești, pre care acum scrisori vechi cuprinzătoare nu s-au văzut, iar o parte să trăgea de dumnealor boerii Rusetești supt numele Colțului Cornii. Însă după luarea aminte a scrisorilor Colțului Cornii, fiind că hotarul acestui loc prin toate scrisorile să arată din apa Prutului numai pân(ă) în drumul cel mare și după cum se înțelege și dintr-o mărturie hotarnică de la un boer Gavril Costachi vel stol(ni)c, și Grigoraș Cucoranul vor(ni)c de poart(ă), și Gheorghită Hermeziul și alții, din ani <7233 / 1715> <16>, că acest loc dinpotriva Colțului Cornii din drumul cel mare pân(ă) în apa Jijiei se numia loc domnesc, care și de l-ar fi stăpânit vr(e)odată niamul Rusetesc, dar dacă cu scrisorile Colțului Cornii, cum nici cu a Bohotinului nu-l cuprind. Și cunoscut fiind că iasti din locul prisecii mănăstirii Niamțului, acel după ispisocul domnului Petru v(oie)voda, ce-au fost dat lui Hăbiiac brănișteriu după semnele ce și de aicea în gios i să află cum mai sus s-au arătat. Acum însuși dum(nealui) banul Manolachi Hrisoverghi, cum și dum(nealui) caminariul Raducanul Ruset n-au priimit ca să aibă în stăpânirea dumlorsale lucru strein și cu

strâmbătate, și s-au lăsat de acest loc, zicând să și-l ia mănăstirea Niamțul, iar pentru cât loc mai iaste în gios pe unde și până unde scrie ispisocul mănăstirii să-și caute cu acei cine îl stăpânesc, dumnealor s-au mulțemit cu hotarul Coțului Cornii, cât le scriu scrisorile în lungu și în lat.

Locul acesta care să cere de cătră mănăstirea Niamțul cu ispisocul de sus arătat a lui Hăbiiac brănișteriu de la Petru v(oi)e voda după măsurătoare în lungu ce i s-au făcut pe drumul cel mare s-au aflat 5150 stânjani domnești, însă:

1230	Din hotarul Tămușenilor în gios alătura cu Coțul Cornii pân(ă) într-o piatră hotar a dumn(ea)ei log(o)f(e)t(e)sii Ecaterinii.
670	De acoloa tot în gios alătura cu loc(ul) iar(ă)și din Coțul Cornii, ce este de pricină cu dum(neaei) logofetiasa Ecaterina, pân(ă) în dreptul locului unde dă Tulburea în Prut.
220	De acoloa tot în gios alătura cu moșiia Selăgenii răzeșască.
1980	De acoloa tot în gios alătura cu moșiia Grozești a dumn(eaei) logofetesii Ecaterinii.
600	De acoloa tot în gios alătura cu locul ce să stăpânește de dum(nealui) stol(ni)c(ul) Iamandi supt nume de Poicești, loc cu pădure.
450	De acoloa tot în gios poiana pân(ă) în hotarul Zberoaie, care și poiana iaste cu nume de Poncești.
5150	Suma de sus.
<i>Iar latul acestui loc din dialul cel mare vechiu pân(ă) în apa Jijiei pe 4 locuri ce s-au măsurat, așe s-au aflat:</i>	
860	La capătul cel din sus alătura cu Tămășenii.
760	Drept mijlocul Coțului Cornii, pe din gios de casa pah(arnicului) Andre(i) Iancul.
653	Prin pietrele dumn(ea)ei logofetesii Ecaterinii, una din drumul cel mare și alta din malul Jijiei.
520	În dreptul locului unde dă Tulburea în Prut.

Însă aceste măsuri în lat s-au făcut numai la locul cât iaste înpotriva Coțului Cornii, iar la celalalt loc de acoloa în gios pân(ă) în hotarul Zberoaia din pricina vremii și a greotății locului, fiind bălți și stuhuri mari, nu s-au putut măsura.

După cercetarea ce am făcut precum am aflat am dat această mărturie iscălită de mine la mâna vechilului mănăstirii Niamțului.

ΛΥΠΣ <1786> ОКТ(ОМБРІЕ) К̂ <20>.

Ioan Ursoian biv Γ̂ logof(e)t.

<Pe verso-ul ultimei file>: 1785 oct(ombrie) 20; ~~Hotarnica Bohotinului~~ Mărturie a lui Ioniță ~~Ursuianu~~ Ursoeanu biv vel log(o)f(e)t; No. 43 2981; ΛΥΠΕ <1785> ~~НОЕМВРІЕ~~(Е) К̂ <20>; ~~N. 42.~~; Let 1785 oct(ombrie) 20.

ANI, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/14. Copie.

De la Divanul Cnejei Moldovei.

De față înaintea noastră s-au giudecat monahul Evsevie, vechil fiind din parte(a) soborului de la mănăstirea Niamțului, cu dumneai băniasa Marie Rusetiască, pricina fiind pentru hotar între o moșie a măn(ă)stirii ce are megieșie cu moșie Bohotinul a boerilor Rusetesți la țan(u)t(ul) Iașilor.

Numitul vechil al Niamțului, prin jaloba ce-au dat la Divan, au arătat că mănăstire(a) având niște locuri de priseci pe Bohotin și pe Coziia, și fiind înpresurate despre megiiși în anii trecuți când moșie Bohotinul s-au hotărât, atunce din poroncă domniască s-au cercetat și s-au ales și acele locuri de priseci a mănăstirii, și prin giudecata Divanului s-au și hotărât pe unde se să urmeze stăpânirea moșii boerilor Rusetesți despre moșia mănăstirii, iar fiind că după vremi pân(ă) acmu pietri hotară nu s-au mai pus, acum în anul acesta băniasa Mariia s-au întinsu cu stăpânirea ș-au dejmuit câțva loc de pe drept locul mănăstirii, pentru care au cerut vechilul dreptate.

Băniasa Mariia au răspunsu cum că acea hotărâtur(ă) din trecuții ani n-ar fi luat niciun sfârșit, nici se ține odihnită pe unde s-au dat atunce hotar Bohotinului despre locul mănăstirii, căci ar avea se se întindă mai în sus încă câțva loc prin niște pietri și alte semne, ce într-o vreme s-ar fi stăpânit Bohotinul de un Ștefănițe Ruset vor(nic), încă mai adăogând a zice cum că acoloa despre acea parte cu măn(ă)stirea Niamțul n-ar avea nice o megieșie, ce că s-ar fi megieșind cu un loc al mănăstirii Gălății pe pârăul Trestiana.

Așe cu acest chip fiind arătarea bănesii precum mănăstirea Niamțul acoloa moșie n-ar fi având.

După mărturia hotarnică și harta de la Ți Ioniț(ă) Ursuianul log(o)f(e)t din anul 1785 s-au văzut de noi acum că moșia Bohotinul despre ace parte are megieșie cu mănăstirea Niamțul, iar nu cu Galata, după o carte domniască de la domnul Alexandru Ioan Mavrocordat v(oie)voda din anul 1786. Așijderea și după o mărturie iscălită de dum(nealui) spat(arul) Manolachi Balș și după un răvaș de la răposatul Gheorghe Sturzea log(o)f(e)t, tot dintru același an (17)86. Hotărătura Bohotinului și alegerea și împărțarea pe răzeși cine cât i-au dat dreptate și pân(ă) unde să stăpâniască. Acestea se văd sfârșite.

Pricin(i)le megieși locului s-au cercetat și s-au lămurit. Acele semne prin care vor(ni)c(ul) Ștefăniț(ă) Ruset în vremea sa s-ar fi silit a stăpâni despre locul măn(ă)stirii Niamțului pân(ă) unde și băniasa ar vrea se se întindă acum, s-au anerisit atât din vremea vor(ni)c(ul) Ștefăniț(ă) după niște cărți domnești de la domnul Mihai vod(ă) Racoviț(ă), ce sint arătate la hotarnica Bohotinului din 1785, cât și după cartea domnului Alexandru Ioan Mavrocordat v(oie)vod zisă de sus, care arată că de la Divan s-au găsit cu cale și s-au hotărât ca să să deé linie driaptă prin numite semne câțva loc mai pe din gios de pârăul Trestiana, rămâind numai a să pune și pietri hotară, care de s-ar fi pus și pietrile de atunce, nu mai rămânea a să urma aceste pricini acum, mai ales că după alegerea și împărțirea care prin scris s-au făcut și prin carte domniască iaste întărită. Băniasa Marie cu parte sa nici agiunge la acelaș loc să aibă megieșie cu locul măn(ă)stirii Niamțului, fiind pe din sus de băniasa partea dumisale caminar(u)lui Raducanul, și dum(nealui)

caminar(ul) are megieșie cu locul măn(ă)stirii. Și dacă toți céielalți boeri răzeși Bohotinului, dup(ă) hotărârea Divan(i)lui domnescu atuncea s-au odihnit, nu poate dar băniasa acum a trece peste acea hotărâre și că s-au întinsu acum a da supărare călugărilor, aceasta cu greșală s-au urmat despre dumneaei.

Deci și acum de la giudecata noastră s-au dat pe băniasa rămasă și hotărâm ca să-și stăpâniască mănăstirea Niamțul moșia dup(ă) cum i s-au ales și s-au hotărât cu tot venitul în pace și fără nice o supărare, atât despre băniasa Mariia, cât și dispre alții, și băniasa ce venit va fi luat de pe locul mănăstirii, se-l dea înapoi, dându-să la mâna vechilului măn(ă)stirii această carte a noastră de giudecată.

АҮЧА <1791> септ(емвріе) 11 <11>.

Сергѣи Лашкарев <m.p.>.

Антон Селунский <m.p.>.

Costache Ghica hat(man) <m.p.>.

Costand(in) Grecean(u) vor(ni)c <m.p.>.

Iordachi Balș vist(iernic) <m.p.>.

Mihai Sturzea vor(ni)c <m.p.>.

S-au trecut la condică.

<Pe verso-ul filei a doua>: 1791 sept(embrie) 11 / Plicu 3 / Carte de judecată cu dumn(eaei) băneasa Marie pentru Bohotin; No 44-2982.

Arhivele Naționale Iași, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/15. Difolio.

22.

1791 septembrie 12

De la Divanul Cneji(i) Moldaviei.

Cătră cinstiți dum(nealo)r isprav(ni)ci de țin(utul) Iași.

Jaloba ce au dat Divanului Evsevie monah, vechilul măn(ă)stirii Niamțul asupra dum(i)sale post(elnicului) Mihălache Manul, care vi să triimete pre larg, veți înțalegi pricina. Deci fiind că numit(ul) călugăr arată că dumi(sale) post(elnicul) cu nedreptate s-ar fi întinzind cu stăpânire pe parte de moșie Cozie a măn(ă)stirii de la acel țin(u)t. Pentru aceia dar iată să scrie dum(nea)v(oastră) să cercetați, și fiind precum arată vechilul măn(ă)stirii, atuncea nicidecum să nu îngăduiți mai mult pe dumi(sale) post(elnicul) a stăpâni moșie măn(ă)stirii, iar fiind pricina într-alt chip să înștiințați la Divan.

Сѣрги каминаря <m.p.>.

Антон Селунский <m.p.>.

Depaste vor(nic) <m.p.>.

Costand(in) Grecean(u) vor(ni)c <m.p.>.

Cos(tan)d(i)n R(o)s(et) vor(nic) <m.p.>.

Mihai Sturzea vor(ni)c <m.p.>.

Прочи меѡ(елничар).

1791 sept(embrie) 21

<Pe verso-ul filei a doua>: De la Divanul Cneji(ei) Moldaviei către cinstiți dum(nealo)r isprav(ni)ci de țin(utul) Iașii; Evsevie monah; 1791 sept(emvrie) 12.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/21. Original, difolio, sigiliu în ceară roșie.

23.

1792 septembrie 13

Cinstite dum(neata) ǂ pah(arnice) Andreiu Iancul. Fiind că ne-au venit luminat(ă) carte mării sali lui vod(ă) pentru giudecata ce au răzeșii de Bălăurești cu mănăstire(a) Neamțului pentru un cot ce-au dat jalubă Bălăureștii că s-ar fi stăpânit și de moșii lor, și acum îi trage supt stăpânire mănăstire(a) Neamțu(lui) în moșiia Scoposenii, care cot să numește Micliana, și ni s(e) poroncește ca să rânduim un om cu praxis de a face cercetare spre descoperire(a) adevărului ca să dovedeasc(ă) răzeșii că acel cot s-au stăpânit vreodată de moșii și părinții lor. Iar cât pentru dânșii însuș au arătat înainte Divanului că ei acum din anu(l) trecut s-au întinsu cu stăpânire(a).

Pentru care poftim pe dum(itale) ca mergându însuș acolo să faci această cercetare de-au fost acel cot de moșie Bălăureștilor și că s-au rupt de Prut, precum zic răzeșii, și de s-au stăpânit de moșii și părinții lor vreodată. Și după cercetare ce vei face ori în ce chip vor dovedi la dreptate și întru adevăru să dai mărturie în scris la a parte(a) ci să cade cu care să-i trimet(i) la noi. Așijdire din stăpânire(a) acelu cot să-i scoț(i) pe răzeș(i) pân(ă) s-a (s)fărși giudecata după poroncă. Cum și pentru venitul ce în anul trecut în tărie lor și fără nici o hotărâre de giudecat(ă) au pus mâna și au luat, să-l îplinești de la răzeși pe cât s-a dovedi că au strânsu de pe acel cot de moșii și să-l dai la mâna vechilului mănăstirii. Și fii săn(ă)tos.

1792 săpt(emvrie) 13

A dumitale.

<ss> Manolachi Dimachi spat(ar).

<ss> Manu(lachi) (Balș) spat(ar).

<Pe verso-ul filei a doua>: Cercetare pentru un cot de Prut și pentru bălți de la Scoposeni; 1792 săpt(em)v(rie) 13.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/22. Original, difolio.

24.

1792 octombrie 12

Cinstiț(i) dum(neavoastră) cucoani Manolachi Dimachi vel spat(ar) i dum(neavoastră) cucoani Manolachi Balș vel spat(ar), cu plecăciuni mă închin dum(nea)v(oas)t(ră).

Cu plecat(ă) scrisoari înștiințaz pe dum(neavoa)st(ră) că din cinst(ită) poronca

dum(nea)v(oa)st(ră) fiind rânduit ca să cercetez pricina ce au avut răzășii de Bălăurești cu vechilii sfintii mănăstiri Neamțul pentru un cot de Prut ce esti de cătră apus de apa Prutului în moșie Scoposăanii a numitii mănăstiri, pe cari cot de doi ani îl trage răzășii de Bălăurești la stăpânire(a) lor cu prepus că ar fi rupt Prutul pe acel cot din moșie lor Bălăureștii.

Deci dupe poroncă mergându la stare(a) locului și find de faț(ă) și răzășii de Bălăurești, cum și alți înpregiuraș(i), s-au găsat o baltă ce-i zic Balta Micleanu, cari baltă (i)esă din Prut, și iarăș în Prut dă și rămâni acel cot de Prut în mijloc, adică între balta Micleanu și între apa Prutului. Și întrebând pe răzășii de Bălăurești, apucat-au ei din moșii și strămoșii lor ca să fi umblat Prutul pe unde esti balta aceast(a) Micleanu, ei sânguri au arătat că n-au apucat nici au auzit din bătrânii lor. Deosăbit s-au mai întreat pe răzăș(i) când au fost balta Micleanu cu pești, de cătră cine s-au dejmuit. Au arătat atât răzășii de Bălăurești cât și alții streini ce nu-s răzăș(i) cum că tot de vechilii mănăstiri(i) Neamțul s-au dejmuit și însuș răzășii de Bălăurești că prinde pești într-ace baltă le da călugărilor de a zăce dupe obicei.

Deosăbit arăt dum(nea)v(oa)st(ră) că afară dintr-această baltă ce-i zâc Micleanu mai esti și altă baltă mai pe despre apus ce-i zic Stuhosa, cum și alta ce-i zâc Balta Horjăleștilor, cari și aceste iarăș din Prut (i)es și în Prut dau. Și când răzășii de Bălăurești să vor îngădui a intra cu stăpâniri în cotul acel de Prut, pot cu vremei să s(e) întindă cu stăpâniri și la celi doauă coturi ce arăt dum(nea)v(oa)st(ră), și atunce mai nu rămâni nimică de moșie Scoposăanii. Și cunoscându-să că cu greșală s-au acolisit răzășii de Bălăurești cu stăpâniri de acel cot de Prut și neavându nici un temei la răspunsurile lor, s-au luat și dejma ce o poprisă ei de doi ani și s-au dat la mâna vechilului mănăstirii.

Și dupe cercetare ce am făcut nu lipsăiu a înștiința pe dum(nea)v(oa)st(ră).

*АѲЧБ <1792> ОКТ(ОМЕРНЕ) БІ <12>.

<ss> Andrei Iancul biv Б pah(arnic).

<Pe verso-ul filei a doua>: 1792 oc(tom)v(rie) 12; Mărturie pentru un cot de Prut și pentru bălți.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/23. Original, difolio.

25.

1793 noiembrie 16

Io Mihai Co(s)t(a)nd(i)n Suțu, cu mila lui Dumnezeu domn Țări(i) Moldaviei.

Cinst(it) credincios boeriul domnii méle dum(nealui) Costand(i)n Pălade biv vel spat(ar), săn(ă)tate. După giudecata ce au avut înaintea Divanului domnii méle Evsevie monah, vechilul mănăstirii Niamțului, cu Petrache Cazamir, vechilul dumi(sale) comis(u)lui Răducanu Roset, i cu dum(nealui) stol(ni)c(ul) Costandin Ghiuca, pentru 2 locuri de prisăci ce le are mănăstirea în țin(utul) Iaș(u)lui cu scrisori, unul pe pâraul Bohotinului, și altul despre partea Cozii, pe care locuri zice vechilul mănăstirii că ar fi fost tot un trup.

Și cât pentru locul ce iaste pe pâraul Bohotin(u)lui afirosit de la o Anghelina, fata

Cornii brănișterul, au rămas ca tot mănăstirea să stăpânească, iar locul ci arată de pre partea Cozii, afrosit de fericitul Alexandru v(oie)vod cu hrisovul carele scrie din drumul Noureștilor Covasna, cu toate obârșiile ei. Iar prisaca ca să fie dispre partea Cozii cătră acel deal mare, pricinuesc dum(nea)lor numiții boeri zicând că n-ar fi la locul acela unde îl cere vechilul mănăstirii, ci la alt loc.

Deci fiind că n-am putut lua pliroforisire din cercetările ce s-au făcut până acum, s-au hotărât cu giudecată și cu sfat ca să s(e) mai facă cercetare la starea locului. Iată socotind domnie mea am rânduit pe dum(neavoastră) și scriem dumi(tale) luând cartea aceasta a domnii mele îndată să mergi la starea locului, unde fiind față atât vechilul măn(ă)stirii, cum și vechilul dumi(sale) comis(u)lui Răducanu Roset, i dum(nealui) stol(ni)c Costand(i)n Ghioca, și chiamând oameni bătrâni vrednici de credință ce au trăit pe locurile acéle, cum și înpregiurași, să faci cercetare prin carte de blăstăm , atât scrisorilor ce are măn(ă)stirea, cum și scrisorilor ce au dum(nea)lor numiții boeri, între care scrisori zice vechilul măn(ă)stirii că iaste un hrisov la dum(nea)lui comis(ul) Răducanu Ros(e)t de la fericitul Petru v(oie)vod cu un an și opt luni mai în urma hrisovului măn(ă)stirii, din care s-ar cunoaște dreptatea măn(ă)stirii și cum că sint și niște semne pe acéle locuri de le cere măn(ă)stirea numite din veac pe numele măn(ă)stirii. Vei întreba și pe oameni prin carte de blăstăm cum au fost stăpânirea din veac și cum au auzit ei din bătrânii lor, și de la anul 1786 mai înaintea, cât și mai în urmă, de au avut mănăstirea stăpânire.

Și de să dovedește locul acésta acolo la semnale ce le arată vechilul măn(ă)stirii sau la alt loc, după cum zic numiții boeri, și ori în ci chip vei afla și vei dovedi pricina, să avem știre pre larg prin mărturie cuprinzătoare după cercetarea ce vei face, și cu hartă de starea locului ca după a dum(itale) cercetare prin giudecata Divanului domnii mele să se hotărască pricina.

1793 noemv(rie) 16

Проч вел луг(о)ф(е)т.

S-au trecut în condică.

<Pe verso-ul filei a doua>: Carte domnească cătră dumn(ealui) Costantin Palade spătariul; 1793. Carte g(os)pod; ~~No. 2~~ plicu 1; 1793 noemvr(ie) 16; ~~No. 14~~; ~~No. 16~~ 2984; Cartia domnului Mihail Constantin Suțu v(oie)vod.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/16. Original, difolio, sigiliu oval.

26.

1794 iulie 14

Prin luminată carte a pre înălțat domnului nostru măriia sa Mihail Costandin Suțu v(oie)vod din anul trecut 1793 noemvr(ie) 16, după giudecata ce au fost la Divan între Evsăvie monah, vechil măn(ă)stirii Niamțul, și între Petrachi Cazimir, vechilul dumis(ale) post(elnicului) Răducanul Ros(e)t și între dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca, pentru doao locuri de prisăci ce le are numita măn(ă)stire în țin(u)t(ul) Iașului, cu scrisori, unul pe pârăul Bohotinului, și altul din parte Cozii, care locuri ar fi zis

vechilul măn(ă)stirii că ar fi fost tot un trup.

Și cât pentru locul ce iaste pe pâraul Bohotinului afierosit de la o Anghelina, fata Cornii brănișteriu au rămas ca tot măn(ă)stirei să-l stăpâniască, iar locul ce-l arată din parte Cozii afierosit de fericitul Alexandru v(oie)vod cu hrisov care scrie din drumul Noureștilor Covasna cu toate obârșiile ei, iar prisaca ca să fie din parte Coziei cătră acel dial mare, pricinuesc dum(nealo)r numiții boiari zicând că nu ar fi la locul acela unde îl cere vechilul măn(ă)stirii, ce la alt loc.

Și fiind că nu s-au putut lua pliroforie din cercetările ce s-au făcut până acum, s-au hotărât cu giudecată și cu sfat ca să mai facă cercetare la stare locului, și mi să poruncește mie ca viind la stare locului, unde față fiind cute trele părțile, și chiamând și oameni bătrâni vrednici de credință ce au trăit pe locurile acele, cum și înpregiurași, să fac cercetare prin carte de blăstăm, atât scrisorilor ce are măn(ă)stire, cum și scrisorilor ce au dum(nealo)r numiții boeri.

Între care scrisori au zis vechilul mîn(ă)stirii că iaste un hrisov la dumi(sale) post(elnicul) Răducanu Ros(e)t de la fericitul Petru v(oie)vod, cu un an și opt luni mai în urma hrisovului măn(ă)stirii, din care s-ar cunoaște dreptate măn(ă)stirii, și cum că sânt și niște sămne pe acele locuri de le cere măn(ă)stire numite din vechiu pe numele măn(ă)stirii. Să întreb și pe oameni cumu au fost stăpânire din vechiu și cum au auzit ei din bătrânii lor, atât de la anul 1786 mai înainte, cum și mai în urmă, de au avut măn(ă)stire stăpânire, și de să dovedește locul acesta acolo la sâmnile ce le arată vechilul măn(ă)stirii sau la alt loc după cum zic numiții boeri și ori în ce chip voi afla și voi dovedi pricina pre largu să arăt prin mărturie cuprinzătoare după cercetare ce voi face și prin hartă de stare locului.

După poruncă viind la stare locului, unde față fiind și vechilii despre cute trele părțile, adecă ieromonah(ul) Iustin din parte măn(ă)stirii Niamțului, i Petrachi Cazimir din parte dum(i)s(ale) post(elnicului) Răducanu Ros(e)t, și dumi(sale) post(elnicul) Mihălachi Manu din parte dum(i)s(ale) stol(nicului) Costandin Gheuca, având și scrisoare de vechelime din 1793 dec(em)v(rie) 1.

Am intrat întâi în cercetare scrisorilor, și cerșind la vechilul numitei măn(ă)stiri ca să arate cu ce scrisori și dovezi cere aceste doao locuri de prisăci, au arătat aceste scrisori:

Întâi, un hrisov de la domnul Alexandru v(oie)vod din „**сузѣ** <6962 / 1454> **ренаріе**) **а** <1>”, întru care zice că afierosăște sfintei măn(ă)stiri Niamțul din braniște din Bohotin iar pre nume din drumul ce mergi spre Nourești Covasna cu toate obârșiile ei, iar prisaca ca să fie din parte Cozii cătră acel dial mare și să-ș așază loruși oameni câț(i) ar pute așaza la acea prisacă.

Al doile, o carte de la domnul Mihai Racoviță v(oie)vod din „**зскн** <7228 / 1720> **юлиѣ** **ѡ** <17>” cu care volnicește pe egumenul Paisie și tot soborul de la sf(â)nta măn(ă)stire Niamțul a opri și a ține a sa driaptă ocină și moșie după cel de sus arătat hrisov de miluire de la Alexandru v(oie)vod, iar cine ar ave a răspunde ceva să vie de față să-ș întrebă cu călugării și să-ș aducă și dresă.

Al trieile, o carte din „**зснѣ** <7252 / 1744> **рен(а)ри(е)** **ѡ** <13>” de la domnul Ioan Neculaiu v(oie)vod ce scrie cătră egumenul de la măn(ă)stire Dobrovățul, ca să vie

la Divan să ste față cu părinții călugări de la măn(ă)stire Niamțul și să-ș aducă și toate scrisorile ce va fi având pe moșiia Covasna, țin(u)t(ul) Iașii, de vreme că au jăluit călugării de Niamțu că numita moșie iaste driaptă a lor, și l-au sorocit de câteva ori și n-au venit.

Al patrule, o carte din *ⲓⲥⲩⲛ <7262 / 1754> ⲓⲟⲕⲏⲓ ⲉ̅ <17>, de la domnul Matei Ghica v(oie)vod, dată egumenului Nican și soborului de la sfânta măn(ă)stire Niamțul, să fie volnici a opri și a stăpâni a sa driaptă ocină și moșie anume Covasna cu toate obârșiile ei despre egumenul și toți călugării de la măn(ă)stire Dobrovățul, după uric de miluire ce au arătat de la Alexandru v(oie)vod după întăritură de stăpânire de la Mihai v(oie)vod, care moșie iaste în braniște pe Bohotin. Iar egumenul și cu călugării de la Dobrovăț având a răspunde să vie la Divan cu scrisori ce vor ave.

Până aice mergu scrisorile pentru Covasna cu toate obârșiile ei și pentru prisaca din parte Cozii cătră dialul cel mare, iar scrisorile pentru prisaca de pe Bohotin sânt aceste:

Întâi, un suret de pe un ispisoc sârbăsc din *ⲓⲣⲉⲛ <7109 / 1601> ⲓⲟⲕⲏⲓ ⲏ̅ <18> de la domnul Ierimie Movila v(oie)vod, întăritură călugărilor de la sfânta măn(ă)stiri Niamțul pe o prisacă în braniște pe Boho(tin ...) ¹⁰⁹ la obârșie, care ace prisacă au fost a răpoosatului Cornii biv brănișter, și după acéia au afierosit-o la numita măn(ă)stire Anghelina, fata Cornii, și cu feciorii ei Vasile și Lupan, precum au adus atuncea înaintea domnii și ispisoc de măturie.

Al doile, un suret de pe un ispisoc sârbăsc din *ⲓⲣⲉⲛ <7115 / 1601> ⲫⲉⲃⲣⲓⲁⲣⲓⲉ ⲏ̅ <10> de la domnul Simion Movila v(oie)vod, întărind asămene pe ace prisacă numitei măn(ă)stiri.

Al treile, o carte din *ⲓⲥⲁⲗ <7234 / 1726> ⲣⲉⲛⲏⲁⲣⲓⲉ ⲏ̅ <13> de la domnul Mihai Racoviță v(oie)vod dată lui Theofil egumenul și și la tot soborul de la sfânta măn(ă)stire Niamțul, să fie volnici a opri despre dumi(sale) Ștefan Ros(e)t biv vel vor(ni)c un loc de prisacă și cu tot hotarul lui, precum le scriu dresăle, care loc de prisacă îl face dumi(sale) vor(ni)cu(l) Ștefan cum că iaste de Bohotin, iar egumenul de Niamțu au arătat ispisoaice pe acel loc de prisacă și cu hotarul lui de la Petru v(oie)vod, și de la Ierimie Movila v(oie)vod, și de la Simion Movila v(oie)vod, și de la Radul v(oie)vod, precum că iaste driaptă moșiia măn(ă)stirii Niamțului de la Anghelina, fata Cornii, și de la feciorii ei. Iar dum(nealui) Ștefan vor(ni)cu(l) de ar ave ceva a răspunde să vie de față; însă ispisocul de la Petru v(oie)vod, și de la Radul v(oie)vod, ce li pomeneste carte aceasta acum nu să văd, și în sureturile ce li-am văzut acum nu arată nimică pentru sămnile hotarălor, poate că într-acele ce lipsăsc să să fi arătat.

Al patrule, altă carte tot de la pomenitul domnu și tot dintru acelaș an și zi, ce scrie cătră dumi(sale) Ștefan Ros(e)t biv vel vor(ni)c pentru înpresurare ce-au făcut egumenul și călugării de Niamțu că le face la locul de prisacă, poruncindu-i ca să de pace locului acelue, și ce venit va fi luat de pe dânsul să-l de înapoi iar de va ave ceva a răspunde să vie de față.

¹⁰⁹ Rupt.

Al cincile, o carte din $\overline{\text{A}\Psi\text{H}\Lambda}$ <1781> $\overline{\text{AB}(\text{r}\text{c})\text{CT}}$ de la răpousatul domnu Costandin Dimitrie Moruz v(oe)vod, ce scrie cătră cei ce să megieșăsc cu moșie măn(ă)stirii Niamțul ce iaste în Bohotin, ca să s(e) afle la fața locului cu scrisori ce vor ave, rânduindu-să hotarnici pe med(e)l(nicerul) Iordachi și cu un vor(ni)c de poartă.

Al șasăle, o carte din $\overline{\text{A}\Psi\text{H}\Lambda}$ <1786> $\overline{\text{I}\text{OH}\text{H}(\text{e})}$ de la mărie sa Alexandru Ioan Mavrucordat v(oe)vod, ce scrie cătră dumi(sale) vor(ni)c(ul) Costandin Greceanu, fiind atunci spat(ar) i cătră dumi(sale) spat(arul) Manolachi Balșu, după jaluba lui Evsăvie monah, vechilul măn(ă)stirii Niamțul, că pentru părțile de moșie ce are măn(ă)stire(a) în Bohotin și Covasna și la gura Tătarcăi la cercetare ce s-au făcut de cătră $\widehat{\text{r}}$ <3> log(o)f(e)t Ioniță Ursoianul nu ar fi dat măn(ă)stirii parte pe unde-i îi scriu scrisorile cear fi arătat la harta ce au făcut ca să-ș stăpâniască măn(ă)stire părțile sale în codri nefolositori, și fiind acei boeri rânduiri pentru cercetare(a) moșii dumi(sale) log(o)f(ă)t(e)s(ei) Răzoai, le poruncește să cercetezi și pentru părțile măn(ă)stirii, ca de vor cunoaște vreo asuprire să îndreptezi.

Au arătat și vechilul dum(i)s(ale) post(elnicului) Răducanu Ros(e)t pentru moșia Bohotinu aceste scrisori:

Întâi, un hrisov din $\overline{\text{S}\text{U}\text{Z}\text{H}}$ <6963 / 1455> $\overline{\text{AB}(\text{r}\text{c})\text{CT}}$ $\overline{\text{K}\text{H}}$ <29> de la domnul Petru v(oe)vod, prin care arată că au dat danie și miluire lui Duma Micaciu un loc din pustie în braniște domniască în Bohotin, anume pâraul Cozii lângă prisaca măn(ă)stirii ca să-ș așază luiș sat la capul Piscului, iar hotarul acei pustii ca să fie despre toate laturile oricât or putea să trăiască un sat cu loc de arătură și de fânaț. Acesta este hrisovul pentru care face cerire vechilul măn(ă)stirii ca să vadă, pentru că ar fi de îndreptare mănăstirii.

Al doile, un perelipsis de pe un ispisoc de la Petru v(oe)vod din $\overline{\text{S}\text{H}\text{H}}$ <7097 / 1589> $\overline{\text{AH}(\text{PH}\text{H}\text{ie})}$ $\widehat{\text{e}}$ <15>, prin care arată că au dat danie lui Andreiu hat(man) un loc de prisacă pe vale(a) Bohotinului în pâraul Hămeosului, care au fost din locul braniștii domnești, și o bucată de loc iară din locul braniștii, și hotarul acestui loc de prisacă mai sus pomenit să începi din pâraul Hămeosului în gios pe pâraul Bohotinului până în siliste cu heleșteu(l) cel mare până în capul Piscului, iar de acolo în gios pe după capul Rădiului și în gios peste drumul cel mare până unde să chieamă balta Ochiului, și pe gârla bălții până unde cade în Jijie, iar de la prisacă în sus hotarul mergi până la izvorul ce să chieamă Pietrosul. Acesta iaste tot hotarul acei mai sus pomenite prisăci.

Al triile, un ispisoc din $\overline{\text{S}\text{H}\text{H}\text{H}}$ <7144 / 1636> $\overline{\text{AB}(\text{r}\text{c})\text{CT}}$ $\widehat{\text{K}}$ <20> de la domnul Vasilie v(oe)vod ce au dat lui Dumitru Buhuș vistiernic, cu care încungiură tot trupul moșii Bohotinul din sâmnii în sâmnii, câtă să află acum la stăpânire(a) boerilor Rosătești, și la capătul moșii din sus arată aceste sâmne. Adecă hotarul să începe din însuși pâraul Jijiei și dintr-o movilă care să numește Între Șiraguri drept peste vale(a) Cozii, unde să numește Loznița, iar de acolo drept peste păduri în vale Bohotinului unde sânt sâmnii și stâlpii prisăcii sfintei măn(ă)stiri Gălata, iar de acolo drept la vârful dialului unde să numește Cetățuia între Petroasa. Carele după sâmnii ispiocului acestue mi să poruncește prin deosăbită carte mării sale lui vod(ă) ca să dau linie între moșie dum(i)s(ale) post(elnicului) Răducanu Ros(e)t și între moșie dum(i)s(ale) stol(nicului) Costandin Gheuca, și între locul prisăcii mănăstirii Niamțul, acel de pe Bohotin de la Anghelina,

fata Cornii.

Au arătat și vechilul dum(i)s(ale) stol(nicului) Costandin Gheuca scrisorile ce are.

Întâi, un suret ce iaste încredințat numai de dumi(sale) stol(nicul) Gheuca, de pe un ispisoc de la domnul Costandin v(oe)vod din * $\overline{\text{зрѣз}}$ <7197 / 1689> $\overline{\text{март(іе)}}$ $\overline{\text{ѣ}}$ <15>, întru care arată că au miluit pe Mihăilă aga cu o bucată de loc ce iaste în Braniște pe Prut din locul domnesc anume vale Cozii ce iaste în țin(u)t(ul) Iașii. Și hotarul s-au început din obârșia Cozii de unde să începi a să răsturna apa, și de acolo din obârșie văii drept spre răsărit până în seșul Prutului, și de acolo în gios pe drum pe supt margine(a) pădurii pe din vale de voloacă până la un loc ce să chiamă Șiragurile la Rădăcini, de să împreună cu locul lui Buhuș în șăsul Prutului, și de acolo drept spre apus peste vale(a) Cozii până în muche dialului despre apus până unde să răstoarnă apa spre Cozie. De acolo tot pe muche dialului în sus până unde dă iarăș în obârșie văii de unde s-au început întâi.

Al doile, un suret iarăș încredințat numai de dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca de pe o măturie hotarnică a lui Vasile Gâlcă vornic de poartă, ce au făcut-o la anii * $\overline{\text{зрѣз}}$ <7197 / 1688 septembrie 1-1689 august 31>, începând hotarul iarăș de la obârșie din fundul Coziei, urmând după sămnile ispisocului de sus arătat până la Șiraguri și la Rădăcini, iar de acolo să pogoară în moșie lui Buhuș, adecă care iaste acum a dumis(ale) post(elnicului) Răducanu Ros(e)t, cu trei rânduri de pământuri până la gura Cozii, cu arătare că așa ar fi scriind ispisocul de sus arătat. Dar au avut greșală că ispisocul nu să vede scriind așa și ace pogorâre au făcut-o de la sine, măcar că și dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca la giudecata ce au fost acum la Divan, însuși au cunoscut-o că iaste eșită din adevăr, și nu prinditirisește a urma după dânsa, mulțămindu-să după sămnile ispisocului ce are dumi(sale) post(elnicul) Răducanu Ros(e)t de la domnul Vasile v(oe)vod, acel ce începi hotarul din apa Jijii de la movila dintre Șiraguri care iaste arătat mai sus.

După ce am văzut scriorile de la cutetrele părțile, am zis vechilului măn(ă)stirii Niamțul ca să aducă și pe oamenii acei ce iar fi având marturi, cari știu de rândul stăpânirii și de aceli sămni ce au zis că s-ar fi numit din vechi supt numele măn(ă)stirii. Și aducând câțva oameni și mai bătr(â)¹¹⁰ni și mai tineri, atât din satul Coziia ce să numește Roșu (...) ¹¹¹dumis(ale) post(elnicului) Răducanu Ros(e)t, cum și din Bohotin și dintr-alt(e) sate megieșite cărora cetinduli-să carte de blăstăm după cum au mărturisit fieștecare știința lui, s-au făcut deosăbit tacir cu arătare pre largu. Și iscălindu-să de mine s-au dat la mâna vechilului numitei măn(ă)stiri, însă toată măturie lor atârnă mai mult asupra locului prisăcii de pe Bohotin ce-l are măn(ă)stire de la Anghelina, fata Cornii. Iar ca să fie hotarale din vechiu pe unde au fost, și cum s-au stăpânit de măn(ă)stire n-au putut da curată știință, fiind o vreme învechită. După cum să vede nici măn(ă)stire(a) n-au păzit-o de șir stăpânire ci numai din vreme în vreme, adecă nici cu totul părăsindu-o, dar nici într-o întinsoare păzindu-o, și cu trecire(a) vremii s-au înpuținat și știința oamenilor, încât numai atâta rămâindu-le de pot adeveri că au fost prisaca măn(ă)stirii la acel loc, dar până

¹¹⁰ Rupt.

¹¹¹ Rupt.

unde s-au pogorât cu stăpânire(a) din vechiu nu au deplină știință. Arată unii că au stăpânit măn(ă)stire(a) și până într-un pârâu ce să numește Roimenul, mai gios de cum îș(i) are stăpânire(a) acum, însă mai cu diadinsul ace stăpânire să înțelegi că au fost de hotărâtura lui Pilipovschii încoace. Au mărturisit și pentru un drum ce să începe de la prisacă și mergând pin codru să pogoară pintr-o vâlcică de trece peste Cozie și mergi la o gârlă ce iaste în șăsul Jijii, care gârlă să scurgi în apa Jijii și vine înpotriva capului Piscului, că ar fi auzit din bătrânii lor că acel drum s-ar fi numit cărare(a) Călugărilor Nemțani, și acea vâlcea s-ar fi numit Vâlcea(a) Călugărilor și acea gârlă s-ar fi numit Gârla Călugărilor. Dar cu ce chip și pentru ce s-au numit cu acel nume, ei nici o știință nu au, că nu au apucat ei stăpânire(a) măn(ă)stirii pe acele locuri după cum pre largu arată la tacirul ce au dat.

După toate aceste, apoi am făcut cu diadinsul cercare și vedere la toată stare(a) locului. Și mai întâi mergând la locul de prisacă care iaste pe Bohotin, ce-l are de Anghelina, fata Cornii. Scrisorile măn(ă)stirii răspund ca să aibă mergire(a) lui până în obârșie Bohotinului, după cum și mergi iar în gios până unde să va fi pogorând nu arată, apoi după hotărâre ce s-au făcut la Divan ca linie moșii dumis(ale) post(elnicului) Răducănu Ros(e)t să se de după sămnele ispisocului domnului Vasile v(oe)vod, ce iaste arătat mai sus, pe care sămne s-au pus și pietre hotară acum, nu poate măn(ă)stire acum a trece peste acele sămne și a să pogorî mai gios; Iar de la linie aceasta în sus osăbit de locul ce au rămas măn(ă)stirii Niamțului fără de pricină are și măn(ă)stire Gălata stăp(â)nire pe o bucate de loc cu nume de loc de prisacă și măcar că din danie ce are măn(ă)stire Gălata pe locul acela de la un Petru v(oe)vod, să vede că iaste mai înainte cu 15 ani de când ispisocul de la Ieremie v(oe)vod, ce întărește stăpânire(a) măn(ă)stirii Niamțului pe danie Anghelinii, dar stare(a) locului dă o destulă înțelegire că și locul Gălății ar fi tot din locul Anghelinii, fiind că mergire(a) lui nu iaste până la obârșie Bohotinului și vine cuprins și din sus și din gios, cum și coastele despre miazănoapte pe cum să arată la hartă, și asupra pripusului că ar fi fost scrisori mai vechi decât danie (Gă)¹¹²lății să văd dovezi atât ispisocul domnului Ieremie Movilă v(oe)vod ce întărește măn(ă)stirii Niamțului pe danie Anghelinii, care zice că au adus înainte(a) domnii sa(le)¹¹³ și ispisoc de mărturie. Așijdere și părțile de la domnul Mih(a)¹¹⁴i Racoviță v(oe)vod ce s-au arătat mai sus, zice că au arătat egumenul de Niamțu ispisoc și de la un Petru v(oe)vod, pomenindu-l mai întâi decât pe ispisocul de la domnul Ieremie v(oe)vod, cum și în scrisorile dumis(ale) post(elnicului) Răducănu Ros(e)t, s-au văzut un ispisoc din *ꙗꙗꙗ <7170 / 1662> ꙗꙗꙗ ꙗꙗ <28> de la domnul Dabija v(oe)vod, ce arată pentru dresăle ce au avut Corne brănișteriu că i s-au prăpădit când i s-au tălhit curte(a) de niști argați ai lui și poate că neavându-și dresăle să i să fi luat din locul lui și să să fi dat măn(ă)stirii Gălății, însă după cum s-au arătat mai sus înbrățășare locului ce-l stăpânește Gălata să cunoaște că iaste din locul prisăcii cel de la Anghelina, și această pricină

¹¹² Rupt.

¹¹³ Rupt.

¹¹⁴ Rupt.

rămâne a-ș căuta măn(ă)stirea Niamțul cu mănăstire(a) Gălata la Divan.

Dar pe mine stare(a) locului nu m-au lăsat a nu pomeni în chiipurile locului ce am văzut și înpuținare(a) ce au rămas la locul măn(ă)stirii Niamțul de nu-l are după stare(a) și altor locuri de prisăci ce sânt în parte(a) aceasta.

Iar cât pentru hrisovul domnului Petru v(oe)vod ce iaste la dumi(sale) post(elnicul) Răducanu Ros(e)t pe care îl cere vechilul măn(ă)stirii Niamțului ca să vadă nu să atingi de locul prisăcii acel de la Anghelina, când în vreme(a) aceia nici îl ave măn(ă)stire(a) Niamțului câștigat; ce acel hrisov are putere(a) sa numai la pricina locului de prisacă din Coziia.

Am mersu și la Covasna după arătare(a) hrisovului de la domnul Alexandru v(oe)vod, unde acolo din parte(a) măn(ă)stirii Dobrovățul am găsit vichil iarăș pe dumi(sale) Mihălachi Manul cu răvașul egumenului de vichilăc, și cerând ca să văd scrisorile ce măn(ă)stire(a), mi-au arătat întâi un ispisoc de la domnul Moisăiu Movila din *Зрмѣ <7139 / 1630> окт(омвріе) кѣ <22> cu care întărește măn(ă)stirii Dobrovățul pe un loc de prisacă ce iaste în Braniște la Covasna, care l-au avut danie și miluire de la bătrânul Stefan v(oe)vod, arătându-i și sămnile pe unde au hotărât Andrei aprodul ot Mircești și cu alții, începându-să hotarul opcină din drumul Noureștilor de cătră hotarul Homorenilor. De acolo opcina unde merge până la Mărturie și movila ce(a) mare, de acolo în capul piscului în hotar, iar de acolo matca până la puțul Țuțoranului, iar de acolo la dialul cel bătrân de cătră Homoranul în drumul Tătarului până pe culme la dial unde s-au împreunat hotarul.

Al doile, un ispisoc de la domnul Vasilie v(oe)vod din *Зрмѣ <7142 / 1634> авг(ѣ)ст ѿ <9>, întărind asămene după ispisocul de sus arătat.

Al treile, un ispisoc de la domnul Duca v(oe)vod din *Зрпн <7188 / 1680> маю ѿ <9>, întărind asămene după ispisocul de la bătrânul Stefan v(oe)vod cel bun i de la Alexandru v(oe)vod, feciorul lui Bogdan v(oe)vod, i de la Moisăiu Movila v(oe)vod, și de la Vasilie v(oe)vod, și după hotarnica lui Andrei vornicul ce au hotărât în zilele acestui domnu Duca v(oe)vod, arătând tot acele sămne ce sânt arătate mai sus, văzindu-să de cătră mine și hotarnica aceia care iaste din *Зрпн <7188 / 1679 septembrie 1-1680 august 31>.

Al patrăle, au arătat 9 cărți domnești tot de stăpânire, însă o carte de la Moisăiu Movila v(oe)vod din *Зрмѣ <7139 / 1630> сѣпт(емвріе) кѣ <20>, o carte tij de la acelaș domnu tot dintr-acelaș an сѣпт(емвріе) кѣ <25>, o carte de la Vasilie v(oe)vod *Зрмѣ <7142 / 1634> маю ѿ <4>, o carte tij de la acelaș domnu din *Зрмз <7147 / 1638> окт(омвріе) ѿ <9>, o carte de la Duca v(oe)vod din *Зрпз <7187 / 1680> апр(иліе) ѿ кѣ <29>, o carte tij de la acelaș domnu din *Зрпн <7188 / 1680> март(іе) ѿ <16>, o carti tij de la acelaș domnu tot dintr-acelaș an, ce scrie cătră Andrei vornicul ca să hotărăscă, o carte tij de la acelaș domnu tot dintr-acelaș an окт(омвріе) кѣ <27>, o carte de la domnul Grigorie Ghica v(oe)vod bătrânul din *Зсмз <7247 / 1738> апр(иліе) гѣ <3>, dată de stăpânire, și să aibă a opri și niști dijmă ce au jăluit că li-au luat-o călugării de Niamțul până vor veni călugării de Niamțu cu dresăle vor ave după sorocul ci li s-au trimis ca să să giudece la Divan.

Aceste scrisori s-au arătat din parte(a) măn(ă)stirii Dobrovățul, iar celelalte pomenite ispisoaice, adecă a bătrânului Ștefan v(oe)vod care au dat danie, și a lui Alexandru v(oe)vod, feciorul lui Bogdan v(oe)vod, cum și hotarnica lui Andrei aprodul, acum nu s-au văzut, dând samă un dichiu al Dobrovățului ce au venit de față că la vreme(a) răzmiriții aceștie de pe urmă spărgându-să măn(ă)stire(a) s-ar fi răsărit aceste scrisori.

Deci petrecând cu vedére(a) și stare(a) locului Covasnei atât cât iaste cuprinsu în scrisorile Dobrovățului, cum și cât s-au mai întinsu cu stăpânire peste scrisori de cuprinde și o vale ce să numește a pârăului Mărturie, tot au mai rămas și loc slobod până la obârșiile Bohotinului, însă iaste tot codru mereu.

Am văzut și locul din parte(a) Coziei, atât care să stăpânește de dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca după scrisorile ce are, cum și cât au mai rămas necuprinsu de dumi(sale) stol(nicul) Gheuca de la obârșie Cozii spre obârșiile Bohotinului și a Covasnei, care și acelaș iaste iarăș tot codru mereu.

Apoi luând sama și scrisorilor pre bine dau înțălegire că locul cât îl stăpânește măn(ă)stire(a) Dobrovățul iaste din locul ce l-au avut măn(ă)stire(a) Niamțul de la domnul Alexandru v(oe)vod, cu cuprindere din drumul Nooreștilor Covasna cu toate obârșiile ei.

Așjdere și pentru locul acel de prisacă ce zice tot într-acelaș hrisov ca să fie din parte(a) Cozii cătră dialul cel mare. Stare(a) locului unui așa mare dial dial ce să află într-ace parte mi-au¹¹⁵ dat pre bine a înțălegi că trebuie să fie acolo unde să află stăpânind și dumi(sale) Costandin Gheuca. Dar ca să zic că tot locul dumi(sale) stol(nicului) ar fi din locul prisăcii măn(ă)stirii Niamțului (...) ¹¹⁶i puțin aceasta mi-au fost cu greu a o adeveri, când nici scrisorile măn(ă)stirii ¹¹⁷ nu arată până unde au fost, cum nici oameni bătrâni care să știe stăpânire(a) măn(ă)stirii nu s-au găsit, iar că trebui(e) ¹¹⁸ să fie locul acei prisăci alături cu locul lui locul lui Duma Micaciu, care acum să stăpânește de dumi(sale) post(elnicul) Răducanu Ros(e)t. Pentru aceasta iaste îndestulă dovadă hrisovul domnului Petru v(oe)vod ce iaste arătat mai sus, care îl are dumi(sale) post(elnicul) Răducanu Ros(e)t, și măcar că cei de mai mai înaintea vechili a măn(ă)stirii Niamțului, mai ales monahul Evsăvie, făce(a) năvălire de cerea acest loc cu pogorâre mai gios să nu prindă și capul Piscului și un dial Martura cu socotială că acela ar fi dialul cel mare, dar cu greșală și fără cunoștință era ace cerire a lui, când însuși pomenitul hrisov a domnului Petru v(oe)vod nu lasă pe măn(ă)stire a să pogorî mai gios de capul Piscului, unde hotărăște lui Duma Micaciu ca să-și facă sat cu îndestulare pentru hrana lor în toate laturile. Apoi iată dar că prisaca măn(ă)stirii trebui(e) să fie mai sus și dacă n-ar fi în mijloc acum ispisocul domnului Vasilie v(oe)vod cu arătare(a) sămnilor hotară după noima hrisovului (lui) Petru v(oe)vod mai cu lesnire ar pute(a) să îpingă pe măn(ă)stire în sus decât

¹¹⁵ Rupt.

¹¹⁶ Rupt.

¹¹⁷ Rupt.

¹¹⁸ Rupt.

măn(ă)stire(a) să să pogoare în gios.

Deci fiind că de la Divan hotărâre s-au dat ca linie despărțitoare între dum(isale) (p)¹¹⁹ost(elnicul) Răducanu Ros(e)t și între dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca să fie după sămnile ispisocului domnului Vasilie v(oe)vod, dar după cercetare(a) ce am făcut acum la fața locului prin oameni ce-au știut de rândul stăpânirii așa au dat samă că stăpânire(a) au apucat-o din vechiu între boerii Rosătești și între stăpânitorii locului ce-i are dumi(sale) stol(nicul) Costandin Gheuca, prin mijlocul unui rădiu ce să numește Rădiul lui Bateiu, până în anul trecut ce s-au pogorât dumi(sale) post(elnicul) Mihălachi Manul cu hotărâtura lui Costandin Bajura vornicul de poartă cu care trecusă și peste linie sămnilor arătate în ispisocul domnului Vasilie v(oe)vod.

Așijdere au mărturisit și Andrei Iancul biv 2 pah(arnic) cum că în trecuta vreme au avut doao prisăci de stupi în Rădiul lui Bateiu, una din sus și alta din gios, și la ce(a) din sus îi lua dejmă stăpânitorii locului ce-l stăpânește dumi(sale) stol(nicul) Gheuca, iar de la ce(a) din gios îi lua dijmă boerii Rosătești. Acum fiind că și dumi(sale) stol(nicul) Gheuca să ține de linie pomenitului ispisoc, și după hotărâre(a) Divanului să cunoaște că suire boerilor Rosătești peste acele sămne până la Rădiul lui Bateiu au fost cu nedreptate și pe dumi(sale) stol(nicul) Gheuca de la Rădăcini iarăș nu-l l(as)¹²⁰ă însuși scrisorile sale abătându-l cătră apus a nu să pogorî în gios, cum și mărturiile oamenilor asupra nestăpânirii de la Rădiul lui Bateiu în gios. Apoi ace bucățică de loc ce rămâne în mijloc necuprinsă nici de o parte nici de alta rămâne să o aibă măn(ă)stire(a) Niamțului, pe care au și avut o oareșcare stăpânire de la * $\overline{\text{A}\Psi\text{H}\Sigma}$ <1786> încoace însă nu de șir, neîngăduind numiții boerii.

Deci după toate cele cu amăruntul cercetări ce am făcut la fața locului într-acest chip dovedindu-să precum arăt mai sus, rămâne ca măn(ă)stire(a) Niamțului să-ș cerce dreptățile sale prin giudecata Divanului, și cuvântările ce le făce(a) numitul vechil asupra acestor pricini, întâi că locul cât au rămas fără pricină necuprins de la mine strigă a-ș cere deplin cele din vechiu (în)¹²¹cungiurările sale. Al doile, că pricina nestăpânirii ar fi fost nestatornicie pământului și răzlețire scrisori(lor)¹²² de la măn(ă)stire precum au arătat spre dovadă și o carte de giudecată din let * $\overline{\text{ЗЕМБ}}$ <7242 / 1734> $\overline{\text{МАР(Т)ІЕ}}$ $\overline{\text{КЗ}}$ <27>, de la răpoosatul mitropolit Antonie și de la toți boerii Divanului a vremii aceia, întru care arată că ar fi fost scrisorile măn(ă)stirii robite în Țara Leșas(că)¹²³, fiind pricină de giudecată pentru altă moșie anume Drăgăneștii pe Râșca. Și al treile, că după ce am aflat, n-au conținut a-ș cere dreptate. Acele cuvântări le vor face la Divan și de acolo să va da la ce desăvârșită hotărâre, iar eu împreună cu mărturie aceasta am făcut și hartă închipuitoare de (st)¹²⁴are(a) locului iscălită de mine și am dat-o la mâna vechilului sfintei măn(ă)stiri

¹¹⁹ Rupt.

¹²⁰ Rupt.

¹²¹ Rupt.

¹²² Rupt.

¹²³ Rupt.

¹²⁴ Rupt.

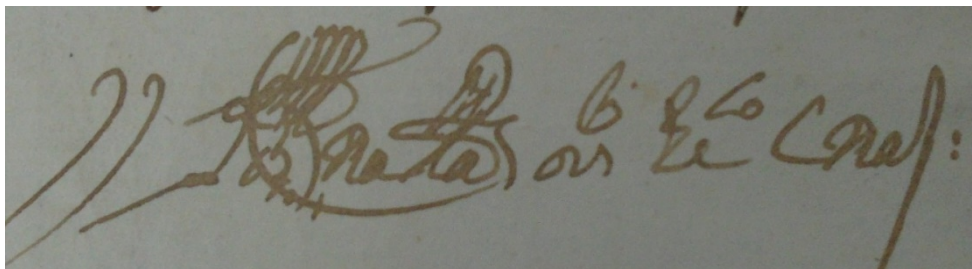
Niamțul.

*АѰЧѦ <1794> ЮЛІИ АІ <14>.

Costandin Paladi biv vel spat(ar) <m.p.>.

<Pe vers-oul filei a doua>: 1794 iuli 14; Plicu(l) 5; Hotarnica lui Paladie pe Bohotin; No. 48-2986.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/17. Original.

27.

1794 iulie 20

Adi(că) eu, Andriu Rotarul, ci sint trăitoru în satul Moșna ot Fălciu ca 54 di ani, om ca di șăptizici ani, făcut-am mărturie me la mâna părinților di la mănăstire Neamțului, că aducând carte di blestăm și cetindu-să în numitul sat în biserică, ca cini ar ști din hotarăle moș(i)ei Neamțului, ci este pre Bohotin din vechiu pi undi au fost și cum am auzit din bătrâni.

Eu am auzit di la Vasili Toma, ci au fost tată soacră-me și au trăit în casa me un an di zile, iar el fi(i)n(d) trăitoru mai înaintea tot în Trestiana, iar di ani t(r)ecu o sută și mai bini di ani și disăvârșit întreg la minte lui; Din întâmplare me-au spus că di la Fașnici până în gura Roiminului în curmezăș păn(ă) în zare(a) dealul(ui) dispre Cozie și pre Bohotin în sus este moșie mănăstirii Nemțului. Mai mărturisăsc și aceasta că când au făcut popa Băte(a) moara în gura P(i)etrosului în urma tatarilor când au prădat Țara de Gios au fost multă pricină întri părinții Neamțului și a Suceviții și cu bo(i)erul Manolachi, și le spune popa Băte că din pricina aceia au rămas a Suceviții stăpânire până în Sfeșnici, iar a Neamțului până în gura Roiminului. Și eu am știință că acești moșii așe să au hotărnicit până la hotărâre această de pre urmă.

Aceste așa știu eu, așa măr(tu)risă(s)c pren carte de blestăm și pentru¹²⁵ credința am iscălit.

*АѰЧѦ <1794> ЮЛІИ К <20>.

Eu, Andrii adeverez.

Și această mărturisiri s-au făcut înaintea a tot satul, la care am fost și eu fați. Eréi

¹²⁵ Conform textului.

Theodor.

Eu, Andrunuachi am fost fați.

Eu, Vasili Martiș, am fost față.

Și eu diiaconul Simion am scris cu zisa lui.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/25. Original.

28.

1794 iulie 22

Adică eu, Toader Gorgol, din sat Zbero(a)e, tân(u)t(ul) Eșii, care mai gios am încredințat pren punere degitului meu, însă fiind om în vârstă ca de 60 de ani și fiind eu trăitori cu părinții mii la satul Bazga din copi(lă)rie me, și fiind eu de vârstă într-aceea vreme ca de 18 ani, s-au întâmpalat de am auzit de on¹²⁶ Tănas cel bătrân, fiind om ca de 80 de ani, fiind că au ținut gazdă la tatăl meu Antohii Gorgul, zicând cătră tatăl meu că ar fi luat dejmă că(lu)gării mănăstirii Neamțului până în gura Roimenului.

Drept aceasta acum la această vreme cetindu-să carte de blăstăm ca să să arete cini cât va ști cu bună dreptate nerămâind vr(e)on chip de voe veghe(a)tă. Așa știu că am auzit după cum mai sus am arătat și așa mărturisăsc în frica lui Dumnezeu, cari pentru credință adivărată am pus degitul meu.

1794 iul(i)e 22

Eu, Toader Gorgul adiveresc.

Eu Vasile Luca m-am întâmpalat la ace(a)stă mărturie.

Eu, Vasile Croitori m-am întâmpalat la această mărturie.

Erei Pavăl ot Zberoia m-am întâmpalat la zăsa acestui om.

Înnainte me au venit.

Și am scris cu zi(sa) lui Toader Gorgul. <ss> Alexandru Popovici dascăl Zbero(a)e.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/26. Original; Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/18, nr. 3.

29.

1794 iulie 22

Adică eu deiaconul Costa(n)tin de sat den Bazga ci sin(t) trăitor de tr(e)izăci și unu de ani, iar vârsta me ca de cinzăci și unu de ani, dat-am mă(r)turie me la mâna părinților de la mănăstirea¹²⁷ Neamțului, precum să s(e) știe că aducându-ne carte de blăstăm de la pări(n)te mitlopol(itu)lui¹²⁸ asupra cuiu ști(e) și or fi auzit de părinți(i) lor și moși(i) lor pentru moșie mănăstirii Neamțului¹²⁹, ce este pe Bohotin și pe Cozie.

¹²⁶ Conform textului.

¹²⁷ Conform textului.

¹²⁸ Conform textului.

¹²⁹ Conform textului.

Deci pe carte de ple(s)tăm¹³⁰, ce am auzât mă(r)turisesc că am auzit de la socru-meu Năstasă a Tofanii spuîn(d) că moșie mănăstiri(i) Ne(am)țulu mergi în gios până în gura Roiminului, iar despre parte(a) Cozii acea(s)ta știu că me-(a)u arătat socru-meu cararea nemțenilor de la presaca ce este despre Tristiena și me(r)gi spre Cozie pen vă(l)cica Călugărilor și până la Jijie la gârla Călugărilor. Și aceste am auzât din întâmplare de la socru-meu care era om bătrîn ca de nouză(ci) și de ani, și spune că au fost odobași la aga Enachi, iar stăpănere am (a)pucat-o și eu de la Pilippoști <Pilipovschie/Pelipovschie> cân(d) au hotărit tot până în Ronei (?) <Romnin>. Așe știu, așe măr(t)urisesc p(r)en carte de plă(s)tem¹³¹, și pe(n)tru încredința(re) am iscălit.

Den Bazga лѢТ * ♂ ♂ ♂ <1794> ЮЛЕИ 22.

Eu dee(a)conul Costa(n)tin.

Înainte me au venit.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/27. Original; Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Neamț*, LXXIV/18, nr. 1.

30.

1794 iulie 22

Mărturie pentru Bohotin

Ifimi Marcu din satul Bazga, la vârstă ca de 60 ani, născut în satul Bohotinul, unde și tatăl seu acolo s-ar fi născut și ar fi trăit până la sfârșitul seu, au mărturisit că pentru o vâlcea ce să numește Vale(a) Călugărilor, lângă pâraul Trestiana, mai înainte curat nu știe a căror călugări se numea, iar din vreme ce au hotărât med(elnicerul) Pelipovschie parte(a) măn(ă)stirii Niamțului știe că se numește Vale(a) Călugărilor Nemțani, iar altă știință nu mai are.

Antohi sin Ursul ot tam, la vârstă ca de 45 ani, născut în Vale(a) Călugărilor, ce iaste lângă pâraul Trestiana, au mărturisit cum că ar fi auzit de la moșul seu, tatăl maicăsa, anume Vasile Toma, carile ar fi trăit peste o sută ani, cum că vale(a) aceia s-au numit Vale(a) Călugărilor Nemțani, și cum că pe vale(a) aceia au fost și prisaca mănăstirii Niamțului stăpânită din vechiu, iar hotarul de unde să începe și până unde merge nu știe, că nici acel moș al lui nu i-ar fi arătat. Ar fi mai auzit de la acel moș a lui și de Cărare(a) Nemțanilor că se suia la de la prisacă la dial spre Cozie și începutul cărării de la prisacă îl știe unde iaste, dar până la ce loc merge nu știe. Au mai arătat că ar fi auzit și de Gârla Călugărilor din șesul Jijiei, dar la ce loc iaste sau a căror călugări s-au numit nu știe.

Toader Muntianul ot tam la vârstă ca de 56 ani, Grigoraș Vlase ot tam la vârstă ca de 45 ani, amândoi născuți în Bohotin, au mărturisit că și ei au auzit de la acel Vasile Toma pentru prisaca și cărarea Călugărilor Nemțani că iaste la acel loc.

Iacov Țîrîrău din satul Scoposăni a măn(ă)stirii Niamțului, născut și înbătrânit

¹³⁰ Conform textului.

¹³¹ Conform textului.

acolo, ce zice că țin minte de la Mihai vod(ă), au mărturisit că în vreme lăcustelor di dēmult au sāmānat păpușoi pe vale dispre pâraul Trestiana, unde iaste casa călugărilor nemțani, și la vreme dejmii ar fi venit un Pascal, om al boerilor stăpânitori de Bohotin, ca să-i ia dejmă și nu i-au dat, făcând întâi întrebare de Vasile Toma, ce era trăitor pe ace vale să dea ori să nu dea. Și însuși acel Vasili Toma ar fi mersu la acel Pascal și i-ar fi zis să nu ia dejmă, că moșie iaste a călugărilor nemțani, după a căruie cuvânt nici acel Pascal n-ar fi mai adaous a supăra, și pe urmă ar fi venit un Paisie călugăru de la Niamțu de au luat dejmă.

Panaite Andrieș din satul Cozia, ce să numeșteși Roșul, născut la Bălăurești și crescut la Unghiul Gradii la malul Jijii, zice că iaste născut în zilele lui Mihai vodă când au venit F(e)renți cu unguri, au mărturisit că ar fi auzit pe un strămoș al seu, anume Neculai Spancioc, ce-au fost clucer la Mihai vodă, că spune nepotului său, adică tatălui acestue, că călugării nemțani au un loc de prisacă dispre parte(a) Bohotinului, și drumul au avut la acea prisacă de la gura Roiminului la Glod la fântâna lui Ipate. De acolo spre prisacă până în capul Rădiului Tinhuțoei și alături pe lângă Rădiu până la mărul lui Bărcăilă și de acolo la prisacă, și de la prisacă spre răsărit cam pe din sus până în zare dialului, și din zare dialului la vale spre Cozie pîn vâlcările călugărilor și până în apa Jijiei, mergând pe cărarea aceasta la gârla ce era făcută de călugări, săpată din Buzova până în Jijie. Ar fi mai auzit de la acel strămoș al lui că au mai avut călugării nemțani și alt loc de prisacă dinspre răsărit spre Braniște la Liupu, cum și pentru niște peri mari hultuiți și un ezurcan ce sint din sus și de la dial de satul Roșul alături cu drumul Liupului că tot așa i-au apucat din moșii și strămoșii lui neștiindu-se de cini sint hultuiți. Așijdearea și pentru călugării ce era(u) la prisaca dinspre Bohotin au auzit că ar fi murit de ciumă, și câți ar fi mai rămas s-ar fi dus la mănăstirea Dobrovățul, unde sfârșindu-se, înapoi n-au mai venit până când au venit un Paisie călugărul, ce-au făcut morile la gura Jijii, carile acela dejmuia și locul prisăcii din Bohotin, iar dinspre Cozie nu știe. Ar fi auzit și pe oamenii ce trăia(u) la prisaca din Bohotin zicând pentru ce nu vin călugării de la Niamțu să-ș(i) stăpâniască moșie, și le da răspuns un Pascal, om boeresc, precum că boeriul ar fi făcut schimbu cu călugării de li-ar fi dat altă moșie pentru aceasta. Au mărturisit și pentru iazul cel mare din apa Bohotin(u)lui că s-ar fi judecat călugării cu Buhuș pentru înneceare ce face moșiei mănăstirii, și cu giudecată s-ar fi tăet iazul.

Stav(a)rache Lungul ot Bazga la vîrstă de 37 ani, au mărturisit că ar fi auzit de la tatăl seu cum că din gura Roiminului în sus iaste moșie măn(ă)stirii Niamțului, dar stăpânire(a) era tot a boerilor de Bohotin, încă într-o vreme stăpâne(a) și log(o)f(ă)t(ul) Manolache Costachi, iar pe mănăstire mai cu temeu au apucat-o stăpânind din Roimin în sus, de la hotărătura lui Pelipovschi.

Ștēfan Gorgul ot tam la vîrstă de 50 ani, au mărturisit că ar fi auzit de la alții cum că au nemțanii moșie, dar de unde și pără unde nu știe, fără numai că un popa Băte lua dejmă cu numile măn(ă)stirii.

Vasile Tănase din satul Roșul, la vîrstă ca de 67 ani, crescut pe Vale(a) Călugărilor Nemțani lângă pâraul Trestiana, unde liau fost prisaca, au mărturisit cum că tatăl său i-au spus cum că acoloau fost prisaca nemțanilor, și mai pe urmă unul din boerii de Bohotin zicând că ar fi moșie sa, mergând acolo au dat foc la vro doa case ce era(u) pe

ace parte și vrând ca să dea foc și la casa tatălui acestue, nu l-ar fi îngăduit, răspunzându-i că el știe a cui iaste moșie, și după acel cuvânt s-au tras de nu i-au aprinsu casa, iar până undi iaste moșie și cât stăpânea măn(ă)stirea nu are știință. Dar pentru Cărarea Călugărilor Nemțani știe că să începi din locul prisăcii aceia și purcedi la dial di-a curmezișul spre Cozie, și se pogoară pin altă vâlcea ce să numește iarăși a Călugărilor până la pâraul Coziei. Au mai mărturisit și pentru Gârla Călugărilor ce iaste în șesul Jijii, că au auzit de la tatăl seu și de la alții că tot așa s-au numit, care moșie și la ce loc iaste, dar de cini iaste făcută și pentru cé nu știe. Au mai mărturisit și pentru doi peri mari hultuiți ce sânt în margine(a) satului Roșul dispre apusu, cum și pentru un ezurcan ce iaste lângă acei peri că iar fi spus tatăl său că tot așa ar fi apucat, dar de cini au fost hultuiți perii și ezurcanu(l) ezit nici tatăl seu nu știe. Au mai mărturisit că iar fi spus tatăl seu cum că într-o vreme un Andriian, omul vornicului Ștefan Ros(e)t, împreună și cu un Beșliaga au dus doa pietri într-un car, din care una au pus-o în movila dintre Șiraguri, iar una au lepădat-o în gura pâraului Trestienii piste altă pîiatră hotar, iar pentru stăpânirea în parte(a) Bohotinului de la ceialaltă răzmiriță încoace nu are știință pentru că n-au arat într-acolo, dar de când au hotărât treti log(o)f(e)t Ioniță Ursoianul știe că au stăpânit și călugării de Niamțu în parte(a) Cozii până în Rădiul lui Batei după linie ce didease.

Ion sin Apostul mazil din satul Roșul, la vârstă ca de 45 ani, născut la Unghiul Gradii la malul Jijii, au mărturisit că tatăl seu au avut prisacă de stupi pe vale(a) ce iaste lângă pâraul Trestiana, unde și el are acum, și ar fi auzit de la moșul seu Năstase Atofanii, ce era la vârstă ca de 80 ani și au trăit tot pe ace(a) vale, zicând că de ar veni călugării de la Niamțu li-ar spune pe unde le sânt hotarale că el le știe și li-ar arăta că de la pâraul Roiminului din gios cât să întorcu boii între capetile pământurilor acolo iaste hotarul, și iar fi mai spus că într-o vreme s-au întinsu un dejmaș boeresc până într-o vâlcică ce să numește Pârnica și apoi la anul au cuprins tot locul prisăcii călugărilor nemțani, și de atunce s-au început stăpânirea boerilor de Bohotin asupra prisăcii nemțanilor în sus. Ar fi mai auzit de la acel moș al lui spuind că mai înainte vreme iazul cel mare a lui Buhuș înneca din gura Roiminului în sus, și trăgând giudecată călugării de Niamțu ar fi tăiat iazul. Aceste li-au auzit de la acel moș al lui, iar stăpânirea călugărilor au apucat-o și el de la ceialaltă răzmiriță încoace nelipsită până în gura Roiminului, dar dinspre parte(a) Cozii până la 1786 nu știe de au avut măn(ă)stirea stăpânirea iar de atunce au stăpânit din linie ce au făcut treti log(o)f(e)t Ioniță Ursoianul până în Rădiul lui Batei, și până la vreme ce i-au gonit din stăpânire dum(nealui) post(elnicul) Mihălachi Man(u), ce țini în orândă parte(a) dumi(sale) stol(nicului) Costandin Gheuca. Pentru Cărare(a) Nemțanilor ce purcede de la prisacă i pentru Vâlcioa Călugărilor ce se pogoară la Cozie i pentru doi peri mari și ezurcanul ce sânt de la dial de satul Roșul tot asămine au mărturisit ca și Vasile Tănase cel de sus arătat. Ar fi mai auzit de la acel moș al lui spuind că într-o vreme călugării nemțani ce era(u) trăitori pe vale(a) de lângă Trestiana ar fi murit toți de ciumă, a cărora și pietrele mormânturilor li-ar fi știut, și dintr-ace pricină ar fi rămas moșie pustie. Apoi în vreme ceialalte răzmiriță când au hotărât med(elnicul) Pelipovski trăind o mătușe a acestue anume Savina însuși el au dus-o de au arătat mormânturile călugărilor.

Timoftei Cloșcă ot tam născut iar la Unghiul Gradiila vrâstă ca de 45 ani au mărturisit că iar fi spus tatăl seu pentru vale de lângă Trestiana că iaste locul prisecii călugărilor nemțani, cum și pentru cărare(a) de la prisacă că să numește a Călugărilor nemțani, și pentru vâlcioa ce să pogoară la Coziia, cum și pentru gârla din șesul Jijii că se numea tot a Călugărilor, spuind acești oameni din Roșul că unde dă gârla în Jijie iaste locul mai (i)nalt și este cunoscut că s-au sepat în vreme di demult de au abătut apa.

Acestu tacir s-au dat de acești de sus numiț(i) oameni la fața locului înaintea mea după carte de blăstăm.

<ss> Cost(an)din spat(ar).

ANI, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/18.

30.

1794 iulie 25

Adică eu Ioniț(ă) Sănduț din satul Grozăștii fiindu omu bătrânu ca de optuzăci și mai bini de ani am mărturisit prinu carte de blăstăm către părinții nemțenii ce am știut eu, fiindu atu(n)ce copilandricu, am fostu la săciri în Gura Ro(i)minului, și veni(n)du dinu giosu acestu Pascal dejmuindu și vră(n)du să triacă preste Gura Ro(i)minului în sus i-au (i)eșit înaintea acel Tănăsă a Măriți, fiindu omu bătrânu ca de șeasăzăci de ani mai bini, și au prins ai zici pentru ce treci în sus, fiindu că esti moșăe mănăstirii Neamțului și n-au nici o trebuință și hotaru(l) esti sfeșnicul și tai pinu peste Gura Ro(i)minului și apucă piscul la deal pi din gios și gura Ro(i)minului și deasupra în deal au zis că esti buoru întru unu ștejar și pricinăindu-să ei au zis acel Pascal lui Tănăsă alei citi mai mesteci că n-ai nici o trebuință să taci, că cini a ave(a) moșăi a căuta-o. Și această mărturisiri esti prinu științi mea cum și pentru cărari Călugărilor vîlce(a)o, cari cărare ce treci pisti Cozăe și mergi la Jăjăe la gârla Călugărilor. Și to(a)t(ă) această am auzit și din alți bătrâni. Am auzitu și fi(in)du trăitoriu la Jijăe la un Ungh(i)ul Gradii, avându to(a)tă hrana țarinii la Gura Ro(i)minului atunce. Aceste le-am știut și le-am mărturisit, și pentru credinți am pusu și degitul.

Eu, Ioniță Sănduț.

Și la datu acesti(i) mărturi(i) ne-am tămplat. Eu preutul Vasile; irodiiacu(l) Darii ot Grozăști.

Eu, vornecl Costantinu.

Eu, Toader Chiroșcă.

Eu, Vasile Frunză, ne-am tămplat de fați.

Și eu dascalul Costantinu ot Grozăști am scris cu zisa mai sus numitului bătrânu Ioniță Sănduț.

(17)94 iuli(e) 25.

Înaintea mea au venit.

ANI, Fond Mănăstirea Neamț, XXX/28. Original; Arhivele Naționale Iași, Fond Mănăstirea Neamț, LXXIV/18, nr. 2.

Io Alexandru Ioan Callimah v(oe)v(o)d, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldavii. Cetindu-să anafora aciasta înaintea domnii meli, s-au văzut că după cercetare ce preosvinția sa părintili mitropolit dinpreună cu cinst(it) și credincios boerul domnii meli dumi(sale) Iordachi Canta vel log(o)f(e)t, au făcut acel al șaptele hrisov din let 7121 <1613> mart(ie) 30, care mai gios prin anafora să cuprindi, nu s(e) potrivești nici cu celi mai denainte scrisori, ce sântu asupra moșii Scoposăanii, cum nici cu celi mai din urmă. Dreptu aceia nefiind nici de un folos svintii mănăstiri, și domnia me hotărâm ca acest al șaptele ispisoc să rămâi fără de nici o lucrari sau țării întărindu-să anafora aciasta și cu a noastră domniască pecete.

1798 noemv(rie) 25.

Proci 6 <2> log(o)f(e)t.

Pre înălțate doamne.

După cerirea ce au făcut cătră înălțimea ta precuvioșia sa chir Sofronie arhimandritul și starețul împreună cu tot săborul de la mănăstirea Niamț(u)lui, arătând că această sv(ânt)ă mănăstire Niamțul are o moșie anume Scoposăanii în ținutul Eșului, danie de la luminații domni pe care o și stăpânește cu bună pace întru toate sămnile și hotărâle ei după cuprinderea scrisorilor vechi.

Dar făcându-să cercetare de cătră vechilii mănăstirii în scrisorile aceștii moșii Scoposăanii s-au găsit un hrisov sârbesc de let 7121 <1613> mart(ie) 30, a căruia noimă și cuprindere iaste cu totul nepotrivită cu a celor mai vechi scrisori, cum și de cătră cele mai noo ce sint făcute în urma acestuia, iarăș să deosăbește, fiind că cele mai noo, cât și cele mai vechi scrisori și hrisoave, toate să unesc într-o înțelegire și de vreme ce au socotit că acest hrisov în vreme viitoare poate să fie de vreo străcăciune și pierdire de folosul mănăstirii, s-au rugat înălțimii tale ca prin cercetare să să pue la cale.

După care cerire rânduindu-s(e) la noi, la cercetare ce am făcut ni-au arătat întâi un hrisov de la Ieremie Moghila v(oe)v(o)d din let 7107 <1599> ghenari 1, și al doile, o carte g(os)p(o)d tot de la acest domn din let 7107 <1599> iuli(e) 3; al triile, un ispisoc de la Mihail v(oe)v(o)d din let 7108 <1600> fevr(uarie) 17, ce scriu că au miluit pe sv(ânt)ă mînăstire Niamțul cu o moară ci iaste la gura Jijiei, unde cade în Prut și pe Cracău o săliște ci să chiam(ă) Săvcăuții, unde au fost Samoil vătamanul.

Al patrali ni-au mai arătat o tălmăcire di pe un ispisoc sârbescu de la Sămion Moghila v(oie)v(o)d din let 7117 <1609> av(gu)st 1, ce scrie cătră Buzul ce au fost părcălab ca să margă și să pue stâlpi pe unde au fost hotărât mai înaintea Roșca vornicul, și să aliagă acest loc pe de amândoo părțile Jăjii până la Prut.

Al cincile ni-au arătat și mărturie hotarnică de la numitul Buzul ce scrie că mergând după poroncă au ales și au stâlpit călugărilor de la mănăstirea Niamțului hotar în braniște pentru cât(i)va oameni ce vor fi șazători înpregiurul unor mori ce în gura Jăjii, precum li-au făcut lor hotar și Roșca vornicul. Deci strângând oameni buni și bătrâni de pinpregiur, așa au arătat cu sufletile lor pe unde au știut că au hotărât Roșca vornicul.

Începându-să hotarul pe din gios de gura Jăjii, din Prut la dial până la o piatră cu boor, și de acolo drept dialul în sus pe diasupra Voloacăi Cărlanului, și de acolo tot pe supt făget în sus până la Voloaca Bohotinului, și de acolo la vale până la o piatră cu boor între drumuri, și de acolo drept piste Jăjie și piste câmp, până la Prut în Unghiul Mancifului, și de acolo Prutul în gios pân(ă) la gura Jăjii.

Al șasăle, ni-au mai arătat o tălmăcire di pe un ispisoc sârbesc de la Costandin Moghila v(oe)v(o)d din let 7117 <1609> iuli(e) 14, ce întărește sv(i)nteii mănăstiri Niamț(u)lui stăpânirea după sămnile ce s-au arătat mai sus în mărturie hotarnică a Buz(u)lui părcălab.

Al șaptele iaste hrisovul ce s-au arătat mai sus, de la Ștefan v(oe)v(o)d din let 7121 <1613> mart(ie) 30, ce scrie că au miluit pe sv(â)nta mănăstire Niamțul cu un loc din pustiiu în gura Jăjiei, unde cade Jăjie în Prut, din gios de sfârșitul braniștei, ca să-ș(i) facă acolo sat și să s(e) numască (loc deschis lăsat), care acel de mai sus scris loc zice că au fost al domnii sale drept domnesc supt ascultare cătră braniște. Și au trimis domnie sa pe boeriul domnisale Sturza post(elnic) și Ionașco r̂ log(o)f(e)t și au hotărât și au stâlpit tot cu sămne. Iară hotarul acelui de mai sus scris loc de pustie să începe din gios de gura Jăjii, din malul Prutului de la un plop, ce iaste într-însul bour, de acolo drept cătră apus peste drum la dial până la o piatră, de (ai)ci la vârful dialului în pisc până la altă piatră ci iaste supt un stejar cu bour, iară de acolo drept în sus pe culme până la un stejar cu boor ci iaste mai din gios de malul văi(i) Ursului, și până la alt stejar cu boor ci iaste pe malul altei văi, și tot în sus piste drum până la un stejar ci iaste într-însul boor. Iar de acolo drept cătră răsărit piste păduri supt dial la margine(a) pădurii până la un stejar cu boor, și până la alt stejar cu boor, și până la o piatră, și piste drum drept piste șăs până la malul Jăjii, până la un stejar cu boor. Deci piste Jăjie și piste șăs până la doi stejări cu bouri la margine pâraului Ursului, de acolo drept până la malul Prutului pe din gios de Unghiul Mancifului până la un stejar ce-i într-însul boor, iar de acolo drept în gios la malul Prutului iarăș la gura Jăjii la malul Prutului până la acelaș plop ce iaste cu boor, unde să închei tot hotarul.

Pre înălțate doamne fiind că acest al șaptele ispisoc să cunoaște că nu iaste făcut după urmare celor de mai înainte, cum nici după acestor ce să arată în gios, care sint făcute în urma acestuia, dar sint unite la înțelegiri cu cele de mai înainte.

Al opta, o tălmăciri di pi o carte g(os)p(o)d de la Radul v(oe)vod din let 7125 <1616> sept(emvrie) 14. Al noăle tij o tălmăciri di pe o carte g(os)p(o)d de la Gașpar v(oe)vod din let 7128 <1619> oct(omvrie) 21. Al zăcile, tij o tălmăciri di pe o carte g(os)p(o)d de la Alexandru Ilieș v(oe)vod din let 7129 <1621> ghenari 8, ci întăresc și aceste(a) stăpânire(a) sv(i)nteii mănăstiri tot pe sămnile celor de mai înainte. Iar pe cel al șaptele ispisoc nici cum nu-l pomenesc, nici îl arată.

Am socotit cu nu poate să fie nici de o trebuință mănăstirii, de vreme ci nu să potrivește atât cu cele de mai înainte, cât și cu celi di pe urm(ă) ispisoaice. Întâi pentru că scrie că au miluit pe sv(â)nta mănăstire cu loc din pustiiu, dar acest loc era a mănăstirii de atâta ani stăpânit după scrisorile ce s-au arătat. Al doile că sămnile ce să arată prin ispisocul al șaptele nu urmiaz(ă) celor de mai înainte și celor di pe urm(ă), ci lăsându-le

arată altile cu care înstrăineaz(ă) din drept locul mănăstirii.

Deci noi așa am găsit cu cale că sv(â)nta mănăstire să-ș(i) stăpâniască moșie Scoposăanii cu toate hotarile ei după scrisorile ce sint făcute mai înainte și pe urm(a) hrisovului al șaptilor, care să unesc toate într-o înțelegire, iar ispisocul al șaptilor să rămâe făr(ă) de nici o puteri sau lucrare. Iar ce desăvârșit hotărâre rămâne la preînaltă înțelepciune înălțimii tale.

1798 noem(vrie) 20.

Al înălțimii tale cătră D(u)mn(e)zău rugătoriu.

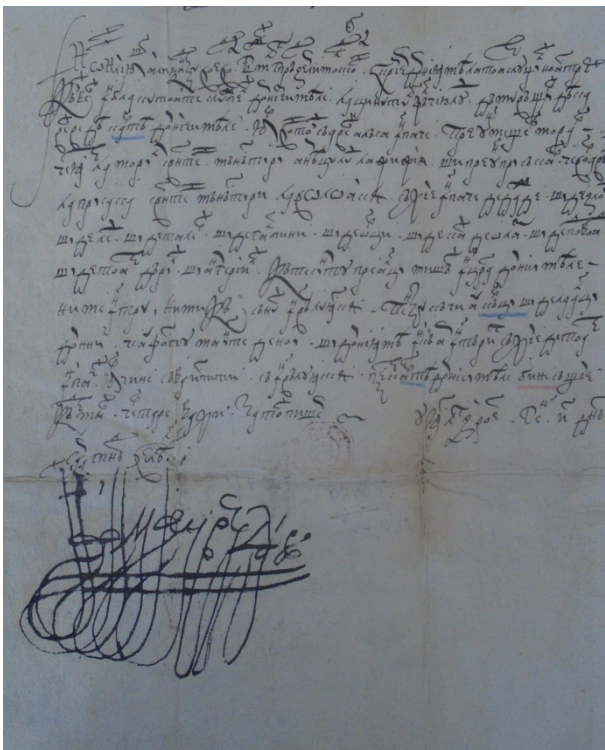
<ss> Iacov mitropolit Mold(a)vii.

Și plecat slugă.

<ss> (...) vel log(o)f(e)t.

<Pe verso-ul filei a doua>: 1798 noemv(rie) 23. Anaforaoa mitropolitul(ui) Iacov cu rezoluția domnească.

ANI, *Fond Mănăstirea Neamț*, XXX/29. Original, difolio.

Documentul nr. 1 (8 ianuarie 1667)

Doc. II. N. 69.

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a liturgical or legal document. The text is written in a cursive style with many abbreviations and signs. A red octagonal seal is visible in the lower right quadrant of the page.

<https://biblioteca-digitala.ro>

ASISTENȚA MEDICALĂ DATĂ DE SERVICIUL SANITAR ROMÂN ÎN RĂZBOIUL DE ÎNDEPENDENȚĂ DIN 1877-1878

Andrei Aldea*

„Provocăm război ca să trăim în pace.”
Aristotel

L'assistance médicale fournie par le Service Sanitaire Roumain pendant la guerre d'indépendance de 1877-1878 Résumé

Dans cet article, l'auteur souligne le rôle du Service Sanitaire dans la protection et les soins aux soldats roumains pendant la guerre d'indépendance, mais aussi comment s'organisait la médiane militaire roumaine jusqu'au conflit russo-roumain-turc.

Un rôle essentiel, souligné par l'auteur, dans l'organisation du Service Sanitaire et sa direction pendant la guerre a été joué par Carol Davila, un médecin dévoué à l'armée roumaine, même que s'il n'était pas d'origine roumaine.

Mots-clés: *Service Sanitaire, Générale Carol Davila, médecines, chirurgiens, hôpitals, ambulances.*

Cuvinte cheie: *Serviciu Sanitar, General Carol Davila, medici, chirurgi, spitale, ambulanțe.*

Constituția României prevede la articolul 1 alin. (1) că: „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil”. Această reprezentare, care unora le pare banală, normală, altora această propoziție a fost un deziderat greu de atins și uneori foarte îndepărtat, pentru care au muncit și luptat și, nu de puține ori, au sacrificat lucrul cel mai de preț – viața.

Istoria patriei este plină de semeni de-ai noștri care au avut ca țel de viață România independentă și suverană. Nu puține au fost momentele în care poporul, în frunte cu conducătorii lui, s-au ridicat pentru neatârarea neamului. Pentru ca acest deziderat să se poată îndeplini trebuie să amintim cel puțin cinci momente de importanță deosebită. Astfel:

Anul 1821, mișcarea populară condusă de Tudor Vladimirescu a avut drept urmare îndepărtarea regimurilor fanariote de la conducerea

---

* Col. (R) dr. Andrei Eugen Aldea

Principatelor.

Anul 1848, mișcarea revoluționară a boierilor tineri, școliți la facultățile din principalele capitale europene, aduce ideile iluministe și progresiste din vestul Europei pe meleagurile noastre, chiar dacă nu au avut un câștig imediat, ele au determinat progresul societății române.

Anul 1859 a adus mult visata unire a celor două țări române, Moldova și Țara Românească, sub un singur sceptru și domn pământean, col. Alexandru Ioan Cuza și sub un singur guvern și parlament, unificând instituțiile și structurile naționale.

Anul 1877 a adus, după jertfa poporului, eliberarea de sub suzeranitatea Turciei, și cucerirea independenței naționale.

Și în fine... Anul 1918 marchează întregirea teritoriului și a neamului românesc prin crearea României Mari ca stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.

Azi vom încerca să aducem un modest și pios omagiu celor care au luptat pentru independența țării, printr-o scurtă prezentare a faptelor petrecute în acea perioadă. Aceeași recunoștință și pentru *soldații în alb*, medici, farmaciști, infirmieri, felceri, brancardieri și a tuturor celor care în timpul războiului au avut o triplă datorie: de soldați, de apărători ai sănătății semenilor și, nu în ultimul rând, de oameni cu suflet mare și curat, cu dragoste de țară și cu puternice sentimente umaniste de prețuire și grijă față de soldați.

Începutul modernizării.

Doctorul Carol Davila (G. Barbu, *Cu ambulanțele la '77*)

Povestirea noastră începe în anul 1853, anul în care tânărul medic Carol Davila, pe numele său Carlo Antonio Francesco D'Avila, sosește în Țara Românească la invitația domnitorului Barbu Știrbei. Acesta din urmă a solicitat decanului Facultății de Medicină din Paris să detașeze, în țara noastră, un medic militar pe o perioadă de trei ani. Misiunea sa era aceea de a organiza Serviciul Sanitar în cele două componente ale sale: partea civilă și partea militară.

Prima mare încercare a armatei române, deci și a Serviciului Sanitar, a fost anul 1859. Unirea Principatelor ar fi putut atrage conflicte armate în care partea română ar fi fost unul din beligeranți. Realitatea a ocolit tânărul stat de o astfel de încercare, dar reorganizarea armatei sub domnitorul Cuza a fost necesară și a inclus implicit și reorganizarea Serviciului Sanitar în condițiile

unificării structurilor militare ale Principatelor Unite.

Primele intrate în acest proces au fost spitalele (lazaretele), mai ales cele aflate în orașele care aveau regimente stabile, precum București, Craiova, Galați, Iași. Aceste spitale civile putea deveni militare – în caz de necesitate – pentru tratarea răniților și bolnavilor militari, până la completa lor vindecare.

Acestea au fost dotate cu materialele sanitare necesare desfășurării activităților specifice. Astfel, de exemplu, în anul 1857 spitalul ostășesc din București a primit un aparat pentru anestezie cu eter. Din Franța sosesc zece truse de chirurgie cu un inventar de 18 instrumente fiecare; o trusă de amputație cu 45 de instrumente; o trusă de autopsie și una de disecție. Tot din Franța vin și trusele de chirurgie militară. Un loc aparte l-a reprezentat trusa de „*lucrări microscopice*” și trusa de cercetări de medicină legală.

Farmaciile militare, ca farmacii de campanie, au fost dotate cu mici depozite în care se aflau materiile prime pentru prepararea medicamentelor. Suntem în etapa de folosire în exclusivitate a recepturilor, neexistând medicamente cu forma de prezentarea de azi.

O nouă concepție.

Tabăra de la Florești (actualul județ Prahova), înființată în anul 1859, a fost o veritabilă repetiție pentru ceea ce va urma. Aceasta a fost asigurată cu un spital de câmp și cu șase farmacii regimentare. Spitalul a fost organizat după model francez și era alcătuit din trei barăci așezate paralel, dispuse pe o alee. Avea 150 de paturi împărțite în patru secții, conduse de medici militari ajutați de elevii de la medicină. Aici au fost concentrați circa 12.000 de oameni. În continuarea acestui tip de exercițiu militar au urmat, în anul 1861, tabăra de la Colentina și, în anul 1863, mare tabără de la Cotroceni. Întreaga activitate de organizare și reglementare a activităților medicale a fost elogiată de domnitorul Al.I. Cuza, care a remarcat asigurarea medicală și eforturile depuse de medici și personalul auxiliar al taberei.

La data de 3 decembrie 1860, prin decret domnesc, dr. Carol Davila este numit Inspector General al Serviciului Medical Militar din Principate, cu cele două componente ale sale: cel din Moldova și cel din Țara Românească, iar la 25 august 1862 administrațiile sanitare din cele două țări se unesc în „*Direcțiunea generală a serviciului sanitar*”. Dr. Davila a avut ca vice-inspector al noii structuri pe dr. Iacob Felix. Dr. Davila a condus întregul sistem medical militar pe parcursul războiului de independență, de pe câmpul de luptă. În țară, spitalele militare și civile erau conduse de dr. Ștefan Capșa, Directorul General al Serviciului Sanitar Civil. Conlucrarea dintre cele două sisteme nu s-a dovedit întotdeauna eficientă. Această stare de

lucru fost „remediată” de primul ministru I.C. Brătianu prin trimiterea unui medic militar la Turnu Măgurele pentru a „face legătura” dintre sistemul sanitar militar de pe front ce trimitea răniți și Serviciul Sanitar Civil responsabil cu transportul acestora către sistemul spitalicesc din țară.

Pregătirea sanitară a trupelor, precum și pregătirea cadrelor medicale și sanitare din armată a continuat. În premieră pentru armata română, în fiecare duminică, în parcul Cișmigiu aveau loc exerciții pentru acordare primului ajutor răniților, aplicarea ligaturilor, aplicarea aparatelor de îngrijire a fracturilor și diferite tipuri de pansamentelor. În cadrul acestor exerciții un loc aparte l-a ocupat transportul răniților de pe câmpul de luptă.

Carol Davila a jucat un rol esențial și în întocmirea și aplicarea unei legislații atât de necesare domeniului sanitar. Amintim că în baza raportului Inspectorului General, la 18 octombrie 1874 este semnat decretul domnesc de către domnitorul Carol I cu privire la aderarea României la „*Convenția de la Geneva în privința ajutorului acordat răniților în timp de răzbel*”.

Anul 1876 aduce două mari înfăptuiri și anume:

- în data de 4 iulie 1876 s-a înființat „*Societate națională de Cruce Roșie*”, sub conducerea prințului Dimitrie Ghica, cu sediul în actualul spital Colțea din București. Actul de înființare a fost semnat de mari personalități ale timpului, printre care amintim pe Nicolae Kretzulescu, George Cantacuzino, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Dimitrie Sturza, dr. Carol Davila.

- România trimite pe câmpul de luptă, în războiul sârbo-turc, un spital încadrat cu medici, personal auxiliar și materiale sanitare necesare acordării îngrijirii medicale a răniților. De remarcat că la nici trei săptămâni de la înființare Crucii Roșii, în data de 3 septembrie 1876, pleacă prima ambulanță într-o misiune umanitară pe frontul sârbo-turc la sud de Dunăre. Misiunea ambelor entități medicale a fost de a acorda ajutor medical militarilor răniți indiferent de tabăra din care proveneau.

Nevoia de personal calificat.

La sosirea sa în țară dr. Davila găsește următorul personal medical militar: 15 medici, 4 chirurgi, 7 felceri și 4 spițeri. Asta însemna că unui medic îi reveneau aproximativ 800 soldați, iar unui chirurg cam 3.000 de soldați. Această stare este total nesatisfăcătoare și îl determină pe Davila să mărească constant numărul de elevi ai Școlii naționale de medicină de la 50 în anul 1859, la 147 în anul 1865. În anul 1861, printr-un Ordin de zi, organizarea școlii de medicină trece „*întocmai ca școala militară*”. Elevii vor fi înscriși în mod automat în evidențele regimentelor ca soldați. Regulamentul din 1858 prevedea că numai elevii școlii de medicină erau îndrituiți să facă „*serviciul spitalelor*”, iar din toți elevii erau opriți în armată

numai cei mai buni. Pentru instruirea personalului medico-chirurgical mediu necesar armatei, s-a luat hotărârea de a transforma școala ostășească de mică chirurgie de la Mihai Vodă într-un așezământ corespunzător pentru o astfel de instruire. Doi ani mai târziu, în 1858, s-a reînființat vechea școală de „*învățare a felceriei*”. Elevii acestei școli erau recrutați dintre calfele și ucenicii bărbierilor. În anul următor, 1859, s-a început organizarea unui corp auxiliar al Serviciului Sanitar. Acesta a fost compus din soldați trimiși de regimentele lor cu obligația de a avea minim 6 luni de serviciu militar efectuat. După o pregătire de un an, s-a format un nucleu de 60 de infirmieri ce aveau să fie „*compania de infirmerie a serviciului sanitar*”. Scopul principal era de a îngriji soldații bolnavi. Ulterior și-a schimbat denumirea în „*Compania sanitară*”, structură pe care o vom găsi în activitate în timpul Războiului de Independență.

Nevoile de personal calificat determină Consiliu Superior al Instrucțiunii, la data de 21 septembrie 1861, să reorganizeze Școala Națională de Medicină în două cicluri:

- o școală elementară pentru formarea de subchirurghi, necesari ca personal mediu, cu o durată de doi ani, ce primea elevi de 15 ani, absolvenți a două clase de gimnaziu.

- o școală pentru pregătirea licențiaților în medicină, ce primea elevi de 16 ani, absolvenți a patru clase de gimnaziu.

Absolvenții din prima categorie din titlu de subchirurghi cls. II se vor numi sergenți majori sanitari, iar titlul de subchirurghi se acorda absolvenților din cel de al doilea ciclu.

După aprilie 1875, odată cu creșterea numărului de medici, dar și de personal mediu, s-a ajuns ca fiecare din cele patru divizii active să aibă câte o companie de sanitari.

Înzestrare, structură și obligații.

Concomitent cu sporirea capacității umane din Serviciul Sanitar militar, a continuat și înzestrarea cu tehnici, echipamente și materiale necesare, care și-au dovedit utilitatea în viitorul foarte apropiatului război. Unele surse arată că dr. Davila a adus primele trăsuri-ambulanțe în jurul anului 1869 din Anglia. Participarea lui la războiul franco-prusac din 1870-1871 și revenirea sa în țară a avut ca urmare cea mai amplă activitate de dotare cu materiale pentru compania sanitară din armata română a timpului. Cu ocazia Expoziției Internaționale de la Viena, din anul 1873, Inspectorul General a comandat și a adus în țară șapte furgoane mari și trăsuri pentru transportul răniților. Tot atunci comandă și aduce panere (coșuri) de diferite mărimi acoperite cu pânză smolită pentru a fi folosite în transportul materialelor

sanitare. Instrumentele și trusele au fost aduse – așa cum am arătat – de la Paris, iar materialele consumabile au fost procurate de la diferite manufacturi din țară.

Procesul de dotare a armatei a continuat mai mulți ani. În anul 1876 Davila aduce de la Viena numeroase corturi mari pentru pacienți și corturi mici pentru medici.

În paralel cu activitățile de dotare, dr. Davila s-a ocupat și de stabilirea principiilor tactice sanitare pe câmpul de luptă. Enumerăm, spre exemplificare, câteva dintre aceste principii:

- ambulanțele trebuie apărute de focul inamic printr-un obstacol natural, adăpostite în case, bordeie, barăci, corturi etc.

- aprovizionarea se face din depozitul central al armatei sau din depozitul de rezervă al ambulanței.

- răniții se vor aduna la „*locul pentru pansament*”, unde erau îngrijiți de medicul de regiment; aducerea lor de pe câmpul de luptă era efectuată de brancardierii regimentului.

- primul ajutor se dădea la „*ambulanța sedentară*”.

- medicul superior studia harta, după ce primea informațiile despre atacul ce va urma, și hotăra amplasarea ambulanței; pentru luptele neanunțate medicii se adaptau după împrejurări.

- se amenajau „*locuri de culcare*” pentru pacienți.

- se amenajau locurile de depozitare ale vinului și rachiului „*slăbite cu apă*”.

- ce puteau efectua medicii în acest prim loc de adunare a răniților: compresionile hemoragice, ablația sau îndepărtarea membrului detașat parțial, închidere rănilor penetrante prin bandaje, imobilizarea unei fracturi; astfel pansați răniții erau așezați pe brancarde și evacuați.

- în retragere medicii aveau obligația să ridice absolut toți răniții și să nu-i abandoneze.

Numărul mare de răniți și multitudinea de operațiuni efectuate au determinat apariția a 80-100 de brancardieri la o ambulanță. La ambulanță pacienții se împart în două categorii:

- *răniți ușor* – erau pansați și ori se întorceau la unitatea lor, ori plecau cu trenul sanitar spre zona din spatele frontului.

- *răniți grav* – de ei se ocupau medicii imediat, cei mai mulți dintre ei trebuiau repede operați.

La ambulanță medicii se împart în două categorii, după activitatea desfășurată:

- un medic efectua triajul medical.

- un medic, după încetarea luptelor, trebuia să culeagă răniții de pe câmpul de luptă cu sprijinul brancardierilor; obligația medicului era ca nici un soldat rănit nu trebuia să rămână pe câmpul de luptă peste noapte.

Pe lângă activitatea medicilor și a personalului mediu medical, o activitate deosebit de meritorie au avut-o și farmaciști și ofițerii de intendență, având în vedere că deja compania sanitară trecuse de 300 gradați și soldați care trebuiau puși la drepturi de hrană, echipament, materiale de igienă personală, cazare, etc.

Un rol important în dezvoltarea asistenței medicale în rândul armatei l-a jucat și spitalul, ca entitate cu paturi. La început a avut valoarea unei infirmerii. Dezvoltarea lor a dus la apariția „*spitalului oștirii*”. Înființate în perioada 1830-1831, acestea au funcționat pe lângă regimentele din București, Iași, Craiova și Ploiești. Un pas ulterior în dezvoltarea lor a fost apariția celor de garnizoană, dispuse inițial pe malul stâng al Dunării, la Turnu-Severin, Zimnicea, Giurgiu, Călărași, Brăila. Acestea au format cordonul sanitar al țării, având și un rol de carantinare.

La 13 septembrie 1831, domnitorul țării l-a însărcinat pe șeful oștirii, spătarul Alexandru Ghica, să organizeze de urgență „Spitalul pentru oastea pământească”. Acesta s-a numit „Lazaretul Regimentului 1” și se afla în cadrul mănăstirii „Mărcuța”, apoi în 1833-1834 a fost instalat la mănăstirea Mihai Vodă. Aici se produce unificarea cu spitalul regimentului 2, devenind cel mai mare spital al oștirii. Primul șef al noii instituții a fost col.dr. I Georg Johann Andreas von Grüнау, ce asigură conducerea spitalului. Medicul vienez Johan Nepomuk Mayer conducea Serviciul Sanitar Militar din țară. În Moldova col.dr. Jacob Czihac, venit din Cehia, a organizat Serviciul Sanitar Militar din acest principat. Creșterea importanței, în strânsă legătură cu diversificarea sarcinilor, au dus la transformarea sa în Spitalul Central al Oștirii din Muntenia, devenind for medical de tratament de importanță deosebită. Tot aici se efectua și pregătirea personalului sanitar mediu. Rechiziționarea de către turci, după anul 1848, a determinat mutarea sa în mai multe case particulare de pe Podul Calicilor (Calea Rahovei de azi) și de pe Ulița Bibescului (azi nu mai există).

Începând cu anul 1859 și până în 1883, spitalul funcționează într-un local din strada Știrbei Vodă, actuala clădire a Direcției Naționale Anticorupție.

Transformările acestui spital continuă. La 12 noiembrie 1849 se desființează barierele dintre secții. La 25 august 1851 activitatea se va împărți în două – secția medicală (condusă de dr. Vartiadi) și secția chirurgie (condusă de dr. Vilman). O nouă reorganizare a activității a dus la

apariția secției de cronici și a celei de acuți, păstrându-se și prima împărțire. În 1859, la intervenția doctorului Davila, se înființează o secție pentru ofițeri, restul rămânând pentru trupă.

Domnitorul Al.D. Ghica pune piatra de temelie pentru un viitor spital al oștirii pe un teren de la „*Fântâna Boului*”, ce aparținea armatei. Istoria acestui teren este controversată. Unii istorici susțin că aici ar fi existat o vie a boierilor Golești, alții susțin că terenul ar fi aparținut farmacistului Witting. Cu multă trudă construcția a fost terminată în câțiva ani. La darea în folosință erau 500 paturi egal repartizate pe cele cinci secții – trei de medicală, una de chirurgie, una de venerologie. La acestea se mai adaugă secția de oftalmologie și farmacia centrală. Trebuie arătat că fiecare secție a avut farmacia proprie. Tot aici, la etajele superioare, se afla școala de medicină, iar la mansardă erau spațiile de locuit destinate medicilor. În același timp, spitalul a devenit baza de învățământ pentru elevele Școlii de Cruce Roșie.

În concluzie, putem spune că Serviciu Sanitar Militar s-a dezvoltat considerabil încă din etapa inițială, atât din punct de vedere al dotării tehnice, cât și din punctul de vedere al încadrării cu specialiști. Efortul uman depus de numeroși specialiști, dar și de oamenii de rând, cu pasiune, inteligență și dragoste de țară și-au dovedit utilitatea în confruntarea militară de anvergură la care va participa armata română în ultima parte a secolului al XIX-lea. Deși efortul financiar a fost deosebit pentru cumpărarea și înzestrare Serviciului Sanitar cu cele de trebuință, necesarul a fost mult mai mare decât posibilitățile limitate ale țării.

Structura medicală de la începerea războiului.

Anul 1876 aduce noi modificări în organizarea oștirii române și implicit a Serviciului Sanitar. Astfel, încă din toamna acestui an, cele patru divizii militare au avut în organizarea lor câte un serviciu sanitar propriu ce cuprinde și o ambulanță divizionară.

La începutul anului următor, 1877, serviciul sanitar militar avea următoarea structură: Inspector general, șef al serviciului sanitar; 5 medici principali, șefi ai spitalelor oștirii; 24 medici de regiment cls. I și cls. a II-a, încadrați la spitalele de garnizoană și la regimente; 46 medici de batalion cls. I și cls. a II-a erau încadrați la spitalele de garnizoană și la regimente, dar și la batalionul de geniu, la escadronul de tren, la flotilă și la școli; 29 subchirurghi; 13 farmaciști; 23 subfarmaciști.

În cadru pregătirii pentru război a început încadrarea formațiunilor militare de rezervă cu personal medical. În corpul medical s-au înscris voluntari medici și studenți. Studenții mediciniști de la Paris au decis a veni

în țară și a se înrola voluntari. În perioada războiului, în Bulgaria, au acționat aproape toți foștii elevi ai Școlii de medicină, iar în țară au activat medicii civili indiferent de spitalul de la care proveneau. A fost chemați toți sanitarii și bărbierii sanitari care au făcut instrucție cu dr. Davila în perioada 1869-1876.

Decretul domnesc din 11 aprilie 1877 prevedea numirea de „*batalioane de miliție*”. Structura nou creată a medicilor demisionați din armată, precum și a medicilor civili, a acoperit cele 12 posturi de medici de batalion cls. I și cele 45 posturi de medici de batalion cls. a II-a.

Schema de funcționare a Serviciului Sanitar Militar în perioada aceea a cuprins două componente, una fixă și una mobilă.

1. Componenta fixă era formată din:

- instituții sanitare stabile – *Spitalul de garnizoană* în București, Craiova, Galați, Iași; norma a fost de un pat pentru opt militari. Un astfel de spital avea 630 de paturi, 600 pentru trupă și 30 pentru ofițeri. Cele 600 de paturi au fost împărțite în mod egal între cele trei secții ale spitalului.

- instituții sanitare temporare – *Spitalul temporar* se organizează acolo unde este nevoie pe trei linii; prima fiind cea mai aproape de linia frontului. Poate avea sau nu tren pentru transportul răniților și a materialelor sanitare. În caz afirmativ acesta putea fi alcătuit din cel mult 32 trăsură.

- instituții sanitare temporare – *Spitalul de etapă* se constituie între liniile medicale atunci când distanțele dintre furnizorii de sănătate sunt prea mari, depășind mersul o zi cu trăsura sanitară.

- *infirmeria regimentului* – amplasată în locul de dispunere a regimentului.

2. Componenta mobilă formată din șase ambulanțe repartizate în următorul mod: una pentru fiecare divizie, una la Marele Cartier General, una în rezerva Corpului II de Armată operațional. În timpul războiului au fost atașate armatei, în urma donațiilor, ambulanțele asociațiilor patriotice de asistență.

Componenta mobilă este completată de „*trenul spitalului de război*”, destinat transportului de bolnavi și răniți de la linia frontului până la cea mai apropiată cale de comunicare mai rapidă pentru grăbirea evacuării. Aceasta este compusă din 30 trăsură de ambulanță și 16 trăsură pentru materiale, medicamente, instrumentar, cazarmament și alte materiale necesare unei bune activități medicale.

Încadrarea unei ambulanțe divizionare: un medic șef cu grad de colonel, 3 medici de regiment, 8 medici de batalion, 2 subchirurghi, un farmacist, un subfarmacist, un ofițer de intendență, 8 sanitari. Dotarea unei

ambulanțe divizionare: 8 trăsură și furgoane pentru transportul răniților (la nevoie carele ce aduceau mâncare sau diferite materiale, la întoarcere puteau transporta răniți spre spitalele de garnizoane din interior), 10 corturi mari pentru răniți, 4 corturi mici pentru medici, un cort pentru intervențiile chirurgicale, un cort pentru depozitarea materialelor, 12 brancarde și 4 coșuri cu materiale pentru fiecare regiment. Fiecare sanitar avea asupra sa o trusă de pansamente și un bidon de vin îndoit cu apă.

Revenind la decretul domnitorului din 11 aprilie 1877, trebuie arătat că acesta prevedea 75 de articole necesare trupei, din care mai mult de jumătate erau în legătură cu asigurarea medicală.

La declanșarea mobilizării existau trei trenuri CFR care au fost dotate cu paturi și tărgi, devenind trenuri sanitare. Acestea erau compuse din zece vagoane de clasă și de marfă. Vagoanele de clasă erau destinate ofițerilor și personalului trenului. În vagonul de marfă erau instalate 8-10 tărgi, pentru răniții grav, și bănci pentru cei mai puțin gravi.

Rețeaua spitalelor.

Centrul sanitar de la Turnu Măgurele.

Pe perioada întregului război, dar și după încetarea focului, principala organizare de spital de pe teritoriul românesc a fost cea de la Turnu Măgurele. Acesta era format din mai multe „lazarete”. Întreaga activitate a tuturor spitalelor a fost condusă de prof.dr. I. Felix. Cel mai de seamă a fost spitalul situat în cazarma dorobanților. Cazarma era situată pe faleza Dunării. Avea forma literei E și era situată în partea de est a orașului. Clădirea s-a pretat foarte bine acestei funcționalități: avea camere înalte, ferestre mari ce permiteau o aerisire foarte bună, holuri largi aerisite. În spital au existat 100 paturi. Clădirea avea două etaje. La parter lucra dr. G. Dianu. Primul etaj era rezervat răniților grav. Aici lucrau doi doctori maior, dr. Hahn și dr. Economu. Ca infirmiere lucrau numai voluntare. De remarcat că în spital se foloseau metodele de antisepsie, mai ales la bolnavii cu fracturi vechi deschise și neconsolidate.

Al doilea ca mărime a fost spitalul Societății de Cruce Roșie, situat la 500 m în afara marginii de est a orașului, cu 180 paturi în barăci și 12 corturi mari. Prima baracă cuprindea spații pentru adăpostirea personalului, săli de operații și spații pentru farmacie. Celelalte trei barăci aveau fiecare câte 60 paturi. La început personalul era compus din zece medici, zece infirmieri, doi farmaciști, 12 surori de caritate, 30 călugărițe și 30 călugări. Spitalul a avut și o dotare de excepție, ținând seama că el funcționa și ca depozit de materiale sanitare necesare frontului.

A apărut refuzul soldaților de a fi operați. Pentru rezolvarea acestei

situații, dr. Fialla a cerut părerea primului ministru. I.C. Brătianu a dat verdictul tranșant: „*Suntem datori a conserva viața ostașului nostru; îi vom impune militarăște căutarea medicală*”.

Spitalul al doilea „Independența”, donația comitetului de femei condus de d-na Maria Rosetti, cu 100 paturi. Acest al doilea spital Independența a fost situat în clădirile unui anume Svoranu. Aici au fost montate 50 de paturi. Celelalte 50 de paturi au fost puse într-o magazie de zid, amenajată corespunzător. Directorul spitalului era dr. I.C. Polichronie. Au mai activat și doi medici străini: I. Plateau și Pattison. Interesant de arătat că în spital a funcționat o invenție a dr. Lister, un aparat care confecționa fâșii gipsate în numai două ore. Acest spital se numea „Independența 2” deoarece la Craiova, cu puțin timp înainte de acesta de la Turnu Măgurele, a fost format primul spital cu același nume. De remarcat că ambele spitale au fost înființate cu fonduri primite prin subscripție publică de care s-a ocupat dna. Maria Rosetti, soția reputatului om politic I.C. Rosetti, pe atunci președintele camerei deputaților.

Comitetului Așezămintelor Spitalicești al Femeilor din Iași a hotărât înființarea unui spital de campanie la Turnu Severin, lucru care s-a întâmpla în data de 15 august. Bani și celelalte materiale necesare unui spital au fost colectați de comitetele de femei din Moldova, de la Piatra Neamț, Bârlad, Tecuci și alte orașe. A fost amplasat în grădina „Raymond” din Turnu-Măgurele. Format din 4 corturi mari și un pavilion, cu 50 paturi. Pe durata funcționării lui au fost internați și tratați 145 de răniți grav.

Căderea Plevnei și mutarea frontului a modificat presiunea medicală pe spitalele din Turnu Măgurele, fapt ce a dus la restrângerea activităților, cu urmarea firească de închidere a lor (Ianuarie 1878).

În încheierea micului capitol despre Centrul sanitar de la Turnu Măgurele trebuie să amintim bilanțul întregii activități din oraș. De la înființare și până în data de 15 decembrie 1877 au fost internați 10.604 pacienți, din care români au fost 8.815, ruși 187, iar turcii au fost în număr de 1.602. Pe tipul de afecțiuni bilanțul arată: 7.072 bolnavi și 3.532 răniți în lupte. La data de 15 decembrie 1877 sub îngrijire spitalicească mai erau: 924 turci, 580 români și 24 ruși. Din cifrele publicate în rapoartele doctorului Iacob Felix reiese că ponderea cazurilor rezolvate în spitalele militare a fost mai mare decât în spitalele private.

Spitale din țară.

Datorită aglomerării din spitalele capitalei, Ministerul de Război a hotărât descongestionarea așezămintelor spitalicești, fie ele permanente, fie temporare. Inspectorul Alexandru Marcovici a fost numit a face trierea

bolnavilor, astfel:

- cei care aveau nevoie de îngrijiri medicale și puteau suporta transportul erau trimiși în alte spitale din țară, mai aproape de zona de reședință.

- cei care erau în convalescență erau lăsați la vatră.

Directorul General al Serviciului Sanitar Civil, dr. Ștefan Capșa, a depus mari și constante eforturi pentru ca autoritățile locale să înființeze comisii sanitare conduse de prefecți, care aveau puterea de a înființa spitale temporare în localitățile respective, să alcătuiască bugetul necesar, să rechiziționeze tot ce este necesar pentru buna desfășurare a actului medical. S-au luat măsuri pentru a mări capacitatea de cazare a spitalelor existente. S-a grăbit intrarea în funcție a unor spitale temporare, cum ar fi cel din localitatea Moțăței, jud. Dolj, sau cel din Câmpulung.

Amintim câteva spitale ce au funcționat pe perioada războiului: la Craiova, spitalul „Maica Domnului”, cu o capacitate de 20 de paturi; la Ploiești, spitalul de sub egida Crucii Roșii, cu o capacitate de 60 de paturi; la Brăila, spitalul organizat de primar în cazarma călărașilor, cu 20 paturi; la Leordeni, spitalul organizat de dr. Nicolae Kretzulescu, cu 15 paturi; la Buftea, spitalul de campanie, cu o capacitate de 30 de paturi.

La sfârșitul războiului în toate spitalele din țară au fost tratați 302.895 pacienți (răniți și bolnavi). Dintre aceștia 268.559 s-au însănătoșit, iar 34.336 au decedat (asta înseamnă 133%).

La începutul războiului structura armatei era următoarea:

Marele Cartier General

- comandant – domnitorul Carol I; șef stat major – col. George Slăniceanu; șef serviciu sanitar – inspector general dr. Carol Davila; reședință – București, Poiana, Craiova, Verbița și alte localități.

Corpul I Armată

- comandat – general de brigadă George Lupu; medic șef – dr. Androcle Fotino – medic principal cls. I

Corpul II Armată

- comandat – general de brigadă Alexandru Radovici; medic șef – dr. Gustav Otremba – medic principal cls. a II-a

Fiecare corp de armată era format din

Domnitorul Carol I al României – comandantul oștirii române.
(Carol I al României – Wikipedia)

două divizii.

Divizia I

- comandant – col. Istodor Cerchez; medic șef – dr. Constantin Vercescu, medic principal cls. I

Divizia a II-a

- comandant – col. Ion Logodi; medic șef – dr. Zaharia Petrescu, medic principal cls. I

Divizia a III-a

- comandant – col. George Angelescu; medic șef – dr. Gheorghe Stavrescu – medic principal cls. I

Divizia a IV-a

- comandant – general George Manu; medic șef – dr. Șerban Georgescu – medic de regiment cls. I.

La propunere dr. Davila, în perioada de așteptare a începerii ostilităților militare, în staționarea din Oltenia, începând cu 7 mai, timp de trei zile, la apelul militar s-a efectuat o pregătire de Crucea Roșie a soldaților. S-au prelucrat obligațiile ostașilor de recunoaștere a tuturor lucrurilor sau oamenilor cu însemne de cruce roșie pe steag sau pe chipiu sau pe mâneca brațului.

Ajutor venit din țară.

Crucea Roșie Română a fost sub conducerea onorifică a Reginei Elisabeta. A organizat 5 ambulanțe, care au fost trimise pe câmpul de luptă: două la Mecica (șef dr. Istrate) și două la Muselim Selo (șef dr. Leonte). Cea de a cincea ambulanță donată de Societatea Doamnelor Române de la Iași a intrat în componența medicală a diviziei a patra. Aceasta a fost condusă de dr. Rus jr. și era deservită de dr. Ursulescu. Crucea Roșie a întreținut spitalele din București, Zimnicea, Craiova, Petroșani. De asemeni la fiecare structură medicală divizionară a existat câte o secție a Crucii Roșii.

Rămânând în sfera ajutorului dat din țară pentru armata română, amintim:

1. cele cinci spitale de campanie puse la dispoziție de Crucea Roșie.
2. „Spitalul Independența” cu 80 de paturi, donația unui grup de doamne, din care amintim pe Maria C.A. Rosetti, Irina Câmpineanu, Zoe Sturza.
3. spital militar la Târgoviște cu o capacitate de 300 locuri prin grija municipalității și subscripție publică.
4. o subscripție publică în valoare de 37.363 lei.
5. farmacistul Bulandra împreună cu soția sa Elena pune la dispoziție spitalelor de campanie întreaga cantitate de fașă și scama din farmacia sa din

Târgoviște.

Regina Elisabeta a României. (Regina Elisabeta a României – Wikipedia)

6. în luna mai Regina Elisabeta, în curtea palatului Cotroceni, a organizat un spital, compus din două corturi, cu o capacitate de 100 de paturi pentru tratarea răniților.

7. Regina Elisabeta împreună cu principesa Josefine Hohenzollern a transformat gara Cotroceni într-un stabiliment medical cu 18 paturi.

8. principesa Cantacuzino la Ploiești și Maria Rosetti-Roznoveanu la Iași au urmat exemplul reginei și au înființat spitale de campanie pentru îngrijirea răniților.

8. Regina Elisabeta împreună cu dr. Davila au solicitat Reginei Carola de Saxa și au primit ajutorul a opt medici prusaci și a cinci călugărițe albertine.

9. în cazarma Batalionului de geniu din București a funcționat un spital temporar condus de dr. Filipescu.

10. Comitetul Iezuiților din Iași a organizat un spital instalat în barăci cu 30 paturi.

Ajutor venit de peste hotare.

Solidaritatea cu tânărul stat român s-a manifestat în diferite moduri. Gazeta „L’Orient” reproduce un apel datat 20 iulie 1877 al Comitetului Internațional de Cruce Roșie prin care solicită ajutor pentru răniții din ambele tabere.

Anglia a fost prima țară care a trimis ajutor în România. Prin Crucea Roșie engleză sosesc în țară patru chirurgi: Mac Nalty, Conolly, Patterson și Stephens. Sosirea a fost în data de 10 octombrie 1877, au lucrat în Spitalele din Turnu Măgurele și București și au adus o mare cantitate de medicamente și instrumente chirurgicale. Tot din Anglia au sosit cinci studenți la medicină însoțiți de medicul Maturin. Atașatul militar englez cere, printr-o notă adresată ministrului de externe român, ca toți cei veniți să lucreze în spitalul din Turnu Măgurele. Tot cu fonduri provenite din Anglia, soția dr. John Barker Mawr înființează la București, în casele Costaforu, situate pe strada Batiștei, un spital cu 30 paturi. Conducerea era asigurată de soțul doamnei, dr. Mawr. Medicii din spital: dr. Ion Pastia – român, dr. William O. Lamsonc, chirurg șef, și dr. Francisc P. Casey – ambii americani, dr. Patterson,

chirurg, englez. Dintre infirmiere amintim pe fiicele pastorului coloniei anglicane din București, Frederick George Llainhenn, și pe doamna Maria Eliade care, pe lângă atribuțiile de infirmieră, ajuta și la traducerea discuțiilor. Din punct de vedere financiar spitalul a avut două surse de finanțare, și anume fondurile strânse și venite din Anglia, și a doua sursă a fost subvenția din partea Ministerului de Război. Cele prezentate mai sus sunt extrase dintr-un articol apărut în data de 24 septembrie 1877 în ziarul „Războiul”. Al doilea spital deschis cu fonduri provenite de la Crucea Roșie engleză a fost situat în etajul 1 al clădirii Școlii de ofițeri de pe strada Târgoviște (azi Calea Griviței). Spitalul dispunea de 160 de paturi și era condus de Robert Hamilton Lang, directorul monopolului tutunului, care contribuia și la finanțarea lui. Din păcate nu s-au păstrat nici un fel de date statistice în legătură cu activitatea medicală a celor două spitale temporare, singurele spitale străine ce au funcționat în timpul războiului.

Franța a fost o altă țară care, prin Crucea Roșie franceză, a ajutat la salvarea răniților. La 5 septembrie 1877, consulul francez la București comunica Crucii Roșii române următoarele: patru medici chirurgi și anume Bayard, Ploteau, Mauvais și Galaz, vor sosi în țară împreună cu „*trupele și medicamentele trebuincioase*” pentru a lucra în spitalul din Turnu Măgurele. În același scop au venit și dr. I.I. Peyrot, asistentul universitar de anatomie dr. G. Bouilly și studentul I. Peletot, toți de la Facultatea de medicină din Paris.

Italia trimite ajutoare constând în materiale chirurgicale, lenjerie, alimente. Belgia, prin Crucea Roșie belgiană, trimite mai multe lăzi „*cu obiecte de pansamente și alimente*”. Pentru Spitalul Independența trimite o sumă de bani.

Germania, la porunca Împăratului Wilhelm I cel Mare, obliga fiecare corp de armată să trimită un chirurg experimentat. La 19 septembrie vin în țară nouă chirurgi militari, conduși de general dr. Cammerer. După o scurtă recunoaștere a situației răniților, au propus înființarea a două spitale temporare în Craiova și Pitești. Medicii au fost repartizați astfel: doi la spitalul din Pitești, doi la spitalul de la Craiova, unul la spitalul militar de la Turnu Măgurele, unu la spitalul temporar de la Școala de ofițeri de la București, doi la spitalul temporar din cazarma de pionieri de la Cotroceni. Amintim că înaintea acestei echipe de chirurgi venise în țară, din Saxonia, un medic cu un grup de asistente și lucrau la spitalul temporar din curtea palatului Cotroceni înființat de Regina Elisabeta. Din Würtemberg a sosit un tren special cu o cantitate însemnată de pansamente și materiale sanitare. Acestea au fost repartizate în mod egal între spitalele românești și cele

rusești. Un al doilea transport similar a sosit în februarie 1878.

Probleme epidemiologice.

Cu toate eforturile de modernizare tehnică și umană a serviciului sanitar și al oștirii în multitudinea aspectelor, comandanții de toate nivelele precum și medicii au avut multă grijă de starea de sănătate și de trai al trupeii. Ei au constatat deficiențe și au întocmit note-raport cu privire la hrănirea trupeii și echiparea ei; au semnalat neregulile și lipsurile de care suferiseră militarii.

O parte din deficiențe își aveau cauza în dificultățile întâmpinate la transport, mai ales a alimentelor, datorită unei infrastructuri rutiere precare și a unei infrastructuri feroviare total insuficiente. Probleme grave au fost în aprovizionarea și calitatea pâinii primite. Însuși ministrul de război se adresează direct comandanților corpurilor de armată cu privire la necesitatea ca „*trupa să fie bine hrănită*” și îi atenționează ca „*pâinea să fie de cea mai bună calitate*”. La începutul lunii august comandantul Diviziei a IV-a din Corpul II de Armată, generalul George Manu, propunea ministrului de război, generalul Alexandru Cernat, desființarea rațiilor de post din hrana trupeii și înlocuirea lor cu rații de carne, scoaterea mămăligii și înlocuirea ei cu pâine, scoaterea din meniu a fasolei și darea ei în consum numai ca salată. Aceste propuneri își aveau explicația în numărul mare de bolnavi cu tulburări gastrice, dizenterie, febră recurentă, paludism. Și comandantul avangărzii Diviziei a IV-a, col. Grigore Cantili, îngrijorat de numărul mare de bolnavi cu dizenterie, propune „*să se îmbunătățească hrana prin sporirea rației de carne și vin*”.

Toate aceste observații au determinat ca, la data de 14 august 1877, primul ministru I.C. Brătianu să ordone comandanților corpurilor de arme servirea a cel puțin o zi pe săptămână de carne și înlocuirea mămăligii cu pâine.

O altă problemă legată de bunăstarea trupeii a fost raportată de comandantul Diviziei I, col. Eustațiu Pencovici, și anume lipsa efectelor militare de îmbrăcăminte: „*sunt soldați care nu au (...) nici manta, nici bluză, nici pantaloni*”. Tot acest comandant atrage atenția asupra suferințelor soldaților provocate de lipsa apei potabile, ceea ce a dus la prezentarea la medic, în ziua întocmirii raportului, a peste 300 de oameni cu afecțiuni de malarie sau dizenterie.

Cum nu erau suficiente problemele zilnice și greutățile în rezolvarea lor, au apărut și lucrurile aproape inevitabile în colectivitățile mari de oameni. Spre exemplu, în luna mai, în Regimentul 2 Dorobanți din Corpul I Armată au apărut mai multe cazuri de pojar. A necesitat un volum de muncă

mare din punct de vedere medical, dar și militar, pentru ca focarul să se stingă. Odată stins acest focar de boală contagioasă, a apărut altul de gastroenterită. A fost necesară înființarea unui spital de 100 de paturi în comuna Galicea Mare, pentru spitalizarea cazurilor ce au necesitat tratament spitalicesc.

Vara anului 1877 a fost una extrem de călduroasă fapt ce a determinat medicul Diviziei I, dr. Constantin Vercescu, să propună rechiziționarea tuturor ghețăriilor din comunele învecinate.

Un factor cu grele repercusiuni asupra sănătății efectivelor a fost starea de epuizare datorită activităților excesive privind instrucția și gărzile, iar pe de altă parte intensitate muncii necesare lucrărilor de fortificații care au dus la scăderea considerabilă a rezistenței organismului și au reprezentat cauze determinante ale epidemiilor de pe întregul mal stâng al Dunării.

Medicii au atras atenția privind îmbunătățirea hranei, a condițiilor de cazare și de igienă personală, lipsa apei potabile, calitatea sau lipsa echipamentului, la necesitatea reducerii orelor de instrucție și de muncă, creșterea orelor de odihnă și somn, scurtarea orelor de gardă și multe altele. Evident, datorită contextului politic și militar de presiune maximă, comenzile structurilor militare au luat act de ele, dar nu au putut satisface decât o mică parte din ele. Au fost descrise și cazuri cu potențial extrem de grav din punct de vedere militar. Astfel, la controlul efectuat de medicul Batalionului 2 Dorobanți s-au prezentat 100 de persoane cu malarie și 300 de persoane suferind de dizenterie. În acel moment capacitate de luptă a regimentului era mult diminuată. Măsurile pertinente propuse de medic și aprobate de comandantul regimentului au dus la stoparea focarului și în cele din urmă la stingerea lui. Trebuie spus că principala misiune a Regimentului 2 Dorobanți, în acel moment, era de pază a unui segment din granița României.

Creșterea îngrijorătoare a numărului de bolnavi în rândul trupelor staționate în Oltenia l-a determinat pe dr. Davila să dea dispoziție ca fiecare regiment, în funcție de mărimea sa, să aibă infirmerie proprie cu 40-60 paturi.

Războiul pentru cucerirea independenței statale.

Forțele combatante.

Armata Imperiului Rus: comandant – Marele Duce Nicolai Nicolaevici al Rusiei; inspector al Spitalelor de Campanie – general maior dr. Kosinski; inspector al

Marele Duce Nicolae al Imperiului Rus. (Marele Duce Nicolai Nicolaevici al Rusiei – Wikipedia)

Serviciul Sanitar de Campanie – dr. Priselkow, îndeplinind și funcția de Șef al resortului medical al trupelor și serviciilor medicale; armata – 280.000 de soldați și 802 tunuri pe frontul din Europa.

Armata română: comandant – Principele Carol I al României; serviciul sanitar – Inspector General, Dr. Carol Davila; armata -125.000 de soldați, 190 tunuri.

Armata Imperului Otoman

Osman Nuri Paşa –
comandantul de la
Plevna (Osman Paşa –
Wikipedia)

- comandant - Ahmet Muhtar Paşa; la Plevna, Osman Nuri Paşa; asistență sanitară – inexistentă; armata - 186.000 de soldați și 210 tunuri.

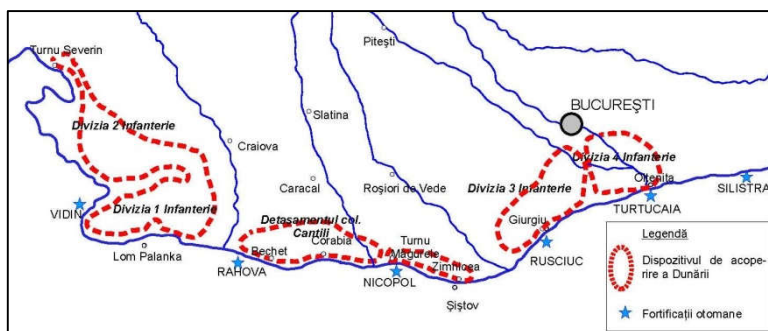
Voluntari bulgari:

-armata – 7.000 ostași voluntari.

Primii pași. Începuturi.

Practic războiul putem spune că a început în data de 16 aprilie 1877, când România a permis trupelor imperiului rus să tranziteze teritoriul ei, pe drumul cel mai scurt spre Dunăre, fără ca populația să fie vătămată în vreun fel, sau să se producă stricăciuni. Rușii intră în țară prin punctele Ungheni și Ismail și trec în Bulgaria prin punctul de vamă de la Măcin.

În data de 24 aprilie Rusia declară război Imperiului Otoman și își instalează cartierul general la Ploiești. Unitățile rusești ajunse pe malul stâng al Dunării și ocupă poziții de apărare între Brăila și Oltenița. Restul luncii Dunării de la Oltenița și până la Calafat a fost apărată de trupele române.

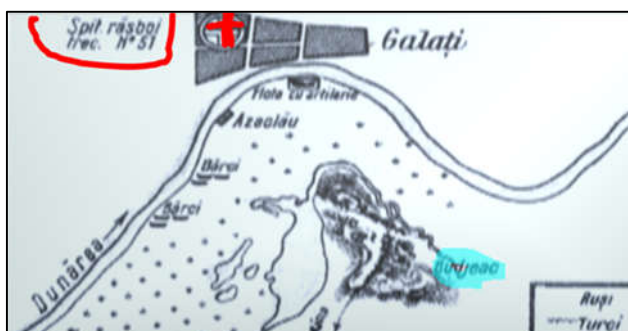
Dispozitivul de amplasare a armatei române pentru a acoperii malul stâng al Dunării.
(Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București – iconografie și hărți)

Fără nici o declarație de intenție, turcii deschid un foc de artilerie

asupra orașului Oltenița de pe vasele proprii. Răspunsul românesc nu se lasă așteptat, este de o intensitate remarcabilă, silindu-i pe turci să se retragă. Cu această ocazie au apărut și primii răniți din tabăra noastră. Acest prim schimb de artilerie a avut loc în data de 1 mai 1877. Peste trei zile, la Calafat are un alt schimb de focuri. Din Vidin se trage asupra orașului. Răspunsul artileriștilor români este prompt și puternic silindu-i pe turci să înceteze canonada. Au apărut alți răniți.

La 9 mai 1877 Corpurile Legiuitoare au constatat starea de război cu Turcia și au declarat independența statului român, prin discursul ministrului de externe de la acea dată, Mihail Kogălniceanu. Este momentul declarației de mult așteptată de toți românii: „**Suntem independenți; suntem o națiune de sine stătătoare!**”. În data de 8 iunie „Monitorul Oficial al României”, nr. 8451 publică integral stenograma ședinței senatului din data de 9 mai.

În noaptea de 13/14 mai trei șalupe rusești și trei românești au făcut o incursiune pe Dunăre, în dreptul localității Măcin, ce s-a soldat cu scufundarea unui monitor turcesc. A urmat apoi un schimb de foc în sectorul Calafat-Vidin, românii bombardând fieful lui Osman Pașa. Apele fluviului fiind scăzute, trupele române au ajuns pe malul drept și au ocupat ostrovul din dreptul Vidinului. Prima trecere a Dunării, de către armata rusă, a avut loc în data de 22 iunie în dreptul orașului Galați. Trecerea Dunării s-a făcut cu luntrile și debarcarea s-a făcut la baza înălțimii Budjeac, unde se afla armata turcă. În urma unei scurte lupte, turcii se retrag, iar cei aproximativ 500 soldați ruși care au purtat această luptă au 37 morți și 107 răniți, printre ei aflându-se și felcerul trimis să însoțească trupa. Răniții au fost îngrijiți în spitalul de război temporar nr. 51.

Schița luptei de Budjeac. (Muzeul Militar Național “Regele Ferdinand I” București)

Trecerea Dunării. Începerea războiului.

Organizarea era următoarea:

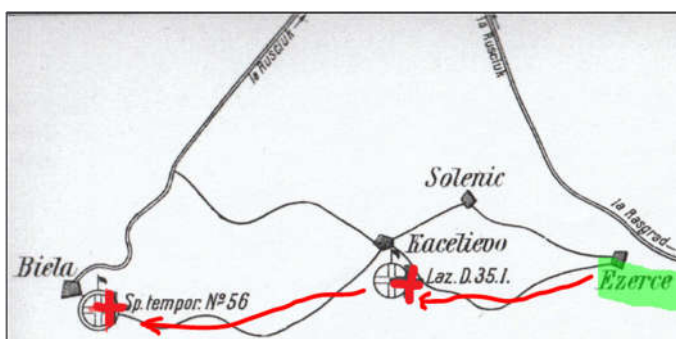
- Armata de Est compusă din Corpurile XII și XIII rusești (cunoscută

sub numele de „*detașamentul de Rusciuc*”); comandant – Marele Duce Moștenitor, viitorul Împărat Alexandru al III-lea.

- Armata de Vest compusă din Corpurile I și II române (cunoscută și sub numele de „*detașamentul de la Plevna*”); comandant – principele Carol I al României.

Corpurile de armată rusești aveau misiunea de a acoperi linia de opunere a turcilor din zona Rusciuc-Silistra-Șumla-Varna. După câteva alte tatonări efectuate de ruși, comanda acestora hotărăște trecere Dunării, pe un front de numai 50-60 km. În colaborare, trupele române își concentrează tirul de artilerie pe orașul Lom Palaka, pe care îl incendiază. Depozitul de muniție din oraș este distrus. Artileria turcă a fost distrusă. Rezultatul acțiunii a fost părăsirea orașului de către trupele otomane. Acțiunile artileriei române continuă la Turnu Măgurele, deschizând foc asupra Nicopolului. În vederea trecerii Dunării, Spitalul de război nr. 53 se mută de la Alexandria, în satul Piatra, urmând ca peste două zile să fie adus și așezat în spatele localității Zimnicea. Aici se află și spitalul diviziei a 4-a. Lipsa opunerii de către turci la înaintarea rusească și existența numai a unor mici ciocniri i-au făcut pe ruși să nu aducă sprijin sanitar în zonă.

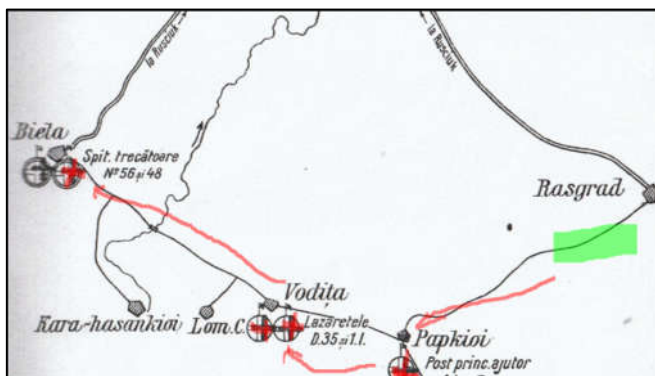
Prima luptă serioasă între cele două combatante a avut loc la jumătatea drumului dintre Rusciuc și Rasgrad, în localitatea Ezerce, în ziua de 14 iulie. Cea mai apropiată unitate sanitară era la 25 km, în localitatea Kacelievo, unde se afla Spitalul diviziei 35. De aici răniții erau evacuați spre orașul Biela unde se afla Spitalul temporar nr. 56. Primii răniți sosesc la Kalicevo în jurul orei 19 și în total rușii au avut 166 de răniți.

Lupta de la Ezerce și calea de evacuare a răniților.
(Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București)

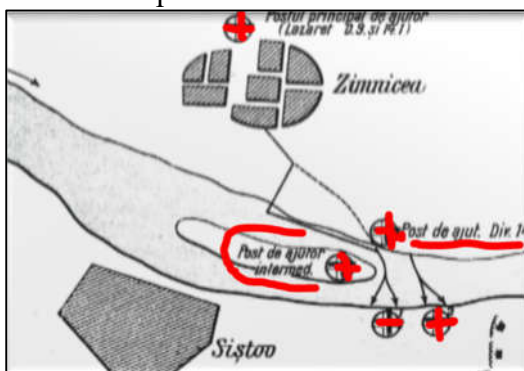
La 9 iulie, Ahmet Ali Pașa îl schimbă la comanda armatei turce pe Abdul Kerim Pașa. În 10 august are loc o nouă scurtă confruntare între ruși și turci pe

muntele Kirijan în care trupele rusești ies câștigătoare, dar se vor retrage din cauza arșiței (mult peste 40°C). Au pierdut 101 morți și 301 răniți. Evacuarea răniților s-a făcut direct către postul principal de ajutor, de aici către lazaretele Diviziilor 1 și 35 de la Vodița și mai departe la Spitalul temporar 56 de la Biela.

Lupta de la muntele Kirijan și calea de evacuarea răniților.
(Muzeul Militar Național "Regele Ferdinand I" București)

Primele unități sanitare ce trec Dunărea sunt compuse din 7 medici voluntari, însoțiți de 100 sanitari din compania de sanitari. La punctul de trecere se instalează un post de ajutor aparținând diviziei a 4-a. Medicii regimentelor ce au trecut Dunărea instalează pe malul stâng al fluviului 4 posturi de ajutor. Având în vedere distanța mare (peste 5 km.) între posturile de ajutor înaintate și postul principal de ajutor (spitalul de război nr. 53), se instalează un post de ajutor intermediar. Răniții au fost aduși pe malul românesc cu bărcile trupelor, dar din cauza stării vremii nefavorabile acestea au fost înșirate pe o întindere de peste un kilometru, motiv pentru care au trebuit căutați și aduși la postul principal de ajutor cu trăsurile spitalului diviziei.

Trecerea de la Șistov-Zimnicea
(Muzeul Militar Național
„Regele Ferdinand I” București)

Trupele rusești nu au întâmpinat nici o rezistență. La 25 iunie ocupă orașul Târnovo, înaintând aproximativ 200 km de la Dunăre. Totuși pericolul era mare, trupele rusești nu aveau, la o eventuală retragere, decât podul de la Șiștov. Osman Pașa pleacă de la Vidin spre est, românii observă. Se comunică comandamentului țarist, care va trimite un efectiv de 25.000 de oameni spre Nicopole, care avea 3.000 de turci și nu era întărită.

În luptele de până la cea de la Nicopole au fost capturate magazine cu materiale sanitare, pansamente, medicamente, instrumentar chirurgical, rufărie – toate curate și noi. Înaintea luptei, comandamentul militar rus nu considerase util să comunice direcției sale medicale despre această confruntare.

Rezultatul acestei omisiuni:

- lipsa spitalului de campanie.

- prima evacuare a spitalului divizei 5 s-a făcut târziu, după 3 zile.

- evacuarea răniților s-a făcut direct la spitalele de peste Dunăre de la Zimnicea și de la Turnu-Măgurele, fiind folosite 115 trăsură (27 de ambulanță, 44 de la lazaretul divizionar, 44 rechiziționate).

Spitalul diviziei 5 ruse este împărțit în două, câte unul pe fiecare parte a râului Osmei. Astfel: partea stângă – datorită configurației terenului, postul principal de ajutor este așezat la circa 100 de pași de antegărzi; nu a mai fost timp de reșezare din cauza sosirii răniților; în cele 2 zile ale atacului au fost aduși 218 răniți și 8 turci prizonieri răniți; partea dreaptă – probleme cu apa care se află la 2km, fiind cărată cu sacale și găleți. Au ajutat și localnicii bulgari. Datorită numărului mare de răniți nu au mai existat corturi și aceștia au fost cazați pe jos sub cerul liber. Au fost probleme și cu rufăria de schimb și cu marmitele folosite pentru că ambulanța nu avea decât 83 de oameni.

În preziua atacului rusesc asupra orașului Nicopole unitățile românești de artilerie dau o mână de ajutor, bombardând întreg malul turcesc al Dunării. La 4 iulie Nicopole a căzut. Cei doi comandanți turci, Hasan Pașa și Ahmed Pașa, au capitulat și s-au predat. Au fost luați 6.000 prizonieri turci. La evacuarea tuturor răniților, inclusiv cei turci, a participat și ambulanța diviziei a IV-a.

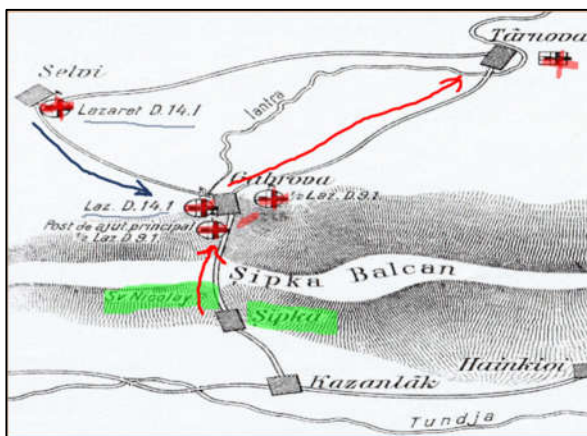
Apărarea pasului Șipca din Munții Stara Planina.

Acești munți sunt o extensie a lanțului munților Carpați, separați de Dunăre. Pasul Șipca, ca și celelalte treceri peste Balcani, au fost ocupate de forțele rusești ce făceau parte din corpul VIII de armată. Aceasta era dislocată, o parte în pasul Șipca, iar cealaltă parte în localitățile Selvi și Târnova. Oastea turcească condusă de Soliman Pașa trebuia să cucerească

pasul, apoi să facă unirea cu trupele lui Osman Pașa. Pentru cucerirea pasului au fost date două lupte importante. Prima, în data de 7 august, în care turcii ocupă înălțimile de la sud de ruși. A doua luptă s-a dat în data de 10 august, pentru cucerirea poziției principale de la Sviaty Nicolay. Ies învingători rușii. Nici ultimul atac turcesc dat în data de 7 septembrie nu are sorti de câștig.

În primele cinci zile de luptă armata rusă pierde cca. 35.000 de oameni, iar armata turcă – după opinia gazetarilor prezenți – au pierdut peste 70.000 de oameni. Singura formațiune sanitară era lazaretul diviziei a 9-a infanterie rusească dislocat la Gabrova. Imediat spitalul se umplu de răniți. Cu ajutorul prefectului de Gabrova, care a pus la dispoziție 50 care și 100 trăsură de intendență, au fost transportați la Târnovo peste 500 răniți. Dar ar mai fi rămas peste 500 de răniți în lazaret. De aceea s-a dat ordin ca lazaretul din Selvi al diviziei a 14-a să fie adus la Gabrova pentru a sprijini actul medical. Dar și așa erau internați peste 1.200 de răniți. Mulți au fost cazați în casele locuitorilor din zonă. O parte, care au putut, au plecat pe jos spre Târnovo.

În apărarea pasului Șipca au fost două mari greutăți întâmpinate de ruși și anume: lipsa apei potabile ce trebuia adusă pe un drum ce se afla în bătaia puștilor turcești și astfel s-au pierdut vieți omenești și, a doua greutate majoră, a fost insuficienta asistență sanitară atât din cauza dezorganizării, cât și din cauza locului luptelor, sanitarii fiind expuși tirului inamic. Nu de puține ori pe targă veneau 2-3 răniți. Pentru vitejia de care au dat dovadă în menținerea acestei trecători militarii ruși au fost recompensați cu Medalia Comemorativă Rusă în clasa argint.

Apărarea pasului Șipca și dispunerea unităților medicale. (Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București)

Reduta Plevna.

În următoarele trei zile comandamentul rusesc ordonă atacul asupra redutei de la Plevna. În acel moment, în Plevna, Osman Pașa avea 30-40.000 de ostași sprijiniți de fortificații foarte puternice. Rușii pornesc atacul cu un raport de efective mai mic, cca. 35.000 de combatanți. Acest prim atac se dovedește a fi fost un eșec. După o zi de luptă rușii se retrag spre Breslanița cu o pierdere deosebită: 1.256 morți și 1.642 răniți.

Greșeli:

- pe linie militară: comandamentul general nu a cunoscut în detaliu topografia Plevnei; trupa intră în marș forțat fără pauze timp de 2 zile pe o vreme toridă; lipsa hranei calde și a cărnii de 4 zile, hrana fiind compusă din pesmeți și apă; trupa a fost subdimensionată numeric față de o fortăreață apărută de cca. 30-40.000 de oameni.

- pe linie sanitară: medicul șef al armatei nu a fost informat de atacurile de la Nicopole și Plevna; spitalul diviziei a rămas la Nicopole plin cu răniți; acesta a sosit la Plevna după 2 zile și din această cauză răniții au rămas în posturile de prim ajutor; la retragerea trupei răniții grav nu au putut fi transportați și au rămas fiind uciși de turci.

La Breslanița s-au adunat un număr foarte mare de răniți și datorită vremii nefavorabile, a lipsei de medici și brancardieri precum și a lipsei de transport. Toate acestea au făcut posibilă evacuarea lor numai în ziua de 24 iulie (ultimul transport). De la Breslanița evacuarea s-a efectuat pe traseul Masolca-Nicopole (acesta fiind considerat ca fiind postul de evacuare de peste Dunăre). Mutarea postului principal de la Breslanița la Masolca a mărit capacitatea de cazare și pentru cei 400 de răniți. Acum la punctul principal de ajutor de la Masolca erau peste 1.000 de răniți. De aceștia se ocupau 5 medici și 7 subchirurghi. Trebuie arătat că pe lângă răniții români, la Masolca erau cazați și 300 de prizonieri turci, parte din ei răniți. După traversarea fluviului, răniții erau dirijați fie către spitalul temporar de la Zimnicea, fie către cel de la Poiana Mare.

Planul de evacuare a răniților din luptele de la Plevna.
(Muzeul Militar Național
“Regele Ferdinand I” București)

Al doilea atac asupra redutei a fost și mai violent. Armata s-a angajat pe două direcții de atac: aripa dreaptă cu direcția principală spre Grivița; aripa stângă la nord de Rodișev către Plevna. Rezultatul a fost același: respingerea lui cu pierderi, de data asta mai mari, cu aproximativ 8.000 de morți și răniți.

Asistența medicală a fost și ea împărțită în:

- aripa dreaptă. Postul de prim ajutor așezat la 200 pași de șoseaua Nicopole-Plevna și 200 de pași în spatele bateriei de artilerie, deci periculos de aproape de linia frontului. Pentru postul permanent de ajutor a fost ales un loc la 300 pași în spatele primului și era compus din lazaretele a două divizii. Paza celor două linii medicale a fost făcută de 2 plutoane de cavalerie, iar distanța dintre ele a fost acoperită de patrulare. Au primit un număr mai mare de mijloace de transport. Au fost 86 căruțe trase de boi. Activitatea a fost structurată pe patru grupe de medici: 1. chirurghi operatori, 2. medici care puneau bandajele gipsate, 3. medici care puneau bandaje simple, 4. medici care aduceau răniții.

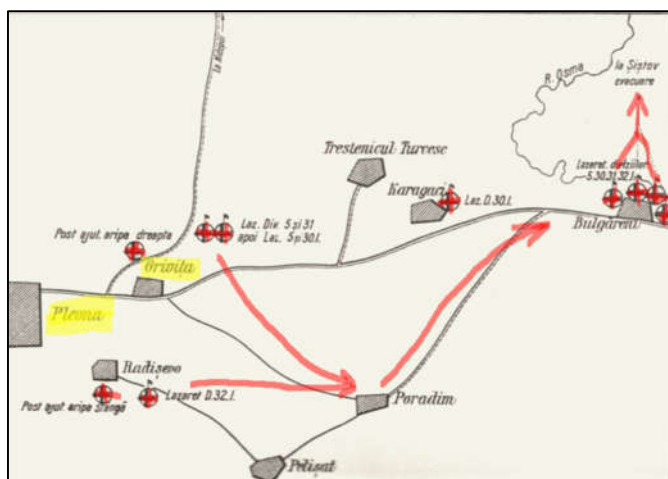
Primul rănit a sosit la ora 11 la punctul permanent cu o rană ce a necesitat amputația coapsei drepte. Venirea răniților în număr din ce în ce mai mare a creat o stare de dezordine și nu s-au mai putut ține evidențele scriptice. În jurul orei 23 s-a primit ordin de evacuare cu punct final localitatea Bulgăreni, ceea ce s-a și întâmplat. Numărul foarte mare de răniți, numărul mic de cadre medicale și lăsarea întunericului au făcut ca pe câmpul de luptă Grivița să rămână un număr imprecis de răniți (s-a aproximat ca fiind circa 200).

- aripa stângă. Postul de prim ajutor a fost așezat în satul Rodișovo. Postul principal de ajutor în spatele satului sus amintit. Și aici pe timpul luptei au sosit foarte mulți răniți.

Odată cu lăsarea întunericului, retragerea trupelor, care s-a făcut printre cele două puncte de prim ajutor a celor două aripi, a creat o și mai mare panică și debusolare. Mutarea răniților s-a făcut cu toate mijloacele avute la îndemână până în localitatea Paradim; aglomerația și zvonurile au determinat conducerea lazaretului să hotărască mutarea acestuia la Bulgăreni. De aici răniții au fost trimiși la spitalul temporar nr. 63 Șiștov și la spitalul temporar nr. 62 Zimnicea.

Correspondentul ziarului „Mesagiul Oficial”, căpitanul Krestovski, care fusese prezent la luptă, prezintă în raportul său următoarea observație: „... În această bătălie, ca și în cea dintâi de la Plevna, s-a făcut o mare întrebuintare de perclorură de fier la posturile de ajutor; s-a văzut însă că ea, deși oprește sângele din rănilor făcute de gloanțe, îngreunează mai târziu aplicarea pansamentului, întârzie vindecarea rănilor și provoacă dureri

insuportabile. Trebuie să se excludă această armă cu două tăişuri din catalogul mijloacelor întrebuințate pentru oprirea scurgerii sângelui. În posturile înaintate de ajutor, cea mai mare parte a pansamentelor căzuseră și trebuiră refăcute din nou la posturile principale de ajutor, lucru ce luă timp și cauză multe suferințe inutile pentru răniți”.

Planul de evacuare a răniților în timpul celei de a doua lupte.
(Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București)

În același timp, pe malul românesc, dr. Davila, observând numărul foarte mare de răniți, a hotărât înființarea a două spitale temporare, unul la Galicea Mare și altul la Poiana Mare (ambele localități în actualul jud. Dolj). Fiecare aveau câte 100 de paturi. Spitalul de la Poiana Mare a fost reconstruit din barăci și a rămas, fiind folosit ca etapă de evacuare a răniților de la Plevna. De la Plevna, dr. Davila a hotărât ca toate căruțele ce au diverse produse, la întoarcere să aducă răniți, ambulanțele nemaifăcând față. Aceasta a avut în rândul corespondenților de presă un ecou puternic favorabil, aceștia apreciind ca fiind „*un mod foarte practic și eficient*”.

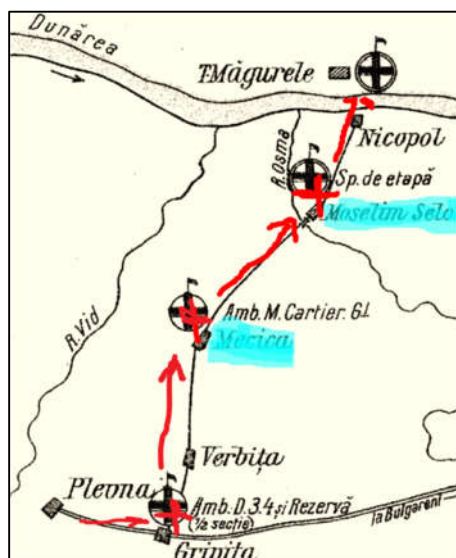
Data trecerii Dunării pentru trupele române a fost fixată pentru a doua parte a luni august. Primele efective au fost din divizia a IV-a, conduse de generalul Manu. În data de 18 august generalul refuză cererea de acoperire a trupelor rusești în atacul de la Plevna. Decizia a fost luată în lipsa ordinului domnitorului Carol I. Până pe 20 august tot efectivul diviziei trecuse Dunărea, în total două divizii. Ca urmare, statul major român se aștepta la un atac turcesc, fie pentru oprirea trecerii fluviului, fie pentru recucerirea Nicopolului. Atacul a fost în altă direcție și a fost respins prompt. Odată cu

trecerea întregii armate române au început să funcționeze manutanțele și brutăriile de campanie. Acestea erau deservite de 480 căruțe cu 14.400 cai.

Armata rusă fiind într-o situație dificilă, Marele Duce Nicolae cere ajutorul Domnitorului Carol I printr-o telegramă cifrată: „*Turcii, adunând cele mai mari mase la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fuziune, demonstrație și, dacă este posibil, trecerea Dunării pe care tu dorești să o faci între Jiu și Corabia. Această demonstrație este indispensabilă pentru a facilita mișcările mele. Nicolae*”. Domnitorul român ajunge în localitatea Poradim și înființează Comandamentul româno-rus.

Partea română va trimite spre Plevna 35.000 de oameni și 108 tunuri. Trupa era alcătuită din diviziile III și IV, divizia de rezervă, unități de călărași, roșiori, jandarmi și geniu. Partea rusă va trimite spre Plevna 30.000 de oameni și 282 tunuri. Trupa era formată din Corpul IV și IX Armată, două divizii de cavalerie, două batalioane de săpători și 20 tunuri de asalt.

După o ceremonie religioasă desfășurată la Poiana Mare, prima ambulanță ce trece Dunărea a fost cea a diviziei IV care, ajunsă pe teritoriul bulgar, se instalează în Nicopole și acordă îngrijiri medicale trupelor din cele două înclăștări de la Vidin, atât rușilor, cât și turcilor. Aici i s-a alăturat și ambulanța doamnelor de la Iași. Imediat au fost stabilite locurile de amplasare a ambulanțelor, precum și rutele de evacuare a răniților. De la

Faza finală a luptelor de la Plevna și ruta de evacuare a răniților. (Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București)

la Nicopole răniții erau trecuți pe teritoriu românesc la Turnu Măgurele și de aici plecau pe calea ferată cu trenurile sanitare spre București sau alte capitale de județ. Acum ia naștere cea mai mare ambulanță din timpul războiului, condusă de Inspectorul General dr. Carol Davila. A fost situată în afara focului de artilerie, lângă Grivita, de-a lungul șoselei Bulgăreni-Plevna. Aranjamentul corturilor a ținut seama de toate regulile sanitare și de protecție. Acest veritabil spital de campanie putea primi 800 de răniți. Ambulanța Marelui Cartier General a fost instalată la Mecica. A fost condusă de dr. Androcle Fotino, medicul șef al Corpului I Armată. Ambulanța avea în structura sa și Depozitul Central de

farmacie, condus de farmacist șef Dimitrie Nicolescu.

În ambulanța Grivița au dat asistență medicală toți medicii șefi de structuri. La Nicopole a funcționat o secție a Ambulanței Crucii Roșii. Ulterior dr. Davila a hotărât ca Ambulanța de rezervă să fie instalată la Verbița, localitate situată la 8 km. de Plevna. Toate ambulanțele aveau capacitatea de a îngriji 2.000-2.200 răniți și bolnavi concomitent.

Astfel s-a stabilit drumul de evacuare a răniților: **Plevna-Grivița-Verbița-Mecica-Muselim Selo (spital de etapă) – Nicopole-Turnu Măgurele-spitalele de campanie din țară.**

Bombardarea redutei Plevna începe în data de 26 august. A doua zi, 27 august, continuă bombardamentul redutei cu răspunsuri corespunzătoare din partea turcilor. Au fost 200 de răniți. Ziua a treia de bombardare a redutei. În primele trei zile au fost 1.000 de morți și răniți din tabăra atacatorilor. Atacul general a fost planificat în data de 30 august ora 16, dar a început cu două ore mai devreme. Diviziile III și IV trebuiau să atace pe patru coloane din două direcții diferite cu punct de convergență în redută. Atacul a avut două mari surprize. Prima – în fața redutei era o vale ce se afla în fața întăririlor redutei. A doua – după trecerea și cucerirea acestei văi în fața atacului s-au ivit nu una, ci două redute legate între ele. Datorită marilor pierderi umane și a sângelui vărsat valea a fost numită „Valea Sângelui”.

După primul atac au căzut peste 1.200 soldați, morți și răniți. La 27 august Regimentul 13 Dorobanți, împreună cu Batalionul 2 din Regimentul 5 Linie, primesc ordin de ataca un redan din structura de apărare a redutei Plevna. În timpul atacului comandantul regimentului, col. Petroveanu, este rănit. În atare condiții comanda este luată de mr. Dumitru Macry. Peste două zile ofițerul scrie soției o scrisoare în care povestește cele întâmplate:

DRAGA SMARANDĂ,

Doresc scrisoarea mea să te găsească sănătoasă împreună cu copiii și să vă aducă toate fericirile.

Sunt bine. La 27 August, Regimentul 13 a primit ordin să atace un redan care era în fața fortului Plevnei. Pe la orele 12 a plecat înainte; la orele 3 redanul nu mai era în mânele Turcilor, era ocupat de Români. Regimentul este cel întâi care a intrat sub focul fortului Plevnei, curgeau bombe, ploua gloanțe, soldații români înaintau. Turcii fugeau ca de sălucă.

Noaptea de 27 spre 28 ne-am ținut în pozițiunile câștigate și la 28 dimineața le-am predat Reg. 7 în întăritură. Nu pot ați descrie bucuria regimentului căci toată lumea ne felicită. La 28 pe la ora 12 a sosit un ajutor al M. S. Împăratul, a pus regimentul sub arme și a mulțumit, a trimis decorații la gradele de jos și la ofițeri. În urmă a venit Comandantul suprem român și a mulțumit. M. S. a decorat drăgul, suntem nebuni de bucurie.

(Episoade din campania
războiului 1877-1878 de Ghe.
Calmuțchi)

În valul doi și trei al atacului au fost peste 2.000 de morți din rândul armatei române. Atacul al patrulea din acea zi de 30 august, pornit la ora 19, a adus trupele româno-rusești în prima redută, unde s-au stabilizat. Maiorul Candiano Popescu cu soldații Batalionului 2 Vânători au intrat primii în redută și au coborât steagul turcesc al redutei.

Bilanț:

- români - morți: 15 ofițeri, 1.333 soldați; răniți: 41 ofițeri, 1.176 soldați.

- ruși - morți: 35 ofițeri, 1.667 soldați; răniți: 191 ofițeri, 9.824 soldați.

După lăsarea întinericului sanitarii au continuat cercetarea câmpului de luptă pentru salvarea celor răniți. Din cercetările efectuate după luptă s-a constatat că numărul morților era mai mare decât cel al răniților. Două au fost cauzele acestui lucru: 1. înverșunarea luptelor; 2. comportamentul inuman al turcilor care au ucis răniții rămași pe câmp descoperiți de ei. Contraatacul lansat de turci în ziua de 31 august a fost respins de români. Osman Pașa respinge propunerea de încetare a focului în vederea îngropării morților. Această luptă a adus 100 de ostași răniți și câțiva ofițeri. Ultimul atac asupra redutei 2 din ziua de 4 septembrie a fost respins de turci și s-a soldat cu 20 ofițeri și 600 soldați morți și răniți. După această dată Comandamentul comun româno-rus a hotărât să încercuiască reduta Plevna 2.

Venirea lunii octombrie a adus cu ea și învoiala turcilor de armistițiu în vedere îngropării morților ce mai erau pe câmp și care intraseră în putrefacție. În deplasarea convoaielor de răniți au apărut cete de tâlhari ce masacrau răniții. Fapt ce îl determină pe dr. Davila să ceară ca fiecare convoi medical să fie escortat de călărași. Așa cum am arătat, punctul final al rutei de transport al răniților erau spitalele din orașele capitală de județ și orașul București. Aici erau internați și tratați în spitalele Brâncovenesc, Colțea, Colentina, Cotroceni, Filantropia. Răniții proveneau din toate taberele beligerante: români, ruși, turci.

Condițiile de viață, odată cu venirea toamnei s-au înăsprit. Ploile abundente au ținut echipamentul ud și rece, au produs inundații în tranșeele în care era staționată trupa. Patologia s-a schimbat. Mai puțini răniți și din ce în ce mai mulți „*rebegiți de frig*”, cu febră și stare generală alterată. Medicul șef al diviziei III, dr. Stavrescu, a trimis un raport comandantului diviziei cu propunerea de a schimba efectivele din avanposturi cu altele odihnite. Această propunere vine în urma observațiilor medicale cu privire la îmbolnăvirile soldaților.

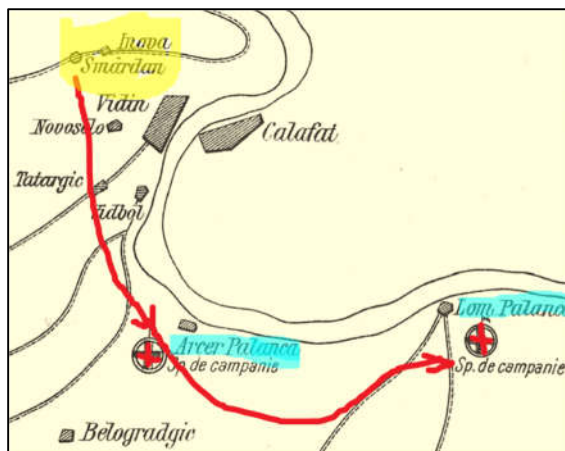
Rahova, Smârdan, Vidin.

Citadela Plevna 2 a rămas încercuită de trupele române. La începutul lunii noiembrie ambulanța diviziei IV și ambulanța Iași au fost deplasate spre vest în vederea acoperirii sanitare a luptelor ce se vor da începând cu cele de cucerire a Rahovei. Cele două ambulanțe au fost locat în Riben, unde s-a organizat un veritabil spital condus de dr. Dușescu. De aici bolnavii ajungeau la Turnu Măgurele, apoi la diferite spitale din țară (de regulă cele mai apropiate de localitățile de reședință).

Orașul Rahova se află față în față cu portul românesc Bechet. Trupele participante la cucerirea Rahovei au fost alcătuite din Regimentul 10 Dorobanți și 9 batalioane de diferite arme. În total cca. 6.000 de români și 600 de ruși. Trupele rusești simulează un atac în vestul orașului pentru ca trupele române, conduse de col. Slăniceanu, să atace prin estul orașului. Concomitent, artileria românească din sectorul Dunării cuprins între Bechet și Calafat a executat foc pe malul drept pentru a ține a ține în șah trupele din Vidin. Lupta a durat trei zile, 7, 8 și 9 noiembrie. În prima zi românii cuceresc o redută. În 8 noiembrie, din cauza unei cețe dense, nu s-au dus lupte. În noaptea următoare turcii încearcă o retragere sub adăpostul întinericului, dar românii atacă la baionetă și zădărnicesc retragerea. În dimineața zilei de 9 noiembrie garnizoana Rahova s-a predat. În cele trei zile au căzut la datorie 9 ofițeri și 120 soldați. Au fost și 180 răniți. La 9 noiembrie dr. Emanoil Severin, medicul șef al Corpului de observație de la Calafat, trece Dunărea și intră în Rahova unde organizează o infirmerie, condusă de dr. Mihai Damian, medicul șef al Flotei Dunării. După 22 noiembrie aceasta se transformă în spital temporar.

Lichidarea garnizoanei turcești de la Rahova a favorizat cucerirea Plevnei, înconjurată de trupele aliate, românilor revenindu-le o treime din perimetrul de împresurare. Condițiile din redută devenind din ce în ce mai grele, lipsa mâncării, bolile contagioase prezente, presiunea încercuirii au dus la hotărârea lui Osman Pașa de a se retrage, începând cu ziua de 8 noiembrie. Primul eșalon de 20.000 de turci, conduși de Osman Pașa, părăsește Plevna, atacă lina de încercuire în sectorul rusesc, trec peste și se opresc pentru a aștepta al doilea eșalon turcesc ce ar fi trebuit să părăsească Plevna la două ore. Dar acesta nu mai sosește, fiind atacat de trupele române și capitulând. Au fost luați de către trupele col. Cerchez 7.000 de prizonieri. Înconjurat și rănit la picior Osman Pașa se predă generalului rus Ganetzki. După căderea Plevnei, ambulanțele românești (respectând Convenția de la Geneva) au dat asistență medicală la peste 1.400 de soldați turci. Ambulanțele erau cazate în casele din Plevna. Evacuarea pe timp de iarnă a rămas greoaie cauzând pierderea a multor vieți de bolnavi.

Reorganizarea armatei, cu formarea Corpului de Armată Vest, a dus și la reorganizarea serviciului sanitar în conformitate cu noile cerințe militare. Medic șef al Corpului de Vest a fost numit dr. Emanoil Severin. La Divizia IV a fost numit dr. George Stavrescu, medic principal cls. a II-a. După plecarea dr. Severin de la spitalul din Rahova, la conducerea acestuia vine dr. Dușescu. Spitalul se transformă în spital de evacuare.

Traseul de evacuare a răniților în lupta de la Smârdan.
(Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București)

La 7 noiembrie armata română se reorganizează. Se desființează Armata de Vest și se înființează Corpul de Vest, format din Divizia I, Divizia IV și Divizia de Rezervă. Misiunea lui era de a curăța partea de nord-vest a Bulgariei de trupele otomane, a cuceri orașele Belogradic, Lom Palanka și Vidin. Divizia a II-a a primit ordin să păstreze ordinea în Plevna, Nicopole și Rahova. Divizia a III-a a primit ordin să escorteze prizonierii turci.

Reorganizarea armatei a dus și la reorganizarea serviciului sanitar. Dr. Davila rămâne în Bulgaria, iar medic șef al Corpului de Vest, în conformitate cu ordinul Marelui Cartier general, a fost numit dr. Emanoil Severin. A fost momentul în care s-au schimbat și numit alți medicii la comanda diferitelor eșaloane. Astfel: dr. Șerban Georgescu, medic de regiment cls. I, numit ca medic șef la Divizia I; dr. George Stavrescu, medic principal cls. a II-a, numit medic șef la Divizia IV; lt. de front Constantinescu, numit comandantul coloanei de ambulanță; dr. Dușescu, apoi dr. Damian numiți, pe rând, ca medic șef al spitalului temporar Rahova transformat în spital militar de evacuare; dr. Mihai Popescu, medic de

regiment, numit ca medic șef la spitalul de evacuare de la Lom Palanka. Aici s-a deplasat și ambulanța Iași.

Deplasarea fontului cu rapiditate spre vest a determinat noi structurări ale instituțiilor medicale, înființarea unor noi locuri de amplasamente și transformarea unor spitale în funcție de cerințele medicale ale momentului. Din vechea gardă de medici la anunțarea acordului de pace mai erau pe front doctorii Jugănar, Comăneanu și Ursulescu.

Venirea iernii, cu viscole și geruri grele s-a făcut în perioada 7-9 decembrie. Toate transporturile de alimente și materiale de război, răniți și bolnavi, prizonieri au fost îngreunate. Cu toate acestea trupele române continuă ofensiva și, cu începere din 10 decembrie, sunt ocupate rând pe rând orașele Cibru Palanka, Lom Palanka, Nazâr Mahala, Vitbol și altele. Speriați de încercuirea totală, trupele turcești s-au retras spre Vidin, lăsând în urma lor depozite întregi de armament, muniție, efecte militare, hrană și altele. Până la sfârșitul anului au fost rezolvate o mare parte din sarcinile primite, rămânând cucerirea Vidinului.

Pe data de 2 ianuarie 1878 Serbia declară război Turciei, fapt ce a îngreunat foarte mult situația trupelor din Vidin. La 11 ianuarie s-a ordonat strângerea cercului în jurul localității Inova, iar pe 12 ianuarie ora 14³⁰ începe atacul cu foc de artilerie. La ora 18 localitatea era în totalitate cucerită. Turcii s-au retras spre Vidinul întărit.

La 15 ianuarie Vidinul a fost atacat cu foc de artilerie din toate cele 148 guri de foc. Tirul a durat nouă zile consecutive. Pe 23 ianuarie vine vestea că Turcia a capitulat prin Armistițiul de la Adrianopol din data de 19 ianuarie 1878, la care România nu a fost chemată.

După anunțarea încetării luptelor și predarea Turciei, activitatea în sectoarele sanitare a continuat neîncetat. Tratarea și evacuarea răniților a fost accelerată și din cauza condițiilor meteo. Ultimele formațiuni care se retrăgeau au fost structurile medicale. Lipsurile de tot felul, iarna foarte grea, cu geruri aspre, surmenajul fizic și psihic, au fost câțiva dintre factorii care au determinat înrăutățirea stării de sănătate a trupelor de pe teritoriul bulgăresc.

Pacea s-a încheiat la 19 februarie 1878 prin convenția de la San Stefano. România primește Dobrogea și pierde Basarabia. Datorită conflictelor diplomatice dintre România și Rusia, domnitorul Carol I a ordonat ocuparea unei poziții defensive pe linia Slatina-Pitești-Târgoviște. Din fericire conflictul militar dintre cele două țări nu apare, iar trecerea armatei pe picior de pace s-a făcut în data de 5 august 1878 prin revenirea în garnizoanele de reședință a tuturor unităților.

Într-o scrisoare adresată familiei și datată decembrie 1877, dr. Carol Davila preciza: „*am găsit soldați morți de frig cu mâna încleștată pe armă, santinelele rămase neclintite la postul lor*”.

După 20 februarie a început retragerea trupelor pe teritoriul țării. Astfel: Divizia I ajunge la Calafat; Divizia a II-a la Craiova; Divizia a IV-a la Turnu Severin.

Dr. Carol Davila s-a instalat provizoriu la Poiana Mare.

Cea mai mare problemă medicală a trupelor sosite în țară a fost epidemia de febră tifoidă. Aceasta nu ia iertat nici pe medici, 51 dintre ei s-au îmbolnăvit, iar 17 au decedat.

Demobilizarea trupelor rusești începe după semnarea păcii de la Berlin, din 13 iulie 1878. Înapoierea trupelor în Rusia s-a făcut numai pe cale maritimă prin Odessa, Nicolaiev și Sevastopol. Această soluție a fost luată pentru a nu mai aduce pe teritoriul Rusiei noi focare de boli contagioase. În fiecare din cele trei porturi a existat o comisie medico-militară pentru implementarea măsurilor de prevenție. Acțiunea de retragere a trupelor a început la 15 august și s-a terminat la 13 octombrie. Cu toate măsurile luate, tifosul era deja pătruns în Rusia prin evacuările anterioare prin Iași.

Măsuri de asanare a teritoriului prin care a trecut războiul.

Propunerile măsurilor ce trebuie luate după terminarea războiului în vederea asanării întregului teritoriu al luptelor au fost formulate din noiembrie 1876 și februarie 1877. De această activitate s-au ocupat Crucea Roșie, spitalele militare mobile și ministerul de război rus. În luna iunie 1877, armata primește mari cantități de substanțe dezinfectante (87.205 kg).

Scop: asanarea tuturor cimitirelor, asanarea tuturor locurilor unde erau depozitate stârvuri de animale, a abatoarelor ce au funcționat în război, a locurilor unde au fost tabere, latrine, spitale etc. Ce putrezește trebuia acoperit cu pământ, iar celelalte gunoaie se vor distruge prin foc. S-a acordat atenție și clădirilor statului sau a celor particulare în care au funcționat punctele de prim ajutor, lazarete. Dezinfectarea întregului inventar al spitalelor. Nici căruțele de transport, fie pacienți, fie diferite materiale trebuincioase nu au fost uitate.

Ordine, decorații, medalii.

Principele Carol a dorit continuarea tradiției începută de Al.I. Cuza și anume recompensarea luptătorilor și tuturor care au depus o muncă uriașă pentru independența țării. Încă din timpul luptelor Domnul ordonă confecționarea de noi ordine și decorații. În continuare vom prezenta câteva dintre ele:

Virtutea militară de Aur.

Coroana României

Medalia Apărătorilor Independenței – comemorativă instituită de regele Carol I prin Înalțul Decret nr. 1422 din 5 iunie 1878. Medalia a fost conferită tuturor militarilor mobilizați, indiferent de grad, dar și civililor care au asigurat diferite servicii pentru armată și medicilor civili de pe front.

Ordinul Național „Steaua României” – tuturor ofițerilor care au luptat în Războiul pentru Independență și factorilor de decizie de la București care au creat premisele ruperii României de Imperiul otoman și a proclamării independenței.

Crucea „Trecerea Dunării” - instituită la 25 octombrie 1877; pentru toți militari sau civili din armata operativă sau care au servit-o, ca auxiliari.

(G. Barbu – Cu ambulanțele la '77. Serviciul sanitar român în războiul de independență)

Medalia Comemorativă „Elisabeta” – instituită de regele Carol I prin Înalțul Decret nr. 2270 din 6 octombrie 1878; a recompensat femeile care au participat la îngrijirea răniților și bolnavilor sau care au participat la actele de caritate spre folosul armatei. Mai este cunoscută și sub numele de „Crucea Elisabeta” sau „Crucea Alinare și Mângâiere”

Medalia „Apărătorilor Independenței” – s-a acordat întregului personal mobilizat, indiferent dacă a luptat sau nu.

Medalia națională „Serviciul Credincios” – creată în aprilie 1878 pentru a recompensa persoanelor fără studii superioare.

Ordinul Național „Serviciul Credincios” - creat în anul 1878 pentru a recompensa persoanele cu studii superioare.

Medalia Comemorativă Rusă a Războiului din 1877-1878 – medalie comemorativă instituită de țarul Alexandru II printr-un decret din 17 aprilie 1878 pentru a recompensa participanții la Războiul Ruso-Turc din 1877-1878. Medalia a fost acceptată în sistemul național de decorații prin Decretul Regal 2141 din 18 septembrie 1878 ca urmare a unui „schimb” reciproc, Regele Carol I conferind Crucea „Trecerea Dunării” tuturor militarilor ruși participanți la conflict. Oferite de reprezentanții Imperiului Rus pentru a comemora actele de vitejie de pe front.

Ordinul rusesc „Sfânta Ana” – un ordin al Imperiului Rus instituit la data de 15 aprilie 1797 de către Împăratul Pavel I. A fost una dintre cele patru cele mai înalte distincții ale Imperiului Rus, cu care au fost decorați ofițeri și funcționari superiori ruși și străini. Dintre românii care au primit acest ordin amintim pe Generalul Alexandru Cernat, a primit ordinul în clasa II și dr. Ludovic Rus - junior, în clasa III.

Ordinul rusesc Sfântul Stanislas model militar, de război, Clasa III-a cu spade și fundă pe panglică – a fost instituit de Regele Stanislaw II Augustus în anul 1765. Dintre românii care au primit acest ordin amintim pe Generalul dr. Carol Davila.

„Monitorul Oficial al României” a publicat pe parcursul anului 1878 Înalte Decrete cu privire la propunerile secretarului de stat sau ale ministrului de război cu privire la recompensarea unor militari ce au luptat în războiul din 1877. Exemplificăm cu „Monitorul Oficial al României” nr. 144 din ziua de duminică 2 iulie 1878, în care se publică alegând la întâmplare trei astfel de decrete:

1. „*Prin înaltul decret cu No. 1,227, din 22 Maiu 1878, după propunerea făcută, de același D. ministru, prin raportul cu No. 225, s'a acordat dreptul de a purta medalia Virtute militară D-lui căpitan Bujorénu Constantin, din secția pompieri Roman, pentru conduita sa ca comandant al bateriei la împresurarea Vidinului*”.

2. „*Prin înaltul decret cu No. 1,234, din 22 Maiu 1878, după propunerea făcută, de același D. ministru, prin raportul cu No. 239, s'a acordat dreptul de a purta medalia Virtute militară D-lui locotenent Grămescu Marin, din regimentul 4 de linie, pentru curagiul ce a desvoltat în lupta de la 12 Ianuarie*”.

3. „*Prin înaltul decret cu No. 856, din 20 Aprilie 1878, după propunerea făcută, de același D. ministru, prin raportul cu No. 156, s'a acordat dreptul de a purta medalia Virtute militară gradelor inferioare ce urmează, pentru curagiul și devotamentul cu care s'a distins în lupta de la 14 Ianuarie, unde a fost răniți: Sergentului Alexandrescu Zisu, din*

regimentul 3 de linie; Caporalului Stan Tudor , din regimentul 3 de linie; Soldaților Radu Ioan, Dobre Badea, Ștefan Ioniță, George Marin, Telea Stancu, Ioniță Enache, Ivan Stanciu, Dicu Diculici Radu, din regimentul 3 de linie; Sergentului Nicolae Ioan III, din regimentul 8 dorobanți”.

Ca o recunoaștere a activității depuse de „oamenii în alb”, jumătate din numărul medicilor au fost onorați cu decorații românești, iar cealaltă jumătate a primit și decorații rusești.

Medicamente și materiale sanitare.

Cele mai utilizate substanțe în așezămintele sanitare de pe front sau din țară au fost:

- chinina sub formă de sulfat. Mod de prezentare: pulbere dar și comprimate confecționate manual. Spitalele temporare aveau cca. 3-5 kg. de chinină.

- eterul folosit pentru anestezii. S-au semnalat accidente mortale, motiv pentru care unele intervenții s-au efectuat fără anestezie.

- perclurura de fier având efect hemostatic. În timp s-a dovedit că folosirea ei în exces poate duce la întârzierea vindecării plăgilor și chiar la necroze.

- fenol sub formă de soluție diluată ca dezinfectant.

- iod și sub formă de tinctură a fost folosită ca dezinfectant.

- tonice – vinul, opiul.

- frecții – alcoolul camforat, oțet aromat.

- laxative – sare amară, ulei ricin, pulberi laxative.

- infuzii – flori de tei, mușetel, soc, mentă, portocale.

- decoct – rădăcină de valeriană.

- unguente simple.

- preparate lichide – apă distilată, oțet de vin, ulei de măsline, apă de plumb, amoniac în soluții concentrate, glicerină, ulei de trandafiri.

- degerăturile au fost tratate cu pulberi de oxid de magneziu, lumen, acid salicilic.

Materialele sanitare: scamă, feșe, comprese.

Scama era produsă prin destrămarea hainelor vechi spălate și curățate. Feșele erau produse din bumbac hidrolizat ca și compresele.

- pentru oprirea sângerării se foloseau tampoane îmbibate în fenol; tampoanele erau confecționate artizanal și se foloseau numai după ce se scurgea fenolul în totalitate.

- pentru fracturi se foloseau atele de diferite mărimi.

- bureți.

- pahare de ventuze.

- vase pentru apă și vin.
- saltele umplute cu paie, lumânări, felinare, chibrit, ligheane.

Trusele de instrumentar comandate de dr. Davila pe credit. Acesta a fost plătit în anul următor.

La acest capitol problema cea mai mare a fost plata salariilor medicilor.

Farm. Nicolescu Dimitrie (1843-1897). A fost Farmacistul Șef al Armatei începând cu luna aprilie 1874. Din această funcție organizează serviciul farmaceutic de companie. A condus depozitul de medicamente de la Mecica. La primul Congres de Științe Medicale din România, din anul 1884, a organizat secțiunea de farmacie a congresului. A decedat la vârsta de 53 ani în urma unei afecțiuni acute.

Doctorul Carol Davila. Nu putem încheia rândurile acestea fără câteva cuvinte despre cel ce a fost tot timpul în prim planul muncii sanitare. Originea lui nu s-a putut stabili cu precizie; din diferitele date culese, din scrisorile sale s-au aflat despre el se poate crede că provenea dintr-o familie educată, aristocrată. Locul nașterii este disputat de istorici, unii cred că s-a născut lângă orașul Parma din Italia, iar alții cred că locul nașterii a fost localitatea Avila din Spania de unde și numele său. Copilăria și-a petrecut-o în Frankfurt pe Main și Hamburg. Studiile secundare l-e efectuează în Limoges, iar școala de medicină o face la Nantes. După absolvire este intern la Spitalul „Hotel Dieu”. În timpul liber este pasionat de chimie, știință și experimente pe care nu l-e va abandona toată viața. În anul 1848 se înrolează ca medic auxiliar necesar unui batalion care ia cu asalt baricadele din str. Sft. Jaques. Participă activ la stingerea focarului de holeră din Franța. Își ia doctoratul cu o teză ce combate sifilisul. Recunoașterea profesională determină comanda armatei turce de al solicita în vederea stingerii focarului de holeră. Pentru activitatea depusă este decorat cu Ordinul „Medgidia”. Printre activitățile din țară amintim: înființarea Școlii de medicină, ulterior Facultatea de medicină București; a Grădinii Botanice București; Azilului „Elena Doamna” pentru 40 de fete sărmene; dar și a unui stabiliment pentru băieți cu o secție pentru surdo-muți; a Școlii de Medicină Veterinară. Participă la înființarea Colegiul Medicilor din Spitale, Asociația Medicilor Români, Asociația asistenților de farmacie, Societății de hidrologie și multor alte societăți și comitete. Înființează „Monitorul Sanitar”

În anul 1864 îl însoțește pe Cuza în vizita sa la Constantinopol. Aici este foarte bine primit de sultanul Abdul-Aziz.

În anul 1870 participă la luptele franco-germane, îngrijind răniți din

ambele tabere. Slujește țara sub trei domni: Barbu Știrbei, Al.I. Cuza și Carol I. Primii doi i-au devenit prieteni, după cum o dovedesc scrisorile primite de medic. Tratează în continuare pe fosta Doamnă Elena Cuza, căzută într-o totală uitare. Cele două mari personalități ale momentului, Carol I și Ionel Brătianu, l-au apreciat foarte mult. Dovada: acordarea cetățeniei române, numirii în funcția de Inspector General și acordarea gradului de General de divizie. Ionel Brătianu îl ia cu el la Düsseldorf în data de 19 aprilie 1866, cu ocazia prezentării propunerii făcută prințului Carol să devină domn al României.

A fost recompensat cu ordine și decorații din partea statului român, francez, rus, turcesc, german. În data de 5 mai 1874 este inițiat în francmasonerie, loja bucureșteană.

A fost căsătorit de două ori. Prima soție moare la nașterea copilului, iar a doua soție, Ana Davila, nepoata familiei Golescu, va aduce pe lume patru copii: Alexandru – viitorul scriitor, Elena, căsătorită Perticani, Zoe, căsătorită Cuțaride și Carol Nicolae.

A fost bolnav de reumatism poliarticular acut cu sechele pe articulația cotului drept, nevralgii sciatiche rebele, tifos exantematic (în urma combaterii focarului din penitenciarul Telega), holeră (în urma combaterii focarului de la Brăila fiind în convalescență după tifos), dizenterie (în războiul franco-german), antrax (operat în campania războiului de independență; face stop respirator pe masa de operație, este resuscitat și cu greu își revine; este operat fără anestezie).

Moare la 24 august 1884, la București și este înmormântat la Cotroceni lângă mormântul soției.

Fapte din activitatea medicală, fapte de eroism.

Correspondentul ziarului „Die Presse” scria: „...Cine vrea să vadă un tablou al războiului să meargă la ambulanțele române (...). Medicii se întreceau între ei care să facă mai întâi serviciul la posturile de prim ajutor (...). Deoarece fiecare voia să fie primul, s-a tras la sorți. Norocul a fost de partea maiorului medic Șerban Georgescu care a plecat în primele rânduri”.

Comandantul Batalionului 3 Vânători, maiorul Nicolae Schina, propune pe medicul Clement Eraclie pentru decorarea sa cu „Steaua României” pentru activitatea plină de riscuri depusă în ziua de 30 august – atacul Plevnei.

Dr. Gheorghe Sabin a cărat răniți pe timpul atacului redutei Nicopole, iar peste noapte, după încetarea focului, a căutat pe câmpul de luptă răniți pe care ia îngrijit. Pentru faptele de eroism a fost decorat pentru a doua oară cu „Virtutea Militară” și cu Ordinul rusesc „Sf. Gheorghe”.

Medicul Regimentului 3 Artilerie, dr. Ioan Macridesu, în ziua de 30 august, în jurul orei 9, a mers să viziteze personalul unei baterii. În timpul vizitei, amplasamentul bateriei este supus unui puternic foc de artilerie din partea turcă. Încercând să dea primul ajutor răniților este omorât de un proiectil. Căzut la datorie.

La cele câteva exemple despre modul în care medicii și cadrele medii au știut să-ți facă datoria, adăugăm scrisoarea datată decembrie 1877, a Principelui Carol, adresată doctorului Davila. Scrisoarea aduce mulțumiri întregii activități a sa și a Serviciului Sanitar și va rămâne una dintre cele mai elogioase epistole olografe ale Principelui:

Cher Monsieur Davila,

Dans tout le cours de notre guerre avec la Turquie, le service sanitaire de l'armée a montré un zèle, une abnégation et une activité au dessus de toute louange. Le dévotement et l'amour avec lesquels tout le personnel médical a fait son devoir, a beaucoup contribué au soulagement d'inevitables souffrances et à la guérison des glorieuses blessures recues par nos braves soldats.

La direction intelligente et infaigable, que vous avez donnée a ce service, en votre qualité d'inspecteur général et la manière, dont vous avez su le conduire, grâce aux heureuses dispositions que vous avez pris et par vos beaux exemples, vous exposant, à sa tête, au peril des batailles et exerçant votre action consolatrice jusque sous le feu le plus violent, sont pour des titres indéniables à la reconnaissance de l'armée.

Aux services distingués, que vous avez apporté au pays, dans le cours d'une longue et honorable carrière, vous avez ajouté de nouveaux et précieux services; j'éprouve un plaisir particulier à vous exprimer personnellement Ma princière satisfaction, vous assurant, en même temps de l'estime que je vous garde.

(ss) CAROL

Numeroși medici, farmaciști, sanitari, brancardieri au plătit cu viața îngrijind suferinzi, tovarăși de arme sau inamici. O parte din ei au murit răniți, iar o altă parte au murit din cauza bolilor, în special celor contagioase. Ne vom feri de a da un număr de personal sanitar mort în timpul războiului, din cauza multitudinii de date, diferite de la autor la autor.

Povestea noastră despre oameni bavi iubitori de oameni și țară, despre cei foarte cunoscuți sau despre sutele, miile de anonimi, care au dat totul inclusiv darul cel mai de preț – viața, nu se poate opri aici. Ea continuă cu momente cruciale în dezvoltarea țării (războaiele mondiale, catastrofele naturale etc) sau cu modesta muncă de zi cu zi de până azi. Și va continua.

„Oștenii în alb” au fost, sunt și vor fi întotdeauna prezenți la datorie.

Bibliografie

- Bacalbașa, Constantin, *Bucureștiul de altă dată 1885-1888*, vol. III, București, Editura Humanitas, 2014.
- Barbu, G., *Cu ambulanțele la '77. Serviciul sanitar român în războiul de independență*, București, Editura Militară, 1987.
- Bălănescu, I., *Carol Davila – viața și faptele sale*, București, Tipografia Ziarului Universul, Soc. Anonimă, 1930.
- Calianu, Eugen, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la Regele Mihai I*, București. Editura Eminescu, 2006.
- Calmințchi, Gheorghe, *Episoade după amintirile și povestirile mai multor eroi aflați în viață*, București, Viața Românească S.A., 1927.
- Coman, Ion, *România în războiul de independență 1877-1878*, București, Editura Militară, 1977.
- Damian, Dorin Cristian, *Medicina militară românească de-a lungul vremii: Tradiție – Onoare – Vocație*, București, Editura University Press (UMF), 2009.
- Iugulescu, Constantin, *Din epopeea serviciului sanitar militar în războiul pentru independența României*, Craiova, Editura Medicală Universitară, 2006.
- Mayer, Titus Frideric, *Serviciul Sanitar în Campania din 1877-1878*, București, Institutul de Arte Grafice „Universala” I. Ionescu.
- Muzeul Militar Național, *„Regele Ferdinand I” București – iconografie și hărți*.
- Oprea, Ionel Paul, *File din istoria medicinei militare*, București, Editura Militară, 2018.
- Petricani Davila, Elena, *Din viața și corespondența lui Carol Davila*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1935.
- Revista „Historia”.
- Unele imagini au fost preluate și de pe Google.

PREGĂTIREA PRACTICĂ A ELEVILOR BĂCĂUANI PRIN ORELE DE LUCRU MANUAL (SFÂRȘITUL SEC. XIX-ÎNCEPUTUL SEC. XX)

Cornelia Cucu

Practical training of Bacău students through manual labour hours (end of XIXth Century - beginning of XXth Century) Abstract

Encouraging practical activity is another positive page in the pedagogical thinking of Spiru Haret, who ensured a more thorough teaching of labour work in primary schools. Since one of the fundamental objectives of education was education for work, Spiru Haret considered that its realization was in an indissoluble connection with education through work, both gradually preparing the child to become a good craftsman.

This study presents the way in which the teachers from Bacău, by teaching labour work, depending on the specifics of the place, tried to cultivate in students skills and interests that would guide them towards trades that met the economic needs of the Romanian society at that time.

Keywords: *manual work, practical training, Spiru Haret, teachers, Bacău*

Cuvinte cheie: *lucru manual, pregătire practică, Spiru Haret, învățători, Bacău*

Lucrul manual se predă și înainte de Spiru Haret. Meritul „marelui ministru” constă, însă, în faptul că a lărgit conținutul acestuia „pretinzând ca obiectele confecționate să aibă o utilitate practică pentru a îmbina scopul educativ cu cel utilitar”. Deși există, încă, îndoieli în privința utilității obiectelor lucrate de elevi, ideea dublului scop în predarea lucrului manual, educativ și practic, este acceptată de teoria și practica pedagogică iar convingerea lui Spiru Haret era că această disciplină școlară „îi formează elevului mână și cugetarea, îi dezvoltă abilitățile și-l pregătește a ști să se folosească de mâinile sale, atunci când ele vor trebui să-l hrănească”¹ este valabilă și astăzi. De altfel, această viziune a fost preluată și de Congresul Corpului Didactic Primar, din anul 1901, care a stabilit următoarea definiție pentru scopul lucrului manual: „Predarea lucrului manual are ca scop să

¹ Emil Băldescu, *Spiru Haret în știință, filozofie, politică, pedagogie, învățământ*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 268-269, 312.

deprindă spiritul de observare, ca elevii să cumpănească și să judece, să câștige mâinii îndemănare și să deștepte tragerea de inimă către meserii prin dezvoltarea înclinărilor la lucrări făcute cu mâinile”².

Necesitatea introducerii lucrului manual în școala primară

Pe lângă pregătirea intelectuală a copiilor, școala primară avea drept scop și instruirea acestora din punct de vedere practic, întrucât „a ști să citească, să scrie și să socotească însemna a avea oameni luminați dar fără aplicațiuni practice, la diferite industrii, care trebuiau să ocupe cel mai mare loc”. Drept urmare, introducerea lucrului manual, ca obiect de învățământ, completa menirea școlii primare, contribuind la dezvoltarea unor priceperi și deprinderi necesare copiilor pentru a învăța o meserie care „să-i ajute să învingă și să trăiască mulțumiți în marea luptă a existenței, băieții fiind preparați pentru viitoarele lucrări din ateliere, iar fetele pentru lucrări casnice și ale industriei domestice”. De asemenea, prin deprinderea elevilor cu diverse domenii ale lucrului manual, se rezolva și problema lipsei de activitate din timpul iernii, mai ales la sate, care „devenea, astfel, un timp prețios pentru a alunga lipsurile și mizeria”³.

Din punct de vedere teoretic, ideea predării lucrului manual, în școală, a fost susținută încă din secolul al XVII-lea de J.A. Comenius și J. Locke, continuată în secolul al XVIII-lea de J.J. Rousseau, J.H. Pestalozzi și alții, iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pusă în practică în unele state occidentale, precum Danemarca, Germania și Suedia. În spațiul românesc, preocupări în această direcție întâlnim începând cu anul 1823, când în Țara Românească se hotăra introducerea unor cunoștințe despre meserii, în programa școlilor obișnuite, iar, ceva mai târziu, *Regulamentele învățăturilor publice* – din Țara Românească (1833) și Moldova (1835), întocmite pe baza Regulamentului Organic (1831), prevedeau ca la toate școlile de patru ani să se predea cunoștințe despre meșteșuguri⁴. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, această idee capătă amploare „când învățătorii zeloși predau lucrul manual, benevol, prin școale”, iar legiuitorii de la 1893 și 1896 hotărau, prin *Legea învățământului primar și normal-primar*, un spor de 10% la salariu, pentru dascălii care introduceau, în școli, acest obiect de învățământ.

² „Albina”, anul IV, nr. 41-42/8-15 iulie 1901, p. 1143-1144.

³ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Dofteana*, d. 1/1896, f. 6.

⁴ *Istoria învățământului din România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 174-175, 177.

Chiar dacă beneficiile deprinderii elevilor cu această activitate practică erau mari, mulți învățători au renunțat la predarea lucrului manual pentru „ocupațiuni mai rentabile întrucât plata era prea mică față de munca depusă”. Drept urmare, la începutul secolului al XX-lea nu se mai predă nici împletitul paielor pentru pălării, specialitatea cea mai răspândită cu câțiva ani în urmă. Pentru a rezolva această problemă, Casa Școalelor prin *Circulara* nr. 17120, din 19 noiembrie 1903, venea cu o serie de reglementări privitoare la predarea lucrului manual în școlile primare: a) dascălii erau obligați „să practice lucrul manual, dacă aveau pregătirea necesară, fiind responsabili ca și pentru celelalte obiecte de studiu”; b) cei care primeau sporul de 10% trebuiau să-și procure instrumentele necesare; c) participanții la cursurile de perfecționare erau obligați „să aplice cele învățate și să-i inițieze și pe colegi”; d) obiectele lucrute trebuiau să răspundă unor nevoi practice; e) activitatea desfășurată trebuia consemnată într-un „registru-inventar în care să se noteze, lună de lună, lecție cu lecție, progresul făcut de fiecare elev”⁵.

Resursele umane și materiale necesare predării lucrului manual în școlile primare băcăuane

a. Personalul didactic de predare, numărul de ore alocate și documentele școlare necesare. Conform planului de învățământ, lucrul manual făcea parte din grupul dexterităților împreună cu caligrafia, desenul, muzica și gimnastica fiind predat, potrivit prevederilor *Regulamentului pentru administrația interioară a școalelor primare urbane și rurale*, de învățători/institutori, învățătoare/institutoare și maestre⁶.

Din punct de vedere teoretic, practic și metodic, pregătirea necesară predării acestei discipline școlare se realiza, în primul rând, în școala normală, unde viitorii dascăli căpătau cunoștințele și deprinderile necesare. Învățătorii erau pregătiți în domenii precum împletituri (paie, cânepă, papură, nuiele), cartonaj și tâmplărie, iar învățătoarele se specializau în croitorie, broderie, cusături naționale, împletituri, cusutul cu mașina și diferite tehnici ale industriei casnice (tors, țesut, vopsit). Anual, „în interesul prosperării lucrului manual și a îndeplinirii programei școalelor primare”, la inițiativa lui Spiru Haret, Casa Școalelor organiza, în vacanța de vară, cursuri de pregătire la Școala Normală din Câmpulung (pentru învățători) și

⁵ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Dămieniști*, d. 1/1903, f. 3.

⁶ Cadrele didactice care predau desenul, muzica, gimnastica și lucrul manual aveau titlul de maestru/maestră.

Azilul „Elena Doamna” din București (pentru învățătoare). Instruirea învățătorilor se realiza și pe plan local, cu ocazia conferințelor generale. Astfel, în 1899, dascălii care se remarcaseră în predarea lucrului manual au fost desemnați „să-și instruiască colegii în următoarele specialități”: împletituri din paie – Gh. Postoiu (Filipeni), V. Dobreanu (Onești), At. Tabacaru (Săucești), Gh. Chirnoagă (Poduri); împletituri de mlață – Șt. Frunză (Șerbești), N. Matei (Bogdănești), Gh. Rusu (Racila); împletituri de papură – V. Macedon (Tescani), C. Agapi (Comănești), E. Tisescu (Letea); frânghierie – M. Floareș (Itești), Gr. Belcescu (Moinești); sculptură în lemn – D. Broșteanu (Bacău), Gh. Costică (Tescani); cartonaj – D. Broșteanu (Bacău), Gh. Pârcălabu (Moinești), M. Vasiliu (Moinești)⁷. În privința maestrelor, care asigurau predarea lucrului de mână la fetele din mediul rural, acestea trebuiau să fie absolvente de școli profesionale, gospodărie rurală, menaj sau țesătorie.

Inițial, predarea acestei discipline școlare s-a realizat „într-o singură oră, joia de la 3-4 p.m.”, conform Ordinului Ministerului Instrucțiunii nr. 3813/1892, pentru ca ulterior numărul de ore alocate, săptămânal, să ajungă la 3-4. Întrucât „în programul școalelor cu un singur învățător nu erau prevăzute orele pentru acest obiect iar anumite lucrări cereau câteva ceasuri neîntrerupte”, dascălii au adaptat orarul în funcție de localitate și specialitatea practică. Pentru a exista o evidență clară asupra predării lucrului manual, activitatea era consemnată într-un registru-inventar, în care „se nota, lecție cu lecție, progresul făcut de fiecare elev”, precum și în registrul de prezență al școlii, unde se menționa „tot ce s-a făcut în lecția de lucru manual la fel ca pentru oricare altă disciplină de învățământ”⁸.

b. Procurarea materialelor și a instrumentelor de lucru. Asigurarea școlilor cu cele necesare predării lucrului manual a constituit o permanentă preocupare atât pentru dascăli, cât și pentru factorii de decizie din învățământul românesc. Astfel, cu Ordinul nr. 38502, din 3 iulie 1906, Ministerul Instrucțiunii invita învățătorii „să se aprovizioneze cu materialul trebuitor (paie, papură, răchită etc.), pentru viitorul an școlar, fiind timpul cel mai potrivit întrucât se găsea cu ușurință și fără multă cheltuială”⁹. De asemenea, prin *Circulara* nr. 14490, din 3 iunie 1909, ministrul Spiru Haret stabilea, pe zone geografice, „specialitățile ce puteau fi predate, în funcție de materialul prim aflat în localitate sau care se putea procura cu ușurință”: la

⁷ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Băsești*, d. 1/1896, f. 194.

⁸ Idem, *fond Școala Generală Dămieniști*, d. 1/1903, f. 3, 53.

⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 1/1905, f. 151.

munte – tâmplăria; la deal și câmpie – împletituri de răchită, prelucrarea cânepii, olăritul; în zonele de baltă – împletituri de papură, răchită, stuf și cânepă; în orașe și împrejurimile acestora – cartonajul. Fondurile necesare pentru asigurarea materiei prime, în localitățile „unde lipsea și trebuia procurată cu bani”, se puteau realiza prin organizarea de serbări școlare, donații ale celor înstăriți sau subvenții din partea autorităților locale¹⁰. În 1910, Casa Școalelor stabilea necesarul, anual, de „materiale trebuitoare școalelor rurale, pentru împletiturile de nuiete și paie”, fiecare elev fiind obligat să se aprovizioneze cu „cel puțin 2000 fire de răchită (mlajă) și 3-4 pachete de paie”. Cu același scop, revizorul școlar cerea învățătorilor să planteze, în grădina școlii, „200 fire de răchită cunoscută fiind întrebuințarea ei ca material la lucru manual”¹¹.

Conform documentelor, mulți învățători băcăuani, precum I. Gosav (Văsiești), I. Mircea (Moinești) și Gh. Burghilea (Pâncești), și-au procurat materialul trebuit prin forțe proprii, cultivând cele necesare în grădina școlii (grâu, secară, sorg etc.). Alții, între care N. Matei (Bogdănești), Gh. Mircea (Lucăcești), Gh. Oancea (Berzunți), I. Dimitriu (Dămieniști), Gh. Costică (Tescani) și Sava Arition (Bacău), au beneficiat de bunăvoința primăriilor care alocau, anual, anumite sume de bani. Acolo unde nu au găsit înțelegere din partea autorităților locale, dascălii au găsit sprijin la Casa Școalelor, precum Gr. Belcescu (Moinești) care, în 1913, a primit 150 de lei pentru procurarea materialului necesar atelierului de frânghierie¹².

În privința instrumentelor folosite în predarea lucrului manual, acestea proveneau din donații (Casa Școalelor, autorități locale, persoane înstărite, bănci populare sătești) sau fuseseră procurate de învățători, prin eforturi proprii. Ca „o probă de încurajare” pentru învățătorii I. Dimitriu, C. Bobârnac, B. Zară, V. Cosmescu și Gh. Botez, care „și-au dat silință într-un chip deosebit pentru aprofundarea cunoștințelor necesare nuielăriei”, școlile din Dămieniști, Răcăciuni, Bâlca, Berbinceni și Deleni au primit de la Casa Școalelor câte „o garnitură de instrumente pentru nuielărie alcătuită din rindele, foarfece, cuțite, linii metrice, despicătoare, uniformizatoare etc.”¹³, iar N. Trandafir, de la Borșani, a fost premiat cu „25 de lei, pentru obiectele expuse la conferințele generale cumpărând cele necesare la facerea pălăriilor – foarfece, calapoade și ciocane”¹⁴.

¹⁰ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1908, f. 105.

¹¹ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1909, f. 70.

¹² Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 1/1913, f. 95, 96.

¹³ Idem, *fond Școala Generală Berbinceni*, d. 1/1904, f. 60.

¹⁴ Idem, *fond Școala Generală Borșani*, d. 1/1909, f. 27, 29.

După refuzuri sistematice din partea autorităților locale, unii dascăli și-au realizat baza materială trebuitoare prin eforturi proprii, precum M. Balaban (Valea Seacă) care a pus la dispoziția școlii unelte personale¹⁵, V. Cartas (Colonești) care a cumpărat „calupuri și călcători, pentru confecționarea pălăriilor, din veniturile sale”¹⁶ și Gh. Chirnoagă (Poduri) care „a procurat, pe spesele sale, instrumente și material pentru fasonat”¹⁷. Unele școli, puține la număr, și-au asigurat dotarea din subvențiile acordate de autoritățile locale, precum cea din Doftena, care „beneficia de instrumentele necesare pentru practicarea nuielăriei dintr-un mic ajutor dat de comună”¹⁸, și Săucești unde „primaria alocă, lunar, câte 10 lei pentru materiale și instrumente de lucru manual”¹⁹. O situație aparte întâlnim la Cașin, unde instrumentele pentru predarea lucrului manual au fost procurate de Banca Populară „Cașinul” din localitate²⁰.

c. *Înființarea atelierelor școlare*. Îndrumarea elevilor spre meserii a constituit o preocupare permanentă pentru învățători și autoritățile școlare. *Legea învățământului profesional*, din 1893, care prevedea înființarea de ateliere-școală unde elevii să lucreze după încheierea cursurilor, a constituit un moment important în pregătirea practică prin orele de lucru manual, elevii având posibilitatea să conștientizeze astfel legătura existentă între cunoștințele teoretice primite și deprinderile de muncă câpătate.

O primă tentativă de înființarea a unui atelier-școală a avut loc în anul 1894, în orașul Bacău, când 53 de locuitori, între care institutorii N. Bibiri, I. Broșteanu și Toma Tăbuș, solicitau primăriei „introducerea de meserii în școlile primare de băieți, din localitate, prin înființarea unui atelier în vechiul local al Școalei de Băieți Nr. 1”. În stadiul actual al cercetării, nu cunoaștem rezultatul acestui demers dar știm că primarul Gh. Răileanu a constituit o comisie care „să studieze această cerere, justă și bine întemeiată, și să-și dea părerea indicând și bazele pe care ar putea fi instalat un atare atelier al școalelor de băieți”²¹. Și alți dascăli, preocupați de optimizarea

¹⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1896, f. 46.

¹⁶ Idem, *fond Școala Generală Colonești*, d. 1/1903, f. 53, 59, 63, 84-86.

¹⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Prohozești*, d. 40/1904, f. 33-34.

¹⁸ Idem, *fond Școala Generală Doftena*, d. 3/1894, f. 16.

¹⁹ Idem, *fond Școala Generală Săucești*, d. 1/1894, f. 5, 27.

²⁰ Idem, *fond Școala Generală Cașin*, d. 1/1903, f. 70-71.

²¹ Idem, *fond Primăria Bacău*, d. 42/1894, f. 1-3. Membrii comisiei: D. Scurei – revizor școlar, H. Ressu – directoarea Școlii Profesionale de Fete „Principesa Maria”, N. Bibiri – directorul Școlii de Băieți Nr. 1, I. Broșteanu – directorul Școlii de Băieți Nr. 2, I. Chiru – fost director al Școlii Meseriașilor Români.

predării lucrului manual, au susținut ideea atelierelor școlare. Astfel, în 1897, M. Balaban, de la Valea Seacă, a elaborat, ca model pentru toate școlile din județ, *Regulamentul pentru organizarea și funcționarea unui atelier sistematic de împletituri* unde trebuia „să se asigure educațiunea industrială a elevilor din care să se recruteze, în viitor, oameni cu pregătire solidă care să-și poată câștiga existența pe această cale”²². În anul 1899, I. Ciochină (Valea Rea) se străduia să adune fonduri pentru un atelier de cizmărie necesar „elevilor, absolvenților și oricărui alt român”, N. Nicolau (Horgești) solicita primăriei 1.000 de lei „pentru un atelier cu diferite meserii precum lemnărie, stolerie, fierărie, cizmărie și împletitul paielor”²³, iar I. Dimitriu (Dămieniști) încerca să înființeze un atelier de împletituri, pentru băieți, și altul de țesătorie, pentru fete²⁴. În 1900, N. Iordan, de la Orbeni, punea bazele unui atelier, numit „școala de lemnărie”, obiectele realizate aici fiind premiate la Expoziția Generală din 1906²⁵.

Pentru a pune în aplicare recomandarea Ministerului Instrucțiunii, din 1901, de „a se înființa mici ateliere de meserii în funcție de împrejurările locale”, revizoratul școlar a decis crearea de ateliere de nuielărie (împletituri de răchită) pe lângă școlile din Agăș, Moinești, Dărmănești, Berbinceni, Buhoci, Gârleni, Filipeni, Helegiu și Răcăciuni, fondurile necesare fiind strânse „prin organizarea de serbări, baluri, teatre și liste de subscripție”²⁶.

Pornind de la realitățile existente (materie primă, forță de muncă disponibilă, prezența masivă a meseriașilor străini etc.), în unele localități s-au pus bazele unor ateliere de meserii și pentru absolvenții școlilor primare. La Moinești, învățătorii M. Vasiliu și Gr. Belcescu au înființat, între 1908-1913, trei ateliere (croitorie, lemnărie/fierărie și frânghierie) pentru ca „foștii elevi, fete și băieți, să-și poată asigura existența în mod onorabil”²⁷. Preocupări similare întâlnim și la Tg. Ocna unde, în 1908, s-a înființat o școală de croitorie, pentru „învățarea copilelor de români a-și lucra singure hainele”, care, în 1910, s-a transformat în Atelier Centru de Învățământ Industrial și Casnic unde „copilele deprindeau industria casnică”²⁸. În 1913, V. Maftai, de la Drăgești, cu sprijinul școlilor din zonă, pune bazele unui

²² Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1897, f. 40-41.

²³ Idem, *fond Școala Generală Horgești*, d. 2/1899, f. 55-56.

²⁴ Idem, *fond Școala Generală Dămieniști*, d. 1/1899, f. 50, 52.

²⁵ Idem, *fond Școala Generală Orbeni*, d. 28/1907, f. 16, 65.

²⁶ Idem, *fond Școala Generală Berbinceni*, d. 1/1900, f. 105.

²⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 2/1908, f. 180, 186; d. 1/1913, f. 114.

²⁸ Idem, *fond Școala Generală Dofteana*, d. 1/1908, f. 24; 1/1910, f. 41.

„atelier de mlăjerie întrucât, satul aflându-se lângă Siret, locuitorii puteau câștiga mult întrebuintând mlaja așa cum trebuie”²⁹.

În 1914, Casa Școalelor a decis înființarea de ateliere pentru predarea lucrului manual, pe lângă școlile primare, asigurând dascălilor, sub formă de împrumut, fondurile bănești necesare. Procurarea materialului și desfacerea obiectelor realizate intrau în sarcina învățătorului, Casa Școalelor păstrându-și doar dreptul de control asupra activității desfășurate. Beneficiul realizat era împărțit între elevi (80%) și învățător (20%), care mai primea și sporul de 10% la salariu³⁰. În stadiul actual al cercetării, știm că asemenea ateliere au fost înființate de învățătorii N. Trandafir și C. Ungureanu, la Borșani (împletituri de paie)³¹ și Ruși Ciutea (lemnărie)³².

Pregătirea practică a elevilor din școlile primare băcăuane prin orele de lucru manual (băieții) și lucru de mână (fetele)

a. Lucrul manual – formă de pregătire practică a băieților din școlile primare băcăuane. Împletirea paielor și confecționarea de pălării a fost activitatea cea mai răspândită, mai ales în școlile rurale. Pentru „a generaliza și uniformiza această specializare”, Casa Școalelor a stabilit o serie de măsuri, precum: 1. obligația școlilor de a-și asigura, din timp, paie necesare – „cel puțin două mănunchiuri de elev”; 2. aprovizionarea școlilor din zonele de munte de către dascălii de la câmpie care erau obligați „să predea revizorului, anual, câte două mănunchiuri de paie”; 3. fiecare copil trebuia să confecționeze, pe parcursul anului școlar, „o pălărie pentru sine dar și pentru părinții și frații săi”; 4. forma pălăriilor rămânea la aprecierea școlii recomandându-se, ca fiind mai practice, cele „în formă de trunchi de con, cu borduri drepte și mari”; 5. notarea elevilor trebuia făcută „în raport cu hărnicia și destoinicia fiecăruia”, notele intrând în calculul mediei generale; 6. pentru a dobândi cunoștințele necesare, învățătorii erau obligați să ceară sprijinul colegilor sau al revizorului școlar. Din punct de vedere metodic, pentru a deprinde tehnica confecționării pălăriilor, elevii trebuiau să parcurgă următoarele etape: 1. clasa a I-a – sortarea paielor și realizarea de împletituri ușoare în 3-5 fire; 2. clasele II-IV (mediul urban), II-V (mediul rural) – realizarea de împletituri complexe în 6-12 fire; 3. confecționarea pălăriilor³³.

²⁹ Idem, *fond Școala Generală Drăgești*, d. 2/1913, f. 49.

³⁰ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1914, f. 29.

³¹ Idem, *fond Școala Generală Borșani*, d. 1/1914, f. 49.

³² Idem, *fond Școala Generală Ruși Ciutea*, d. 1/1914, f. 37.

³³ Idem, *fond Școala Generală Bogdana*, d. 2/1910, f. 13; d. 1/1911, f. 9.

Acest domeniu al lucrului manual a fost practicat în majoritatea școlilor din județul Bacău remarcându-se, însă, cele din Coțofănești, Valea Seacă și Berbinceni.

Pe 8 noiembrie 1885, învățătorul N. Grigoriu, de la Coțofănești, solicita revizoratului școlar „o subvenție spre încurajarea micilor industriași, ca o recompensă și un stimulent pentru prosperarea industriei dar și a instrucțiunii”, argumentându-și cererea cu următorul raport: „Industria pălăriilor de paie, din această școală, a făcut mult progres încât putem executa o pălărie după toate cerințele, chiar și pălării de lux. Am căutat a dezvolta gustul elevilor, pentru această branșă, fără a jigni progresul instrucțiunii întrucât numai elevii care și-au făcut lecțiunile au permisiunea să lucreze în această industrie, socotită o fericire și o recreațiune, care le procură și avantaje materiale – cărți, obiecte necesare la scris și chiar parale”. Pentru a-și asigura paiele necesare, care lipseau din localitate, dascălul a apelat la diverse surse precum Ministerul Agriculturii, de unde „a obținut 4 decalitri de alac și 2 decalitri de orez”, și proprietarul moșiei Căiuți care a „permis elevilor să aleagă paie din șirele sale situate deasupra coșurilor”. N. Grigoriu era și autorul unui *Regulament pentru industria națională a pălăriilor de paie* pe care, în 1885, îl înainta revizorului școlar „pentru a-i face corecțiunile și observațiunile, de cuviință, și a-i da aprobarea necesară”. Devenită o tradiție, această activitate se va bucura de o atenție deosebită și în anii următori³⁴.

Conform raportului trimis revizoratului școlar de M. Balaban, pe 1 iulie 1896, împletiturile s-au practicat, cu succes, și la școala din Valea Seacă: „Foloasele lucrului manual m-au făcut să-l predau școlarilor mei timp de 12 ani, oriunde m-am transferat, deprinzându-i la trei feluri de lucrări: împletirea pălăriilor de paie, împletirea de coșuri din răchită și îmbrăcatul sticlelor cu papură și rafie”. Învățătorul era autorul unei broșuri intitulată *Meșteșugul împletirii pălăriilor de paie* precum și a unui *Regulament pentru organizarea și funcționarea unui atelier sistematic de împletituri*. Pentru munca sa, dascălul fusese recompensat cu medalii de aur și argint la expozițiile de la București și Râmnicu Sărat³⁵.

Primele informații privind predarea lucrului manual la Berbinceni se datorează revizorului școlar D. Scurei care, pe 19 ianuarie 1894, consemna: „sunt paie pentru împletirea de pălării pe care băieții le fac sub îndrumarea învățătorului D. Huțu”. Începând cu anul 1900, activitatea a fost preluată de

³⁴ Idem, *fond Școala Generală Coțofănești*, d. 1/1884, f. 433, 434.

³⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1896, f. 8-10; d. 1/1897, f. 40.

V. Cosmescu care, în anul școlar 1901-1902, a realizat cu elevii 100 de pălării, din care 20 au fost prezentate la expoziția prilejuită de conferințele generale, iar 40 au fost vândute la Valea Mare. Dispunând de materialele necesare, procurate din sporul de 10%, cei 60 de elevi ai școlii au executat, în 1903, 178 de pălării din care 30 la solicitarea ministerului, pentru „a fi purtate ca uniformă de elevele din școalele secundare și profesionale”. De remarcat seriozitatea cu care era completat registrul lucrărilor realizate, semnificativă fiind situația din anul școlar 1905-1906: „60 de elevi, din clasele II-V, cu vârste între 9-14 ani, au confecționat 135 pălării (15 – câte 1 pălărie, 23 – câte 2 pălării, 14 – câte 3 pălării, 8 – câte 4 pălării)”³⁶.

În funcție de materia primă existentă în localitate și pregătirea învățătorilor, au fost abordate și alte tipuri de împletituri: nuielăria (împletituri din mlajă), frânghieria (împletituri din cânepă), împletituri din papură, curpeni (dovleac sau pepene) și lână³⁷.

Prelucrarea lemnului reprezintă un alt domeniu al lucrului manual prezent în multe școli băcăuane, documentele păstrate menționând realizarea „de lucrări din lemn însoțite, uneori, și de garnituri simple de sculptură geometrică”. Rezultate remarcabile, în acest sens, au fost obținute la școala din Tescani unde, în 1895, învățătorul Gh. Costică, sprijinit de Alice Rosetti Tescanu, proprietara moșiei, a introdus sculptura în lemn de nuc în cadrul orelor de lucru manual. Întrucât „comuna era lipsită de mijloace și pentru a da o mai mare dezvoltare acestei mici industrii, care își arătase roadele cu ocazia expozițiilor de la conferințele generale”, în 1898, învățătorul a primit, din partea Prefecturii Bacău, 300 de lei pentru procurarea „de unelte și materiale trebuitoare – ferăstraie, pietre de ascuțit, dălți, cuțitașe, gealăie, ciocane, bănci și altele”. Activitatea se desfășura în perioada noiembrie-martie, restul anului școlar fiind destinat practicii agricole în grădina școlară. Obiectele realizate de elevi (bănci, rame, scaune, etajere, lăzi etc.) erau vândute „proprietarului, care asigura lemnul de nuc, iar banii împărțiți școlarilor”. În ciuda eforturilor făcute de învățător, care solicitase primăriei, în repetate rânduri, „construirea unei săli pentru îndrumarea lucrului manual și acordarea unui ajutor oricât de mic”, activitatea intră în regres datorită lipsei de materie primă și a unui spațiu adecvat întrucât, din 1903, școala

³⁶ Idem, *fond Școala Generală Berbinceni*, d. 2/1894, f. 1; d. 1/1901, f. 65; d. 1/1902, f. 131; d. 1/1903, f. 84, 181; d. 1/1905, f. 147.

³⁷ Idem, *fond Școala Generală Grigoreni*, d. 27/1902, f. 75; d. 31/1903, f. 51-52. D. Neagu, dirigintele școlii, inventase „o mașină de lemn cu care un elev împletea, într-o zi, 20-30 metri de găitan pentru sumane, de orice grosime, un metru realizându-se în 5 minute”.

funcționa într-un local cu o singură încăpere³⁸. Deși puține, unele documente atestă practicarea sculpturii în lemn și la Școala de Băieți Nr. 1 din Bacău, de către institutorul D. Broșteanu³⁹.

Prelucrarea lemnului este menționată și la școlile din Lucăcești, Cașin, Berbinceni, Blăgești, Pâncești, Buhoci, Bijghir, Valea lui Ion, Moinești, Orbeni, Grigoreni, Valea Seacă, Săucești și Dămieniști. Pe 3 februarie 1903, învățătorul N. Palade informa revizorul că elevii din Valea lui Ion „fac diferite lucruri din lemn, necesare gospodăriei, precum: pive, fuse, furci, rășchitoare, scaune, mese, căruțe, sănii, juguri, găleți și altele”⁴⁰. De asemenea, D. Neagu (Grigoreni) realiza „roțițe de plug, suveici, scripeți și spete de țesut”⁴¹, în timp ce I. Cojocaru (Schitu Frumoasa)⁴² și I. Niță (Săucești)⁴³ făceau cu elevii „lucruri trebuitoare, executate desăvârșit, precum greble, furci, cozi de topoare și de condeie, cuțite de tăiat hârtie, cutioare pentru penițe și plumburi”.

O metodă eficientă folosită de dascăli, la recomandarea Ministerului Instrucțiunii Publice, prin care elevii „câștigau cunoștințe și deprinderi care să-i ajute în viitor”, a fost confecționarea, din lemn, „a fel de fel de obiecte uzuale, în miniatură”. Rapoartele înaintate Revizoratului Școlar Bacău conțin aprecieri referitoare la frumusețea și utilitatea acestor obiecte: „elevii au realizat, ca obiecte miniaturale, 8 sănii, 3 juguri, o roată cu butuc, obezi și spițe” (Lucăcești, 1902)⁴⁴; „s-au confecționat, în miniatură, un scrânciob, un urzitor, un război de țesut, o greblă, trei cociorve și un jug” (Pâncești, 1904)⁴⁵; „școlarii execută artistic diferite obiecte, în miniatură, din care unele vor fi înaintate, ca model, Casei Școalelor” (Săucești, 1914)⁴⁶.

Pe lângă împletituri și prelucrarea lemnului, au fost abordate și alte

³⁸ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1895, f. 66, 136; d. 1/1898, f. 10, 18, 52; d. 2/1902, f. 34; d. 1/1907, f. 38. Deprinderea sculpturii în lemn s-a datorat profesoarei Elise Gerard, prietenă cu Alice Rosetti Tescanu, căreia învățătorul îi mulțumea, pe 25 februarie 1896: „Sunt fericit când văd că școlarii mei progresează cu lucrul manual, progres datorat numai neobositei dumneavostre munci, priceperii metodice ce întrebuințați în predare, dragostei și dorinței ce aveți pentru a rămâne înrădăcinată această industrie în mijlocul tineretului din localitate”.

³⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Bacău*, d. 1/1894, f. 11.

⁴⁰ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea lui Ion*, d. 1/1902, f. 39.

⁴¹ Idem, *fond Școala Generală Grigoreni*, d. 39/1905, f. 63.

⁴² Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Schitu Frumoasa*, d. 1/1893, f. 13.

⁴³ Idem, *fond Școala Generală Săucești*, d. 1/1894, f. 64.

⁴⁴ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Moinești*, d. 1/1902, f. 17, 23.

⁴⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Pâncești*, d. 1/1904, f. 25.

⁴⁶ Idem, *fond Școala Generală Săucești*, d. 1/1894, f. 62, 65, 66.

specialități precum cartonajul, confecționarea de măști din sorgul cultivat în grădinile școlare, realizarea de perii din păr de cal sau porc și fierăria. Într-un raport înaintat ministerului, în anul 1908, institutorul Sava Arton, directorul Școlii de Băieți Nr. 2 din Bacău, menționa: „La această școală se practică lucrările de cartonaj făcându-se genți și ranițe, pentru școlari, din mușama, carton și lemn. Materialul de lucru este procurat de la librării iar instrumentele folosite (1 mașină de topit clei, 3 pensule, 20 cuțite de oțel, 40 cuțite de os, 41 linii de fier, 31 linii de lemn, 40 colțare de fier, 2 patricale mici și 2 patricale mari) au fost cumpărate de primărie”⁴⁷.

b. Lucrul de mână – formă de pregătire practică a fetelor din școlile primare băcăuane. Conform legislației în vigoare, instruirea practică a fetelor era asigurată de institute (în școlile urbane) și învățătoare/maestre (în școlile rurale) prin orele de lucru de mână potrivit cunoștințelor, teoretice și practice, dobândite în școala normală/profesională sau la cursurile de pregătire organizate de Casa Școalelor, în domenii precum: croitorie, broderie, cusături naționale, împletituri, cusutul cu mașina, diferite tehnici ale industriei casnice (tors, țesut, vopsit).

Din dorința ca lucrul de mână să se bucure de aceeași atenție ca și celelalte discipline școlare, Ministerul Instrucțiunii venea, în 1902, cu o serie de reglementări privitoare la predarea acestui obiect de învățământ: 1. utilizarea metodei simultane, ca cea mai eficientă modalitate de predare și învățare, fetele dintr-o clasă „executând, pe baza explicațiilor primite, același lucru din același material”; 2. familiarizarea elevelor cu toate etapele confecționării unui obiect prevăzut în programa școlară; 3. materialele folosite „trebuiau să fie potrivite, ca preț, pentru a înlesni cumpărarea lor de către toate elevele”; 4. învățarea unor procedee trebuia realizată într-un timp limitat „după care urma aplicarea pe obiecte folosite”; 5. interzicerea „efectuării de lucrări personale, altele decât cele prevăzute în programa școlară”; 6. evaluarea elevelor, prin note, pe tot parcursul anului școlar precum și la examenul final; 7. consemnarea activității desfășurate într-un „registru-inventar al lucrărilor manuale”⁴⁸.

În județul Bacău primele preocupări privind deprinderea fetelor cu activități practice, prin orele de lucru de mână, se datorează profesorului Constantin Platon, ctitorul învățământului băcăuan. În calitate de revizor școlar, pe 16 decembrie 1864, se adresa primarului orașului Bacău, Gh. Negel, cu următoarea solicitare care urma să rezolve, totodată, și problema

⁴⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 2/1908, f. 44-48, 69-73.

⁴⁸ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1901, f. 185.

obligativității învățământului primar: „Spre a se răspândi cunoștințele folositoare în familiile cetățenilor noștri ar fi neapărat să cumpărăm, pentru Școala de Fete, o mașină de cusut, o furcă cu roată și un jurnal în care se tipăresc toate modelele de a crea straie pentru familie”⁴⁹. De asemenea, la Băsești, în anul școlar 1881-1882, lucru de mână a fost predat, gratuit, de soția învățătorului Gh. Șentea, dirigintele școlii, care îl invita pe revizorul școlar Gr. Crăescu Coledinschi să participe la examenul semestrial, din 2 ianuarie 1882, pentru „a judeca meritul lucrului produs de mâinile elevelor și a-și da opinia în punerea notelor”⁵⁰.

Un interes deosebit pentru pregătirea fetelor în acest domeniu întâlnim și la Moinești unde, în noiembrie 1894, învățătorul Gh. Mircea solicita primăriei înființarea unui post de maestră care să predea „ore de lucru de mână la cele 55 de eleve ce suferă pentru că nu primesc o instrucțiune completă”. Problema a fost rezolvată în aprilie 1895, când Maria Lupu, care „preda din februarie, gratuit, lucrul de mână în școală”, a fost numită maestră. Pentru perioada studiată, documentele menționează și alte maestre, absolvente de școală profesională, precum Silvia Țintă și Eugenia Vasiliu, care își desfășurau activitatea în zilele de luni și joi, câte două ore, pentru a asigura „un spor mai mare prin efectuarea lucrului în ore consecutive”. Conducerea școlii s-a preocupat, permanent, de asigurarea bazei materiale necesare, învățătorul M. Vasiliu reușind să cumpere, în 1908, ajutat de primărie și Casa Școalelor, „un război sistematic de țesut pentru ca lucrul manual să fie mai folositor iar cele 80-90 de eleve să fie cât mai bine pregătite pentru viață”⁵¹.

La Tazlău, începând cu anul 1900, această disciplină a fost predată de învățătoarea Ioana Budu. Conform raportului general din anul școlar 1901-1902, cele 15 eleve au confecționat următoarele obiecte: „8 dantele croșetate, 14 împletituri (pentru lampă și costumul național), 5 șervețele (pentru masă, mobilă, tava de dulceață), 12 batiste (festonate, ajurate și cu găurele), 21 prosoape, două costume naționale de damă, o cămașă națională de copii și 5 perechi de ciorapi”. Din același document, mai aflăm că „lucrul manual a progresat deoarece există interes și bunăvoință, fetele lucrează mult și caută a se întrece una pe alta sacrificându-și chiar și recreația”. Pentru ca toate elevele să poată beneficia de învățarea lucrului de mână, învățătoarea a solicitat primăriei, în repetate rânduri, „alocarea unor sume de bani pentru a

⁴⁹ Idem, *fond Primăria Bacău*, d. 70/1864, f. 2.

⁵⁰ Idem, *fond Școala Generală Băsești*, d. 1/1905, f. 170.

⁵¹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 7/1894, f. 19-20; d. 2/1908, f. 114.

procura materialul necesar fetelor sărace dar sânguincioase și cu aptitudini”. Entuziasmul și dăruirea acestei suplinitoare, care „nu avea o școală specială”, au fost remarcate și de revizorii școlari cu ocazia inspecțiilor efectuate: „Învățătoarea își dă multă silință la lucru de mână, care se predă conform programei, elevele lucrând cu multă grijă costume naționale” (I. Grigoriu, 22 martie 1902); „Din dragoste de a lucra în această direcție, doamna învățătoare a luat parte, în vara acestui an, la cursurile de lucru de mână de la București” (C. Vasiliu, 6 octombrie 1909)⁵². Timp de doi ani (1900-1902), Ioana Budu a predat lucrul de mână și la Lucăcești, câte 3-4 ore săptămânal, realizând în anul școlar 1901-1902, cu cele 30 de eleve, următoarele lucrări: 18 împletituri, 27 dantele croșetate, 30 prosoape, 3 batiste festonate și 5 costume naționale⁵³.

Primele informații referitoare la predarea lucrului de mână la Buhoci datează din anul școlar 1903-1904, când se menționează că „fetele au lucrat împletituri și cusături naționale sub povățuirea soției dirigintelui, la început, iar mai apoi a învățătoarei Maria Șenchea”. Conform registrului-inventar de lucrări manuale, cele 19 eleve au realizat, în anul școlar 1905-1906, următoarele obiecte: „6 dantele în găuri și piciorușe, două prosoape, o față de masă croșetată, 10 șervețele în puncte, 11 cămăși naționale, un costum național, o pereche de colțuni, o pereche de papuci”. Întrucât, în anul 1910, învățătoarea fusese transferată la o altă școală iar postul ocupat de un învățător, dirigintele școlii, Gh. Toderiță, solicita revizoratului școlar „a mijloci să se numească o persoană care să predea acest obiect celor 62 de fete, ce urmează la școală, deoarece părinții murmură că învață doar cunoștințe de carte (cetire, scriere, socoteală) nu și lucru manual”. Deoarece primăria refuzase, în mod repetat, alocarea banilor necesari pentru plata unei maestre, în 1913 Gh. Toderiță solicita Ministerului Instrucțiunii Publice aprobarea „sumei de 240 lei, din fondul cârciumilor, ca subvenție pentru o maestră care să predea lucrul de mână la fete”. În sprijinul cererii sale, dascălul aducea următoarele argumente: 1. legislația școlară care permitea ca „în școlile rurale mixte, unde nu există învățătoare, predarea lucrului la fete să fie încredințată unei maestre plătită de comună”; 2. asigurarea obligativității învățământului întrucât „fetele vor veni regulat la școală unde pe lângă carte vor învăța și lucru de mână”. În 1914, învățătorul reușea să cumpere o mașină de cusut „cu care să învețe să coase fetele ce urmează școala, acum, și cele ce vor urma pe viitor”, lucrul de mână fiind predat de

⁵² Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Zemeș*, d. 1/1896, f. 2, 5; d. 1/1900, f. 63, 109.

⁵³ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Moinești*, d. 1/1901, f. 5; d. 1/1902, f. 45, 58.

soția acestuia, Elena Toderiță⁵⁴.

Pentru conservarea tradițiilor, într-o vreme în care „podoabele naționale de pe portul nostru sătesc începuseră să se piardă fiind înlocuite cu ornamente străine, după modele de târg”, învățătoarele și maestrele, din județul Bacău, au răspuns inițiativei lui Spiru Haret, din anul 1904, imortalizând cu elevele, la orele de lucru manual, „râurile și puii, cei de demult, găsiți pe acasă sau pe aiurea, pe ii bătrânești ținute pentru îngropăciune, pe câte un ștergar de pus la icoane sau pe cârpe de schimb”, mai vechi de 30 de ani, „izvoade” care au fost trimise Muzeului de Artă Națională spre a fi păstrate ca model⁵⁵.

Lucrul de mână a fost predat, cu multă responsabilitate, de învățătoare sau maestre și în alte școli din județ precum: Bijghir, Bogdana, Poduri, Filipeni, Dămieniști, Tescani, Doftana, Leorda, Oncești, Sascut, Berbinceni etc. Au existat și localități unde, datorită lipsei de personal didactic și de resurse bănești, predarea acestei discipline școlare s-a realizat, gratuit, de către învățători sau soțiile acestora cu sprijinul femeilor din sat.

Modalități de evaluare și recompensare

Cel mai eficient mijloc de evaluare a muncii depuse la orele de lucru manual au fost expozițiile organizate cu ocazia activităților didactice de perfecționare (conferințe generale, congrese), examenelor școlare sau a unor evenimente naționale.

Cu prilejul conferințelor generale, care se desfășurau anual în orașul Bacău, erau organizate expoziții în incinta primăriei sau în sala de gimnastică a Școlii de Fete Nr. 1, unde obiectele realizate în orele de lucru manual erau expuse pe trei secțiuni: a. lucrări realizate de băieți; b. lucrări realizate de fete; c. lucrări realizate la școala de adulți. Erau prezentate cele mai bune produse întrucât expozițiile erau vizitate și de reprezentanții Ministerului Instrucțiunii Publice care trebuiau „să examineze și să claseze lucrările”, după valoarea lor, cele mai bune urmând a fi premiate. Între școlile care s-au remarcat la aceste expoziții menționăm: 1898, Tescani – obiectele sculptate în lemn de nuc „au fost printre cele dintâi apreciate”, câteva exemplare fiind trimise ministrului Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, care „a manifestat multă bunăvoință pentru a încuraja și ajuta atelierul din Tescani”⁵⁶; 1904, Dămieniști

⁵⁴ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1903, f. 5; d. 1/1905, f. 96; d. 1/1910, f. 56; d. 1/1912, f. 60; d. 1/1913, f. 25.

⁵⁵ Idem, *fond Școala Generală Cucuiești*, d. 1/1903, f. 147.

⁵⁶ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1898, f. 27.

– au fost expuse „23 de rame pentru tablouri, o masă lucrată din lemn de tei cu aplicațiuni de traforaj, un candelabru cu 24 de lumini, un purtător de buchete, 5 plase mici (crâsnice) și o plasă mare (volog)”⁵⁷; 1912, Buhoci – „au fost aduse 25 de obiecte între care prosoape, fețe de masă, dantele, cămăși naționale, pălării de paie și papură”⁵⁸. Unele școli, precum cele din Tescani, Racila, Valea Seacă și Poduri, au reprezentat județul la expozițiile prilejuite de congresele învățătorilor din 1900, 1901 și 1905. În incinta revizoratului școlar a funcționat, din anul 1902, un bazar unde obiectele realizate în orele de lucru manual puteau fi valorificate⁵⁹.

Expoziții se organizau și cu prilejul examenului general, desfășurat la sfârșitul anului școlar, când erau apreciate „stăruințele învățătorilor, cunoștințele câștigate de elevi în orele de lucru manual iar directorii obligați să raporteze ministerului felul în care elevii s-au prezentat în fața comisiei de examinare”. Spre exemplificare, folosim informarea trimisă de Olimpia Grigoriu, directoarea Școlii de Fete Nr. 2 din Bacău, în iunie 1904: „clasa I-a – o fâșie cu exerciții pentru croșetă, o fâșie cu exerciții pentru cârlige iar ca aplicații câte trei mijloace și două bucăți colțuni; clasa a II-a – o fâșie cu diverse cusături aplicate la rufe simple (o batistă, un șervet, o față de pernă), o fâșie cu modele în puncte aplicate la un șervet, o cămașă națională și un tișlaifâr; clasa a III-a – o fâșie cu diferite modele pentru împletirea ciorapului, trei perechi de colțuni, o cămașă femeiască de hârtie, două cămăși de pânză, o față de pernă și un cearșaf; clasa a IV-a – un șorț de clasă cu platcă, un petic cu țesături și cârpeli de rufe, un petic cu țesături și cârpeli de ciorap, o fâșie cu butoniere, o cămașă de noapte cu platcă, o batistă cu ajururi și feston”⁶⁰. Pe baza rapoartelor trimise, ministerul elabora măsuri pentru îmbunătățirea activității de predare-învățare a lucrului manual, edificatoare fiind cele propuse de inspectoarea Aretia Ott, în anul 1904: 1. păstrarea materialelor la școală pentru a se evita „pierderea sau uitarea lor acasă”; 2. obligația elevelor de a exersa acasă pentru „a repeta ce au învățat la școală”; 3. lucrările trebuiau realizate doar manual fiind interzis a se folosi mașina de cusut; 4. notele se acordau doar pentru obiectele realizate la școală; 5. obligativitatea prezentării obiectelor realizate la examenul final; 6. constituirea unui fond special pentru ajutorarea elevelor sărace⁶¹.

⁵⁷ Idem, *fond Școala Generală Dămieniști*, d. 1/1903, f. 53.

⁵⁸ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1911, f. 41.

⁵⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Berzunți*, d. 1/1901, f. 17.

⁶⁰ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 1/1903, f. 251.

⁶¹ *Ibidem*, f. 275-276.

Unele școli s-au bucurat de succes și la Expoziția Generală din 1906 organizată la București, cu ocazia împlinirii a 40 ani de domnie a regelui Carol I, 25 de ani de la proclamarea Regatului României și 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către împăratul Traian. S-au remarcat, prin obiectele expuse, școlile din: Grigoreni – împletituri de găitan, pălării de paie, obiecte de lemnărie, împletituri de vorbote, cămăși brodate și diferite cusături⁶²; Vultureni – un prosop, o cămașă de noapte, două coșuri de nuiete, o pălărie, un căpăstru și o frânghie; Buhuși – un coș de mlață pentru birou, două panerașe de mână și o față de masă; Dămieniști – patru cămăși, un voloc, două panere și un suport; Plopana – o gură de ham, cinci căpestre, o geantă de vânatoare, un ștergar țesut, o dantelă cu colț, o față de masă, un prosop cusut în puncte, o pereche de mănuși de lână; Mândrișca – patru rame, trei pălării țesute și o frânghie; Orbeni – 25 obiecte din lemn. Au fost premiați, pentru strădania lor, N. Iordan (Orbeni) cu „Medalia de Argint” și „Placheta de colaborator” și D. Mihăilescu (Cleja) cu „Placheta de colaborator”⁶³.

Elevii cu aptitudini deosebite puteau participa la concursurile organizate de Societatea Științifică și Literară „Tinerimea Română” care, pătrunsă „de foloasele lucrului manual și spre a-i încuraja pe copii”, a inclus, din 1895, între disciplinele pentru care se organizau concursuri naționale (limba română, matematică, istorie) și lucrul manual. În stadiul actual al cercetării, știm că trei elevi din Valea Seacă, pregătiți de învățătorul M. Balaban, au participat la concursul din 1899, doi dintre ei obținând premii – Balaban O. (premiul I) și Irofte N. (premiul II)⁶⁴. Aceste concursuri erau similare cu olimpiadele școlare de astăzi.

Fetele care se remarcă la orele de lucru de mână erau recompensate cu premii similare cu cele acordate pentru rezultate deosebite la învățătură și disciplină: premiul I cu cunună, premiul II și premiul III. Documentele atestă acordarea unor asemenea premii la Școala de Fete nr. 1 din Bacău (1887–11 eleve)⁶⁵, precum și la Lucăcești (1902 –15 eleve)⁶⁶, Buhoci (1905–6 eleve)⁶⁷ și Moinești (1907–14 eleve)⁶⁸. Băieții, în schimb, erau premiați pentru rezultatele obținute la instrucția militară obligatorie și

⁶² Idem, *fond Școala Generală Grigoreni*, d. 39/1905, f. 63.

⁶³ Elena Ungureanu, *Școala primară băcăuană până la Primul Război Mondial*, în „Acta Bacoviensia”, III, 2008, p. 159-160.

⁶⁴ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1897, f. 121.

⁶⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 5 Bacău*, d. 5/1886, f. 3-9

⁶⁶ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Moinești*, d. 1/1902, f. 48.

⁶⁷ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1904, f. 156-157.

⁶⁸ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 2/1905, f. 37, 42; d. 1/1906, f. 5.

gimnastică.

Pentru activitatea desfășurată, învățătorii primeau un spor de 10% la salariu, acordat anual de minister, jumătate din bani fiind destinați procurării uneltelor necesare. Recompense pentru stimularea dascălilor erau acordate și de Casa Școalelor, autoritățile locale și diverse societăți interesate să dezvolte activitatea practică în școală. Astfel, în 1899, Societatea Centrală Agricolă a oferit 500 de lei „ce au fost distribuiți învățătorilor băcăuani care se ocupau, în mod serios, cu lucrul manual”⁶⁹. În anii 1904 și 1905, Casa Școalelor a acordat premii, în bani și instrumente la 15 dintre „cei mai harnici și destoinici învățători”⁷⁰, iar în 1907 primarii „au inclus, în bugete, unele sume pentru ajutorarea celor ce predau ore de lucru manual cu premii, în bani și instrumente”⁷¹. Printre dascălii recompensați pentru activitatea lor, menționăm: Gh. Costică (Tescani), Th. Dragomir (Mândrișca), N. Iordan (Orbeni), Gh. Toderiță (Buhoci), V. Cosmescu (Berbinceni), Gh. Chirnoagă (Poduri), M. Balaban (Valea Seacă), I. Dimitriu (Dămienestii), Gr. Belcescu (Moinești), C. Bobârnac (Răcăciuni), N. Trandafir (Borșani) etc.

Activitatea de îndrumare și control

Predarea-învățarea lucrului manual era monitorizată de Ministerul Instrucțiunii, Casa Școalelor și Revizoratul Școlar Bacău, modalitatea cea mai eficientă de cunoaștere, apreciere și îndrumare fiind inspecția școlară. În stadiul actual al cercetării, deținem informații privind verificările efectuate de revizorii școlari băcăuani D. Scurei, T. Tăbuș, P. Stoica, I. Grigoriu, D. Mihăilescu și de reprezentanți ai ministerului precum inspectorii N. Moga, Aretia Ott, Elena Nicolescu, Adela Dimitriu și Maria Beiu Palade.

Procese-verbale încheiate de revizorii școlari băcăuani, cu ocazia controalelor efectuate, scot în evidență, în primul rând, eforturile dascălilor de a transforma lucrul manual într-o activitate practică rentabilă pentru viitorul copiilor, prin aprecieri precum: „Am observat, în clasă, o sumă de pălării și măhuri lucrate de copii, ca o dovadă că lucrul manual se predă bine de învățătorul C. Șenchea” (Blăgești, 20 martie 1897, T. Tăbuș)⁷²; „Se fac împletituri de paie și, spre lauda învățătorului V. Cosmescu, menționez că toți elevii poartă pălării de paie” (Berbinceni, 22 mai 1902, I. Grigoriu); „Domnul I. Niță predă împletituri de paie și cioplitori în lemn învățându-i pe

⁶⁹ Idem, *fond Școala Generală Bijghir*, d. 1/1896, f. 73.

⁷⁰ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Onești*, d. 1/1904, f. 58.

⁷¹ Idem, *fond Primăria Bacău*, d. 43/1907, f. 23.

⁷² Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Blăgești*, d. 3/1893, f. 6, 10, 24.

copii a-și lucra condeie și cuțite de tăiat hârtie, ajungând la o executare desăvârșită a acestor obiecte trebuincioase din care se vor înainta, ca modele, și Casei Școalelor” (Săucești, 3 februarie 1914, D. Mihăilescu)⁷³. Inspecțiile au constituit, totodată, un prilej de constatare și remediere a unor nereguli precum condițiile improprii de muncă, dezinteresul și lipsa de pregătire a unor învățători etc. Semnificative, în acest sens, sunt următoarele consemnări: „Din cauza frigului din școală, băieții lucrează pălăriile acasă” (Berbinceni, 19 ianuarie 1894, D. Scurei)⁷⁴; „Lucrul manual nu se face deoarece institutorii nu cunosc vreo meserie” (Școala de Băieți Nr. 2 Bacău, 2 decembrie 1898, T. Tăbuș)⁷⁵; „Învățătoarea Sofia Bardieru să predea conform programei și să facă, imediat, registrul lucrului manual deși anul școlar este pe isprăvite” (Holt, 28 aprilie 1903, P. Stoica)⁷⁶; „Dl. C. Bobârnac să înceapă urgent lucrul manual și să nu scape din vedere că întâi școala trebuie ținută în regulă și apoi, dacă timpul permite, să se ocupe de bancă și cooperativă” (Răcăciuni, 31 octombrie 1912, I. Grigoriu)⁷⁷.

Școlile băcăuane au fost vizitate și de reprezentanții Ministerului Instrucțiunii și ai Casei Școalelor care au consemnat, în mod obiectiv realitățile întâlnite. Inspectorul N. Moga, din Serviciul Lucrului Manual, cu ocazia controalelor efectuate la Săucești și Mândrișca, remarcă: „Domnul Atanasie Tabacaru nu a început, în mod temeinic, împletirea paielor pe motiv că s-au făcut lecțiile cu alesul acestora, lucrare care putea fi realizată într-o singură oră. În condica de prezență este semnată doar o singură lecție, registrul-inventar nu s-a alcătuit iar din sporul de 10% nu s-au procurat instrumentele necesare” (Săucești, 18 octombrie 1903)⁷⁸; „Datorită tragerii de inimă cu care domnul învățător Th. Dragomir aplică îndrumările căpătate la Câmpulung, Casa Școalelor a înzestrat școala cu instrumente pentru frânghierie. Am observat, cu plăcere, sânguința cu care băieții au făcut, din câlți, o frânghie pentru boi” (Mândrișca, 15 martie 1905)⁷⁹. De asemenea, inspectoarele din Direcțiunea Învățământului Primar, verificând Școala de Fete Nr. 2 din Bacău, au consemnat: „Elevele clasei a III-a, sub conducerea institutoarei Sofia Gheorghiu, au lucrat câte o pereche de ciorapi și acum fac cămăși de zi cu cerculețe și ajururi. Felul cum se execută lasă de dorit, lucrul

⁷³ Idem, *fond Școala Generală Săucești*, d. 1/1894, f. 54, 64.

⁷⁴ Idem, *fond Școala Generală Berbinceni*, d. 2/1894, f. 1.

⁷⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 6/1893, f. 1, 3, 20, 53.

⁷⁶ Idem, *fond Școala Generală Holt*, d. 2/1896, f. 16.

⁷⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 4/1894, f. 43, 54.

⁷⁸ Idem, *fond Școala Generală Săucești*, d. 1/1894, f. 5, 27.

⁷⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 8.

este neîngrijit ca cusătură și curățenie. La clasa a IV-a, însă, s-a lucrat mult și bine. D-na Eugenia Dimitriu dă o deosebită atențiune lucrului sub raportul curățeniei. Elevele au mâinile curate și câte o pânză pe bancă, pentru a nu murdări obiectele la care lucrează. S-au efectuat fel de fel de țesături și cusături, rochițe de păpușă, croite de eleve, și acum se fac rochițe de vară” (13 februarie 1913, Adela Dimitriu); „Se arată elevelor cum se fac diferite țesături, acestea au lucrul curat și bine executat. Convorbind cu doamnele institutoare, am stabilit a se lucra șorțul alb de pânză țărănească, ca uniformă pentru școală” (Maria Beiu Palade, 17 februarie 1914)⁸⁰. Cu ocazia acestor inspecții, reprezentanții ministerului organizau dezbateri cu toți dascălii din județ, precum cea din 16 mai 1902, desfășurată la Școala de Băieți Nr. 1 din Bacău, când inspectorul N. Moga „a dat lămuriri și sfaturi privind scopul lucrului manual, necesitatea lui în programul școlii românești și mijloacele prin care trebuie dirijată această activitate”⁸¹.

Cu ocazia controlalelor efectuate, autoritățile școlare au consemnat și influența pozitivă pe care predarea lucrului manual în școală a avut-o asupra comunităților locale: Buhoci – „Gh. Toderiță împreună cu elevii confecționează pălării, pe care le vând cu 1,50 lei bucata, fiind un model de îndrumare a sătenilor pe calea industriei”⁸²; Mândrișca – „Th. Dragomir a pus bazele unui atelier de frânghierie unde vin și oamenii din sat să lucreze pentru nevoile lor, învățătorul făcând progrese demne de acreditarea lucrului manual în viața economică din această regiune”⁸³; Leorda – „Învățătoarea Lucreția Ionescu și-a întocmit un război în care țese o pânză foarte fină și la care lucrare iau parte elevele și adultele din acest sat”⁸⁴. Predarea lucrului manual la școlile de adulți, începând cu 1903, a constituit un mijloc eficient de atragere a sătenilor spre această activitate practică în localități precum: Buhoci – „83 de elevi adulți au fost deprinși să facă împletituri de paie și papură”⁸⁵; Cașin – „elevii adulți au realizat diferite lucrări manuale precum mături, frânghii, panere și multe alte obiecte uzuale (scaune, mese, furci, greble)”⁸⁶; Valea Seacă – „se practică împletiturile de coșulețe și facerea de pălării de paie, astfel că toți elevii adulți au asemenea pălării precum și cei

⁸⁰ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 2/1894, f. 50, 53, 55, 58.

⁸¹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Bacău*, d. 1/1894, f. 31.

⁸² Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1899, f. 68-70.

⁸³ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 8, 10.

⁸⁴ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Comănești*, d. 1/1909, f. 44.

⁸⁵ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1903, f. 5.

⁸⁶ Idem, *fond Școala Generală Cașin*, d. 1/1904, f. 106.

din familiile lor”⁸⁷. De asemenea, maestrele de lucru organizau, în multe localități, „șezători satești la care participau și elevele mari, alături de sătence, pentru a învăța croitoria, țesătoria și cusăturile naționale”⁸⁸.

Un mijloc eficient de cunoaștere a progresului realizat în predarea și învățarea lucrului manual și de găsim a unor soluții pentru îmbunătățirea activității au fost chestionarele și anchetele realizate, periodic, de Ministerul Instrucțiunii și Casa Școalelor. Astfel, *Chestionarul relativ la învățământul primar din România*, din 1905, a cuprins și două întrebări referitoare la: 1. rezultatele lucrului manual în școlile de băieți; 2. rolul lucrului de mână, practicat de fete, în păstrarea valorilor populare românești. Între răspunsurile date, se remarcă cel al lui C. Teodorescu, de la Lipova, care considera că: 1. lucrul manual efectuat cu băieții „a dat rezultate bune deoarece toți elevii, precum și cei de acasă, își fac singuri pălăriile”; 2. fetele puteau învăța cusăturile naționale „de la nevestele învățătorilor, care sunt apte să predea acest curs, dovadă fiind casele lor împodobite cu lucruri tradiționale românești”⁸⁹. În 1907, școlile au participat la o amplă anchetă care urmărea cunoașterea „progresului făcut de învățământul lucrului manual” fiind vizate aspecte precum: 1. importanța cursurilor de pregătire; 2. baza materială disponibilă (proveniența și valoarea ei, starea în care se află); 3. sprijinul primit de la autoritățile locale și persoanele particulare; 4. greutățile întâmpinate și depășirea acestora; 5. beneficiile practicării lucrului manual și propuneri pentru îmbunătățirea activității⁹⁰. Ne vom opri asupra raportului întocmit de N. Iordan, de la Orbeni, care se impune prin rigoarea cu care a fost realizat și bogăția de informații transmise: „Am luat parte la primul curs de lucru manual, în 1903, la Câmpulung, unde am deprins specialitatea tâmplărie pe care o aplic la clasă. Școala are două teșghele pentru lucru și instrumentele necesare pentru tâmplărie, procurate de Casa Școalelor și prefectură, în valoare de 180 lei, aflate în stare foarte bună, și un dulăpior în care se conservă acestea. Deși se practică lucrul manual în mod regulat, din 1903, și s-au expus multe obiecte pe la diferite expoziții iar la Expoziția Generală, din 1906, școala a primit medalia de argint, nimeni n-a dat vreun ajutor bănesc pentru procurarea materialului necesar care a fost cumpărat de învățător sau adus de elevi. Folosul practicării lucrului manual constă în aceea că s-au vândut diverse lucruri realizate iar banii s-au împărțit elevilor

⁸⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1903, f. 138.

⁸⁸ Idem, *fond Școala Generală Bogdana*, d. 1/1907, f. 13; d. 1/1913, f. 19.

⁸⁹ Idem, *fond Școala Generală Lipova*, d. 2/1905, f. 2-8.

⁹⁰ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1907, f. 24.

și s-au cumpărat rechizite școlare. Pentru progresul acestei discipline școlare, să se prevadă în bugetul local, anual, o indemnizație învățătorului și o sumă de bani pentru procurarea instrumentelor și materialelor necesare”⁹¹.

Abordând problema lucrului manual cu responsabilitate și bazându-se pe experiența acumulată, dascălii au găsit și unele soluții pentru asigurarea progresului acestei discipline școlare. Astfel, I. Dimitriu, de la Dămieniști, propunea: 1. școlile să dispună de spații speciale destinate lucrului manual și de pământ pentru grădinile școlare, în vederea asigurării materiei prime necesare; 2. programe școlare simplificate pentru „a permite desfășurarea cursurilor dimineța iar după amiaza să fie rezervată activității practice”⁹². Alți învățători, precum C. Teodorescu (Lipova), Gh. Toderiță (Buhoci) și Sava Arition (Bacău), inspirați de sistemul de învățământ francez, considerau că predarea lucrului manual trebuia realizată de către maștri, „câte unul în oraș, pentru toate școalele de băieți, și câte unul pentru fiecare cerc cultural din mediul rural”⁹³. Cu soluții interesante au venit și învățătorii I. Ercuță (Tg. Trotuș), care solicita „alocarea mai multor ore de lucru manual”⁹⁴, și Șt. Juncu (Podiș) care susținea necesitatea implicării primăriilor în „procurarea materialului brut și a instrumentelor necesare”⁹⁵.

Pentru documentarea învățătorilor, bibliotecile școlare au fost dotate cu diverse materiale (cărți, ghiduri de popularizare, albume, reviste etc.), precum: *Călăuza învățământului pentru predarea lucrului manual în școala primară urbană și rurală* de J.M. Popescu, *Confecționarea pălăriilor de paie* de I. Popescu, *Foloasele lucrului manual* de M. Pop, *Povățuitor teoretic și practic pentru împletituri de răchită* de N. Moga, *Povățuitor pentru cartonaj* de N. Moga, *Caiete de lucru de mână* de Aretia Ott, *Album de cusături naționale* de Maria Panaitescu, revistele „Albina”, „Steaua”, „Șezătoarea săteanului”, „Convorbiri didactice”, „Revista învățătorilor” etc.

Îndrumări privind predarea lucrului manual erau date și cu prilejul activităților de perfecționare (conferințele generale, cercurile culturale etc.) organizate periodic de revizoratul școlar. La conferințele generale s-au discutat teme precum: *Ponderea lucrului manual în învățământul primar și adaptarea acestuia la specificul localității* (1884), *Exercițiile practice în școlile rurale* (1892), *Perfecționarea predării lucrului manual prin tratarea*

⁹¹ Idem, *fond Școala Generală Orbeni*, d. 28/1907, f. 16.

⁹² Idem, *fond Școala Generală Dămieniști*, d. 1/1899, f. 50, 52.

⁹³ Idem, *fond Școala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 2/1908, f. 44-48, 69-73.

⁹⁴ Idem, *fond Școala Generală Tg. Trotuș*, d. 1/1913, f. 61.

⁹⁵ Idem, *fond Școala Generală Podiș*, d. 1/1911, f. 33, 35.

acestuia ca oricare altă disciplină școlară (1911)⁹⁶. La Lucăcești, în 1909, învățătorii care alcătuiau Cercul Cultural „Vasile Lupu” (Moinești, Solonț, Măgirești, Valea Arinilor, Tazlău, Băhnașeni și Lucăcești) au dezbătut *Istoricul și scopul lucrului manual așa cum a fost predat la București* invitată fiind, în calitate de participantă la cursul de perfecționare, Lucreția Ionescu, de la Leorda⁹⁷, iar la Filipeni, în 1911, în cadrul Cercului Cultural „Vasile Alecsandri”, care reunea dascălii din Antohești, Frunțești, Gloduri, Băimac, Mărăști, Filipeni, Obârșia și Odobești, Gh. Postoiu a prezentat conferința *Locul și caracterul lucrului manual în școala primară*⁹⁸.

La inițiativa lui Spiru Haret, predarea lucrului manual a beneficiat de un sprijin deosebit din partea Casei Școalelor prin: 1. organizarea cursurilor de pregătire; 2. dotarea școlilor cu instrumente; 3. stimularea dascălilor prin acordarea de premii; 4. trimiterea la sate a unor maestre pentru înființarea atelierelor de țesătorie unde „elevle și sătencele să prindă gustul pentru arta lucrului de mână care avea rădăcini adânci în istoria poporului român”⁹⁹.

Concluzie

Un obiectiv fundamental al educației a fost, dintotdeauna, pregătirea copilului pentru muncă spre a participa, eficient, la producția de bunuri care să-i satisfacă trebuințele materiale și spirituale. În același timp, educația pentru muncă este indisolubil legată de educația prin muncă care pregătește, treptat, copilul spre a deveni un meseriaș priceput. Punând în acord cei trei factori – elevul (cunoașterea aptitudinilor, intereselor și aspirațiilor), meseria (cunoașterea calităților necesare unei meserii) și societatea (necesarul de forță de muncă), practicarea lucrului manual în școala primară a însemnat un sprijin important în orientarea profesională a copiilor, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Pregătirea practică a elevilor băcăuani, prin orele de lucru manual, s-a desfășurat în mod diferențiat în funcție de mediul social, specificul local și sex. În mediul urban activitatea se desfășura pe parcursul întregului an școlar, băieții practicau cartonajul iar fetele deprindeau lucrul de mână. În mediul rural, activitatea se desfășura doar atunci când elevii nu efectuau practica agricolă în grădina școlii, băieții îndeletnicindu-se cu împletiturile, prelucrarea lemnului, confecționarea de măhuri și perii etc., iar fetele cu

⁹⁶ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1885, f. 11; d. 1/1910, f. 58.

⁹⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Comănești*, d. 1/1909, f. 16, 49.

⁹⁸ Idem, *fond Școala Generală Filipeni*, d. 2/1911, f. 26.

⁹⁹ Emil Băldescu, *op.cit.*, p. 312.

lucrul de mână, menajul și industria casnică (tors, țesut, vopsit). Cultivând aptitudinile și interesele pentru anumite meserii, dascălii s-au străduit să dezvolte la elevi sentimentul muncii bine făcute prin formarea unor valori morale și etice, precum: hărnicie, disciplină, responsabilitate, perseverență, inițiativă, creativitate, ajutor reciproc etc.

PORTRET DE EROU: COLONEL IOAN DĂSCĂLESCU, EROU AL RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA ROMÂNIEI

Sorin Grumuș

Portrait of a hero: Col. Ioan Dăscălescu, hero of the War for the Unification of Romania

Abstract

COL. DĂSCĂLESCU GH. IOAN

Ioan Dăscălescu was born in September 17th, 1885 in a village called Schineni, in Săucești commune, from Bacău county. He graduated „The Military School of Infantry Officers” in Bucharest with the second lieutenant rank and he was assigned under the High Decree no. 2097 from the 1st of July 1909 at the 27 Regiment Infantry Bacău.

The 27 Regiment Infantry Bacău was established in the 5th of April 1880 and it had the garrison in Bacău county. For the heroism proved in the fights from the 1917 campaign from Oituz, the flag of the Regiment 27 Infantry Bacău was decorated with the „Mihai Viteazul” order, 3rd class, under the High Decree no. 4351 from 22nd October 1920. Ioan Dăscălescu had participated at the 2nd Balcanic War (1913) and at the War for the Unification of Romania (1916-1919) and he had been decorated with the „Romanian Crown” order, with sabers

having an officer degree and a „Military Virtue” ribbon. Between the 1st of April 1936 and the 4th of April 1938, Col. Ioan Dăscălescu became commander of the 14th Regiment Dorobanți Roman, a unit that had been in the command of the 7th Infantry Division.

Key words: *Regiment, Infantry, War, decorated, officer.*

Cuvinte cheie: *Regiment, infanterie, război, decorat, ofițer.*

Ioan Dăscălescu s-a născut la data de 17 septembrie 1885 în satul Schineni, comuna Săucești, județul Bacău. Tatăl său, Gheorghe Dăscălescu, a participat în calitate de combatant la Războiul de Independență al României și a îndeplinit funcția de primar al comunei Schineni între anii 1892-1895 și 1912-1919. Ioan Dăscălescu a absolvit Școala Militară de Ofițeri de Infanterie din București cu gradul de sublocotenent și a fost repartizat, în baza Înaltului Decret nr. 2097 din 01 iulie 1909, la Regimentul 27 Infanterie Bacău.

Regimentul 27 Infanterie s-a înființat la 5 aprilie 1880, având în subordine două batalioane, ambele dislocate în garnizoana Bacău. La 15 aprilie 1889 unitatea a primit denumirea de Regimentul nr. 27 de Dorobanți, iar al doilea batalion a fost dislocat la Târgu Ocna. În urma desființării regimentelor de linie, unitatea a organizat la Bacău un batalion permanent, care a primit numărul unu, batalioanele cu schimbul ale unității au primit următoarele două numere, păstrându-și reședințele avute. Începând cu data de 1 iulie 1891, denumirea unității a devenit Regimentul Bacău nr. 27 și la 7 octombrie 1899 primul batalion cu schimbul a fost transformat în al doilea batalion permanent. Batalionul al treilea a rămas cu schimbul și cu subunitățile repartizate pe teritoriu, până la 1 aprilie 1908, când a fost transformat în batalion permanent și dislocat în garnizoana Bacău¹. În luptele dramatice din vara anului 1917 de la Oituz, pentru cucerirea Coșnei și Cireșoaiei, Regimentul 27 Infanterie Bacău a dat cel mai mare tribut de sânge dintre toate unitățile combatante, cu 30 ofițeri și 1.570 soldați căzuți la datorie².

Pentru eroismul dovedit în luptele din campania anului 1917 de la Oituz, drapelul Regimentului 27 Infanterie Bacău a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a, în baza Înaltului Decret nr. 4351 din 22 octombrie 1920³: „Pentru vitejia și avântul de care au dat dovadă ofițerii și trupa regimentului, în luptele de la Pralea, în iarna anului 1917, când după o luptă crâncenă corp la corp au respins pe inamic la cota 773, Bordeiul lui Mihai și cota 779, capturând prizonieri și mitraliere. În luptele de la Cireșoaia în iulie 1917, când inamicul înaintase cu forțe superioare la aripa

¹ Ghidul Arhivelor Militare Române, București, Editura Centrului Tehnic, Editorial al Armatei, 2010, p. 289.

² Corneliu Stoica, *Zile de foc la porțile orașului Târgu-Ocna*, Onești, Editura Magic Print, 2017, p. 54.

³ Idem, *Cartea de Aur a Eroilor de la Oituz (1916-1918)*, Onești, Editura Magic Print, 2020, p. 208.

dreaptă a Diviziei 7, Regimentul 27 Infanterie, contraatacă cu furie trupele vrăjmașe respingându-le, restabilește situația și capturează 200 prizonieri, 3 mitraliere și 1 tun. În ziua de 28 august, atacă cu avânt cota 707, Pârâul Fânațului-Bisericii - Cireșoaia și, cu toate pierderile grele suferite, liniile de asalt înaintează sub focul violent de baraj al artileriei dușmane, până la 50 metri de poziția inamică, unde fixează pe un nou front, pe care se mențin apoi cu toate contraatacurile disperate ale vrăjmașului”.

Ioan Dăscălescu a participat la cel de-Al Doilea Război Balcanic în calitate de ofițer cu aprovizionarea în Regimentul 27 Infanterie Bacău. La intrarea României în Primul Război Mondial, căpitanul Ioan Dăscălescu era încadrat pe funcția de comandant al Companiei a 6-a din Regimentul 27 Infanterie Bacău.

La data de 23 noiembrie 1916, a fost rănit la plămâni în luptele de pe Valea Argeșului, pentru apărarea orașului București, protejând retragerea Batalionului 2 din Regimentul 27 Infanterie Bacău. După recuperare, la data de 15 februarie 1917, a fost numit în funcția de comandant al Regimentului 27 Infanterie Bacău - Partea Sedentară, funcție pe care a îndeplinit-o până la data de 18 iunie 1917. În urma înaintării unui raport pentru a reveni la partea activă, la data de 20 iunie 1917 căpitanul Ioan Dăscălescu a revenit la partea activă a Regimentului 27 Infanterie, în funcția de comandant al Companiei a 12-a. La data de 4 iulie 1917, Compania a 12-a infanterie a intrat în subordinea Regimentului de Marș al Diviziei 7 Infanterie Roman. La 31 iulie 1917, în calitate de comandant de batalion, a fost rănit pentru a doua oară, de data aceasta la piciorul stâng, în luptele purtate de Regimentul 27 Infanterie Bacău la Vârful Coșna. A fost externat din Spitalul Militar la data de 18 septembrie 1917 și, după refacere, a fost mutat în cadrul Regimentului 7 Recruți al Diviziei 7 Infanterie Roman.

Locotenent-colonelul Alexandru Fotea, comandantul Regimentului 7 Recruți, nota în *Rezumatul Notelor de campanie ale maiorului Dăscălescu Ioan*: „[...] Maiorul Dăscălescu Ioan, venit în acest corp, a fost singurul ofițer superior care ne-a ajutat foarte mult la conducerea acestui Rgt. Acest ofițer superior este menit să atingă cele mai înalte trepte ale ierarhiei militare”

La rândul său, comandantul Regimentului 27 Infanterie nota în *Foaia calificativă* pe anul 1917: „Este un ofițer brav, priceput și cu multă inimă și inițiativă și unul dintre cei mai buni instructori”. Dramatismul luptelor purtate de Regimentul 27 Infanterie Bacău în vara anului 1917 sunt consemnate în memoriile unui alt erou băcăuan, maiorul Mihail Văgăunescu⁴. De remarcat este faptul că un frate de-al eroului Ioan Dăscălescu, Grigore, a participat în

⁴ ROMÂNIA 100. Băcăuani în Marele Război și la Marea Unire, Bacău, Editura BABEL, 2018.

calitate de combatant la Războiul pentru Întregirea României în regimentele 55/67, 65 și 67 infanterie (dublura Regimentului 27 Infanterie), și a fost decorat pentru merite deosebite cu Ordinul „Coroana României” cu spade de ofițer și panglică de „Virtutea Militară”, în grad de Cavaler: „Pentru vitejia și avântul cu care și-a condus batalionul în ziua de 31 iulie 1917, la un contraatac dat pe Coșna și unde a căzut rănit, după ce a scos pe inamic din poziția ce ocupa”⁵.

În timpul campaniei din 1919 din Ungaria, maiorul Ioan Dăscălescu a îndeplinit funcția de șef al biroului mobilizare din Regimentul 27 Infanterie Bacău, unitate subordonată Diviziei 7 Infanterie Roman.

În anul 1933 a fost numit la comanda Regimentului 7 Vânători și, în perioada 01 aprilie 1936-04 aprilie 1938, colonelul Ioan Dăscălescu a îndeplinit funcția de comandant al Regimentului 14 Dorobanți Roman, unitate aflată în subordinea Diviziei 7 Infanterie.

Comandantul Diviziei 7 Infanterie Roman, generalul Constantin Constantinescu-Claps, în *Foae calificativă* din data de 10 aprilie 1938 îl aprecia pe colonelul Ioan Dăscălescu, comandantul Regimentului 14 Dorobanți Roman: „[...] La inspecțiile ce am făcut Regimentului am găsit unitatea bine îndrumată. La școala ofițerilor superiori pe garnizoană a făcut lucrări acceptabile. Administrația Regimentului, bine condusă. A muncit cu sârguință pentru a complecta poligonul de tragere al garnizoanei. Activitatea sa a dat roade în fiecare ramură. Un bun comandant de Rgt”.

Menționăm faptul că generalul Constantin Constantinescu-Claps, comandant al Armatei a 4 română în cel de-Al Doilea Război Mondial (8 noiembrie 1941-24 ianuarie 1944) și decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a în baza Înalțului Decret nr. 96 din 17 ianuarie 1944: „pentru tenacitatea, energia și îndrăzneala cu care a condus operațiunile defensive și ofensive ale Armatei a IV-a”, a decedat în anul 1961 în orașul Bacău.

Pentru merite deosebite dovedite pe întreg parcursul carierei militare colonelul Ioan Dăscălescu a fost decorat cu numeroase ordine și medalii militare: Medalia jubiliară „Carol I” (1908), Medalia „Avântul Țării” (1913), Ordinul „Coroana României” cu spade în grad de ofițer și panglică de „Virtute Militară”, Medalia „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” cu baretele „Predeal”, „Carpați”, „București”, „Oituz” și „Târgu-Ocna”.

La data de 30 septembrie 1938, în baza Înalțului Decret nr. 3037, colonelul Ioan Dăscălescu, comandant al Cercului de Recrutare Bacău, a fost trecut în rezervă pentru limită de vârstă. În anul 1943 colonelul Ioan Dăscălescu a fost înaintat la gradul de general în rezervă.

⁵ „Monitorul Oastei”, Nr. 6, 15 februarie 1919, p. 177.

Generalul în rezervă Ioan Dăscălescu a decedat în anul 1963 și este înhumat în Cimitirul Central din Bacău.

Regimentul 27 Infanterie Bacău în fața Parlamentului din Budapesta – septembrie 1919

EPIDEMIILE PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Emanuel Bălan

Epidemics on the territory of Romania in the twentieth century Abstract

This study deals with the history of the epidemics that hit Romania in the twentieth century from the exanthemous typhus from 1916-1918 to the flu from 1971-1972. The flu epidemics, the new enemy of mankind, millions of deaths worldwide for years, but the mother of all pandemics is considered the Spanish flu of 1918-1920. Every time humanity has been caught on the wrong foot, the virus undergoing genetic mutations with each outbreak.

Keywords: *epidemic, Romania, quarantine, typhus, malaria, influenza*

Cuvinte cheie: *epidemie, România, carantină, tifos, malarie, gripă*

În istoria omenirii puține cuvinte au o semnificație macabră, dar și o istorie dureroasă și incitantă, precum cuvântul „epidemie”. Dacă în istoria lumii până la 1900 au fost perioade când bolile scriau istoria și făceau legea, decimând populații mai mult decât războaiele, devenind astfel inamicul invizibil, nici după 1900 lumea nu a fost lipsită de astfel de episoade dureroase, cel mai bun exemplu este gripa spaniolă, care a ucis între 50 și 100 de milioane de oameni, fiind cea mai letală pandemie, după Moartea Neagră, din istoria lumii.

În cele ce urmează vom face o scurtă incursiune în istoria celor mai letale epidemii care au lovit România în perioada 1916-1980.

Epidemia de tifos exantematic din 1914-1922

Epidemia declanșată și răspândită pe fondul Primului Război Mondial a ucis 300.000 de oameni numai în vechiul Regat, fără a socoti pe cei din Basarabia (1918-1920), din Bucovina (1919) și Transilvania (1919), în ultimele două provincii situația epidemiologică fiind net superioară. Epidemia a curmat și viața salvatorilor, aproape 350 de medici (aproximativ o cincime din corpul medical) și 1.000 de sanitari români, precum și 4 medici francezi, alături de un număr mai mare de infirmiere din Misiunea Militară Franceză¹.

¹ J. Cantacuzène, *L'épidémie de typhus exanthématique en Roumanie pendant la dernière*

Tifosul exantematic este transmis de către păduchele de corp (ectoparazit specific oamenilor, care sugă sânge și care trăiește și se înmulțește în îmbrăcăminte)². În timp de război când stresul, lipsa de igienă precum și schimbarea hainelor în lunile de iarnă sunt frecvente, sunt mari șansele izbucnirii unei epidemii. Explozia de cazuri este în sezonul rece, cu un vârf la sfârșitul iernii și începutul primăverii³. Cele mai multe îmbolnăviri sunt la persoanele de peste 40 de ani, care fac și forme mai severe, dar nu sunt excluse nici persoanele de până în 40 de ani care fac forme mai ușoare. Boală imprevizibilă, tifosul epidemic poate să reapară brusc atunci când este perturbată organizarea socială. Războaiele asigură condiții optime pentru ca păduchii să se poată înmulți, astfel încât bolile care li se asociază, precum tifosul exantematic, febra de tranșee și febra recurentă pot genera dezastre. Cele mai bune metode de protecție sunt educația sanitară, igiena colectivă și personală⁴.

La începutul secolului al XX-lea, România era bântuită de numeroase boli infecto-contagioase, precum tifosul, holera, dizenteria, malaria sau difteria, căroră li se adaugă și bolile social-medice precum pelagra, tuberculoza sau alcoolismul. Deși legislația sanitară românească era la nivel european, aceasta nu era aplicată, dovadă proasta pregătire și dotare a serviciului sanitar al armatei, evidențiată prin cei peste 1.000 de soldați morți de holeră și nu de gloanțe în cel de-Al Doilea Război Balcanic. Singur în această luptă cu combaterea holerei a fost profesorul Ioan Cantacuzino.

Primele cazuri de tifos au apărut încă din debutul campaniei militare din 1916, în Dobrogea, cazuri care s-au înmulțit după retragerea armatei române din zonă. La doar câteva săptămâni de la debutul campaniei militare, la începutul lunii septembrie, erau semnalate cazuri de tifos la Galați, în rândul soldaților răniți ruși și sârbi⁵. Cazurile s-au înmulțit astfel că, după 28 septembrie, erau semnalate și în rândul civililor⁶, câteva cazuri fiind semnalate tocmai la Piatra Neamț⁷. Situația s-a agravat pe fondul

guerre, în „Bulletin de la Société de pathologie exotique”, Tome XIII, 1920, Paris, Masson & Cie., 1920, p. 274.

² Rezak Drali, Philippe Brouqui and Didier Raoult, *Typhus in World War I*, în „Microbiology Today”, mai, 2014, p. 69-70.

³ Marin Gh. Voiculescu, *Boli Infecțioase*, Vol. II, București, Editura Medicală, 1990, p. 657.

⁴ *Ibidem*, p. 658.

⁵ Vasile-Leontin Stoica, *Serviciul Sanitar al Armatei Române în perioada 1914-1919, teză de doctorat*, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” Chișinău, 2012, p. 56.

⁶ *Ibidem*, p. 57.

⁷ *Ibidem*, p. 70.

retragerii haotice în Moldova, civili și militari suprapopulând așezările, iar condițiile de trai și de igienă au amplificat răspândirea virusului⁸. Pentru început, posibilitățile de despăduchere și de izolare a celor bolnavi lipseau, unitățile militare retrase în Moldova, pentru refacere, foloseau bordeiele pentru adăpostul soldaților. Acestea erau săpate în pământ, cu două intrări opuse, între care se afla un culoar, pe laterale fiind paturile. Fără ferestre în cele mai multe cazuri, imposibil de deparazitat, erau mediul perfect pentru dezvoltarea păduchilor și a infecției. Evoluția defavorabilă României și forțelor sale armate a ostilităților militare a făcut ca circumstanțele demografice, biologice și cele generale igienico-sanitare să se modifice sensibil. Astfel, în Moldova, pe un teritoriu care reprezenta cu ceva mai mult de un sfert din teritoriul de atunci al statului român, se găseau la începutul anului 1917, pe lângă populația proprie, 1,5 milioane de refugiați, militari, tineri recruți din contingentele 1917-1920 și mai mult de 20.000 de răniți și de bolnavi. Alături de aceștia se aflau și trupele rusești amice, cu o stare sanitară prezentând carențe semnificative⁹.

În timpul războiului, Regina Maria s-a implicat activ în combaterea bolii, fără „teama și scârba de molimă”¹⁰ și „cu un dispreț desăvârșit [față] de pericol”¹¹.

Cum molima se răspândea în Dobrogea, în urma unor investigații realizate în perioada 9-12 septembrie 1916, locotenentul D. Mezincescu, igienist la Armata de Sud, propunea înființarea și complementarea unor spitale de boli contagioase la Cernavodă, Medgidia, Murfatlar și Constanța, dar și luarea unor măsuri profilactice precum: despăducherea, instalarea de trenuri-băi, retragerea pe rând a trupelor pentru a se putea lua măsurile igienico-sanitare necesare și re aprovizionarea soldaților cu îmbrăcăminte corespunzătoare¹². Printr-un înalt ordin regal, la 27 septembrie 1916, profesorul Ioan Cantacuzino a fost însărcinat cu acțiunea de combatere a bolilor contagioase și a primit puteri depline în acest sens¹³. La 1 februarie 1917 lua ființă *Directoratul Sănătății Publice* (DSP), instituție care fost destinată să asigure coordonarea și legătura dintre serviciile sanitare civile și

⁸ J. Cantacuzène, *art.cit.*, p. 270.

⁹ Vasile-Leontin Stoica, *op.cit.*, p. 89.

¹⁰ *Ibidem*, p. 98.

¹¹ *Ibidem*, p. 99.

¹² *Ibidem*, p. 56.

¹³ *Ibidem*, p. 57.

militare ale Marelui Cartier General și Ministerului de Război¹⁴. În subordinea sa au intrat spitalele de contagioși, echipele lor volante, precum și toate spitalele din zona interioară, iar la conducerea sa a fost numit doctorul Cantacuzino. Acesta dispunea de puteri aproape dictatoriale și a găsit un colaborator excelent în persoana medicului inspector șef al Marelui Cartier General, Nicolae Vicol¹⁵. Alegerea lui Cantacuzino a fost de bun augur acesta, trecând peste toate obstacolele și adversitățile, a reușit să pună la punct un sistem de depistare și izolare a bolnavilor, dar și măsuri profilactice și de combatere a bolii¹⁶.

Pentru că nu existau centre de izolare și despăduchere, cu ajutorul Serviciului de Construcții al Marelui Cartier General și a unui corp de ingineri condus de Constantin Răileanu, au fost construite centre de izolare și despăduchere¹⁷. Cei bolnavi au fost internați în spitale militare, iar echipe mobile mergeau în teritoriu pentru a depista suspecții și cazurile de tifos, precum și transportul acestora la spital, cât și pe acela de a organiza deparazitarea¹⁸. În zona frontului măsurile au vizat despăducherea, fiind montate instalații de duș și cuptoare speciale de deparazitare a efectelor, care au fost folosite regulat¹⁹. Pentru ca trupele de pe front să nu fie infectate de rezervele venite din spatele frontului, au fost luate măsuri în acest sens prin înființarea unor stații intermediare de carantină la mică distanță de linia frontului. Aici trebuiau să stea sub observație, după o deparazitare riguroasă, un număr de zile egal cu perioada medie de incubație a bolii²⁰. Un astfel de centru a fost la Galbeni, Bacău.

Explozia epidemică a avut loc în primele luni ale anului 1917, după finalizarea retragerii armatei și a civililor în Moldova, astfel că registrele medicale încep să fie pline de diagnostice precum „gripă infecțioasă” sau „stare tifică gravă”, adică cazuri de tifos exantematic²¹.

Spre sfârșitul lunii ianuarie, epidemia devine oficială, mortalitatea fiind doar în acea lună de 7-9%²². Lipsa unor măsuri generale, rapide și eficiente a făcut ca epidemia să se extindă cu mare rapiditate, astfel că la

¹⁴ V.L. Bologa, *Istoria medicinei Românești*, București, Editura Medicală, 1972, p. 273.

¹⁵ J. Cantacuzène, *art.cit.*, p. 285.

¹⁶ V.L. Bologa, *op.cit.*, p. 274.

¹⁷ J. Cantacuzène, *art. cit.*, p. 286.

¹⁸ *Ibidem*, p. 287.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 288.

²¹ *Ibidem*, p. 270.

²² *Ibidem*, p. 271, 290.

începutul lunii februarie a crescut exponențial și mortalitatea²³. Dacă trupele de pe linia frontului au fost mai puțin afectate de epidemie datorită alimentației și igienei, cele aflate în spatele frontului pentru refacere au fost decimate de virus. Vârful acestei epidemii a fost atins în luna martie 1917, când mortalitatea a fost de peste 30%²⁴. A urmat apoi o pantă descendentă a epidemiei, în luna iunie cazurile de mortalitate erau de 10%, iar în iulie erau semnalate doar cazuri izolate, fapt care l-a determinat pe medicul Cantacuzino să declare că epidemia este stinsă²⁵. Această recurență a epidemiei se datora măsurilor eficiente de profilaxie, fiind semnalate în cursul verii lui 1917 doar cazuri izolate, însă venirea anotimpului rece și condițiile de igienă au determinat reapariția epidemiei, dar fără puterea avută la începutul anului 1917²⁶.

Nu puține erau familiile în care tatăl murise pe front, iar copiii rămăseră orfani și de mamă care sucombuse de tifos exantematic sau altă maladie.

Autoritățile centrale și locale vor încerca impunerea unei mobilizări generale în fața dezastrului provocat de epidemie în multe sate și orașe, însă populația înspăimântată și slăbită de pe urma acestor încercări era uneori incapabilă să reacționeze, iar fuga în pădure reprezenta câteodată alternativa cea mai viabilă.

În județul Roman, circularele și directivele primite și emise de Protoierie sunt extrem de numeroase și reflectă starea înimaginabilă în care se găsea populația. Județul Roman a fost, alături de Iași, printre cele mai afectate regiuni de pe urma flagelurilor neîndurătoare. Raportul prefectului pe anul 1917 arată că „Niciodată n-a fost atât de încercat județul Roman de epidemii ca în anul acest”. Era același sentiment că trăiau cele mai dificile momente din istorie. Tifosul exantematic și febra recurentă au dat mult de lucru autorităților și personalului medical. Deși armata era percepută ca instituția care asigură acel sentiment de liniște și protecție, de această dată ea se transformă în *agentul* aducător de rele, pentru că mare parte din rapoartele vremii menționează faptul că soldații sunt cei care au adus aceste rele pe „capul locuitorilor”²⁷.

Statisticile oficiale sunt relevante pentru numărul imens de victime, de

²³ *Ibidem*, p. 271.

²⁴ *Ibidem*, p. 273.

²⁵ *Ibidem*, p. 273, 290.

²⁶ Vasile-Leontin Stoica, *op.cit.*, p. 110.

²⁷ SJAN Neamț, fond *Protoieria județului Roman*, dosar 409/1917 -1918, f. 73.

exemplu comuna Cuza Vodă, din același județ, la o natalitate de 50 copii au existat în jur de 700 de morți, iar pentru tot județul, la un număr de 2.688 de nașteri au fost 8935 decedați în perioada ianuarie-octombrie 1917. Numărul cel mai mare de morți era dat de cei peste 20 de ani, cea mai mare parte dintre ei contaminați de bacilii maladiei. Însă, așa cum reiese din același raport, bătrânii erau cei mai predispuși la îmbolnăviri și au decedat în număr foarte mare și din cauza unor privațiuni extreme: foamete, iarna friguroasă, lipsurile și munca dificilă și continuă pentru a suplini lipsa celor plecați pe front; toate acestea reprezintă realități care întregesc grozăviile războiului²⁸.

Nu lipsesc nici descrierile epidemiologilor cu privire la tifosul exantematic și la modul cum se manifestă boala: *„Mult mai severă trebuie să fie despăduchiera bolnavului. Aici raderea părului și inducerea pielii cu o substanță parazicidă: carbonat de sulf, anisol, globeol, petrol, dezinfectarea rufăriei și hainelor la etuvă și ferirea personalului și medicilor prin costume impermeabile, netede și închise la brațe și picioare sunt indispensabile. Trebuie încă ținut socoteală de faptul că boala e mult mai ușoară pentru tineri decât pentru persoane mai în vârstă. La tineri mortalitatea fiind de 4-10%, pe când pentru persoane peste 40 ani, ea este de 50-60%... Am studiat mai de aproape leziunile inimii în această boală, căci moartea survine de obicei din cauza slăbirii inimii. Am găsit la oamenii mai în vârstă care au sucombat de tifos exantematic și în cele din urmă la autopsia regretatului coleg Dr. Râpeanu, că inima era mult mărită și dilatată și miocardul gros, palid și friabil. Și rinichiul suferă de multe ori în tifos exantematic, precum și în febră recurentă și cred că nu numai hemoragiile mici multiple, dar și micii noduli embrionari, mai cu seamă un edem meta-chromatic (mai mult eozinofil) al țesutului interstițial mai pronunțat în piramide, contribuie la insuficiența lor și grăbesc moartea”*²⁹.

Alături de medicii români, în lupta cu epidemia au fost și membri ai Misiunii Militare Franceze, ai Crucii Roșii Americane sau ai Crucii Roșii Britanice. Un martor al tragediei medicale din acele vremuri a fost ofițerul francez Marcel Fontaine, membru al Misiunii Militare Franceze, care nota în jurnalul său: *„vasăzică supraviețuisem marilor măceluri din Belgia, Champagne, Artois, Verdun, ca să sfârșesc proteste în patul meu din cauza a patru păduchi. Fiindcă nu găsisem mai mulți în lenjerie”*³⁰ și, continua

²⁸ *Ibidem*, f. 74.

²⁹ SJAN Neamț, fond *Consiliul de Administrație al Spitalelor Militare Neamț*, dosar 3/1916-1917, ff. 347-348, 352.

³⁰ Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România. Noiembrie 1916-aprilie 1918*,

ofițerul, „situația bieteii mici României este chiar demnă de milă”³¹. Acesta mai nota în jurnalul său, în decembrie 1917: „pentru populația civilă este foarte greu de trăit acum. Nu se găsește nimic de cumpărat. Ești silit să stai la coadă zile întregi la primărie ca să primești ceva: de exemplu, 20 de verze pe lună pentru o familie, nici o altă legumă. Nu se găsesc nici gaz, nici lumânări, nici lemne. Nimic. E sărăcie lucie”³².

Un alt martor ocular, Constantin Kirițescu, nota: „Ca și cum iarna grozavă, foametea, lipsa de combustibil, de îmbrăcăminte și de mijloace de transport n-ar fi fost de ajuns pentru țara nenorocită și pentru armata prăpădită, un nou flagel, mai teribil ca toate celelalte, se abătu asupra Moldovei: epidemia tifosului exantematic. Celelalte lipsuri de tot soiul i-au înlesnit terenul. Convoiurile militare și de refugiați umpluseră orașele și satele. Casele erau înțesate; în câte o odaie erau îngrămădiți, unii peste alții, câți puteau să încapă. Spitalele nu mai puteau primi pe nimeni. Câte doi-trei bolnavi răniți într-un pat, iar alții întinși pe jos, fără măcar un așternut de paie, fără plapumă, fără îngrijire. Gările erau pline de răniți și de bolnavi în agonie, așteptând trenurile care nu mai soseau, ori care nu mai puteau pleca. În frigul de -20 -25 grade, bieteii trupuri omenesci, minate de frig, de foame, de răni, se stingeau, și când moartea nu venea ca urmare a inanității, a înghețului, a cangrenării rănilor neîngrijite sau neoperate, rămânea un corp slăbit, un cadavru viu, terenul cel mai priincios izbucnirii epidemiilor. Murdăria era de neînălțurat; ea se îngrămădea în locuințe și pe corpul oamenilor. Cu ce s-ar fi putut întreține curățenia, când nu erau rufe de schimb, nu era foc, nu era petrol, nu era săpun? Ca urmare, paraziții se înmulțiră; în curând ei mișunau peste tot locul: prin case, prin vagoanele trenurilor, prin trăsurile și mai ales prin zdrențele oamenilor. Cu neputință să te ferești de ei. În cortegiul flagelelor, păduchele este tovarășul nedespărțit al mizeriei.

Alături de tifosul exantematic se ivi febra recurentă, care dacă nu ucide ca cea dintâi, slăbește și distruge tot ce e putere în corpul omenesc. Cele două epidemii, în special tifosul exantematic, ajutate de aglomerația și promiscuitatea populației, de debilitatea ei, de lipsa mijloacelor de prevenire și de combatere, s-au întins până ce au luat proporții catastrofale”³³.

cu fotografiile autorului. Introducere de Daniel Cain, traducere din franceză și postfață de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2016, p. 108.

³¹*Ibidem*, p. 293.

³²*Ibidem*, p. 289

³³ Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. II, București,

În teritoriile aflate sub ocupația germană, epidemia a făcut ravagii în rândul populației, în timp ce trupele germane au rămas aproape neatinse de tifos ca urmare a măsurilor luate³⁴. Populația a rămas fără asistența sanitară, medicamentele nu se găseau, depozitul central de medicamente ale statului român a fost confiscat și trimis în Germania de către Administrația Militară Germană din România, cel mai afectat fiind Bucureștiul și pe fondul lipsei numeroaselor produse de strictă necesitate³⁵.

Situația celor infectați s-a agravat în vara și toamna anului 1918, lipsa medicamentelor fiind acută, ajungându-se până acolo încât să lipsească și ingredientele de bază pentru receptură, precum alcoolul denaturat, uleiul sau zahărul³⁶. Existau puțin medici și farmaciști, ceea ce făcea destul de dificilă tratarea celor bolnavi.

Pacea de la București, din aprilie 1918, a complicat situația sistemului sanitar, confruntat cu lipsa medicilor și a medicamentelor, plecarea medicilor străini din cadrul unor misiuni militare, în plus, demobilizarea trupeii urma să amplifice riscul epidemic³⁷. Toate acestea au făcut ca în Muntenia tifosul să facă ravagii și în cursul anului 1919 cu numeroase victime³⁸.

Imediat după Primul Război Mondial, tifosul a rămas principala boală printre bolile infecțioase din mediul rural, astfel că, în 1919 reprezenta 61% din îmbolnăviri, cu 56.042 de cazuri³⁹. Ca urmare a măsurilor luate, ponderea tifosului a scăzut la 2% în perioada 1925-1930, pentru a ajunge sub 2% până în anul 1930⁴⁰.

Evoluția epidemiilor interbelice (1919-1938)

În perioada interbelică România a continuat să se confrunte cu bolile infecțioase, în 1919 cei mai mulți bolnavi din regat aveau tifos exantematic, majoritatea în mediul rural, iar varicela era a doua boală contagioasă, boală care își va reduce spectaculos numărul de cazuri până în 1938.

Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 373.

³⁴ J. Cantacuzène, *art.cit.*, p. 271.

³⁵ V.L. Bologa, *op.cit.*, p. 274.

³⁶ Bogdan Teodorescu, *Boli și asistență sanitară în România anilor 1917-1918*, în „Studii și articole de istorie”, 85/2018, p. 69.

³⁷ *Ibidem*, p. 63.

³⁸ Vasile-Leontin Stoica, *op.cit.* p. 135.

³⁹ *Ibidem*, p. 153.

⁴⁰ Andrei Tudorel, *România. Un secol de istorie, date statistice*, București, Editura Institutului Național de Statistică, 2018, p. 85.

În anul 1923 s-a înregistrat un număr mare de îmbolnăviri și, respectiv, de decese provocate de tifosul exantematic, boală specifică celor care au fost în război, dar niveluri chiar mai mari ale incidenței și mortalității s-au înregistrat și din cauza scarlatinei, febrei tifoide și tusei convulsive. Însă, până în 1926, numărul deceselor s-a redus continuu la aproape toate bolile conform tabelului de mai jos⁴¹:

Boala	1920		1922		1926		1929	
	cazuri	decese	cazuri	decese	cazuri	decese	cazuri	decese
Variolă	3362	781	865	153	-	-	-	-
Tifos exantematic	45907	4651	3902	392	2439	220	1512	192
Febră recurentă	20580	340	443	8	-	-	-	-
Febră tifoidă	6583	831	5975	627	5547	638	5502	580
Disenterie	3712	582	989	175	1050	132	3410	401
Difteria	2246	193	1519	220	1950	316	3339	552
Scarlatina	15605	2033	29216	3375	11570	676	22100	1371
Tusea convulsivă	12884	1195	9565	660	12544	693	21611	1063
Total	110879	10606	52474	5610	35100	2675	57564	4163

În structura clasei mari de boli infecțioase, în perioada de după Primul Război Mondial (1916-1918), a dominat tifosul exantematic, extrem de virulent prin gradul de expansiune.

La un an după război, în 1919, acesta deținea o pondere de 60,36% din îmbolnăviri. Prin măsurile luate, a scăzut la aproximativ 2% în intervalul 1925-1930 și apoi chiar sub 2% până în anul 1938. Ponderea celor bolnavi de scarlatină atingea aproape 40% în 1912 (39,43% în rural și 46,39% în urban), pentru ca după 1919 să aibă o evoluție fluctuantă: scădere bruscă la aproape 2% în 1919, creștere spectaculoasă la peste 60% în 1922, urmată de diminuare semnificativă la aproximativ 8% în 1938. Date interesante despre mișcarea bolilor infecțioase în România în perioada 1898-1938 le găsim în *Anuarul Statistic al României 1939 și 1940*, pe care le prezentăm sintetizat în tabelul următor⁴²:

⁴¹ *Anuarul Static al României 1929*, București, Institutul de Statistică Generală a Statului, 1931, p. 468-469.

⁴² *Anuarul Statistic al României 1939 și 1940*, București, Institutul Central de Statistică, 1940, p. 200-201.

Anul	Total	Febră tifoidă	Tifos exantemat.	rujeolă	scarlatină	Tuse convulsivă	difterie	dizenteria	varicela	oreion
1898	67998	2815	-	31835	2673	19533	9780	730	632	-
1900	45975	1931	-	5055	10467	19630	7283	1568	41	-
1910	106732	7912	44	35524	27365	30862	4562	1446	17	-
1912	62113	6548	-	10142	14314	22417	7220	1402	70	-
1915	56611	5139	403	-	21876	18172	9317	1476	228	-
1919	92841	3766	56042	-	2215	9309	712	274	20523	-
1922	52607	5952	4630	-	29023	9615	1526	996	865	-
1925	28704	5602	707	-	6991	13522	931	937	-	-
1930	116015	5031	1858	44130	30918	15112	4312	2837	-	6503
1935	381575	6780	2813	59386	30949	23339	5116	6037	-	6024
1938	210460	6555	2226	74179	20386	53589	2817	6669	1624	6591

An ⁴³	Populație	% din populație cu boli infecțioase
1898	5.863.037	1,16
1900	6.125.952	0,75
1910	6.965.383	1,53
1912	7.234.919	0,86
1915	7.897.311	0,72
1919	14.669.841	0,63
1922	15.970.836	0,33
1925	16.687.359	0,17
1930	17.888.992	0,65
1935	19.087.770	2, 00
1938	19.750.004	1, 10

În perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, România a organizat, în lunile august-septembrie 1938, o amplă campanie sanitară la nivelul întregii țări. Campania a implicat importante resurse umane, peste 2.200 de medici, aproximativ 350 de surori de ocrotire, peste 300 agenți sanitari, bugetari și temporari, aproape 2.200 moașe etc. Pe lângă cadrele medicale au fost folosite și alte categorii socio-profesionale (preoți, profesori, polițiști, personal administrativ etc.), adică 144.706 persoane, fiind ținute și 9.100 de conferințe despre salubritate, igienă și alte probleme de sănătate publică. Aproape 74% din totalul gospodăriilor au fost vizitate

⁴³ *Ibidem*, p. 141 - 143.

în timpul celor 2 luni de campanie, dintre care jumătate au fost curățate și 60% au fost dezinfectate, fiind examinate aproape 8 milioane de persoane și realizate peste 42.000 de examene radiologice, analizate peste 77.000 de probe de sânge și făcute peste 360.000 de injecții⁴⁴.

Țara	Mediul	Numărul persoanelor		
		Examine	Îmbăiate	De parazitare
România	Total	7.769.434	1.410.027	2.735.703
	Rural	6.715.366	1.158.605	2.307.090
	Urban	1.054.068	251.422	428.613

Numărul locuințelor inspectate, curățate și dezinfectate în timpul campaniei a fost de asemenea impresionant, reunind aproape 3 milioane de locuințe inspectate, peste 1,5 milioane curățate și 180.000 dezinfectate conform datelor de mai jos⁴⁵:

Țara	Mediul	Numărul persoanelor		
		Inspectate	Curățate	Dezinfectate
România	Total	3.140.840	1.564.776	178.254
	Rural	2.612.018	1.377.094	155.842
	Urban	528.822	187.682	22.412

Scopul principal al campaniei a fost acela de a identifica bolnavii de boli infecto-contagioase, dar și a celor de boli sociale (tuberculoză, sifilis, pelagră și malarie), fiind luate măsuri de îmbunătățire a calității apei potabile, prin asanarea și construirea unor noi fântâni, dar și măsuri de îmbunătățire a condițiilor igienico-sanitare prin asanarea și construirea de noi latrine, desfundarea șanțurilor, secarea bălților, etc.

În tabelul de mai jos am extras datele privitoare la bolile infecțioase din județele Bacău, Roman și Neamț pentru anul 1938⁴⁶:

⁴⁴ Florin Gabriel Leășu, *Campaniile sanitare în România în prima jumătate a secolului XX*, rezumat teză de doctorat, Universitatea „Transilvania” din Brașov, 2014, p. 18; *Breviarul Statistic al României, Volumul II - 1939*, București, Institutul Central de Statistică, p. 106.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 119.

⁴⁶ *Anuar statistic al României 1939 și 1940*, Institutul Central de Statistică, București, 1940, p. 202.

Județ	Bacău	Roman	Neamț
Boala			
Febră tifoidă	72	42	38
Tifos exantematic	21	8	33
Rujeolă	3133	1911	2041
Scarlatină	168	237	1148
Tuse convulsivă	1919	967	1309
Difterie	14	12	46
Gripă	154	829	11
Dizenterie	97	91	11
Erizipel	17	8	30
Poliomelită	-	1	1
Encefalită	-	-	1
Meningită	3	-	1
Pustulă malignă	19	13	34
Tetanos	1	4	1
Oreion	74	81	113
Varicelă	14	-	-
Total	5706	4284	4817

Pentru anii 1938 și 1939, numărul celor decedați din cauza bolilor infecțioase se prezintă astfel:⁴⁷

Anul	1938	1939
Boala		
Febră tifoidă	1229	963
Tifos exantematic	235	142
Rujeolă	3053	3169
Scarlatină	2503	3377
Tuse convulsivă	3355	1527
Difterie	586	521
Gripă	1655	2283
Dizenterie	1182	718
Erizipel	288	307
Poliomelită	-	-

⁴⁷ *Ibidem*, p. 170 (date provizorii).

Encefalită	14	10
Meningită	39	28
Pustulă malignă	154	115
Tetanos	1036	916
Oreion	-	-
Varicelă	-	-
Total	15329	14076

Epidemia de gripă din anul 1935

Deși în perioada interbelică au mai fost epidemii de gripă, datele care le consemnează sunt răzlețe, însă abia odată cu Legea sanitară din 1930 acestea încep să fie consemnate oficial.

Prima epidemie de gripă înregistrată a fost cea din 1930-1931, care a debutat în decembrie 1930 cu 658 de cazuri, numărul total de decese în 1931 a fost de 4.090 de persoane⁴⁸.

Epidemia din 1934-1935 a fost de fapt o pandemie, cu debutul pe continentul sud-american, în Peru, Chile și Porto Rico, de unde a trecut spre continentul nord-american, iar de acolo spre Europa.

În Europa, epidemia a cuprins, pentru început Grecia și România, aici debutând în partea de sud-est a țării, în județele Teleorman, Durostor, Buzău, Constanța, calea contaminării fiind cea maritimă și fluvială⁴⁹.

Mediul rural a fost mult mai afectat decât cel urban, extinderea fiind rapidă, în timp de o săptămână, de la 16-23 ianuarie 1935 a cuprins țara întreagă, pentru ca apogeul să-l aibă în intervalul 1-23 februarie cu un vârf în 14 februarie⁵⁰.

Efectiv epidemia a durat din 16 ianuarie și până în 7 aprilie 1935, adică 11 săptămâni, fiind declarate un număr de 241.406 cazuri⁵¹. Epidemia a produs peste 46.000 de victime.

Caracteristica principală a epidemiei a fost mortalitatea maximă pentru cei cu vârste de 0-4 ani, în timp ce celelalte grupe de vârstă au avut mortalitate redusă.

Evoluția cazurilor și deceselor de gripă în perioada 1928-1935, după date existente (date prelucrate după articolul *Gripa din iarna anului 1934-35 în*

⁴⁸ Petru Râmneanțu și Ilie Ardeleanu, *Gripa din iarna anului 1934-35 în România și repercusiunea ei asupra celorlalte cauze de deces. Studiu epidemiologie și statistic*, în „Buletin eugenic și biopolitic”, vol. VII, nr. 3-4, martie-aprilie 1936, p. 81.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 86, 88

⁵¹ *Ibidem*, p. 89.

România și repercusiunea ei asupra celorlalte cauze de deces. Studiu epidemiologic și statistic, p. 87)

Populația/anii		1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Total	cazuri	433	9408	2044	172239	6211	9025	3991	241406
	decese	4	173	23	4090	2598	2321	1414	7561
	Mortalitate 100 caz.	0,9	1,8	1,1	23,7	41,8	25,7	35,4	3,1
Rural	cazuri	258	6901	1466	13124	3040	5351	2222	229557
	decese	4	131	17	3551	1995	1836	1276	7168
	mortalitate 100 caz.	1,6	1,9	1,2	27,0	65,6	34,3	57,4	3,1
Urban	cazuri	175	2475	588	4115	3171	3674	1769	11849
	decese	0	42	6	540	603	485	138	378
	Mortalitate 100 caz.	0	1,7	1,0	13,1	19,0	13,2	7,8	3,2

Evoluția deceselor de gripă în perioada ianuarie-aprilie 1935 (date prelucrate după articolul citat mai sus, p. 93)

	Sexul		Vârstă				
	B	F	0-1	2-4	5-9	10-14	15-19
Decese							
Ianuarie	288	266	140	197	45	17	5
Februarie	2211	2109	945	1618	296	82	50
Martie	800	857	338	614	156	50	27
Aprilie	211	177	94	94	40	23	15
Total	3510	3409	1517	2523	537	172	97

	Vârstă					
	20-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-<
Decese						
Ianuarie	9	13	27	39	32	30
Februarie	74	138	227	242	323	325
Martie	38	76	65	92	101	100
Aprilie	19	15	17	18	39	4
Total	140	242	336	391	495	469

Malaria o boală obișnuită în România

Până în 1947, atunci când a început o vastă campanie de eradicare a virusului, malaria a fost o boală contagioasă obișnuită. Vârful epidemiei a fost în plin război, în 1942, cu 1.218 de cazuri la 100.000 de locuitori, totul pe fondul efectelor războiului. Imediat după război, autoritățile au luat măsura eradicării acesteia, prin acoperirea zonelor endemice prin pulverizarea cu insecticide reziduale, asociate cu chimioterapia și, în cele din urmă, chimioprofilaxia cu produse sintetice. Prin supraveghere, cazurile

indigene au dispărut rapid, cazurile recidivante au fost mult reduse, și numărul cazurilor importate și induse a rămas constant sau chiar a crescut ușor, probabil ca urmare a creșterii traficului și a utilizării transfuziilor de sânge, astfel că, din 1962 nici un caz nu a mai fost înregistrat⁵².

Campania de eradicare a debutat în 1949, Ministerul Sănătății creând o rețea vastă de instituții de luptă împotriva malariei, însumând 28 de stații antimalarie, 36 de subcentre, dotate cu 800 de specialiști.

Totodată au fost distribuite gratuit medicamente celor bolnavi iar anual avea loc o campanie de pulverizare din mai și până în iulie, cu insecticide, DDT și HCH (lindan)⁵³. Campania de luptă împotriva malariei s-a desfășurat în patru etape. Prima etapă, 1949-1950, a urmărit reducerea epidemiei inclusiv a morbidității cu 30% (1.462 cazuri la 100.000 de locuitori), comparativ cu 1948 (2.131 cazuri la 100.000 de locuitori). A doua etapă, 1951-1952, s-a axat pe continuarea pulverizării de insecticide, fiind dezanofelizate 984 de localități, morbiditatea scăzând la 63 de cazuri la 100.000 de locuitori în 1952⁵⁴. În a treia etapă, 1953-1954, a încetat dezanofelizarea regiunilor în care nu au mai fost înregistrate noi cazuri, astfel că în 1954, morbiditatea a scăzut la 5,3 cazuri la 100.000 de locuitori. Cea de a patra etapă, derulată din 1955 și până în 1963, s-a axat pe măsuri de informare despre principiile tehnice și administrative implicate în obținerea eradicării malariei⁵⁵.

În 1963, România anunța OMS că a eradicat malaria la nivel național, de atunci nemaifiind înregistrate cazuri autohtone de malaria.

Epidemia de gripă din 1971-1972

După al Doilea Război Mondial lumea a fost lovită de trei valuri de pandemie a gripei. Prima pandemie severă a fost în 1957-1958, cunoscută sub numele de „Gripa asiatică”, pornită din Singapore și Hong-Kong, în februarie-aprilie 1957, care a provocat moartea a 1,1 milioane de persoane la nivel global (33.000 doar în Marea Britanie și 116.000 în SUA), cea mai afectată categorie de vârstă fiind copii⁵⁶.

⁵² Florin Gabriel Leășu, *Campaniile sanitare în România în prima jumătate a secolului XX*, rezumat teză de doctorat, Universitatea „Transilvania” din Brașov, 2014, p. 21

⁵³ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁵⁶ *Pandemic Influenza Preparedness and Response: A WHO Guidance Document*, Geneva, World Health Organization, 2009, p.13; <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1957-1958-pandemic.html> (accesat 30 martie 2020).

Al doilea val, care a afectat și România, a fost cel din 1968-1969, cunoscută ca și „Gripa Hong Kong”, care a provocat moartea a 1 milion de persoane (30.000 doar în Marea Britanie și 100.000 în SUA). Cele mai multe decese au fost la persoanele peste 65 de ani⁵⁷.

Din Hong-Kong, epidemia ajunge în Singapore și Vietnam (era în plină desfășurarea războiului din Vietnam), de unde soldații americani o duc pe teritoriul american și de aici în 1971, trece Atlanticul spre Europa.

Elveția și Finlanda anunță primele cazuri în august 1971. În Ungaria, din 1 septembrie până la finele anului vor exista 500.000 de persoane infectate⁵⁸.

În România epidemia a debutat în vara anului 1971, în județele Sibiu și Brașov, de unde se extinde rapid în țară. La București, vârful a fost la 20 octombrie, în timp ce la Iași explodează în cea de a doua săptămână a lunii noiembrie, înregistrând 4047 de cazuri în șapte zile. Regimul comunist nu suflă o vorbă, ascunde efectele, morții fiind declarați cazuri de infarct. Boala afecta mai ales adolescenții și vârsta mijlocie.

Autoritățile medicale au reușit atunci să izoleze 24 de tulpini de virus A2, tulpini ce au fost testate la Centrul Mondial de gripă din Londra, rezultatul fiind acela că aceste tulpini sunt identice cu prototipul A2 / Hong Kong / 1/68 și mai puțin înrudite cu varianta A2 / Anglia / 878/69, după cum nota *Weekly Epidemiological Record*⁵⁹.

Epidemia a afectat toate grupele de vârstă (tabelul 1) din mediul urban și rural. De multe ori au fost observate cazuri multiple în familii. Proporția cazurilor severe la bătrâni a fost ridicată. Vârful a fost atins în cea de a doua săptămână a lunii noiembrie (tabelul 2) și a scăzut ușor după aceea. Evoluția epidemiei a fost diferită de la o zonă la alta, în funcție și de condițiile locale⁶⁰.

⁵⁷ *Ibidem*; <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1968-pandemic.html> (accesat 30 martie 2020).

⁵⁸ „Weekly Epidemiological Record”, an 46, nr. 50/1971, 10 decembrie, p. 518.

⁵⁹ „Weekly Epidemiological Record”, an 46, nr. 45/1971, 5 noiembrie, p. 464.

⁶⁰ „Weekly Epidemiological Record”, an 47, nr. 6/1972, 11 februarie, p. 68-69.

Fig. 1. Cazuri de gripă pe lună, județul Iași, România, septembrie-noiembrie 1971

Luna	Grupa de vârstă			Total cazuri
	0-4 ani	5-14 ani	> 15 ani	
septembrie	34	91	280	405
octombrie	555	926	3757	5238
noiembrie	1808	2611	9106	13525

Fig. 2. Cazuri de gripă în luna noiembrie, județul Iași, România, 1971

Noiembrie	Grupa de vârstă			Total cazuri
	0-4 ani	5-14 ani	> 15 ani	
1-7	365	529	2431	3325
8-14	575	847	2625	4047
15-21	556	839	2330	3725
22-30	312	396	1720	2428
Total	1808	2611	9106	13525

Deoarece au mai existat valuri de gripă și în sezoanele '68-'69 și '69-'70 autoritățile nu se sperie, la început. În București se moare din cauza gripei, dar cazurile sunt ascunse de regimul Ceaușescu. Numărul morților a fost mare, iar măsurile de protecție au fost inexistente, mulți au mers la serviciu până nu au mai putut. Cifrele despre numărul morților nu se cunosc, dar datele OMS vorbesc de câteva sute de morți.

Am încercat în acest material o scurtă prezentare a celor mai cunoscute epidemii cu care s-a confruntat lumea și implicit România în decursul secolului al XX-lea. Epidemiile de gripă, noul dușman al omenirii, a făcut în cei 100 de ani milioane de morți la nivel global, însă mama tuturor pandemiilor este considerată gripa spaniolă din 1918-1920. De fiecare dată omenirea a fost prinsă pe picior greșit, virusul suportând mutații genetice la fiecare răbufnire.

A DOUA BĂTĂLIE DE LA OITUZ (1917) ÎN ANALIZA GENERALULUI POLIHRON DUMITRESCU

Alin Spânu*

The second battle of Oituz (1917) in the analysis of General Polihron Dumitrescu Abstract

On the 50th anniversary of the victories of 1917, the communist regime in Bucharest initiated a project to commemorate those victories. Among other things, the survivors of the battles of Mărășesti, Mărăști and Oituz were asked to write their memories and memoirs. General Polihron Dumitrescu, who took part in the battles as a young officer, wrote about the second battle of Oituz (1917). As a result, this was a profound material about heroism and sacrifice for the defense of Romania.

Key words: *First World War, Romania, Oituz, Polihron Dumitrescu*

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, România, Oituz, Polihron Dumitrescu*

Marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917 au rămas înscrise cu litere de aur în istoria României, mai ales în urma analizelor asupra implicațiilor anterioare și posterioare evenimentelor militare și geopolitice. Imediat după Războiul de Întregire au început să fie publicate lucrări de mai mari sau mai mici dimensiuni, unele de documente, altele de analiză sau memorii privind confruntările din perioada 1916-1919. Perioada interbelică s-a îmbogățit cu o multitudine de lucrări pe acest palier, în care victoriile din 1917 aveau un rol important.

Instaurarea regimului comunist în România (1945) a adus o estompare în discursul public privind victoriile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, mai ales că acestea fuseseră obținute de lideri militari care au intrat pe „lista neagră” și despre care nu se mai putea vorbi decât în sens negativ. Lucrurile se modifică de la jumătatea anilor '60, mai ales când decizia politică autohtonă indică să se revină la pildele istoriei naționale în defavoarea celei internaționaliste sovietice. Astfel, în perioada premergătoare aniversării a jumătate de secol de la marile victorii din 1917, o serie de militari care au

* Cadru didactic asociat, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

trăit evenimentele au fost rugați să scrie lucrări, mai lungi sau mai scurte, în funcție de amintiri și posibilități.

Unul dintre aceștia a fost generalul Polihron Dumitrescu, care a participat la Războiul de Întregire ca tânăr ofițer. Acesta s-a născut la 14 noiembrie 1893 în localitatea Milcov (azi județul Olt), fiul lui Constantin și Victoria. A urmat Școala Militară de Ofițeri de Infanterie (1911-1913) și a fost repartizat la Regimentul „Olt” nr. 3, cu care a luat parte la campania din Bulgaria din Al Doilea Război Balcanic (1913) în fruntea unui pluton. La final, comandantul unității, colonel Sava Dimitriu, l-a caracterizat ca având „destoinicie, comandând cu pricepere în toate împrejurările. Este bine înzestrat cu anumite talente: muzică, desen, mânuirea armelor și sporturi. Promite mult pentru viitor”¹. Este mutat în Batalionul 1 Vânători, unde comandantul, locotenent-colonel N. Stavrache, constată că tânărul ofițer este un foarte bun profesor de gimnastică și a pregătit mai multe echipe de soldați „în mod cu totul elogi”² pentru a organiza o serbare publică de binefacere în parcul Bibescu din Craiova. „Harnic, conștiincios, priceput și cu darul expunerii clar”³, a încheiat Stavrache. Anul următor (1915), generalul Văleanu, comandantul Diviziei 1 Infanterie, este și el impresionat de Dumitrescu: „Conduce și corul regimentului. Multă inimă. Iubește pe soldați și-i place a-i cunoaște și trăi în mijlocul lor”⁴.

O dată cu izbucnirea Războiului de Întregire (15 august 1916) Batalionul se transformă în Regimentul 1 Vânători, unde sublocotenentul Dumitrescu comandă Plutonul 1 din Compania 2 și luptă la Muntele Alion „cu multă destoinicie și bravură”⁵. Continuă să lupte în a doua ofensivă din Valea Jiului și participă la cucerirea Dealului Mare. Ajunge pe Valea Oltului ca și comandant al Companiei 2, luptă la Muntele Cărbunaru și Dealul Măgura. Încleștările feroce și pierderile umane îl propulsează comandant al Batalionului 1 și chiar comandant de regiment în confruntările de la Perișani și Dângești. Pentru toate acestea este propus la avansare la excepțional și decorarea cu ordinul „Steaua României” cu spade.

În perioada martie-iulie 1917 este instructor la Centrul de Instrucție al Diviziei 1 Infanterie. Comandantul Centrului, locotenent-colonel Măicănescu,

¹ Arhivele Militare Române (în continuare: AMR), *fond Memorii bătrâni-litera D, colonei* (în continuare: *Memorii*), dosar 19, f. 4.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, f. 8.

⁵ *Ibidem*, f. 10.

a rezumat activitatea lui Dumitrescu astfel: „Rezultatele s-au văzut la Mărășești, Rădutașu, Soveja, cota 666 (Oituz), Nicorești, vârful Vrânceanului, Cireșoaia unde în bună parte succesul Diviziei noastre se datorește și recruților contingentului 1917-1918 pregătiți de căpitanul Dumitrescu Polihron”⁶. Este numit comandant al Companiei mitraliere din Regimentul 1 Vânători (iulie 1917) și la Regimentul de marș al Diviziei 1 (noiembrie 1917), între timp fiind avansat căpitan (1 septembrie 1917). La înființarea Regimentului 2 „Alba-Iulia” din Corpul Voluntarilor Ardeleni și Bucovineni este detașat ca ofițer instructor (decembrie 1917-aprilie 1918). Revine în Regimentul 1 Vânători la comanda Companiei 4, iar colonelul Cănciulescu îl apreciază astfel: „Este dintre ofițerii în care se pot pune cele mai frumoase speranțe”⁷.

Calitățile didactice dovedite impun transferul la Școala Militară de Ofițeri, unde primește șefia Serviciului Mobilizării și a Companiei 3. Caracterizările sunt laudative: „are tact în conducere și arată un spirit larg de inițiativă”⁸ (1918, colonel Stângaciu); „un excelent comandant de companie”⁹ (1919, colonel Stângaciu); „un foarte bun ofițer și va fi un excelent comandant superior”¹⁰ (1920, colonel Todicescu). În 1920 trece șef al Biroului Educației din Direcția Studii, se înscrie și câștigă examenul pentru Școala Specială Militară de la Saint-Cyr (Franța). Este admis, dar „din cauza valutei statul nu l-a mai trimis”¹¹ (*sic!*). Reușește anul următor la Școala Superioară de Război din București și se clasează primul după anul I. Conducerea Școlii îl recomandă să urmeze Școala Superioară de Război din Paris, așa că următorii doi ani îi va petrece în Franța, între timp fiind avansat maior (24 noiembrie 1923). La finalul studiilor (1924), atașatul militar român, colonel Oprescu, comunică la București: „A terminat în foarte bune condiții cursurile Școlii fiind clasat printre foarte bunii ofițeri francezi”¹².

Revine în țară și este repartizat la Centrul de Instrucție (Școala Specială) a Infanteriei de la Sfântu Gheorghe, unde predă cursurile de tactică generală, Tactica serviciilor și Limba franceză. „Școala Specială se mândrește de achiziția ca profesor a maiorului Dumitrescu”¹³, a scris șeful

⁶ *Ibidem*, f. 13.

⁷ *Ibidem*, f. 16.

⁸ *Ibidem*, f. 17.

⁹ *Ibidem*, f. 18.

¹⁰ *Ibidem*, f. 19.

¹¹ *Ibidem*, f. 20.

¹² *Ibidem*, f. 23.

¹³ *Ibidem*, f. 25.

instituției, locotenent-colonel Popovici. De aici este detașat la Centrul de Instrucție al Artileriei din Timișoara (iunie-august 1925), unde se bucură de aceleași aprecieri.

Urmează un stagiul la Regimentul 41 Artilerie (mai-octombrie 1925) și la Marele Stat Major (noiembrie 1925-mai 1926), la Secțiunile IX, I-a, II, VI și X. Tot din această perioadă este cooptat la Școala Superioară de Război ca profesor stagiar la Cursul de tactică generală. Din 1926 preia și tipografia Școlii, iar cursul îl predă „cu mult simț pedagogic și cu multă dragoste”¹⁴.

De la 1 aprilie 1929 este numit locțiitorul comandantului la Batalionul 1 Vânători, iar șefii îi scriu în caracterizare, după un an, că „este idolul ofițerilor acestui batalion, deoarece toți ofițerii au totdeauna de învățat de la el de câte ori vin în contact cu el”¹⁵. Este detașat la Școala pregătitoare pentru ofițeri ca șef Diviziune (1 iulie 1930) și la Școala Superioară de Război ca șef Diviziune la Cursul de pregătire pentru ofițerii superiori.

Carierea sa se schimbă la 1 septembrie 1932, când este numit șeful Biroului 1 Studii din Ministerul Apărării Naționale-Cabinet, apoi șef de cabinet al ministrului (1 iulie 1933). Este avansat locotenent-colonel (15 aprilie 1933) și numit profesor titular la cursul de tactică generală de la Școala Superioară de Război. Din 1 noiembrie 1937 este locțiitor tactic al comandantului Regimentului 2 Vânători Gardă nr. 9 pe probleme de școala ofițerilor și instrucția în unitate. Este avansat colonel (24 ianuarie 1938), apoi preia comanda unității (1 aprilie 1938), pe care o deține doi ani și jumătate.

Timp de câteva luni, în toamna anului 1940, colonelul Dumitrescu a deținut funcția de subșef de Stat Major al Armatei 2 (București), iar după desființarea acestui comandament a fost trimis ca profesor la Cursul de pregătire pentru coloneii aspiranți la gradul de general. În acea perioadă (sfârșitul anului 1940 și începutul anului următor) a primit sarcina de a coordona Secția a II-a Informații din Marele Stat Major, organul cel mai important în obținerea de date militare din exteriorul țării, dar și în combaterea acțiunilor subversive în rândul propriilor unități sau militari¹⁶.

În primăvara anului 1941 colonelul Dumitrescu este numit subșef de

¹⁴ *Ibidem*, f. 31.

¹⁵ *Ibidem*, f. 33.

¹⁶ Un studiu de caz pe acest subiect: Alin Spânu, *Activitatea Secției a II-a Informații din Marele Stat Major în memoriile generalului Polihron Dumitrescu (septembrie 1940-mai 1941)*, în volumul *Armata română și mass-media – studii și comunicări prezentate la sesiunea științifică dedicată Zilei Arhivelor Militare și aniversării a 93 de ani de la înființarea Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice* (coord. c-dor.dr. Marian Moșneagu, col.dr. Petrișor Florea, dr. Cornel Țucă), Brăila, Editura Istros, 2013, p. 408-410.

Stat Major al Armatei 3, cu care participă la ofensiva de eliberare a Basarabiei și Bucovinei de nord, trecerea Nistrului și continuarea înaintării în spațiul sovietic. Timp de un an (martie 1942-martie 1943) s-a aflat la comanda Diviziei 3 Pază, cu sediul la Balta. Este avansat general de brigadă (20 martie 1943) și primește o nouă comandă – comandant al litoralului Mării Negre între Delta Dunării și Bugaz, având în subordine și Brigada 21 Infanterie din Galați (martie-decembrie 1943).

Este rechemat la București și numit director-adjunct al Direcției Învățământ Militar din Ministerul Apărării Naționale (ianuarie-aprilie 1944), apoi i se încredințează comanda Diviziei 21 Infanterie, aflată la Odessa. Până la preluarea comenzii marea unitate se afla deja pe Nistru, iar după 23 august 1944 a purtat lupte grele contra trupelor germano-ungare la Sângeorgiu pe Mureș, pe Arieș, la Apahida, Gherla, Jibou, Valea Crasnei și Careii Mari. După analize și aprecieri din partea sovietică, Divizia 21 Infanterie este mutată pe frontul din Cehoslovacia, însă generalul Dumitrescu s-a îmbolnăvit grav de ficat și, în decembrie 1944, a trebuit să fie evacuat de pe front. Cariera sa militară va mai cuprinde funcția de comandant secund al Comandamentului Militar al Capitalei (decembrie 1944-mai 1945) și alte funcții manageriale. În august 1946 a fost trecut în cadru disponibil, iar un an mai târziu a fost trecut în rezervă (august 1947).

În anii '60 a început să fie valorificat, atât pentru perioada Războiului de Întregire, cât și pentru războiul antihitlerist (23 august 1944-9 mai 1945). Meritele și încrederea au stat la baza trimeriei sale la Lausanne (Elveția), în perioada 1-5 mai 1965, ca delegat la Congresul Internațional al foștilor luptători antifasciști. Totodată, i s-a aprobat și publicarea a două volume cu nuanțe memorialistice: *Pagini din gândirea militară românească. Culegere de texte din lucrări apărute între cele două războaie mondiale*, texte alese și stabilite în colaborare cu Enache Mănguț (București, Editura Militară, 1967) și *Ascultând chemarea. Mărăști, Mărășești, Oituz, Cireșoaia* (București, Editura Militară, 1968). De amintit că, în mai 1968, generalul Charles de Gaulle, președintele Franței, a vizitat România și a cerut, printre altele, să se întâlnească cu foști colegi de clasă, între care se afla și Polihron Dumitrescu¹⁷. Interesul arătat de generalul de Gaulle a făcut ca ultimii ani de viață ai generalului, plecat din comuna Milcov, să fie lipsiți de griji și fericiți, măcar prin recunoașterea parțială a unor merite și permisiunea de a

¹⁷ Pentru mai multe detalii, a se consulta: Vladimir Roșulescu, *Charles de Gaulle la Craiova 1968*, disponibil la adresa http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.com/2011_10_03_archive.html (29 iunie 2021).

publica. După o viață plină, cu participarea la toate conflictele secolului XX cu armata română, Polihron Dumitrescu a trecut la cele veșnice la 30 martie 1977, în București.

Materialul elaborat de generalul Dumitrescu (**Anexa**) privind a doua bătălie de la Oituz (iulie-august 1917) a avut parte de o documentare arhivistică și documentară pe care autorul nu a menționat-o¹⁸. A introdus la note diverse organizări ale unor comandamente și sectoarele de front deținute. Din cu totul alte motive (adică ideologice) nu a menționat nici un nume de general român implicat în bătălia de la Oituz, de la comandantul Armatei 2 (general Alexandru Averescu), comandanții Corpurilor 2 și 4 Armată, comandanții Diviziilor 6, 7, 8 Infanterie, Diviziei 1 Cavalerie, Brigăzii de Grăniceri etc. În ansamblu, lucrarea de față are avantajul că este elaborată de unul dintre cei care au participat la Războiul de Întregire, a luptat și a trăit acele evenimente dramatice pentru țară. Fără a schimba substanțial datele bătăliei de la Oituz, așa cum este cunoscută, generalul Dumitrescu imprimă, parcă, mai mult eroism față de cei care au gândit și au acționat pentru apărarea de la Oituz, practic apărarea României și a frontului româno-rus. Chiar și în condițiile dificile ale încorsetării ideologice, veteranul de peste 70 de ani aduce „mirodenia” care induce patriotismul și spiritul de sacrificiu către generațiile viitoare. Practic, lucrarea își păstrează prospețimea și calitatea, fiind o pildă pentru toți cititorii.

Anexa

Bătălia de la Oituz iulie-august 1917¹⁹

În vara anului 1917 fermecătoarea vale a Oituzului, poarta din sud-vestul Moldovei, a fost martora unei noi și glorioase pagini înscrisă cu sânge de ostași români în cartea marilor tradiții de luptă ale armatei și poporului nostru.

Nu trecuse nici un an, din octombrie 1916, când ostașii Diviziei 15 Infanterie române (Divizia de Fier), luptând pe aceleași meleaguri, demonstraseră cu prisosință aceluiași cotropitori că „pe aici nu se trece”. Dar, dușmanul nu a înțeles profunda dragoste care-l leagă pe ostașul român de pământul scump al patriei sale și, cu forțe sporite, în cadrul unui nou plan aventurist de cotropire, a repetat invazia în vara anului 1917 pe aceeași direcție de pătrundere. De data aceasta, valea și codrii Oituzului au răsunat din nou la glasul înfiorător al tunurilor și mitralierelor

¹⁸ Un alt studiu al unui participant la bătălia de la Oituz: Alin Spănu, *Activitatea Biroului Informații de la Corpul 4 Armată român (1917)*, în *Carpica*, XLIX, 2020, p. 296-305.

¹⁹ Textul a fost actualizat, tacit, ortografic, ortoepic și în punctuație.

românești, mânuite cu iscusință de bravii ostași ai Armatei 2 române, care au făcut încă o dată pe cotropitorii imperialiști să înțeleagă că „pe aici nici acum nu se trece”.

Bătălia de la Oituz constituie o importantă parte componentă a campaniei din 1917, formând un întreg, legată organic de celelalte două bătălii – ofensiva de la Mărăști și glorioasa epopee de la Mărășești. Bătălia de la Oituz a fost angajată și desfășurată de trupele Armatei 2 române ca urmare a trecerii la ofensivă în valea Oituzului a Grupului Gerok, în scopul de a pătrunde spre Oituz și a dezvolta apoi ofensiva pe valea Trotușului spre Adjud pentru a face joncțiunea cu Armata 9 germană, care înainta pe direcția Focșani-Mărășești. Comandamentul germano-austro-ungar aprecia că va prinde într-un clește uriaș Armata 2 română și Armata 4 rusă, pe care le va încercui și nimici.

Înainte de începerea bătăliei, Armata 2 română, având în componere Corpurile 2 și 4 Armată, se găsea în apărare pe aliniamentul: pantele de vest Vf. Pravila, 2 km. vest Oituz, pantele de vest ale Vf. Bălcuța, Măgura Cașinului, 2 km. est Vf. Războiului, 2 km. vest Vf. Streiului, valea superioară a râului Putna, până la localitatea Colacul. Corpul 4 Armată, având în componerea sa trei divizii, toate în eșalonul întâi, ocupa dreapta fâșiei armatei între Vf. Pravila și Vf. Războiului²⁰. Marile unități ale acestui corp luaseră în primire de numai câteva zile fâșiile de apărare respective de la Corpul 40 Armată rus. Corpul 2 Armată apăra stânga fâșiei armatei, între Muntele Războiului, cota 1234 și Colacul (exclusiv). Acest corp avea, de asemenea, în componere trei divizii, toate aflate în eșalonul întâi²¹. Rezerva armatei, în valoare de patru batalioane, era dispusă în raionul Răcoasa, înapoia Corpului 2 Armată. Pe timpul bătăliei Armata 2 a mai primit ca întărituri: un regiment de marș, o brigadă de călărași, Batalionul de vânători de munte, patru batalioane de infanterie ruse și Divizia 1 Cavalerie.

În fața Armatei 2 române se găseau unități ale Grupului Gerok, care formau aripa de sud a Armatei 1 austro-ungare ce ocupa frontul Carpaților. În total, Grupul Gerok dispunea de șase divizii de infanterie (munte) și două divizii de cavalerie. O parte din aceste forțe, în special din fața Corpului 4 Armată român, fuseseră aduse recent din adâncime în vederea trecerii la ofensivă. Cele din fața Corpului 2 Armată român fuseseră dezorganizate și suferiseră pierderi pe timpul ofensivei Armatei 2 române la Mărășești. Grupul Gerok realiza, totuși, un raport de forțe de 1,3/1 față de Armata 2 română în vederea trecerii la ofensivă²². Grupul Gerok urmărea:

²⁰ Nota Polihron Dumitrescu (P.D.): Cele trei divizii erau dispuse astfel: Divizia 7 Infanterie între Valea Doftanei și Valea Oituzului; Divizia 6 Infanterie între Valea Oituzului și Măgura Cașinului, cota 1081; Divizia 8 Infanterie între cota 1081 și cota 1071.

²¹ Nota P.D.: Divizia 12 Infanterie între Vf. Războiului, cota 1234 și Vf. Streiului, cota 1041; Divizia 1 Infanterie între cota 1041 și Spinești; Divizia 3 Infanterie între Bădești și Colacul.

²² Nota P.D.: Marile unități inamice erau dispuse astfel:

- Corpul 8 Armată austro-ungar în fâșia cuprinsă între Valea Doftanei și Valea Cașinului,

pătrunderea în Valea Trotușului; întoarcerea apărării Armatei 2 române, în cooperare cu Armata 9 germană, care dezvoltă ofensiva în Valea Siretului; încercuirea și nimicirea Armatei 2 române și 4 ruse. Totodată, inamicul urmărea să pună stăpânire pe regiunea unde se găseau ultimele resurse de petrol și cărbune ale României.

Grupul Gerok urma să treacă la ofensivă dând lovitura principală cu Corpul 8 Armată de la stânga sa pe direcția Grozești (Oituz) – Onești. Pentru asigurarea succesului ofensivei sale inamicul prevedea două variante:

- „dacă trupele româno-ruse vor ceda la primul atac al Armatei 9 germane, atunci atacul se va produce din toate părțile și mai ales din Valea Oituzului”;

- „dacă românii vor rezista la prima încercare a lui Mackensen, atunci o dată cu atacul Corpului Alpin de la Panciu spre Răcoasa, se va pregăti și un atac spre Onești”.

În vederea trecerii la ofensivă, Corpul 8 Armată austro-ungar, căruia îi revenea rolul principal în ofensiva Grupului Gerok, și-a constituit trei grupări de forțe, corespunzătoare celor trei direcții favorabile pătrunderii în Valea Trotușului și anume: o grupare la nord, pe Valea Slănicului; o grupare la centru pe Valea Oituzului; o grupare la sud, pe Valea Cașinului. Gruparea principală era cea de la centru, de pe Valea Oituzului, care a fost puternic întărită în vederea ofensivei, între altele, cu batalionul wurtemberghez, adus de pe Frontul de Vest. Acest batalion avea o organizare specială: avea un efectiv de 1500 de oameni, toți tineri între 20-25 ani, special selecționați și instruiți pentru acțiuni independente și dispunea de un mare număr de arme automate. Corpul 8 Armată austro-ungar dispunea în total de 56 batalioane și peste 200 guri de foc. În fața sa, Corpul 4 Armată român dispunea de numai 34 batalioane și 100 guri de foc, de unde rezulta un raport de forțe de 1,7/1 în infanterie și 2/1 în artilerie în favoarea inamicului.

Lovitura principală a Corpului 8 Armată austro-ungar urma să se dezvolte pe un front de 7-8 km, în lungul șoselei de pe Valea Oituzului, spre Onești, direcția care corespundea în general cu joncțiunea dintre Diviziile 6 și 7 române. Aici, inamicul realiza 34 batalioane și 136 guri de foc²³. În aceeași fâșie, Corpul 4 Armată român, aflat în apărare, dispunea de numai 12 batalioane și 40 guri de foc. Raportul de forțe pe direcția loviturii principale a inamicului era, deci, de 3/1 în

cu Divizia 70 Honvezi și Divizia 7 Cavalerie între Valea Doftanei și pârâul Slănic (inclusiv); Divizia 117 germană (o parte) călare pe Valea Oituzului; Brigada 15 bavareză între Valea Oituzului (inclusiv) și Valea Leșunțului Mic; Divizia 71 austro-ungară (o parte) și Divizia 8 Cavalerie până la Valea Cașinului.

- Alte mari unități pe restul frontului și anume: Brigada 8 Munte, Divizia 1 Cavalerie, părți din Divizia 37 austro-ungară, din Divizia 218 germană, din Divizia 117 germană, din Divizia 225 germană și Grupul Gallwitz (Divizia 217 germană întărită).

²³ Nota P.D.: Acest număr de guri de foc constă din două mortiere de 305 mm, două mortiere germane de 210 mm, o baterie 180 mm cu bătaie lungă, o baterie obuziere grele de 150 mm, șase baterii obuziere grele, 10 baterii obuziere de câmp, baterii tunuri de câmp și cinci baterii tunuri de munte.

infanterie și 3,4/1 în artilerie în favoarea sa.

Misiunea Armatei 2 române era de a interzice pătrunderea inamicului în Valea Troțușului. Era o misiune grea și de mare răspundere, întrucât armata avea în fața sa un inamic superior numeric, care pătrunsese adânc pe direcțiile care conduceau pe cel mai scurt drum în Valea Troțușului. De la linia de contact cu inamicul până în Valea Troțușului era o mică distanță, de numai 8-12 km. O pătrundere a inamicului spre Tg. Ocna și în special spre Onești ar fi dus nu numai la înfrângerea Armatei 2 române, ci ar fi dus la un dezastru militar și economic pentru România. Bazinul Troțușului constituia singura sursă de bogății minerale de care țara mai dispunea pentru asigurarea nevoilor populației și armatei. Aici se găseau minele de cărbuni de la Asău și Comănești, puțurile de petrol de la Moinești și salinele de la Tg. Ocna. Pe Valea Troțușului trecea o importantă șosea și o cale ferată cu numeroase ramificații, care constituiau valoroase artere de circulație pentru asigurarea transporturilor operative și de aprovizionări și evacuări pentru armatele ruse și române. De aceea, „în Valea Oituzului se juca acum nu numai soarta unei bătălii, ci însăși soarta țării”.

Ținând seama de intențiile inamicului, rolul principal în cadrul apărării Armatei 2 române revenea Corpului 4 Armată. Corpul își avea dispuse diviziile sale astfel încât ele să fie în măsură să interzică cele trei direcții favorabile pătrunderii inamicului spre Valea Troțușului: Divizia 7 Infanterie interzicea direcția Băile Slănic-Tg. Ocna; Divizia 6 Infanterie interzicea direcția din Valea Oituzului care ducea spre Onești; Divizia 8 Infanterie interzicea pătrunderea inamicului pe Valea Cașinului spre Onești. Pentru asigurarea materială a operației de apărare au fost luate măsuri pentru a completa stocurile de muniții, materiale de geniu, hrana și materialele sanitare necesare. S-a acordat o mare atenție realizării legăturilor telefonice și telegrafice necesare conducerii trupelor.

Lucrările genistice necesare apărării Corpului 4 Armată nu au putut avea dezvoltarea corespunzătoare, întrucât trupele române luaseră în primire fâșia respectivă de la Armata 9 rusă numai cu câteva zile înaintea ofensivei inamice. „Lucrările de apărare ale pozițiunii... erau puține și neîndestulătoare. Nu era decât o singură linie de tranșei... Rețelele de sârmă erau slabe; parii erau rar bătuți. Distanța de inamic varia între 70 m și un km”. Comandantul Corpului 4 Armată a manifestat o grijă deosebită pentru amenajarea genistică a terenului. Printr-un ordin, acesta arăta că „este de toată necesitatea ca rețelele de sârmă să fie cât mai repede întinse”. Dar, cu toate acestea, timpul scurt nu a permis realizarea unei densități satisfăcătoare de lucrări, bătălia angajându-se astfel în condiții nefavorabile din acest punct de vedere pentru trupele noastre.

Luptele de apărare ale trupelor Armatei 2 române la Oituz au început la 26 iulie 1917 ca urmare a trecerii la ofensivă a Corpului 8 Armată austro-ungar, de la aripa stângă a Grupului Gerok, în urma unei puternice pregătiri de artilerie în cadrul căreia inamicul a folosit substanțe asfixiante și lacrimogene. Puhoiul de năvălitori se revărsa tumultuos spre Valea Troțușului pe trei direcții: pe Valea

Slănicului, pe Valea Oituzului și Valea Cașinului. Valurile atacatorilor înaintau sub sprijinul artileriei de toate calibrele spre pozițiile trupelor române, în ideea că, trecând peste ele, apoi alunecând pe Valea Troțușului, să se întâlnească la Adjud (în spatele forțelor româno-ruse din Văile Șușiței și a Putnei) cu trupele lui Mackensen care, în același timp, dezvoltau ofensiva în Valea Siretului.

Bombardamentele inamicului au crescut mereu în intensitate, extinzându-se în lărgime și adâncime. Focul artileriei grele a inamicului se concentrase în special asupra punctelor dominante ocupate de trupele române, Pravila, Ungureanu și în lungul șoselei din Valea Oituzului. Rețelele de sârmă săreau în aer, șanțurile erau dărâmate, adăposturile se prăbușeau sub loviturile artileriei inamice. În același timp, însă, munții și codrii Oituzului au început să răsună la bubuitul tunurilor și țâcănitul mitralierelor românești, îngânându-și ecourile cu cele ale inamicului. Valurile cotropitorilor erau secerate, dar altele veneau din urmă. S-a încins o luptă crâncenă dând naștere unui spectacol zguduitoare. Pierderile erau grele și de o parte și de alta. Dar dușmanul era mult mai numeros.

Sub presiunea puternică a grupării inamice de pe direcția loviturii principale, Diviziile 6 și 7 române și-au repliat aripile interioare spre dealul Mătiușca. În noaptea de 26/27 iulie 1917, potrivit ordinului Corpului 4 Armată, cele două divizii și-au regrupat forțele, iar în dimineața zilei de 27 iulie 1917 au contraatacat pentru recucerirea terenului pierdut. Contraatacul, însă, nu a reușit. Pentru un moment, atât Corpul 4 Armată, cât și Armata 2 nu dispuneau de rezerve cu care să intervină în sprijinul celor două divizii aflate sub puternica presiune a inamicului. Comandamentul armatei, sesizând totuși direcția loviturii principale a inamicului, a căutat să constituie în grabă rezerve pentru a face față situației. Astfel, a ordonat Corpului 4 Armată să-și formeze o rezervă din regimentele de marș ale diviziilor sale și, totodată, a dirijat spre Onești Brigada 2 Cavalerie (descălecată) și Batalionul Vânători de Munte de la Roznov.

În zilele de 27 și 28 iulie 1917 inamicul a intensificat presiunea asupra Diviziilor 6 și 7 Infanterie române, silindu-le să se replieze pe un nou aliniament, care ducea de la pâraul Dofțana la Vf. Pietriș și dealul Mătiușca. Intensificându-și atacurile, inamicul reușește până la 28 iulie 1917 să ajungă pe dealul Muncel. Un detașament român de aproximativ 400 de oameni proveniți din diferite unități, aflat izolat pe dealul Muncel, a fost atacat concentric de numeroase forțe inamice. Detașamentul a rezistat eroic până la căderea serii când, făcându-și loc prin atacuri la baionetă, a reușit să se desprindă de inamic și să se retragă pe dealul Coșna. Regimentul 16 Dorobanți a reușit să oprească pe inamic și să mențină dealul Coșna, apoi a contraatacat, însă nu a reușit. În fruntea unei companii a căzut ucis de gloanțe căpitanul francez Paul Berge, atașat pe lângă Regimentul 16 Dorobanți, strigând pe românește soldaților: „Înainte băieți, mereu înainte!”

„În urma luptelor din zilele de 26, 27 și 28 iulie 1917 situația pe frontul Corpului 4 Armată devenise critică”. Trupele române, sub presiunea puternică a inamicului, se găseau pe ultimele înălțimi care străjuiau Valea Troțușului, a căror

pierdere ar fi permis pătrunderea inamicului în această vale și i-ar fi dat posibilitatea ca, apoi, să dezvolte ofensiva spre sud și să întoarcă întreaga apărare a Armatei 2 române. La cererea Comandamentului Armatei 2, Marele Cartier General a pus la dispoziția acesteia Divizia 1 Cavalerie, care se găsea în raionul Răcăciuni și care fusese anterior destinată să participe la oprirea ofensivei austro-ungare din Bucovina. De asemenea, au mai fost trimise în sprijinul Armatei 2 Brigada de Grăniceri și un regiment rus. În seara de 28 iulie 1917 Marele Cartier General a ordonat Armatei 2 să scurteze frontul, repliind trupele de la centru și aripa stângă (Corpul 2 Armată) pe aliniamentul dealul Slatina-Irești și, totodată, să facă disponibilă o divizie de la Corpul 2 Armată pentru a o grupa în rezerva armatei, în raport cu necesitatea operativă. Pentru a îmbunătăți situația de la aripa dreaptă, comandantul Armatei 2 a hotărât să pună Divizia 1 Cavalerie²⁴ la dispoziția Corpului 4 Armată. A dispus, tot atunci, ca Divizia 6 Infanterie să fie întărită cu trei batalioane de la Divizia 8 Infanterie.

Măsurile luate de Marele Cartier General și de Armată erau menite să redreseze situația critică ce se crease în fața Corpului 4 Armată. Dar, înainte de a se înfăptui aceste măsuri, în dimineața de 29 iulie 1917 inamicul a reluat atacul între Valea Slănicului și a Oituzului. Sprijinit puternic de artilerie, el reușește să cucerească până în seara zilei dealul Coșna, cota 789. Stânga Diviziei 7 Infanterie română s-a repliat la nord de această cotă. Intensificând efortul și la centrul Diviziei 7 române, inamicul, după lupte crâncene și cu prețul unor mari pierderi, a reușit să cucerească Vf. Cireșoaia. Pierderea de către Divizia 7 Infanterie a înălțimii Cireșoaia a dus la creșterea pericolului ca inamicul să taie legătura dintre Armata 2 și Armata 9 rusă. În după-amiaza zilei de 29 iulie 1917, la ora 19,00, Corpul 4 Armată a contraatacat inamicul pătruns în raionul dealul Coșna cu Divizia 1 Cavalerie și un batalion din Regimentul 1 Vânători, reușind să recucerească dealul Stibar și versanții de est ai dealului Coșna.

La 30 iulie 1917, în urma unui viguros contraatac executat de Brigada 13 cu Regimentul 27 Infanterie, un batalion din Regimentul 15 Infanterie și trupe din Divizia 2 rusă, cu sprijin puternic de artilerie, inamicul din zona dealului Cireșoaia a fost pus pe fugă, lăsând în mâinile trupelor române un numeros material de război și mulți prizonieri (între care și 6 ofițeri). În seara de 30 iulie 1917, orele 21,00, trupele Regimentului 27 Infanterie erau călare pe Vf. Cireșoaia având toate batalioanele sale în linia întâi.

Și mai fulgerător a fost, în același sector, contraatacul vânătorilor de munte. Batalionul fusese constituit în noiembrie 1916 și s-a încheat ca unitate luptătoare în garnizoana Tg. Neamț în perioada de refacere a armatei. Era organizat pe cinci companii de pușcași și două companii de mitraliere și apreciat, cu drept cuvânt, ca o unitate de elită. Bravii vânători de munte români așteptau cu nerăbdare prilejul să

²⁴ Nota P.D.: Primele elemente ale acestei divizii trebuiau să sosească la Onești în dimineața de 29 iulie 1917.

dovedească prin faptele lor de arme că sunt la înălțimea încrederii ce li se acorda și nu sunt mai prejos de faima celebrilor alpini francezi și germani. Și în adevăr, prin faptele lor, prin succesele obținute în timpul contraatacului de la Cireșoaia, au făcut cu prisosință dovada dorită.

În sectorul central Coșna, între Slănic și Oituz, lupta Brigada 14 din Divizia 7 Infanterie, Divizia 1 Cavalerie, două batalioane de grăniceri și alte două regimente. Cavaleriștii, acționând pe jos, se întreceau în înaintare cu infanteriștii și grănicerii. Îmbărbătându-și ostașii de sub comandă, căpitanul Demetriad cade cu pieptul străpuns de gloanțele inamice și cu abdomenul spintecat de explozia unei grenade. Ultimele lui cuvinte au fost: „Tot înainte, băieți!”. Vârful Coșna a fost recucerit de Batalionul 1 Grăniceri la ora 11,45.

La sud, între Valea Oituz și Cașin, în sectorul Brigăzii 11 din Divizia 6 Infanterie, au luptat pe lângă trupele brigăzii și patru batalioane de grăniceri. În cursul unei singure zile, grănicerii au executat șase contraatacuri. Ei au pierdut aproape jumătate din efectiv, între care 8 ofițeri morți, în frunte cu maiorul Caracaș, comandantul Batalionului 3, patru căpitani comandanți de companii și 19 răniți. Între comandanții de companii căzuți se înscrie eroul căpitan Popescu Gh. Constantin, comandantul Companiei de mitraliere din batalionul maiorului Caracaș. În timpul asaltului grănicerilor a căzut eroic și sergentul Mușat Constantin. În timpul grelelor lupte din timpul iernii el fusese grav rănit și trebuia să i se taie un braț în spitalul de la Iași. La ieșirea din spital, Mușat a cerut să nu fie reformat, ci să fie din nou trimis pe front ca aruncător de grenade, ca să nu lase țara fără serviciul singurului braț care-i mai rămăsese teafăr. El a căzut eroic la postul de mare cinste, oferindu-ne o pildă mișcătoare de înțelegere a datoriei către țară.

Pentru ziua de 31 iulie 1917 Armata 2 a hotărât să execute riposte ofensive de și mai mare amploare, la care să participe toate cele trei mari unități ale Corpului 4 Armată. Contraatacurile urmau să se generalizeze, astfel, pe întregul front al Corpului 4 Armată. Pierderile suferite de inamic, consumarea rezervelor acestuia și întăririle primite de Corpul 4 Armată au dus la o îmbunătățire substanțială a situației trupelor române. Se putea aprecia că momentul de criză trecuse pentru trupele române și că inițiativa trece aici de partea lor.

Contraatacul trupelor române a continuat în dimineața de 31 iulie 1917, fiind precedat de o nouă pregătire de artilerie. În raionul Cireșoaia s-au angajat lupte crâncene. Vârful Cireșoaia, cota 772, a fost recucerit de trupele Diviziei 7 Infanterie române și pierdut apoi în cursul aceleiași zile în urma unui contraatac inamic spre nord-est. Divizia 1 Cavalerie a reușit să recucerească dealul Coșna, cota 789. Brigada de Grăniceri, introdusă în luptă mai târziu și în urma unui marș obositor, nu a reușit să recucerească obiectivul stabilit. În orice caz, se poate aprecia că, totuși, trupele române au avut însemnate succese și în cursul zilei de 31 iulie 1917 și și-au creat condiții favorabile ca în zilele următoare să desfășoare acțiuni de mai mare amploare și mai strâns legate între ele pentru recucerirea terenului vremelnice pierdut în Valea Oituzului. Raportul de forțe în această parte a

frontului începuse să se schimbe substanțial în favoarea trupelor române. „Pe frontul dintre Doftana și Cașin înaintarea inamicului a fost oprită”.

În zilele următoare trupele Corpului 4 Armată au consolidat aliniamentele atinse, fixând astfel marile unități ale Corpului 8 Armată austro-ungar care, în urma pierderilor suferite, nu au mai fost în măsură să treacă la acțiuni ofensive. Corpul 4 Armată român, în perioada 1-5 august 1917, a desfășurat acțiuni cu caracter local. Oprirea acțiunilor ofensive ale acestui corp a fost ordonată de Armata 2 datorită situației grele ce se crease în Valea Siretului, la Mărășești, ca urmare a ofensivei Armatei 9 germane pe direcția Focșani-Mărășești-Adjud. Înlocuirea treptată a trupelor Armatei 4 ruse de către Armata 1 română a determinat Comandamentul Armatei 9 germane să mute mereu mai spre vest loviturile sale, apropiindu-le de flancul stâng al Armatei 2 române. În această situație, Armata 2 a repliat Corpul 2 Armată în noaptea de 31 iulie/1 august 1917 pe aliniamentul dealul Slatina-Irești. Concomitent, s-a repliat și Divizia 8 Infanterie din Corpul 4 Armată, cu centrul și stânga pe aliniamentul muntele Războiului-dealul Slatina-dealul Matei pentru a face legătura cu noul aliniament al Corpului 2 Armată.

În urma acestor regrupări marile unități ale Armatei 2 erau dispuse astfel: Divizia 7 Infanterie în Valea Doftanei și dealul Coșna; Divizia 6 Infanterie și Brigada 2 Călărași între Valea Oituzului (cota 703) și Măgura Cașin; Divizia 8 Infanterie între Măgura Cașin și Valea Fundeni (cota 534). Brigada de Grăniceri constituia rezerva Corpului 4 Armată la Onești. Corpul 2 Armată, cu Diviziile 12 și 3 Infanterie, ocupa aliniamentul dealul Slatina-Irești. În rezerva Armatei se găseau Regimentele 4 și 8 Vânători la Malu și Divizia 1 Infanterie, regrupată de pe frontul Corpului 2 Armată în raionul Mănăstirea Mușuroaiele-Dealul Mare.

Inamicul nu renunțase, însă, la planurile lui agresive. Concomitent cu eforturile disperate făcute de Armata 9 germană în Valea Siretului, în raionul Mărășești-pădurea Răzoare, pentru a rupe apărarea română și a înainta spre Adjud, la 6 august 1917 Grupul Gerok a reluat ofensiva la Oituz în aceeași idee de a pătrunde în Valea Trotușului. Corpul 8 Armată austro-ungar a reluat ofensiva cu intensitate sporită în fâșia Diviziei 1 Cavalerie română. Atacul Diviziei 117 germane din acest corp, care fusese puternic întărită, a început la amiaza zilei de 6 august 1917, după ce în noaptea precedentă și dimineața zilei artileria bombardase puternic poziția ocupată de Divizia 1 Cavalerie română. După lupte grele, inamicul reușește să cucerească din nou cotele 789 și 703 de pe Dealul Coșna. În această situație, Divizia 1 Cavalerie a executat un contraatac cu două escadroane ale sale și cu rezerva Diviziei 7 Infanterie, dar situația nu a putut fi restabilită. Divizia s-a repliat pe pantele de est ale Dealului Coșna.

La dreapta fâșiei de apărare a Corpului 4 Armată ducea lupte dârde de apărare în acest timp Divizia 7 Infanterie, producând pierderi grele inamicului și respingându-l pe aliniamentul de plecare. „Pentru a restabili situația de pe frontul Diviziei 1 Cavalerie de pe Dealul Coșna, Corpul 4 Armată pregătește un contraatac cu o grupare compusă din Regimentul 17 Infanterie, două batalioane de grăniceri,

sprijinite de artileria Diviziei 1 Cavalerie, un divizion de obuziere, două baterii de tunuri de 120 mm și două baterii de artilerie de câmp. La această acțiune trebuia să participe și artileria de la flancurile interioare ale diviziilor vecine (Diviziile 6 și 7 Infanterie)”. Prin acest contraatac se urmărea nimicirea Diviziei 117 germane, recucerirea terenului pierdut în ziua de 6 august 1917 și, dacă acest contraatac va fi încununat de succes, trupele române urmau să dezvolte succesul în adâncime.

Contraatacul s-a declanșat în dimineața zilei de 7 august 1917, după un bombardament de artilerie de o oră și jumătate. Trupele române au căutat să învâluie pe la nord Dealul Coșna, însă inamicul, stăpânind această înălțime dominantă, puternic organizată pentru apărare, a opus o rezistență înverșunată. Având condiții foarte bune pentru observare și executarea focului, el a reușit să oprească contraatacul român pe pantele de est ale Dealului Coșna. Acțiunea din 7 și 8 august 1917 a trupelor române a dus, totuși, la recucerirea unei părți din terenul pierdut, ceea ce a constituit un succes limitat față de obiectivul stabilit prin misiune. Cu tot eroismul de care au dat dovadă ostașii români în luptele pentru recucerirea Dealului Coșna, nu s-au putut obține rezultate mai însemnate, întrucât gruparea de contraatac nu era suficient de puternică, iar efectul tragerilor de artilerie nu a fost cel scontat. Terenul accidentat și acoperit a avantajat apărarea inamicului, mai ales că acesta stăpânea înălțimile dominante. Cu contraatacul executat de Corpul 4 Armată la 8 august 1917 au luat sfârșit acțiunile importante desfășurate pe frontul de la Oituz în campania din vara anului 1917. Între 8 și 21 august 1917, când bătălia hotărâtoare se dădea la raionul Muncelul, în sectorul de la Oituz au avut loc numai câteva acțiuni cu caracter local.

Ofensiva Grupului Gerok în Valea Oituzului a fost zdrobită datorită dârzeniei apărării trupelor române. Cu tot efortul făcut de inamic pe această direcție, în scopul de a pătrunde pe Valea Troțușului, Grupul Gerok nu a obținut decât un succes tactic limitat. Pătrunderea realizată de inamic spre est avea o dezvoltare frontală de 16-18 km și o adâncime de numai 1-6 km. Cea mai mare pătrundere a fost realizată pe direcțiile înălțimilor Coșna și Cireșoaia, de a căror cucerire inamicul își legase marile lui speranțe apreciind că, după cucerirea lor, va putea să coboare victorios în valea Troțușului. Eroismul și dârzenia ostașilor români, dinamismul apărării duse de trupele Armatei 2 române a produs grele pierderi Grupului Gerok. Acesta a fost silit să-și consume rezervele mult prea devreme, fără a avea posibilitatea să-și dezvolte succesul în adâncime pentru atingerea scopului operativ-strategic urmărit. Astfel, pe frontul de la Oituz inamicul nu a mai avut posibilitatea de a întreprinde acțiuni ofensive de amploare. Înainte de a ajunge în Valea Troțușului inamicul „...a rămas înțepenit pe crestele Cireșoaiei, agățat de povârnișurile Coșnei” și fixat de-a curmezișul Grozeștilor și pe Dealul Sticlăriei. Obiectivele de importanță vitală pentru forțele româno-ruse în această etapă au rămas, în continuare, în mâna acestor forțe. Comunicația importantă de pe Valea Troțușului a putut fi folosită mai departe pentru aprovizionarea și manevra trupelor româno-ruse, iar bogățiile minerale din această regiune au continuat să asigure spatele frontului român.

Bătălia de la Oituz a constituit o izbândă a puterii de rezistență a ostașului român. Cauza dreaptă pentru care a luptat a generat eroismul soldaților și ofițerilor români, care n-au precupețit nici un sacrificiu pentru a-și îndeplini misiunile ce le-au revenit. Faptele de arme și eroismul legendar de care aceștia au dat dovadă în poarta Oituzului vor rămâne pentru totdeauna săpate adânc în inimile și amintirile generațiilor viitoare. Luptele din Valea Oituzului duse de Armata 2 română constituie un remarcabil succes pentru trupele române, întrucât s-au soldat cu zdrobirea ofensivei Grupului Gerok și cu zădărnicierea faimosului plan germano-austro-ungar de a pătrunde în Moldova prin poarta Oituzului și a nimici forțele româno-ruse. Deși inamicul era superior numeric, iar situațiile în care au fost puse trupele române au fost deosebit de grele, totuși, comandamentele române au dovedit suplețe în conducerea trupelor, au luat hotărâri juste și le-au pus în aplicare în momente oportune.

Întărirea cu noi forțe a Corpului 4 Armată, care se găsea pe direcția loviturii principale a inamicului, contraatacurile hotărâte organizate de comandamentele române, scurtarea frontului Corpului 2 Armată pentru a se putea crea rezerve, manevra largă de forțe și mijloace pe timpul ducerii luptelor pot fi enumerate printre numeroasele măsuri oportune care au demonstrat capacitatea cadrelor de comandament române și care au imprimat apărării de la Oituz un puternic caracter dinamic. Numeroasele contraatacuri organizate de marile unități și unitățile române au urmărit smulgerea din mâinile inamicului a înălțimilor dominante care ar fi permis acestuia continuarea ofensivei. Victoria obținută de trupele Armatei 2 române prin zdrobirea ofensivei Grupului Gerok în Valea Oituzului a ușurat situația Armatei 1 române în crâncena încheștare a acesteia cu Armata 9 germană la Mărășești, asigurându-i libertate de acțiune. Faimosul plan al lui Ludendorff se prăbușise. Cele două brațe ale uriașului clește germano-austro-ungar, care trebuiau să se unească la Adjud, au fost sfărâmate de puterea de rezistență a ostașului român, de dragostea sa de patrie; unul a rămas neputincios la Mărășești în Valea Siretului, iar celălalt în aceeași situație în Valea Oituzului. Prin vitejia și spiritul lor de jertfă, ostașii români au zădărnicit planurile de cîmpire ale inamicului și au salvat Moldova.

Alături de Mărășești și Mărăști, glorioasa apărare română de la Oituz din 1917 se înscrie la loc de cinste în istoria poporului și armatei noastre. Monumentele ridicate pe meleagurile unde acum o jumătate de secol eroii români s-au jertfit în crâncena încheștare cu invadatorii germani și austro-ungari vor rămâne, peste veacuri, simbolul recunoștinței pe care poporul nostru o păstrează celor ce au luptat pentru libertatea și independența sa.

General maior în rezervă

/ss/ Polihron Dumitrescu

Veteran al războiului din 1916-1918 și al
războiului antihitlerist

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Institutul de Științe Istorice și Social-Politice-XVII*, dosar 208, filele 1-18).

DIN ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI NICOLAE IORGA. DE LA ARMISTIȚIU LA GUVERNUL AVERESCU

Gheorghe Știrbăț

From the political activity of Nicolae Iorga. From the Armistice to the Averescu government Abstract

Nicolae Iorga supported the policy of the liberal government throughout the war for the national integration. He was against concluding the armistice and peace with the Central Powers. He considered that this would annul the clauses of the treaty with the Allies, through which Romania will be helped to achieve its national objective, the liberation of the Romanian territories from foreign domination Bucovina and Transylvania and unify them with the motherland.

Key words: Nicolae Iorga, armistice, Central Powers, Allies, Romanian Territories

Cuvinte cheie: Nicolae Iorga, armistițiu, Puterile Centrale, Aliații, teritoriile Românești

Încheierea de către România a armistițiului cu Puterile Centrale la 26 noiembrie/9 decembrie 1917 a nemulțumit Puterile Antantei, care susțineau continuarea luptei de către Armata Română până la înfrângerea inamicului. Antanta a intensificat presiunile asupra țării noastre, propunând rezistența armată alături de Rada ucraineană și ofițerii contrarevoluționari din armata rusă, conform planului stabilit de generalului Berthelot, șeful misiunii militare franceze din România¹.

Guvernul român a încercat să demonstreze puterilor aliate că încheierea armistițiului nu va schimba orientarea politicii statului în acest război. Presiunile externe au avut consecințe și în plan politic intern, ducând

¹ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, București, Ed. Enciclopedica, 2015, p. 745 și urm.; Gh. Platon, *Istoria Modernă a României*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1985, p. 480; Keith Hitchins, *România, 1866-1947*, (traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu), București, Ed. Humanitas, p. 295; Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, București, Ed. Politică, 1980, p.145; C. Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României, 1916-1919*, vol. II, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 197-200.

la încheierea colaborării dintre P.N.L. și Partidul Conservator Democrat, partide care alcătuiau guvernul național de coaliție².

Generalul Berthelot, aflat sub presiunea lui Clémenceau, „Tigrul”, cu care lucra în fiecare zi³, a încercat să-și expună nemulțumirile sale față de politica guvernului Brătianu, adresându-se lui Nicolae Iorga, care avea mare influență asupra întregii societăți și care avea dese întâlniri și discuții cu unii reprezentanți ai guvernului, cu regele Ferdinand și cu regina Maria⁴. Un funcționar de la Legația Franceză a venit la Iorga reproșându-i „hotărât că nici Berthelot, nici nimeni din Misiunea Franceză n-a fost consultat la armistițiu”⁵. Nicolescu Dorobanțu, cumnatul lui Ionel Brătianu, asigură că pentru armistițiu s-a făcut o înțelegere directă cu Aliații⁶.

Șeful Misiunii Militare a Franței în România îl cunoștea pe Iorga ca un mare susținător al aderării României la Tripla Înțelegere (Antanta), alianță pe care o considera victorioasă. Aceasta trebuia să ducă la eliberarea teritoriilor românești aflate sub dominația Austro-Ungariei, Transilvania și Bucovina, și unirea lor cu patria mamă⁷. Berthelot și-a exprimat în fața marelui istoric nemulțumirea față de atitudinea guvernului român, care nu discuta loial cu dânsul⁸.

Planul schițat de Berthelot nu cerea decât „a ne păstra pozițiile”, generalul francez fiind convins că românii vor putea ține singuri frontul părăsit de armată rusă. În Basarabia, considera șeful Misiunii Franceze, existau depozite imense de hrană atât pentru populație, cât și pentru armată⁹. Berthelot atrăgea atenția lui Nicolae Iorga că intrarea S.U.A. în război de partea Antantei va înclina în mod decisiv balanța victoriei în favoarea acesteia, iar guvernul român trebuie să mizeze pe ajutorul american, care „va veni și el va decide”¹⁰.

La 6 aprilie 1917, S.U.A. intra în război de partea Antantei, declarând război Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Turciei¹¹. Presa românească

² C. Kirițescu, *op.cit.*

³ Contele de Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, București, Ed. Humanitas, 2016, p. 209.

⁴ N. Iorga, *Memorii 1917-1918*, vol. I, București, Paul Editions, 2018, p. 135.

⁵ *Ibidem*, p. 133.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Idem, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 208-209; Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 359-360; Eliza Campus, *op.cit.*, p. 87-96; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. I, 1914-1916, 1989, p. 280.

⁸ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 156.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 157.

¹¹ I. Aগ্রigoroaiei, *Marile Puteri și România în război*, în *Istoria Universală*, vol. I (coordonatori: I.

a salutat intervenția S.U.A. în război de partea Antantei, văzând în aceasta „zorii apropiatei victorii a Aliaților”¹².

Nicolae Iorga a fost entuziasmat de vestea intervenției armate a „Marii Republici Americane” în război de partea aliaților României. „S.U.A. au dovedit, afirmă savantul, că libertatea nu este un țel, ci însăși condiția ca omul să-și îndeplinească suprema misiune”¹³. Articolele publicate în „Neamul Românesc” despre intrarea, rolul și scopul în Marele Război al „Marii Republici Americane” au demonstrat că Iorga a fost un admirator fără rezerve al S.U.A. *America lui La Fayette vine în ajutorul Franței martirizate* era titlul articolului din ziarul său, „Neamul Românesc”, în care sublinia că America își pune industria sa la dispoziția Aliaților¹⁴. Marele istoric a arătat că intrarea S.U.A. în război nu a însemnat numai o „adăugire a puterilor materiale, care e un element de biruință în prezent și atât, ci în primul rând o creștere a puterii morale”¹⁵. În concepția lui Nicolae Iorga puterea morală „e un și mai puternic element de biruință în acest prezent, dar în același timp e și o garanție față de judecata vremurilor care vor veni”¹⁶. Intrarea S.U.A. alături de Tripla Înțelegere în acest război „este o așa de puternică asigurare de izbândă, este o supremă consacrare a scopurilor pe care le urmărim”¹⁷.

În articolul *Misiunea Americii*, savantul își exprimă admirația față de Președintele Wilson care susținea principiul autodeterminării popoarelor¹⁸. El își exprimă încrederea că, prin jertfele tinerilor săi înrolați în acest război, S.U.A. vor contribui și ele la biruința dreptului și la deschiderea unei epoci de mare fericire pentru oameni¹⁹. Prin declarația de război a S.U.A. împotriva Puterilor Centrale, războiul a devenit o „cruciadă morală”, care reflecta concepția Președintelui Wilson față de această mare conflagrație mondială²⁰. Președintele S.U.A. a descris conflictul ca o luptă pentru democrație, pentru libertatea mărilor, autodeterminarea națională și o lume guvernată prin

Agrigoroaiei, V. Cristian, Gh. Buzatu), Iași, Universitatea „A.I. Cuza”, 1986, p. 462.

¹² *Ibidem*.

¹³ N. Iorga, *Cum va face America războiul*, în *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, București, Paul Editions, 2021, p. 454-456; Nicolas Nagy Tallavera, *Nicolae Iorga. O biografie*, Iași, Institutul European, 1999, p. 175.

¹⁴ „Neamul Românesc”, 22.04.1917.

¹⁵ N. Iorga, *Declarația de război a Americii*, în *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, p. 446.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „Neamul românesc”, 26 aprilie 1917.

¹⁹ N. Iorga, *Cum va face America războiul*, p. 454.

²⁰ J.R. Barber, *Istoria Europei Moderne* (traducere Daniela Truța), București, Ed. Lider, p. 330.

diplomație cinstită și deschisă sub îndrumarea Ligii Națiunilor²¹. Președintele Americii a rezumat aceste mari și eterne aspirații ale omenirii în „Cele paisprezece puncte”, prin aplicarea cărora se va instaura o pace fără anexiuni teritoriale, astfel încât lumea aflată în siguranță să poată instaura democrația²². Realitatea istorică a demonstrat că intrarea S.U.A. în război a reprezentat o serioasă întărire a Antantei, dar guvernul american a fost preocupat și de atingerea propriilor interese în lumea postbelică²³.

Principiul care susținea dreptul popoarelor de a-și hotărî singure soarta – principiu important între cele „Paisprezece puncte” ale programului american – a fost încălcat de Marea Republică Americană, care nu dorea modificarea substanțială a hărții Europei Centrale și Răsăritene, deci menținerea Austro-Ungariei²⁴. Guvernul american a refuzat să adere la prevederile Tratatului de la Londra, din septembrie 1917, care interzicea încheierea păcii separate²⁵. Pentru S.U.A., statele membre ale Antantei: Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia, România, nu erau aliate, „ci doar asociate”²⁶. Poziția S.U.A. de menținere a Austro-Ungariei, reafirmată la începutul anului 1918, a dus la izolarea României din punct de vedere diplomatic²⁷.

Programul american de pace al președintelui Wilson prevedea menținerea monarhiei bicefale austro-ungare, cu acordarea autonomiei pentru popoarele asuprite, doar pentru Polonia independență. Pentru teritoriile românești ocupate de dubla monarhie se prevedea evacuarea lor, fără a se aminti despre drepturile noastre naționale²⁸. Într-o scrisoare din 29 ianuarie din 1918, adresată de Wilson secretarului de stat american Lesing, referitor la ideea de naționalitate se menționează: „Știți că sunt puternic atras de ideea că naționalitatea este baza stabilirii limitelor teritoriale. Cu toate acestea, cred că nu o putem adopta invariabil în anumite cazuri, trebuie avute în vedere frontierele naturale, frontierele strategice și modificarea

²¹ Apud *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Gh.A. Știrbăț, *Cartea Atlanticului și implicațiile ei politice*, în „Cumidava”, nr. XXVII, 2005, p. 150-162.

²⁴ Boris Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1973, p. 109-110.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 462.

²⁸ *Ibidem*, p. 472.

frontierelor bazate pe criteriul național”²⁹. Popoarele din cuprinsul monarhiei austro-ungare și majoritatea oamenilor politici și-au manifestat dezamăgirea față de atitudinea guvernului american.

Vopicka, reprezentantul S.U.A. la Iași, „violent austrofob”, apărător înverșunat al principiului naționalităților (el era de origine cehă), „în nobila sa candoare”, după expresia lui Clémenceau „dogmatic rătăcit în politică”, era dezorientat de poziția guvernului său³⁰.

Cele prezentate mai sus demonstau că scopurile democrației americane erau în multe privințe diferite pentru Antanta și România³¹. Poziția americană a provocat „consternare generală la Iași și indignare la Roma”³². În aceste condiții, Ionel Brătianu se întreba, pe bună dreptate, într-o întâlnire cu ambasadorul Franței la Iași, Saint Aulaire, dacă „mai este justificat să ceri României rezistență până la capăt în fața centralilor”, adică „holocaustul total și gratuit a ultimilor săi soldați, cu perspectiva de a fi ștersă de pe harta lumii”³³.

Diplomația franceză a încercat să obțină adoptarea de către puterile aliate, inclusiv S.U.A., a recunoașterii promisiunilor făcute României în 1916³⁴. Guvernul S.U.A. nu a dorit angajarea comună alături de Antantă, pentru respectarea promisiunilor făcute României, făcând la 18 februarie 1918 precizarea că va trimite în acest sens instrucțiuni separate reprezentantului său la Iași, Vopicka³⁵.

Ministrul de externe al Franței, Pichon, trimitea zilnic ambasadorului său în România telegrame despre somațiile lui către Puterile Antantei. Conținutul telegramelor era comunicat zilnic prin telefon de contele Saint Aulaire lui Ionel Brătianu, pentru a mai potoli neliniștile³⁶. Ionel Brătianu, surescit de încărcătura evenimentelor care-l presau, avea să-i precizeze ambasadorului Franței: „Când îmi telefonați parcă aud dangătul clopotelor vestind moartea României”³⁷.

Declarația Președintelui Wilson, referitoare la modul cum S.U.A. înțelegeau să respecte drepturile popoarelor de a-și hotărî singure soarta, i-a

²⁹ Boris Rangheț, *op.cit.*, p. 104.

³⁰ Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 230.

³¹ I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 462.

³² Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 230.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Boris Rangheț, *op.cit.*, p. 75.

³⁵ I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 473.

³⁶ Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 230.

³⁷ *Ibidem*, p. 231.

provocat lui Nicolae Iorga o profundă indignare. Marele savant era conștient că declarația americană însemna, astfel, o prelungire a suferințelor poporului român și o amânare a realizării idealului național pentru care a militat toată viața.

Referindu-se la declarația Președintelui Wilson în Congresul American, prin care promitea italienilor „granița rectificată după dreptul național”, Iorga declara că „nouă, românilor, ne dă evacuarea”³⁸.

Pentru a se evita o reacție explozivă a lui Iorga, cunoscându-se caracterul său vulcanic, I.G. Duca, ministrul Instrucțiunii Publice, și Barbu Știrbei se întâlnesc cu el pentru a-l ruga să nu vorbească nimic despre discursul lui Wilson, pe care reprezentantul S.U.A., Vopicka, îl declara, consternat și el de conținutul lui, că a fost rău tradus. Astfel, marele savant a fost silit să modifice articolul intitulat *Două Programe ale Înțelegerii* pentru „Neamul Românesc”, în care își exprima deschis profunda indignare față de atitudinea S.U.A. de respectare a drepturilor naționale ale popoarelor din Europa Centrală și Răsăriteană³⁹.

Sacrificarea potențialului uman al țării, în aceste condiții, era inutilă deși încheierea armistițiului putea „să șteargă cu buretele obligațiile reciproce asumate și implicit să asigure României locul cuvenit la viitoarea conferință de pace”.

I.G. Duca vedea, în urma convorbirilor cu reprezentantul Puterilor Aliate de la Iași, că nu este o altă ieșire decât încheierea armistițiului. „Premierul român nu-și făcuse nici o iluzie”, considera că frontul rusesc este definitiv pierdut pentru aliați și prin urmare rolul militar al României ca terminat până la noi împrejurări.

Au arestat pe generalul și pe ofițerii de la Comănești. Atunci, a precizat în continuare I.G. Duca, Scerbacev i-a arătat lui I.I.C. Brătianu „că are un singur mijloc de a fi măcar întrucâtva folositor românilor: să negocieze el armistițiul pe care altfel l-ar negocia ceilalți”⁴⁰.

Berthelot și miniștrii Antantei acreditați la Iași „au recunoscut că este o necesitate”⁴¹ încheierea armistițiului. Generalii români, adunați la palat în ziua 21 noiembrie/4 decembrie într-un „Consiliu care n-a fost de coroană”, au fost de părere „să cerem și noi armistițiul, frontul român „neputându-se ține numai cu trupele românești”⁴². Duca era de părere că în cazul în care

³⁸ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 219.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 128.

⁴¹ *Ibidem*, p. 129.

⁴² *Ibidem*.

armata română ar continua lupta, „ar fi o luptă fără scop, lipsită de provizii, de muniții și capitularea în final. Sau de la început capitulare”.⁴³

N. Iorga nu putea accepta încheierea armistițiului care, în concepția sa ar periclita relațiile țării noastre cu Aliații și ar duce la compromiterea realizării idealului de săvârșire a unității naționale pentru care am intrat în acest război. Lui I.G. Duca, el îi răspunde „că orice e preferabil acestei rușini, care nu s-ar șterge și catastrofei materiale în care s-ar rezolva ea pentru aceasta iubită armată, de care suntem așa de mândri”.

Ministrul Instrucțiunii Publice în guvernul Brătianu îl îndemna pe marele savant să vorbească „în acest sens al păcii separate, miniștrilor străini”, invocând rolul pe care Iorga îl are ca „reprezentant al unei opinii publice independente”⁴⁴. În timp ce N. Iorga era întristat de hotărârea încheierii armistițiului dintre România și Puterile Centrale, Duca „însă liniștit” îi explica „aceasta: vom avea măcar Basarabia”⁴⁵.

Marele savant, nemulțumit de ideea încheierii armistițiului, caută să se informeze mai în detaliu de la rege și de la regină. N. Iorga considera că instituția monarhică a rămas, alături de armată și biserică, singura instituție credibilă în acele momente grele prin care trecea țara. În concepția marelui savant monarhia „făcea parte din totalitatea lucrurilor prețioase pe care ni le-a lăsat Roma: ca noțiunile, de drept, de orânduială, de lege, de dreptate, care toate vin de la Roma”⁴⁶. Tradiția românească considera că Regele era

⁴³ *Ibidem* (Ședința consiliului de miniștri prezidată de regele Ferdinand, cu participarea generalului Prezan, Averescu și Grigorescu, în care s-a hotărât ca reprezentantul armatei române să participe la încheierea unui armistițiu pur militar pe durata cât va ține armistițiul Rusiei. Armistițiul însemna pentru România ieșirea temporară din alianță fără sacrificarea inutilă a potențialului uman al țării, „care să nu șteargă cu buretele obligațiile reciproce asumate și implicit să asigure României locul cuvenit la următoarea Conferință de Pace” (în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, p. 745). I.G. Duca credea că, în urma convorbirilor cu reprezentantul puterilor aliate de la Iași, ei au declarat că nu era o altă ieșire pentru România decât includerea armistițiului. „Premierul român nu-și făcea nici o iluzie”, considera că frontul rusesc este definitiv pierdut pentru aliați și prin urmare, rolul militar al României s-a terminat până la noi împrejurări, în I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, partea a II-a 1917-1919, p. 19 și urm.

⁴⁴ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 129 (I.G. Duca îi arăta lui N. Iorga că feldmareșalul Mackensen „va cere neapărat să primim și scopul rusesc, pacea, și să ținem cu ei în negociere”. Iorga îl întreabă pe Duca ce se va întâmpla dacă „Aliații nu ne-o permite?”. Mihail Cantacuzino susține că „noi am fi fost o povară pentru ei până acum și că a venit momentul să le dăm o adevărată dovadă de credință”).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ N. Iorga, *Sensul tradițional al Monarhiei*, în *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, (Studiu introductiv de Mihai Ungheanu, postfață Sever Ardelean), Galați, Ed. Porto Franco, 1996, p. 312.

Domnul „și aceasta însemna un lucru foarte mare: era în el noțiunea guvernării integrale”⁴⁷.

N. Iorga cere, pentru informare asupra situației generale în care găsea țara, audiență la regina Maria, unde întâlnește „siguranța neclintită cu privire la neapăratul rezultat al războiului”⁴⁸. Regina l-a primit pe Iorga la Palatul Reginei, care se așezase la Comandamentul Corpului de Armată într-o „bătrână casă boierească, plină și ea de amintiri”. Aici „în odăile luminate până noaptea târziu, regina nu înceta activitatea dedicată armatei, pregătirii mijloacelor pentru îngrijirea răniților”⁴⁹.

Marele savant considera că regina întruchipa „dârzenia engleză venită din educație” care se unea cu „mândria atâtor rase stăpânitoare, vigoarea credințelor protestante, spiritul biblic” pentru a face din Maria a României principalul „resort moral al rezistenței cu orice preț, al rezistenței până la capăt”⁵⁰.

De ziua lui, N. Iorga a primit de la regină, pe care el o admira pentru rezistența sa, o fotografie pe care stă scrisă această convingere absolut mistică în faptul că „România se va ridica purificată din dezastru”⁵¹.

Regina i-a prezentat istoricului motivele care l-au determinat pe generalul rus Scerbacev să ceară armistițiu, motive pe care el le știa de la I.G. Duca. Ea îi comunica un fapt important pentru Iorga, și anume că Alianții „par a dori să ne permită o înțelegere aparentă fără a pierde folosul convențiilor încheiate de ei”⁵². Ea considera că, față de situația existentă, s-a procedat bine și că „regele va ști să apere demnitatea țării”⁵³.

Moștenitorul tronului, Prințul Carol, care vine și el la întâlnirea dintre regină și Iorga, arată că frontul „nu se poate ține numai cu români, cum toți generalii și Averescu și chiar Grigorescu au recunoscut-o, învoindu-se la armistițiu”⁵⁴. Regina intervine în discuție și arată că, chiar dacă azi dușmanul ar avea puține trupe, ele pot veni în trei săptămâni de pe alte fronturi⁵⁵. Ea considera că, în actualele condiții, ar trebui să înceteze acele zadarnice speranțe „care ni s-au dat de atâtea ori că Alianții ar putea să-i

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Idem, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, Chișinău, Ed. Universitas, 1991, p. 259.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 259.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Idem, *Memorii*, vol. I, p. 130.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

rețină pe germani în Apus”⁵⁶.

Referitor la desemnarea delegaților români pentru încheierea armistițiului, regina afirma că este o alegere bună; pe unul din ei, pe generalul Lupescu, „spune că îl cunoaște bine”⁵⁷. N. Iorga obiectează față de desemnarea generalului Lupescu ca membru al delegației, afirmând că el l-a auzit pe acesta „susținând alături de Vaida alianța ardelenilor cu politica austriacă”⁵⁸.

Savantul arată că, în aceste condiții, când se pregătea încheierea armistițiului, există un curent „pentru rezistență” și el „trebuie combătut cu argumente decisive, dacă sunt”. Pentru aceasta el ar dori să vorbească cu regele, care în acea perioadă nu era la Iași. Dar regina l-a asigurat că el „trebuie să vină imediat”⁵⁹. La finalul întâlnirii regina i-a mărturisit lui Iorga că, „în calitatea ei de engleză, care a făcut-o să sufere și mai mult în această zi”, ea a recunoscut că, insistând pentru desemnarea Generalului Prezan drept Comandant al Marelui Cartier General, „a făcut ca să negocieze armata, și nu guvernul, armistițiul”⁶⁰. Iorga a considerat că implicarea armatei în negocierile pentru armistițiu a fost „o formă copilăroasă și nedibace – s-a căutat a se da la o parte responsabilitatea regelui”⁶¹.

Discuția în legătură cu implicarea armatei în tratativele pentru armistițiu, care i s-a părut savantului „copilăroasă și nedibace”, au continuat a doua zi cu prințul Carol. În urma discuțiilor, mărturisește Iorga, „într-un punct mi s-a dat dreptate; s-a rectificat că nu armata, ci Guvernul român a început tratativele de armistițiu”⁶².

Despre capacitatea armatei române de a duce mai departe rezistența după defecțiunea rusă i-a vorbit colonelul Găvănescu. Acesta urma să plece cu o misiune militară în Franța, în urma discuției cu Nicolae Iorga „insistă dureros, enervant asupra aceleiași imposibilități materiale de a duce mai departe rezistența” în cazul în care rușii ar părăsi pozițiile. El demonstrează savantului că „România mai are patru sute de mii de oameni pe care nu-i putem folosi oricum și oriunde”, iar Puterile Centrale erau mult superioare numeric. Discrepanța dintre efectivele forțelor românești și cele ale inamicului rămase pe front era mare⁶³. La aceasta se va adăuga lipsa

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem* p. 130.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 131.

⁶³ *Ibidem*.

munițiilor.

Colonelul Găvănescu aprecia că, dacă va fi nevoie de o rezistență, care era și voința marelui istoric, „totuși se va rezista, cât se poate, cum se poate, dacă va fi nevoie”⁶⁴.

Întâlnirea cu regele Ferdinand de la 23 noiembrie 1917, la dejun, a certificat lui N. Iorga sensul armistițiului României cu Puterile Centrale. Regele a declarat lui Iorga, în timpul dejunului de la Palatul Regal, din ziua de 23 noiembrie, cu ochii plini de lacrimi, că la încheierea armistițiului „nu poate fi vorba de o capitulare”. În cazul în care s-ar face altfel de „proponeri neacceptabile” pe care el „nu le-ar primi în niciun caz”, „ar prefera să se retragă lăsând locul oricui”⁶⁵. Nicolae Iorga îi răspunde regelui că, „dacă sufletul lui nobil îi dictează astfel de declarații, cel mai elementar simț de onoare, al nostru, ne-ar impune să nu primim acest sacrificiu, armata se va da înapoi și se va demobiliza cu încetul, armele trecute în depozit peste Prut, în teritoriul neutru al Rusiei, care ar fi făcut pace”⁶⁶.

Regele Ferdinand considera că România a ajuns în această situație în urma defecțiunii Rusiei, după lovitura de stat bolșevică din octombrie 1917. Constantin Stere, născut, crescut și educat în Basarabia, un expert în cunoașterea problemelor monarhiei Romanovilor, iar fi declarat regelui că nu se va putea vorbi „de o apropiată desfacere a Rusiei, ci numai de ceva care ar fi să se petreacă la doi ani de la încheierea păcii”⁶⁷. Folosind „jocul cu revoluția”, Puterile Centrale au grăbit desfacerea Rusiei, dar ei trebuie să înțeleagă că „O biruință astfel câștigată prin asemenea mijloace nu poate fi durabilă, toată dezvoltarea trecutului ne-o arată”⁶⁸.

În legătură cu rezolvarea chestiunii evreiești, regele i-a precizat savantului că „ar fi fost mai prudent să fi arătat mai culanți, pentru a împiedica dușmanii care astăzi ne fac atâta rău”⁶⁹.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 132.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*; Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 390; Idem, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, p. 398-400.

⁶⁹ Idem, *Memorii*, vol. I, p. 132. Regele făcea aluzie, considerăm noi, la atitudinea cercurilor evreiești din Statele Unite, cercuri care erau ostile României. În momentele grave dinainte și după încheierea armistițiului României cu Puterile Centrale, în afară de atitudinea Franței cu acele „accese de violență ale Tigrlui”, Clémenceau, preciza Duca în memoriile sale, au fost două manifestații ale primului ministru britanic George Loyd și ale lui Wilson, președintele SUA, lovituri cumplete în dramatica situație în care ne zbăteam.

La 15-28 decembrie 1917 s-a deschis, la Teatrul Național din Iași, sesiunea Parlamentului în prezența deputaților partidelor parlamentare, a șefilor misiunilor diplomatice ale statelor Antantei, ale familiei regale⁷⁰.

N. Iorga, în calitate de deputat de Prahova, a participat la ședința parlamentului din 15 decembrie 1918 și a descris atmosfera dinainte și din timpul desfășurării acesteia. El a arătat că Regele „a venit cu o pompă deosebită, în trăsură deschisă, având înaintea în altă trăsură pe mareșal”⁷¹ (a se înțelege mareșalul palatului). Perechea regală într-o ținută deosebită, „regele purta o căciulă de blană de sobol”, iar regina îmbrăcată cu „bun gust, în veșmânt deosebit de scump”. Cortegiul regal era întovărașit de jandarmi și așteptat de „lume foarte multă și respectuoasă”⁷². La intrarea în sala Teatrului Național, unde se țineau ședințele Parlamentului, Regele a fost aplaudat „cu stăruință și înverșunare de membrii Partidului Muncii ieșiți în rândurile prime și având în spate pe Ionuț Grădișteanu și pe Cuza”⁷³.

În prima zi, 15 decembrie, a sesiunii Parlamentare, regele Ferdinand a prezentat mesajul tronului în care nu a făcut nici o aluzie la armistițiu, a vorbit de continuarea sacrificiului pentru realizarea idealului pentru care am intrat în acest război⁷⁴. Când regele „a vorbit de Guvernul său”, de activitatea guvernului de coaliție condus de I.I.C. Brătianu, de pe aceleași

Aceste manifestări ale liderilor britanici și americani au adus la cunoștința lumii condițiile în care ei admiteau încheierea păcii, iar punctele lor de vedere erau o adevărată și cruntă lovitură pentru noi după toate suferințele pe care le încercasem.

George Loyd a vorbit de retrocedarea Alsaciei și Lorenei, de drepturile naționalităților, a făcut aluzii la drepturile italienilor și ale românilor din Austro-Ungaria, de a se uni cu frații lor, dar întrucât tratatele de alianță nu vor fi respectate în fața schimbării evenimentelor se impunea revizuirea lor. În mesajul său, președintele SUA, se ocupa de toate naționalitățile și de toate țările, afirma cu tristețe Iorga, afară de noi „pentru el, România și drepturile ei nu existau”. E adevărat, preciza Duca, că mesajul lui Wilson nu trebuie interpretat ca „ultimul său cuvânt în chestiunea păcii”. Nesocotirea drepturilor României în ajunul denunțării armistițiului german „ne slăbea situația din toate punctele de vedere” a fost „unul din momentele cele mai dureroase ale întregului război”.

Take Ionescu atribuia tăcerea lui Wilson față de România acțiunii cercurilor evreiești din SUA, cercuri care „demult ne erau ostile”. În acea perioadă România nu avea o legăție la Washington „care să fi contrabalansat influența evreilor și a celorlalți dușmani ai noștri, mesajul ar fi făcut aluzie la revendicările noastre” (în I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, partea a II-a, p. 70-71).

⁷⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 391.

⁷¹ Idem, *Memorii*, vol. I, p. 150.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, p. 149.

⁷⁴ Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 391.

bănci care l-au aplaudat la sosire „s-a ridicat strigătul furios de «Jos Guvernul!» și altele ca: «Jos dezertorii!», «Jos cu cei care au dat misiuni deputaților!», iar N. Protopopescu a adăugat «La spânzurătoare!»”⁷⁵. La strigătele înverșunate ale opoziției regele „se opri o clipă ca să urmeze disprețuitor citirea frumosului mesaj al fatalității românești”⁷⁶.

N. Iorga arăta că tribunele Parlamentului erau „pline”, „loja deputaților n-avea un singur loc liber”, generalul Berthelot stătea în picioare lângă generalul Vuillemin. La spatele regelui „erau generalii biruinței și rezistenței”⁷⁷.

Atitudinea deputaților opoziției îl mânănește profund pe Iorga. El le-a atras atenția asupra decenței care se cuvine la citirea mesajului regal și a strigat în plină adunare: „Trăiască buna cuviință!”⁷⁸. Opoziția înfierbântată nu dezarmează, lansează un apel către țară prin care se declara liberă „de a-și îndeplini pe orice cale datoria de organ de protestare în contra actelor guvernului”⁷⁹.

Deputatul de Prahova al Partidului Naționalist Democrat, N. Iorga, caracteriza ședința Parlamentului din ziua de 15 decembrie 1917 „dezonorantă, prin ploaia celor mai dezonorante injurii”⁸⁰. La trupa de atac a contestatarilor s-a adăugat, constata Iorga, și „un general care avusese alături de Scărișoreanu, rolul cel mai frumos în lupta de la Neajlov, Lambrou”⁸¹.

Conservatorii democrați, conduși de Take Ionescu, au cerut renunțarea la armistițiu, plecarea regelui și a reginei, a Guvernului și Parlamentului în Rusia, armata urmând să ia hotărârea pe care o dorea⁸². Liderul conservatorilor democrați prezenta, printr-o telegramă, publicată în ziarul „Petit Parisien”, hotărârea „că vom merge până în Siberia pentru a păstra credința față de înțelegere”⁸³.

Șeful Guvernului, I.I.C. Brătianu „abia ridicat de pe boală și încamforat cât se poate”⁸⁴, după ce a încercat fără succes să constate că în

⁷⁵ Idem, *Memorii*, vol. I, p. 149.

⁷⁶ *Ibidem*; Iorga vorbește de „frumosul mesaj de eroism și suferință”.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 150.

⁷⁸ Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 391; Idem, *Memorii*, vol. I, p. 150.

⁷⁹ Idem, *Memorii*, vol. I, p. 150.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*; *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, București, Editura Enciclopedică p. 745.

⁸³ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, București, Editura Enciclopedică p. 745.

⁸⁴ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 149-150.

sală nu era numărul legal de deputați și deci trebuia amânată ședința, a fost nevoit să prezinte situația grea prin care trecea țara, cerând încrederea Parlamentului⁸⁵.

Atitudinea potrivnică și manifestarea scandaloasă la adresa guvernului Brătianu promovată de unii deputați ai opoziției a fost instalată cu mult înaintea începerii sesiunii parlamentare. Savantul află că „înaintea unui public de zile mari, cu atâția străini de distincție”, N. Protopopescu s-a urcat pe o bancă și a citit „Ordinul confidențial al Guvernului” către Prefect pentru înștiințarea parlamentarilor că va fi o singură ședință, întrucât „Corpurile Legiuitoare neputând fi în număr și înștiințarea în acest sens a Direcției Teatrelor”⁸⁶.

La Camera Deputaților scandalul celor șase deputați ai Partidului Muncii, la care s-a adăugat A.C. Cuza și „în fruntea tuturor Generalul Lambru” a continuat⁸⁷. Președintele Camerei, Morțun, menționa N. Iorga, care „și-a păstrat calitățile de tact”, a fost și el atacat de opoziția celor șase deputați ai Partidului Muncii și aliații lor fiind calificat „de pungaș, de mizerabil etc.” pentru că a înlăturat afișul Direcției Teatrelor „lîpit de tribună” și pentru că vroia să se informeze printr-un funcționar lipsa numărului cerut de deputați⁸⁸.

Unii deputați au analizat cu atenție situația în care se găsea țara și activitatea guvernului de coaliție condus de I.I.C. Brătianu. Deputatul I. Mavrocordat a vorbit „de loialitate”, cerând guvernului „un contact mai continuu și mai intim cu Parlamentul, deci cu țara”, iar la Senat I. Grădișteanu arăta că „în analiza actelor guvernului trebuie să se țină seama de această situație grea”⁸⁹.

Atitudinea scandaloasă a deputaților din opoziție a fost dezaprobată de cei prezenți, ca fiind o manifestare generală a gestului grosolan, care nu are nimic comun cu dezbaterile parlamentare. Pentru atitudinea din timpul ședinței din Camera Deputaților, N. Iorga se aștepta „la o provocare” din partea celor apostrofați „care n-a venit”⁹⁰. Pentru a evita „o scenă”, savantul a luat hotărârea de a lipsi de la ședința „menită a fi unică și ca scandal de mâine”⁹¹.

După scandaloasa ședință parlamentară din 15 decembrie 1917,

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 150.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 151.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*.

Nicolae Iorga, mâhnit de cele întâmplate, a adresat o scrisoare primului ministru I.I.C. Brătianu⁹². În această scrisoare „a disperării” el se întreba ce ar fi făcut dacă județul Prahova, care l-a trimis în Parlament, nu ar fi fost sub ocupația inamicului și ar fi putut să-și consulte alegătorii, dacă „trebuie să-mi impun a asista și mai departe la asemenea dureroase spectacole”⁹³. Din această cauză, sublinia savantul, „prin urgia vremurilor”, despărțit de cei care l-au trimis în Cameră, îl roagă pe primul ministru să-i acorde un concediu „în folosul unor ocupații mai spornice pentru țară”, până când „tristele noastre pasiuni ar face loc unor dezbateri senine a marilor chestiuni pentru care singure a fost aleasă această Constituantă”⁹⁴.

În Parlament, discuțiile aprinse, părerile contradictorii, urmate de certuri interminabile au continuat și în ședința din 16 decembrie. Ideea conservatorilor democrați, a lui Take Ionescu, de anulare a armistițiului și reluarea războiului contra centralilor a făcut obiectul unor aprinse discuții în a doua zi a lucrărilor Parlamentului.

Retragerea Guvernului, regelui și Parlamentului în Rusia, iar armata să rămână pentru a opune rezistență inamicului a fost analizată cu responsabilitate de o mare parte a parlamentarilor Partidului Național Liberal. N. Iorga considera că retragerea regelui, guvernului și Parlamentului în Rusia ar fi o sinucidere, deoarece în această zonă instituțiile fundamentale ale României ar fi greu și aproape imposibil de apărat⁹⁵. Părăsirea țării de către rege, Guvern și Parlament ar fi creat o uriașă breșă între rege, armată și popor care „ar fi fost greu de sudat în anii viitori”⁹⁶.

Ideea conservatorilor democrați, conduși de Take Ionescu, de susținere a rezistenței până la capăt, în acel „triumf al morții” și anularea

⁹² Idem, *Corespondență*, vol. I, București, Ed. Minerva, 1984, ediție, note și indici Ecaterina Vaum, p. 220.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 392; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 305.

⁹⁶ „Această soluție a sinuciderii prin părăsirea țării de către instituțiile sale fundamentale a întâmpinat o vie dezaprobare. Consecințele acestui „gest frumos” ar fi fost un sacrificiu inutil al altor câtorva mii de oameni și capturarea inevitabilă a armatei cu întregul ei material. România avea să înceteze pentru un timp care nu se putea prevedea să mai existe ca țară liberă. Toată avuția ar fi căzut în mâinile dușmanului, Moldova ar fi fost complet devastată, populația decimată și sărăcită. Fără armată, țara noastră ar fi trebuit să primească orice condiții de pace, care i s-ar fi impus. Deci, soluția aceasta care ar fi dat doar o satisfacție formulei cavaleresti a salvării onoarei ar fi însemnat iremediabilă ruină fizică, social și economică a țării” (C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 305).

armistițiului cu Puterile Centrale era punctul de vedere al guvernului francez, al primului ministru Clémenceau, al Franței. Șeful guvernului francez nu concepea ideea că pentru România nu ar mai exista nici o cale pentru continuarea războiului și menținerea frontului⁹⁷.

Generalul Berthelot preciza miniștrilor și atașailor militari de la Iași ai Antantei că situația României nu trebuie exagerată, deoarece armata ei era capabilă să continue rezistența și să mențină blocate numeroase forțe germano-austriece, care să ușureze situația pe frontul occidental⁹⁸.

La sugestia lui Clémenceau, șeful Misiunii Militare Franceze din România a schițat un plan de colaborare cu Rada ucraineană și generalii ruși contrarevoluționari⁹⁹. Berthelot declara, la 5 ianuarie 1918, că în condițiile în care Rusia încheia pacea cu Germania, va face o Ucraină capabilă de a continua războiul¹⁰⁰. Ideea unei alianțe cu Rada ucraineană, acceptată la început de Brătianu la insistențele lui Berthelot, a fost repede abandonată.

N. Iorga, cunoscând realitatea istorică din Rusia, și-a dat seama încă de la început că ideea existenței în viitor a unei Ucraine independente era doar o iluzie, idee împărtășită și de șeful guvernului român¹⁰¹. Generalul Berthelot, nota deputatul de Prahova, pe care „nicio conjunctură nu-l îndepărta de încrederea sa în succesul final”, a hotărât să creeze în locul armatei ruse un front ucrainean cu banii primiți de la guvernul francez¹⁰².

În această idee, Berthelot a reușit să strângă la Iași „o mică bandă rusească purtând uniforma arhaică cu moț albastru a haidamacilor de la sfârșitul sec. XVII”¹⁰³.

La 9 februarie 1918 guvernul ucrainean va încheia pacea cu Puterile Centrale. Trupele germano-austriece au ocupat teritoriul ucrainean „care ajunseră în arme până la Kiev”¹⁰⁴. Aspectul ostașilor din „banda rusească” cu uniforma lor arhaică, strânși de Generalul Berthelot pentru revigorarea frontului părăsit de ruși, „nu mirau și nu interesa pe nimeni: atât se văzuseră

⁹⁷ I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 471.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ N. Iorga, *Un stat care nu va fi Ucraina*, în Idem, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, p. 224-225 „După atâtea asigurări, prin cărți de știință, prin articole de revistă, prin conferințe, prin ziare austriece, germane... și românești, ne așteptam, chiar dacă nu am crezut niciodată, că se poate învia sub formă națională neastâmpărul cazacilor și sub formă politică... vezi Doamne, era să rezemăm, care era să ne garanteze și să ne tutezeze oarecum”.

¹⁰² Idem, *Supt trei regi*, p. 263.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

în cuprinsul acestui război al tuturor surprinderilor!”¹⁰⁵. În scurtă vreme după încheierea păcii cu Puterile Centrale de către Ucraina, preciza Iorga, „nici un picior de soldat ucrainean: învictorii gloriei lui Bogdan Hmelinski și a lui Mazepa primindu-și plata își luară tălpășița”¹⁰⁶.

Ideea retragerii în Rusia a conducerii României nu era agreată de marea parte a ofițerimii române. N. Iorga comenta că între ofițeri „prindea a se organiza, căutându-se o căpetenie politică”, o mișcare pentru a se refuza „trecerea în acea frontieră ucraineană”¹⁰⁷.

În rândurile opiniei publice și ale guvernelor aliate din Apusul Europei, menționa ambasadorul Franței în România, Saint Aulaire, în cartea sa de memorii, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, a înflorit „iluzia că separatismul zămislit prin descompunerea Rusiei va aduce noi aliați”¹⁰⁸. Această iluzie era cultivată, sublinia diplomatul francez, de „câțiva aventurieri plătiți de Germania și întreținută din fondurile propagandei acesteia”. Din această combinație „a separatismului cu imperialismul, pe baza principiului naționalităților, se aștepta la un dinamism războinic și tânăr”, din partea celor 40 milioane de ucraineni care „împărțășeau cu toți rușii defetismul mai mult ca bolșevismul”¹⁰⁹. Astfel, concluziona cu amărăciune Saint Aulaire, gemenetele din Apus, „cele mai luminate ale universului”, credeau „pe agenții germani camuflați în ucraineni” că „focul sacru stins la Petrograd se va aprinde la Kiev”, decât pe „propriii lor reprezentanți diplomatici de la fața locului, plătiți să le spună adevărul”¹¹⁰.

I.I.C. Brătianu a explicat pe larg situația în care se găsea România, complet izolată, ambasadorului Franței. Guvernul Comisarilor Poporului de la Petrograd a adoptat o atitudine total ostilă față de țara noastră, dispunând arestarea cetățenilor noștri. Trenurile cu provizii nu mai sosesc în România, cu ajutoare de la Aliați. Șeful guvernului român arăta cu mâhnire că, în momentul de față, „N-avem nimic de așteptat de la nimeni, nici chiar din partea aliaților occidentali, care rupți de noi nu pot face altceva decât să ne trimită încurajări sterile”¹¹¹.

Primul-ministru arăta că, în această situație, România este în

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 392

¹⁰⁸ Conte de Saint Aulaire, *op.cit*, p. 205.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*; apud *România în primul Război Mondial*, vol. II, București, Editura Militară, 1987, p. 436 și urm.

imposibilitate de a desfășura o campanie de lungă durată împotriva Puterilor Centrale și singura soluție era încheierea păcii¹¹². El spunea ambasadorului Franței: „...Nu văd decât o soluție și anume de a intra în negocieri cu Germania și de a le face să dureze cât mai mult timp posibil”¹¹³.

I.I.C. Brătianu a prezentat contelui Saint Aulaire situația grea a României în relațiile cu Rusia care „copleșește guvernul român cu pretenții ruinătoare”. Raporturile româno-ruse din acea perioadă, afirma șeful guvernului român, „amintește de birul pe care în trecut îl percepeau ienicerii turci înainte de plecare care, după ce mâncaseră, cum spuneau ei, o țară creștină, îl încasau pentru uzura fălcilor”¹¹⁴.

Ambasadorul francez se întâlnește la 3 ianuarie 1918 cu șeful conservatorilor democrați, parte a guvernului național de coaliție, Take Ionescu, care a respins categoric o pace separată, propunând ca regele, guvernul și parlamentul să se retragă în Sudul Rusiei, iar armata să rămână să continue rezistența împotriva Centralelor¹¹⁵. O pace separată, arăta Take Ionescu, ar avea un efect moral dezastruos care va duce la intrarea României sub stăpânirea Germaniei pe un timp îndelungat¹¹⁶.

I.I.C. Brătianu a respins punctul de vedere al conservatorilor democrați. Gestul rezistenței până la ultimul om, în care regele să moară „ca un palatin cu sabia în mână, apărând onoarea militară, nu este de acceptat”¹¹⁷. Gestul cavaleresc, de a muri „ca un palatin cu sabia în mână, apărând onoarea militară” era de acceptat pentru un individ, un particular, dar niciun om politic nu are dreptul să impună gestul sinuciderii țării sale¹¹⁸.

În concepția primului-ministru, „națiunea este un patrimoniu indivizibil, iar fiecare generație se bucură doar de uzufructul lui și trebuie să

¹¹² Contele de Saint Aulaire, *op.cit.* 205.

¹¹³ *Ibidem*, p. 231.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 178. Primul-ministru român a protestat în fața ambasadorului Franței și pentru neinvitarea României la Conferința de la Paris, aceasta după ce guvernele englez și francez au proclamat principiul egalității între puterile mari și mici din Tripla Înțelegere.

¹¹⁵ Pe larg în: *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, p. 747 și urm.; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 396; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 313; I. Scurtu, *I.I.C. Brătianu*, București, Editura Museion, p. 45; Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Humanitas, 1992, p. 183.

¹¹⁶ Vlad Georgescu, *op.cit.*; Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 226. Barbu Știrbei comunica lui Saint Aulaire că regele Ferdinand, deși respingea ideea părăsirii țării și că este dorința lui să rămână, în situația aceasta ar prefera riscul unui exod în Rusia, decât „rolul de prefect german la București”.

¹¹⁷ Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 226.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 231.

dea socoteală generațiilor viitoare”¹¹⁹. El admitea și pretindea conducătorilor sacrificii doar în folosul viitorului națiunii¹²⁰.

Nicolae Iorga, care, în timpul Războiului de Întregire, a susținut politica guvernului liberal, era împotriva începerii unor tratative de pace cu Puterile Centrale, tratative care ar periclita grav relațiile cu Antanta și ar îndepărta România de la obiectivul propus – eliberarea teritoriilor românești din Austro-Ungaria, Transilvania și Bucovina și unirea lor cu Țara. Deputatul de Prahova era un mare admirator al Serbiei și Muntenegrului, pentru dârzenia și rezistența opuse Austro-Ungariei¹²¹.

Savantul cunoștea situația gravă în care se găsea România cu armata sa, în urma părăsirii frontului de către armata rusă, fie din constatările sale, fie în urma discuțiilor cu oamenii politici din guvern, cu primul-ministru, cu ministrul Instrucțiunii Publice, Duca, cu ministrul Franței, Saint Aulaire. În urma discuțiilor purtate, Iorga a constatat că toți considerau situația României în acele momente ca fiind foarte grea, în condițiile în care din partea Aliatilor nu putea primi nici un ajutor, ci doar sfaturi și încurajări care, și acestea, veneau cu întârziere¹²².

Nicolae Iorga, care susținea rezistența românească împotriva Puterilor Centrale, după exemplul Serbiei, nu era adeptul retragerii regelui, guvernului și parlamentului în Sudul Rusiei. El nu venea cu propuneri concrete privind continuarea luptei împotriva ocupantului, considerând că era de datoria guvernului și autorităților militare să găsească soluțiile care să ducă la salvarea țării și realizarea idealului național pentru care am intrat în acest război¹²³.

Cu toate greutatea momentului, el a rămas un susținător al guvernului liberal al lui I.I.C. Brătianu, pentru că „dacă vor veni însă alții la guvern, nu ne vom alege cu nimic și ne vor băga într-un bucluc din care nimeni nu ne va mai putea scoate”¹²⁴.

Nicolae Iorga nu și-a pierdut niciun moment speranța în victoria finală, speranță întreținută în conștiința lui de atitudinea demnă a regelui

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*. Brătianu, vorbind despre marile sacrificii făcute de România în acest război, chiar și după defecțiunea rusă, se întreba „dacă nu am depășit deja această măsură, și asta mă împiedică să dorm”.

¹²¹ Nicolas Nagy Tallavera, *op.cit.*, p. 154.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Pe larg în: Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 390 și urm.

¹²⁴ I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, *Neutralitatea*, partea a II-a, 1915-1916, ediție și indice de Stelian Neagoe, Timișoara, Editura Helicon, p. 26.

Ferdinand și a reginei Maria, a monarhiei române pe care o considera barometrul viu al rezistenței românești. Savantul aprecia hotărârea regelui și a reginei de a nu părăsi țara și armata pentru a se refugia în Rusia. Părăsirea țării de către rege, considera Iorga, ar crea între el, armată și țară o prăpastie pe care timpurile ce vor urma nu o vor umple niciodată¹²⁵.

În cuvântarea sa din 14 decembrie 1916, rostită în Parlamentul de la Iași, „o adevărată profesiune de credință”, a dat citire „adâncilor și duioaselor cuvinte ale domnitorului Gheorghe Ștefan care, îndemnat să-și părăsească țara, a spus: „Mai bine să ne mănânce câinii pământului acestuia”¹²⁶.

Iorga a respins propunerea primului-ministru Brătianu de a se refugia în Rusia, „prinzându-mă de unul din trenurile care pleacă, pentru a nu rămâne fără puțința de a mă duce”¹²⁷. La despărțirea de Brătianu, acesta l-a oprit în prag ca să-i pună întrebarea, care trebuia să fie răutăcioasă: „Ei bine, și acum crezi dumneata că Nemții vor fi bătuți?” Răspunsul marelui istoric a fost unul franc: „O cred și acum, dar n-am spus niciodată: când”¹²⁸.

Întors acasă „umplut de tristețe”, a scris lui Denize, secretarul reginei, să-i comunice regelui că nu va urma niciodată politicianii care s-au refugiat în Rusia și va urma „pentru orice sarcină numai pe Suveranul, atunci când o supremă nevoie l-ar face să nu mai poată rămâne pe teritoriul patriei”¹²⁹.

La 21 noiembrie/4 decembrie s-a ținut la Palatul Regal de la Iași „un Consiliu care n-a fost de coroană”¹³⁰, prezidat de regele Ferdinand, cu participarea generalilor Prezan, Averescu și Grigorescu. Cu acest prilej s-a hotărât ca reprezentanții armatei să participe la tratative pentru a încheia un armistițiu pur militar pe durata cât va ține armistițiul cu rușii¹³¹. S-a comunicat că ieșirea temporară din alianță trebuia făcută „în anumite condiții care să nu steargă cu buretele obligațiile reciproce asumate și, implicit, care să asigure României locul cuvenit la viitoarea Conferință de Pace”¹³².

Primul-ministru I.I.C. Brătianu, în urma discuțiilor cu reprezentanții

¹²⁵ Pe larg în: Nicolae Iorga, *Supt trei regi*, p. 353 și urm.; Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 392 și urm.

¹²⁶ Idem, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 253.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 281.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 281-282.

¹³⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, p. 745; Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României*, vol. II, p. 198 și urm.; *România în Primul Război Mondial*, p. 321.

¹³¹ *România în Primul Război Mondial*, p. 321.

¹³² *Ibidem*.

Antantei la Iași, i-a convins – mărturisește I.G. Duca – că nu exista o altă ieșire decât încheierea armistițiului¹³³. După două zile de discuții, la 26 noiembrie/9 decembrie s-a semnat la București armistițiul dintre Puterile Centrale, reprezentanții Armatei a IX-a ruse conduse de Scerbacev și ai armatei române. S-a hotărât încetarea provizorie a ostilităților și obligația părților de a nu le relua decât după denunțarea cu 72 de ore înainte¹³⁴.

Principala discuție între părți a fost cererea făcută de ruși și români ca, în timpul armistițiului, să nu se poată lua trupe de pe frontul român pentru a fi transportate pe alte fronturi. Această condiție a fost pusă cu scopul de a împiedica pe germani să întărească frontul francez cu trupe disponibile de pe frontul românesc¹³⁵.

Pe data de 9 decembrie s-a ajuns la un compromis prin care puteau părăsi frontul trupele aflate sub ordin de tranzit pe 5 decembrie. Delegația română, condusă de generalul Alexandru Lupescu, adjunctul Marelui Cartier General Român – arăta reprezentantul Austro-Ungariei la tratative, Hranilovici – s-a împotrivit „cu asemenea fermitate încât a trebuit ca ea să fie schimbată în defavoarea noastră”¹³⁶. S-a acceptat de către delegația română că trupele aflate sub ordin de tranzit pe 5 decembrie puteau părăsi frontul, considerându-se că trupele aflate sub ordinele respective nu mai existau pe front¹³⁷.

Atent la tot ce putea favoriza sau împiedica realizarea dezideratului nostru național pentru care am intrat în acest război, Iorga a urmărit cu atenție activitatea delegației române la tratativele de la Focșani cu Puterile Centrale. Informațiile pe care Iorga le-a primit de la diverși cunoscuți – oameni politici, ziariști, oameni de cultură – l-au făcut să aprecieze că negociatorii români trimiși la Focșani „n-au avut cel mai elementar simț de demnitate”. Ei s-au arătat extrem de încântați „de primirea ceremonioasă a germanilor, care i-au întâmpinat la ieșire chiar din tranșee printr-un căpitan

¹³³ I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, partea a II-a, p. 20-25.

¹³⁴ *Ibidem*. În perioada discuțiilor lui Brătianu cu reprezentanții puterilor Aliate, Take Ionescu și prietenii lui – mărturisește I.G. Duca – au avut o atitudine stranie. Ei au redactat chiar un memoriu pe care l-au remis oficial ministrului Franței, Saint Aulaire, și generalului Berthelot, în care declarau că România poate și trebuie să continue lupta. Acest memoriu l-au redactat fără a-și anunța partenerii de coaliție. Se știe, însă – preciza în acest sens Duca – că la întocmirea lui un rol deosebit l-a jucat Nicolae Titulescu. Acesta a fost – afirma în continuare ministrul liberal al instrucțiunii publice – cauza pentru care Brătianu i-a fost ostil lui Titulescu, iar Pherekide „nu l-a iertat până la moarte” (*Ibidem*, vol. IV, partea a II-a, p. 24-25).

¹³⁵ Constantin Kirilescu, *op.cit.*, vol. II, p. 199; Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, p. 282.

¹³⁶ Apud Glenn E. Torrey, *op.cit.*, p. 282.

¹³⁷ *Ibidem*.

de stat major «în mare uniformă». La vila doamnei Apostoleanu, «bine păstrată și păzită de ostași cu chivere, pe care delegații au apreciat-o așa de mul», și-au strâns mâinile, au luat masa împreună”, „au ascultat toasturi cu «Hoch die Rumänien» și au răspuns”, apoi s-au fotografiat pe rând cu nemții, cu ungurii, cu bulgarii și turcii¹³⁸.

Iorga arăta că, în timp, retrăgându-se pentru a discuta asupra punctului 9, delegația română a rămas și a dormit la Focșani, serviți de ordonanțe germane și păziți de sentinele germane. „Se spune că au fost și la teatru”, iar șoferii au fost lăsați liberi, iar la întoarcere la Iași ei fac reclamă dușmanului cu prețurile reduse ale articolelor de îmbrăcăminte și încălțăminte¹³⁹.

Pentru a servi la completarea însemnării de la 28 noiembrie din *Memoriile* profesorului Nicolae Iorga, Alexandru Lupescu, șeful misiunii militare române la tratativele de la Focșani, a trimis acestuia o *Notă*, cuprinzând „instrucțiunile primite de la autoritățile superioare și de tradițiile, uzurile și regulamentele relative la asemenea ocazii”. Aceste instrucțiuni au impus „Atitudinea și procedurile misiunii militare române în timpul tratativelor de la Focșani pentru încheierea unui armistițiu”¹⁴⁰. În *Notă* se subliniază că, și în timpul conflictelor militare, „tradiția, uzurile, regulamentele impuneau, desigur, o atitudine demnă însă, în același timp, nelipsită de curtoazia cavaleriească a luptătorului față de adversar, pe timpul când ostilitățile sunt suspendate de comun acord”¹⁴¹.

¹³⁸ Nicolae Iorga, *Memorii*, I, p. 135.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 269.

¹⁴¹ Instrucțiunile primite de delegație hotărâau: „încheierea armistițiului pe un timp cât mai lung”, obținerea cu orice preț a clauzei prohibitive în ce privește transportul de trupe inamice de pe frontul românesc pe frontul francez, clauză care trebuia să liniștească misiunea militară franceză „care începuse a striga: «trădare»”, cât „mai ales acei francofili care erau mai puțin filoromâni”.

În istoria războaielor sunt fixate pe pânzele pictorilor celebri momentele când, în timpul scurtelor suspendări ale luptei, pentru îngroparea morților, ofițerii adversari de pe cele două fronturi „se întrunesc, discută și oferă țigări și alte asemenea semne de amabilitate”. Atitudinea misiunii militare române, preciza generalul Lupescu, „se explică și se justifică pe deplin”, după cum „tot așa de bine se explică revolta opiniei publice din Iași față de exageratele zvonuri...”, unde „psihoza populației îngrijorate” era influențată de sugestia celor care, cu toată convingerea, credeau „că Armistițiul va împiedica realizarea idealului nostru național”.

În *Notă* se demontează toate însemnările din *Memoriile* lui Nicolae Iorga pentru ziua de 28 noiembrie, pe care el le-a făcut pe baza informațiilor primite de la unii oameni politici mai apropiați, a zvonurilor care circulau cu mare intensitate cu cât se apropiau de Iași. Se

La începutul anului 1918 s-au înăsprit presiunile asupra României și Republicii Moldova. Pentru România, înconjurată pe toate părțile de forțe inamice și fără puțință de ajutor din partea Aliatilor, presiunea Puterilor Centrale avea caracterul unui ultimatum¹⁴².

Republica Moldova, care și-a proclamat independența la 24 ianuarie 1918, era supusă pretențiilor tot mai insistente ale Ucrainei asupra unei părți din teritoriul său¹⁴³.

Tratatul de la Brest-Litovsk dintre Rusia și Puterile Centrale demarau foarte greu. Guvernul bolșevic propune o pace pe baza renunțării la orice anexiuni teritoriale și drepturile popoarelor de a-și alege prin plebiscit forma de stat și relațiile cu alte state¹⁴⁴.

La 27 ianuarie/9 februarie 1918 Puterile Centrale au încheiat pacea cu Rada ucraineană, iar trupele germano-austro-ungare au ocupat teritoriul ucrainean care va asigura produsele alimentare de care aveau mare nevoie¹⁴⁵. Tratatul de la Brest-Litovsk, întrerupt la început la cererea lui

recunoaște că germanii au primit delegația română, „în mare ținută și cu toate onorurile, conform protocoalelor și regulamentelor lor”, iar generalul Morgen a întins mâna și „nu am putut să i-o refuzăm pe a noastră, desigur, însă, fără a i-o strânge”, cum se subliniază în *Memorii*.

Dejunul a fost luat în localul în care am discutat, deoarece, după toate regulile războiului, „nu aveam dreptul de a alege, ci numai a ne supune indicațiilor adversarului”. Generalul Morgen a toastat pentru pacea popoarelor, iar generalul Lupescu a răspuns: „pentru pacea demnă a popoarelor și realizarea drepturilor lor”.

Germanii se opuneau clauzei prohibitive și „intrigau între noi și ruși pentru a ne despărți pe această cheștiune”. Delegația rusă „bolșevică” s-a înapoiat la Mărășești unde a fost convinsă de colonelul țarist Baumgarten a cere a doua zi cu violență admiterea clauzei prohibitive. Sub amenințarea misiunii bolșevice, germanii admit clauza prohibitivă.

Delegația română a luat contact și cu românii din Focșani și „ne-am întărit în ideea că germanii au nevoie imediată de armistițiu”, iar „starea de belșug din Focșani era o înscenare naivă pentru ochii noștri”.

Fotografierea împreună cu cele cinci misiuni, după semnarea armistițiului, a avut loc fiind „bucuroși că am îndeplinit toate însemnările ce ne dăduseră autoritățile noastre superioare”.

La sosirea la Iași, generalul Alexandru Lupescu a fost felicitat de ministrul de război Iancovescu și, prin Decret, a fost decorat cu „Steaua României”, ca recompensă cu ocazia armistițiului de la Focșani. (Nicolae Iorga, *Memorii*, I, p. 268-272).

¹⁴² *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, p. 747; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 311; K. Hitchins, *România, 1866-1947*, p. 296.

¹⁴³ Pe larg în: I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 281; Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 505.

¹⁴⁴ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 309.

¹⁴⁵ Pierre Renouvin, *La Crise européenne et la première guerre mondiale*, Paris, P.U.F., 1962, p. 531.

Troțki, au permis trupelor germano-austro-ungare să pătrundă adânc în teritoriul Rusiei bolșevice, situație care determină puterea bolșevică să încheie pacea cu Puterile Centrale la 18 februarie/3 martie 1918¹⁴⁶.

Politicienii români germanofili rămași în București, cu încuviințarea regelui și guvernului (formau acea rezervă guvernamentală), insistau pe lângă guvernul de la Iași pentru încheierea de către România a Păcii cu Puterile Centrale care ar fi fost dispuse să facă cele mai mari concesii și să acorde cele mai mari avantaje¹⁴⁷. Guvernul de la Iași respingea de la început încheierea Păcii cu Puterile Centrale, „nu se grăbea să-și pună gâtul în jugul oricât de aurit i s-ar fi prezentat”¹⁴⁸.

La 23 ianuarie/4 februarie, feldmareșalul Mackensen s-a adresat guvernului român, cerându-i să-și lămurească poziția în termen de 4 zile. România trimite la Focșani o comisie militară a armistițiului, condusă de generalul Lupescu¹⁴⁹. În numele Comandamentului Suprem, șeful de stat major al feldmareșalului Mackensen, generalul Hell, a dat în fața delegației României citire unei declarații în care se arăta că între români și ruși există o stare de război determinată de faptul că trupele ruse care plecau de pe frontul românesc puteau să întărească alte sectoare ale Frontului de Nord, iar trupele române au fost deplasate în Basarabia pentru a lua locul trupelor ruse sau pentru menținerea ordinii în țară. Toate acestea reprezentau încălcări ale dispozițiilor precizate în tratatul de armistițiu¹⁵⁰. Plecarea trupelor ruse slăbește frontul românesc în favoarea germanilor care „nu se folosesc de această ocazie pentru a întreprinde o acțiune militară, deoarece ei aveau un interes pentru viitorului României”, se menționa în *Nota* citită de generalul Hell¹⁵¹.

În aceste condiții, situația trebuia lămurită din punct de vedere militar, iar reprezentanții români trebuiau să dea delegației germane „orientarea asupra părerilor Comandamentului Suprem român și a guvernului român”¹⁵².

¹⁴⁶ K. Hitchins, *op.cit.*, p. 295; Pierre Renouvin, *op.cit.*, p. 531; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 309. H.G. Wells, *Esquisse d'Histoire universelle*, Paris, Payot, 1925, p. 533; Anne Carroll, Jean Carrigues, Martin Ivernel, *Dicționar de istorie a secolului XX*, București, All, 2000, p. 395.

¹⁴⁷ Martin Ivernel, *op.cit.*; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 481; Armand Călinescu, *Însemnări politice*, București. Humanitas, 1990, p. 41.

¹⁴⁸ Armand Călinescu, *op.cit.*; I. Scurtu, *I.I.C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992, p. 45; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 311.

¹⁴⁹ C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II.

¹⁵⁰ *România în Primul Război Mondial*, p. 320; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 311.

¹⁵¹ C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II.

¹⁵² *Ibidem*.

Delegația română avea însă împuternicire doar în chestiuni militare care decurgeau din încheierea tratatului de armistițiu¹⁵³.

Discuțiile dintre cele două delegații sunt întrerupte la 5 februarie, când germanii îi înmânează generalului Lupescu o notă prin care delegația română era rugată să se întoarcă la Focșani în termen de 4 zile, însoțită de referințele guvernului român, pentru a se lămurii nu numai situația militară, cât și cea politică¹⁵⁴.

Guvernul de coaliție, condus de I.I.C. Brătianu, nu avea o poziție unitară cu privire la atitudinea care trebuia luată în legătură cu ultimatumul german¹⁵⁵. Brătianu și Take Ionescu considerau că era absolut necesară păstrarea alianței cu Antanta. Take Ionescu era împotriva încheierii păcii separate cu Puterile Centrale și pentru îndeplinirea tuturor obligațiilor asumate de România față de Aliți. El insista ca armistițiul încheiat în decembrie 1917 să fie denunțat, iar regele, guvernul și parlamentul să se retragă în Rusia de Sud, iar armata să rămână în țară și să continue rezistența împotriva Puterilor Centrale în acel „Triunghi al Morții”¹⁵⁶.

I.I.C. Brătianu s-a opus soluției de părăsire a țării afirmând: „Conștiința mea nu-mi îngăduie să dau ordin armatei să se bată iar noi, regele și guvernul, să fugim”¹⁵⁷. Primul-ministru admitea soluția lui Take Ionescu, cu condiția să formeze guvernul și-i promite că „nu-i va face nicio dificultate și chiar nu va opri pe vreunul din amicii săi să intre în guvern”¹⁵⁸. De asemenea, Brătianu nu admitea nici încheierea „unei păci imediate decât într-o situație excepțională și în niciun caz ea nu va fi dusă la îndeplinire de actualul guvern”¹⁵⁹. I.I.C. Brătianu susținea ideea temporizării, începerea unor tratative lungi cu știința Aliților. Această soluție oferea României posibilitatea de a vedea adevăratele intenții ale inamicului și a câștiga timp în care pot apărea împrejurări mai favorabile¹⁶⁰.

¹⁵³ *Ibidem*; delegația română s-a limitat să răspundă acuzațiilor referitoare la transportul de trupe din Basarabia, arătând că era o simplă operație de apărare a depozitelor din provincia dintre Nistru și Prut și a căilor de comunicații, în: *Ibidem*, p. 311-312.

¹⁵⁴ *Ibidem*; Gh. Platon, *op.cit.*, p. 480.

¹⁵⁵ K. Hitchins, *op.cit.*, p. 296; Vlad Georgescu, *Istoria Românilor – De la origini până în zilele noastre*, p. 183; Gh. Platon, *op.cit.*, p. 481; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 312.

¹⁵⁶ Pe larg în: Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 224-228; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 312; I.G. Duca, *op.cit.*, vol. IV, partea a II-a (1917-1919), traducere și indice Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, p. 77.

¹⁵⁷ Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 233-236; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 312; I.G. Duca, *op.cit.*, p. 77.

¹⁵⁸ I.G. Duca, *op.cit.*

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 395; I.G. Duca, *op.cit.*, p. 778.

Aceste negocieri nu pot fi duse de actualul guvern, susținea premierul român. El a declarat că nu va încheia pacea și nici nu va îngădui ca un alt guvern să facă aceasta dacă nu se vor respecta condițiile esențiale: regele, dinastia, integritatea teritoriului, admitând discuția doar pentru Dobrogea de Sud, independența și onoarea țării și a armatei¹⁶¹.

La 22 ianuarie/4 februarie 1918 sosește la Iași colonelul austriac Randa, fost atașat militar al Austro-Ungariei la București, cu o misiune secretă din partea împăratului Carol¹⁶². Randa, afirma I.G. Duca, ar fi sosit la Iași prin Fălțiceni, în cel mai strict secret, având din partea împăratului Austro-Ungariei, Carol, „o misiune confidențială către suveranul nostru”¹⁶³. El trebuia să-l informeze pe rege că Germania voia să-l detroneze și să pună pe tronul României un fiu al kaiserului Wilhelm al II-lea.

Împăratul Carol garanta regelui Ferdinand și dinastiei sale tronul, dacă suveranul român convenea să încheie imediat pacea cu condițiile concrete cerute de austrieci. Randa cerea și plecarea imediată a lui Brătianu și înlocuirea lui cu un guvern favorabil Puterilor Centrale¹⁶⁴.

Acțiunea izolată a Austriei, „până mai ieri sub imboldul personal al lui Czernin”, precum și schimbarea bruscă de atitudine în chestiunea dinastiei române, dovedea că între principalii aliați ai Puterilor Centrale (Austro-Ungaria și Germania) nu era „o armonie desăvârșită”¹⁶⁵.

Ministrul de externe al Austro-Ungariei, Czernin, sub presiunea Comandamentului austro-ungar, voia să încheie o pace rapidă cu România peste capul aliaților săi. Rapiditatea încheierii păcii impunea renunțarea la ideea înlăturării dinastiei care ar fi împărțit oamenii politici români. Divizarea oamenilor politici români în chestiunea înlăturării monarhiei ar fi impus încheierea păcii numai cu acea facțiune care aproba detronarea regelui Ferdinand. Pacea încheiată în asemenea condiții nu ar fi avut același efect și aceeași valoare făcută cu guvernul legal al României¹⁶⁶.

De asemenea, diplomația, dar mai ales militarii, se temeau de faptul că, dacă vor „împinge mai departe intransigența lor”, vor relua lupta și, deși siguri de victoria Austriei, „ea ar fi cerut mari jertfe pe care voiau cu orice

¹⁶¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 395.

¹⁶² I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, partea a II-a (1717-1919), p. 74; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, p. 310.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IV, partea a V-a (1917-1918), ediție îngrijită de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1993, p. 117.

¹⁶⁵ I.G. Duca, *op.cit.*, vol. IV, partea a II-a, p. 74.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 75.

preț să le evite”¹⁶⁷. Austria și-a dat seama și de marea primejdie a revoluției bolșevice, aceasta determinând-o să vadă în România „un răgaz în stăvilirea primejdiei comune”¹⁶⁸.

Secretul acestei misiuni trebuia foarte bine păstrat, încât nimeni de la Iași să nu-și dea seama de conținutul misiunii și de prezența colonelului Radna. Duca va afirma că el a fost înștiințat de Brătianu, dar mai ales de Barbu Știrbei: „Brătianu și îndeosebi Știrbei mi-au vestit cunoscându-mi discreția mea”¹⁶⁹. În pofida măsurilor de protejare a secretului misiunii lui Radna de la Iași, vizita sa a fost confirmată, spunea C. Argetoianu, de ziarul german „Deutsche Tages Zeitung”, din data de 24 iulie 1918, într-un articol intitulat *Dupert (Trași pe sfoară)* sub semnătura contelui E. von Rewentlow, un cunoscut diplomat.

C. Argetoianu, ministrul justiției în viitorul guvern Averescu, confirma și el că a aflat de vizita colonelului austriac de la N. Condiescu, de la Marele Cartier, care l-a condus pe Radna până la Iași. La Iași, Radna a fost găzduit la doamna doctor Scully, iar masa a fost luată la Marele Cartier General.

Radna a discutat la Iași cu generalul C. Prezan, șeful Marelui Stat Major al armatei române, și cu Traian Stârcea, aghiotantul regelui și omul de încredere al acestuia, cu Barbu Știrbei și Ionel Brătianu¹⁷⁰. C. Argetoianu notează în memoriile sale că vizita la Iași a trimisului austriac a durat până în data de 24 ianuarie 1918, când a fost condus pe front. De asemenea, Argetoianu a afirmat că Radna nu s-a întâlnit cu regele Ferdinand, dar a comunicat cu dânsul prin intermediul omului său de încredere, aghiotantul Traian Stârcea¹⁷¹. Regele a fost impresionat de misiunea colonelului Randa, dar nu și-a luat decât un singur angajament, acela de a negocia cu Puterile Centrale¹⁷².

Misiunea austriacă a insistat pentru demisia lui Brătianu ca „o condiție

¹⁶⁷ *Ibidem*. Aceasta fiind concepția lui Czernin, îi era ușor să întindă mâna României, prezentând totul sub lumina interesului superior și permanent al monarhiilor. Tânărul împărat Carol vedea aceasta ca fiind mai presus de „contingentele luptelor trecătoare de la monarh la monarh”, fără ca un asemenea gest să apară ca „o nerăbdare, sau ca o slăbiciune”, spunea ministrul liberal I.G. Duca (*Ibidem*, p. 75).

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 74.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ Pe larg în: C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IV, partea a V-a, p. 118; I.G. Duca, *op. cit.*, p. 74-75.

¹⁷¹ C. Argetoianu, *op. cit.*, vol. II, p. 118.

¹⁷² *Ibidem*, p. 117.

de a intra în negocieri naturale de pace”¹⁷³. C. Argetoianu a afirmat, de asemenea, că în timpul convorbirilor cu colonelul austriac, Barbu Știrbei ar fi împins negocierile mai departe, avansând și acceptând ideea formării unui guvern Marghiloman¹⁷⁴. N. Iorga a comentat ideea lui Barbu Știrbei, afirmând că la un guvern Marghiloman nu se putea ajunge „dintr-o dată și pentru pregătirea căruia ministerul Averescu era o punte de trecere bine venită”¹⁷⁵.

Secretul misiunii austriece nu a putut fi păstrat în totalitate, deoarece N. Iorga a aflat din alte surse pe care el nu le deconspiră. El notează în memoriile sale că Radna a fost găzduit la doamna Scully și era „aducătorul unei misive secrete, căci și Brătianu ar fi primit un plic de la Mackensen, la care colegii săi i-au interzis să răspundă”¹⁷⁶. I.G. Duca, preciza N. Iorga, făcuse o notiță prea scurtă pe care Brătianu a înlăturat-o¹⁷⁷. Întâlnirea despre conținutul notiței pentru presă, care amintea arestarea lui C. Diamandy, ambasadorul României la Petersburg, a oferit prilejul unei ample discuții între Duca și Iorga despre situația generală a frontului, despre poziția aliaților și în special a Franței, care susținea continuarea rezistenței românești cu sprijinul Ucrainei, a cărei armată urma a fi sprijinită de finanțele franceze. Ministrul liberal, asemenea șefului său de partid și guvern, I.I.C. Brătianu, nu credea în eficacitatea acestui proiect: „O Ucraină nu există, că totul se desface”¹⁷⁸. Ideea unei Ucraine independente, dotată cu o armată în stare să umple golul lăsat de armatele Rusiei, i se părea marelui savant „fantezistă”¹⁷⁹.

Discuția cu I.G. Duca îl face pe Iorga să înțeleagă că România nu mai are nici o ieșire din această gravă situație: „Atunci pacea cu germanii?”, întreba marele istoric. „Ideea nu pare să-l sperie” pe Duca¹⁸⁰. Ministrul liberal al Instrucțiunii Publice a fost, în cea mai mare parte a războiului, unul din „interlocutorii privilegiați ai savantului”¹⁸¹. Apropiata demisie a lui Brătianu din fruntea guvernului scade și interesul liberalilor față de Nicolae

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁵ N. Iorga, *Memorii*, I, p. 255.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 240.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ Valeriu Râpeanu, *Cultură și istorie*, vol. III; N. Iorga, *I.G. Duca*, București, Editura Cartea Românească, 1989, p. 207.

Iorga. Întâlnirile sale cu Duca erau mai rare, ministrul liberal îl vizita doar din când în când, iar aceasta l-a mâhnit profund și a afirmat: „Duca a uitat cu totul drumul casei mele”¹⁸².

În perioada războiului mondial, sprijinind politica guvernului liberal condus de Brătianu, Iorga a colaborat sincer cu I.G. Duca. Marele savant considera că toate întâlnirile cu ministrul liberal au fost tot atâtea momente prin care el a demonstrat sprijinul și adeviziunea politicii guvernului liberal. El a încetat activitatea Partidului său Naționalist Democrat, pornind de la credința că în aceste momente nu era nevoie de o politică de partid, ci de una care să ducă „la întărirea solidarității naționale”. De asemenea, el a suprimat calificativul de ziar de partid de pe frontispiciul „Neamului Românesc”¹⁸³. „Neamul Românesc” a început să apară zilnic, considerându-se „o foaie a conștiinței luptătoare”¹⁸⁴.

Pentru toate aceste dovezi de loialitate față de guvernul liberal, savantul avea pretenția să fie informat despre evenimentele care aveau legătură cu desfășurarea războiului, evenimente care puteau influența evoluția ulterioară a statului român. Realitatea istorică demonstrează că în viața politică a unui stat sunt secrete care sunt deținute de un grup foarte restrâns de oameni politici care, prin funcțiile de decizie deținute, pot adopta măsurile care se impun, influențând evoluția evenimentelor spre îndeplinirea obiectivelor naționale fundamentale.

N. Iorga, care și-a consacrat toată viața luptei pentru dezrobire națională a românilor din toate teritoriile românești aflate sub dominație străină și unirea lor cu România, era foarte atent la orice eveniment care putea să împiedice, să întârzie ori să favorizeze îndeplinirea acestui deziderat. El considera că aderarea României la Antanta și îndeplinirea obligațiilor ce decurgeau din această alianță va contribui la înfăptuirea marelui ideal național. Ideea de pace cu Puterile Centrale i se părea lui Iorga o chestiune care nu putea fi pusă în discuție, indiferent de avantajele de moment.

I.G. Duca nu a putut uita niciodată atitudinea lui N. Iorga dinaintea zilei de 29 noiembrie 1917, atunci când l-a înștiințat că, în urma retragerii armatei țariste, determinată de lovitura de stat bolșevică, generalii români „adunați la palat într-un Consiliu care n-a fost de coroană”, au fost de părere să cerem și noi armistițiul, frontul neputându-se ține numai cu trupe

¹⁸² N. Iorga, *Memorii*, I, p. 256.

¹⁸³ Pe larg: Petre Țurlea, *Nicolae Iorga*, București, Editura Enciclopedică, 2016, p. 166 și urm.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 168.

românești, iar el a avut o reacție de respingere¹⁸⁵. Situația este atât de gravă, afirma Duca în fața lui Iorga, încât: „Ar rămânea o luptă fără scop, lipsită de provizii și – capitularea finală sau de la început capitularea”¹⁸⁶.

Marele savant a respins toate argumentele aduse de acesta: „orice e preferabil acestei rușini care nu s-ar putea șterge și catastrofei materiale în care s-ar rezolva pentru această iubită armată de care suntem așa de mândri”¹⁸⁷. I.G. Duca s-a grăbit atunci, spunea cu amărăciune savantul: „să mă îndemne a vorbi eu în acest sens al păcii separate miniștrilor străini, invocând rolul pe care-l am ca reprezentant al unei opinii publice independente”. La sfârșitul discuției a insistat pentru aceasta și a adăugat „că n-are nicio misiune de la Brătianu” dar că, în ciuda situației, „vom avea măcar Basarabia”¹⁸⁸.

I.G. Duca și-a îndeplinit cu multă conștiinciozitate misiunea încredințată de Brătianu de a-l menține pe Iorga pe linia de sprijinire a politicii guvernului liberal și să se folosească de creditul său moral, de care se bucura acesta în societatea românească¹⁸⁹.

Marele savant a fost conștient de rolul important pe care l-a avut în anii războiului, că el a fost „centrul de greutate al întregirii neamului și mulți ardeleni, basarabeni și bucovineni și sași din Regat continuă să-l considere un fel de simbol al unității noastre naționale”¹⁹⁰.

Prin misiunea colonelului austriac Randa, împăratul Carol îl informa pe regele Ferdinand că-i garanta lui și dinastiei sale tronul dacă regele convenea la încheierea numaidecât a păcii în condițiile cerute de austrieci și cu un alt guvern decât cel liberal al lui I.I.C. Brătianu¹⁹¹.

Schimbarea guvernului Brătianu, ca o condiție a încheierii păcii, scade interesul liberalilor, al lui I.I.C. Brătianu și I.G. Duca, față de N. Iorga. Marele istoric a înțeles această schimbare a atitudinii lui Duca față de persoana sa: „Mie, care nu mai sunt util, nu-mi comunică nimeni nimic”¹⁹².

¹⁸⁵ N. Iorga, *Memorii*, I, p. 176.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 176-177.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ Valeriu Râpeanu, *op.cit.*, p. 206.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 311; C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 206.

¹⁹² N. Iorga, *Memorii*, I, p. 225.

ASPECTE PRIVIND ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA STRUCTURILOR DE ORDINE ȘI SIGURANȚĂ NAȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN (1918-1921)

Ioan Sidău

Aspects regarding the organization and the activity of the national structures of order and security at the beginning of the Romanian unitary national state (1918-1921)

Abstract

At the end of the First World War, Romanian structures of order and security had to adapt quickly to the new realities. New internal and external enemies appeared, and the subversive actions developed and refined. Greater Romania needed strong institutions to be organized in Bessarabia, Bukovina, and Transylvania, and the staff showed professionalism and patriotism.

Key words: *First World War, Romania, intelligence, threats, enemy*

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, România, informații, amenințări, inamici*

Noile realități geopolitice apărute după 1918 nu au rezolvat problemele securității naționale ale României, ci dimpotrivă, acestea s-au înmulțit și diversificat. În primul rând, unele state învinse, ca Ungaria și Bulgaria, nu s-au împăcat cu ideea pierderilor teritoriale și nici cu clauzele militare ale tratatelor de pace, acționând pentru eludarea prevederilor acestora. Fără armate numeroase, aceste state au alocat fonduri și au întărit compartimentul informativ, pe care l-au direcționat către vecini, implicit către România. A doua etapă a cuprins declanșarea unor acțiuni de spionaj clasic, la care s-au adăugat pe parcurs noi componente provocatoare de natură a defăima imaginea României și, implicit, de a-și promova interesele revizioniste. La granița de est, noile autorități bolșevice/sovietice au declanșat operațiuni militare, de gherilă și teroriste, pentru a destabiliza situația internă, eventual regimul politic, și a-și extinde dominația spre centrul Europei. Nici serviciile de informații ale unor state amice, mai apropiate sau mai îndepărtate geografic, nu au lipsit din spațiul românesc, promovându-și interesele politice, economice, militare sau de altă natură în această arie.

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale (DPSG) și-a continuat

activitatea de dinainte și din timpul conflictului mondial, în care a acționat în două direcții – în interiorul și în exteriorul României – și pe două paliere profesionale: culegerea de informații și acțiuni contrainformative. Dovedindu-și profesionalismul și eficiența, DPSG s-a adaptat noilor condiții politice, continuând să rămână în fruntea serviciilor de profil din România și în primul deceniu postbelic. DPSG a reprezentat cea mai importantă instituție a sistemului de siguranță națională, bazându-se pe trei elemente principale: experiența și, mai ales, succesele în combaterea acțiunilor antistatale încă de la înființare (1908), profesionalismul cadrelor și continuitatea elementelor de conducere.

Organizarea DPSG s-a păstrat, în linii mari, ca la înființare¹, cu două departamente care aveau atribuții informative/ contrainformative, Direcțiunea Siguranței Generale și Inspectoratul General al Polițiilor. Acestora li se adăugau patru brigăzi de siguranță, cu atribuții la nivel național, cuprinse în Inspectoratul Brigăzilor Centrale, care se ocupau, în ordine, de: mișcările politice de dreapta și extrema dreaptă; mișcările politice de stânga și extrema stângă; domeniile sociale, economice, culturale, religioase etc.; paza și protecția demnitarilor. Trei birouri independente – al informațiilor, al traducerilor și al copiștilor – încheiau structura centrală a DPSG. Cu alte cuvinte, această instituție se ocupa de întreg palierul infracțional, fie el de domeniul public (hoții, spargeri, furturi etc.), de domeniul siguranței statului (supravegherea străinilor, prevenirea atentatelor, supravegherea anarhiștilor) și paza demnitarilor. Alte organe centrale au însumat Serviciul Poliției Tehnice, Serviciul Control și Inspecții, respectiv Direcția Administrației și Personalului. Direcțiunea Siguranței Generale avea în subordine Serviciul Siguranței, Serviciul Controlul Străinilor și brigăzile de siguranță înființate în majoritatea capitalelor de județ și în zonele de interes sau cu probleme. Acestea aveau în atenție toate manifestările care puneau în pericol statul român, fapt pentru care au infiltrat agenți în toate mediile de interes, fie ele anarhiste, socialiste, muncitorești, naționaliste, iredentiste, religioase sau diplomatice. DPSG avea în atribuții atât o muncă informativă, cât și una contrainformativă, indiferent dacă acestea erau efectuate în țară sau peste hotare. Inspectoratul General al Polițiilor a fost organul superior care avea în subordine toate

¹ Pentru mai multe detalii despre înființarea, organizarea și activitatea DPSG, a se consulta: Alin Spănu, *Prima structură informativă și contrainformativă a României din secolul XX/ Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale*, în revista „Dosarele Istoriei” an VIII, nr. 5 (81)/2003, p. 19-28.

prefecturile de poliție din țară, toate chesturile, comisariatele, polițiile urbane, detașamentele și pe cele de la punctele de frontieră.

După Unirea celor trei regiuni istorice, activitatea Ministerului de Interne, în ansamblu, s-a extins, treptat, în Basarabia, Bucovina și Transilvania. Prin Decrete-Legi, guvernele Alexandru Marghiloman² și general Constantin Coandă³ au extins organizarea DPSG în Basarabia⁴, respectiv Bucovina. La sfârșitul anului 1918, în scopul asigurării și menținerii ordinii interne, au fost înființate Subinspectorate Generale de Siguranță la Chișinău, Cernăuți, Cluj și Constanța. Alături de cele patru subinspectorate generale de siguranță și-au desfășurat activitatea 10 prefecturi de poliție, 81 poliții de oraș, 21 servicii speciale de siguranță, 47 brigăzi speciale de siguranță, șase subbrigăzi speciale de siguranță, 26 poliții de port, 22 poliții de gară și 56 de oficii polițienești la punctele de frontieră. Un număr de nouă județe nu aveau pe teritoriul lor brigăzi de siguranță, în principal din cauza lipsei unor probleme care să reclame înființarea unor asemenea structuri.

La 7 octombrie 1919, prin Decretul-Lege nr. 4260, a fost sporit și personalul Serviciului Special și Siguranță din Dobrogea și al Brigăzii Speciale de Siguranță din Iași, cu un număr de 34 de posturi bugetare. În cursul anului 1919 au fost elaborate mai multe Decrete-Legi care au vizat dezvoltarea și întărirea DPSG, pe măsura identificării problemelor și a lipsurilor existente. Prin Decretul-Lege nr. 392/26 ianuarie 1919, regele Ferdinand a promulgat sporirea personalului DPSG, înființarea oficiilor de

² Alexandru Marghiloman (n. 27 ianuarie 1854, Buzău – d. 10 mai 1925, București) doctor în drept și în științe politice la Paris (1878); intră în Partidul Conservator, devine deputat (1884) și ministru în diferite cabinete conservatoare în perioada 1888-1913; din iunie 1914 a fost ales președintele Partidului Conservator. A acceptat funcția de prim-ministru, în martie 1918, pentru a îmbunătăți condițiile dure impuse României de reprezentanții Puterilor Centrale. Pe larg despre viața și activitatea sa a se consulta: Alexandru Marghiloman, *Note Politice* (ediție și introducere Stelian Neagoe), vol. I-III, București, Editura Scripta, 1993-1995; Viorel Frîncu, „Adeverul” despre... *Moartea lui Alexandru Marghiloman*, București, Editura U.Z.P., 2020.

³ General Constantin Coandă (n. 4 martie 1857, Craiova – d. 30 septembrie 1932, București) a deținut funcția de președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe în perioada 24 octombrie-29 noiembrie 1918, apoi de președinte al Senatului (1920-1921 și 1926-1927). A avut șapte copii (cinci băieți și două fete), unul dintre aceștia fiind și savantul de mai târziu Henri Coandă.

⁴ Pe larg despre organizarea și funcționarea structurilor de siguranță din Basarabia, a se consulta: Pavel Moraru, *La hotarul românesc al Europei. Din istoria Siguranței Generale în Basarabia 1918-1940*, București, INST, 2008.

poliție în gările Costești și Adjud și mărirea personalului de poliție din gări și porturi. Prin Ordinul nr. 2208/22 februarie 1919, elaborat în comun de DPSG și Marele Cartier General – Biroul Informații, confirmat prin Decizia Ministerială nr. 7343/13 martie 1919, a fost înființat „un serviciu central pentru ținuturile românești cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia”⁵. Noul serviciu a fost pus sub conducerea unui subinspector general de siguranță, cu sediul la reședința Consiliului Dirigent, Resortul Internelor. Serviciul de Siguranță avea ca atribuție exclusivă „chestiuni interesând Siguranța Statului”⁶ și avea în subordine 17 servicii de siguranță zonale. Încadrarea personalului de poliție din Ardeal și Bucovina a fost legiferată prin Decretul din 30 iunie 1921, iar la 16 noiembrie 1921 au fost stabilite normele prin care prefecturile regionale din Transilvania au fost încadrate cu prefecturi de poliție.

Din punct de vedere politic, după o lungă criză, la sfârșitul lunii septembrie 1919, a fost constituit un guvern de militari și tehnicieni prezidat de generalul Arthur Văitoianu⁷. Nefiind ales în urma unor alegeri, guvernul a declarat că nu era abilitat de a semna tratatul de pace cu Austria, așa cum a fost redactat, la Paris, de Marile Puteri. În al doilea rând, acest cabinet a avut sarcina de a organiza primele alegeri parlamentare pe baza votului universal, în întreg spațiul românesc. Pe acest fundal, în România s-au organizat primele alegeri libere, în perioada 2-8 noiembrie 1919, chiar dacă populația nu era încă bine documentată asupra propagandei electorale, partidelor participante la alegeri sau a evoluțiilor din politica externă. Organizarea alegerilor a revenit Ministerului de Interne, care trebuia să asigure logistica necesară, adică libertatea propagandei electorale, a candidaților, ordinea

⁵ Constantin Hamangiu, *Codul General al României*, vol. 9 (1919-1922), București, Editura Alcalay, p. 56.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Generalul Arthur Văitoianu (14 aprilie 1864, Ismail – m. 17 iunie 1956, București) militar de carieră, a absolvit Școala Militară de Ofițeri (1884) și Școala de Artilerie și Geniu din București (1886). A avut o merituosă carieră militară și didactică, la Școala Superioară de Război. Avansat general de brigadă (1915), a comandat Divizia 10 Infanterie (1916), Corpul 2 Armată (ianuarie 1917), Corpul 4 Armată (august 1917), distingându-se în luptele de la Mărăști și Oituz. General de corp de armată (1918), a primit comanda Armatei a II-a, a fost numit inspector general de armată și guvernator al Basarabiei. A devenit ministru de Interne (24 octombrie-29 noiembrie 1918), ministru de Război (29 noiembrie 1918-12 septembrie 1919) și a condus guvernul în perioada 27 septembrie-28 noiembrie 1919, după care a devenit un membru marcant al PNL, fiind ales deputat și senator. A mai deținut portofoliul Internelor în perioada 19 ianuarie 1922-30 octombrie 1923 și pe cel al Comunicațiilor (30 octombrie 1923-27 martie 1926).

publică și o informare corectă asupra situației interne și externe a României. Aparatul administrativ local era cel ales sau impus de Partidul Național Liberal (PNL), însă starea de asediu și cenzura limitau posibilitățile de afirmare ale altor partide. Din acest motiv, Liga Poporului, Partidul Conservator Democrat și Partidul Socialist nu au participat la alegeri. Pentru verificarea problemelor existente, Ministerul de Interne, prin DPSG, a cerut o cercetare pe teren și întocmirea unor analize asupra situației preelectorale. DPSG a ordonat Brigăzii de Informațiuni să cerceteze și să raporteze starea de spirit a populației, estimările referitoare la procesul electoral și datele pe care locuitorii le cunosc despre acesta. Brigada de Informațiuni a demarat acțiuni la nivel național, însă accentul cercetării informative a fost în Muntenia și, mai ales, jurul Bucureștiului și în orașele Ploiești, Mizil și Buzău.

Agentul nr. 5 a primit misiunea să observe „cum privesc țăranii votul universal, mișcările politice și faptul că liberalii nu au iscălit pacea în condițiile puse”⁸, având ca zonă de acțiune localitățile Ciocănești, Buftea, Ghergani, Săcuieni, Lăculețe și Pucioasa. Conform constatărilor de la fața locului, majoritatea țăranilor s-au exprimat în favoarea votului universal, cu excepția acelor care votau direct la Colegiile I și II. Autoritățile locale, aparținând sau simpatizând cu Partidul Național Liberal, au promovat imaginea acestei mișcări și pe cea a liderului, Ion I.C. Brătianu, pe care îl considerau „cel mai mare om de stat”⁹. Opinia majoritară, mai ales a acelor care au luptat pe front, era favorabilă generalului Alexandru Averescu. Acesta a fost perceput ca „cel ce a salvat țara”¹⁰, fiind lider în sondajele preelectorale neoficiale. Intelectualii din mediul rural, adică cei care citeau presa și erau, cât de cât, informați asupra desfășurării tratativelor de pace de la Paris, au aprobat „rezistența liberalilor”¹¹ față de impunerile umilitoare din convențiile de pace. Organizația politică înființată de generalul Averescu, Liga Poporului, a cerut, prin reprezentanți, ca delegații din mediul rural să vină pe 24 octombrie 1919 la București „în perfectă ordine”¹², pentru a nu oferi guvernului ocazia să interzică manifestația preconizată. În privința participării la primele alegeri libere și universale, țăranii au aflat că „sunt obligați să voteze”¹³, însă alte detalii despre metodologia operațiunii

⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *fond Direcția Generală a Poliției* (în continuare: D.G.P.), dosar 13/1919, f. 36.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

nu aveau, după cum a constatat agentul nr. 5.

Un alt agent acoperit al DPSG a primit sarcina să viziteze și să se documenteze în localitățile Băneasa, Tunari, Ștefănești, Otopeni, Fierbinti (toate în județul Ilfov), Pucheni, Brazi, Teleajen (toate în județul Prahova) și orașele Ploiești, Mizil și Buzău. Ca și colegul său din Brigada de Informațiuni, agentul nr. 2 a constatat că majoritatea populației s-a pronunțat în favoarea votului universal, excepțiile fiind consemnate în rândul intelectualilor și burghezilor din mediul rural, alături de o parte din orășeni, care au considerat acest lucru drept „o diminuare a valorii lor politice”¹⁴. Generalul Averescu, cunoscut ca un militar valoros, dar și promovat de propaganda electorală, reprezenta un politician aflat în ascensiune. El era considerat ca „singurul om politic care le va satisface nevoile”¹⁵ celor din mediul rural. Pentru a susține Congresul Ligii Poporului, programat în zilele de 24-25 octombrie 1919, au fost adresate îndemnuri către țărani de a veni în capitală și a participa la manifestare. Țăranii îl vedeau pe generalul Averescu drept „părintele lor”¹⁶ din campaniile militare purtate între anii 1916-1918 și nu erau la curent „cu abținerea opoziției de la alegeri”¹⁷. Pe de altă parte, oamenii își manifestau nemulțumirea față de PNL, care nu le-a dat vite pentru muncă, deși acestea au fost disponibile. Mai mult, în urma unei proaste administrări, circa 20% din animalele de tracțiune au murit, iar văducele și orfanii de război nu aveau cu ce să-și lucreze pământul. Atitudinea PNL la Conferința Păcii a oscilat între populația urbană, care „admite și aprobă”¹⁸ atitudinea adoptată, respectiv populația rurală, care „nu știe de această rezistență”¹⁹ a reprezentanților României. Propaganda din zonele vizitate de agentul nr. 2 era efectuată, în mare parte, de către soldații demobilizați, care îl susțineau pe liderul Ligii Poporului. Motivația principală a discursului electoral a fost împărțirea pământului la țărani „așa cum le-a spus când era în mijlocul lor”²⁰, în timpul Războiului de Întregire. Devotamentul pentru fostul comandant al Armatei a II-a s-a dovedit atât de mare, încât orice materiale de propagandă electorală circulau în localități, țăranii credeau „că sunt de la generalul Averescu”²¹. Instrucțiunile primite

¹⁴ *Ibidem*, f. 37.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

de locuitori referitor la alegeri prevedeau că votul este obligatoriu, iar cei care nu participă pot fi sancționați cu pedepse de la amendă la închisoare. Desigur, informațiile reale ajungeau greu la destinație, iar monopolul unora și incultura altora au alimentat o zvonistică greu de stăpânit și de contracara. În plus, fundalul pe care s-au desfășurat aceste evenimente – Conferința de Pace de la Paris, urmările morale, fizice și economice ale războiului, dezamăgirea și dezorientarea față de noile realități politico-sociale – nu era propice unei analize obiective a situației. Bucuria obținerii dreptului la vot a unora a fost contrabalansată de cei care se vedeau marginalizați, din punct de vedere al drepturilor electorale, iar numărul de votanți a devenit mult mai important decât realizările politice, economice, sociale sau de altă natură. Spre exemplu, înainte de război, un deputat era ales de circa 400 de cetățeni cu drept de vot, în timp ce prin votul universal un mandat se obținea prin sufragiul a 50.000 de votanți.

Rezultatul primelor alegeri din România bazate pe votul universal a fost cel pe care informațiile furnizate și analizate de DPSG l-au preconizat. Astfel, au fost aleși 568 de deputați și 236 de senatori, aparținând unui număr de șapte partide. PNL a fost marele învins electoral, în pofida sprijinului administrației locale, obținând 21,98% din voturi, respectiv 103 deputați și 54 de senatori. Marele câștigător a fost Partidul Național Român (PNR), căruia i-au revenit 68,92% din opțiunile electoratului, adică 199 de parlamentari, urmat de Partidul Țărănesc, cu 132 de mandate. Guvernul format la 1 decembrie 1919, condus de Alexandru Vaida-Voevod²², a fost format din reprezentări ai PNR din Transilvania, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Țărănesc, Partidul Țărănesc din Basarabia și Partidul

²² Alexandru Vaida-Voevod (n. 27 februarie 1872, Bobâlna – 19 martie 1950, Sibiu), doctor, lider al Partidului Național Român, a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta până în 1918, apoi s-a implicat în viața politică românească fiind prim-ministru în trei rânduri: 1 decembrie 1919-20 martie 1920; 6 iunie-19 octombrie 1932; 14 ianuarie-14 noiembrie 1933. La 22 martie 1945 a fost arestat de autoritățile comuniste, care i-au fixat, în 1946, domiciliu forțat la Sibiu. Mai multe despre viața și activitatea sa, în: Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Cluj, Editura Sincron, 1993; Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii* vol. I-IV (ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994-1998; Mihai Racovițan, *Alexandru Vaida-Voevod între Memorand și Trianon (1892-1920)*, Sibiu, 2000; Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondență 1918-1919*, Brașov, Biblioteca Județeană „George Barițiu”, Editura Transilvania Expres, 2001; Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod, putere și defăimare*, București, Editura RAO, 2010; Idem, *Un părinte fondator al României Mari: Alexandru Vaida-Voevod*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.

Național Democrat (Nicolae Iorga), aliate într-un „Bloc Parlamentar”. Timp de 11 zile (5-15 decembrie 1919), generalul Alexandru Averescu, cooptat în guvern, a fost ministru de Interne, după care a demisionat, motivul fiind acela că nu a reușit să obțină dizolvarea Parlamentului de la rege și organizarea unor noi alegeri.

Primele alegeri de după Războiul de Întregire au arătat rolul cetățenilor care, prin vot, au răsturnat ierarhia politică²³ și au adus în prim-plan partidele din provinciile unite cu România. De asemenea, s-a pus capăt rotativei guvernamentale, iar Partidul Conservator a suferit o grea înfrângere care îl va scoate, în perioada următoare, de pe scena politică. Poate pe drept sau de supărare din cauza rezultatului electoral obținut după ce s-a străduit să constituie România Mare, Ion I.C. Brătianu a afirmat că alegerile din 1919 „au probat mai mult libera manifestare decât bunul simț și inteligența politică”²⁴. Guvernarea izvorâtă din alegerile bazate pe votul universal a constituit expresia tendințelor de regenerare și reaşezare a vieții politice din România pe coordonatele impuse de noul cadru de dezvoltare a statului național unitar român, de necesitatea unor reforme economice, politice și sociale, menite să asigure evoluția și progresul în contextul realităților postbelice.

O dată cu trecerea armatei pe picior de pace (prin Înalt Decret Regal nr. 897/16martie 1921), toate dispozițiile și măsurile excepționale luate în timpul stării de război au fost abrogate. În consecință, legea asupra unor măsuri excepționale privind funcțiile publice „nu-și va mai produce efectele”²⁵ și au reintrat în vigoare legile organice. Noul director general al DPSG, Romulus P. Voinescu²⁶, a înaintat ministrului de Interne un raport în

²³ Un studiu pe această temă: Daniel Mara, *Profilul psihologic al alegătorului român în perioada democrației parlamentare (1919-1937). Considerații*, în volumul *Cultură politică și comportament electoral în România în perioada democrației parlamentare (1866-1937)*, volum de studii editat de Sorin Radu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006, p. 301-317.

²⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I (1918-1933), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 243.

²⁵ A.N.I.C., *fond D.G.P.*, dosar 56/1920, f. 63.

²⁶ Romulus P. Voinescu (n. 2 august 1867, București – d. 19 aprilie 1936, București) a absolvit Facultatea de Drept din București (1890), după care a obținut doctoratul la Paris. A deținut funcția de judecător de instrucție la Tribunalul Ilfov (1891-1903), apoi a devenit funcționar în Ministerul de Interne, fiind numit inspector-șef al Serviciului de Siguranță al Capitalei, până în 1908, timp în care a efectuat stagii de pregătire profesională la Paris. Din 1908 a devenit inspector general al Polițiilor, delegat al Siguranței pe lângă Cartierul General al armatelor ruse în România (1916-1918), secretar general al Ministerului de Interne în timpul guvernului Alexandru Averescu (1918), după care a organizat structurile

care a arătat că „multiplele lucrări de cancelarie”²⁷ și lipsa de personal superior impun ca inspectorii generali să fie asimilați ca directori generali cl. II-a și repartizați să semneze actele necesare instituției. A doua zi, 1 aprilie 1921, a fost emisă Decizia Ministerială nr. 18254, iar Romulus P. Voinescu a decis atribuțiile celor trei inspectori generali: Caton Călugăreanu, C. Smântânescu și Stan Emanuel. Ulterior, conducerea DPSG a transmis o circulară, la începutul lunii aprilie 1921, prin care a anunțat toate instituțiile și organele subalterne că funcționarii care au fost numiți pe baza legii asupra unor măsuri excepționale vor fi menținuți „deocamdată”²⁸ în serviciu, urmând ca situația acestora să fie reglementată ulterior, în conformitate cu legile existente. O lună mai târziu, la 16 mai 1921, Alexandru Averescu²⁹, prim-ministru și ministru de interne, a emis o Decizie privind reorganizarea unor Servicii de Siguranță și atribuțiile acestora. Astfel, Serviciul Special de Siguranță Iași primea în subordine șase brigăzi speciale și două poliții de gară; Serviciul Special de Siguranță Brăila conducea două brigăzi speciale de siguranță, două poliții de gară și o poliție de port; Serviciul Special de Siguranță Craiova coordona activitatea a patru brigăzi speciale de siguranță, a șapte poliții de frontieră și a două oficii polițienești feroviare.

Toate oficiile polițienești și cele de siguranță, împreună cu secțiile de jandarmi rurali, trebuiau să comunice „informațiile și științele privitoare la

de securitate din Basarabia (1918-1920). A condus DPSG (1920-1929), apoi a fost avansat membru în Consiliul Superior Administrativ.

²⁷ A.N.I.C., *fond D.G.P.*, dosar 56/1920, f. 45.

²⁸ *Ibidem*, f. 63.

²⁹ Generalul Alexandru Averescu (n. 9 martie 1859, Ismail – m. 3 octombrie 1938, București) urmează Seminarul teologic din Ismail, participă voluntar la Războiul de Independență (1877-1878), absolvă Școala divizionară de la Mănăstirea Dealu (1881) și Școala Militară de la Torino (1886). În cariera sa a deținut, printre altele, funcția de comandant al Școlii Superioare de Război (1894-1896), atașat militar la Berlin (1896-1898), șeful Secției Operații din Marele Stat Major (1899-1904), ministru de război (1907-1909), șef al Statului Major General (1911-1913), comandant al Corpului 1 Armată (1914-1916). După intrarea României în război i s-a încredințat comanda Armatei a II-a (1916-1918). Prim-ministru în perioadele ianuarie-februarie 1918, martie 1920-decembrie 1921 și martie 1926-iunie 1927. Mai multe detalii despre viața și activitatea sa: Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război 1914-1916 (Neutralitatea)*, București, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, 1937; idem, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, București, Editura Cultura Națională, 1937; Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2005. Corneliu Andone, Marian Moșneagu, Ion Giurcă, Vasile Popa, Florian Tucă, *Mareșali ai României*, București, Editura RAO, 2013, p. 167-238.

Siguranța Generală a Statului”³⁰ către serviciul special de siguranță zonal, prefecturilor de județ și/sau de poliție respective sau direct la DPSG. Pe această structură organizatorică s-au desfășurat toate activitățile DPSG în primul deceniu după Războiul de Întregire, perioadă în care amenințările clasice au fost concurate de cele asimetrice, apărute în noul context de după 1918.

³⁰ A.N.I.C., *fond D.G.P.*, dosar 56/1920, f. 80.

ÎNVĂȚĂTORUL VASILE LEPĂDATU, PREȘEDINTE AL PARTIDULUI NAȚIONAL ȚĂRĂNESC, FILIALA CONSTANȚA, ÎN AMINTIRILE AVOCATULUI DAN ALECU

Lavinia Dumitrașcu

The teacher Vasile Lepădatu, President of the National Peasants' Party Constanța Branch, from the Memories of lawyer Dan Alecu Abstract

The memories of contemporaries, collaborators and friends, corroborated with archival documents allow us to authentically approach a different time. Thus, we can better acquaint ourselves with the people who through their great deeds defined the history of the Romanian people.

Such is in this instance, in which Dan Alecu, a lawyer from Constanța and secretary of the local National Peasants' Party branch, recalls memories of Vasile Lepădatu, teacher and president of the aforementioned party branch. Few things are known about the politician and even fewer about Vasile Lepădatu as a man. Therefore this source is exceptionally important.

From the remembrance of Dan Alecu we learn about his friends' family, about the captain teacher Vasile Lepădatu and his conduct towards peasant soldiers, about his association with Ion Mihalache.

Dan Alecu sheds light on the context in which the National Peasants' Party and National Peasants' Party of Dobrogea came to be, highlighting especially the uprising of 1907 and particularly analyzing the local national-peasantry branch. Furthermore, we learn precious details about Vasile Lepădatu as a man whom Dan Alecu knew well, for numerous years, as party „chief” – as collaborator and thus close friend.

There is no doubt that the pages written by Dan Alecu bear a subjective mark, especially when he enumerates and describes Vasile Lepădatu's qualities. But even so, he recalls much about the meetings he participated in and about essential figures to the recount of our interbelic history, whom he met or of whom he was told.

Keywords: *political life, National Peasants' Party, Constanța, Dan Alecu, Vasile Lepădatu*

Cuvinte cheie: *viață politică, Partidul Național Țărănesc, Constanța, Dan Alecu, Vasile Lepădatu*

Sunt multe personalitățile despre care avem puține date. Amintirile contemporanilor, ale colaboratorilor și prietenilor ne permit să ne apropiem puțin mai mult de realitatea unui timp. Și să cunoaștem mai îndeaproape oameni care au scris cu fapte istoria neamului românesc.

Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța deține 3 caiete dictando¹ – dintre care unul este indescifrabil – care cuprind amintirile avocatului constănțean Dan Alecu, secretar al Partidului Național Țărănesc, filiala Constanța, în perioada interbelică.

Dan Alecu s-a născut la Babadag, pe 7 februarie 1900. După ce a absolvit Facultatea de Drept din București (1919-1922) și Școala de ofițeri de rezervă (1922-1923), a devenit avocat (1923-1948), fiind membru în Consiliul Corpului Avocaților și în Comisia Interimară a Corpului Avocaților.

S-a remarcat și în viața publicistică a Constanței, fiind membru în comitetele de redacție ale multor ziare și reviste dobrogene („Dacia”, „Viața dobrogeană”, „Dobrogea literară”) și colaborator la „Secera. Organ al Partidului Național Țărănesc Constanța și al Federației Național-Sociale” și „Marea Neagră”. Între 1930-1931 a fost profesor la Seminarul Musulman dobrogean de la Medgidia². S-a implicat și în Asociația „Cercetașii României”, experiențele sale din Primul Război Mondial fiind publicate în volumul *O școală în aer liber*³.

Din punct de vedere politic, avocatul Dan Alecu a fost secretarul filialei Constanța a Partidului Național Țărănesc. Între 21 iunie-5 septembrie 1930, a fost ajutor de primar al Constanței și a candidat pe listele Partidului Național Țărănesc pentru deputați la alegerile din 1946.

După instaurarea regimului comunist, avocatul Dan Alecu a fost arestat de mai multe ori: în 1947, în procesul Maniu-Mihalache, pentru 8 luni; a fost arestat, din nou, peste doi ani și, apoi, în 1957, pentru „uneltire”. A trecut prin penitenciarele Galați, Jilava, Constanța și Aiud⁴, fiind eliberat, în 1964, din închisoarea din Botoșani. S-a stabilit la București, unde a fost

¹ Depozitul de Istorie Modernă-Contemporană al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, inv. 5314.

² Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Amet Aledin, *Tătarii în izvoare arhivistice românești*, vol. 1, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2011, p. 156.

³ www.revistamemoria.ro/wp-content/uploads/2017/09/34-dan-alecu-rezultatele-scolii.pdf

⁴ Despre această perioadă de detenție, vezi amintirile lui Corcodel Emanuel, www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/morminte3/docs/morminte3p_11.htm; Virgil Coman, *Dan Alecu – avocat, publicist și ajutor de primar al Constanței*, în „Vocea Constanței”, I, nr. 34, 1-7 aug. 2015.

încadrat ca zilier la Aprozar, apoi casier la Școala de ucenici și de coafură⁵. Pensionat, în 1968, ca avocat, Dan Alecu a decedat în 1985⁶.

În primul său caiet de memorii, între paginile 4-25, acesta s-a oprit asupra unuia dintre apropiații lui, președintele Partidului Național Țărănesc, filiala Constanța, Vasile Lepădatu. Îl cunoștea îndeaproape, Dan Alecu fiind secretar al filialei. Documentul a suferit în urma unei inundații și este, pe alocuri, indescifrabil.

La începutul depănării amintirilor, Dan Alecu face o scurtă prezentare a personalității constănțene:

„A fost președintele Partidului Național Țărănesc din județul Constanța. Învățător.

Numele sub care îl cunoaște lumea nu este cel adevărat, cu o răsturnare datorită secretarului Școlii Normale din Cîmpulung-Muscel, atunci când s-a dus să se înscrie. Numele lui (prenumele) era Lepădatu, pentru că astfel îl chema pe nașul lui, care a vrut să lase urmaș acest prenume. Numele (deci cel de familie) era Văsii, așa că la catalog ar fi trebuit să fie scris la litera V: Văsii Lepădatu.

Dar secretarul școlii normale, la înscriere, s-a mirat de aceste 2 nume curioase și neînțelese pentru el și l-a botezat din nou trecându-l la litera L, adică Lepădatu Vasile, deci răsturnând complet numirea. Și așa a rămas în viață, așa cum a luptat eroic în reg[imentul] 74 inf[anterie], chiar și la Mărășești, unde avea capul tranșeiei companiei [indescifrabil] chiar pe peron, așa a fost de 7 ori deputat din Constanța, cu acest nume a prezitat una dintre cele mai serioase și mai bine organizate formații ale P.N.Ț. Ba mai mult, ca să confirme anomalia sau ca să oficializeze el însuși răsturnarea numelui, își serba ziua onomastică de Sf. Vasile – el care de la naștere nu s-a numit Vasile. Soția sa, Lucreția Lepădatu, învățătoare, nu i-a spus însă niciodată Vasile, ci, întotdeauna, fără excepție, îi spunea Lepădatu, chiar și în intimitate, adică îi spunea adevăratul prenume.

La Școala Normală din Cîmpulung a fost coleg de bancă cu Ion Mihalache (n-aș putea afirma categoric că și de bancă – deși eu așa cred) de care a rămas legat toată viața.

Înainte primului război mondial a fost învățător la Castelul, Cetatea,

⁵ Lavinia Gheorghe, *Și încă noi contribuții la istoria lui 23 august 1944 la Constanța*, în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, coord. Jipa Rotaru, Luiza Rotaru, vol. 8, Craiova, Ed. Sitech, 2015, p. 219; Virgil Coman, *op.cit.*

⁶ Lavinia Gheorghe, *op cit.*, p. 219; proalba.ro/lista-romanilor-celebri-care-au-fost-sau-au-dorit-sa-fie-incinerati

Pantelimon (unde îi era și familia și unde s-a împrietenit cu Vasile Pârvan, care începuse săpăturile la Ulmetum, existând și o fotografie a Marioarei⁷ – astăzi soția dr. Ion Săbău – pe genunchii lui Pârvan) și Murfatlar. Se poate să fi scăpat o localitate.

În orice caz, când era învățător la Castelul, dincolo, peste de deal, [indescifrabil] era învățătoare Lucreția Ionașcu, de fel din Seimeni. Cercuri învățătoarești repetate, dealul mic, tinerețea mult[ă] și astfel Lucreția Ionescu a devenit Lucreția Lepădatu, «o doamnă» în fața căreia ar fi trebuit să se plece toată lumea, pentru amabilitatea și discreția ei. Eu, care am fost secretar general al organizației, afirm cu tărie că niciodată, sub nici-o formă, în nici-un caz, Lucreția Lepădatu nu s-a amestecat în treburile politice, nu l-a influențat și nici n-a încercat să-l influențeze pe soțul ei – n-a acceptat nici-un fel de intervenție. Cred că este un caz extrem de rar, dacă nu unic în viața politică. Atât se ținea departe de orice contact cu viața politică a soțului ei, încât de nenumărate ori, când îl vedea încruntat, m-a întrebat pe mine: «-Ce are Lepădatu de este supărat?» sau «De ce Lepădatu n-a dormit azi noapte și s-a frământat fără încetare?».

Să fim înțeleși: Aici nu era o răceală între soți, ori vre-o neînțelegere trecătoare, pentru că ei au trăit în cea mai perfectă armonie o viață întreagă, așa cum am spus, de [indescifrabil].

Cred, nu pot afirma categoric, că înainte de primul război, Vasile Lepădatu a fost înscris sau a simpatizat cu liberalii (Partidul Național Liberal=P.N.L.), dar în vara anului 1915, fiind lipsă de ofițeri de rezervă pentru cele 80 de regimente de infanterie, câte erau la mobilizare, s-au făcut școli de 2 luni pentru corp de armată pentru învățători. Această strălucitoare idee a dat armatei ofițeri cari realmente s-au bătut pe front, cari veneau comandanți de plotoane între țăranii cu cari trăiseră, cari înțelegeau pe soldați și soldații pe ei, cari au făcut cel mai splendid ostaș român, cei dela Mărăști și Mărășești.

Înainte de a trece, pe scurt, la problemele politice, mă opresc cu 2 informații direct asupra acestei situații: Vasile Lepădatu ofițer.

După 1930 mă aflu într-o zi la el acasă, când a intrat pe poartă un țăran, care, de-acolo de departe, a strigat: «Să trăiți, domnule Căpitan». Eu am rămas foarte mirat că nu cunoșteam figura, nu era deci din județul Constanța. Atunci cine era? Țăranul s-a apropiat, iar Vasile Lepădatu i-a spus: «Să trăiești măi cutare (nu mai știi numele)! Ce te aduce la mine?». Atunci țăranul, fost soldat în compania lui, i-a spus că are nevoie de situația

⁷ Marioara este unul dintre copiii lui Vasile Lepădatu.

militară, că la cercul de recrutare foaia lui Matricolă este albă, deci nu i se poate da nici-o însemnare și ca să aducă de undeva o adeverință că a luptat, iar el a venit la căpitanul lui. În fața mea, deci martor ocular, Vasile Lepădatu a trecut în bibliotecă, a scos de acolo un carnet negru mare, carnetul companiei făcut pentru el personal, l-a căutat pe cel în cauză și a găsit tot: data nașterii, înrolarea, gradele obținute, luptele la cari a luat parte etc. Adică exact o foaie matricolă, după care i-a dat o copie.

Mai târziu, după câțiva ani, călătorind în tren și în același compartiment cu Colonelul Ghica, fost și el în Reg[imentul] 74 inf[aterie] la Mărășești, l-am întrebat și l-am rugat să-mi spună cum a fost V. Lepădatu ca comandant de companie. Răspunsul Col[onelului] Ghica, activ și în acel [indescifrabil] comandant de regiment, a spus scurt și precis: «Mai bun, ca orice comandant de companie activ». La acest răspuns categoric, am încercat altă întrebare: «Atunci de ce nu avea o decorație mai mare (Steaua României sau Mihai Viteazu) și numai Coroana României cu spade?» La care col[onelul] Ghica mi-a răspuns tot atât scurt și precis: «Pentru că comandantul regimentului era împotriva învățătorilor!» Cred că în această privință, orice comentariu devine inutil”.

În continuare, Dan Alecu face o analiză a creării „conștient și firesc a marii forțe țărănești” în timpul răscoalei din 1907, care s-a transformat, mai apoi, în partid. „Pe pământul Mărăștilor și Mărășeștilor nu a fâlfâit numai gloria și vitejia românească, ci s-a născut și dreptul țărănimii la viață – la participarea directă la viața țării – la drepturile ei politice.

După încheierea luptelor, mai târziu, căpitanul Vasile Lepădatu, a căpătat o permisie de 4 zile, ca să se ducă la Bârlad, să-și vadă familia, soția și 3 copii. Dar înainte de a se îndrepta spre Bârlad, Cpt. V. Lepădatu a făcut un ocol de 2 zile și s-a dus la prietenul și camaradul său, Cpt. Ion Mihalache din Reg[imentul]30 Muscel, cu care două nopți și două zile au discutat problema drepturilor țărănești, necesitatea de a se înființa un partid țărănesc. Apoi a plecat la Bârlad.

Orice ar spune istoricii politici, orice documente ar descoperi (cu bună sau rea credință), orice nume ar invoca partidul țărănesc, ideia lui, scripirea existenței lui, acolo a scăpărat între cei doi colegi de clasă, colegi de profesie și luptători pe linia întâia a rezistenței românești – cei doi învățători căpitani. Acolo, în bordeiul dintre gropile de obuze, a țâșnit lumina pe care țărănimia și țara au îmbrățișat-o apoi cu pasiunea realizării unui fapt natural. Cei doi, Mihalache și Lepădatu, au căzut de acord pentru prima dată asupra înființării unui partid țărănesc. Nu știu data exactă – nu era nevoie s-o rețin, pentru că nimeni nu-și putea închipui că peste 30 de

ani ei au să fie trădători ai unei cauze care nu exista.

După război imediat, Ion Mihalache a început organizarea partidului țărănesc la București, ceea ce a însemnat lungi discuții, tratative etc. La Constanța, însă, Vasile Lepădatu a început organizarea Partidului Țărănesc Dobrogean având în frunte pe Vasile Lepădatu, Scarlat Vîrnăv⁸, G.S. Popescu, Const. N. Sarry⁹, Ion Banciu, N.D. Chirescu¹⁰ etc. În septembrie 1919 a apărut **primul manifest țărănist din țară**, tipărit în ziarul «Dobrogea Jună» din Constanța. Fără întârziere Partidul Țărănesc Dobrogean a fuzionat cu Partidul Țărănesc înființat de Ion Mihalache. Paralelismul lor n-a fost decât efemer.

Deși nu are legătură directă cu Vasile Lepădatu, totuși voi povesti un fapt caracteristic luptelor politice de atunci. Este vorba de primele alegeri generale cu votul universale, toamna lui 1919, adică, după cum văd că se spune astăzi, omul și votul. Partidul Țărănesc Dobrogean a pus o listă de candidați la Constanța, în care figura și N.D. Chirescu. Dar acesta avea un frate căsătorit cu fiica lui Iorga¹¹, iar când Iorga a auzit că N.D. Chirescu candidează pe lista țărănistă la Constanța, i-a cerut să se retragă. Treaba lor, îi privea personal. N.D. Chirescu era obligat să anunțe din timp partidul, ceea ce n-a făcut, iar candidatura și-a retras-o în ultima zi a termenului pentru depunerea listelor, astfel că la orele 18, când s-a anunțat

⁸ Scarlat Vîrnăv (1851-1919) – născut la Iași, licențiat în inginerie la École Centrale des Arts et Métiers din Paris, (1876); director al Școlii Naționale de Drumuri și Poduri (1888-1892); director al Regiei Monopolurilor de Stat (1894); deputat de Putna, prefect al județului Constanța (1902-1904 și 1907-1909); cf. Doina Păuleanu, *Constanța. Aventura unui proiect european*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003, passim; Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul Contemporanilor*, București, Editura Lito-Tipografiei „Populară”, 1897, p. 190.

⁹ Constantin N. Sarry (1878-1960) – născut în Constanța, licențiat al Facultății de Drept din Iași, fondator și director, timp de patru decenii (1904-1944) al cunoscutului ziar constănțean „Dobrogea Jună”.

¹⁰ Lavinia Gheorghe, *Contribuții la cunoașterea neamului Chireștilor din Cernavoda: Dimitrie Chirescu și Nicolae D. Chirescu*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, Constanța, tom XIV, 2011, p. 468-481.

¹¹ Este vorba despre Dimitrie D. Chirescu, luptător la Mărășești, căsătorit, în 1918, cu Florica Iorga. Despre acesta, vezi: Lavinia Gheorghe, *Din „dinastia” Chireștilor of Cernavoda: Dimitrie D. Chirescu*, în *Studia varia in honorem professoris Panait I. Panait. Octogenarii*, Constanța, Editura Muzeului Marinei Române, 2012, p. 185-192; Idem, *Dimitrie Dimitre Chirescu din dinastia Chireștilor din Cernavoda – ofițerul și prefectul*, în *Armata României și politica națională. Studii și comunicări prezentate la sesiunea de comunicări științifice Pitești-Mioveni, 24 iulie 2015*, Muzeul Brăilei „Carol I”, Brăila, Ed. Istros, 2015, p. 59-63.

încheierea listelor, Partidul Țărănesc Dobrogean avea lista incompletă, deci nulă și nu s-a putut prezenta la alegeri. A fost un scandal enorm și inutil. Ziarul «Dobrogea Jună» spumega de furie și publica o încadratură în care spunea despre N.D. Chirescu «Țărani, scuipați-l».

Este interesant modul de a organiza partidul al lui Vasile Lepădatu, Nu existau nici ideea, nici cadrele, nici oamenii. Și atunci V. Lepădatu a colindat județul în căruță delegând în fiecare sat cu organizarea un fost luptător pe front, în general un fost sergent. Cei care au făcut armata timpului, știu că sergenții erau foarte activi, foarte pricepuți, plini de inițiative, erau oamenii cei mai răsăriți [indescifrabil] și sprijinatorii ofițerilor. Ei bine, cu acești foști sergenți, fostul căpitan a făcut o alegere extraordinară, a organizat partidul la Constanța și a dat partidului una din cele mai puternice organizații, care, până la desființare, a fost permanent reprezentat în parlament [indescifrabil].

Eu m-am înscris în Partidul Țărănesc în Aprilie 1926. Înscrierea mea a fost un protest împotriva abuzului de a fi adus la putere Generalul Averescu, care nu mai reprezenta politic aproape nimic (liberalii plecaseră după 4 ani de guvernare), în loc să fie chemate la guvern cele 2 mari partide democratice în opoziție – Partidul Țărănesc din regat și Partidul Național din Ardeal. Desigur și Partidul Țărănesc avea organizații în Ardeal, dar puține și slabe – desigur și Partidul Național avea organizații în vechiul regat, dar și ele slabe și mai ales rămășițe puțin valoroase ale fostului partid al lui Tache Ionescu și câțiva conservatori ai lui Marghiloman. Înscrierea mea a fost și o urmare firească a convingerilor mele, care se înscriseră pe linia agrară a politicii românești.

Imediat după aceea s-a făcut fuziune între cele 2 partide, transformându-se în Partidul Național Țărănesc, având președinte pe Iuliu Maniu și vicepreședinte pe Ion Mihalache – o foarte puternică organizație politică, ce se întindea [indescifrabil] cuprinsul țării. Desigur pentru viața României această fuziune a fost o bine [indescifrabil] pentru că a creat un partid de mare forță.

Părerea mea este că pentru Partidul Țărănesc a fost o pierdere doctrinară, o scădere a ideologiei lui democratice, fiindcă, între altele, a fost obligat să renunțe la ideea de partid al clasei țărănești, deci a ideii de partid al clasei dominante în țară. Cum s-ar zice s-a turnat apă în vinul curat țăărănesc. S-a slăbit ideea cooperăției (nu s-a îndepărtat), a obștelor țărănești etc. Ion Mihalache a susținut că a trebuit să facă fuziunea din interes național, pentru că ardelenii erau atât de revoltați împotriva practicilor din vechiul regat, de a-i îndepărta dela guvernare, încât agitau

ideia regionalismului, a autonomiei Ardealului. În orice caz pe planul luptelor politice a fost un mare câștig oferindu-se țării un instrument de guvernare foarte puternic și democrat. Dar m-am îndepărtat de subiect.

O primă întrebare se pune în mod firesc: în orașul și județul Constanța, unde populația era cosmopolită (români, turci, greci, armeni și mai puțini germani și evrei) cum s-a putut întemeia un partid țărănesc, mai ales că țărănimea dobrogeană nu avea problemele celeia din țară, pentru că țăranul dobrogean era avut, cel mai sărac posedând 10 ha, ceea ce, în Oltenia de pildă, însemna o moșie. Pot să spun atâta că în 1945, în satul Dorobanți, satul soției mele, când s-a făcut exproprierea celor cari aveau peste 50 ha, jumătate din sat a fost expropriat.

Pentru județ răspunsul este simplu: inteligența sergenților lui Vasile Lepădatu și mentalitatea nouă a țăranului că este egal cu toată lumea, vântul acestei egalități fiind creat de Partidul Țărănesc. Sufla o viață dorită și recunoscută până atunci – democrație.

La orașul Constanța însă explicația este și ea simplă, pentru că deși cosmopolită, regenerarea politică era primită și acceptată unanim, dacă nimeni nu se atinge de averile negustorilor.

Dar se pune a doua întrebare tot în mod firesc: cum s-a putut ca într-un oraș cosmopolit, cu avocați (unii de seamă), cu profesori (unii de seamă), cu negustori, medici, bancheri, deci cu o intelectualitate universitară sau bancară – să fie președinte un învățător, care nici măcar nu fusese în Constanța până atunci și [indescifrabil] să rămână apoi și președintele Partidului fuzionat Național-Țărănesc? În toată țara nu erau decât 4 învățători președinți de organizații județene: Ion Mihalache la Muscel (el nu se mai poate pune în discuție) – Vasile Lepădatu la Constanța, Iacobescu¹² la Cetatea Albă și Căpățâneanu¹³ la Slatina. Observați că în afară de Vasile Lepădatu, toți ceilalți erau în capitale secundare de județ. Singurul municipiu din țară unde prezida un învățător era Constanța, singurul port al țării la mare, unul dintre cele mai strălucite

¹² Nicolae Iacobescu (1887-?) – învățător în Basarabia, revizor școlar, profesor de pedagogie, șef al Partidului Național Țărănesc al județului Cetatea Albă, parlamentar. Cf. arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Iacobescu-Teodor.-1815.-1968.-inv.-2230.pdf

¹³ Dumitru Căpățâneanu – deputat în mai multe legislaturi, inclusiv în primul Parlament al României Mari. Subsecretar de stat în Ministerul Educației Naționale în guvernul Rădescu. Arestat, în 1952, internat la Sighet, trimis cu domiciliu forțat în Bărăgan, unde a și murit. cf. www.gazetanoua.ro/index/art/t/deputatii-si-senatorii-de-olt-in-primul-parlament-al-romaniei-mari; www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu2/4_11_educatie_invatatori_profesori.pdf

orașe românești, cu probleme speciale. Mai ales că întotdeauna, fără excepții, în asemenea ocazii intră în joc ambițiile personale.

În cursul anilor și până la desființare, președenția lui Vasile Lepădatu n-a fost nici-odată contestată (cu excepția Dn. M. Ivăcescu un ambițios fără margini, care a trecut prin trei partide mici, dela o extremă la alta, numai ca să fie președinte și care, până la urmă, a fost și președintele organizației orășenești a F.R. – Frontul Renașterii Naționale – organizație de dictatură a Regelui Carol II), deși alegerile se făceau prin vot secret la Congres. Convingerea mea este că [indescifrabil] permanență s-a datorat calităților lui excepționale, pe care le rezum astfel:

1. **Munca.** Vasile Lepădatu din 1919 până în 1947, a ținut permanent contact cu județul, sat cu sat. La început cu căruța, apoi cu automobilul (nu al lui, Doamne ferește!), ci al partidului sau cu mașini de piață. Cunoștea nu numai oamenii, ci și locurile lor, nevoile lor, copiii lor. Era cel dintâi la plecarea în județ și astfel ceilalți erau obligați să-l urmeze, nu numai vara, ci și iarna, pe zăpadă. Ce-am împins odată la mașina înzăpezită către Hârșova și Stupina într-o tăetură în care se îngrămădea zăpada. Nu-l depășea nimeni în puterea de muncă, nici în cunoașterea drumului, a satelor.

2. **Legalitatea.** Vasile Lepădatu lucra numai cu statutul în mână. Nu-i cunosc nici o măsură personală (afară de numirea prefectului, cu care l-a delegat partidul), totul se făcea prin vot.

Congresul se aduna la 2 ani și alegea comitetul județean, care la rândul lui prin **vot secret** alegea președintele, secretarul, cei 2 vicepreședinți, casierul și în plus 6 membri care (cu cei 5 dinainte) formau delegația permanentă. Delegația permanentă se întrunea cel puțin odată pe săptămână și lua hotărâri prin vot – în problema de persoane votul era întotdeauna secret. Toate deliberările delegației permanente se treceau în procesul verbal, pe care îl semnau cei prezenți.

La 3 luni se întrunea Comitetul județean căruia i se citeau pe rând procesele verbale ale ședințelor delegației permanente spre a ratifica. Majoritatea hotăra. Nu cunosc nici o hotărâre luată în unanimitate – cum nu cunosc nici o hotărâre a majorității, care să nu fie respectată de minoritate.

Respectul lui Vasile Lepădatu pentru statut și pentru vot era atât de mare, încât într-un moment dat era câtpaci să producă o nemulțumire. După fuziune, la alegerea Delegației permanente, un fost național – Gh. Dobias¹⁴ –

¹⁴ Despre Gheorghe Dobias, vezi Lavinia Dumitrașcu, *Un om care a făcut ceva pentru orașul care l-a „înfiat”*: avocatul și parlamentarul Constanței George Dobias, în „Ziua de Constanța”, 20 mar. 2018.

n-a obținut voturile necesare ca să intre în delegație și a rămas numai în Comitetul județean. Dobias furios a arătat că va reclama la București. Era tânăr și îngrijorat, l-am întrebat atunci ce va face, la care V. Lepădatu mi-a răspuns simplu: «Iată statutele, iată rezultatul votului, n-am ce face. Îmi pare și mie rău, dar asta este situația».

Această atitudine statutară (legalistă) îl pune deasupra oricărei discuții.

3. **Corectitudinea.** *Vasile Lepădatu a trăit din pensia de învățător și din diurna de deputat. Nimeni, nici-odată n-a îndrăznit să spună despre acest om, că a făcut afaceri. E adevărat că avea o casă în Constanța, dar cumpărată dinainte din economiile de învățător (toți învățătorii aveau casă în Constanța – nici un profesor nu avea) pe care a vândut-o, ca să poată mărita pe una din fete.*

4. **Inteligența.** *Vasile Lepădatu sesiza imediat orice problemă se pune în discuție și găsea soluția valabilă. De multe ori s-a întâmplat ca în discuția unei situații, Delegația permanentă în majoritatea ei să aibă o părere potrivnică lui, dar când vorbea la urmă, **necombătând pe ceilalți**, ci exprimându-și propria părere, obținea majoritatea. Argumentele inteligenței lui anihila tot ceea ce se discutase mai înainte.*

5. **Modestia.** *Vasile Lepădatu n-a făcut nici-odată din poziția lui politică un soclu pe care să înalțe propria personalitate. Era puternic, era influent, era strălucit apreciat la conducerea superioară a partidului și, totuși, în Constanța era un om oarecare, respectat, iubit, care mergea pe jos de acasă până la biserica Sf. Gheorghe, care primea pe oricine fie la club, fie acasă, care nu impunea părerea, ci convingea, care era primul între egali – dar era primul. Modestia aceasta era de natură strict țărănească.*

6. **Amabilitatea.** *Vasile Lepădatu n-a ridicat tonul în fața nimănui, nici-odată. [indescifrabil] a fi curtenitor, era amabil. Știa să respecte omul din fața lui, chiar dacă, poate, în convingerea personală nu prețuia atâta pe interlocutor. O singură dată în viața noastră comună de partid, l-am văzut ridicând vocea și bătând cu pumnul în masă și anume la mine. Eram numai noi 2 la club și era o discuție în chestia procesului lui Al. Șteflea – caz asupra căruia toți s-au înșelat și în care eu (împreună cu T. Niță) am văzut corect, fapt pe care l-a dovedit viitorul.*

7. **Loialitatea.** *Vasile Lepădatu a fost unul din cei mai loiali oameni pe cari i-am văzut. Nici odată nu s-a desmințit, nici odată n-a [indescifrabil] pe nimeni, nici odată n-a mințit în interes politic. Eu sunt cel mai în drept să afirm cele de mai sus, pentru că eu, cel mai apropiat politic de el, n-am avut nici odată sprijinul lui direct pentru înălțarea mea. Nu avea protejați, nu*

avea firea de a-și croi «acoliți». Era egal pentru toți și prefera să sufere, decât să creadă că protejează pe cineva.

8. **Pasiunea pentru țăran.** Cred că aici nu am de făcut nici o demonstrație, pentru că țărănismul lui nu era doctrinar, ci era înțelegerea vieții țărănești și pasiunea pentru țăran. Între țărani era el, întreg, curat, optimist – nedreptățile suferite de țărani îl copleșeau.

Acesta era Vasile Lepădatu.

La toate aceste calități extraordinare, avea și o scădere aproape inexplicabilă: teama de a nu supăra pe învățători. Ținea atât de mult la breasla lui, încât se temea de ea, de eventuala ei atitudine. Din cauza asta a comis unele greșeli – pe cari mai târziu, când partidul nu mai exista, prin 1948, le-am discutat și le-a recunoscut – doar trec asupra lor fiindcă nu mai au nici un rost și nu mai pot fi înțelese astăzi.

Democrația lui Vasile Lepădatu nu era învățată, ci făcea parte din el însuși. Nu-și imagina viața politică fără democrație, care, de fapt, nu exista în completul ei, dar pe care el o vroia completă.

Am să dau 2 exemple.

În alegerile făcute de guvernul Iorga-Argetoianu, în 1931, partidul comunist fiind desființat, a fost obligat să depună lista de candidați sub numele camuflat (cred) partidul muncitorilor și țăranilor. La Constanța erau 4 candidați pentru județ. Deci comuniștii trebuiau să depună această listă de 4 oameni. Este fără îndoială că numele candidaților nu puteau fi înlăturate, prin depunerea listei ele se cunoșteau.

Dar greutatea de aici începea. Lista de candidați trebuie depusă de 40 de alegători, care mergeau în corpore la tribunal și o prezentau Primului Președinte. Siguranța atât a așteptat, să-i vadă pe cei 40 de propunători ca să-i aresteze, din ordinul lui Argetoianu – ticălosul cu memoriile publicate în «Magazinul istoric». Comuniștilor nu le convenea însă să apară cei 40 de depunători și atunci Vasile Lepădatu – cel arestat la canal, cel cu domiciliu obligatoriu la Iacobenii – revoltat de atitudinea guvernului și pentru a salva situația foarte grea, mi-a spus **mie**, secretarul general al Partidului Național-Țărănesc, să depun lista comunistă cu propunători membri ai P.N.Ț. pe care siguranța nu-i va aresta. Și așa am făcut. La Camera deputaților (Arhiva M.A.N.) desigur că există ace[a]stă listă. Atunci, în acele alegeri, s-au ales Pătrășcanu și alți câțiva comuniști, cari apoi au fost invalidați în Cameră. Dar faptul și convingerile lui Vasile Lepădatu rămân.

Alta: În toamna anului 1940 era mare durere în țară: căzuseră granițele ca ziduri de carton: Ardealul, Basarabia, Cadrilaterul – abdicase regele – Antonescu venise împreună cu legionarii la putere. Politic

România era la pământ.

În această îngrozitoare catastrofă națională, într-o zi l-am întâlnit pe Vasile Lepădatu și i-am spus:

-«Poate generalul să facă ceva, noi am dat faliment»».

Și el, țăranul democratic, a răspuns:

«Dar pe general cine l-a adus, în numele cui a venit?»

Am rămas năuc de această intransigentă atitudine politică, în acele îngrozitoare momente – atitudinea țăranului peste care au trecut toate năvălirile, toate vicisitudinile istoriei și a rămas tot el.

Nu mai scriu nimic de Vasile Lepădatu.

L-am iubit prea mult, l-am stimat prea mult – fără să fiu nici perfect, nici primar, nici deputat – ca să las sarbedele mele cuvinte să mai vorbească despre el. Orice aș spune încă n-ar putea fi complet.

Atâta pot să adaug că prin 1950, stând amândoi de vorbă în parcul din Piața Unirii din București, mi-a spus:

- «Mai am o singură dorință, să merg încă odată în județ și să văd satele...»

Nu știu, dar cred că a închis ochii cu dorința neîndeplinită.

Însemnările aceste nu sunt numai un emoționat omagiu pentru «șeful» și marele meu prieten, cel mai [indescifrabil] dintre noi toți, dar și o lacrimă pentru acela pe care n-am fost [indescifrabil] să-l văd înainte de a nu mai fi, deși el mă chema în repetate rânduri. Creerele (?), ascunse în casa lor de oase, nu se știe nici odată ce forme de manifestare au.

Poate cândva, cineva, din întâmplare, va găsi rândurile acestea și va afla că în Dobrogea, pe care toți o cheamă astăzi «litoral», a fost un învățător prin stăruința căruia s-a făcut ultimul siloz, s-a ridicat uscătoria de porumb, s-a dublat linia Cernavoda-Constanța, s-a făcut vânzarea în comun a cerealelor (astfel că au dispărut speculanții), s-a iluminat electric Constanța pentru prima dată, s-au făcut 800 km linii telefonice în județ, sau... sau... sau... Dar toate acestea sunt atât de departe că parcă n-ar fi fost. Și totuș ele stau la temelia progresului de astăzi.

Șefule,

Secretarul general pleacă pios fruntea în fața măreției înțelepciunii și modestiei care ai fost!”

Acesta este prezentarea făcută de avocatul Dan Alecu unuia dintre oamenii politici importanți ai Constanței interbelice, Vasile Lepădatu, președinte al Partidului Național Țărănesc filiala Constanța. Fără îndoială că

paginile scrise implică subiectivismul autorului, care, fiind colaborator al lui Vasile Lepădatu, l-a admirat. Dar, dincolo de aceasta, tot din poziția de apropiat, ne oferă informații care ne permite să facem un pas înainte în cercetarea politicianului și omului Vasile Lepădatu.

RELAȚIILE LUI NICOLAE TITULESCU CU MIȘCAREA LEGIONARĂ ÎN ALEGERILE DIN DECEMBRIE 1937. DE LA DIVERGENȚE IRECONCILIABILE LA „PARTENERIAT” ELECTORAL

Corneliu Ciucanu

Les relations de Nicolae Titulescu avec le Mouvement Légionnaire aux élection de décembre 1937. Des divergences au „parteneriat” électoral Résumé

Le registre „synoptique” des relations entre Nicolae Titulescu et le Mouvement des légionnaires, expression de la droite nationaliste-chrétienne radicale, avait des maximes contradictoires en 1933-1934 et 1936. L’adversité des légionnaires envers le grand diplomate était motivée par le „fatal” rôle détenu de N. Titulescu dans l’acte de dissolution violente de la Garde de Fer en décembre 1933, mais aussi à cause des initiatives de politique étrangère de Titulescu, qui visaient à parapher un pacte d’assistance mutuelle avec l’URSS, considéré par les hommes politiques de droite comme un «acte de trahison nationale». Les développements politiques de 1937 et, en particulier, la conclusion du Pacte non électoral de novembre 1937 – une plate-forme politique explicitement orientée contre les pratiques autoritaires et inconstitutionnelles de Charles II – ont permis la „réconciliation” et la collaboration politique entre N. Titulescu et les légionnaires, sur l’intervention expresse de Iuliu Maniu et de ses proches.

Mots-clés: *politique, diplomatie, nationaux-paysans, légionnaires, libéraux, pouvoir, opposition, radicalisme, autoritarisme, dictature royale, conflit, réconciliation, élections*

Cuvinte cheie: *politică, diplomație, național-țăărăniști, legionari, liberali, putere, opoziție, radicalism, autoritarism, dictatura regală, conflict, reconciliere, alegeri*

Anul acesta s-au împlinit 80 de ani de la dispariția marelui diplomat, Nicolae Titulescu. Intervenția mea reține un aspect mai puțin cunoscut și, totodată, controversat din vasta sa activitate. În cele ce urmează, voi aborda tema raporturilor conflictuale dintre Nicolae Titulescu și dreapta naționalist-creștină, dar și „concilierea tactică” a marelui diplomat cu liderul Mișcării Legionare, Corneliu Z. Codreanu. Dintru început trebuie precizat că drumul de la adversitate la „parteneriat politic”, parcurs de către cele două personaje istorice ale interbelicului românesc, a fost blocat, nu odată, de diferenduri ideologice, de concepte diametral opuse în chestiuni de ordin intern, dar și

din perspectiva politicii externe a României, exprimate public într-o retorică ireconciliabilă. Evoluția vieții politice românești și readucerea la putere a unui guvern liberal condus tot de Gheorghe Tătărescu, apreciat drept „pilot al dictaturii regale”, a determinat coalizarea opoziției în contextul alegerilor parlamentare din decembrie 1937. Totodată, remarcăm că încheierea **Pactului de neagresiune electorală din noiembrie 1937** – platformă politică explicit orientată împotriva practicilor autoritare, anticonstituționale ale lui Carol al II-lea – a permis colaborarea politică dintre N. Titulescu și legionari, la intervenția expresă a lui Iuliu Maniu și a apropiaților săi. Motivul principal al „reconcilierii tactice” dintre Codreanu și Nicolae Titulescu l-a constituit faptul că, după demiterea diplomatului din fruntea Ministerului Afacerilor Străine (august 1936), N. Titulescu devine un redutabil adversar al regelui Carol al II-lea. În consecință, Maniu și Codreanu mizau pe relațiile și contactele excelente pe care diplomatul le gestiona cu succes în capitalele vest-europene. În viziunea celor doi lideri, Titulescu era persoana cea mai indicată să explice rostul, obiectivele și limitele Pactului și, totodată, să asigure o percepție corectă a acestuia din partea Londrei și a Parisului, dar și a aliaților din Mica Antantă și din Înțelegerea Balcanică.

Personalitatea activă a lui Nicolae Titulescu rămâne un reper indiscutabil al diplomației românești și europene din perioada interbelică. Titular în mai multe rânduri al Ministerului Afacerilor Străine român din partea mai multor partide aflate la guvernare, N. Titulescu s-a impus în viața politică românească drept un „tehnocrat al Externelor”, un profesionist fără „culoare politică”, un om politic dotat cu inteligență și talent, cu relații suspuse în lumea politică europeană, un specialist în diplomatie, unanim acceptat și promovat ca reprezentant al României în afacerile bilaterale cu celelalte țări și organisme europene sau internaționale¹.

¹ Viața și opera marelui diplomat reprezintă un capitol inepuizabil pentru istorici. În consecință, activitatea politico-diplomatică a lui N. Titulescu a reținut atenția contemporanilor săi, români și străini (cf. bibliografiei N. Titulescu în Gh Buzatu, ed., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, 1982, pp. 349-360 – a se vedea și ediția anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010), a suscitât, deopotrivă, interesul specialiștilor, care au editat/reeditat numeroase lucrări dedicate acestei ilustre personalități: Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, redactor responsabil George Macovescu, București, 1967; Savel Rădulescu, *Nicolae Titulescu (1882-1941)*, în *Diplomați iluștri*, I, București, 1969, Walter M. Bacon Jr., *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy, 1933-1934*, Ann Arbor – London, University Microfilms International, 1977; idem, *Secret Papers on the Failure of Romanian-Soviet Negotiations, 1931-1932*, Stanford University, Hoover Institution Press, 1979; Jaques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Nyon, Byblos, 1976; Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție George G. Potra,

Constituită prin Actele de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia din anul 1918 și confirmată internațional prin Tratatul semnat la Conferința Păcii de la Paris (1919-1920), România Mare trebuia consolidată printr-o serie de politici judicioase care să opereze realist pe plan intern și extern. Strategia generală de politică externă a României interbelice s-a bazat pe influența politicii marilor democrații occidentale la nivel european și, în consecință, inițiativele și activitatea politicii noastre externe s-au pliat pe direcțiile diplomatice generale promovate de la Paris și Londra. Factorii de decizie de la București au apreciat că Franța și Marea Britanie avuseseră un rol determinant la Conferința Păcii și că sunt principalii piloni de susținere ai „Sistemului de la Versailles”, iar obiectivul principal al politicii noastre externe în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost menținerea statu-quo-ului european și, implicit, a frontierelor fixate prin Conferința Păcii de la Paris. Totodată, România a avut un rol hotărâtor în constituirea și activitatea Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, care au fost concepute ca organisme menite să asigure stabilitatea regională în zona sud-est europeană și ca o completare a „sistemului versaillez” pentru această parte a continentului. Ministru de Externe, N. Titulescu, declara, în fața Parlamentului român, la 4 aprilie 1934, făcând bilanțul activității diplomatice din perspectiva menținerii păcii europene și a integrității teritoriale a României, că politica noastră externă este dirijată spre o strânsă colaborare cu statele care au interese comune cu ale României. „Izvorând din poruncile unității noastre naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei ca metodă constantă de lucru, coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interese comune până la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari. De la național prin regional la universal, iată lozincă României peste graniță”².

Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, București, 1994 (ediții în limbile engleză și franceză); idem, *Pledoarii pentru pace*, ediție George G. Potra, Constantin I. Turcu, București, 1996; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia (1918-1940)*, Iași, 1991; Marusia Cîrstea, Gh. Buzatu, *Europa în balanța forțelor, I, 1919-1939*, București, Editura Mica Valahie, 2007 (capitolul *Destinul Europei: Organizarea și salvagardarea păcii în viziunea lui N. Titulescu*, p. 364-386); George G. Potra, *Pro și contra Titulescu*, București, 2002; idem, *Titulescu spre țara dreptilor*, București, 2001; Constantin Turcu, Ioan Voicu, *Nicolae Titulescu în universul diplomației românești*, București, 1984; Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru*, București, 2002; Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, 1965; Geneviève Tabouis, *Douăzeci de ani de tensiune diplomatică*, București, 1965, *passim*; Viorica Moisuc, *Premisele izolării diplomatice a României. 1919-1940*, București, 1991, *passim*; Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile parlamentare. 1919-1939*, Constanța, 1995, *passim*; Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, București, 1995, *passim*.

² „Dezbaterile Adunării Deputaților” („DAD”), nr. 38, ședința din 4 aprilie 1934, p. 1612.

În consecință, politica noastră externă a fost ferm orientată pe linia impusă de Londra și Paris, iar marele diplomat Nicolae Titulescu s-a implicat activ în promovarea politicii securității colective inițiate de Louis Barthou, ministrul de Externe francez. Cu prilejul vizitei lui L. Barthou în România, din vara anului 1934, marele diplomat român a rostit în Parlament un cald discurs omagial la adresa Franței și a înaltului oaspete. N. Titulescu sublinia interesul comun al României și Franței pentru menținerea păcii europene, lansând, totodată, săgeți către statele revizioniste: „Între cei care fac o dogmă din intangibilitatea frontierelor noastre și cei ce fac o dogmă din mutilarea noastră progresivă și sistematică, România nu poate opta decât pentru cei dintâi”³. Condamnând spiritul revanșard promovat de Italia și Ungaria, Titulescu observa că revizionismul promovat de la Roma „are un caracter generos” iar cel horthist are „un caracter net egoist și este expresia modernă a unor tendințe seculare și ireductibile”⁴, deși amândouă erau considerate „inacceptabile și dăunătoare”⁵. De altfel, Titulescu elogia Franța, care „a fost și rămâne o prietenă sinceră a României”, spunând că „...nu cunosc prietenie mai dezinteresată ca aceea care stă la baza raporturilor franco-române”⁶. În replică, înalți oficiali francezi declarau fățiș prietenia și garanția oferite statului român în cazul unei agresiuni asupra fruntariilor României Mari. Discursul lui L. Barthou de la înălțimea tribunei parlamentare poate fi luat drept exemplu al frumoaselor sentimente de prietenie și al generozității franceze, dar totodată – privit prin prisma desfășurărilor ulterioare – poate fi dat și exemplu de fanfaronadă și ipocrizie. Ministrul francez de Externe declama în fața parlamentarilor români că: „Teritoriul vostru (România Mare n.n.) este și al nostru, iar cine vrea să ia din el un centimetru pătrat s-ar izbi de rezistența noastră. Dragi concetățeni ai României, rezistența voastră n-ar fi singulară, aveți cu voi glasul, sprijinul și inima Franței”⁷.

Anul 1934 este marcat, pe plan diplomatic, prin constituirea Micii Înțelegeri (9 februarie) și de semnarea instrumentelor diplomatice conexe reluării relațiilor diplomatice dintre România și U.R.S.S. Între București și Moscova s-a derulat un schimb de note diplomatice care consemnau faptul

---

De asemenea, vezi și N. Titulescu, *Discursuri* (studiu introductiv, texte alese și adnotări Robert Deutsch), București, Editura Științifică, 1967, p. 407.

³ „DAD”, nr.2, ședința din 21 iunie 1934, p. 63.

⁴ „DAD”, nr. 38, ședința din 4 aprilie 1934, p. 1612.

⁵ *Ibidem*.

⁶ „Dimineața”, an 39, nr. 9880 din 22 iunie 1934.

⁷ „DAD”, nr. 2, ședința din 21 iunie 1934, p. 69.

că guvernele celor două țări își garantau reciproc suveranitatea națională și neamestecul în problemele interne⁸. Premisele destinderii diplomatice dintre cele două țări l-au constituit bunele raporturi survenite între N. Titulescu și M. Litvinov și chiar colaborarea dintre cei doi miniștri de Externe, evidențiată la Geneva în 1933 și continuată la Londra. Semnarea tratatelor de la Londra, din 3-4 iulie 1933, dintre România, Uniunea Sovietică, vecinii ei și Mica Înțelegere a constituit un bun prilej pentru Titulescu de a remarca, în ședința Camerei Deputaților din 26 noiembrie 1934, faptul că reprezentantul sovietic a contribuit esențial la efortul identificării definiției agresiunii și agresorului și că, semnând convențiile de la Londra, guvernul sovietic recunoaște implicit inviolabilitatea teritoriului Regatului României și, în consecință, apartenența Basarabiei la statul român⁹. Pactele de asistență încheiate în mai 1935 de Franța și Cehoslovacia cu Uniunea Sovietică au determinat pe ministrul român de Externe să inițieze negocieri cu Maxim Litvinov în vederea semnării unui pact de asistență mutuală între România și Rusia Sovietică. Încercările anterioare de normalizare a relațiilor noastre cu Rusia Sovietică au cunoscut mai multe etape (Copenhaga, Varșovia, Viena), însă diplomația noastră s-a lovit de fiecare dată de o atitudine extrem de rigidă în chestiunea Basarabiei din partea reprezentanților sovietici. Nicolae Titulescu a crezut sincer că poate fi omul providențial care va reuși să asigure liniștea la hotarul de răsărit. Prin urmare, în baza bunelor raporturi de ordin personal stabilite cu șeful diplomației sovietice, Maxim Litvinov, Titulescu a negociat încheierea unui Pact de asistență mutuală cu încuviințarea tacită a regelui și cu susținerea, din umbră, a Partidului Național Țărănesc și a Partidului Național Liberal. De cealaltă parte a baricadei s-au situat forțele politice de dreapta, mai cu seamă Liga Apărării Național-Creștine, condusă de prof. A.C. Cuza, Partidul Național Creștin (generat de fuziunea dintre L.A.N.C. și Partidul Național-Agrar), condus de Octavian Goga și A.C. Cuza, Partidul Național Liberal – Gheorghe Brătianu și Mișcarea Legionară.

Noile realități europene ale anilor '30, ascensiunea Italiei fasciste și a Germaniei național-socialiste, spiritul revizionist cultivat de aceste două state, ce viza Sistemul de la Versailles – pe fondul inactivității și conciliatorismului practicate de democrațiile occidentale – impun o nouă abordare oamenilor politici de dreapta din România. Pentru menținerea frontierelor României Mari – îndeosebi a graniței de est, considerată a fi cea

⁸ Idem, nr. 4, ședința din 26 noiembrie 1934, p. 18.

⁹ *Ibidem*.

mai vulnerabilă – forțele de dreapta au identificat în Rusia Sovietică inamicul principal al României Mari, iar în Germania un potențial aliat capabil să asigure granițele statului roman în raport cu pretențiile, mai mult sau mai puțin declarate, ale Rusiei și Ungariei. În acest context, Mișcarea Legionară, Partidul Național-Creștin și Partidul Național-Liberal – Gheorghe Brătianu s-au împotrivit semnării unui pact de asistență mutuală cu URSS, prin care se urmărea – conform planului Barthou – izolarea Germaniei, de conivență cu Franța și Cehoslovacia. Invitate să adere la „Pactul oriental”, Germania și Polonia declină interesul pentru această organism de securitate regională, deoarece era privit cu suspiciune de către diplomația celor două state. Pe de altă parte, Franța considera că admiterea U.R.S.S. în forul genevez suplinește cu succes retragerea Germaniei și Japoniei, state care *defectaseră* proiectul păcii generale reprezentat de Societatea Națiunilor¹⁰.

Încă din vara anului 1934, politica promovată de N. Titulescu a fost privită cu neîncredere de către cercurile politice naționaliste. În acest sens, A.C. Cuza, președintele L.A.N.C, a interpellat pe ministru de Externe în ședința Camerei Deputaților din 16 decembrie 1934. Bătrânul profesor universitar ieșean dezvăluia că acțiunea politică externă coordonată de Nicolae Titulescu este subordonată *cercurilor iudeo-masonice* de la Geneva, că „domnul Titulescu face în numele României, politica Genevei. Dar ce este politica Genevei, este politica internaționalismului jidănesc, care are interesul să ne țină pe toți în stare de agitație, ca la un moment dat să poată provoca războiul pentru a-și atinge scopurile”¹¹. Tot liderul naționalist-creștin încerca, în virtutea simpatiilor ideologice pe care le avea față de regimul național-socialist condus de Hitler, să convingă pe oamenii politici români că interesul României este mult mai bine protejat de o alianță cu Germania, singurul stat capabil să se opună comunismului și Rusiei: „...de Germania ne leagă interesele noastre de apărare împotriva comunismului, Germania este singurul stat care a apărut civilizația lumii împotriva anarhiei comunisto-marxiste a jidanilor”. Stilul și limbajul vechiului „patriarh al antisemitismului” rămân inconfundabile în peisajul parlamentar al epocii, iar colegii din Legislativ și factorii de decizie se arătau sceptici față de scenariile apocaliptice evocate de prof. A.C. Cuza – în ceea ce privește „*pericolul jidovesc*” și „*conspirația iudaismului bolșevic*”¹² – și absolut reticenți față de

¹⁰ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ed.cit., p. 115.

¹¹ D A D., nr. 16, ședința din 16 decembrie 1934.

¹² Vezi A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă. Principii, fapte, concluzii. Introducere la*

soluțiile politice etalate de șeful L.A.N.C. Dacă intervențiile lui A.C. Cuza au stârnit doar rumoare pe băncile partidului de guvernământ (liberal) și zâmbete ironice pe băncile național-țărăniște, alți oameni politici, reprezentanți ai forțelor politice de dreapta, au reușit să inițieze o acțiune coerentă împotriva lui N. Titulescu și a semnării Pactului de asistență mutuală.

Interpelările adresate guvernului de către Gh Brătianu de la tribuna Adunării Deputaților, la 5 și 26 octombrie 1935, dezvăluiau suspiciunile opiniei publice și ale unor cercuri politice cu privire la tratativele ministrului de Externe cu U.R.S.S. Gh. Brătianu considera inoperabil și periculos un astfel de Pact, argumentând că Uniunea Sovietică nu recunoaște Unirea Basarabiei cu România și se manifestase agresiv de fiecare dată când la Copenhaga și/sau Viena se pusese problema apartenenței Basarabiei la statul român, că acordarea unui culoar de trecere pentru trupele sovietice ar însemna, în fapt, ocuparea țării și că o astfel de trecere a trupelor sovietice ar fi sinonimă cu bolșevizarea României¹³. Titulescu nu a recunoscut negocierile cu sovieticii, iar la 14 iulie 1936 diplomatul român a ajuns la un acord cu Litvinov pentru parafarea proiectului Pactului de asistență mutuală. Spre deosebire de ministrul nostru de Externe, Litvinov nu era împuternicit să semneze încă acest document.

Opinia publică și anumite medii politice s-au alarmat, în martie 1936, când ministrul Poloniei la București (Miroslav Arcziciewski) i-a prezentat lui Mihail Sturdza – diplomat de carieră, șeful Legației noastre de la Riga și mai târziu de la Copenhaga, viitor ministru de Externe al României, după 14 septembrie 1940 – un ordin emis de Ministerul Lucrărilor Publice, semnat de ministrul de resort, Richard Franassovici, prin care liniile feroviare române erau puse la dispoziția Armatei Roșii pentru transportarea trupelor și a materialului de război. În scurt timp, Corneliu Z. Codreanu și generalul

---

doctrina naționalistă creștină, București, Minerva Institut de arte grafice și Editură, 1908, *passim*; idem, *Numerus clausus*, București, Editura Ligii Apărării Național Creștine, 1924; idem, *Călăuza bunilor români*, Ediția a III-a, Iași, Institutul de Arte Grafice și Editură „Presa bună”, 1927, *passim*; idem, *Despre poporație. Statistica, teoria, politica ei*, ediția a II-a, București, Imprimeriile Independența, 1929; idem, *Doctrina naționalist creștină. Introducere. Cuzismul. Definiții, teze, antiteze*, Iași, Tipografia Cooperativei „Trecerea Munților Carpați”, 1928, *passim*; idem, *Eroarea teologiei și adevărul bisericii*, Iași, Tipografia Cooperativei „Trecerea Munților Carpați”, 1928; idem, *Învățătura lui Iisus. Iudaismul și teologia creștină*, Iași, Editura Ligii Apărării Național Creștine, 1925.

¹³ Ioan Scurtu, *Câteva reflecții asupra întrevederii lui Gheorghe Brătianu cu Adolf Hitler (16 noiembrie 1936) în Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu* (coordonator Horia Dumitrescu), Focșani, Editura Pallas, 2003, p. 362.

Cantacuzino-Grăniceru, alături de Gh. Brătianu, au luat public poziție față de proiectata convenție feroviară secretă încheiată între România și U.R.S.S. Gh. Brătianu a inițiat o interpelare în Parlament, iar liderul Mișcării a emis o circulară în care denunța politica de apropiere față de Rusia Sovietică promovată de Titulescu¹⁴. Acțiunea lui Codreanu – de torpilare a inițiativei lui Titulescu – este explicată prin atitudinea sa vehement anticomunistă. De altfel, primele manifestări ale lui Corneliu Z. Codreanu, încă de la 1919, au fost ferm anticomuniste¹⁵. Student la Facultatea de Drept a Universității ieșene, Codreanu a activat în Garda Conștiinței Naționale, organizație anticomunistă condusă de Constantin Pancu, apoi, alături de grupul său de studenți naționaliști, a avut de înfruntat adversitatea studenților comuniști grupați în Societatea Studenților Evrei și în Cercul Studenților Basarabeni. În acest context, marcat de creșterea numerică a studenților evrei, s-a produs o atmosferă ostilă între studenții români și cei evrei, mulți dintre ei cu declarate simpatii de stânga și chiar bolșevice. Studenții români s-au plasat instinctiv la dreapta, îmbrățișând ideile naționaliste și sub influența unor profesori naționaliști de la Universitatea ieșeană (A.C. Cuza, Corneliu Șumuleanu, Ion Găvănescu)¹⁶. Grupul studenților basarabeni naționaliști, în frunte cu Harea, Longhinescu și Vataman a pierdut alegerile pentru președinția Cercului Studenților Basarabeni, aceasta fiind preluată de studenți cu vederi comuniste: Timotei Marin, Th. Văscăuțeanu, domnișoara Cernăuțeanu, frații Derevici, d-ra Matievici, Ceaico-Ceaicovski¹⁷. Prin

¹⁴ Mihail Studza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din Țara pierdută*, Alba Iulia, Paris, Editura Fronde, 1994, p. 113-114. Prințul Mihail Sturdza (1886-1980) a fost diplomat de carieră, doctor în Drept Internațional, ministru de Externe și o personalitate importantă a exilului românesc anticomunist. A murit în Spania. În istoriografie rămâne cu lucrarea memorialistică *România și sfârșitul Europei. Amintiri din din țara pierdută*, inițial apărută în limba română la Rio de Janeiro-Madrid, la Editura Dacia, 1966 și reeditată la Editura Fronde, Alba Iulia-Paris în 1994. Lucrarea a mai fost tradusă în limba engleză (*The Suicide of Europe*, Boston, 1968), în italiană (*La fine del Europa*., două ediții: Napoli, 1970 și Parma, 1999) și spaniolă (*El suicidio de Europa*, Barcelona, 1970).

¹⁵ Ne referim la episodul întâlnirii din pădurea Dobrina, de lângă Huși, în primăvara anului 1919, în contextul declanșării revoluției bolșevice de către Bella Kún și a înaintării Armatei Roșii, conduse Tuhacevski, până la porțile Varșoviei. Deși poate părea o copilărie, planul de rezistență cu arma în mână împotriva bolșevismului rusesc indică neîndoiebnic faptul că bolșevismul internaționalist și ateu, privit prin ochii unor copii de 16, 17, sau 18 ani, era receptat ca principal pericol la adresa Națiunii și Bisericii creștine (Corneliu. Z. Codreanu, *Pentru Legionari*, Sibiu, Editura Totul pentru Țară, Tipografia Veștemean, 1936, p. 9-13).

¹⁶ Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică și cultură*, Iași, Fides, 2007, p. 190-192.

¹⁷ Lista cu numele liderilor Cercului Studenților Basarabeni, consemnată de documentul

urmare, societatea studențească a basarabenilor a fost receptată drept „...socialistă și apoi afiliată deschis la Internaționala a III-a de la Moscova [după care, n.n.] a provocat prima ciocnire serioasă cu elementele studențimii naționaliste române, reorganizată de Corneliu Codreanu”¹⁸.

Cert este că, în prima decadă interbelică, Iașul universitar a reprezentat un mediu propice pentru agitațiile comuniste. În aprilie 1926 au fost arestați patru studenți comuniști care au spionat (cu mulți ani înainte, conform dosarului de urmărire informativă) în favoarea Rusiei Sovietice. Aceștia dezvoltaseră agenturi de spionaj la București și Turnu Severin și trimiteau rapoarte informative la un *Birou* de centralizare a informațiilor din Praga. Tot în această perioadă, în Basarabia, se organizase o rețea de curierat, strict supravegheată, de altfel, de către Siguranță. În acest context agenții Siguranței identifică și demască o celulă comunistă condusă de Isaac Corvic (evreu refugiat din Rusia), care era șeful sub-raionului de spionaj Bălți, iar unii membri ai rețelei erau studenți la Iași¹⁹. Răzmerița de la Tatar Bunar și constituirea Republicii Autonome Sovietice Moldovenești în stânga Nistrului demonstrau limpede intențiile agresive ale Sovietelor față de Basarabia. De asemenea, pe lângă elementele bolșevice, existau foști ofițeri și combatanți ai forțelor alb-gardiste, care luptaseră sub comanda generalilor Vranghel și Denikin, și care militau fățiș pentru refacerea țarismului și „reluarea Basarabiei”²⁰. Alături de documentele existente în arhiva Universității din Iași, fondul *Rectorat*, glisajul spre stânga bolșevică a unui segment important al studențimii de peste Prut a fost perceput și clasat de organele informative într-o sinteză a Biroului General de Siguranță din Basarabia din 24 noiembrie 1931. Materialul informativ, conceput în urma agitațiilor naționaliste de pe parcursul anilor 1930 și 1931, face un scurt istoric al începuturilor mișcării naționaliste la Universitatea ieșeană și modul în care a penetrat curentul cuzist și mai apoi Legiunea Arhanghelul Mihail în Basarabia. Documentul arată că: „...mișcarea condusă de Dl. Profesor A.C. Cuza prinde rădăcini tot mai temeinice în Vechiul Regat și prin intrarea în mișcare a lui Corneliu Codreanu cu o serie întreagă de colegi de

---

amintit, a fost completată conform procesului verbal nr. 51 a ședinței Senatului Universității din Iași din 13 decembrie 1919 prin care se validau alegerile Comitetului Cercului Studenților Basarabeni (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, *fond Universitate Rectorat*, dosar. 897/1919, f. 492).

¹⁸ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), *fond 680*, Inv.1, dos. 3457 (II), f. 672.

¹⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), *fond Ministerul de Interne, Direcțiunea Generală a Poliției (DGP)*, dosar 7/1919, f. 59.

²⁰ *Ibidem*, fila 58.

la Universitatea din Iași [fapt care] întărește simțitor organizația și ea se transformă în 1923 în «Liga Apărării Național-Creștine». Astfel, universitățile, dar, în special, facultățile de Drept și Medicină au devenit centre de agitație naționalistă, antibolșevică»²¹.

Atitudinea anticomunistă a lui Corneliu Codreanu rămâne constantă și după despărțirea politică de profesorul Cuza și constituirea Legiunii Arhanghelul Mihail, la 24 iunie 1927. Din această perspectivă, considerăm semnificativă înființarea, în 1930, a Gărzii de Fier, formațiune de luptă anticomunistă, și eforturile de penetrare organizatorică a spațiului dintre Prut și Nistru²², apreciat ca fiind cel mai vulnerabil din cauza vecinătății acestei provincii cu Rusia Sovietică și a propagandei bolșevice²³ susținute de agenți sovietici camuflați, de multe ori, în organisme culturale și sportive gen *Macabi*, *He Halutz* sau *Liga Culturală Evreiască*²⁴.

Din aceste considerente înțelegem reacția virulentă a liderului Mișcării Legionare împotriva oricărei tentative de apropiere a României de URSS fără o bază solidă de discuție care, în opinia lui Codreanu și altor oameni politici de dreapta, nu putea fi alta decât recunoșterea apartenenței Basarabiei la România și blocarea activității agenților comuniști în România de către Cominternul moscovit²⁵.

În contextul derulării negocierilor dintre N. Titulescu și M. Litvinov, istoricul Gh. Brătianu a combătut cu energie ideea Pactului de asistență mutuală. În opinia liderului liberal, România se situa între două blocuri revizioniste reprezentate de Germania și URSS. Dacă o alianță cu sovieticii era de neconceput, datorită problemei Basarabiei, dar și a neîncrederii istorice a oamenilor politici români în buna credință a rușilor, o apropiere de Germania era de dorit, deoarece nu existau litigii teritoriale directe, iar susținerea pretențiilor anti-Trianon ale Ungariei putea fi deturnată. Gheorghe Brătianu cerea o politică abilă, realistă, în care nevoia manifestă de petrol și cereale a Germaniei să fie exploatată în detrimentul Ungariei. De asemenea, s-a observat că nu Berlinul, ci mai degrabă Italia lui Mussolini susține cauza revizionistă maghiară. Pe de altă parte, Germania,

---

²¹ *Ibidem*.

²² Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, p. 154 și urm.

²³ *Ibidem*, p. 115-117.

²⁴ Idem, *Mișcarea Legionară în Basarabia*, în „Europa XXI” (revista Centrului de Istorie și Civilizație Europeană. Academia Română-Filiala Iași), vol. XIII–XIX/2004-2005, *Românii între ruși și sovietici*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 111-173.

²⁵ *Ibidem*.

supusă presiunii politicii de încercuire instrumentată de Franța în estul Europei, avea nevoie de aliați stabili care să nu marșeze la planul de izolare antigerman. Sub acest aspect, Gh. Brătianu a atacat ideea Pactului cu URSS, considerat o sfidare la adresa Germaniei.

La 16 noiembrie 1936, Gh. Brătianu s-a întâlnit cu Adolf Hitler și au discutat, în prezența secretarului Meissner, o posibilă apropiere între cele două state. Gh. Brătianu a precizat încă din debutul discuțiilor că politica externă a României poate fi sintetizată în trei puncte:

1) „Barieră împotriva comunismului. România trebuie să-și reia ca mai înainte, misiunea la Nistru și Marea Neagră”.

2) „Nu voim să fim drum de trecere, nici câmp de bătaie”.

3) „Relații economice strânse cu Germania, fapt care ar contribui la dezvoltarea economiei românești”.

Un alt punct al discuției l-a constituit susținerea germană a revendicărilor revizioniste ale Ungariei. Hitler a replicat că România trebuie să se debaraseze de influențele bolșevice, să deruleze relații economice strânse cu Germania și că „interesul Germaniei ar spori să vadă în acest colț al Europei o Românie independentă și puternică”. Mai mult, Hitler a anunțat că este dispus, în acest sens, să facă declarații publice „la Roma și Budapesta, și mai ales la Budapesta”. În finalul întrevederii cancelarul german l-a autorizat pe Gh. Brătianu să comunice regelui și tuturor factorilor de decizie opiniile sale²⁶. Deși punctul de vedere a lui Hitler a fost raportat oamenilor politici români pe mai multe canale, inclusiv prin Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul nostru la Berlin, Bucureștiul nu a avut nici o reacție.

Astfel de contacte au avut loc și în perioada următoare, inițiate de liderii politici ai nou înființatului Partid Național-Creștin, rezultat din fuziunea grupărilor conduse de A.C. Cuza și Octavian Goga sau de către profesorul Nae Ionescu, prieten intim cu Alfred Rosenberg, șeful Oficiului de politică externă al N.S.D.A.P.²⁷.

Ostilitatea pe care o manifesta Corneliu Codreanu și Mișcarea Legionară față de N. Titulescu era motivată de încercările de apropiere față de Rusia Sovietică promovate de marele diplomat. În contextul nerecunoașterii apartenenței Basarabiei la statul român, a propagandei și

²⁶ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 13-16; Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 363-364.

²⁷ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Editura Humanitas, 1999 p. 233-234.

activității antiromânești a Cominternului, inițiativele politico-diplomatice titulesciene erau considerate de Codreanu formule juridico-diplomatice ineficiente, ba mai mult, periculoase pentru integritatea României Mari. Deși Codreanu realiza că planul ministrului nostru de Externe urmărea rezolvarea acestor litigii teritoriale prin semnarea unor documente comune care să garanteze reciproc frontierele și suveranitatea ambelor state, totuși liderul legionar era ferm convins de nesinceritatea rușilor dovedită, de altfel, în toată istoria relațiilor româno-ruse, de faptul că restabilirea relațiilor cu URSS îndepărta și mai mult România de Germania. Prin urmare, Codreanu scria, într-o circulară din mai 1936, că: „Lumea sănătoasă românească este îngrijorată de soarta țării pe care o joacă în mâinile sale, foarte debile, Dl. Titulescu. Noi, românii, înțelegem că Dl. Titulescu este un talent, este mai puțin o inteligență și aproape deloc o înțelepciune. Mai bine să se încredințeze soarta unei țări unui înțelept fără talent, decât unui talent lipsit de înțelepciune”²⁸. Suspiciunile liderului legionar față de Titulescu erau alimentate de o serie de *legende*, care circulau în mediile politice bucureștene, au creionat un discurs radical-aprehensiv ce evoca, nici mai mult, nici mai puțin, în care Titulescu era descris și prezentat drept artizan inconștient al „conspirației iudeo-masonice antiromânești, calul troian din interiorul cetății, veșnicul ministru de Externe al României, care circulă cu o garnitură specială prin Europa, atent doar la reacțiile cancelariilor străine și nicidecum racordat la realitățile românești, un înstrăinat infatuat, un neinformaț defazat în raport cu problemele și noile aspirații ale societății românești și ale tineretului, în special”. O astfel de percepție se datora, în parte, cancanurilor puse pe seama diplomatului, a anecdotelor colportate de „cafeneaua politică”. Defectele omului politic Titulescu erau exagerate în cercurile politice ale adversarilor, erau taxate cu sarcasmul specific mediului dâmbovițean. Ca orice personalitate, Titulescu polariza simpatii, dar, implacabil, atrăgea și invidia multora. Cele mai multe și mai savuroase pasaje le descoperim în memoriile lui Constantin Argetoianu. Spre exemplificare redăm o notă din 1935, cuprinsă în *Însemnările* sale: „Ceea ce exasperează în atitudinea lui Titulescu e toată partea lăaturalnică a acțiunilor lui, e zgomotul pe care-l face, e toată reclama pe care o organizează, toată presa pe care o plătește, toate turpitudinile pe care nu numai le încurajează, dar le patronează cu singurul și constantul obiectiv al preamăririi personalității sale și al pricopsirii familiarelor lui. Milioanele pe

²⁸ Corneliu Z. Codreanu, *Circulări și manifeste*, ed. a V-a, München, Colecția „Omul nou”, 1985, p. 74-75.

care Titulescu le aruncă presei în țară și străinătate sunt nenumărate și rezultatul obținut dovedește, odată mai mult, cât de primejdioasă este influența acestei puteri venale a ziarelor”, care „sunt pline de discursurile lui, de interviurile lui, de succesele lui, de voiajele și de prostiile lui”²⁹. Ziaristul Petre Pandrea, intelectual cu vederi de stânga, avocat în mai multe procese ale comuniștilor și cumnat al lui Lucrețiu Pătrășcanu, îl descrie pe N. Titulescu, ca un personaj modest însă extrem de mediatizat de către presa interbelică: „...Proporțiile mitice, exagerate au fost create de jurnaliști stipendiați cu peste o sută de milioane de lei, fonduri reptiline anuale, care i-au stat la dispoziție (...) La Paris și Londra trimitea cutii cu icre negre la ziariști și oameni politici. Trimitea ceasuri elvețiene de aur la metrese de ziariști și oameni politici. Avea obiceiuri de pezevenghi de Țarigrad, adică de vânzător de cadâne, după etimologia turcă a cuvântului. În România a cumpărat presa de dreapta, de centru și de stânga cu banii statului, risipind ca un nabab. N-avea scrupule și nici pudoare”³⁰. Constantin Xenii sancționa la N. Titulescu „...acea pornire spre exagerare, care e una din trăsăturile caracterului său” și faptul că „a dus o viață disproporționată față de resursele unei țări cu atâtea nevoi. În străinătate, la Londra, ca și la Geneva, toți vorbeau de seratele, de risipa și de darurile lui, cu care nici un diplomat din țări mari și bogate nu putea rivaliza”³¹. Oameni politici și gazetari de excepție au combătut concepțiile și inițiativele diplomatice ale lui Nicolae Titulescu. Între aceștia remarcăm pe Nicolae Iorga, C. Argetoianu, Octavian Goga, Istrate Micescu, A.C. Cuza, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic și, nu în ultimul rând, pe profesorul Nae Ionescu. Și totuși, a-l crede pe Codreanu o victimă a intriganților și al „pigmeilor” deranjați, ofuscați de personalitatea „marelui Tit”, ar însemna să ignorăm calitățile de lider, intuiția și spiritul ponderat, dovedite, nu odată, de acesta. Antipatia și adversitatea lui Codreanu și, implicit, a Legiunii avea cauze interne, dar și externe, erau determinate de atitudinile omului politic N. Titulescu în chestiuni de politică internă, cât și de opțiunile și inițiativele acestuia promovate în plan diplomatic. Pe plan intern, N. Titulescu s-a manifestat în mai multe ocazii ca adversar ireductibil al fascismului, dar și al Gărzii de Fier, considerată drept expresie a extremismului european. Legiunea îl culpabiliza pe Titulescu din cauza implicării ministrului de Externe în acțiunea de scoatere în afara legii

²⁹ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. I, (2 februarie 1935-31 decembrie 1936), ediție Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1998, p. 55.

³⁰ Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*, București, Editura Vremea XXI, 2005, p. 77.

³¹ Constantin Xenii, *Nicolae Titulescu*, în *Pro și contra Titulescu*, p. 602.

a Gărzii de Fier, operațiune finalizată prin actul dizolvării din 10 decembrie 1933³². Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1456/1933 impunea retragerea Gărzii de Fier din campania electorală și o serie de măsuri punitive împotriva Mișcării, ca închiderea sediilor, anularea întrunirilor, manifestărilor, formarea de cortegii, interzicerea uniformelor, steagurilor, decorațiilor, insinelor și altor distincții legionare, confiscarea arhivelor, a revistelor, ziarelor, manifestelor și altor materiale de propagandă³³. Decizia de dizolvare a impus o serie de telegrame cifrate trimise de subsecretarul de stat de la Ministerul de Interne către prefectii din județe. În principiu se ordona arestarea membrilor Gărzii de Fier și trierea lor. Alături de reprezentanții Parchetului, ai Poliției și Jandarmeriei, prefectii trebuiau să opereze percheziții la sediile legionare pentru ridicarea arhivelor și a materialelor de propagandă dar, mai ales, pentru detectarea și confiscarea armelor și munițiilor³⁴.

În plan extern, Codreanu și Mișcarea Legionară îl considera pe Titulescu principalul responsabil al îndepărtării României de Germania și Italia, de statele *revoluțiilor naționale*, după cum le definea liderul legionar³⁵. În contrapondere, Mișcarea și Codreanu au militat, încă din 1933-1934, pentru o apropiere tactică față de Germania național-socialistă acuzând, pe diverse canale, obtuzitatea și incapacitatea patetică a regelui și a tuturor titularilor de la Ministerul de Externe de a nu vedea mai departe de recomandările franco-engleze și de construcțiile politice ineficiente, gen Mica Antantă și Înțelegera Balcanică³⁶. Totodată, Codreanu considera că ostilitate cercurilor politice de la București și a reprezentanților noștri la Geneva pot transforma Germania dintr-un potențial prieten al României, într-un inamic dur și intransigent, un adevărat gregar al României Mari. În acest context, trebuie recunoscut că declarațiile lui Codreanu dau expresie unui veritabil realism politic. Într-o circulară din 5 noiembrie 1936, el se pronunțase categoric împotriva apropierei de Rusia considerând-o „un act de trădare” pe care poporul român îl face „față de Dumnezeu și față de ordinea

³² Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p.279.

³³ „Monitorul Oficial”, nr. 286 bis, din 9 decembrie 1933.

³⁴ Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică...*, p. 168 și urm.

³⁵ Corneliu Z. Codreanu, *Circulări și manifeste*, ed.cit., p. 98.

³⁶ *Ibidem*. Vezi și Mihail Polihroniade, *Mica Înțelegere și interesele României*, în „Axa”, an I, nr. 7 din februarie, 1933; idem, *Tineretul și politica externă*, Salzburg, Colecția „Omul nou”, 1952, p. 14 și urm. (sub-capitolul *Revizionismul și valoarea tratatelor*); Ernest Bernea, *Tineretul și politica*, București, ed. a II-a, 1936, p.17 și urm.

morală a acestei lumi”, avertizând profetic asupra unui scenariu apocaliptic, derulat cu precizie, din păcate, după notele ultimative din iunie 1940, care au marcat primul rapt din seria dramatică a ciuntirilor teritoriale din fatidicul an 1940. Tabloul catastrofic intuit de Corneliu Codreanu s-a configurat mult mai clar, după actul de la 23 august 1944 și instaurarea guvernului dr. Petru Groza. Astăzi, în istoriografia română sunt tot mai multe voci care întreabă la ce a folosit activitatea deosebit de dinamică a diplomației române din perioada interbelică, la ce au folosit organismele regionale, gen Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, politica securității colective, care și-a găsit în N. Titulescu un vajnic apărător, sau garanțiile anglo-franceze, dacă România s-a trezit total izolată – și apoi sfâșiată – în vara anului 1940. Pierderea Basarabiei, a Nordului Bucovinei și a Ardealului de Nord a reprezentat pentru oamenii politici de dreapta și pentru opinia publică românească, în fapt, ultimul act al unei piese prost jucate de actori cabotini și inconștienți, reprezentație cel puțin hilară, care s-a derulat timp de 20 de ani, în plan intern, dar mai cu seamă diplomatic. Din perspectiva tragediei României Mari din vara anului 1940, tot alaiul festiv și zgomotos care a înconjurat politica noastră externă, toate discursurile diplomaților și politicienilor, care promiteau inviolabilitatea granițelor noastre, soliditatea alianțelor noastre, toate declarațiile acuzatoare și deciziile punitive îndreptate împotriva dreptei național-creștine, toate aceste proiecte, metode și politici au reprezentat erori capitale ce au prefațat prăbușirea din vara anului 1940. Sub acest aspect, revenind la același document de circulație internă a Legiunii, observăm că C. Codreanu intuia amplitudinea dezastrului: „...De vor intra trupele sovietice pe la noi și vor ieși învingătoare, în numele Diavolului, cine poată să creadă, unde este mintea care să susțină, că ele vor pleca de la noi, înainte de a ne sataniza, adică bolșeviza? Consecințele? Inutil a le discuta”³⁷. Acest comunicat a fost lansat în contextul îngrijorării cercurilor politice de la București cu privire la convenția feroviară secretă ce permitea trecerea de trupe, armament și echipament sovietic pe teritoriul României. Despre convenția feroviară româno-sovietică și neliniștea produsă de iminența unui conflict cu rușii relatează diplomatul Mihail Sturdza³⁸ și fiul său Ilie Vlad Sturdza³⁹, care a

³⁷ Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări și manifeste*, ed.cit., p. 75.

³⁸ Mihail Sturdza, *op.cit.*, p. 113-115.

³⁹ Vezi Ilie Vlad Sturdza, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, ediție îngrijită de Răzvan Codrescu și Mihai Ghyka, București, Editura Vremea, 2002, p. 15-17.

participat chiar la întrevvedereea dintre tatăl său și Codreanu. Identificat drept principalul promotor al politicii de apropiere față de Soviets, Nicolae Titulescu a fost atacat vehement de liderul legionar.

Declanșarea războiului civil din Spania, în iulie 1936, a determinat Marea Britanie și Franța să semneze o convenție de neintervenție, sperându-se, astfel, la localizarea și izolarea conflictului. Deși România aderase la formula neintervenționistă (18 august 1936), ministru român de Externe, Nicolae Titulescu, a considerat că aderarea trebuie privită cu rezerve, deoarece „constituie un caz particular care nu poate crea un precedent și că nu implică pentru guvernul român obligațiunea de a recunoaște principiul că un guvern legal nu poate obține la cererea lui un ajutor de la un alt guvern împotriva unei rebeliuni”⁴⁰. Declarația lui Titulescu venea în întâmpinarea inițiativei primului-ministru francez, care acceptase cererea de furnizare de arme și muniție, emisă de guvernul republican de la Madrid. De altfel, mai mulți membri ai guvernului francez (emanație a Frontului popular) priveau cu simpatie cauza stângii spaniole. Premierul francez a amânat onorarea cererii guvernului republican spaniol din cauza presiunilor întreprinse de ministrul de Externe englez față de omologul său francez, în contextul conferinței de la Londra⁴¹. Această informație fusese furnizată lui Nicolae Titulescu de către Legația noastră din Paris la data de 25 iulie 1936. O altă telegramă cifrată, din 28 iulie 1936, semnată de către Dinu Cesianu, relata o întâlnire dintre acesta și J. Cardenas, fostul ambasador al Spaniei la Paris. Documentul revenea cu noi amănunte privind hotărârea unor miniștri francezi de a furniza armament trupelor fidele guvernului republican spaniol⁴². Cardenas informa pe ministrul nostru din capitala Franței că la scurt timp de la izbucnirea conflictului trupele guvernamentale au beneficiat de un număr apreciabil de avioane de vânătoare și de bombardament, deși armata republicană era mai mult decât deficitară la capitolul aviație. Aceste aparate de zbor, alimentate cu carburantul și armamentul necesar – relata Cardenas – au fost achiziționate de guvernul republican cu sprijinul secret al guvernului francez, direct de la întreprinderile franceze⁴³. În acest context au apărut ample speculații privind cedarea către guvernul spaniol a unei comenzi considerabile de armament, contractată de statul român cu Uzinele

⁴⁰ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu (Relații româno-germane 1938-1944)*, București, Humanitas, 1994, p. 469.

⁴¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), *fond71/Spania*, vol. 412, f. 35.

⁴² *Ibidem*, f. 42.

⁴³ *Ibidem*.

Schneider-Creuzot (110 tunuri, cal. 75) și Uzinele Dessault (3 escadrile, respectiv 27 de avioane de vânătoare)⁴⁴. Un *Buletin informativ* al Ministerului de Interne relatează ancheta derulată de către subsecretarul de stat Caranfil la uzinele franceze. Delegatul român a constatat „cu surprindere că tunurile și avioanele comandate de România au fost de mult gata, însă dl. Titulescu, care fusese personal la uzine, a spus că țara românească nu are nevoie de acel armament și de avioane și că pot să le trimită în Spania, care solicitase și ea asemenea materiale. Acele tunuri și avioane, după cum rezultă din rapoartele date de agenții de spionaj ai Germaniei și Angliei, ar fi fost debarcate o parte în Barcelona, iar celelalte la Bilbao și îndreptate spre frontul comunist din Spania”⁴⁵. Deși nota funcționarului român este elocventă și îl culpabilizează direct pe marele diplomat, se poate ca aceasta să fi fost *fabricată* în contextul nevoii de explicații pe care factorii de decizie – și în primul rând regele – trebuiau să le acorde în privința îndepărtării lui N. Titulescu din fruntea Ministerului de Externe. Ultimul pasaj al raportului menționat acreditează rolul justificativ al documentului în chestiunea demiterii lui Titulescu: „Această faptă, la care se mai adaugă și cele specificate la punctele de mai sus, a fost adusă la cunoștința Majestății Sale Regelui Carol al II-lea și din această cauză dl. N. Titulescu a fost debarcat de la Ministerul Afacerilor Străine, fără a mai fi consultați ceilalți membri ai guvernului”⁴⁶. Evitând să responsabilizeze pe Titulescu în problema comenzii de armament cedată comuniștilor spanioli, Constantin Xeni consideră că demiterea era o consecință firească a gravelor abateri comise în timp de către diplomat, pentru că „...făcuse o politică cu totul neconformă cu mărimea și puterea țării sale. El pierduse simțul proporțiilor. Făcea politică de mare putere. O presă, a cărei bunăvoință știa s-o câștige prin orice mijloace, întreținea în Apus o zgomotoasă actualitate în jurul numelui său. Ani de zile, un lanț de succese artificiale erau trâmbițate cu o lipsă de

⁴⁴ Ion M. Oprea, *op.cit.*, p. 323-324; Șerban Milcoveanu, *Memorii*, București, Editura Pământul, 2008, p. 116. Doctorul Milcoveanu precizează că ajutorul dat republicanilor spanioli de Titulescu a provocat trimiterea de către Mussolini și Hitler a corpului expediționar italian și a Legiunii „Condor”.

⁴⁵ ANIC, *fond Ministerul de Interne, Buletine informative*, octombrie 1936, vol. III, Nota nr. 2988/9 octombrie 1936, f. 237.

⁴⁶ *Ibidem*. *Memoriile* doctorului Milcoveanu (p.117), consemnează și iritarea cercurilor politice engleze față de inițiativele și presiunile pe care ministrul nostru de Externe le făcea asupra Angliei pentru a interveni în conflictul spaniol în interesul *salvării democrației*. În decizia demiterii lui N. Titulescu se pare că a contat și mesajul trimis de premierul britanic N. Chamberlain, care îi cerea regelui Carol al II-lea să-i „pună botniță acestui avocat al limbii”.

măsură care nu putea sfârși bine”. Evocarea lui C. Xenii reproduce chiar o declarație a lui W. Churchill, adresată unui diplomat român, în care omul politic englez aprecia că România își făcuse un idol fals din persoana lui Titulescu⁴⁷. E foarte posibil ca Titulescu să fi fost pus în fața faptului împlinit de către guvernul francez, care a decis de unul singur livrarea armamentului comandat de România către guvernul republican, însă simpatia afișată public de către N. Titulescu pentru cauza stângii republicane spaniole, faptul că ministrul nostru de Externe a respins fără multe comentarii cererea Comitetului de Apărare Națională – în fapt, guvernul naționalist spaniol – de continuare a „relațiilor cordiale și amicale care au legat dintotdeauna țările noastre”⁴⁸, sunt atitudini ce i se pot reproșa diplomatului. Totodată, marea amicitie și considerația exprimată în diverse ocazii pentru guvernului Frontului Popular din Franța, considerat officină de camuflaj a bolșevismului și bunele relații cultivate ostentativ cu M. Litvinov⁴⁹ au declanșat o reacție dură a forțelor politice de dreapta față de N. Titulescu.

Pentru Corneliu Codreanu și Mișcarea Legionară sprijinul acordat de Titulescu forțelor republicane spaniole a constituit un motiv în plus de antipatie. După moartea lui Ionel Moța și a lui Vasile Marin pe frontul spaniol, la Majadahonda, pe 13 ianuarie 1937, atacurile Legiunii la adresa fostului ministru de Externe au căpătat expresie de vendetă personală. Însăși ideea, puțin probabilă de altfel, că Moța și Marin – proclamați martiri ai Legiunii în cadrul unor funeralii grandioase, organizate de legionari la 13 februarie 1937⁵⁰ – să fi murit uciși de arme provenite din faimosul lot comandat de România la Uzinele Schneider-Creuzot și livrat comuniștilor spanioli prin intervenția lui N. Titulescu, după cum acredita anumite medii politice românești, era un motiv suficient să stârnească ostilitatea legionarilor⁵¹. Ei știau, de asemenea, că Titulescu i-a felicitat pe comuniștii români, voluntari în cadrul brigăzilor internaționale, după victoria trupelor

⁴⁷ Constantin Xenii, *Nicolae Titulescu*, în *Pro și contra Titulescu*, p. 617.

⁴⁸ AMAE, *fond 71/Spania*, vol. 412, f. 32. Comitetul Național de Apărare (Junta Defensa Nacional) s-a constituit la 23 iulie 1936 și era format din generalii Miguel Cabanellas, Andres Saliquet, Miguel Ponte, Emilio Mola, colonelii Federico Montaner și Fernando Morena. La 28 iulie 1936, generalul M. Cabanellas a trimis o scrisoare lui N. Titulescu pentru recunoașterea guvernului naționalist.

⁴⁹ Valter Roman, *Dimitri Manuilevski și Maksim Litvinov despre Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric”, an XVI, nr 9, (186), septembrie 1982, p. 49; idem, *O evocare. Nicolae Titulescu*, în „România Literară”, an XIII, nr. 7, 14 februarie 1980, p. 20-21.

⁵⁰ Vezi Armin Heinen, *op.cit.*, p. 293-294.

⁵¹ Valter Roman, *O evocare. Nicolae Titulescu...*, p. 20-21.

republicane de la Guadalajara⁵². De asemenea, Codreanu nu putea uita și ierta afrontul adus Mișcării în momentul arestării lui Ionel Moța, la 17 decembrie 1934, când al doilea om al Legiunii și cumnatul său, participant la Congresul Fascist de la Montreux, a fost arestat de poliția elvețiană în urma intervenției directe a lui N. Titulescu⁵³.

Remarcând inaplicabilitatea practică a instrumentelor diplomatice promovate de Ministerul de Externe român, dar și deciziile lovite de nulitate ale Societății Națiunilor; în memoriul trimis regelui, la 5 noiembrie 1936, Codreanu afirma că: „Nu există Mica Înțelegere, nici Înțelegerea Balcanică. Cine crede în aceste construcții de carton, dovedește că n-a înțeles nimic”⁵⁴. După ce refuzase oferta regelui în februarie 1937, când Carol al II-lea a avut o tentativă de captare a Legiunii în scopul instrumentării și orientării tineretului legionar către proiectul său de instaurare a regimului personal, Codreanu, în căutare de aliați politici, s-a apropiat de Iuliu Maniu, un adversar declarat al practicilor autoritare ale lui Carol al II-lea. După perfectarea acordului electoral, Codreanu a declarat în conferința de presă organizată, la 29 noiembrie 1937, la sediul Mișcării Legionare din str. Gutenberg nr. 3, că: „Domnul Maniu, afirmând punctul de vedere al partidului său în politica externă, a spus în esență: «Suntem alături de marile democrații ale Occidentului, suntem alături de Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică» și-și arată marele său atașament față de «Societatea Națiunilor».

Cu profund respect pentru dl. Maniu îmi permit să afirm că părerile mele sunt exact contrarii. Eu sunt pentru o politică externă alături de Roma și Berlin. Alături de statele revoluțiilor naționale. În contra bolșevismului [...]. În 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul, intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume [...]. Dl. Maniu este pentru democrație. Eu sunt de părere exact contrară. Sunt contra democrației. După cum sunt și contra dictaturii [...]. Dl. Maniu spune că partidul său va aduce justiția și toleranța pentru minorități. Eu sunt pentru Justiție, fără Toleranță. Pentru că am tolerat așa de multe, încât suntem pe patul de moarte...”⁵⁵.

Declarația lui Codreanu semnala, pe lângă orientarea fermă pro-Axă,

⁵² Idem, *U.R.S.S. în război*, Cluj, Editura Dacia Traiană, 1946, p. 12; Ion M. Oprea, *op.cit.*, p. 325.

⁵³ *Vezi Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*, București, 1993 (ed. originală, Buenos Aires, 1951), p. 22-23.

⁵⁴ Corneliu Z. Codreanu, *Circulări și manifeste*, p. 98-99.

⁵⁵ „Buna Vestire” an I, nr. 227 din 30 noiembrie 1937; Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări și manifeste*, ed.cit, p. 221-222.

și apropierea ideologică de Germania național-socialistă, argument semnificativ în cazul propulsării la putere a Legiunii, o garanție în plus pentru soliditatea unei posibile alianțe româno-germane. Mesajul sus-menționat era menit să aducă noi lămuriri asupra caracterului acordului de neagresiune electorală, semnat la 25 noiembrie 1937 și să sublinieze – în special pentru proprii partizani – limitele conceptuale ale Pactului. Astfel, Codreanu alege să prezinte în anti-teză diferențele de optică politică, etalate de el și Iuliu Maniu, atât în plan intern, cât și în plan extern. Din perspectiva relațiilor dintre Mișcarea Legionară și N. Titulescu, trebuie remarcată „*anathema*” aruncată asupra fostului ministru de Externe și cererea expresă, adresată legionarilor, de a combate candidatura lui N. Titulescu: „...Termin cu o declarație. Vorbesc despre dl. Titulescu. Tinerimea română legionară căreia i s-a răpit libertatea, care a fost schingiuită la 1933-1934 prin cea mai nemiloasă violență, pe orice listă ar fi să apară dl. Titulescu, peste orice pact, îl va combate cu violența cea mai mare. Întreaga tinerime se va prezenta în județele în care va candida și se va opune din toate puterile la reintrarea acestui om în politica internă a țării. Cu dl. Titulescu nu putem încheia decât un pact de agresiune”⁵⁶.

Mesajul liderului legionar referitor la fostul ministru de Externe a provocat vii reacții în tabăra național-țărăniștilor. Considerat un specialist de imens talent și un tehnician al relațiilor internaționale, la începutul carierei politice, N. Titulescu fusese un discipol fidel al lui Take Ionescu, fiind ales de mai multe ori deputat pe listele Partidului Conservator Democrat. În condițiile demisiei lui Vintilă Brătianu, la 3 noiembrie 1928, Regența a propus un guvern de uniune națională în frunte cu N. Titulescu, fost titular al Afacerilor Străine în cabinetul Vintilă Brătianu. Presiunile opiniei publice, a presei independente și cerbicia lui Iuliu Maniu, refractar oricărei alte formule decât cea național-țărănistă, determină formarea guvernului Iuliu Maniu la 10 noiembrie 1928. În perioada următoare, N. Titulescu se va apropia de cercurile politice țărăniste și va fi numit ministru de Externe în guvernele național-țărăniste conduse de I. Maniu (octombrie 1932-ianuarie 1933) și Al. Vaida-Voevod (14 ianuarie 1933-9 noiembrie 1933). În guvernele I.G. Duca și Gh. Tătărescu, N. Titulescu și-a păstrat postul de la Externe. După demiterea din august 1936, Titulescu se reînscrisese în

⁵⁶ Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări și manifeste*, p. 221-222. Vezi și Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1919-1939*, ediție Al. Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p. 360. În 8 decembrie 1937, A. Călinescu nota: „Vine Titulescu. Garda anunță că-i va combate candidatura pe listele noastre”.

P.N.Ț., iar în toamna anului 1937 – la rugămintea expresă a lui Iuliu Maniu – își anunțase candidatura în județul Olt⁵⁷. Prezența lui Titulescu pe listele național-țărăniște putea torpila din start înțelegerea – încă precară și nu pe deplin înțeleasă și asumată de către membrii de partid – dintre Maniu, Codreanu și Gh. Brătianu, acesta din urmă un alt contestatar al politicii promovate de diplomat. În primul rând, Iuliu Maniu, atacat de presa de stânga pentru înțelegerea cu Mișcarea Legionară, hulit de presa de dreapta, pentru atitudine anti-dinastică, contestat chiar în interiorul partidului de grupul centrist, pentru aceleași motive, a simțit că problema relațiilor dintre Titulescu și Legiune poate bloca funcționalitatea Pactului, că poate declanșa dezacorduri majore, ba chiar reacții centrifuge în sânul partidului. Din aceste considerente a inițiat o serie de contacte cu Corneliu Codreanu pe tema reconcilierii Legiunii cu fostul titular de la Palatul Sturdza. Maniu avea în vedere nivelarea oricăror asperități ridicate în calea acceptării Pactului de neagresiune electorală și anihilarea oricăror posibile reproșuri venite din partea propriilor partizani, reticenți în raport cu rostul și oportunitatea acordului electoral semnat la 25 noiembrie. Prin urmare, în opinia lui Maniu, continuarea raportului de forță statuat între Titulescu și Legiune trebuia să înceteze în cel mai scurt timp pentru ca Pactul să poată opera judicios-politic împotriva regelui și a lui Tătărescu. În acest sens, doctorul Dimitrie Gerota a mers de mai multe ori la Casa Verde pentru a demonstra lui Codreanu că persoana lui Titulescu, care fusese exilat din fruntea Externelor de către însuși Carol al II-lea, reprezintă o miză importantă prin modul în care era perceput în străinătate Pactul de neagresiune electorală⁵⁸. De asemenea, dr. Gerota a subliniat că principalul pericol al momentului politic era proiectul regal de instituire a regimului personal prin intermediul facțiunii liberale conduse de Guță Tătărescu. Totodată, I. Maniu l-a presat pe Titulescu să-și normalizeze raporturile cu Legiunea⁵⁹. În acest context au apărut articolele justificative⁶⁰ ale fostului ministru de Externe din ziarul „Universul”, însumate mai târziu în broșura intitulată *Eu și Garda de Fier*⁶¹.

⁵⁷ George G. Potra, *Eu și garda de fier – un document controversat*, în Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, Cristina Păiușan-Nuică, *op.cit.*, p. 281.

⁵⁸ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, p.168. Intervenția dr. Gerota la Corneliu Codreanu, pe tema *reconcilierii* dintre N. Titulescu și Legiune a fost susținută și de către bătrânii legionari, foști deținuți politici (dr. Milcoveanu, Mircea Nicolau, Tache Funda, Filon Lauric, Faust Brădescu, Nae Roșca ș.a.), după 1990.

⁵⁹ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 117.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Nicolae Titulescu, *Eu și Garda de Fier*, [București], Tipografia ziarului Universul, [1937], 24 p.

Practic, N. Titulescu susținea că rolul decisiv în actul dizolvării din 9 decembrie 1933 l-au avut liberalii, în frunte cu I.G. Duca, și chiar un alt „înalt personaj”, identificat/demascăt, până la urmă, în persoana lui Ghrorghe Tătărescu, primul-ministru al guvernului liberal *de alegeri*⁶². Critic acerb al diplomatului, C. Argetoianu nota, la 12 decembrie 1937, odată cu apariția destăinuirilor din „Universul”, că articolul este: „O mare decepție din punct de vedere documentar și din cel literar. Pledoarie de clănțau. Minte de la început până la sfârșit, cu nerușinare, și se străduiește să-și sprijine minciunile cu documente, ce nu dovedesc întru nimic nevinovăția sa, ci numai vinovăția altora”⁶³. Reacția lui C. Argetoianu a fost extrem de acidă la adresa lui N. Titulescu, iar N. Iorga, prin ziarul „Neamul Românesc”, nu s-a lăsat mai prejos, ironizând „curajul” diplomatului și taxând caustic pretinsa amicitie a ex-ministrului de Externe față de Italia lui Mussolini în contextul crizei din Abisinia⁶⁴. Într-un alt articol, N. Iorga bagatelizează inițiativele titulesciene, subliniind fanfaronada, „exhibițiile” și lipsa de „prudență” a diplomatului⁶⁵. Din motivul unei vechi antipatii, reactivate de acțiunea anti-carlistă vehementă și de acordul electoral din 25 noiembrie, semnat de I. Maniu cu Legiunea și receptat, fără nici un echivoc, tot ca o manevră *iezuită contra Coroanei*, N. Iorga l-a tratat fără menajamente și pe președintele P.N.Ț. Ziarul marelui istoric l-a atacat pe Iuliu Maniu în câteva articole ca: *Erezia d-lui Iuliu Maniu*⁶⁶ sau *Ipocritul demascăt*⁶⁷. Fapt oarecum curios, față de „tineret” – termen ce indica preponderant pe legionari – N. Iorga a adoptat o poziție mai rezervată, chiar părintească, îndemnându-i la calm și bunăcuviință. În articolul *Sfaturi către tineret*, Profesorul scria că: „A urî violența și a condamna crima e dovadă de bun român și bun creștin”. Sfatul istoricului se sfârșește cu un post-scriptum adresat, după toate indiciile, ziarelor din *Sărindar*: „P.S. Presa de stânga e rugată să creadă că n-am înțeles a-i face un serviciu”⁶⁸. Atitudinea lui Nicolae Iorga față de Mișcarea Legionară a fost desigur influențată și de moartea profesorului universitar ieșean, Corneliu Șumuleanu, vechi prieten

⁶² George G. Potra, *Eu și Garda de Fier – un document controversat*, în Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, Cristina Păiușan-Nuică (coordonatori), *op.cit.*, p. 297.

⁶³ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, p. 276.

⁶⁴ N. Iorga, *Un om de curaj: d. N. Titulescu*, în „Neamul Românesc” din 14 decembrie 1937; idem, *D. N. Titulescu se explică*, în „Neamul Românesc”, 15 decembrie 1937.

⁶⁵ Idem, *Declarațiile d-lui Titulescu*, în „Neamul Românesc”, 16 decembrie 1937.

⁶⁶ *Ibidem*, 15 decembrie 1937

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ N. Iorga, *Sfaturi către tineret*, în „Neamul Românesc”, 16 decembrie 1937.

și colaborator al istoricului din vremea activității Partidului Naționalist Democrat, întemeiat în aprilie 1910 de către N. Iorga și A.C. Cuza. Profesorul Șumuleanu s-a despărțit de Iorga pentru a-l urma pe A.C. Cuza în 1919, iar în 1927, în contextul *defecțiunii statutarilor*, a abandonat L.A.N.C. și a aderat la Mișcarea Legionară⁶⁹. Alături de Ion Găvănescu, profesor universitar ieșean, și Traian Brăileanu, profesorul de sociologie de la Universitatea din Cernăuți, C. Șumuleanu era unul din numele grele ale Mișcării Legionare, președinte al Asociației *Prietenii Legiunii* și președinte al Senatului legionar, for cu atribuții consultative ce funcționa în cadrul Mișcării. Moartea lui C. Șumuleanu a contribuit, credem noi, la *menajarea* Legiunii, deoarece țintele „Neamului Românesc” au fost cu precădere oamenii politici național-țărăniști și în special Iuliu Maniu. Dispariția lui C. Șumuleanu a fost deplânsă de profesorul Iorga în ziarul său⁷⁰, iar generalul Schina, participant din partea istoricului și al Ligii Culturale la înmormântarea de la Iași, din 19 decembrie, a rostit un emoționant discurs la căpătâiul celui dispărut⁷¹.

În momentul apariției celui de al treilea articol din seria *Eu și Garda de Fier*, din ziarul „Universul” și datorită intervențiilor repetate din partea unor mesageri ai lui Iuliu Maniu, Codreanu părăsește linia intransigentă, de combatere prin orice mijloace a candidaturii lui N. Titulescu, fixată în cadrul conferinței de presă din 29 noiembrie 1937. Un martor ocular consemnează impresia făcută de acest ultim articol privind implicarea fostului ministru de Externe în dizolvarea Gărzii de Fier din decembrie 1933. Aflat la sediul Mișcării din str. Gutenberg nr. 3, după lecturarea articolului, Codreanu ar fi exclamat că „Titulescu câștigă bătălia de împăcare cu Națiunea”⁷². *Revelația* lui Codreanu, credem noi, nu trebuie pusă pe seama articolului din „Universul”⁷³, ci mai degrabă a fost un simplu calcul politic, determinat de presiunea susținută a doctorului Gerota, delegat al lui Maniu. Nevoia unei reconcilieri a Mișcării cu N. Titulescu era limpede expusă și argumentată de I. Maniu, fiind lesne înțeleasă și acceptată de

⁶⁹ Armin Heinen, *op.cit.*, p. 207; Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 52-53; G. Asandului, *op.cit.*, p. 207-208; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică...*, p. 131-132.

⁷⁰ N. Iorga, *La mormântul lui Șumuleanu*, în „Neamul Românesc” din 19 decembrie 1937.

⁷¹ *La înmormântarea lui Corneliu Șumuleanu – cuvântarea gen Schina din partea prof. Iorga și a Ligii Culturale*; în „Neamul Românesc”, 21 decembrie 1937.

⁷² Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 117-118.

⁷³ Tot C. Argetoianu ne relatează impresia produsă de acest ultim articol al lui N. Titulescu: „E de o dezolantă slăbiciune. Negații, afirmații nesprijinite pe nimic, insinuări perfide, ploconeli exagerate la memoria lui Duca” (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. III. 286-287).

Codreanu. În definitiv, principalul inamic era Carol al II-lea și camarila de la Palat, iar principalele instrumente, menite să promoveze interesele palatine, erau politicienii liberali grupați în guvernul Gh. Tătărescu. Pe de altă parte, Codreanu a realizat că, acceptând destinderea dintre Legiune și Titulescu, poate să-i mai joace o festă regelui, care avea tot interesul ca Titulescu să cadă în alegeri. Poate că în decizia lui Codreanu a contat și ideea – sugerată abil de mesagerii lui Maniu – a unor eventuale intervenții și presiuni în străinătate pe care Titulescu le putea întreprinde în cazul unei falsificări grosolane a alegerilor sau a instituirii unui climat de forță și abuz în campania electorală. Cert este că liderul Mișcării Legionare a renunțat să mai formuleze reproșuri publice la adresa fostului ministru de Externe, ba mai mult și-a dat tot interesul să sprijine candidatura lui N. Titulescu în județul Olt. În consecință, în momentul în care N. Titulescu nu a fost lăsat să coboare din tren în gara Slatina de către agenți electorali liberali și agenți de poliție, Codreanu trimite echipe legionare de propagandă electorală în județul Olt, pentru a feri pe candidații partidelor semnatare ale Pactului de orice ingerință și abuz din partea liberalilor și autorităților⁷⁴. Se pare că inițial, Titulescu „s-a plâns” lui Iuliu Maniu de tratamentul primit la Slatina, ba mai mult i-a responsabilizat pe legionari. Maniu a intervenit la Codreanu, care a declinat orice amestec al aderenților săi. Liderul legionar a dovedit că toate samavolniciile sunt coordonate de prefectul liberal din Slatina și a promis să ia măsuri energice în favoarea sprijinirii candidatului național-țărănist⁷⁵.

Reconcilierea tactică dintre Codreanu și N. Titulescu a produs confuzie și chiar rezistență din partea unor lideri legionari sau a unor prieteni recunoscuți ai Mișcării. Este cazul profesorului Nae Ionescu, a profesorului Mihail Manoilescu, a lui M. Sturdza și M. Polihroniade⁷⁶. Atitudinea anti-titulesciană este ușor explicabilă în cazul lui M. Sturdza, care, ca diplomat, a avut anumite diferenduri cu șeful său ierarhic, transformate ulterior în antipatii și chiar în ostilitate declarată⁷⁷. De

⁷⁴ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p.118-119.

⁷⁵ *Ibidem*

⁷⁶ Episodul *răcirii* relațiilor dintre Codreanu și contestatarii Pactului mi-a fost relatat cu lux de amănunte și de către doctorul Șerban Milcoveanu și Filon Lauric. Dr. Milcoveanu era președintele UNSCR, fost șef al Societății Studenților Mediciniști și președinte al Centrului Studențesc București. F. Lauric era, în decembrie 1937, președintele Centrului Studențesc Cernăuți. Divergențele de opinie dintre Codreanu, pe de o parte, Nae Ionescu și M. Manoilescu, pe de altă parte, sunt confirmate și de rapoartele Siguranței, dar și de atitudinea stranie și *non-combatul* adoptat de Profesor la sfârșitul lunii noiembrie și în luna decembrie 1937.

⁷⁷ Mihail Sturdza, *op.cit.*, p. 73 și urm.

asemenea, considerat expertul Legiunii în politică externă, M. Polihroniade a atacat și el inițiativele diplomatice ale lui N. Titulescu⁷⁸. La M. Manoilescu și Nae Ionescu, opoziția față de Titulescu se încadra în concepția generală, asumată de unii lideri legionari, care se baza pe *captarea bunăvoinței regelui și chiar propulsarea la putere cu sprijinul regelui*. Manoilescu și Nae Ionescu erau cei care făceau presiuni asupra liderilor din așa-numitul Stat Major Legionar pentru o linie politică convergentă cu interesele Palatului sau, oricum, care să nu irite pe rege⁷⁹. De altfel, semnarea acordului cu Iuliu Maniu a determinat o răcire a relațiilor dintre Nae Ionescu și Corneliu Codreanu⁸⁰. Nae Ionescu fusese, până în septembrie-august 1933, un personaj proeminent al camarilei regale. Încă din 1926, Nae Ionescu a preluat conducerea ziarului „Cuvântul”, cunoscut pentru linia sa carlistă. După spusele lui Nichifor Crainic care, solicitat fiind de către Vasile Goldiș să primească postul de secretar general al Ministerului Cultelor, a propus lui Nae să lucreze la „Cuvântul” cu toată opoziția colegilor de redacție și în special a lui Pamfil Șeicaru⁸¹. Singura condiție a viitorului teoretician al statului etnocratic a fost ca ziarul să continue linia carlistă fixată după actul de la 4 ianuarie 1926, direcție pe care Nae Ionescu a îmbrățișat-o fără rezervă, devenind un partizan fervent al revenirii prințului Carol⁸². După 8 iunie 1930, Nae Ionescu a devenit doctrinarul cvasi-oficial al *Restaurației* și membru de bază al camarilei regale. Eșecul guvernărilor țărăniste și compromiterea *statului țărănesc*, concept asumat și de filosof, dar și iminenta venire la putere a liberalilor, în frunte cu I.G. Duca⁸³, l-au

⁷⁸ Vezi Mihail Polihroniade, *Mica Înțelegere și interesele României*, în „Axa”, an I, nr. 7 din februarie, 1933; idem, *Tineretul și politica externă*, Salzburg, Colecția „Omul nou”, 1952, p. 14 și urm. (subcapitolul *Revizionismul și valoarea tratatelor*).

⁷⁹ A.N.I.C., *fond Casa Regală*, dosar 36/1937, f. 155. Raportul agenților Siguranței indică drept principalii contestatari ai acordului Maniu-Codreanu pe M. Manoilescu și pe Nae Ionescu, deranjați – evocă documentul – de caracterul anti-monarhic al *Pactului de neagrasiune*.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 151.

⁸¹ Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii*, București, Casa editorială „Gândirea”, 1991, p. 203-204.

⁸² *Ibidem*; De remarcat campania de presă susținută de ziarul „Cuvântul” pe baza mărturiilor oamenilor politici și a dispozițiilor regelui Ferdinand cu privire la „chestiune închisă” din procesul Manoilescu. Aceste depoziții au rămas secrete și au fost dezvăluite într-un număr special al ziarului „Cuvântul” în ședința Parlamentului din 8 iunie în urma căreia prințul Carol a devenit regele Carol al II-lea (Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, p. 65-66).

⁸³ Corneliu Ciucanu, *Nae Ionescu și Noua Generație: intelectualul și tentația politicului*, în Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, Cristina Păiușan-Nuică, *op.cit.*, p. 335.

îndepărtat pe Nae Ionescu de cercurile Palatului.

Relațiile dintre Nae Ionescu și Mișcarea Legionară datează din toamna anului 1933, când filosoful se simte trădat în așteptările sale de atitudinea și reacțiile regelui Carol al II-lea. Concepțiile sale despre funcția și extracția divină a monarhiei, ideea sa de instaurare a unui regim de autoritate care să graviteze în jurul regelui aflat în postura de *domn* al tuturor românilor, ca *uns al lui Dumnezeu* și nu în baza carteziană și contractualistă, se văd înșelate de către rege, care preferă concubinajul cu Elena Lupescu și mașinațiile vechilor politicieni. Desemnarea ca prim-ministru a lui I.G. Duca la inspirația unor cercuri politico-financiare străine, dar și în baza bunelor relații stabilite între metresa regală și Gh. Tătărescu (prin intermediul lui R. Franasovici), angajamentul lui I.G. Duca de a sacrifica Garda de Fier în interesul păstrării simpatiilor pro-franceze în opinia publică românească, deși Germania dădea evidente semne de revigorare politico-economică, îl determină pe Nae Ionescu – anti-liberal convins – să părăsească linia duplicitară adoptată de suveran și să caute o nouă formulă organizatorică apropiată viziunii sale despre raporturile dintre elite și colectivitatea națională. Pe de altă parte, Nae Ionescu îi responsabiliza, atât pe I.G. Duca, cât și pe Titulescu, pentru actul dizolvării Gărzii de Fier, pentru teroarea, abuzurile, perchezițiile și arestările din acea perioadă. Nae Ionescu suferise alături de Mișcare și în 1934, după moartea lui I.G. Duca. În timpul campaniei electorale din noiembrie- decembrie 1933, Nae Ionescu, prin ziarul „Cuvântul”, a luat apărarea legionarilor, condamnând abuzurile guvernului Duca⁸⁴. În urma unui articol din „Cuvântul” – *Asasinarea lui Barbu Catargiu* – considerat ca un îndemn voalat la uciderea lui Duca, ziarul a fost suspendat, iar Nae Ionescu arestat la Malmaison pentru complicitate la complot⁸⁵. Articolul fusese semnat de Gh. Racoveanu, iar nu de Nae și, prin urmare, arestarea filosofului nu putea fi motivată prin articolele 81 și 87 din *Legea Mârzescu*. Reținut timp de o lună fără mandat, abia la 25 februarie Ministerul Armatei

⁸⁴ În general, pagina a III-a a ziarului era dedicată în totalitate abuzurilor guvernului față de legionari. De exemplu în „Cuvântul”, an X, nr. 3 103 din 14 decembrie 1933, p. 3 se titra cu majuscule *Alte măsuri contra Gărzii de Fier* și se ofereau informații despre ingerințele autorităților de la Constanța, Buzău, Cernăuți, Craiova, Timișoara, Iași. Tot din acest număr aflăm de greva foamei declanșată de legionarii arestați ilegal, fără mandat, și de demersurile inițiate de unii avocați din Cluj pentru eliberarea legionarilor. În numărul 3.107 din 18 decembrie, „Cuvântul” publică alte titluri incendiare: *Sălbatica prigonire a mișcării naționale continuă*; *Cum sunt schingiuiți arestații d-lor Duca și Titulescu*; *Acțiunea sălbatică împotriva legionarilor de la Cluj continuă*; *Studentimea cere eliberarea tuturor arestaților*.

⁸⁵ Mircea Vulcănescu, *op.cit.*, p. 87.

a emis un mandat de arestare împotriva lui Nae Ionescu în care era acuzat de ”*provocare directă prin scrieri și publicațiuni la săvârșirea de crime, delict prevăzut în art. 8 din legea pentru apărarea liniștei publice*”. În cele din urmă, după instrucția militară a cazului, comisarul regal și raportorul au hotărât scoaterea de sub urmărire penală și eliberarea lui Nae Ionescu, a prof. Dragoș Protopopescu, Gh. Racoveanu și Horia Codreanu⁸⁶. La proces, Nae Ionescu a fost chemat ca martor al apărării de către fostul său coleg de liceu, ing. Gh. Clime. Depoziția filosofului a fost impresionantă și lămuritoare în ceea ce privește faptul că asasinarea premierului I.G. Duca a fost provocată de dizolvarea abuzivă a Gărzii de Fier în data de 9 decembrie, dar mai ales că Duca și PNL au fost instrumentele unui anume guvern străin și că lichidarea Legiunii a fost parafată cu mult înainte de 14 noiembrie, data în care Duca a primit mandatul de prim-ministru. Fără a-l nominaliza pe Nicolae Titulescu, Nae Ionescu făcea aluzii la presiunile diplomatului și la amenințarea acestuia cu demisia din cabinetul Duca, în cazul în care nu se decidea dizolvarea Gărzii de Fier. Totodată, Nae Ionescu respingea ideea de complot și declara că hotărârea de a răspunde la violență cu violență pornește „din simțul de demnitate personală al fiecăruia”⁸⁷. Deși a negat apartenența formală la Garda de Fier, Nae Ionescu a subliniat pe parcursul depoziției sale latura educativ-patriotică a Legiunii, comparând *Cărticica șefului de cuib*, emisă de Codreanu, cu *Exercițiile spirituale* ale lui Ignățiu de Loyola: „În toată opera educativă, nu cunosc instrumente mai puternice decât pe Ignățiu de Loyola și regulamentele noastre militare, serviciul interior și anumite capitole din regulamentele de manevră și lupte. Pe această treaptă stă instrumentul acesta educativ, creat de Garda de Fier”⁸⁸. Provocat de generalul Ignat, președintele instanței de judecată, să aprecieze gradul de nocivitate al ideilor legionare și pericolul social reprezentat de Mișcare, Nae Ionescu a replicat tranșant că „...Eu am doi copii. Aș vrea ca toată viața copiii mei să nu aibă alte scopuri decât acelea pe care le are Garda de Fier”⁸⁹.

S-a mai spus că Nae Ionescu a rămas adept al cezarismului monarhic și un fidel susținător al regimului de autoritate preconizat de rege și că

⁸⁶ „Drum nou” din 18 martie 1934.

⁸⁷ ANIC, *fond Casa Regală, Diverse*, dosar 3/1933, f. 146. Depoziția lui Nae Ionescu în procesul Duca este reprodusă integral de către reputata cercetătoare Dora Mezdrea în *Nae Ionescu. Biografia*, vol. IV, ed.cit, p. 258-268.

⁸⁸ Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografia*, vol. III, Brăila, Muzeul Brăilei-Editura Istros, 2003, p. 261.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 263.

apropierea filosofului de Legiune s-a efectuat din ordinul lui Carol al II-lea, manevră ce urmărea captarea Mișcării în planul de instaurare a unui regim autoritar monarhic. Această ipoteză capătă credibilitate în contextul anului 1937, când, după funeraliile lui Moța și Marin – un spectacol gradios de ordine, disciplină și religiozitate etalat de legionari, regele îi cere lui Codreanu întrevvedere din casa Malaxa. Căpitanul refuză să predea regelui șefia Mișcării, chiar dacă suveranul îi garanta postul de prim-ministru. În acel cadru, o serie de lideri legionari nu au fost de acord cu linia intransigentă adoptată de Codreanu⁹⁰. Evenimentele legate de criza de succesiune guvernamentală, tranșată tot în favoarea unui cabinet Tătărescu în toamna lui 1937, dar mai cu seamă contactele cu Iuliu Maniu și iminența unei înțelegeri cu caracter anticarlist, acreditează că nu tot comandamentul legionar a abrobat linia Căpitanului⁹¹. Semnarea Pactului de neagresiune electorală alături de I. Maniu și Gh. Brătianu a fost considerată drept ofensă directă adresată regelui și tratată ca atare de către Nae Ionescu și M. Manoilescu⁹². Cu două zile înainte de semnarea acordului electoral cu Maniu, receptat de opinia publică drept cel mai înverșunat adversar al regelui, Nae Ionescu pleacă într-o călătorie la Paris și Berlin, pentru a demonstra regelui că el nu are nimic în comun cu apropierea dintre Codreanu și Maniu. Înainte de plecarea sa în străinătate, Profesorul nu răspunde invitației adresate de Codreanu de a participa la discuțiile de la Casa Verde, unde se stabileau candidații. Mai mult, nu cedează insistențelor repetate formulate de Corneliu Z. Codreanu de a candida pe listele Partidului „Totul pentru Țară” în alegerile din 20 decembrie 1937. Codreanu a trimis de două ori pe M. Polihroniade cu rugămintea de a accepta un loc eligibil pe lista legionară. Într-un răvaș semnat de Codreanu și adresat Profesorului, citit de Mișu Polihroniade, în prezența lui Vasile Băncilă, șeful Mișcării îl ruga, „în numele dragostei pe care ne-ați arătat-o”, să primească a candida „pe listele noastre”. Nae Ionescu a refuzat așa cum îl refuzase și pe prietenul său, inginerul Gh. Clime, comandant legionar, fostul coleg de la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Brăila, membru și el al Asociației „Avântul” alături de filosof, numit președinte al Partidului „Totul pentru Țară” după moartea generalului Cantacuzino-Grăniceru⁹³.

⁹⁰ Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică...*, p. 336-338.

⁹¹ *Ibidem*. Un raport al agenților de Siguranță evocă disensiunile ivite la vârful conducerii legionare cu privire la oportunitatea acordului electoral semnat de Codreanu și I. Maniu. Între cei mai vehemenți contestatari ai *Pactului* îi găsim pe M. Manoilescu și pe Nae Ionescu (ANIC, *fond Casa Regală*, dosar 36/1937, f. 151).

⁹² ANIC, *fond Casa Regală*, dosar 36/1937, f. 166.

⁹³ Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografia*, vol. IV, p. 177-182.

Aceste refuzuri repetate de a participa la întâlnirile de la sediul Mișcării, dar mai ales vizita subită în străinătate, inițiată pentru a nu fi responsabilizat de rege drept unul dintre artizanii reorientării anti-monarhice a Legiunii, demonstrează faptul că Nae Ionescu nu s-a considerat solidar cu linia politică adoptată de Corneliu Zelea Codreanu⁹⁴, dar nici nu a abandonat simpatiile legionare.

În contextul campaniei electorale ce se derula în țară în vederea alegerilor parlamentare programate la 20 decembrie 1937, vizita lui Nae Ionescu la Berlin a avut rolul de a urmări și înregistra reacțiile oficialităților național-socialiste în urma declarației categorice pro-Axă, susținute de Codreanu la 29 noiembrie 1937. Revenit în țară în toiul polemicii declanșate de articolele lui N. Titulescu în „Universul”, Nae Ionescu află că echipe legionare sprijină candidatura lui N. Titulescu, cap de listă în județul Olt. După cum am menționat mai sus, profesorul îi responsabiliza atât pe I.G. Duca, cât și pe Titulescu pentru actul dizolvării Gărzii de Fier, pentru teroarea, abuzurile, perchezițiile și arestările din acea perioadă. Urmările dizolvării din 10 decembrie 1933, prin jurnal al Consiliului de Miniștri, teroarea polițienească, regimul stării de asediu și cenzura le înregistrase, le suportase din plin – alături de gardiști – și profesorul Nae Ionescu. Ziarul „Cuvântul” fusese suspendat, iar Nae Ionescu arestat. Or faptul că, din rațiuni de tactică politică, șeful Legiunii uita de implicarea fostului ministru de Externe în evenimente lunii decembrie 1933, l-a determinat pe filosof să păstreze o anumită expectativă față de Mișcare. Cum N. Titulescu era recunoscut, de asemenea, ca un mare adversar al regelui, Nae Ionescu evită întâlnirile cu Codreanu și cu alți lideri ai Mișcării. Rezerva adoptată de Nae Ionescu față de Legiune și întreg tumultul politic al lunii decembrie 1937 este corect surprinsă de discipolul său, D.C. Amzăr, în *Jurnalul berlinez*, care comentează ultimile întâlniri cu profesorul său. În decembrie 1937, în trecere prin Berlin, Nae Ionescu se confesează fostului său student cu referire la ultimile evenimente din țară. Amzăr notează că: „Profesorul voia să se țină cât mai mult în rezervă față de vâltoarea în care l-au împins mai mult adversarii decât a vrut să intre el. Am impresia că cu Nae Ionescu s-a petrecut această tragedie: împins și prins fără voia lui în vâltoare – cu toată simpatia, pe care n-a ascuns-o niciodată, față de mișcare – el nu s-a mai putut sustrage, cu toate încercările făcute, din furtuna care s-a abătut asupra lui. Convins de nedreptatea ce se face, un om mândru și drept ca el, a preferat să rămână alături de asupriți și prigoniți (de legionari n.n.) cu toate

---

⁹⁴ *Ibidem*.

că nu le împărtășea în întregime vederile și metodele, decât să treacă alături de asupritori și prigonitori”⁹⁵. Deși nu împărtășea în tootalitate practicile și noile tendințe ale Mișcării Legionare, Nae Ionescu a rămas totuși în bune relații cu șeful Legiunii și cu principalii lideri. Dacă filosoful nu reușise să-i abată pe legionari de pe traiectoria anti-carlistă, pe care o considera periculoasă și inefficientă, din perspectiva preluării puterii, totuși Profesorul nu se putea desolidariza de Legiune, nu-i putea abandona definitiv pe legionari. De altfel, divergențele survenite între Nae Ionescu și Codreanu asupra tacticii politice asumate de Căpitan nu l-au determinat pe filosof să caute noi formule politice sau să se replieze planurilor Palatului. În mai 1936, Nae Ionescu pledase ca martor în procesul de la Brașov al studenților acuzați de profanarea monumentului lui I.G. Duca de la Sinaia. Cu ocazia unei întâlniri avute de Profesor cu C. Argetoianu, filozoful îi mărturisește politicianului că regele i-a transmis, prin Gavrilă Marinescu, mesajul de a lua contact în secret cu conducătorii Gărzii de Fier. Indignat, Nae Ionescu ar fi replicat că „Garda nu face nimic clandestin” refuzând cu dispreț invitația regală⁹⁶. În decembrie 1937-ianuarie 1938, Nae Ionescu a adoptat aceeași poziție refractară față de *chemările la raport* ale regelui și față de sugestiile dirijate de la Palat, a rămas alături de Legiune, chiar dacă era angajată ferm în conflictul cu Carol al II-lea împotriva sfaturilor filosofului, Mișcarea aluneca fatidic pe panta unei noi prigoane. Credem că aceste considerente stau la baza atitudinii sale din anul 1938, când filosoful se va înscrie ca martor al apărării în procesul Codreanu și, mai apoi, va împărtăși aceeași soartă și aceeași temniță cu legionarii la Miercurea Ciuc. Prins în vârtejul implacabil și tenebros al relațiilor contondente dintre suveran și Legiune, Nae Ionescu avea să sfârșească tragic, detestat, tracasat și, probabil, urât de rege pentru inadmisibila abandonare/trădare a proiectului autoritar-monarhic în favoarea *ecumenicității naționale* promovată de noua generație reprezentată de Mișcarea Legionară⁹⁷. Totodată, raporturile complexe derulate – în primul rând la nivel doctrinar, și mai puțin sub aspectul

⁹⁵ *Ibidem*, p. 181: vezi D.C. Amzăr, *Jurnal berlinez*, Tom III, f. 52, document aflat în arhiva personală Dora Mezdrea.

⁹⁶ C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, p. 313.

⁹⁷ Dora Mezdrea, *Nae Ionescu și discipolii săi în arhivele Securității*, vol. I, București, Editura „Mica Valahie”, 2008, p. 5 și urm. Profesorul Nae Ionescu a reținut atenția agenților serviciilor speciale, mai cu seamă în perioada 1938-1940, întrucât filosoful era considerat un serios obstacol în calea *destinderii* între rege și Mișcarea Legionară. Întocmit de Siguranță, dosarul de urmărire informativă al profesorului Nae Ionescu a fost preluat și prelucrat, mai târziu, de către Securitate.

militantismului politic între filosoful-ziarist și Mișcare – dovedesc, fără tăgadă că *marele Nae* a rămas neînțeleș pe deplin chiar și de către liderii Legiunii.

Revenind în contextul evoluțiilor politice din decembrie 1937, după intervențiile lui Iuliu Maniu pe lângă Corneliu Codreanu, liderul Mișcării Legionare și-a schimbat poziția față de candidatura lui N. Titulescu. Deși nu a anulat formal circulara în care cerea legionarilor combaterea lui Titulescu în campania electorală, Codreanu a luat măsuri pentru sprijinirea acestuia. Doctorul Șerban Milcoveanu, președinte al U.N.S.C.R., juriștii Bartolomeu Livezeanu și Laurian Țălnaru, șefi ai Corpului Studențesc Legionar, studentele legionare Anastasia (Sica) Popescu și Ecaterina (Titi) Gâță au fost convocați de *Căpitan* la sediul Mișcării, care le-a expus situația critică din județul Olt, faptul că liberalii, sprijiniți de agenți de poliție, nu permit defășurarea propagandei electorale formațiunilor politice grupate în jurul Pactului de neagresiune. La această consfătuire, practic, legionarii primesc ordinul expres să sprijine candidatura lui N. Titulescu, împotriva tuturor piedicilor, a întreg arsenalului propagandistic utilizat de agenții electorali liberali, sprijiniți de autorități⁹⁸.

Deși era fiu al meleagurilor oltene, Nicolae Titulescu a fost primit cu reticență de locuitori și combătut cu virulență de agenții liberali organizați de Ilie Popescu, președintele organizației P.N.L. Olt și directorul Băncii Românești din Slatina. Intimidat de climatul electoral ostil din județ, Nicolae Titulescu a renunțat să participe direct la mitingurile și întâlnirile cu alegătorii. El a imprimat câteva discursuri ale sale pe plăci de gramofon, discursuri ce erau difuzate itinerant prin satele oltenesti de două automobile, însoțite de discipolii săi, diplomații Constantin Vișoianu și Savel Rădulescu⁹⁹. Doctorul Milcoveanu descrie ironiile lansate de liberali, penibila impresie lăsată de acest tip de propagandă în rândurile țăranilor olteni și atitudinea stingheră a lui C. Vișoianu și Savel Rădulescu, obligați de *Patron*¹⁰⁰ să participe la această mascaradă și să suporte sarcasmul adversarilor politici¹⁰¹.

Echipele studențești de propagandă ale Mișcării, trimise de la București, au fost sprijinite de partizanii locali, conduși de avocatul Nicolae

⁹⁸ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 120.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ Este vorba de N. Titulescu, numit astfel de discipolii săi din cadrul Ministerului de Externe și în special de Savel Rădulescu.

¹⁰¹ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 119.

Runcanu, șeful organizației oltene a Partidului „Totul pentru Țară”. În mai multe rânduri s-a încercat influențarea și coruperea studenților legionari de către agenții electorali ai guvernului liberal, pe tema „trântirii” în alegeri a lui N. Titulescu. Fideli și disciplinați, legionarii au refuzat toate ofertele prezentate de *guvernamentali*. În ziua alegerilor, 20 decembrie 1937, legionarii s-au opus unor cârciumari, membri ai formațiunii liberale, care au deschis câteva butoaie cu băutură în fața secției de votare, un vechi truc utilizat de partide pentru influențarea electoratului în ziua votării. Președintele P.N.L. Olt, fostul magistrat Ilie Olteanu, l-a abordat direct pe Ș. Milcoveanu – originar din județul Olt – pentru ca delegații legionari prezenți în secția electorală să permită schimbarea urnelor de vot, un procedeu clasic de măsluire a alegerilor. Liberalul Ilie Popescu l-a avertizat verbal că: „Dorința Majestății Sale Regele este să nu iasă deputat Nicolae Titulescu. Dați-ne voie să schimbăm urna cu voturi. Dumneavoastră legionarii aveți în județ 1.000 de voturi. Noi vă dăm 2.000 de voturi și nu vă cerem decât să tăceți când vom schimba urnele”. Evident că Milcoveanu a refuzat, ba mai mult, a amenințat cu intervenția legionarilor de afară¹⁰². În cele din urmă, alegerile din județul Olt s-au desfășurat în perfectă ordine, fără incidente majore care să necesite contestarea lor. După deschiderea urnelor și numărarea voturilor, județul Olt prezenta următoarea situație: P.N.L. 15.100 voturi, P.N.Ț., 6.596, T.p.Ț., 4.417 și P.N.C., 2.262 voturi¹⁰³. Rezultatele alegerilor din județul Olt au permis, în final, obținerea mandatelor de deputați atât pentru N. Titulescu, cap de listă din partea P.N.Ț., cât și pentru preotul Ion Dumitrescu-Borșa, reprezentant al Mișcării Legionare – Totul pentru Țară¹⁰⁴.

Odată cu centralizarea rezultatelor pe întreaga țară, alegerile parlamentare din decembrie 1937 au constituit o reală surpriză prin faptul că liberalii, în cartel cu alte forțe politice, nu au reușit adjudecarea procentului majoritar de 40%, care le-ar fi permis continuarea guvernării. Pe lângă alte cauze ce țin de erodarea inevitabilă a formațiunii liberale, aflată de patru ani la putere, insuccesul partidului și guvernului liberal în alegeri a fost determinat de constituirea blocului anti-guvernamental prin semnarea și aderarea la *Pactul de neagresiune electorală* a mai multor grupări politice¹⁰⁵. Colaborarea eficientă pe timpul campaniei electorale și în ziua

¹⁰² *Ibidem*, p. 120.

¹⁰³ Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 468.

¹⁰⁴ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 120.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.121; Corneliu Coposu, *Un moment de răscruce în lupta pentru apărarea libertăților democratice din istoria României: Pactul de neagresiune electorală al opoziției din*

alegerilor a reprezentărilor din teritoriu a partidelor semnatare a redus abuzul autorităților, deturnarea electoratului și pervertirea votului prin tehnici persuasiv-coercitive, a anulat din fașă orice tentativă de falsificare a alegerilor.

La alegeri participaseră 3.071.695 de votanți din cei 4.649.163 înscrși pe listele electorale, depășind, astfel, pentru prima oară, cifra de 3 milioane, fapt ce demonstrează interesul politic sporit al corpului electoral și participarea conștientă a unor pături tot mai largi ale populației¹⁰⁶. Din voturile exprimate, fuseseră anulate 45.555, ceea ce reprezenta un procent de 1,48%¹⁰⁷. Marea surpriză a reprezentat-o căderea guvernului în condițiile nerealizării procentului de 40% care, conform legii electorale din 1926, permitea acordarea primei majoritare. Drept urmare, mandatele pentru Camera Deputaților au fost atribuite proporțional cu procentul obținut de partidele ce trecusera pragul de 2%, după cum stipula articolul 93 din legea electorală¹⁰⁸.

Procentul obținut de Partidul Național Liberal (35,92%) nu reprezintă totuși fidel forța electorală a partidului. Din acest procent trebuie scăzută „zestrea guvernamentală”, adică voturile smulse de guvernanți prin intimidare și prin diverse ingerințe sau prin alte mijloace de persuasiune ce vizau acordarea unor eventuale avantaje votanților. Conform studiului publicat de C. Enescu în revista „Sociologia românească” a profesorului D. Gusti, voturile zestrei guvernamentale reprezintă aproximativ 50.000 voturi adică 16-17% din procentul oficial. În mod normal se apreciază că P.N.L. a obținut doar 20%¹⁰⁹. Partidul Național Țărănesc s-a clasat al doilea în topul electoral relevat de alegerile generale din 20 decembrie 1937¹¹⁰, adjudecându-și 20,40% din totalul voturilor valabil exprimate, iar Partidul „Totul pentru Țară”, cu 15,58%, devenea a III-a forță politică a țării. Dacă reconsiderăm declarațiile făcute de Eugen Cristescu în timpul procesului intentat Mareșalului Antonescu și principalilor săi colaboratori de către noile autorități comuniste în 1946 (*Procesul Marii trădări naționale*), putem

---

noiembrie 1937, în Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op.cit.*, p. 395-397.

¹⁰⁶ Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 346.

¹⁰⁷ N.N. Petrașcu, *Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918-1938)*, București, Editura Bucovina, I.E. Toronțiu, 1939, p. 168 (anexa III).

¹⁰⁸ Al.Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România (1919-1940)*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1976, p. 98.

¹⁰⁹ *Ibidem*; Romul Gh. Pop, *Reforma electorală. Evoluția și proiectele de reformă ale puterii legiuitoare din România*, vol. I, Oradea, 1938, p. 104.

¹¹⁰ Gh. Pop, *Reforma electorală. Evoluția și proiectele de reformă...*

deduce o complicitate între elementele Serviciului Secret, ale Ministerului de Interne și funcționarii electorali, desemnați să supravegheze libertatea și corectitudinea alegerilor din 20 decembrie 1937. La interogatoriul luat fostului șef al S.S.I. s-a vehiculat cifra de 300.000 de voturi, aparținând Mișcării Legionare, care au fost „camuflate prin Ministerul de Interne”¹¹¹. O asemenea fraudă electorală – care nu era, de altfel, un lucru neobișnuit în climatul luptelor politice de la noi, binecunoscute pentru duritatea încăierărilor dintre agenții electorali, pentru imixtiunile și abuzurile instituțiilor statului, transformate în simple *oficii* electorale ale partidului aflat la guvernare și organizator al alegerilor – nu poate fi explicată decât prin complicitatea funcționarilor electorali ce activau, mai cu seamă, la nivelul secțiilor de votare și nu la nivelul birourilor electorale județene, unde reprezentanții opoziției urmăreau vigilent și cu mai mult succes centralizarea voturilor. Deci, în acest cadru, putem semnala rolul important al președinților secțiilor de votare (magistrați), desemnați prin decretul-lege publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 284 din 8 decembrie 1937. Deși considerată neesențială, modificarea articolului 49 din Legea electorală prin Decretul-lege amintit dispunea anumite corective aduse conducerii secțiilor de votare în sensul că acestea vor fi prezidate „*totdeauna de magistrați*”, desemnați prin tragere la sorți din cadrul Tribunalului județean¹¹². La prima vedere, măsura părea să contribuie la întărirea legalității și a climatului onest, imparțial, democratic, în care trebuiau să se desfășoare procedurile electorale de supraveghere și validare a alegerilor. Totuși, în contextul anului 1937, conducerea secțiilor de votare exclusiv de către magistrați ascundea, poate, și temerile Palatului și ale guvernului privind ascensiunea curentului radical de dreapta. Conservator în mentalitate și fidel sistemului existent, totodată retractil și suspicios față de discursul politic radical lansat de legionari, în special, influențabil și chiar șantajabil, corpul magistraților putea fi manevrat în funcție de interesele electorale ale cabinetului liberal, care de fapt organiza alegerile, dar mai ales în conformitate cu planurile autoritare elaborate de cercurile de la Palat. În noiembrie 1937, sfidând practicile constituționale în ce privește succesiunea guvernamentală, Carol al II-lea a reînnoit mandatul lui Gh. Tătărescu, transmițând astfel opiniei

¹¹¹ Vezi *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. II, București, Editura Saeculum, I. O./Editura Europa Nova, 1995, p. 336.

¹¹² „Monitorul Oficial”, nr. 284, partea I, din 8 decembrie 1937; Emilia Sonea, Gavrila Sonea, *Viața economică și politică a României (1933-1938)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 265.

publice și preferința regală pentru un guvern cvasi-personal, de mână forte. Mesajul monarhului arăta pe de o parte încrederea sa în echipa tătăresciană, dar inducea, totodată, ideea că este *guvernul Majestății Sale*. Această percepție avea rolul captării voturilor indecișilor dar, mai ales, putea încuraja, sensibiliza sau chiar timora pe funcționarii abilitați să supervizeze corectitudinea alegerilor, în sensul nesesizării regulamentare a unor eventuale ilegalități comise de guvernamentali în detrimentul partidelor de opoziție. Desemnarea magistraților la conducerea secțiilor de votare se pliază acestei concepții. Ca urmare, această manevră a fost determinantă, în planul de îngrădire a șanselor opoziției, de escamotare a voturilor primite de partidul „Totul pentru Țară”, operațiune instrumentată – după spusele lui Eugen Cristescu – de autoritățile Ministerului de Interne. Totodată, Partidul Național Creștin obținuse 9,15 % din sufragii, procent superior comparativ cu rezultatele anterioare obținute individual de grupările (L.A.N.C. și P.N.A.), care au fuzionat în iunie 1935 sub președinția lui Octavian Goga și A.C. Cuza.

Orientarea corpului electoral către partidele de dreapta este o altă realitate ce transpare din rezultatele înregistrate la alegerile generale din decembrie '37. Blocul formațiunilor politice de dreapta (legionarii, național-creștinii, georgiștii), au obținut în total 28,63% din sufragii. În consecință, receptivitatea electoratului pentru discursul naționalist a determinat pe Carol al II-lea să încredințeze mandatul formării unui nou guvern după alegeri lui Octavian Goga, liderul P.N.C.¹¹³. Manevra regală urmărea să satisfacă curentul naționalist, dar în același timp să-l învrăjbească. Valer Pop, fost cuzist, trecut la liberali, evoca în cartea sa de *Amintiri politice*, rostul

¹¹³ Vezi Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I, (1904-1939), ediție Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Editura Silex, 1995, p. 234. Trecând în revistă ultimele evenimente politice și rezultatele electorale, regele a hotărât formarea unui cabinet național-creștin, deși era conștient că „o guvernare cu aceste elemente hotărât antisemite nu va putea fi una de lungă durată și că după aceea voi fi liber să pot lua alte măsuri mai forte, măsuri care să descătușeze atât țara cât și pe mine de tirania, adesea atât de nepatriotică, a meschinilor interese de partid. Cum era de așteptat atâta a așteptat Goga, era împlinirea ambițiilor sale, umflându-se ca un broscoi, primește a forma guvernul în condițiile care i le-am impus”. Aceste condiții au constat practic în introducerea în guvern a unor oameni politici fideli intereselor Palatului. Scopul acestei „infiltrațiuni democratice” era de „a obține o frână pentru anumite excese ce erau de temut”. Totodată, regele fixează cinic și rolul ce trebuia jucat de Armand Călinescu în postura de ministru de Interne: „Acuma mai este un punct important. Goga, mai ales, și Cuza sunt dușmani de moarte ai gardiștilor și hotărâți de a întreprinde orice pentru exterminare lor; în aceasta, vor fi secondăți perfect de Călinescu, care este complet de acord cu ei”.

numirii lui O. Goga în fruntea guvernului. Regele a impus o serie de miniștri care, practic, dădeau un caracter eterogen cabinetului. Condițiile regelui au fost sintetizate de Valer Pop după cum urmează: „lichidarea legionarismului, politică de dreapta moderată în interior (garanție Armand Călinescu); politică externă neschimbată (Istrate Micescu la Externe, Cuza (senior) ministru de stat, Cuza (junior) ministru al Muncii. Deci cuzism controlat și neutralizat în interior”¹¹⁴. După cum relatează și V. Pop, în cabinetul Goga a intrat și Armand Călinescu, recunoscut în toate mediile politice ca mare adversar al Gărzii de Fier¹¹⁵. A. Călinescu a primit portofoliul Ministerului de Interne cu misiunea expresă de a supraveghea pe Goga¹¹⁶, ce manifestase interes pentru o înțelegere politică cu Zelea Codreanu. Rolul Ministerului de Interne era capital în situația nou creată, deoarece abuzurile aparatului polițienesc și jandarmilor aveau rolul de a aduce Mișcarea Legionară și P.N.C. pe poziții ireconciliabile¹¹⁷. În urma unei întrevederi între Goga și Codreanu¹¹⁸, ultimul își retrace formațiunea politică din campania electorală¹¹⁹. Acordul Goga-Codreanu l-a determinat, însă, pe Carol al II-lea să ceară demisia cabinetului Goga, instaurând regimul personal autoritar prin lovitura de stat din 10 februarie 1938¹²⁰.

În planurile Palatului, guvernul condus de O. Goga a avut rolul să compromită ideea unei guvernări naționaliste și să niveleze drumul instaurării regimului autoritar carlist, vizat de rege și camarilă încă de la înscăunarea lui Carol al II-lea în iunie 1930. După un scurt intermezzo de 44 zile, cât a durat guvernarea Goga-Cuza, instituirea dictaturii regale în februarie 1938 era o consecință a erodării/degenerării democrației parlamentare interbelice, realitate pusă pregnant în lumină de evenimentele politice desfășurate la sfârșitul anului 1937, de alegerile parlamentare indecise din decembrie și, mai cu seamă, de evenimentele tensionate care au marcat anul 1938 (abrogarea Constituției din 1923, dizolvarea partidelor și instaurarea cenzurii și a stării de asediu, lichidarea liderilor Mișcării Legionare).

¹¹⁴ Valeriu Pop, *Amintiri politice. 1937-1945*, București, Editura Vestală, 1999, p. 218.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Francisco Veiga, *op.cit.*, p. 191.

¹¹⁷ Kurt W. Treptow, *Politica regală și alegerile din 1937-1938* în „Europa XXI”, vol. III-IV (1994-1995), p. 182. Utilizarea pe scară largă a violenței împotriva Mișcării Legionare în timpul campaniei electorale a făcut parte din planul conceput de ministrul de Interne, Armand Călinescu (vezi Armand Călinescu, *op.cit.*, p. 308-373).

¹¹⁸ Mihail Sturdza, *op.cit.*, p. 125.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 126.

¹²⁰ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p. 337.

NÜRNBERG: PROCESUL PRINCIPALILOR CRIMINALI DE RĂZBOI

Bianca-Ioana Hanganu

Nuremberg: The Trial of the Major War Criminals Abstract

The Trial of the Major War Criminals before the Nuremberg International Military Tribunal was held between 20 November 1945 and 1 October 1946. It represented a novelty and a great effort for the purpose of bringing Nazi leaders to justice for their crimes. The aim of this article is to offer a glimpse into the proceedings, with a focus on its main features, its characters (defendants, judges, prosecutors and lawyers) and its core moments. This paper also wishes to provide a balanced understanding of the Trial, as it was both subject to criticism and praised for its undeniable role in the creation of international criminal law.

Keywords: Nuremberg, international trial, World War II, international criminal law, national socialism

Cuvinte cheie: Nürnberg, proces internațional, Al Doilea Război Mondial, drept internațional penal, național-socialism

Pe 20 noiembrie 1945, la ora 10, în Palatul de Justiție de la Nürnberg¹, începea Procesul principalilor criminali de război, primul și cel mai cunoscut dintre cele 13 Procese de la Nürnberg, menite să sancționeze faptele comise de naziști în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Acesta reprezenta rezultatul unor ample eforturi diplomatice depuse de reprezentanții celor patru Mari Puteri (Franța, Regatul Unit, Statele Unite și Uniunea Sovietică), eforturi care au culminat cu negocierile de la Londra, din 26 iunie-8 august 1945. În urma acestor negocieri dificile², a fost semnat Acordul de la Londra (8 august 1945), căruia îi era anexată Carta de la Londra sau Statutul Tribunalului Militar Internațional (TMI).

Procesul în cifre

Palatul de Justiție din Nürnberg, fost sediu al Curții de Apel, se constituia din „instanță, o clădire de birouri și trei aripi de detenție cu o

¹ Orașul în care Partidul Nazist obișnuia să își desfășoare congresele.

² L.N. Sadat, *The Nuremberg Trial, Seventy Years Later*, în „Washington University Global Studies Law Review”, vol. 15, no. 575, St. Louis Legal Studies Research Paper No. 16-06-01, 2016, p. 2.

capacitate de aproximativ 1.200 de persoane”³. Procesul s-a desfășurat în sala de judecată 600, care trecuse printr-un amplu proces de restructurare, mai ales pentru a mări spațiul destinat vizitatorilor (235 de locuri erau alocate pentru presă și încă 128 pentru alți vizitatori)⁴.

Actul de acuzare avea 67 de pagini⁵ și indica 24 de persoane⁶ și șapte grupuri/organizații⁷. Totuși, următoarele trei persoane nu s-au înfățișat înaintea instanței: dr. Ley (s-a sinucis în celula sa, la 25 octombrie 1945⁸), Krupp (având 75 de ani și fiind grav bolnav, comisia de medici constituită *ad-hoc* a constatat că acesta nu ar putea „să urmărească o dezbatere la tribunal”⁹) și Bormann (deși nu era de găsit, a fost, spre deosebire de Ley și

³ E. Borgwardt, *Re-examining Nuremberg as a New Deal Institution: Politics, Culture and the Limits of Law in Generating Human Rights Norms*, în „Berkeley Journal of International Law”, vol. 23, issue 2, article 8, 2005, p. 404, nota 11.

⁴ <https://museums.nuremberg.de/memorium-nuremberg-trials/permanent-exhibition/courtroom-600/site-of-the-nuremberg-trials/>.

⁵ E. Borgwardt, *op.cit.*, p. 404.

⁶ Hermann Wilhelm Göring (comandantul Forțelor aeriene/*Luftwaffe*), Rudolf Hess (adjunctul lui Adolf Hitler în cadrul *NSDAP*), Joachim von Ribbentrop (ministrul de Externe/*Reichsaußenminister*), Robert Ley (șeful Frontului german al muncii), Wilhelm Keitel (șef al *OKW*), Ernst Kaltenbrunner (șeful Biroului central al siguranței), Alfred Rosenberg (filosoful *NSDAP*, ministrul pentru problemele teritoriilor ocupate din Răsărit), Hans Frank (guvernatorul general al Poloniei), Wilhelm Frick (ministrul de Interne), Julius Streicher (fondatorul și editorul săptămânalului „Der Stürmer”, principalul organ de propagandă antisemită), Walter Funk (ministrul Economiei), Hjalmar Schacht (președintele Băncii *Reichului*), Gustav Krupp von Bohlen und Halbach (mare industriaș de armament), Karl Dönitz (comandantul Marinei de război/*Kriegsmarine*), Erich Raeder (amiral), Baldur von Schirach (conducătorul Tineretului/*Reichsjugend*), Fritz Sauckel (împuternicitul general pentru folosirea forței de muncă), Alfred Jodl (șeful Comandamentului forțelor armate/*Wehrmacht*), Martin Bormann (*Reichsleiter*), Franz von Papen (fost vicecancelar, ambasador la Viena și Ankara), Arthur Seyss-Inquart (comisarul pentru Olanda ocupată), Albert Speer (ministrul pentru Armament și Muniții), Konstantin von Neurath (protectorul *Reichului* în Boemia și Moravia) și Hans Fritzsche (comentatorul Radiodifuziunii, secție din cadrul Ministerului Propagandei).

⁷ Cabinetul *Reichului* (*die Reichsregierung*), conducerea *NSDAP* (*das Korps der Politischen Leiter der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*), Eșalonul de protecție (*SS/die Schutzstaffel*) care includea și Serviciul de securitate (*SD/der Sicherheitsdienst*), Poliția secretă de stat (*Gestapo/die Geheime Staatspolizei*); Batalioanele de asalt/Detașamentul de reacție rapidă/Cămășile brune (*SA/die Sturmabteilung*), Înaltul Comandament al Forțelor Armate (*OKW/Oberkommando der Wehrmacht*).

⁸ *Report on Suicide of Dr. Robert Ley*, Cornell University Law Library, Donovan Nuremberg Trials Collection, <http://lawcollections.library.cornell.edu/nuremberg/catalog/nur:01224> (accesat pe 29 iulie 2021).

⁹ J.J. Heydecker, J. Leeb, *Procesul de la Nürnberg*, vol. 1, București, Edit. Orizonturi, trad. A. Motoc, I. Bărbat-Sgarbură, 2015, p. 134.

Krupp, judecat *in absentia*, în baza art. 12 din Statutul Tribunalului; avocatul său a administrat probe care arătau că Bormann ar fi decedat ca urmare a exploziei unui tanc¹⁰). Prin urmare, 22 din cei 24 de acuzați au fost, efectiv, judecați pentru cel puțin două dintre cele patru capete de acuzare (conspirație, crime împotriva păcii, crime de război și crime împotriva umanității).

Au fost 216 zile de proces¹¹, perioadă în care totul s-a desfășurat și a fost înregistrat în engleză, franceză, germană și rusă¹². Cine lua cuvântul avea posibilitatea să vorbească în oricare dintre aceste limbi, însă, printr-un sistem inovator, asigurat de corporația americană International Business Machines (IBM), opera, simultan, traducerea în celelalte trei limbi. Astfel, oricine se afla în sala de judecată putea, prin intermediul căștilor, să asculte dezbaterile exact cum aveau loc, fără traducere, ori în oricare dintre celelalte limbi, întrucât existau cinci canale: primul reda discursul original, al doilea, în limba engleză, al treilea, în rusă, al patrulea, în franceză și al cincilea, în germană¹³. Mai mult, când traducerea devenea anevoioasă din cauza rapidității discursului, conducătorul echipei de interpreți înștiința președintele instanței, prin intermediul unui bec galben. Dacă traducerea devenea imposibilă, printr-un bec roșu, era semnalat faptul că oratorul trebuia să se oprească și să reia cele spuse¹⁴. Erau recomandate cel mult 60 de cuvinte pe minut¹⁵.

În pregătirea procesului, au fost strânse peste 100.000 de documente germane, dintre care „aproximativ 10.000 au fost selectate pentru o examinare amănunțită, fiind susceptibile de valoare probatorie”¹⁶. În total, „4.000 de acte au fost traduse în cele patru limbi [engleză, germană, franceză și rusă] și au fost utilizate, în întregime sau în parte, pe parcursul procesului, ca probe”¹⁷. Bogăția materialului probatoriu s-a datorat, în mare măsură, rigorii specifice germanilor (*deutsche Gründlichkeit*) în sensul consemnării fiecărei acțiuni și decizii luate. Așa se face că, după cum a

¹⁰ *Ibidem*, p. 136-138.

¹¹ *Report of Robert H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials, London, 1945, Document LXIII. Report to the President by Mr. Justice Jackson, October 7, 1946*, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/jackson-rpt-military-trials.pdf (accesat pe 29 iulie 2021), p. 432; în continuare, *Report of Robert H. Jackson, Document LXIII*.

¹² *Idem*, p. 433.

¹³ <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/translation-in-the-courtroom> (accesat pe 29 iulie 2021).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Report of Robert H. Jackson, Document LXIII*, p. 433.

¹⁷ *Ibidem*.

observat Tribunalul, autenticitatea documentelor „nu a fost contestată decât în unul sau două cazuri”¹⁸.

Procesul a însemnat nu numai un volum mare de documente, ci și un număr impresionant de persoane implicate. Numai Statele Unite avea, la un moment dat, 654 de persoane antrenate în proces: 365 erau civili și 289 militari¹⁹. Despre numere similare s-a vorbit și în cazul celorlalte trei Mari Puteri²⁰. În plus, au fost reprezentate alte 19 state²¹, presa și companiile de radio au avut 249 de trimiși „care au transmis lucrările procesului în toate colțurile lumii”²². Pe parcursul celor aproape 11 luni, se estimează că au fost emise peste 60.000 de permise de vizitator²³.

Echipele de la Nürnberg

Instanța era compusă, conform prevederilor art. 2 din Statutul TMI, din patru judecători principali, fiecare având un locțiitor: pentru Regatul Unit, Sir Geoffrey Lawrence (totodată, președintele instanței) și Sir William Norman Birkett; pentru Statele Unite, Mr. Francis Biddle și Mr. John J. Parker; pentru Franța, Henri Donnedieu de Vabres, cu Robert Falco; pentru Uniunea Sovietică: generalul-maior Iona T. Nikitchenko, cu locotenentul-colonel Alexander F. Volchkov. Supleanții aveau rol consultativ, dar lor li se cerea, în măsura în care era posibil, să participe la toate ședințele și erau obligați să facă aceasta atunci când judecătorul principal era împiedicat, din motive obiective, să fie prezent. Art. 4 din Statut menționa că pentru constituirea cvorumului era necesară participarea tuturor membrilor de drept ai instanței (judecătorii principali) sau măcar a tuturor supleanților. Deciziile se luau prin majoritate, iar în caz de paritate, votul președintelui instanței era decisiv (excepția de la această regulă apărea în materia condamnărilor, care puteau fi date numai prin voturile afirmative ale cel puțin trei membri ai instanței, deci în caz de paritate, votul președintelui putea să nu fie, în mod obligatoriu, decisiv).

Echipele de acuzare ale Aliaților erau reprezentate de delegații numeroase. Cea americană îl avea în frunte pe Robert H. Jackson, francezii erau conduși de Auguste Champetier de Ribes și François de Menthon,

¹⁸ *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946*, <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf> (accesat pe 29 iulie 2021), p. 14; în continuare, *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment*.

¹⁹ *Report of Robert H. Jackson, Document LXIII*, p. 433.

²⁰ *Ibidem*. Alte surse menționează că numai americanii au avut un număr atât de mare de participanți; în acest sens, a se vedea, E. Borgwardt, *op.cit.*, p. 409, nota 32.

²¹ *Report of Robert H. Jackson, Document LXIII*, p. 433.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

englezii îl aveau ca acuzator principal pe Sir Hartley Shawcross, iar sovieticii erau coordonați de generalul Roman A. Rudenko.

Cât privește apărarea, inculpații aveau, potrivit art. 16 din Statut, dreptul de a-și efectua singuri apărarea, precum și de a-și alege reprezentanți. Cu aproximativ o lună înainte de începerea procesului, li s-a înaintat o listă cu „60 de avocați și profesori de drept”²⁴ din care să își aleagă apărătorii. Au avut posibilitatea să-și propună chiar ei apărătorii, însă aceștia trebuiau confirmați de către instanță²⁵. În legătură cu șase dintre avocați, despre care se știa că au făcut parte din *NSDAP*, judecătorii ruși s-au împotrivit la confirmare, însă ceilalți membri ai instanței au votat pentru confirmarea tuturor celor propuși²⁶.

Deși nu toți apărătorii erau foști adepți ai regimului nazist, cu toții au fost țintele criticilor publicului, ale presei și chiar ale unor membri din personalul Aliat²⁷. La 31 august 1946, președintele instanței, Sir Geoffrey Lawrence, a adresat această chestiune explicând că „în opinia instanței, apărătorii au îndeplinit o importantă datorie publică, în conformitate cu înaltele tradiții ale profesiei juridice”²⁸ și, mulțumind pentru activitatea acestora, și-a exprimat încrederea în protecția acordată avocaților²⁹ de către Tribunal și Comisia Aliată de Control³⁰.

Cât privește prestația apărătorilor, aceștia erau avocați și profesori de drept iluștri în Germania³¹, însă au întâmpinat dificultăți în a se adapta la procedura hibridă³² de la Nürnberg. Este adevărat, totuși, că timpul pe care

²⁴ T. McKeown, *Nuremberg: Procedural Due Process at the International Military Tribunal*, Victoria University of Wellington Legal Research Paper No. 32, 109-132, 2013, <https://ssrn.com/abstract=2647780> (accesat pe 29 iulie 2021), p. 114.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 115.

²⁸ *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, vol. XXII, Official Text in the English Language, Germany, 1948, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-XXII.pdf (accesat pe 29 iulie 2021), p. 410; în continuare, *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, vol. XXII.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Comisia era organismul de guvernare a Germaniei ocupate, înființat prin Declarația de la Berlin din 5 iunie 1945. Teritoriul a fost, inițial, împărțit în trei zone de ocupație (americană, britanică și sovietică), fiecare zonă fiind condusă de un guvernator militar. Ulterior, s-a constituit și o zonă franceză de ocupație, cu guvernatorul aferent.

³¹ H.L. Stimson, *The Nuremberg Trial: Landmark in Law, Foreign Affairs*, vol. 25, no. 2, 179-189, 1947, www.jstor.org/stable/20030031 (accesat pe 29 iulie 2021), p. 186.

³² A fost necesară o îmbinare între sistemul de drept comun (*Common Law*), aplicat de englezi și americani, și sistemul de drept civil sau continental (*Continental Law*), aplicat de francezi și ruși.

l-au avut la dispoziție pentru a pregăti apărările a fost scurt: de la comunicarea actului de acuzare până la începerea procesului au avut doar 30 de zile³³.

Cu toate acestea, a fost și cazul de apărări care au impresionat. Avocatul lui Dönitz, Otto Kranzbühler, a fost un asemenea exemplu³⁴. Acesta a pregătit ca probe ordine navale englezești similare cu cele date de Dönitz, precum și declarația amiralului american Chester W. Nimitz care descria practica navală americană, realizând, în acest fel, o paralelă între acțiunile lui Dönitz și cele ale amiralilor englez și american. Fiind evidente asemănările, s-a constatat că tactica lui Dönitz, „Rommel al mărilor” cum îl caracteriza Hitler, a fost în conformitate cu practicile de purtare a războiului submarin. Kranzbühler a evitat invocarea *tu quoque* (în engleză, *so did you/you too/you also*), deci intenția sa nu a fost de a dovedi că americanii și englezii ar fi comis crime de război ci că, având în vedere practica englezilor și a americanilor, acțiunile lui Dönitz au fost, de asemenea, legale. Argumentul *tu quoque* sau „recursul la ipocrizie”, a cărui idee este fidel surprinsă de expresia românească „răde hârb de oală spartă”, a fost invocat de unii avocați³⁵, însă respins de fiecare dată de către instanță³⁶.

Acuzații

Grăitoare pentru atitudinea acuzaților față de proces sunt răspunsurile oferite de aceștia în cadrul audierilor. La începutul procesului, la întrebarea dacă pledează „vinovat” sau „nevinovat”, toți au pledat „nevinovat”³⁷. Totuși, nu au negat cele întâmplate (în anumite cazuri ar fi fost zadarnic să conteste ceva ce era atât de bine documentat și de multe ori semnat de ei), însă adesea ridicau problema ordinului superiorului (Adolf Hitler) ori a faptului că nu au avut știință de cele întâmplate „pe teren”, mai ales când erau întrebați referitor la exterminarea evreilor și lagărele de concentrare.

Un personaj bizar, care a încurcat pe alocuri derularea procesului, a fost Hess, adjunctul din cadrul Partidului Nazist. Acesta lăsa impresia că

³³ T. McKeown, *op.cit.*, p. 116.

³⁴ W. Maley, *The Atmospherics of the Nuremberg Trial*, în D.A. Blumenthal, T.L.H. McCormack, *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?*, Leiden, Koninklijke Brill, 3-11, 2008, p. 8.

³⁵ M.J. Bazyler, *The Role of the Soviet Union in the International Military Tribunal at Nuremberg*, în H.R. Reginbogin (ed.) et al., *The Nuremberg Trials International Criminal Law Since 1945*, München, K.G. Saur Verlag GmbH, 45-52, 2006, p. 51.

³⁶ Trebuie amintit faptul că, în virtutea prevederilor din Statut, Tribunalul nu avea competență să judece decât faptele comise în interesul unei țări europene din Axă, deci eventualele acte (ilegale) comise de Aliați nu intrau în sfera competenței Tribunalului.

³⁷ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 1, p. 143-144.

suferea de amnezie, fiind declarat „instabil” de comisia de medici special formată³⁸. Conform medicului german al închisorii, Hess mânca întins pe jos, pentru că „așa mi-e cel mai comod”³⁹, iar frizerul închisorii spunea despre el că „era urmărit de ideea că cineva vrea să-l otrăvească”⁴⁰. Cu toate acestea, la un moment dat, chiar Hess a făcut cunoscut faptul că, deși „capacitatea mea de concentrare este puțin redusă”⁴¹, a simulat starea de amnezie. Ulterior a oscilat între o stare de luciditate și una de confuzie⁴². Susținerea lui era că „tribunalul nu este competent să judece”⁴³.

De departe cea mai proeminentă figură din boxa acuzaților a fost comandantul *Luftwaffe*, Göring. Masiv la momentul încarcerării, a fost supus la regim alimentar și privat de morfina de care era dependent, pierzând o greutate considerabilă⁴⁴. Noul tratament l-a ajutat să-și recapete concentrarea și mintea ascuțită de altădată. Mândru, și chiar considerat carismatic de unii, a dominat boxa acuzaților, asumându-și un rol de conducător al acestora. Dorind să determine o linie de apărare, oferea sfaturi colegilor inculpați. După audierea lui Keitel, Göring l-a criticat pentru răspunsurile directe pe care le-a dat și l-a învățat că „la întrebările periculoase se mai poate răspunde și pe ocolite”⁴⁵. Atitudinea lui a fost adesea deranjantă, în special pentru acuzare. În timpul audierii sale, l-a determinat pe procurorul american Jackson să-și trântescă căștile pe birou, spunând către instanță că Göring este „de rea-credință” și că „atât în calitate de martor cât și în boxa acuzaților, martorul a afișat aroganță și înfumurare față de acest tribunal, care îi oferă posibilitatea unui proces pe care el nu l-ar fi admis niciodată, nimănui”⁴⁶.

Momente gri

Pe parcursul celor 216 zile, procesul a pătruns, de mai multe ori, în zone gri. În aceste situații, răspunderea naziștilor se arăta cel puțin discutabilă sau dublată de vinovăția Aliaților.

³⁸ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, București, Edit. Orizonturi, trad. A. Motoc, I. Bărbat-Sgarbură, 2015, p. 30.

³⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 32-33.

⁴¹ *Ibidem*, p. 35.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ E. Borgwardt, *op.cit.*, p. 407, nota 22.

⁴⁵ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 64. Keitel i-a răspuns: „Bine, dar nu să fac din negru alb și din alb negru”.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 81.

Un astfel de moment a fost cel al înfățișării protocolului adițional secret la Pactul Ribbentrop-Molotov. Pactul de neagresiune germano-sovietic nu era un act străin, însă protocolul adițional, cel prin care Europa Răsăriteană era împărțită între sferele de influență sovietică și nazistă, i-a luat prin surprindere pe toți de la Nürnberg. Acesta a rămas secret până în martie 1946⁴⁷, când i-a parvenit avocatului lui Hess, dr. Alfred Seidl. Acesta s-a trezit având în mâini o „bombă atomică juridică”⁴⁸, vestea descoperirii documentului răsunând în întreg Palatul de Justiție. După ce s-a dus la Ribbentrop (fostul ministru de Externe) pentru a se convinge că documentul este autentic, Seidl a înfățișat protocolul adițional înaintea instanței.

Interogat de Seidl cu privire la document, Ribbentrop a declarat că „nu încap nicio îndoială că Stalin nu-i poate reproșa Germaniei un război de agresiune, date fiind cele întâmplate în Polonia, căci dacă este vorba de o agresiune, ea a fost comisă de ambele părți”⁴⁹. Procurorul sovietic Rudenko, referitor la invadarea Poloniei, a afirmat că Uniunea Sovietică a intervenit ca o reacție la atacul Germaniei naziste, pentru a apăra populația ucraineană și belarusă. El a cerut instanței să nu se dea citire protocolului, întrucât nu avusese cunoștință de existența și conținutul lui. Deși avocatul lui Hess a căutat să readucă protocolul în atenția instanței, aceasta l-a respins, motivând prin aceea că Seidl nu dorea să indice de unde îi parvenise documentul, considerându-se, așadar, că are „proveniență îndoielnică”⁵⁰.

Tot fără rezolvare s-a dovedit a fi și execuția în masă a 15.000 de polonezi⁵¹, la Katyń, masacru pe care sovieticii voiau a-l atribui naziștilor⁵². Cu cât s-a înaintat în analizarea subiectului, însă, cu atât mai puțin probabilă se prezenta vinovăția germanilor, în această privință.

După invadarea Poloniei de către Germania și URSS, guvernul polonez s-a refugiat la Londra, aproximativ 250.000 de polonezi, dintre care 15.000 – membri ai armatei, fiind luați prizonieri de război de către sovietici⁵³. Din acest moment, guvernul polonez în exil a înaintat 49 de note⁵⁴ către ruși în

⁴⁷ *Ibidem*, vol. 1, p. 273.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 275.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ În actul de acuzare, apare un număr de 11.000 de ofițeri polonezi.

⁵² M.J. Bazyler, *op.cit.*, p. 50; I. Rév, *Contrarevoluția*, trad. M. Mircan, în Colegiul Noua Europă, *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, New Europe College, 102-140, 2002, p. 137; L.N. Sadat, *op.cit.*, p. 2.

⁵³ <https://warsawinstitute.org/katyn-massacre-way-truth/> (accesat pe 29 iulie 2021).

⁵⁴ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 91.

vederea eliberării militarilor. După ocuparea în întregime a Poloniei, în vara lui 1941, de către Germania, la 13 aprilie 1943 Radio Berlin anunța că au fost descoperite, în pădurea Katyń, cadavrele a 3.000 militari polonezi⁵⁵. La scurt timp după aceea, guvernul polonez, constatând disproporția dintre numărul prizonierilor efectiv eliberați de sovietici și numărul pe care aceștia din urmă îl susțineau, a dispus o anchetă prin intermediul Crucii Roșii⁵⁶. Pe 25 aprilie, Kremlinul a decis ruperea relațiilor diplomatice cu guvernul în exil⁵⁷.

Pentru a identifica făptuitorii era necesar să se stabilească momentul la care s-a produs decesul militarilor polonezi. În acest sens, s-au derulat trei anchete. Prima a fost coordonată de șeful Comisiei medicilor *Reich*-ului (*Reichsärztekammer*), Leonardo Conti⁵⁸. Acesta a constituit o comisie cu 12 medici din țări diferite, inclusiv din România. În concluziile din 30 aprilie 1943, comisia a menționat că „împușcăturile au avut loc în martie sau aprilie 1940”⁵⁹ (când rușii se pregăteau să părăsească zona). A doua anchetă a avut loc la inițiativa guvernului sovietic, după recucerirea teritoriilor poloneze. Concluziile au fost citite de acuzatorul Pokrovski, la Nürnberg: s-au găsit 11.000 cadavre și au avut loc trei execuții în masă în toamna anului 1941, efectuate de germani⁶⁰. O altă anchetă a fost efectuată de polonezi, în 1945. În urma acesteia, se spune că procurorul dr. Roman Martini, din Cracovia, ar fi descoperit numele ofițerilor sovietici implicați în execuții⁶¹. Martini a fost ucis, la 12 martie 1946, în locuința sa⁶².

La Nürnberg, acuzarea sovietică l-a interogat pe medicul bulgar dr. Markov, fiind unul dintre membrii comisiei formate de Conti, în 1943. La momentul audierii, Markov a susținut că germanii erau răspunzători pentru masacru, dar anterior tot el confirmase că documentele găsite asupra cadavrelor datau dintr-o perioadă situată între toamna anului 1939 și martie-aprilie 1940⁶³, oprindu-se la acel moment (când rușii încă stăpâneau teritoriul). A fost interogat și medicul legist rus prof. Prozorovski, care a susținut că la fața locului au fost găsite cartușe de proveniență germană. Cu

⁵⁵ D. Engel, *Facing a Holocaust: The Polish Government-In-Exile and the Jews, 1943-1945*, UNC Press Books, 1993, p. 71.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 72.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 93.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 93-94.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 94-95.

⁶¹ *Ibidem*, p. 94.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 102.

toate acestea, ulterior s-a descoperit că fabrica germană producătoare, Genschow, exportase asemenea cartușe, în cadrul Tratatului de la Rapallo, în țările baltice⁶⁴.

Procurorul american Robert Kempner avea să spună că problema Katyń a fost „o victorie clară a apărării”⁶⁵, mai precis a avocatului lui Göring, dr. Otto Stahmer. Dilema execuției în masă a polonezilor a fost abandonată la Nürnberg, însă reluată în anii ‘50, când, prin raportul unui comitet creat de Congresul SUA⁶⁶, răspunderea a fost atribuită Uniunii Sovietice⁶⁷. Apoi, în 1990, însuși Mihail Gorbaciov a admis că rușii au fost cei care au efectuat execuțiile în masă⁶⁸.

Ultimul cuvânt

Pe 31 august 1946, în a 216-a zi a procesului, după cum prevedea art. 24 din Statut, inculpații și-au exercitat dreptul la un ultim cuvânt, înainte ca instanța să se retragă pentru deliberare. Primul a fost Göring, care a adus la cunoștința instanței că, deși „condamn aceste groaznice asasinate în masă (...) nu am ordonat nicicând asasinarea vreunui om și nici orice alte atrocități și nu le-am tolerat, când am avut puterea și știința să le previn”⁶⁹. Al doilea a fost Hess, care s-a lansat într-un discurs ce părea a fi fără sfârșit, instanța văzându-se nevoită să îi ceară să concluzioneze⁷⁰. A urmat Ribbentrop; el a mărturisit despre politica externă a Germaniei naziste că „nu a fost niciodată preocupată cu planuri de dominație mondială, ci, mai curând, spre exemplu, de înlăturarea consecințelor [Tratatului] de la Versailles”⁷¹. Al patrulea a fost Keitel, cel care nu a „conștientizat că există o limită chiar și pentru soldatul care își îndeplinește datoria”⁷². Kaltenbrunner a amintit de vinovăția lui Himmler⁷³

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 103.

⁶⁶ Comitetul Madden (The Select Committee to Conduct an Investigation and Study of the Facts, Evidence, and Circumstances of the Katyn Forest Massacre), după numele președintelui său, a fost stabilit în 1951. După finalizarea investigațiilor, a emis un raport, în 1952.

⁶⁷ *The Katyn Forest Massacre: Hearings before the Select Committee to Conduct an Investigation of the Facts, Evidence and Circumstances of the Katyn Forest Massacre*, Eighty-second Congress, 2nd session, pt. 5-7, Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1952, <https://hdl.handle.net/2027/umn.31951d01003427w> (accesat pe 29 iulie 2021), p. 1636.

⁶⁸ M.J. Bazyler, *op.cit.*, p. 50.

⁶⁹ *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, vol. XXII, p. 366.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 372.

⁷¹ *Ibidem*, p. 373.

⁷² *Ibidem*, p. 378.

⁷³ Heinrich Himmler, șeful SS (*Reichsführer SS*), s-a sinucis, la 23 mai 1945, într-un lagăr de interogare din Lüneburg, după ce și-a dezvăluit identitatea. Fusese prins încercând să

și Müller⁷⁴ pentru lagărele de concentrare și de exterminare și că el a executat ordine emise înaintea numirii sale în funcție, considerând că acționează „în conformitate cu legea”⁷⁵.

S-au declarat cu conștiința curată Rosenberg⁷⁶, Frick⁷⁷, Streicher⁷⁸, Sauckel⁷⁹ și Neurath⁸⁰. Schirach a vorbit și el despre conștiința curată, însă în legătură cu „tineretul nostru german”, care „nu este vinovat pentru abuzurile și degenerările regimului lui Hitler”⁸¹. Frank a ținut să mulțumească pentru că a avut posibilitatea să se apere în fața acuzațiilor aduse⁸² și a încheiat cu speranța lui că și poporul german se va bucura de pacea care va veni⁸³. Funk, al 10-lea la ultimul cuvânt, considera că vina lui a constat în aceea de a fi fost „de multe ori prea nepăsător și prea credul”⁸⁴. Schacht a recunoscut că a greșit „din punct de vedere politic”⁸⁵. Dönitz se vedea „răspunzător înaintea poporului german pentru tot ce am făcut și ce n-am mai făcut”⁸⁶. Raeder a invocat datoria de soldat, „cel mai bun mod, pentru mine, prin care să servesc poporul german și patria”⁸⁷. Asemănător, Jodl a subliniat că „datoria față de popor și patrie este mai presus de oricare alta. Îndeplinirea acestei datorii a fost, pentru mine, o onoare și legea supremă”⁸⁸. Franz von Papen a menționat că „[i]ubirea de patrie și de popor a fost singurul factor

treacă, deghizat, pe la un punct de control britanic. Alături de Hitler și Goebbels (ministrul Propagandei), a fost unul dintre cele mai grele nume ale regimului nazist care au scăpat tragerii la răspundere penală.

⁷⁴ Heinrich Müller a fost membru SS și șeful *Gestapo*. Persoană abilă, a avut o ascensiune rapidă, știind să profite de oportunități. S-a zis despre el că ar fi fost, de fapt, agent sub acoperire, întrucât afișa o atitudine tot mai ostilă față de nazism și tot mai laudativă față de comunism. Cert este că a dispărut din Germania, imediat după 29 aprilie 1945. Pentru mai multe informații, a se vedea R. Butler, *Gestapo. Istoria poliției secrete a lui Hitler*, București, Edit. Litera, trad. R.C. Pop, 2019, p. 55 și p. 325-326.

⁷⁵ *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, vol. XXII, p. 381.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 382.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 385.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 386.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 399.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 408.

⁸¹ *Ibidem*, p. 393.

⁸² *Ibidem*, p. 384.

⁸³ *Ibidem*, p. 385.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 388.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 389.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 391.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 392.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 400.

determinant în toate acțiunile mele”⁸⁹.

Seyss-Inquart a adresat, în partea finală a discursului, atitudinea sa în legătură cu Hitler: „Pentru mine, el rămâne omul care făcut din Germania cea Mare o realitate în istoria Germaniei. Pe acest om l-am slujit. Și acum? Acum nu pot striga «Răstigniți-l!», când mai ieri îi cântam «Osana!» (...) Ultimul meu cuvânt constă în principiul după care am acționat mereu și pe care îl voi respecta până la ultima suflare: «cred în Germania!»”⁹⁰. Speer a lăsat instanța cu speranța ca „Dumnezeu să protejeze Germania și cultura Vestului”⁹¹. Cel din urmă, al 21-lea a fost Fritzsche; a conchis că greșeala sa a fost aceea de a fi crezut în „negările oficiale din comunicatele externe referitoare la atrocitățile germanilor”⁹².

Luând sfârșit ultimul cuvânt al inculpaților, instanța s-a retras pentru deliberare, stabilind ca citirea hotărârii să aibă loc pe 23 septembrie 1946, cu posibilitatea de amânare⁹³. Posibilitatea aceasta a devenit realitate, întrucât deliberările au necesitat o săptămână în plus.

Deliberarea

Deliberarea a presupus, mai întâi, două etape consultative, când toți judecătorii, inclusiv cei supleanți, și-au expus opiniile⁹⁴. Apoi, în cadrul unei consfătuiri finale, s-a luat o decizie cu privire la fiecare inculpat, prin voturile majorității (trei) al celor patru membri principali ai instanței. Ordinea în care judecătorii au efectuat deliberarea a fost cea din actul de acuzare⁹⁵, însă au fost inculpați a căror situație au lăsat-o la urmă, fiind necesare discuții extinse. Au fost cazuri asupra cărora au deliberat repede, de exemplu Göring, Ribbentrop, Keitel, Frank, Frick, Sauckel și Seyss-Inquart. Însă în cazul unora, precum Hess, Kaltenbrunner, Rosenberg, Speer, Neurath, Schirach și Dönitz, soluțiile au fost de compromis. Constanta acestor dezbateri a fost poziția judecătorului francez Donnedieu de Vabres, care a tins spre o atenuare a pedepselor (inclusiv spre înlocuirea pedepsei morții prin spânzurare cu pedeapsa morții prin împușcare⁹⁶). Tot o constantă a fost punctul de vedere diferit al judecătorului rus Nikitchenko, care s-a constituit într-o opinie separată⁹⁷, anexă la hotărârea instanței.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 401.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 405.

⁹¹ *Ibidem*, p. 407.

⁹² *Ibidem*, p. 409.

⁹³ *Ibidem*, p. 410.

⁹⁴ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 202-203.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 203.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Judecătorul rus nu era de acord cu privire la achitări (Schacht, Papen, Fritzsche),

Hotărârea

Luni dimineața, 30 septembrie 1946, a început să se dea citire hotărârii. Instanța, în virtutea prerogativei acordate de Statut, a declarat criminale o serie de organizații: conducerea *NSDAP*, Eșalonul de protecție (*SS*), Serviciul de securitate (*SD*) și Poliția secretă de stat (*Gestapo*). Abia ziua următoare, 1 octombrie, s-a ajuns la numirea inculpaților, când instanța a anunțat dacă și pentru care dintre cele patru capete de acuzare (conspirație, crime împotriva păcii, crime de război și crime împotriva umanității) au fost găsiți vinovați⁹⁸.

După pauza de prânz, aceștia și-au aflat pedepsele⁹⁹. Boxa acuzaților era liberă, căci fiecare a intrat pe rând, printr-o ușă din spatele boxei, venind în fața judecătorilor¹⁰⁰. Rostirea fiecărei condamnări a durat circa patru minute, ședința luând sfârșit la ora 15:40¹⁰¹. Astfel, Göring, Ribbentrop, Keitel, Rosenberg, Jodl, Frick, Seyss-Inquart, Frank, Kaltenbrunner, Sauckel, Bormann¹⁰² și Streicher au fost condamnați la moarte prin spânzurare. Funk, Hess și Raeder au fost condamnați la detențiune pe viață. Dönitz, Speer și Schirach au primit 20 de ani de închisoare, iar Neurath, 15 ani. Așadar, din cei 22 de acuzați, 12 au fost condamnați la moarte prin spânzurare, trei au primit pedeapsa detențiunii pe viață, alții trei au fost achitați și patru au primit pedeapsa închisorii între 10 și 20 de ani.

Execuția

Execuția a avut loc în noaptea de 15 spre 16 octombrie 1946, în cadrul Palatului de Justiție din Nürnberg. Sergentul major american John C. Woods a fost cel care s-a ocupat de ducerea la îndeplinire a sentințelor. Acesta a estimat că execuțiile au durat 103 minute, „o treabă rapidă!”¹⁰³. Primul a

pedeapsa acordată lui Hess (considera că se impunea pedeapsa cu moartea, nu detențiunea pe viață) și cu privire la faptul că nu au fost declarate drept organizații criminale Cabinetul Reichului și Înaltul Comandament al Forțelor Armate (*OKW*). A se vedea *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment*, p. 156-179.

⁹⁸ Au fost găsiți vinovați pentru toate cele patru capete de acuzare: Göring, Ribbentrop, Keitel, Rosenberg, Jodl și Neurath. Pentru 2, 3 și 4 au fost condamnați: Frick, Seyss-Inquart și Funk. Pentru 1, 2 și 3, Raeder. Pentru 1 și 2 a fost condamnat Hess. Pentru 2 și 3: Dönitz. Pentru 3 și 4: Speer, Frank, Kaltenbrunner și Sauckel. Doar pentru 4 au fost condamnați Streicher și Schirach. Dispărutul Bormann a fost găsit vinovat în baza capetelor 3 și 4. Fritzsche, Schacht și Papen au fost achitați.

⁹⁹ *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment*, p. 154-155.

¹⁰⁰ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 196-197.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 198.

¹⁰² Cu toate acestea, Comisia Aliată de Control avea posibilitatea, în cazul apariției condamnatului, să înlănțuească pedeapsa.

¹⁰³ <https://www.history.com/topics/world-war-ii/nuremberg-trials> (accesat pe 29 iulie 2021).

fost Ribbentrop. Ultimele sale cuvinte au fost îndreptate către unitatea Germaniei¹⁰⁴. Aproape toți cei ce i-au urmat au dat glas unor gânduri similare: Keitel și Kaltenbrunner („Totul pentru Germania!”¹⁰⁵), Rosenberg („Nu, mulțumesc”, către preotul care se afla acolo să se roage pentru ei¹⁰⁶), Frank („Îl rog pe Dumnezeu să mă primească la el.”¹⁰⁷), Frick („Trăiască Germania cea eternă!”¹⁰⁸). Streicher a fost mai degrabă adus cu forța, căci refuza să meargă pe propriile picioare, strigând *Heil Hitler!* până în ultima clipă¹⁰⁹. După el, au mai fost Sauckel („Toată stima mea ofițerilor și soldaților americani, însă nu și justiției americane.”¹¹⁰), Jodl („Te salut, Germania mea cea veșnică!”¹¹¹) și, ultimul, Seyss-Inquart („Cred în Germania!”¹¹²), declarat mort la 2:57 dimineața¹¹³.

Totuși, un condamnat nu și-a ispășit pedeapsa. Însuși cel mai mândru personaj din boxa acuzaților, Göring, s-a sinucis în celula sa în seara zilei de 15 octombrie 1946, printr-o fiolă cu cianură¹¹⁴. S-au încercat mai multe explicații în legătură cu proveniența fiolei (în principal, s-a presupus că ar fi ascuns-o în pipă și că ar fi avut-o asupra sa de la început ori că i-a fost strecurată între timp¹¹⁵). Oricum, s-a constatat că sistemul de securitate în spațiul de detenție era departe de a fi perfect, mulți dintre deținuți având în celulele lor obiecte pe care le-ar fi putut folosi pentru a-și pune capăt zilelor¹¹⁶. Gestul lui Göring ar fi fost explicat într-o scrisoare către soția sa, Emmy: „Moartea prin împușcare aș fi acceptat-o oricând. Dar Reichsmarschallul Germaniei nu se poate lăsa spânzurat”¹¹⁷. Cadavrul lui a fost dus de la Nürnberg și incinerat, alături de celelalte 10, într-un loc rămas pentru o vreme necunoscut. Anunțul oficial preciza că cenușa celor

¹⁰⁴ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 225.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 226.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ J.B. Hutton, *Hess: The Man and His Mission*, New York, The Macmillan Company, 1971, p. 212.

¹⁰⁹ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 226.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ K. Pätzold, *Im Rückspiegel: Nürnberg. Der Prozeß gegen die deutschen Hauptkriegsverbrecher 1945/46*, Köln, Papyrossa, 2006, p. 143.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ J.J. Heydecker, J. Leeb, *op.cit.*, vol. 2, p. 226.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 220.

¹¹⁵ *Idem*, p. 222-223.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 221.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 222.

executați „a fost împrăștiată pe suprafața unui râu oarecare din Germania”¹¹⁸. S-ar părea că au fost duși la München și incinerați la crematoriul de la Ostfriedhof, cenușa fiindu-le împrăștiată pe suprafața Conwentzbach¹¹⁹, afluent al râului Isar.

Criticile

De la constituirea Tribunalului s-au ivit numeroase critici la adresa acestuia. În primul rând, s-a spus că procesul a servit „justiția învingătorului”¹²⁰. Aliații au atras voci care le reproșau ipocrizia de a-i judeca pe germani pentru crime de care să făceau și ei vinovați, de a avea chiar ei „măinile murdare” (*unclean/dirty hands*)¹²¹.

O altă critică adusă a fost aceea a încălcării principiului legalității incriminării (*nulla poena sine lege*) și a pedepselor (*nullum crimen sine lege*), prin faptul că acuzații au fost trași la răspundere pentru crime care, la data comiterii, erau fapte nedefinite și nesanctionate. În schimb, instanța a apreciat că dreptul internațional preexistent includea reguli „recunoscute de toate națiunile civilizate și considerate ca fiind declarative de legi și obiceiuri de război”¹²², iar încălcarea lor însemna încălcarea dreptului internațional și, deci, trebuia pedepsită.

S-a imputat și superficialitatea cu care a fost tratată chestiunea exterminării evreilor. Pe parcursul procesului, 240 de martori¹²³ au dat declarații pe această temă și 2.630 de documente¹²⁴ au slujit ca probe. Populația evreiască a fost nemulțumită de lipsa de reprezentare în cadrul procesului: doar trei evrei supraviețuitori ai Soluției finale (*die Endlösung*) au fost chemați ca martori¹²⁵. Din punctul lor de vedere, accentul a căzut pe războiul agresiv purtat de germani și nu pe actele împotriva evreilor¹²⁶. În plus, se considera că, deși Aliații aveau „puterea politică” de a dirija procesul, nu aveau și „puterea morală”, deoarece, pentru multă vreme, au

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 228.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Göring, după ce i s-a comunicat actul acuzării, a exclamat: „Învingătorul va fi întotdeauna judecător și învinsul întotdeauna acuzat!”; a se vedea *Ibidem*, vol. 1, p. 127.

¹²¹ E. Borgwardt, *op.cit.*, p. 443.

¹²² *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, vol. XXII, p. 497.

¹²³ M.J. Bazyler, *The Holocaust at Nuremberg: What the Record Reveals*, în „Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review”, vol. 39, Fowler Law Research Paper No. 17-04, 2017, p. 45.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ M. Pruitt, *The Jewish Response to the Nuremberg Trials*, în „History Class Publications”, 55, 2018, p. 7-8.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 9.

rămas pasivi în fața Holocaustului¹²⁷.

Referitor la independența Tribunalului, s-a reproșat faptul că participanți la redactarea Statutului Tribunalului au fost, în proces, procurori (Jackson și Maxwell-Fyfe), respectiv judecători (Nikitchenko și Falco). De asemenea, un punct slab a fost lipsa unui reprezentant al unui stat neutru sau chiar din Axă¹²⁸. Senatorul american Robert Taft avertiza, înainte de începerea procedurilor, că judecătorii Aliaților nu vor putea fi imparțiali, date fiind pierderile majore pe care le-au suferit din cauza germanilor în timpul războiului, că nu se puteau detașa „de ură și de prejudecățile naționale”¹²⁹. Mai mult, s-a spus că imparțialitatea ar fi fost mai puțin știrbită dacă Nikitchenko nu ar fi fost judecător cu drept de vot¹³⁰ (ci supleant), pentru că, încă de la negocierile de la Londra, a afișat o atitudine mai degrabă părtinitoare.

Concluzie

În ciuda defectelor, Procesul de la Nürnberg este cunoscut pentru impactul pozitiv asupra dreptului internațional. Tribunalul a lăsat o moștenire semnificativă, la care au contribuit cele 12 procese subsecvente de la Nürnberg¹³¹, Procesul de la Tokyo¹³², dar și procesele împotriva criminalilor de război desfășurate în mai multe state ale lumii, toate urmând linia lansată de Procesul principalilor criminali de război¹³³. Această moștenire include faimoasele Principii de la Nürnberg, afirmate de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 95 (I) din 11 decembrie 1946 și

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ T. McKeown, *op.cit.*, p. 121.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 122.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 123.

¹³¹ Procesele subsecvente, desfășurate între 1946 și 1949, în fața unor tribunale militare (americane, în principal), dar în același Palat de Justiție de la Nürnberg, au constat în tragerea la răspundere a anumitor categorii de persoane (medici, judecători, industriași) implicate în crimele regimului. S-au ținut 487 de procese, care au înglobat 1672 de acuzați, dintre care 1416 au fost găsiți vinovați (aproximativ 200 au primit pedeapsa capitală, iar 300 – detențiunea pe viață); a se vedea: <https://home.heinonline.org/blog/2019/10/the-nuremberg-trials-and-their-profound-impact-on-international-law/> (accesat pe 29 iulie 2021).

¹³² Procesul de la Tokyo s-a desfășurat înaintea Tribunalul Militar Internațional pentru Orientul Îndepărtat, între 1946 și 1948. Scopul lui a fost judecarea liderilor Japoniei pentru conspirație, crime împotriva păcii, crime de război și crime împotriva umanității.

¹³³ De pildă, procesul lui Adolf Eichmann, membru SS și coordonatorul Soluției finale, judecat în Israel și condamnat la moarte; procesul lui Klaus Barbie („măcelarul din Lyon”) și cel al lui Paul Touvier, ambii judecați și închiși în Franța pentru crime împotriva umanității.

sistematizate într-un document¹³⁴ din 1950 de către Comisia de Drept Internațional¹³⁵. Numeroase instrumente internaționale adoptate ulterior celui de-al Doilea Război Mondial reflectă o conștientizare a atrocităților ce au avut loc și a necesității unor cadre legale care să le interzică¹³⁶.

Finele secolului al XX-lea avea să reactiveze mecanismul justiției penale, care a cunoscut cu această ocazie o evoluție considerabilă. Aceasta s-a realizat prin două noi tribunale internaționale *ad-hoc* – Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie¹³⁷ și Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda¹³⁸, ce au oferit o bogată jurisprudență în materia crimelor internaționale¹³⁹.

Un nou salt calitativ s-a produs odată cu apariția Curții Penale Internaționale. Ideea unei curți penale internaționale, ca jurisdicție permanentă, a apărut încă din secolul al XIX-lea (promotor a fost elvețianul Gustav Moynier¹⁴⁰). A fost o preocupare constantă după 1945¹⁴¹, până când, în 1998, 160 de state s-au întrunit în cadrul unei conferințe diplomatice, la Roma. La 17 iulie, participanții au adoptat Statutul Curții, care a intrat în vigoare la 1 iulie 2002. În prezent, Curtea are competență asupra crimei de genocid, a crimelor împotriva umanității, a crimelor de război și a crimei de agresiune.

¹³⁴ Cele șapte principii pot fi consultate, în engleză, la adresa: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (accesat pe 29 iulie 2021).

¹³⁵ Comisia de Drept Internațional a Organizației Națiunilor Unite este un organ creat de Adunarea Generală, în 1947, reunind experți în drept internațional și având menirea de a contribui la dezvoltarea progresivă și codificarea acestui domeniu.

¹³⁶ Este vorba, de exemplu, despre Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (1948) și Convențiile de la Geneva din 1949. În planul dreptului internațional al drepturilor omului, TMI a stabilit responsabilitatea comună a statelor lumii de a menține pacea și de a proteja drepturile omului. De la această idee a pornit și adoptarea, la 16 decembrie 1948, a Declarației universale a drepturilor omului și, în 1966, a Pactului internațional privind drepturile civile și politice.

¹³⁷ Înființat prin Rezoluția Consiliului de Securitate nr. 827 din 25 mai 1993.

¹³⁸ Înființat prin Rezoluția Consiliului de Securitate nr. 955 din 8 noiembrie 1994.

¹³⁹ Tribunalul pentru fosta Iugoslavie a judecat violări grave ale Convențiilor de la Geneva din 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate, încălcări ale legilor și obiceiurilor războiului, crima de genocid și crime împotriva umanității, petrecute pe teritoriul fostei Iugoslavii. Tribunalul pentru Rwanda a investigat și condamnat cetățeni rwandezi pentru genocid, crime împotriva umanității, încălcări ale art. 3 comun Convențiilor de la Geneva din 1949 și ale Protocolului adițional II din 1977.

¹⁴⁰ Unul dintre fondatorii Comitetului Internațional al Crucii Roșii.

¹⁴¹ După război, Comisia de Drept Internațional a fost însărcinată cu redactarea unui proiect de Cod al crimelor contra păcii și securității omenirii și a unui proiect de statut al unei curți penale internaționale.

Departe de a fi un sistem perfect, Curtea Penală Internațională este o instituție permanentă, care reușește să depășească unele dintre provocările cu care s-au confruntat instanțele *ad-hoc*, iar faptul că omenirea a evoluat până în acest punct este, după cum scria istoricul René Rémond, „semnul vădit al unui progres al conștiinței, care, de acum înainte, pune mai presus de suveranitatea statală și de mândria națională respectarea dreptului”¹⁴².

Privind la moștenirea sa, Procesul principalilor criminali de război de la Nürnberg, criticat și lăudat deopotrivă, rămâne piatra de hotar pentru dezvoltarea justiției internaționale penale și o lecție de istorie valoroasă, care și-a croit drum printre decenii până în zilele noastre și care va continua să aibă ecou multă vreme de-acum încolo.

¹⁴² R. Rémond, *Privire asupra secolului*, București, Edit. Nemira, trad. I.D. Brana, 2008, p. 104.

Manifeste anticomuniste din județul Teleorman

*Steluța Chefani-Pătrașcu*¹

Anticomunist manifestos from Teleorman county

Abstract

This article refers, in particular, to the manifestos from the first period of the establishment of the communist regime. Because their repression was very brutal, their signatories remained anonymous. It is interesting that even today there are still testimonies of contemporaries of the communist regime. A special place in this article is dedicated to the blackboard on which is written by a peasant from Talpa, Teleorman county, the inhuman living conditions and the persecution of the communist authorities. For us today, it is important not to forget what happened so as not to repeat the mistakes of the past.

Keywords: communist regime, repression, the manifestos, Teleorman county

Cuvinte cheie: regimul comunist, represalii, manifeste, județul Teleorman

În patrimoniul Muzeului Județean Teleorman, în luna iunie a anului 2019, intra un obiect de o mare valoare istorică pentru perioada contemporană. Inedit din multe puncte de vedere. Reprezintă o tablă zincată cu dimensiunile de 59 cm lungime și 43 lățime, pe care este scris, cu apă tare, un manifest anticomunist (vezi foto. nr.1). Această tablă a fost folosită la învelirea casei familiei Filip și Șerbana Negrilă (vezi foto. nr. 2, 3), din satul Talpa Ogrăzile, comuna Talpa, județul Teleorman.

Interesant, în primul rând prin, ingeniozitatea de care a dat dovadă meșterul tâmplar Văjoaica R. Petre, semnatarul manifestului, de a-l ascunde de privirile celor care puteau să-l denunțe Securității, direct în învelișul casei nou ridicate. Modul de a scrie pe o tablă arată ingeniozitatea meșterului, dar și frica de a nu fi prins știind că risca arestarea.

Din faptul că l-a datat (16 iunie 1957) și l-a semnat, documentul capătă o mare valoare istorică. Se deduce din aceasta că meșterul considera repararea acoperișului ca fiind necesară după mulți ani și, spera el, după ce regimul comunist nu mai exista. Cu adevărat, dezvelirea casei s-a făcut după

¹ Muzeograf la Muzeul Județean Teleorman, str. 1848, Alexandria, județul Teleorman; ela.patrascu@yahoo.com

62 de ani, tot în luna iunie, de către fiul familiei, Ion Negrilă, iar documentul a fost donat de fiica acestuia Muzeului Județean Teleorman².

Redăm mai jos textul integral al documentului cu formatul și greșelile de ortografie aparținând semnatarului documentului.

„În Spre Amintire

*De cei ce va trăi și va strica această
casă să-și aducă aminte de timpul în care am
lucrat și cum am trăit cu comuniști că vacile la
lat, oile lau lat. Perceptorii umblau pe câmp după grâu
că în sat nu mai au ce lua că pături și haine
leau terminat. Noi trebuia să ne ducem la București cu
trenu și cumpărăm Pâine cu 2,50 lei și ne-o
confiscă Milițieni. Scrisă azi 16 Iunie 1957
Meșter Tâmplar*

*Văjoaica R.
Petre
Talpa Ogrăzile”*

Din cauza brutalității cu care erau reprimare luările de poziție la adresa regimului comunist puțini români îndrăzneau acest lucru. Cele consemnate de meșterul Văjoaica R. Petre împreună cu proprietarul casei Filip Negrilă pentru urmași, cu dorința de a nu se uita, reprezintă o filă de istorie adevărată.

Într-un județ de câmpie și într-o lună de vară, când se recolta grâul, țăranii români, în mare parte la acea dată colectivizați, mureau de foame.

Această situație materială a țăranilor români data încă de la venirea comuniștilor la putere. Se știe că la sfârșitul celui de-al doilea război mondial lumea a traversat o perioadă de foamete și lipsuri materiale de tot felul; în România după 12 ani se continua această stare de sărăcie extremă. Pentru noi cei de azi pare neverosimil!

Situația era cauzată, în principal, subjugării economice a țării de către Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, dar și politici guvernului român de transformare a societăți românești după modelul stalinist, directivă trasată de U.R.S.S. prin centrala N.K.V.D. și care avea în vedere sovietizarea țării ocupate de Armata Roșie, iar în ce privește sectorul agricol transformarea

² Muzeul Județean Teleorman (M.J.T.), *Colecția documente*.

lui după modelul colhozurilor rusești³.

Istoricul Romulus Rușan arată, cu cifre faptul, că brutalitatea regimului comunist a continuat și după plecarea Armatei Roșii, deoarece comuniștii români erau cei mai fideli aliați ai Moscovei, considerând că este de datoria lor să fie „mai ortodocși decât Kremlinul” în privința aplicării dogmelor stalinist-leniniste⁴. Acesta, în urma numărării condamnărilor, găsește două perioade de arestări masive: perioada 1948-1952 și cea de-a doua 1958-1961, prima legată de instituirea regimului prin teroare și o a doua datorată restanțelor regimului, inclusiv întârzierea colectivizării puse toate pe seama „slabei vigilențe revoluționare”⁵.

Planul conducătorilor de colectivizare a agriculturii române prevedea, în primul rând, sărăcirea țăranilor pentru ca acceptarea predării pământului să fie mai ușor de realizat împreună cu munca la stat. Acest lucru s-a realizat prin impunerea predării de cote obligatorii din toate produsele realizate în gospodărie de către țărani. Ele erau justificate de funcționari statului în fața țăranilor ca daune de război.

Pentru nerespectarea predării lor, măsurile erau drastice. În județul Teleorman, secretarul județean Stresin, în raportul de activitate din 10 martie 1948, găsea rezolvarea în următorul fel: „*numai cinci chiaburi din fiecare sat dați la sabotaj și arestați iar face pe ceilalți să dea la colectare cota, și le-ar pieri pofta la mulți de a nu se mai supune colectărilor și de a se mai agita*”⁶.

Opoziția fățișă la regim fiind aspru pedepsită prin arestări, bătăi, torturi, schingiuri, omoruri, toate orchestrate până în anul 1948 de Siguranța Statului și, din acest an, de Securitatea Statului, populația fiind terorizată. Nenumărate erau arestările pe baza acuzațiilor de „sabotaj”, „discuții dușmănoase”, „uneltire contra orânduirii de stat”, „înscrișuri subversive”, „ofensă adusă societății” etc.

Dictatura comunistă găsește de cuviință, în anul 1949, să legalizeze condamnarea la moarte, prin votarea acestei legi. Deputat în Marea Adunare Națională, scriitorul și teologul Gala Galaction va nota în jurnal „13 ianuarie

³ A se citi articolul lui Marius Oprea: *Semnificația și prețul colectivizării României* din lucrarea coordonată de Constantin Țințariu: *Colectivizare în județul Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată*, Onești, Ed. Magic Print, 2011, p. 37-62.

⁴ Romulus Rușan, *Cronologia și geografia represiei comuniste în România. Recensământul populației concentraționale (1945-1989)*, Fundația Academia Civică, 2007, p. 32.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Biroul Județean Teleorman al Arhivelor Naționale (B.J.T.A.N.), fond *Partidul Muncitoresc Român- Comitetul Județean Teleorman*, dosar 36/1948, f.95-98.

1949 – Ieri și azi în Marea Adunare Națională multă și mediocră retorică în jurul proiectului de lege asupra consiliilor populare (...) . Primul ministru apare și într-un discurs blafard cere Adunării să admită și să se ocupe imediat, fără nici un text tipărit, împărțit deputaților, de o lege care instituie la noi, pedeapsa cu moartea... R.P.R. are nevoie, pentru a-și păstra instituțiile și ființa, de această pedeapsă!”⁷. În acest context populația satelor teleormănene cunoaște un fenomen aparte de opoziție la regim prin răspândirea de manifeste, în care persoane fără identitate promiteau schimbarea regimului și un viitor mai bun.

Acești opozanți ai regimului au rămas necunoscuți contemporanilor dar și nouă celor de azi, teama de a nu fi găsiți și închiși era prea mare. Aceste persoane capabile să întrevadă viitorul și să lupte cu singurele metode aflate la îndemână – *scrisul*, ne arată nouă celor de azi că teleormăneni nu erau needucați, lipsiți de spirit civic sau de implicare politică. Manifestele pe care le redăm mai jos se găsesc păstrate în arhivele locale, în fondul *Partidul Muncitoresc Român – Comitetul Județean Teleorman*.

Nota informativă, din data de 20 iulie 1948, comunica prefectului județului Teleorman faptul că în comunele Suhaia, Viișoara, Seaca, Traian, Ulmeni și Moșteni, în noaptea de 17-18 și 18-19 iulie, s-au lansat înscrisuri de mână cu conținut de instigare și îndemn ca populația să nu iasă la căratul și treieratul grânelor. Informatorul trimite cu această ocazie și o copie după înscrisul găsit afișat în comuna Seaca, județul Teleorman, care îndemna lumea la revoltă și opunere:

„Atenție frați plugari!

Nu cărați grâul!

Nu treierați!

Grâul este al nostru nu al hoților!

Așteptați până la 25 iulie a.c. ziua libertății.

Gândiți-vă la noi și la copii noștri care rămân muritori de foame!

Vă vor blestema!”⁸.

Manifestele au continuat în toată vara anului 1948 și, ceea ce este relevant, ele sunt bine elaborate, având în vedere problemele societății

⁷ Gala Galaction, *Jurnal 1947-1952. Pagini inedite cenzurate*, București, Ed. Vestala, 2007, p. 106.

⁸ B.J.T.A.N., fond *Prefectura județului Teleorman*, dosar 2/1948, f. 55.

românești: politice, sociale și cu maximă acuitate economice.

Redăm mai jos un manifest aruncat din tren în gara Salcia în data de 2 august 1948, care aducea în discuție pierderea libertății, credinței, trăgând semnale de alarmă în ce privește viitorul neamului românesc și încercările noilor guvernanți de bolșevizare a statului român, lansând ideea că partidul aflat la conducere nu putea avea viitor:

„ROMÂNI

De pretutindeni ne-au năvălit străini cu care trădătorii de neam și de patrie și-au dat mâna:

Spre a întrona tirania!

Spre a ne fura libertatea, cinstea și credința strămoșească!

Spre a ne schingiui adevărul și dreptatea întronând minciuna.

Spre a ne fura pâinea și pâinea noastră și a copiilor noștri, conduși astăzi spre rătăcirii prin școli!

Și mâine spre a ne fura avutul și a ne îndruma în colhoz spre Rusia bolșevizată!

Români: nu vă pierdeți credința și nici speranța, în venirea unor vremi mai bune și pentru noi, dar până atunci,

Păstrați-vă avutul strămoșesc!

Păstrați-vă avutul sufletesc!

Păstrați-vă avutul material cu toată dârzenia de Români, dornici de libertate și credință în care să nu pătrundă nici o undă de îndoială a zilelor dorite și nici un grăunte din ideea celor fără patrie și Dumnezeu al căror sfârșit se apropie în curând!

Cu Dumnezeu înainte!”⁹

Deducem faptul că autorul manifestului de mai sus știa ce avea să urmeze și anume colectivizarea agriculturii românești, proces lansat la Plenara Comitetului Central a Partidului Muncitoresc Român din data de 3/5 martie 1949 și care se va finaliza la 27 aprilie 1962 în sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale.

Populația și-a arătat nemulțumirea față de regimul comunist, numeroase fiind revoltele din lumea satului. De exemplu, revolta de la Ciuperceni și comuna Siliștea de Videle, localități vecine cu comuna Talpa, din data de 5-12 iulie 1950, s-a datorat cotelor foarte mari. După treieratul grâului, țăranii s-au întors acasă fără nici un bob de grâu. Gândul ca va veni

⁹ *Ibidem*, f.65.

iară și nu vor avea ce mânca i-a făcut să se înarmează cu furci, topoare și ciomege, să devastează sediul Comitetului Provizoriu, să atace postul de miliție, să întrerupă postul telefonic scandând lozinci precum: „Jos comuniștii!”, „Vrem făină și mălai și pe regele Mihai!”.

În 7 iulie răscoala se extinde în satele vecine: Purani, Șopârlești, Baci, Cosmești, Blejești, Scurtu, Negreni. Cel mai important centru devine comuna Siliștea, reședință de plasă, unde incidentele devin extrem de violente, înregistrându-se 7 morți și mulți răniți.

După înăbușirea răscoalei, numeroși săteni sunt arestați, iar majoritatea chiaburilor, împreună cu familiile lor, sunt ridicați și trimiși în trenuri de marfă în Dobrogea, unde vor avea domiciliul obligatoriu, iar tinerii și bărbații vor munci la Canal¹⁰.

În special, observăm faptul că momentele de tensiune în lumea satului erau lunile de vară, o mare parte a revoltelor țărănești din județul Teleorman au izbucnit la treieratul grâului.

Timpul scoate, pentru noi cei de azi, adevărul la suprafață, acel adevăr pentru care bunicii noștri au suferit în închisori, la locul de muncă sau ostracizați în societate. Din documentele oficiale, din descoperiri ale mărturiilor lăsate de cei care au trăit acele vremuri reiese cât de greu le-a fost țăranilor să se adapteze normelor comuniste; transformarea lor în muncitori agricoli pe ogoarele patriei pentru binele statului a fost un proces dificil și ireversibil. Țăranul a fost rupt brutal de bucățica lui de pământ și înstrăinat de tot ceea ce până atunci avea valoare.

Cităm, ca o concluzie la articolul de față, din trăirile scriitorului teleormănean Gala Galaction: „în lumea crescendo comunistă în care suntem, fenomenul este legitim și cu înțeles. Statul ia totul în mâinile sale, pământ, bunuri, trupuri omenesti... Numai sufletele nu poate să le ia. Dacă le mai avem, acestea pot să ne mai rămână”¹¹.

¹⁰ A se citi articolul: *Colectivizarea în localitățile Siliștea și Ciuperceni*, a autorilor Ștefan Nedelcuță-Apopo și Florin Chiriac din lucrarea coordonată de Constantin Țințariu, *op.cit.*, p 122-191.

¹¹ Gala Galaction, *op.cit.*, p.74.

Fig. 3. Filip și Șerbana Negrilă în fața casei

NICOLAE CEAUȘESCU ȘI RELAȚIILE ROMÂNIEI CU STATELE OCCIDENTALE (1965-1968)

Andrei Tudor

Nicolae Ceaușescu and the Romanian relation whit the Occidental States (1965-1968) Summary

1965 finds Romania with a new leader: Nicolae Ceaușescu. He continued the foreign policy of dissidence toward Soviet Union, started by his predecesor Gheorghiu-Dej.

This article summarizes the main political relations that Romania had with the western states in the 1960's. In search of „political and economic independence”, Romania „turned it's face to the West”. Therefore, two decades after World War II, Romania re-established diplomatic relations with the United States.

Another important moment of the new Romanian foreign policy was the recognition of the Federal Republic of Germany (R.F.G), in 1967 and the establishment of diplomatic relations. Romania thus became the first socialist country to establish ties with West Germany.

As an international recognition of Romania's „independent policy”, Romanian Foreign Minister Corneliu Manescu was elected President of the UN General Assembly. It was a „premiere” again, because he was the first communist dignitary to perform this function.

An important new episode of Romanian foreign policy took place in 1968, with the visit of French President Charles de Gaulle to Romania. It was the first visit of a French president to communist Romania that determind an important image of prestige for the Romanian leader, N. Ceaușescu. Thus he climbed the „steps of the arena” of international foreign policy...

Keywords: Nicolae Ceaușescu, Romania, foreign policy, dissent, independence.

Cuvinte cheie: Nicolae Ceaușescu, România, politică externă, disident, independență.

Imediat după retragerea trupelor sovietice, România angaja o susținută politică externă de îmbunătățire a relațiilor sale cu Europa Occidentală și Statele Unite, dublată de o distanțare față de Blocul Sovietic, pentru obținerea autonomiei politice și economice. Așa cum spune J. Rotschild, „de la începutul anilor '60, România a întors fața spre Europa de vest și Statele Unite”¹. Linia

¹ J. Rotschild, *Întoarcerea la diversitate*, Oradea, Ed. „Antet”, 1997, p. 235.

directoare a politicii externe românești va fi „trasată” la Plenara din aprilie 1964. Ea va fi „cu sfințenie” respectată și de Nicolae Ceaușescu, ajuns după Congresul al IX-lea al P.C.R. „numărul unu” în România.

Perioada la care ne referim (1965-1968), dar și ulterior, relațiile externe ale României sunt dirijate de trei persoane-cheie: Nicolae Ceaușescu, șeful P.C.R., I.-Gh. Maurer, premierul Guvernului, și C. Mănescu, ministru de Externe. Ei au continuat „linia externă” începută de Dej, România opunându-se „integraționalismului și specializării cerute de C.A.E.R., încăpățânându-se să continue linia de rapidă industrializare, mai ales cu ajutorul Apusului”².

Anii '60 au fost, în întreaga Europă de Est, o perioadă de căutări, cu deosebire în domeniul economic. Clasa conducătoare socotea în chip evident, și Ceaușescu a repetat-o în mai multe rânduri, că „modernizarea vieții economice se poate obține mai repede în condițiile unui dirijism centralizat decât în cele ale descentralizării economice”³. În anii '60 și aproape pe tot parcursul anilor '70, Republica Socialistă Română (R.S.R.) s-a afirmat cu cea mai rapidă rată a dezvoltării industriale din întregul bloc sovietic. Toate acestea, la rândul lor, au mărit încrederea conducerii politice de a risca dezaprobarea U.R.S.S. și a C.A.E.R., „într-o epocă de coexistență sovieto-americană proclamată și de fricțiuni chino-sovietice palpabile, care sporeau influența și spațiul de manevră al României”.

România și S.U.A.

În fruntea relațiilor pe care R.S.R. le-a avut, în anii '60-70, cu țările capitaliste, au stat S.U.A. alături de țările puternic industrializate ale Europei de Vest (R.F.G., Franța, Marea Britanie, Italia). Destinderea relațiilor dintre România și SUA a avut loc în timpul administrației Kennedy, când W. Crawford, șeful reprezentanței diplomatice a S.U.A. la București, a cerut, în martie 1963, Departamentului de Stat să-și revizuiască politica față de România, având în vedere evoluția acesteia în cadrul blocului sovietic. La 26 iunie 1963, J.F. Kennedy, în discursul său de la Universitatea din Berlin, a menționat România pentru prima dată ca un exemplu al „schimbării economice și politice și a dezacordului” care își făcea apariția în blocul sovietic⁴. În iulie 1963, C.I.A. a realizat un studiu intitulat *Vulnerabilitatea*

² V. Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, București, Ed. „Humanitas”, 1995, p. 276.

³ *Ibidem*, p. 282.

⁴ Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *Anii '60-'70. În spatele ușilor închise la București și Washington*, în „Magazin istoric”, nr. 1/1993, p. 47.

*României la presiunile economice sovietice*⁵. Se preciza că România înregistrase un progres uimitor în domeniul producției industriale, ce crescuse anual, între 1960 și 1962, cu o rată medie de 15%. Raportul C.I.A. informa că dirijarea comerțului spre Europa de Vest începuse deja, căci Franța, R.F.G. și Marea Britanie furnizau României mare parte din echipamentele industriale de care avea nevoie.

La 4 august 1963, Orville Freeman, ministrul Agriculturii al SUA, a sosit în România. Era primul membru al guvernului american care vizita România, după cel de-Al Doilea Război Mondial, iar în mai 1964 sosea în S.U.A. delegația română condusă de Gh. Gaston-Marin, care semna la 1 iunie 1964 un „Acord privind comerțul între S.U.A. și România”. Statele Unite puteau, după semnarea Acordului, să stabilească un oficiu comercial la București, iar legațiile au fost ridicate la rang de ambasadă (1 iunie 1964).

În octombrie 1966 începea rolul României de mediator între Statele Unite și Vietnamul de Nord, pe care avea să-l continue până la începutul lui 1968. La 22 octombrie 1966, ambasadorul american la Națiunile Unite, Arthur Goldberg, a discutat la New York cu ministrul român de Externe, Corneliu Mănescu. România își afirmase anterior disponibilitatea de a media între Washington și Hanoi, iar Mănescu a reînnoit oferta. Mai importantă însă a fost întâlnirea dintre președintele S.U.A., Lyndon Johnson, și primul-ministru I.-Gh. Maurer, la 26 iunie 1967, desfășurată într-un climat de perfectă înțelegere. Înainte de întâlnire, consilierul președintelui pentru securitatea națională caracterizase politica externă a României drept „extrem de independentă față de Moscova”⁵, iar pe premierul român drept „un conducător comunist extravagant”⁶.

Odată cu numirea lui Corneliu Bogdan ca ambasador, România a avut, prin reprezentantul ei diplomatic, „intrare liberă” la Departamentul de Stat. Încă de la prezentarea scrisorilor de acreditare, C. Bogdan s-a dovedit un diplomat plin de inițiativă: el renunță la textul protocolar și abordează problema clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România și despre continuarea rolului de mediator al Bucureștiului între Hanoi și Washington.

În martie 1967, Nicolae Ceaușescu i-a făcut lui R. Nixon, fost vice-președinte al S.U.A., o primire demnă de un demnitar de stat, fapt ce avea să aibă urmări peste doi ani, când acesta a devenit președintele

⁵ Apud F. Constantiniu, cap. *România între 1944-1989*, în vol. *O istorie a românilor* (coord. S. Fisher-Galați, D.C. Giurescu, I.A. Pop), Cluj-Napoca, Ed. „Fundatia Culturală Română”, 1998, p. 336.

⁶ *Ibidem*.

S.U.A., calitate în care va vizita România. Aceasta va fi prima țară comunistă vizitată de un președinte american. În octombrie '67, Nicolae Ceaușescu i-a trimis lui L. Johnson un mesaj prin Anghel Rugină, profesor la Northeastern University, care vizita Bucureștiul. El întreba în scrisoare: „Unde sunt acele punți către est? Noi, aici în România, așteptăm adevărate punți pe care să putem face comerț cu Statele Unite. Dar până acum nici măcar un singur pilon al acestor dorite poduri nu s-a ridicat”⁷.

Odată ce Bucureștiul a stabilit contacte directe cu guvernul Vietnamului de Nord, A. Harriman a zburat în România și s-a întâlnit cu Maurer, la 28 noiembrie 1967. Pentru următoarele luni, guvernul lui Ceaușescu a fost principalul canal al americanilor către Vietnam. Numele de cod pentru canalul românesc era „Packers”. Rolul României ca intermediar s-a întrerupt în mod brusc în februarie 1968, când Vietnamul de Nord a dezlănțuit o ofensivă încununată de succes la Tet contra trupelor sud-vietnameze și americane. Nici acum nu se știe dacă Hanoiul nu a utilizat „fașada” contactelor secrete cu Washingtonul, prin intermediul Bucureștiului, pentru a pregăti mai temeinic ofensiva militară din februarie 1968.

Atitudinea adoptată de R.S.R. pentru medierea conflictului din Vietnam, precum și refuzul acesteia de a denumi Israelul drept „stat agresor” în timpul „Războiului de șase zile” (5-10 iunie 1967), au adus beneficii imediate și masive. Corneliu Mănescu a fost ales, la 19 septembrie 1967, președinte al Adunării Generale a O.N.U. (cu sprijinul Washingtonului), primul ocupant al acestui post din partea „blocului socialist”. În discursul rostit cu ocazia alegerii sale în funcția de președinte al celei de-a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale a O.N.U., C. Mănescu spunea că „alegerea ca președinte al acestei sesiuni pe reprezentantul unei țări socialiste este o recunoaștere a necesității participării egale a diferitelor regiuni și sisteme la activitatea Națiunilor Unite”⁸. Ministrul de Externe român exprima dorința României „să extindă cooperarea cu toate țările, indiferent de regimul sau filosofia lor”⁹.

Relațiile cu Republica Federală Germană (R.F.G.)

După 1955, sporirea contactelor economice dintre România și R.F.G. impunea realizarea unui cadru juridic care să reglementeze relațiile economice între cele 2 țări. Pe piața românească, firmele vest-germane erau foarte active. Din totalul comerțului nostru cu țările Europei Occidentale, cel

⁷ J. F. Harrington, B. J. Courtney, *op.cit.*, p. 43.

⁸ Revista „Lumea”, nr. 21/septembrie 1967

⁹ *Ibidem*.

cu R.F.G. reprezenta în 1960 circa 30 %. Astfel, R.F.G. se situa pe primul loc, cu mult înaintea Franței, care, deși pe locul 2, deținea numai 15 %.

La sfârșitul lui aprilie 1963, Al. Bârlădeanu a decis ca Nicolae M. Nicolae (director general al firmei de import-export „Mașini-import”) să se deplaseze în R.F.G. în vederea unor tratative cu autoritățile vest-germane. Această alegere putea să înșele vigilența U.R.S.S., ce putea obstrucționa începerea acestor negocieri în acea etapă confidențială. Delegații români ce urmau să discute în numele lui Al. Bârlădeanu la ministerul de externe de la Bonn erau autorizați să comunice interesul României pentru stabilirea de relații diplomatice.

Perioada 1963-'67 a fost una plină de semnificații pentru relațiile dintre R.D.G. și R.F.G. Principala problemă care a caracterizat această perioadă a fost preocuparea privind reunificarea Germaniei. În mai 1966, Gerhard Schröder, ministrul de Externe al R.F.G., declara că stabilirea relațiilor diplomatice cu România trebuie văzută din prisma problemei numărul unu a R.F.G., și anume „reunificarea germană”¹⁰. Guvernul României, consecvent politiciii sale strategice de respectare a statu-quo-ului rezultat din război, refuză să accepte soluții de facto care să satisfacă parțial pretențiile politice ale R.F.G. În fine, o ultimă problemă care a contribuit la amânarea unei decizii mai rapide privind relațiile diplomatice româno-germane a fost așa-numita doctrină „Hallstein”. Aceasta reprezenta un act legislativ prin care se interzicea guvernului R.F.G. să întrețină relații diplomatice cu țările care recunosc existența ca stat a R.D.G.

Alt eveniment care a întârziat stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și R.F.G. a fost opoziția R.D.G.-ului. În 1963, autoritățile din R.D.G. își exprimau surprinderea că încheierea acordului cu R.F.G. de înființare a reprezentanțelor comerciale s-a făcut fără o consultare prealabilă cu ei. În 1964, M.A.E. al R.D.G. cere ca guvernul român să facă o declarație publică referitoare la problema Berlinului de vest, solicitare catalogată de partea română ca „nejustificată și insolentă”¹¹. Au apărut numeroase stări conflictuale reclamate de autoritățile din R.D.G., cum ar fi refuzul lui Chivu Stoica în 1966 (pe atunci președinte al Consiliului de Stat) de a semna un comunicat comun la încheierea vizitei sale în R.D.G. sau protestul împotriva declarațiilor ministrului de Externe, Corneliu Mănescu, care, în același an, într-un interviu acordat unui ziar american, a afirmat că „guvernul Erhard nu

¹⁰ Nicolae M. Nicolae, *O lume așa cum am cunoscut-o. Amintirile unui fost ambasador al României*, București, Ed. PRO DOMO, 2000, p. 26.

¹¹ *Ibidem*, p. 27.

este un guvern fascist”¹².

Ambasadei Române din Berlin îi sunt aduse la cunoștință condițiile pe care R.D.G. le consideră obligatorii și care trebuie să stea la baza relațiilor cu R.F.G.¹³:

- să se sprijine pe principiul coexistenței pașnice;
- să se conteste pretenția R.F.G de a reprezenta întregul popor german;
- să se pornească de la realitățile existente în Europa: două state germane și Berlinul de Vest ca entități independente.

România, care se afla într-o fază foarte înaintată a tratativelor cu R.F.G., a refuzat să semneze o astfel de declarație. După încheierea acordului din 1963, unele partide politice din R.F.G. au început să insiste pentru stabilirea de relații diplomatice cu țările socialiste. În aprilie 1965, E. Mende, președintele Partidului Liberal, cere guvernului să analizeze posibilitățile stabilirii de relații diplomatice cu aceste țări. Conducerea R.S.R. considera însă că acțiunile concrete trebuie să respecte principiile de bază ale politicii externe românești, și anume dezvoltarea relațiilor cu toate țările, indiferent de orânduirea lor socială. Pentru asigurarea unei păci durabile în Europa, țările trebuie să accepte realitatea existentă la finele celui de-Al Doilea Război Mondial. Partea română pleda pentru recunoașterea existenței a două state germane și a unui land Berlin independent.

Urmând exemplul României, treptat, în 1966, deschid reprezentanțe comerciale la Bonn: Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria și Polonia. Guvernul R.D.G. propune să aibă loc la 7 februarie, la Berlin, o consfătuire a miniștrilor de externe, cu scopul de a fi elaborată o poziție comună în problema relațiilor diplomatice cu R.F.G. Sesizând că această propunere era îndreptată în primul rând împotriva României, conducerea ei hotărăște, spre surprinderea autorităților vest-germane, să devanseze vizita lui C. Mănescu la Bonn. La 31 ianuarie 1967, agențiile de presă au anunțat că Bucureștiul și Bonnul au hotărât să stabilească relații diplomatice. Acordul a fost încheiat de către C. Mănescu, ministrul de externe român, și de W. Brandt, omologul său. România era prima țară a „lagărului socialist” care se încumeta să recunoască Germania Federală.

Reacția în R.D.G. a fost rapidă. La 3 februarie 1967, ziarul „Neues Deutschland” a publicat pe prima pagină un comunicat oficial în care se arăta că dacă România „nu este dispusă să respingă pretenția guvernului vest-german de a fi unicul reprezentant al Germaniei și să declare fără

¹² *Ibidem*, p. 28.

¹³ *Ibidem*, p. 31.

echivoc că în astfel de împrejurări condițiile prealabile ale stabilirii relațiilor diplomatice sunt absente, atunci ne aflăm în fața unui fapt regretabil”¹⁴.

Bucureștiul era chemat să renunțe la relațiile diplomatice cu Bonnul, deși ziarul „Scânteia” din 2 februarie 1967 arătase oficial că „stabilirea relațiilor diplomatice cu R.F.G. este conform normelor stabilite în *Declarația cu privire la întărirea securității în Europa*, adoptată de țările socialiste participante la Consfătuirea de la București din iulie 1966”¹⁵.

Moscova își arăta și ea iritarea prin intermediul ziarului „Pravda”, din 6 februarie 1967, care a publicat un articol în care se arăta că „grație U.R.S.S., România (ca și Ungaria și Bulgaria) nu a fost tratată la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial ca stat învins”¹⁶. Ori, cum bine se știe, tocmai tratamentul de stat învins i-a fost aplicat României, obligată la plata unor imense despăgubiri față de U.R.S.S.

În ziua de 3 februarie 1967, la ora 17:00, Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. s-a întrunit în ședință extraordinară pentru a discuta unele probleme în legătură cu articolele care apăreau în presa din R.D.G., legate de stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și R.F.G. Sintetizând problemele discutate și hotărârile adoptate în cadrul ședinței, protocolul întocmit la sfârșitul ei stabilea:

„M.A.E al R.S.R. să aducă la cunoștința ambasadorului R.D. Germane la București că C.C. al P.C.R. și guvernul R.S.R. consideră campania de presă din R.D. Germană în legătură cu stabilirea relațiilor diplomatice dintre R.S.R. și R.F.G. [...] ca un act neprietenesc față de România și un amestec direct în treburile sale interne...”. În continuarea comunicatului, se lua următoarea hotărâre:

„M.A.E. va încunoștința ambasadorii țărilor socialiste acreditați la București că având în vedere poziția adoptată de R.D.G., R.S.R. socotește că nu sunt condiții pentru ținerea consfăturii miniștrilor afacerilor externe din țările socialiste participante la Tratatul de la Varșovia, ale cărei lucrări urmau să înceapă la 7 februarie la Berlin, și propune amânarea...”¹⁷.

Astfel se încheia un nou capitol al „disidenței” României față de Uniunea Sovietică.

¹⁴ Apud Ion Petcu, *Ceașescu, un fanatic al puterii. Bibliografie neretușată*, București, Ed. „Românul”, 1994, p. 277.

¹⁵ „Scânteia”, 2 februarie 1967.

¹⁶ Apud I. Petcu, *op.cit.*, p. 278.

¹⁷ Apud L.-D. Grigorescu, C. Moraru, *3-4 februarie 1967. Berlin-București-Moscova*, în „Magazin istoric”, nr.2/1999, p. 26.

Așa cum precizam anterior, politica externă românească era dominată de trei persoane: N. Ceaușescu, I.-Gh. Maurer și C. Mănescu. O altă persoană abilitată să participe și să înfăptuiască politica externă era Chivu Stoica, președintele Consiliului de Stat, dar după preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu (1965), acesta va fi vizibil marginalizat și înlocuit de către noul șef al P.C.R., în decembrie 1967, în relațiile cu Occidentul și SUA. Specialiștii erau I.-Gh. Maurer și C. Mănescu, iar în ce privea relațiile cu statele socialiste, rolul principal îi revenea lui N. Ceaușescu.

Duetul Maurer-Mănescu va efectua, în perioada la care mă refer, importante vizite oficiale în Austria (16-22 nov. 1965), Turcia (25-31 iul. 1966), Danemarca (15-20 aug. 1966), Olanda (25 aug. 1966), R.F.G. (30 ian.-3 febr. 1967), Belgia (3-6 febr. 1967), SUA. (26 ian. 1967) și Iran (13-19 mai 1967)¹⁸. Aici vor purta convorbiri, vor semna acorduri economice și vor stabili legături diplomatice. Așa cum am mai precizat, momentul culminant al relațiilor cu Occidentul va fi stabilit odată cu recunoașterea R.F.G.

R.S.R. va fi vizitată de cele mai importante „figuri” ale diplomației europene: Maurice Couvede Murville (ministrul de externe francez, 25-28 aprilie 1966), Josef Klaus (cancelarul federal al Austriei, 10-14 iulie 1967), Willy Brandt (ministrul de externe al R.F.G., 3-7 august 1967), Amintore Fanfani (ministrul de externe italian, 7-11 august 1967). Țara noastră va stabili noi relații diplomatice cu țări din vestul Europei și din America. Este vorba de deschiderea de ambasade cu Olanda (25 august 1966), Luxemburg (15 noiembrie 1966), R.F.G. (31 ianuarie 1967) și Canada (3 aprilie 1967).

În perioada 1965-1967, R.S.R. a încheiat cu „țările capitaliste” o serie de comunicate comune în care s-au exprimat principiile de bază ale politicii externe românești adoptate încă din aprilie 1964.

Se proclamau:

- „respectarea dreptului sacru al fiecărui popor, fie el mare sau mic, de a-și hotărî singur soarta, de a-și alege nestingherit calea dezvoltării politice, sociale și economice;

- dezarmare generală, interzicerea folosirii armelor nucleare, pentru crearea de zone denuclearizate; lichidarea blocurilor militare;

- dezvoltarea colaborării cu toate statele, indiferent de orânduirea lor socială, pe baza respectării independenței și suveranității naționale, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne”¹⁹.

¹⁸ C. Popișteanu, I. Calafeteanu (coordonatori), *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 275-280.

¹⁹ *O politică de pace, colaborare și prietenie cu toate popoarele*, București, Ed.

R.S.R. era un apărător al inviolabilității frontierelor existente în Europa după cel de-Al Doilea Război Mondial, inclusiv a frontierei dintre Republica Federală Germană și Republica Democrată Germană. În comunicatele încheiate, R.S.R. cerea cu insistență încetarea războiului din Vietnam și „lichidarea tuturor formelor de asuprire colonială, de dominație a unui stat asupra altuia”²⁰. Relațiile României cu Vestul în anii '60 vor atinge punctul culminant prin vizitele pe care le-au efectuat Charles de Gaulle (1968) și Richard Nixon (1969) în țara noastră. Politica externă românească consecvent afirmată din 1958, având ca punct de referință 1964 și culminând cu 1968, va aduce o importantă îmbunătățire a relațiilor cu Europa Occidentală și S.U.A. România a promovat îndeosebi relații economice cu Vestul pentru a realiza o industrie puternică și independentă, care să-i ofere statutul autonom în cadrul blocului comunist.

Charles de Gaulle, în România

Politica externă a României de autonomie față de Moscova și de lărgire a relațiilor cu Vestul, promovată în mod consecvent, va aduce diplomației românești noi succese în anul 1968. „Mișcările operate” de București pe arena internațională, din 1964 și până în 1968, au îndreptățit alegerea făcută de generalul Ch. de Gaulle de „a face din România «pilonul» estic al demantelării progresive sovieto-americane asupra Europei și de a unifica continentul de la Atlantic, la Urali. Așadar, la Paris se întrevădea României rolul de «cal troian» în blocul socialist într-o politică pe termen lung, destinată să ducă la pulverizarea dominației sovietice în Estul Europei”²¹. Desigur, nu putem fi de acord în totalitate cu afirmația de mai sus, mai ales că nu dispunem de un document care să confirme, dar ar putea fi o presupunere pertinentă.

Primăvara anului 1968 îi aduce lui N. Ceaușescu un spor de prestigiu intern și extern prin vizita generalului Ch. de Gaulle în România (14-18 mai). Ceaușescu dorea un dialog cu această fabuloasă personalitate. La rândul său, Ch. de Gaulle considera vizita în România atât de importantă, încât, deși evenimentele din țara sa se dovedeau amenințătoare (celebra criză din mai 1968), el a hotărât să nu o contramandeze.

Poziția specifică a României în Tratatul de la Varșovia, caracterizată în țările anglofone ca fiind aceea de „maverick”, a atras atenția generalului de Gaulle, el însuși un „maverick” în NATO²². De Gaulle ar fi vrut să

Politică, 1983, vol. 1.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ I. Petcu, *op.cit.*, p. 283.

²² Fl. Constantiniu, *România, aliatul rebel*, în „Dosarele istoriei” nr.4/1999, p. 59.

încurajeze Polonia și România pentru a se angaja pe calea afirmării propriei identități în blocul sovietic, un fel de acțiune simetrică a politicii Franței în blocul american. El nu intenționa, în ciuda celor afirmate de generalul cehoslovac Jan Sejna, să încurajeze o desprindere a celor două țări de U.R.S.S. În ultimă instanță, adversar al hegemoniei americane, generalul de Gaulle voia o „Europă de la Atlantic la Urali”²³.

Primirea lui Charles de Gaulle în România a fost „entuziastă”, un entuziasm spontan, „neorchestrat de autorități”. La rândul său, generalul a elogiât orientarea lui N. Ceaușescu, axată pe afirmarea și consolidarea independenței naționale, dar a reamintit vecinătatea Rusiei și legăturile României cu ea, modalitate de a atenua suspiciunile Moscovei asupra intențiilor președintelui francez. Sosit la 14 mai 1968 în București, Charles de Gaulle se pronunța în „toastul” ținut pentru unitatea continentului european de la București la Moscova, de la Paris la Bonn și la Roma: „Franța [...] este hotărâtă să înainteze spre acest țel și este foarte dispusă să ducă această acțiune la bun sfârșit cot la cot cu România”. Cu același prilej, N. Ceaușescu spunea că „în România se dă o înaltă apreciere poziției Franței într-o serie de probleme internaționale vitale [...], promovarea în raporturile internaționale a principiului independenței și suveranității naționale pentru preîntâmpinarea unui nou război mondial”. La 15 mai, de Gaulle ținea un discurs în fața Marii Adunări Naționale, în care pleda pentru noua orientare a politicii externe românești: „La noi se știe că aceasta este direcția pe care România a ales-o și că, fără a înceta să mențină contactul strâns cu vecinii săi, îndeosebi cu Moscova, relațiile sale cu Occidentul, și în primul rând cu Parisul, îmbracă un caracter nou”²⁴.

De la București, de Gaulle va inaugura un adevărat turneu național spre Craiova și Slatina-Pitești-Târgoviște-Ploiești și apoi din nou în Capitală. În discursurile ținute la Craiova, cei doi președinți de stat s-au pronunțat pentru oprirea războiului din Vietnam și au combătut împărțirea Europei în cele două blocuri militare (N.A.T.O. și O.T.V.). N. Ceaușescu proclama și la Craiova principiile fundamentale ale politicii externe românești: „Ca țară socialistă, România dezvoltă colaborarea, prietenia și alianța cu Uniunea Sovietică și țările socialiste”²⁵. De asemenea, liderul român se pronunța pentru întărirea relațiilor cu țările capitaliste. În continuare Ceaușescu evoca faptul că „politica noastră externă pleacă de la

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ziarul „Scânteia”, 15 mai 1968.

²⁵ *Ibidem*.

premisea că fiecare țară, mare sau mică, trebuie să-și aducă contribuția la [...] normalizarea vieții internaționale”²⁶.

Convorbirile dintre N. Ceaușescu și de Gaulle au fost cunoscute prin intermediul interpretului președintelui francez, româncă Sanda Stolojan. Cea mai importantă discuție a fost purtată la 14 mai 1968. La întrevederea dintre Ceaușescu și de Gaulle, cel din urmă a început prin a prezenta problemele lumii și politica externă pe care o duce Franța. De asemenea, el și-a exprimat viziunea pe care o are vizavi de cele două superputeri: SUA. și U.R.S.S. De Gaulle afirma că „după cel de-Al Doilea Război Mondial, pe care Statele Unite l-au purtat și în Europa, dar mai ales în Asia, forța lor a crescut, ele devenind o putere imperialistă”²⁷. În ce privește Uniunea Sovietică, de Gaulle se pronunța pentru „bunele raporturi”, dar în același timp se va veghea să nu-și mărească puterea peste măsură.

Despre relațiile externe ale României, de Gaulle afirma: „Mi se pare cu totul firesc să fiți în bune raporturi cu Uniunea Sovietică, dar ea nu trebuie să-și sporească autoritatea asupra Europei de Est”. Generalul își explica și preferința pentru România „din cauza sentimentelor pe care le cunoașteți, precum și pentru că ați știut să vă recâștigați libertatea de acțiune în domeniul economic și politic”²⁸. În dialogul purtat între cei doi nu au existat divergențe decât în momentul când generalul a afirmat că regimul comunist din România a fost impus de sovietici. La cele afirmate, N. Ceaușescu a replicat: „Victoria U.R.S.S.-ului a jucat un rol important, dar forțele interne au fost cele care au împins România să iasă din starea de înapoiere în care se găsea”²⁹.

Ca o concluzie, de Gaulle i-a spus lui N. Ceaușescu două fraze-cheie: „Noi vă acceptăm așa cum sunteți” și „Noi vă iubim. Iată de ce ne interesați”³⁰, dar dialogul nu a depășit nici un moment limitele datelor cunoscute ca definatorii pentru politica externă a celor două țări, ceea ce l-a făcut pe general să conchidă: „Chiar dacă n-am aflat lucruri noi despre ceea ce gândim, am putut totuși să ne precizăm ideile și un asemenea exercițiu este totdeauna util”³¹.

Vizita președintelui francez în România s-a reflectat minor în ce privește relațiile economice. Se institua o comisie de cooperare însărcinată

²⁶ Ziarul „Scânteia”, 17 mai 1968.

²⁷ Sanda Stolojan, *Cu de Gaulle în România*, București, Editura „Albatros”, 1994, p. 71.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 72.

³⁰ F. Constantiniu, *România, între 1944 și 1989*, în *O istorie a românilor*, op. cit., p. 338.

³¹ *Ibidem*, p. 338.

să urmărească executarea acordurilor existente, iar în ceea ce privește domeniul cultural, s-a hotărât crearea de biblioteci la Paris și București. Turneul politic al lui de Gaulle în România a fost comentat în diverse moduri: presa anglo-saxonă, ostilă președintelui francez, lăsa să se înțeleagă că Franța era infiltrată de agenți comuniști sovietici până în sferele cele mai înalte, ceea ce explica simpatiile pentru Uniunea Sovietică și Blocul de Est. În schimb, pentru echipa conducătoare de la București, venirea lui de Gaulle echivala cu o legitimitate de înalt nivel pentru *național-comunismul* incipient practicat (termen nepotrivit, pentru acel timp) deja de Gheorghiu-Dej la sfârșitul vieții.

Criza din Franța a scurtat vizita în România a lui Ch. de Gaulle căruia, mai târziu, cunoscutul comentator de politică externă al ziarului „Le Monde”, Michel Tatu, îi reproșa că nu a vândut României avioane „Mirage”³². Toate cotidienele din țară, începând cu „Scânteia” și „România liberă”, au publicat, zi de zi, între 14 și 20 mai 1968, numeroase reportaje, fotografii și articole. Ceremonia sosirii și plecării, ca și primirea la Marea Adunare Națională (M.A.N.) au fost radiotelevizate în direct, iar restul vizitei prezentată pe larg în emisiunile de radio și televiziune. Vizita generalului de Gaulle, în mai 1968, provoacă un larg ecou mediatic. „Acest ecou a fost dorit de partea franceză ca o manifestare a unei «Ostpolitik», în manieră franceză; aceasta a folosit imaginii interne și externe a conducerii politicii românești, care părea să se ridice la nivelul unei politici de anvergură între Moscova, Paris, Bonn și Washington”³³.

Întâlnirea cu Franța reprezenta o manieră de afirmare împotriva imperialismului american, de a reuni Moscova și Parisul într-o condamnare a războiului din Vietnam, de a se prezenta ca un cap de pod occidental al imperiului sovietic și, în fine, ca o națiune suverană cu specific socialist. Ca un aspect final, trebuie să precizăm că vizita lui Ch. de Gaulle în România nu a determinat vreo schimbare a politicii externe românești și nici nu a produs efecte ulterioare. Nici sub raport economic nu a produs mari efecte. Singurul lucru demn de menționat a fost prestigiul adus R.S.R. în general și în particular lui N. Ceaușescu.

³² *Ibidem*.

³³ C. Durandin, *Istoria românilor*, Iași, Ed. „Institutul European”, 1998, p. 318.

SIMBOL HERALDIC – IDENTITATE NAȚIONALĂ. ROMÂNII ȘI STEMA TRANSILVANIEI*

Anton Coșa

Symbole héraldique – Identité nationale. Les Roumains et les armoiries de Transylvanie Résumé

Dans cet ouvrage, l'auteur évoque la question de la représentation des Roumains dans les armoiries de Transylvanie. L'article trouve sa source dans les discussions (sur la représentation des Roumains dans les armoiries de Transylvanie) que l'auteur avait, au fil du temps, avec un certain nombre d'intellectuels de Transylvanie. Cet article a été présenté par l'auteur à la réunion (du 8 juin 2021) de la Commission Nationale d'Héraldique, de Généalogie et de Sigilographie de l'Académie Roumaine (branche Iași).

Mots-clés: *héraldique, blason, Transylvanie, roumaine, identité.*

Cuvinte-cheie: *heraldică, stemă, Transilvania, români, identitate.*

Acest material¹ își are izvorul în diferitele discuții (pe marginea reprezentării românilor în stema Transilvaniei) pe care le-am purtat, de-a lungul timpului, cu o serie de intelectuali transilvăneni.

Am observat totodată și faptul că, în ultimii ani, subiectul a fost discutat inclusiv în spațiul public ori la nivel oficial, iar titlurile erau cel puțin interesante: „Trebuie să reparăm o nedreptate!”, „Când se vor regăsi românii transilvăneni pe stema țării?”, „Reprezentarea românilor din Transilvania pe stema oficială a statului” etc.

Întrucât problematica reprezentării românilor în stema Transilvaniei este în directă legătură, firește, cu stema de stat, iar anul acesta se împlinește un secol de la adoptarea stemei României Mari, am considerat oportun să prezentăm această temă inclusiv în cadrul Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică,

* Comunicare prezentată la ședința din 8 iunie 2021 a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (filiala Iași).

¹ Menționăm aici faptul că acest material este o variantă modificată și amplificată a textului publicat de către noi în volumul: *Vasile Lechințan – 70: istoric, scriitor, om al cetății*, ediție îngrijită de dr. Ioan Lăcătușu și prof. Vasile Stancu, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2020, p. 251-270.

Genealogie și Sigilografie (locul cel mai potrivit, credem, pentru a dezbate acest subiect).

Știm cu toții (fie că suntem specialiști în heraldică ori pasionați de istorie), că *heraldica* este acea știință² care se ocupă cu studierea stemelor, „a regulilor care conduc la alcătuirea, interpretarea și descifrarea lor, precum și a dreptului care reglementează folosirea lor”³, iar *stema* este un ansamblu de semne distinctive și simbolice ale unei persoane, familii, instituții sau stat, exprimând atributele sale.

Prin urmare, heraldica este totodată și o „știință a simbolurilor”⁴, fapt vizibil în toate elementele componente ale unei steme: *scutul* (care la rândul său este „un adevărat mic univers, în care nimic nu se pune la întâmplare și nimic nu se schimbă la întâmplare”⁵, totul având o semnificație), *mobilele* cuprinse în câmpul său (piesele heraldice și figurile heraldice), *smalțurile* heraldice (*metalele*: aur și argint; *culorile*: roșu, albastru sau azur, negru, verde, violet sau purpură, portocaliu; *blănurile*: singeap și contra-singeap respectiv hermină și contra-hermină), elementele exterioare ale scutului (*timbrul*: coif, cimier, lambrechini; *coroana*; *sprijinatorii*: tenanți, suporți și susținători; *mantoul* sau *pavilionul*; *deviza*).

Din acest punct de vedere, cu toate că, atât stema Transilvaniei, cât și stema României respectă regulile științei și artei heraldice, în privința acestora din urmă, de exemplu, există unele neclarități, constatate deopotrivă în 1921 (anul adoptării⁶ stemei României Mari – prin *Înaltul Decret Regal* nr. 3572) și în 1992 (anul adoptării⁷ noii steme a României – prin *Legea* nr. 102 privind stema țării și sigiliul statului).

Astfel, ceea ce a surprins inițial, imediat după adoptarea stemei României Mari (**Fig. 13**)⁸, fapt vizibil și peste ani, a fost că proiectantul maghiar (Keöpeczi

² Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 14.

³ Ștefan S. Gorovei, *Mic îndreptar de heraldică (nu numai) ieșeană*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, Editura Academiei Române, IV (IX), 1-2, 1997, p. 311.

⁴ *Ibidem*, p. 311-312.

⁵ *Ibidem*, p. 312.

⁶ Cf. *Înaltul Decret Regal* nr. 3572 din 23 iulie 1921. A se vedea „Monitorul Oficial” nr. 92 din 24 iulie 1921. Stema a fost publicată și în presa vremii, de exemplu în cotidianul „Universul” (anul XXXIX, nr. 169, București, 23 iulie 1921) și în revista „Ilustrația” (anul X, seria 2, nr. 9, București, decembrie 1921).

⁷ Cf. *Legea* nr. 102 din 1992 (privind stema țării și sigiliul statului). Stema a fost publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, anul IV, nr. 236 din 24 septembrie 1992.

⁸ Anton Coșa, *Stema României Mari pe obiecte armorate de la Muzeul de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, XLVII, Bacău, 2018, p. 326-361. Imaginea este disponibilă și pe <https://pressone.ro>.

Sebestyén József⁹) a partiționat scutul stemei României¹⁰ asemenea scutului stemei *Ungariei*, „plasând chiar stema Transilvaniei în stema regatului României exact în același cartier ca în stema regatului Ungariei. Este puțin probabil ca această partiționare să fi fost făcută întâmplător, având în vedere doar faptul că același personaj ... desenase și stema Ungariei înainte de anul 1918”¹¹.

Pentru românii din Transilvania, această stemă a României Mari nu aducea nimic nou, în condițiile în care stema Transilvaniei (datând în această formă încă din anul 1765¹², când fusese stabilită de împărăteasa Maria Tereza, în calitate de mare principesă a acestei provincii, prin diplomă solemnă de concedare) era preluată întocmai¹³ din vechea stemă a Ungariei respectiv a Austro-Ungariei.

Urmărind stema Transilvaniei din 1765 (**Fig. 1**)¹⁴, observăm un scut tăiat de un brâu îngust roșu; în cartierul superior, în câmp albastru, o acvilă neagră, cu zborul deschis, capul întors spre dreapta, limbat roșu, ieșind din brăul despărțitor, însoțită la dreapta de un soare de aur, iar la stânga de o semilună conturnată de argint; în cartierul inferior, în câmp de aur, șapte turnuri roșii, crenelate, dispuse pe două rânduri, patru și trei. Scutul este timbrat de o coroană, special atribuită Marelui Principat al Transilvaniei.

Prin includerea acestei reprezentări heraldice în cartierul IV din stema României Mari, toate demersurile din secolul al XIX-lea, privitoare la introducerea în stema Transilvaniei a simbolurilor românești, fuseseră încă o dată lăsate uitării. Mai ales toate acele încercări din perioada revoluționară de la 1848¹⁵, când au apărut și reprezentări ale armelor acestei țări, alcătuite și de

⁹ Attila István Szekeres, *Keöpeczi Sebestyén József, a cimerművész*, Tortoma Kiadó, Barót, 2014; idem, *József Keöpeczi Sebestyén, autorul stemei României din 1921*, în volumul *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani: omagiu*, ed. Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 920-933.

¹⁰ Pentru descrierea stemei a se vedea Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 162; idem, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura Istros, 2005, p. 414.

¹¹ Anton Coșa, *loc. cit.*, 2018, p. 334.

¹² Stema Transilvaniei a fost stabilită de împărăteasa Maria Tereza, în calitate de mare principesă a acestei provincii, la 2 noiembrie 1765, prin diplomă solemnă de concedare. A se vedea în acest sens Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 138.

¹³ Anton Coșa, *loc. cit.*, Bacău, 2018, p. 334.

¹⁴ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 138. Imaginea stemei a fost preluată de pe <http://www.hubert-herald.nl/RomTransilvania1.htm>.

¹⁵ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, Cluj, 1946; *Revoluția română din 1848-1849*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 241-327; Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria*

români, care doreau ca și simbolul lor ca națiune majoritară să figureze în cuprinsul unor noi armerii ale acestui principat.

Printre comisiile alese de românii transilvăneni (la conducerea cărora se va afla „iscusitul diplomat, Mitropolitul Andrei Șaguna, ajutat fiind atât de foștii tribuni ai poporului cât și de toată pleiada intelectualilor în frunte cu Simeon Bărnuțiu”¹⁶), după evenimentele revoluționare de la 1848, însărcinate „a se ocupa de îmbunătățirile ce aveau să le ceară de la guvernul austriac”¹⁷, s-a aflat și una care trebuia să se ocupe „cu întocmirea unei noi steme a Ardealului, în care trebuiau să fie reprezentați și Români”¹⁸.

Membrii acestei Comisii (din care făceau parte: Petre Manu¹⁹, Ion Alduleanu²⁰, Ion Popp de Lemeny²¹ și Carol Dunca²²) întocmesc proiectul noii steme a Ardealului și-l înaintează (după ce în prealabil primise și aprobarea *Comitetului Dirigitor*) Comisarului imperial plenipotențiar civil pentru Transilvania („Bevollmächtigte kaiserliche Kommissar für Siebenbürgen”²³), „cu dorința de a fi recunoscut prin statutul provinciei”²⁴.

Comisarul imperial plenipotențiar civil pentru Transilvania (Eduard von Bach²⁵) înaintează, la rândul său²⁶, proiectul de stemă²⁷ Ministrului de Interne de la Viena (Alexander von Bach²⁸). Proiectul a fost înaintat (pe 10 decembrie 1850) cu mențiunea „...reprezentanții națiunii române au cerut să se includă un simbol pentru națiunea română în stema Marelui Principat al Transilvaniei și, în

Transilvaniei, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 207-224.

¹⁶ Dr. M. Popescu, *Stema Ardealului cerută de Români după 1848*, în „Convorbiri Literare”, anul al 58-lea, nr. 3, martie, București, 1926, p. 217.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Cf. *Suvenirea morților. Petru Manu*, în „Familia” (editor Iosif Vulcan), anul XII, nr. 26, 27 iunie st.v./9 iulie st.n., Pesta, p. 312; Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217.

²⁰ Dim R. Rosetti, *Dicționarul Contemporanilor*, secolul al XIX-lea, ediția I^a, București, Editura Lito-Tipografiei „Populăra”, 1897, p. 6; Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217.

²¹ Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Documentul se află în Arhiva „Bundesministerium des Innern”, din decembrie 1849 (apud Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217).

²⁵ Ela Cosma, *Figuri săsești și austriece din Transilvania (secolul XIX și Revoluția de la 1848)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 247-248.

²⁶ Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217.

²⁷ Documentul se află în Arhiva „Bundesministerium des Innern”, nr. 6604 din 1850 (apud Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 217).

²⁸ Alexander von Bach era chiar fratele lui Eduard von Bach (Ela Cosma, *op. cit.*, p. 247).

același timp, au descris emblema națiunii române și au atașat un desen...”²⁹.

Această stemă a Ardealului (**Fig. 2**), propusă de revoluționarii români la 1848³⁰, ne înfățișează „un scut (alungit și cu latura superioară ascuțită), tripartit în fascie, în primul câmp aflându-se acvila transilvană asuprită de soare la dextra și de luna crai-nou figurată la senestra, în secundul apărând imaginea Daciei Felix simbolizată printr-o femeie dacă ținând în mâna dreaptă un arpi (pumnal dacic) și în cea stângă un stindard roman cu inițialele D și F (Dacia Felix), flancată la dextra de o acvilă ținând în cioc o cunună de laur, iar la senestra un leu leopardat; în sfârșit, în câmpul al treilea, șapte turnuri plasate 4 și 3”³¹.

Observăm în acest proiect heraldic faptul că femeia dacă, „drapată într-o robă și cu o bonetă frigiană”³² respectiv căciulă dacică pe cap, ținând cu dreapta pumnalul dacic cu lama curbată și cu stânga stindardul roman (având tăblițele pe care sunt înscrise literele D și F), simbolizează Dacia Fericită (Dacia Felix), provincie imperială apărată de legiunile romane ale căror embleme, „acvila, pentru a V-a Macedonica și leul, pentru a XIII-a Gemina”³³, o însoțesc în terasă, la dreapta și la stânga.

Pentru românii ardeleni, elementele înfățișate³⁴ în proiectul de stemă simbolizau: „geniul națiunii” (femeia dacă), „credința” (steagul), „bogăția pământului” (secera), „originea romană a românilor” (acvila), „bărbăția națiunii” (leul). Astfel concepută, stema Transilvaniei i-ar fi mulțumit pe români, dacă ar fi fost și aprobată de autoritățile competente. Din păcate, această compoziție heraldică nu a fost aprobată de autoritățile de la Viena.

Totuși, din punct de vedere heraldic, ea a continuat să prezinte o însemnătate deosebită pentru români, fiindcă din conținutul ei s-au inspirat cei

²⁹ În documentul original: „[...] die hier anwesenden Vertrauensmänner der rumänischen Nation gebeten, in das Wappen des Grossfürstenthums Siebenbürgens, auch ein Emblem für die rumänische Nation aufzunehmen, und haben zugleich anliegend sowohl das Emblem für die rumänische Nation beschrieben, als auch eine zeichnung beigelegt, wie künftig nach ihrer Ansicht, das Wappen des Grossfürstenthums Siebenbürgen beschaffen sein sollte. [...]” (Cf. *Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848-1859. Din actele Arhivei de Stat a Ministerului de Interne și Justiție de la Viena*, publicate de Mihail Popescu în colecția „Așezământul Cultural Ion C. Brătianu”, VII, București, Editura „Cartea Românească”, 1929, p. 152-153).

³⁰ Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 216-218.

³¹ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 139.

³² Idem, *op. cit.*, 2005, p. 174.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Dr. M. Popescu, *loc. cit.*, p. 218.

care au alcătuit, inițial, proiectul heraldic de rezervă (**Fig. 4**)³⁵ al stemei Principatelor Unite³⁶ (în 1859³⁷), „primul proiect al stemei României propus în Camera Deputaților de guvernul Ion Ghica în decembrie 1866” (**Fig. 7**)³⁸, iar mai apoi stema României³⁹ în 1867⁴⁰ (**Fig. 5**)⁴¹, „atribuind respectivelor armerii ca tenanți femeia dacă și leul”⁴², care vor fi menținuți ca atare în stema oficială a țării în perioada 1867-1872.

În toate aceste variante de stemă, folosirea ca tenanți ai scutului, a unui personaj feminin (femeia dacă) și a unui leu leopardat în dreapta, făcea trimitere (la fel ca în proiectul de stemă a Principatelor Unite din 1859) la „patrimoniul spiritual daco-roman, evocând colaborarea băștinașilor cu coloniștii, conform reprezentării încrustate pe moneda «Provincia Dacia» din veacul al III-lea”⁴³ (**Fig. 6**). Reversul acestui tip de monedă⁴⁴ prezintă un personaj feminin în picioare, orientat spre stânga, personificare a Provinciei Dacia, în chiton lung și cu căciulă dacică, purtând în mâna dreaptă o sabie curbată dacică și stindardul legiunii a V-a Macedonica, iar în mâna stângă stindardul legiunii a XIII-a Gemina. Ea este încadrată în stânga de un vultur și în dreapta de un leu. Legenda: PROVINCIA DACIA, iar în exergă anul baterii monedei: AN III.

În secolul al XIX-lea, au fost concepute și alte proiecte românești de stemă,

³⁵ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 341, pl. LXVII, fig. 2. Imaginea colorată a stemei este preluată de pe coperta 4 a cărții lui Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române...*, 2005.

³⁶ Anton Coșa, *Stema Principatelor Unite pe obiecte armorate de la Muzeul de Istorie din Bacău*, publicată în „Carpica”, XLVI, Bacău, 2017, p. 254-285.

³⁷ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 2005, p. 376-377.

³⁸ Ștefan D. Grecianu, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale, cu planșe și vocabular*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, anexa de la p. 4, fig. 1; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 160.

³⁹ Anton Coșa, *Stema României Mici pe obiecte armorate de la Muzeul de Istorie din Bacău*, publicată în „Carpica”, XLVIII, Bacău, 2019, p. 326-360.

⁴⁰ Cf. *Înaltul Decret Domnesc nr. 696 din 23 aprilie 1867 pentru sancționarea Legii pentru fixarea și stabilirea armelor României*, publicat în „Monitorul Oficial al României”, nr. 100 din 5/17 mai 1867. A se vedea și Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 11-16 respectiv p. 44-45; Constantin Moisil, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică*, în, „Boabe de grâu”. Revistă de cultură, anul II, nr. 2, București, 1931, p. 82-83 respectiv fig. 47; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 159-160 respectiv p. 347, planșa LXX, fig. 3; idem, *op. cit.*, 2005, p. 404.

⁴¹ Imaginea colorată a stemei este disponibilă și pe internet la adresa [https://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Coat_of_arms_of_Principality_of_Romania_\(1867-1872\).svg](https://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Coat_of_arms_of_Principality_of_Romania_(1867-1872).svg).

⁴² Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 139.

⁴³ Maria Dogaru, *Din Heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 59.

⁴⁴ Fotografia monedei este pe <https://istoriesinumismatica.files.wordpress.com/2015/01/filip-arab-provincia-dacia-an-iii.jpg>.

vizând atât Transilvania⁴⁵, cât și provinciile învecinate: Maramureș⁴⁶, Crișana⁴⁷, Banat (numită Temișana)⁴⁸. Privind aceste compoziții heraldice, observăm faptul că:

Stema Transilvaniei (**Fig. 9**) este cuprinsă într-un scut fără partițiune, fiind compusă „în registrul superior, de o acvilă conturnată și avântată, ieșind dintr-o fascie ondulată (care, totuși, n-are pretenția că desparte cele două registre în două câmpuri ale scutului) și registrul inferior, încărcat cu șapte turnuri deschise, puse 4 și 3”⁴⁹.

Stema Maramureșului (**Fig. 10**) „este încărcată de un urs conturnat, pe o terasă (smalturi și metale neindicate)”⁵⁰.

Stema Crișanei (**Fig. 11**) se află „într-un scut tăiat – despicaț în șef, în primul, o acvilă avântată și conturnată, reprezentată în întregime și nu ieșind din partițiune; al doilea, un turn crenelat și tencuit (aceste două cartiere nu cuprind indicații ale smalturilor și metalelor mobilelor și câmpurilor lor); al treilea, roșu plin”⁵¹.

Stema Banatului (**Fig. 12**) prezintă „un scut tăiat despicaț în vârful, cu primul câmp de argint cu coroană (de aur?) cu cinci fleuroane și surmontată de un arc glob crucifer; al doilea câmp, azur plin și al treilea, azur plin”⁵².

Deși aceste proiecte nu au fost oficial folosite, ele „au arătat totuși preocupări heraldice și la populația românească din Ardeal, care dorea să posede și ea steme izvorâte din tradițiile autohtone proprii”⁵³.

Justețea reprezentării heraldice a românilor (în stema oficială a Transilvaniei) a fost recunoscută chiar de împăratul Franz Joseph I, cel care *a acceptat, ratificat, încuviințat și confirmat* pe 26 octombrie 1863 un *articol de lege privitor la înfăptuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei*, în care (la punctul 5) se consemna „În marca Marelui Principat al Transilvaniei se va susține (susține) o emblemă proprie pentru națiunea

⁴⁵ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 303, planșa XLVIII, fig. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, fig. 6.

⁴⁷ *Ibidem*, fig. 4.

⁴⁸ *Ibidem*, fig. 2.

⁴⁹ *Idem*, *op. cit.*, 2005, p. 174.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 175.

⁵¹ *Ibidem*, p. 174-175.

⁵² *Ibidem*, p. 174.

⁵³ *Idem*, *op. cit.*, 1977, p. 139.

română”⁵⁴. Acest act normativ fusese redactat la insistențele românilor ardeleni, în urma convocării (prin rescriptul din 21 aprilie 1863) Dietei Marelui Principat al Transilvaniei la Sibiu, (pentru ziua de 1 iulie 1863), aceasta din urmă trimițând-o (la rândul ei) „pe cale constituțională”⁵⁵ împăratului, în 7 octombrie 1863, pentru „acceptare, confirmare și sancțiune”⁵⁶.

Deputații români în Dieta Ungară (convocată pe 10 decembrie 1865 și deschisă pe 14 decembrie) au redactat și un document, intitulat *Programul Ardelenilor*, al cărui punct nr. 10 era următorul: „Națiunea română să aibă în marca Ardealului însemnele sale, un vultur stând pe o stâncă de piatră cu crucea în gură, să-și aibă culorile sale, vânăt, roșu și galben, sigiliul și steagul său”⁵⁷. **(Fig. 3)**

Chiar dacă punerea în practică a actul normativ de mai sus nu s-a concretizat (evoluția ulterioară a evenimentelor fiind una nefavorabilă, culminând cu instaurarea dualismului austro-ungar⁵⁸ în 1867 și înrăutățirea situației românilor ardeleni⁵⁹), totuși, el rămâne un reper documentar deosebit de important, fiind totodată și un exemplu de solidaritate românească, de patriotism, de luptă insistentă pentru impunerea simbolurilor naționale în plan oficial, de recunoaștere a lor la cel mai înalt nivel, acela al împăratului Franz Joseph I (1848-1916).

Dincolo de munți, poetul, scriitorul, publicistul și omul politic Cezar Bolliac (unul dintre fruntașii Revoluției de la 1848 din Țara Românească)⁶⁰, realiza o interesantă stemă a Transilvaniei, plasată (ulterior) pe soclul statuii lui Mihai Viteazul din București **(Fig. 8)**, inaugurată în anul 1874.

În viziunea cărturarului pașoptist⁶¹, stema Transilvaniei apare într-un scut scartelat: „primul, azur cu soarele strălucitor și figurat, pus în cantonul dextru al

⁵⁴ Cf. *Legea transilvană pentru egala îndreptățire a națiunii române (26 octombrie 1863)*, în Eugen Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea Română în Transilvania și Ungaria*, București, Tipografia „Voința Națională”, 1895, anexa 23, p. 83-85.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 83.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu, Tipografia Henric Meltzer, 1906, p. 17.

⁵⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 748-754.

⁵⁹ Ioan N. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, *Transilvania – istorie și dăinuire românească*, București, Editura Sirius, 1994, p. 114-152.

⁶⁰ Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, București, Editura Academiei Române, 1966.

⁶¹ Cezar Bolliac a fost pasionat, printre altele, de arheologie, de numismatică, de heraldică. A se vedea în acest sens, de exemplu: George Potra, *Cezar Bolliac. Numismat și arheolog*, în „Cronica numismatică și arheologică”, anul XVIII, nr. 130, București, 1944, p. 233-248; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 22-24.

cartierului; al doilea, roșu cu semiluna întoarsă, pusă în cantonul senestru al cartierului; al treilea, roșu plin; al patrulea, azur cu șapte turnuri 2, 2, 3 crenelate și deschise. Lipsește simbolul comitatelor maghiare care ar fi putut ocupa al treilea cartier și atunci ne-am fi așteptat să conțină, în schimb, însemnele heraldice referitoare la populația română din Transilvania, dar nu știm ce-a vrut Bolliac să sugereze prin aceste două absențe”⁶².

Deși în materialul de față nu ne-am propus să facem un inventar exhaustiv al tuturor demersurilor românești privind recunoașterea acestei comunități majoritare din spațiul transilvan în plan heraldic, după cum nu am intenționat nici să facem un istoric al stemei Transilvaniei⁶³ (au făcut-o alții înaintea noastră, cu multă competență: printre ei Dan Cernovodeanu, J.N. Mănescu, Maria Dogaru, Tudor-Radu Tiron), exemplele pe care le-am menționat anterior sunt revelatoare pentru a putea afirma, cu certitudine, faptul că românii ardeleni nu au neglijat nici simbolul heraldic în procesul afirmării conștiinței și identității lor naționale⁶⁴, cu precădere în tumultuosul veac XIX.

Nu se poate neglija (în mod cert) faptul că simbolurile heraldice, inclusiv cele statale, fac parte integrantă din identitatea națională a oricărui neam, inclusiv a națiunii române. În afirmarea conștiinței lor naționale, românii au folosit instrumentul heraldic, chiar dacă autoritățile austriece respectiv austro-ungare le-au neglijat din motive evidente. A fost practic imposibil atunci, pentru românii ardeleni, ca să-și impună propriile simboluri heraldice în plan oficial. Aceste simboluri românești au circulat însă și, mai mult, au avut un impact deosebit în mentalul colectiv al epocii.

Pe de altă parte, în condițiile în care, veacuri de-a rândul, românii transilvăneni fuseseră excluși ca entitate de la conducerea țării, nefiind

⁶² Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 2005, p. 175.

⁶³ Pentru istoricul stemei Transilvaniei a se vedea, printre altele: I. Marțian, *Contribuții la heraldica vechiului Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” (Cluj), IV, (1926-1927), București, 1929, p. 441-446; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 129-139; J. N. Mănescu, *Les armes de la Transylvanie (XVIe-XXe siècle)*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, tomul XXXI, nr. 1-2, București, 1992, p. 29-49; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 47-49; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 2005, p. 155-175; Tudor-Radu Tiron, *Începuturile stemei Transilvaniei în lumina mai multor izvoare ilustrate externe, din secolul al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»”, seria Historica, tom L, Cluj-Napoca, 2011, p. 307-339.

⁶⁴ Cu privire la mișcarea națională românească din Transilvania a se vedea, de exemplu: Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)*, București, Editura Științifică, 1974; Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986; *Istoria Românilor*, vol. VI, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 527-588; *ibidem*, vol. VII, tom I, 2003, p. 167-199, p. 258-327, p. 709-780; *ibidem*, vol. VII, tom II, 2003, p. 293-355.

recunoscuți ca egali în drepturi, ci doar „tolerați”⁶⁵, de „națiunile privilegiate” (nobilimea maghiară, sași și secui)⁶⁶ din spațiul transilvan, acest fapt s-a repercutat și asupra însemnelor heraldice oficiale. Așa se face că, în stema Transilvaniei sunt înfățișate (simbolic) doar cele trei „națiuni”⁶⁷ privilegiate (nobilii, secuii și sașii), în timp ce românii, nefiind recunoscuți ca având dreptul de participare la conducerea treburilor de stat, nu figurau în reprezentările heraldice ce transpuneau în imagini realitățile politice existente atunci.

Dar ne putem întreba, desigur, în ce măsură stema Transilvaniei reflectă situații etnice și dacă este astăzi oportună o astfel de discuție?

În acest sens, este credem evident faptul că elementele simbolizate pe însemnul heraldic al Transilvaniei medievale exprimă o situație existentă în momentul stabilirii stemei.

Dar chiar și așa, afirma la un moment dat⁶⁸ Constantin Moisil, acvila ieșindă din stema Transilvaniei (reprezentând nobilimea respectiv comitatele), implica și reprezentarea, parțială, desigur, a românilor transilvăneni. Argumentul său era următorul: Prin nobilime sau comitate se înțelegea totalitatea oamenilor liberi unguri și români din Ardeal: *universitas regnicolarum Hungarorum et Valachorum Transilvaniae*, amintită încă în veacul al XIV-lea. Și care, prin maghiarizarea treptată a nobililor români, se confunda în veacul XVII (cf. hotărârii Dietei din 1659 care recunoștea oficial aceste arme ale celor trei „națiuni”) cu „națiunea” ungurească. Cu alte cuvinte, spunea⁶⁹ Constantin Moisil, acvila reprezenta nu numai pe nobilii și oamenii liberi unguri, ci și pe românii nobili sau liberi câți mai existau atunci și care erau convocați pe „comitate” la adunările țării sau la război. Trecerea timpului a diluat însă această semnificație, fapt dovedit de dorința românilor transilvăneni din secolul al XIX-lea de a fi reprezentați și în plan heraldic.

În context contemporan credem că cei care reclamă lipsa românilor din stema Transilvaniei o fac necunoscând tocmai aspectele strict heraldice, care țin de instituirea, compunerea și folosirea unei steme. Nu comentăm aici celelalte motivații (care exced regulile specifice științei și artei heraldice), oricât de

⁶⁵ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 182.

⁶⁶ Ioan N. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, *op. cit.*, p. 115.

⁶⁷ Cu privire la conceptul de „națiune medievală”, a se vedea, de pildă: Ioan Aurel Pop, *Confesiune și națiune medievală: solidarități românești în secolele XIV-XVI*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, tomul XXVIII, Cluj-Napoca, 1987-1988, p. 177-187; idem, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

⁶⁸ Constantin Moisil, *loc. cit.*, p. 74.

⁶⁹ *Ibidem*.

justificate ar fi.

În logica celor care se întreabă „unde sunt românii în stema Transilvaniei?”, am putea să ne întrebăm, de exemplu, „unde sunt românii în stema Moldovei?”. Și aceasta, întrucât există puncte de vedere⁷⁰ care susțin faptul că bourul vine fie din tradiții heraldice galițiene, fie din cele ale Ungariei Superioare. Mai mult, cum vom proceda dacă se va dovedi, până la urmă, că Soarele și Luna din această stemă sunt preluate din simbolistica secuiască⁷¹?

Tot la nivel simbolic, privind astăzi stema Transilvaniei, un român ardelean (nespecialist în heraldică) ar putea să constate, de pildă, faptul că smalțurile heraldice din câmpurile celor trei cartiere sunt: albastru, roșu, galben, adică tocmai culorile naționale românești, cu care s-au identificat românii începând din veacul al XIX-lea (am menționat ceva mai devreme, de exemplu, un document din 1865⁷²). Desigur, această constatare nu are nicio legătură cu semnificațiile originare ale respectivelor smalțuri heraldice, avute în vedere în momentul apariției stemei.

Apoi, prin includerea stemei Transilvaniei în stema de stat a României, reprezentarea românilor transilvăneni este totuși evidentă (spiritul trăirii mesajului heraldic fiind tocmai acela al identificării cu lucrurile respectiv

⁷⁰ Pentru originile stemei Moldovei a se vedea: Gheorghe I. Brătianu, *Originile stemelor Moldovei și Țării Românești*, în „Revista Istorică Română”, vol. I, fasc. I, București, 1931, p. 50-62; I. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, în „Magazin istoric”, anul VI, nr. 5 (62), București, 1972, p. 37-42; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, 1977, p. 82-128; idem, *Heraldica dinastică monetară moldoveană din secolele XIV-XVI și realitățile istorice pe care le reflectă*, în „HERB. Revista Română de Heraldică”, I (VI), 1-2, Iași, 1999, p. 23-38; idem, *op. cit.*, 2005, p. 99-154; Ștefan S. Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes régnants (XIVe-XVIe siècle)*, în „Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogiques et Héraldiques”, Liège, 29 mai – 2 juin 1972, Braga (Portugalia), 1973, p. 263-270 (versiunea românească: *Stema Moldovei și a voievozilor ei (secolele XIV-XVI)*, în „HERB. Revista Română de Heraldică”, I (VI), 1-2, Iași, 1999, p. 13-22); Jean-Nicolas Mănescu, *Considération sur les armes de la Moldavie aux XIV-XV-e siècles*, în „Recueil d'Études Généalogiques et Héraldiques Roumaines”, coord. Dan Berindei, București, 1982, p. 48-69 (republicat în „HERB. Revista Română de Heraldică”, I (VI), 1-2, Iași, 1999, p. 39-50); Traian Bița, *Când a devenit capul de bour stemă a Moldovei?*, în „Arheologia Moldovei”, XX, Iași, 1997, p. 187-202; Silviu-Andrieș Tabac, *Tradiția mitică în istoriografia românească despre originea stemei Țării Moldovei*, în „Tyragetia”, serie nouă, vol. III (XVIII), nr. 2, Chișinău, 2009, p. 23-30; Tudor-Radu Tiron, *Noi ipoteze referitoare la originile stemei Moldovei, în lumina informațiilor oferite de către sigiliul din 1701 al celor cinci orașe privilegiate din Comitatul Maramureș*, în „Marmația”, 16-17, Baia Mare, 2020, p. 63-91.

⁷¹ Attila István Szekeres, *Stema comunității secuiești*, în vol. *Simboluri istorice secuiești*, autori: Attila István Szekeres, Sándor Pál-Antal, János Mihály, Odorheiu Secuiesc, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Harghita, 2017, p. 11-69.

⁷² Teodor V. Păcățian, *op. cit.*

elementele cu care s-au identificat și înaintașii!), acest însemn heraldic teritorial nejustificând, prin urmare, necesitatea vreunei modificări. Cu atât mai mult cu cât, în mod similar s-a păstrat stema Transilvaniei atât în perioada când acest teritoriu românesc s-a aflat în cadrul monarhiei habsburgice, cât și când a fost în cadrul dualismului austro-ungar. Dealtfel, putem adăuga aici și păstrarea stemelor aferente Bucovinei⁷³ (de după includerea Moldovei de Nord în imperiul Habsburgilor) respectiv Basarabiei⁷⁴ (de după includerea teritoriului moldovenesc din stânga Prutului în imperiul Romanovilor).

Se aplică și se respectă astfel un principiu, enunțat încă din evul mediu, conform căruia: „Stemele sunt ereditare, ele urmează pământul sau familia. Din momentul în care comunitățile și-au adoptat stemele, acestea rămân stabile”⁷⁵.

Un alt aspect, important la rândul său, este legat de faptul că această posibilă oficializare a reprezentării în plan heraldic a românilor transilvăneni ar implica nu doar modificarea stemei Transilvaniei, ci și modificarea stemei de stat a României.

În această privință, nu trebuie neglijat faptul că, în heraldică, schimbările (atunci când pot fi făcute!) nu se fac la întâmplare.

Cu privire la necesitatea modificării stemei oficiale a României (adoptate în anul 1992 – **Fig. 15**)⁷⁶, de exemplu, vocea specialiștilor în heraldică s-a auzit, inclusiv în spațiul public.

Menționăm aici, printre altele, faptul că, la 8 mai 1998, în cadrul celui de-al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică organizat la Iași (7-10 mai 1998), specialiștii participanți, considerând stema țării incorect alcătuită, au discutat asupra acesteia, semnând chiar o moțiune pe care au adresat-o Parlamentului României cerând ca

„...să admită, ca principiu, posibilitatea revizuirii stemei de Stat, pentru o mai bună reprezentare a evoluției istorice a unității românești, printr-o mai expresivă corelare a simbolurilor, dar și pentru o încadrare mai strictă în regulile științei și artei heraldice. O comisie Consultativă – compusă din câte doi sau trei specialiști desemnați de filialele Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie din București, Cluj și Iași – va fi chemată să elaboreze proiectele

⁷³ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 57.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 58; Silviu Andrieș-Tabac, *Heraldica teritorială a Basarabiei și a Transnistriei*, Chișinău, Editura Museum, 1998, p. 37-39 respectiv p. 47-48.

⁷⁵ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason*, nouvelle édition, Lausanne, edité par SPES, p. 16.

⁷⁶ Cf. *Legea* nr. 102 din 1992 (privind stema țării și sigiliul statului) a fost publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, anul IV, nr. 236 din 24 septembrie 1992. Imaginea este disponibilă pe <https://www.hiperborea.eu/stema-romaniei.html>.

care vor fi discutate în plenul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, singurul organism abilitat să decidă în materie de heraldică.

Cerem Parlamentului să decidă așezarea Coroanei de Oțel pe creștetul Acvilei României, acest însemn exprimând, prin însăși natura și istoria sa – fără o semnificație strict monarhică – independența și suveranitatea Statului.

Aceste cerințe au în vedere faptul că adoptarea stemei de Stat în 1992 nu a dus la realizarea unei adevărate identități heraldice a însemnului, stema actuală neavînd reprezentate, prin mijloace heraldice, noțiunile de independență și suveranitate a Statului, așa cum sunt ele înscrise în articolul 1 al Constituției României.

Această moțiune a fost adoptată prin aclamații în ședința plenară din 8 mai 1998 și va fi adusă de îndată la cunoștința publică, prin intermediul presei locale și centrale.

Semnează: R. Beldiman, C. Ittu, G. Gane, D. Nastase, C. Bălăceanu-Stolnici, Fl. Solomon, Maria Magdalena Székely, Mihai Sorin Rădulescu, Ștefan S. Gorovei, M. J. Lutic, T. R. Tiron, Ștefan Andreescu, S. Tabac, Ioana Brătianu, Paul Cernovodeanu, Andrei Pippidi, Al. Zub, M. D. Sturdza, Dan Cernovodeanu, M. Ciobotaru, Kovács András, Constantin E. Ștefănescu, Paul Păltănea, D. Ciobanu, I. Varlam, Sergiu Iosipescu, Zoe Diaconescu, Anghel Popa, Vasile Docea, Gh. Mușat, Sorin Ifțimi, G. Lazăr, Anton Coșa, Andi Marius Dașchevici, Aurelia Tașcă, George-Felix Tașcă, I. Cantacuzino, C. Gârneață, Silviu Văcaru, M. Coloșenco, N. Verdeș. <șapte semnături indescifrabile>⁷⁷. Câteva dintre semnatarii textului moțiunii de atunci au plecat, între timp, din această lume.

În legătură cu același sensibil subiect al însemnelor heraldice oficiale ale Țării (privind *implicit* și stema Transilvaniei), în vara anului 1998 apărea la Iași un interesant articol (semnat de domnul profesor Ștefan S. Gorovei), intitulat: „Stema țării: ieri, azi, mâine”, în care domnia sa consemna, printre altele:

„Unul dintre primele articole ale Constituției pe care Adunarea Constituantă a adoptat-o în noiembrie 1991 definește *Simbolurile naționale* ale României: drapelul, ziua națională, imnul și, în locul al patrulea, «stema țării și

⁷⁷ Al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 7-10 Mai 1998, în „Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta»”, anul VII, nr. 10-12, Iași, 2005, p. 1. La Iași, această moțiune a fost publicată integral în ziarul „Independentul” (16-17 mai 1998, p. 5) și fragmentar, cu comentarii, în ziarul „Monitorul” (16-17 mai 1998, p. 1). Extrase, cu comentarii, s-au publicat, sub semnătura lui Marius Drăghici, în „Jurnalul Național” (miercuri, 24 iunie 1998, p. 11). Textul propriu-zis al moțiunii a fost reprodus în ziarul „Viața liberă” (Galați, 14 iulie 1998, p. 3), „Rondul” (Sibiu, 18 iulie 1998, p. 2) și „Monitorul de Brașov” (20 august 1998, p. 7). Ziarul „Timișoara” (12 august 1998, p. 16) a redat-o în facsimil, cu un comentariu semnat de Liliana Vrabie).

sigiliul statului» care – se preciza atunci – urmau a fi «stabilite prin legi organice». Respectiva lege organică a fost votată zece luni mai târziu: Legea 102/1992.

După îndelungi discuții și dezbateri, s-a optat pentru stema României interbelice, din care s-a eliminat tot ceea ce avea – ori s-a considerat a avea – vreo legătură cu forma monarhică de guvernământ și cu familia regală: s-a păstrat scutul albastru cu acvila pe pieptul căreia un scut mai mic cuprinde, în jumătatea superioară, stemele Țării Românești și Moldovei, iar în jumătatea inferioară, pe acelea ale Banatului (cu Oltenia), ținuturilor de la mare (Dobrogea) și Transilvaniei (cu Maramureșul și Crișana). S-a preluat, cu alte cuvinte, din stema stabilită în 1921, ceea ce specialiștii numesc *stema mică*, adică scutul propriu-zis cu tot ceea ce, în interiorul lui, era (este) menit să reflecte alcătuirea statului român din provinciile sale istorice. Acest caracter al stemei noastre de stat fusese remarcat încă din 1890 de heraldistul și genealogistul Ștefan D. Grecianu (1825–1908): «Scutul nostru de astăzi reprezintă întreg complexul istoric al țării noastre, cu toate provinciile din care ea se compune». La vremea aceea, stema României reprezenta, într-un scut sfertuit (împărțit în patru cartiere egale), însemnele Țării Românești, Moldovei, Olteniei și Dobrogei.

Când, după 1918, s-a pus problema refacerii stemei corespunzător noii alcătuirii a țării, dispunerea, în scut, a zestrei heraldice a României Mari a dat multă bătaie de cap specialiștilor. Formula acceptată, până la urmă, a fost una de compromis: s-a lăsat un singur însemn pentru Oltenia și Banat (pornindu-se de la elementul comun: leul), în cartierul III, iar cartierul IV a fost destinat stemei Transilvaniei, delfinii Dobrogei fiind plasați într-un spațiu format prin restrângerea părții inferioare a cartierelor III și IV (așa-numita *insițiune*). În felul acesta, principala provincie românească unită cu Patria-Mamă în 1918, cea a cărei unire a încheiat făurirea statului român, a *României Mari*, a fost plasată într-o poziție categoric inferioară – *locul al patrulea* (pentru cel care citește stema din punct de vedere heraldic) sau *al cincilea* (pentru privitorul obișnuit, neinițiat în tainele științei heraldice).

În stema României Mari au fost evidențiate, încă din perioada interbelică, unele deficiențe stânenitoare – între care cea semnalată mai sus este cea mai importantă și mai gravă – dar remedierea lor n-a mai preocupat autoritățile competente.

După decembrie 1989, a fost momentul cu adevărat potrivit pentru ca stema țării să fie recompusă, astfel încât simbolurile care o alcătuiesc să fie așezate într-o ordine corespunzătoare rolului pe care provinciile astfel reprezentate l-au jucat în evoluția unității românești și în construirea statului român modern. Această idee a fost apărută, cu vigoare și cu argumente

întemeiate, de eminentul heraldist *J. N. Mănescu*⁷⁸, membru al Academiei Internaționale de Heraldică și Secretar General al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române. Votul Adunării Constituante a decis, însă, păstrarea stemei în formula veche, cu patru cartiere și o «insițiune», menținând astfel Transilvania în poziția inferioară pe care, dintr-o inadvertență azi cunoscută și explicabilă, i-a hărăzit-o stema din 1921.

În cadrul celui de-al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică (Iași, 7–10 mai 1998), s-au purtat discuții și cu privire la necesitatea revizuirii stemei noastre de stat, pentru a face ca ea să illustreze cât mai bine evoluția istorică a unității românești și în special să acorde Transilvaniei, în plan heraldic, locul cuvenit acestei provincii, la egalitate cu Țara Românească și Moldova. Specialiștii întruniți cu acest prilej la Iași au adoptat o moțiune adresată Parlamentului României, cerându-i să admită posibilitatea revizuirii stemei, în scopul pe care tocmai l-am precizat, și, de asemenea, să decidă ca pe capul acvilei – simbol al unității statului român, definit ca atare de Cuza vodă – să așeze Coroana de Oțel, singurul element care poate să illustreze suveranitatea și independența României. Prin acest act, s-ar realiza o concordanță deplină între reprezentarea heraldică și calitatea de stat suveran și independent a României, așa cum este proclamată de articolul 1 (al. 1) al Constituției, ca și de articolul 1 al Legii 102.

Așezarea Coroanei de Oțel pe creștetul Acvilei României nu are nici o conotație monarhistă: mai multe țări care au aparținut «lagărului» socialist, reluându-și stemele tradiționale, au pus coroanele la locul cuvenit: Polonia, Rusia, Ungaria, Bulgaria, ba chiar și Croația, stat născut la acest sfârșit de veac. *Nu există nici un motiv pentru ca țara noastră să constituie o excepție.* Sunt, din contra, toate motivele pentru ca specialiștii și autoritățile competente să răspundă pozitiv și să conlucreze pentru a da României stema care să fie, cu adevărat – după cuvintele aceluiași Ștefan D. Grecianu – «*Cartea de Istorie de la început și icoana vieții de glorie*» a națiunii și a statului⁷⁹.

Rezumând textul moțiunii (recitindu-l și punându-l alături de articolul domnului profesor Ștefan S. Gorovei) după mai bine de două decenii, constatăm încă o dată faptul că în 1998 s-a cerut, pe de o parte, ca să se decidă așezarea

⁷⁸ Iată și proiectul pe care îl propunea (**Fig. 14**): scutul era împărțit în șase câmpuri, redând însemnele Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei (în cartierele de sus), respectiv ale Olteniei, Dobrogei și Banatului (în cartierele de jos). Scutul poate fi „citit” și ca o reluare a scutului sfertuit, al stemei de stat din 1872, la care s-au adăugat, în partea senestră, însemnele Transilvaniei și Banatului.

⁷⁹ Ștefan S. Gorovei, *Stema țării: ieri, azi, mâine*, în „Monitorul”, Iași, marți, 21 iulie 1998, apud „Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta»”, anul VII, nr. 10-12, Iași, 2005, p. 1-2.

Coroanei de Oțel pe capul Acvilei României și, pe de altă parte, să se admită, *ca principiu*, „posibilitatea revizuirii stemei de Stat pentru o mai bună reprezentare a evoluției istorice a unității românești, printr-o mai expresivă corelare a simbolurilor, dar și pentru o încadrare mai strictă în regulile științei și artei heraldice”⁸⁰.

Au trecut mulți ani după 1998 și, constata cu amărăciune domnul profesor Gorovei, „nici un răspuns nu a mai venit dinspre instituția unde aleșii națiunii române hotărăsc asupra chestiunilor importante ale acesteia din urmă. Moțiunea de atunci a fost, desigur, îngropată sub maldăre de dosare urgente, iar unii dintre semnarii ei vor fi uitați și ei de ea”⁸¹. Din fericire, abia în anul 2016 (după 18 ani!), coroana de oțel a fost plasată la locul ei în stema de stat a României (**Fig. 16**)⁸². Răspunsurile la celelalte probleme ridicate cu ani în urmă, privind revizuirea stemei de stat a României, au rămas „în așteptare”.

În privința stemei Transilvaniei respectiv a stemei de stat a României se naște însă o nouă *întrebare*: este posibilă modificarea unei steme în vigoare (și cu o existență de câteva sute de ani, în primul caz, un secol în cel de al doilea caz!), putem să acordăm unei steme un termen de valabilitate, după care să o considerăm pur și simplu expirată?

Posibilele *răspunsuri* implică, la rândul lor, o dublă abordare: una pe palierul juridic și o alta pe cel heraldic.

Pentru înțelegerea perspectivei juridice, punctele de vedere exprimate de domnul Tudor-Radu Tiron (jurist și heraldist deopotrivă) constituie un reper autorizat. Astfel, domnia sa a explicat la un moment dat (în anul 2012)⁸³, referindu-se la suportul legal în problema schimbării stemelor (inclusiv a celor mai noi) următoarele:

„1. Legislația românească privește însemnul heraldic, mai degrabă, ca pe un drept *încredințat* comunității, în aria căruia normele științei și artei heraldice nu țin neapărat loc de norme metodologice.

2. În condițiile în care cetățenii-beneficiari nu înțeleg ceea ce înțeleg specialiștii, stemele prea ermetice din punct de vedere heraldic elaborate de specialiști se impun *à contre-coeur*, neputând avea o viață prea lungă.

3. Dacă reprezentanții legali ai cetățenilor consideră că o stemă nu îi mai reprezintă, *atunci* este dreptul lor să depună demersuri pentru modificarea sau înlocuirea acestei steme.

4. Conform principiului simetriei actelor juridice, o hotărâre de guvern pentru *adoptarea* unei steme poate fi – la fel ca oricare act datorat unei autorități statale – modificată sau desființată, cu condiția să fie implicat același emitent al actului inițial”⁸⁴.

⁸⁰ Cf. *O inițiativă uitată: stema României*, în „Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta»”, anul VII, nr. 10-12, Iași, 2005, p. 1.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Cf. *Legea* nr. 146 din 2016 pentru modificarea *Legii* nr. 102 din 1992 (privind stema țării și sigiliul statului), publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 542 din 19 iulie 2016. Imaginea este disponibilă pe <https://legestart.ro>.

⁸³ Silviu Andrieș-Tabac, *De ce nu expiră valabilitatea unei steme*, în „Heraldica Moldaviae”, II, Chișinău, 2019, p. 20.

⁸⁴ *Ibidem*.

În concluzie juridică, stemele pot fi oricând schimbate, cu respectarea condițiilor legale, indiferent de categoria lor: națională, corporativă, teritorială sau particulară.

După o asemenea pledoarie juridică, nu putem decât să constatăm (asemenea distinsului heraldist basarabean Silviu-Andrieș Tabac⁸⁵): *Dura lex, sed lex!* sau (într-o adaptare în limba română a acestui dicton latin, avansată tot de domnia sa: *Proastă-i legea, asta e!*

Ne gândim totodată la faptul că poate tocmai forțarea acestui palier juridic a dus și la profanarea stemei Țării (la sfârșitul anului 2017) de către Federația Română de Fotbal, care a decis că pe tricourile sportivilor este mai potrivit „un desen” („un logo”) decât stema oficială a României (firma privată care l-a realizat explicându-l chiar, cu vădită aroganță, ca fiind „o reinterpretare a heraldicii naționale”!)⁸⁶.

Dar palierul principal trebuie să rămână cel aferent științei și artei heraldice. Din această perspectivă, tot domnul Tabac, într-un text publicat relativ recent⁸⁷ (pe care ni l-a semnalat domnul Profesor Gorovei, căruia îi mulțumim și pe această cale), a explicat într-o manieră cât se poate de clară „de ce nu expiră valabilitatea unei steme”, precizând și căile prin care au fost totuși posibile (de-a lungul timpului) unele modificări și schimbări de stemă (de exemplu: augmentarea stemei ca urmare a unor căsătorii, alianțe, cuceriri sau pretenții teritoriale; abandonarea în favoarea unei alte steme, din rațiuni genealogice, funciare, succesoriale, politice, strategice etc).

Menționăm aici doar unul dintre argumentele invocate de domnul Tabac: „La nașterea fenomenului heraldic au contribuit anumite condiții concrete cu caracter fundamental, fără de care heraldica n-ar fi existat ca sistem viabil și practic neschimbat de aproape un mileniu. Una dintre aceste condiții de bază a constat în decizia primilor purtători de steme de a conserva o singură compoziție heraldică pe parcursul întregii lor vieți și de a o transmite intactă urmașilor. De atunci și până în zilele noastre caracterul stabil, ereditatea moștenirii însemnului dintr-o generație într-alta și continuitatea în timp a stemelor au rămas pilonii indispensabili care sprijină și definesc știința și arta heraldică”⁸⁸.

Concluzia este, credem, una evidentă. O stemă se caracterizează prin stabilitate, continuitate și ereditate. Conform normelor heraldice „cu cât o stemă este mai veche, cu atât ea este mai valoroasă”⁸⁹. Iar vechimea se acumulează tocmai prin stabilitate, ereditate și continuitate, nicidecum prin schimbare respectiv modificare.

Desigur, această concluzie este aplicabilă și în cazul stemei Transilvaniei, cu argumentele expuse mai sus.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Andrei Nicolae, *FRF a schimbat emblema naționalei de fotbal a României: locul cercului cu o minge a fost luat de un scut în care sunt reprezentate toate provinciile istorice ale Țării*, text disponibil pe <https://www.activenews.ro/sport-fotbal/FRF-a-schimbat-emblema-naționalei-de-fotbal-a-României-locul-cercului-cu-o-minge-a-fost-luat-un-scut-in-care-sunt-reprezentate-toate-provinciile-istorice-ale-Țării-147226>.

⁸⁷ Silviu Andrieș-Tabac, *loc.cit.*, p. 19-24.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 21-22.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 23.

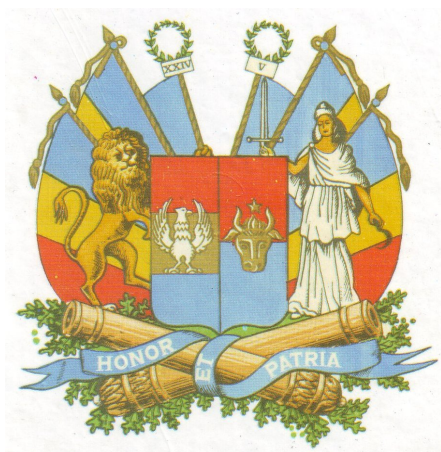
Fig. 1
Stema Transilvaniei
în Diploma de ridicare la rang de Mare Principat (1765)

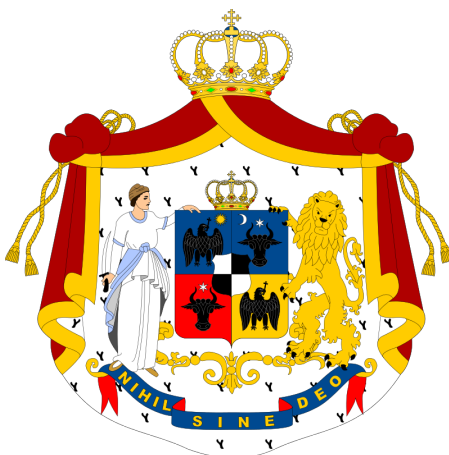
Fig. 2 – Stema Transilvaniei
(propunere românească – 1849)

Fig. 3 – Stema Transilvaniei
(propunere românească – 1865)

Fig. 4
Stema Principatelor Unite
(proiect din 1859-1860)

Fig. 5
Stema României
(1867)

Fig. 6
Moneda „Provincia Dacia”

Fig. 7 – Stema României
(proiect din 1866)

Fig. 8
Stema Transilvaniei
(viziunea lui Cezar Bolliac – 1874)

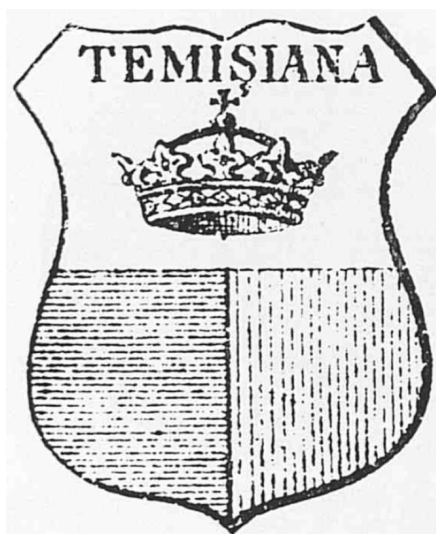
Fig. 9
Stema Transilvaniei
(proiect din secolul XIX)

Fig. 10
Stema Maramureșului
(proiect din secolul XIX)

Fig. 11
Stema Crișanei
(proiect din secolul XIX)

Fig. 12
Stema Banatului
(proiect din secolul XIX)

Fig. 13 – Stema României Mari
(1921)

Fig. 14 – Stema României
proiect J. N. Mănescu (1990)

Fig. 15
Stema României (1992)

Fig. 16
Stema României (2016)

UN JETON AL SOCIETĂȚII ANONIME FORESTIERE „BĂLĂNEASA”

Dorel Bălăiță

Eine Wertmarke der Anonymen Forstgesellschaft „Bălăneasa” Zusammenfassung

Vorgestellt wird eine Wertmarke aus der Privatsammlung, der in der Gemeinde Livezi (ehemals Valea Rea), Landkreis Bacău, ansässigen Forstgesellschaft „Bălăneasa”. Der Autor beschreibt kurz die Geschichte der 1927 von den Mitgliedern zweier Familien, Bragadiru aus Bukarest und Nițescu aus Râmnicu Sărat, den Eigentümern des Guts und des Waldes von Bălăneasa, gegründeten Firma „Anonyme Forstgesellschaft Bălăneasa”. Das Unternehmen hatte seinen Hauptsitz in Bukarest, um die Wälder und das Landgut Bălăneasa zu nutzen und zu verwalten. Die Marke (Jeton oder Token) wurde von den Mitarbeitern in der Kantine des Unternehmens verwendet, wo sie damit Lebensmittel und verschiedene Kleidungsstücke oder auch, sogar die für die Arbeit im Wald oder auf dem Landgut benötigten Werkzeuge, kaufen konnten.

Schlüsselwörter: Bălăneasa, Wertmarke, Kantine, Wald, Bragadiru, Nițescu

Cuvinte cheie: Bălăneasa, jeton, cantină, pădure, Bragadiru, Nițescu

Piesa pe care v-o prezentăm¹ este similară unei monede, are valoarea nominală de 20 lei, cu diametrul de 24 mm și a fost emisă la solicitarea unei societăți de exploatare a pădurii Bălăneasa din județul Bacău. Jetonul este din alamă și prezintă următoarele inscripții:

Av.: „**BĂLĂNEASA**” / **S.A.** / **FORESTIERĂ**, în cerc perlat exterior.

Rv.: cerc liniar exterior, valoarea nominală pe două rânduri: **20 LEI**

Satul Bălăneasa este parte componentă a comunei Livezi, care până în 1965² s-a numit Valea Rea sau Târgul Valea Rea³, datorită greutăților în

¹ Jetonul a fost prezentat pentru prima dată în anuarul „Cercetări Numismatice”, din 2019, și trecut la emisiuni nelocalizate. (Erwin Schäffer, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (IX)*, în „Cercetări Numismatice”, 25, 2019, p.178, nr.1470-EN-644).

² Prin decretul nr. 700/17.12.1964 privind schimbarea denumirii unor localități (publicat în „Monitorul Oficial”, nr.20/18.12.1964), începând cu 1 ianuarie 1965 denumirea comunei Valea Rea va fi comuna Livezile (Livezi).

³ În G.I. Lahovari *et alii*, *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V, București, Stab. Grafic J.V.Socecu, 1902, p. 622, satul Bălăneasa era prezentat ca parte componentă a comunei Târgu Valea Rea.

circulație întâmpinate de caravanele de sare în drum spre Iași, venind de la Târgu Ocna.

Comuna Livezi este situată în Depresiunea Tazlău-Cășin, la poalele de est ale Munților Berzunți și cele de vest ale Culmii Pietricica, pe râul Tazlău. Astăzi comuna are în componență șase sate: Livezi, satul de reședință, Bălăneasa, Orășu, Poiana, Prăjoaia și Scăriga. Se învecinează la nord cu comuna Sănduleni, la vest cu comuna Berzunți, la sud-vest cu comuna Bârsănești, la sud-est cu comuna Helegiu, iar la est cu comuna Cleja și comuna Faraoani.

Comuna Livezi este atestată documentar la data de 8 decembrie 1774, când Nicolae Ciota și Zaharia Vicol fixează hotarele satului și moșiei Poiana. Localitatea Livezi a apărut ca târg în jurul anului 1845, prin colonizarea cu emigranți evrei, aduși de mosierul Lascarche Rosetti.

Între anii 1850-1870 ia ființă, în satul târgului Valea Rea, satul care purta același nume, format din câteva familii de dogari, aduse de boierul Toderașcu. Cu timpul satul s-a mărit cu noi veniți de diferite religii (catolici și ortodocși) din zona Faraoani.

Satul Bălăneasa a apărut în perioada 1750-1780 și este situat în partea de sud a comunei și s-a dezvoltat de-a lungul drumului național DN 11 care leagă comuna de Bacău și Onești.

La sfârșitul secolului XIX, Ortensia Racovitză nota⁴ că, pe lângă satul Bălăneasa, există o pădure omonimă cu o întindere de 443 hectare, proprietate a fraților Dumitru și Panait Condopolo, populată cu fagi, ulmi, stejari, carpen, supusă regimului silvic. Pădurea era în exploatare și făcea parte din moșia Bălăneasa proprietatea celor doi frați.

Fig. 1. Jeton S.A. Forestieră Bălăneasa -20 Lei

⁴ Ortensia Racovitză, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1895, p. 112-113.

Anuarul Socec din 1912 menționează ca proprietari ai moșiei Bălăneasa pe Dumitru Condopol și pe căpitanul Krupenski⁵.

Societatea Anonimă Forestieră Bălăneasa a fost înființată în 1927. Acționari erau: Dimitrie D. Bragadiru, industriaș din București; Aurelia Bragadiru, rentieră, Sophia Bragadiru, rentieră; Anastasie Bragadiru, industriaș, toți domiciliați în București în Calea Rahovei nr. 153; Mathilda Gheorghian, „cu consimțământul și autorizația de soț a subscrisului dr. Gh. Gheorghian, ambii domiciliați în București, Calea Rahovei nr. 157 și reprezentați amândoi prin subsemnatul G.G. Mironescu”⁶; Elena G. Mironescu, „autorizată de subscrisul soț G.G. Mironescu, care o și reprezintă”, ambii domiciliați în București, strada Pitar Moș nr. 5⁷; Ana V. Nițescu, rentieră din Râmnicu Sărat, „personal și în calitate de tutore a minorului meu fiu Titu V. Nițescu, autorizată de consiliul de familie”⁸; Vintilă V. Nițescu și Valeriu V. Nițescu, proprietari din Râmnicu Sărat; Maria V. Nițescu, rentieră din Râmnicu Sărat, cu toții reprezentați de Vasile V. Nițescu, acționar și el, proprietar și industriaș din Râmnicu Sărat.

Dimitrie (Dumitru) D. Bragadiru era fiul lui Dumitru Marinescu Bragadiru⁹, cel care a înființat fabrica de bere Bragadiru de pe Calea

⁵ „Anuarul Socec - România și capitala București”, anul al 3-lea, București, Ed. Socec & Co S.A 1912, p. 70.

⁶ „Monitorul Oficial al României”, nr. 101, 10 mai 1927, p.6560.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Născut în anul 1842, Dumitru Marinescu și-a început ucenicia în jurul vârstei de 16 ani, lucrând ca ajutor în rachieria lui Iancu Ștefănescu. Distingându-se încă de la început prin hărnicia și prin excepționala sa inteligență, Ștefănescu l-a luat asociat după scurtă vreme. Deși proprietarul îi interzisese să cumpere ceva cât timp el era plecat, Marinescu a cumpărat pe cont propriu de la un vânzător spirt medicinal pe credit și a început astfel să câștige bani. Afacerea sa a atins apogeul în timpul războiului împotriva Imperiului Otoman din 1877. Spirtul medicinal era necesar pentru dezinfectarea rănilor și era folosit și pe post de băutură, dând curaj soldaților pe câmpul de luptă. Cu banii adunați, a început construirea primei fabrici de alcool rafinat în comuna Bragadiru. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Dumitru și-a dat seama că producția de bere în sudul României era inexistentă și a început construirea unei fabrici de bere, pe care a terminat-o în 1909. Fabrica va purta numele Bere Bragadiru până la naționalizarea din 11 iunie 1948, când devine Bere Rahova. Familia Bragadiru a devenit una dintre primele promotoare ale capitalismului în România. În același an, Dumitru a stabilit reședința familiei în imediata apropiere a fabricii. Dumitru Marinescu Bragadiru a dăruit Primăriei Capitalei 20.000 mp pentru construirea Bulevardului Regina Maria, astăzi Coșbuc, și 5.000 mp pentru strada Elena Doamna. A construit primul telefon rural din țară, care ajungea până la fabrica de spirt Bragadiru. Stâlpii și întreaga instalație telefonică a fost făcută pe cheltuiala sa. A ajutat nenumărați comercianți în dorința sa de a forma o clasă de tineri învățați, mai ales în materie de comerț, agricultură și horticultură. A

Rahovei din Bucuresti, considerat la începutul secolului XX, cel mai mare producător de bere din România și unul dintre cei mai bogați români. Sediul societății era în București, pe Calea Rahovei nr. 157, iar societatea avea dreptul de a înființa sucursale și agenții „oriunde credea de cuviință”. Scopul societății era:

- „a) exploatarea pădurilor și a moșiei cuprinsă în actul constitutiv, precum și a oricăror instalațiuni în legătură cu acele exploatări;
- b) cumpărarea sau luarea în arendă de păduri sau moșii, în tot cuprinsul țării;
- c) construirea, cumpărarea și exploatarea de ferăstrae, fabrici și orice alte instalațiuni pentru industria lemnului;
- d) construirea de linii ferate și înființarea instalațiunilor necesare exploatării societății;
- e) comerțul lemnului în stare brută sau lucrată, precum și comerțul produselor agricole, fie provenite din exploătarile societății, fie de altă proveniență;
- f) exploatarea de mine și cariere;
- g) înființarea de ferme agricole cu creșteri de vite și agricultură precum și construcțiunea și exploatarea de stabilimente industriale cu scop de a lucra terenul și produsele lui, produsele minelor și carierelor, precum și orice industrii, accesorii și derivate;
- h) comerțul produselor și fabricatelor sale;
- i) cumpărarea sau luarea în arendă de imobile urbane sau rurale necesare numai pentru scopurile societății;
- j) orice alte afaceri comerciale în legătură cu exploatarea de moșii, păduri, mine și cariere”¹⁰.

Capitalul social al firmei era de 3 milioane lei, divizat în 6000 de acțiuni la purtător de câte 500 de lei fiecare. Capitalul a fost în întregime acoperit de către acționari în natură sau numerar.

Dimitrie D. Bragadiru, Aurelia Bragadiru, Mathilda Gheorghiu, Elena Mironescu, Sophie Bragadiru și Athanasie Bragadiru aduceau în societate, ca aport social în natură, jumătate din pădurea și moșia Bălăneasa, pedinte de comuna Valea Rea, județul Bacău pe care „o stăpânim în indiviziune cu moștenitorii Nițescu, în virtutea actului de vânzare, autentificat de tribunalul

întreținut la studii mulți studenți în țară și în străinătate. La vremea sa a fost un foarte rar exemplu românesc de deosebită inteligență și înțelepciune. La moartea sa, întreaga presă a subliniat marea sa personalitate. După moartea sa, în 1915, Dimitrie (Dumitru) D. Bragadiru, fiul cel mare, a preluat afacerile tatălui până la venirea comuniștilor. (https://www.palatulbragadiru.ro/sg_userfiles/Descopera_Palatul_Bragadiru.pdf -accesat la 09.07.2020).

¹⁰ „Monitorul Oficial al României”, nr. 101, 10 mai 1927, p. 6561-6562.

Ilfov, secția Notariat, la No.6154 din 17 martie 1920”¹¹. În plus, cei șase mai aduceau ca aport social „șfoara de pădure numită Șurina Bălăneasa, cumpărată de noi de la d. Constantin Krupenschi” în 1920. Pentru aportul social adus în firmă aceștia primeau 3.200 de acțiuni a câte 500 lei fiecare.

Fig. 2. Dimitrie D. Bragadiru – fotografie din 1910¹²

Ceilalți participanți la constituirea societății Bălăneasa, moștenitori ai defunctului Vasile Nițescu, aduceau ca aport social în societate cealaltă jumătate din moșia Bălăneasa cumpărată de acesta în 1919¹³. Acest aport era evaluat la suma de 1,3 milioane lei pentru care vor primi 2.600 de acțiuni a câte 500 lei fiecare. În aporturile aduse în societate de moștenitorii Nițescu și Bragadiru sunt cuprinse și următoarele bunuri: „pădurea în picioare cât și materialul lemnos aflat astăzi tăiat și fasonat atât în pădure cât și la fabrica sau la gara Onești, precum și toate clădirile aflate la Bălăneasa, pedinte de comuna Valea Rea, județul Bacău, așezate atât pe moșie cât și în pădure, și servind pentru birouri, pentru locuințe, pentru adăpostul vitelor sau al mașinilor și uneltelor, pentru pășuni etc., cu un cuvânt orice clădire cu orice destinațiune și pe care noi toți constitutorii le-am stăpânit în indiviziune până azi”¹⁴.

¹¹ *Ibidem*, p. 6560.

¹² https://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Marinescu_Bragadiru (accesat la 9.07.2020).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

Vasile Nițescu, decedat la data înființării Societății Anonime Forestiere Bălăneasa, cumpărase pădurea și moșia Bălăneasa de la George Paul Kristen în octombrie 1919. Prin actul de vânzare din 17 martie 1920, Vasile Nițescu a vândut jumătate din pădure și moșie moștenitorilor Bragadiru¹⁵.

Conform deciziei Comisiei județene de expropriere din județul Bacău, suprafața ocupată de moșia Bălăneasa fusese redusă prin expropriere cu 120 de hectare pentru cultură și 44 de ha pentru pășune¹⁶.

Pe lângă bunurile aduse ca aport social în cadrul societății și enumerate mai sus, s-au adus la constituirea capitalului social și diverse sume de bani de către persoane fizice și juridice. Astfel, Banca Rahova-Bragadiru cu sediul în București, Calea Rahovei nr. 153, (deținută de familia Bragadiru), reprezentată prin dr. Gh. Gheorghian, participa cu suma de 30.000 lei; dr. Gh. Gheorghian, personal, aducea ca aport în numerar suma de 30.000 lei, precum și „firma mea individuală, înscrisă la tribunalul Ilfov, secția I comercială la No.301/927, sub emblema: Bălăneasa, împreună cu toate drepturile și obligațiile acestei firme, care încetează de a mai funcționa ca firmă individuală chiar din momentul autentificării prezentului act, întrucât emblema Bălăneasa se adoptă de către prezenta societate anonimă”¹⁷. Avocatul bucureștean N.St. Zaharescu participa cu suma de 16.000 lei, iar avocatul Gheorghe Niculescu, tot din București, cu suma de 8.000 lei. Doi contabili din capitală participau și ei la constituirea capitalului social cu câte 8.000 lei.

Banca Rahova-Bragadiru, societate anonimă, se obliga a vinde Societății Anonime Forestiere Bălăneasa, cu 20 milioane lei, imediat după constituirea ei legală, „întreaga instalație aflată la Bălăneasa pentru ecarisat și aburit lemnul și întreaga instalație de cale ferată îngustă așezată pe distanța de la pădurea Bălăneasa până la gara Onești¹⁸, compusă din 22 km de șine duble de tipurile 5-12 kg și materialul diverselor linii secundare, macazuri diferite, materialul podurilor, podețelor și apărătorilor de lemn, împreună cu folosința traseurilor pe cari acest material este instalat; de asemenea tot materialul rulant de cale ferată, adică locomotiva marca

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 6561.

¹⁸ În 1930 calea ferată industrială îngustă ce lega pădurea Bălăneasa de gara Onești, proprietatea Societății Anonime Forestiere Bălăneasa, a fost declarată de utilitate publică, („Monitorul Oficial al României”, Partea 1, nr. 150, 9 iulie 1930, p. 5215).

Borsig, motorul cu benzina Deutz, 15 vagonete, motor Puch, platformele, trucidurile, împreună cu mașinile, sculele și uneltele respective aflate la Bălăneasa și cari se vor preda cu inventar în regulă cu ocazia vânzării”¹⁹.

Primii membri ai consiliului de administrație, aleși pe o perioadă de patru ani, au fost Dimitrie D. Bragadiru, G.G. Mironescu, dr. G. Gheorghian, Athanasie Bragadiru, Vasile V. Nițescu, Vintilă V. Nițescu și Valeriu V. Nițescu²⁰.

Printre clădirile aduse ca aport social la societatea nou înființată se afla și „o clădire de zid cu patru camere, servind pentru cantină”²¹. La această cantină muncitorii angajați ai societății forestiere de la Bălăneasa își puteau utiliza jetoanele valorice primite ca o parte din remunerația cuvenită pentru munca depusă. De la această cantina își puteau procura alimente, diferite produse de îmbrăcăminte sau chiar unelte necesare lucrului la pădure sau pe terenurile moșiei. Jetoanele puteau fi utilizate doar la cantina societății. Deși se cunoaște doar un jeton (aflat într-o colecție particulară din Timișoara) cu valoarea nominală de 20 lei, presupunem că au existat și jetoane cu alte valori nominale, încă nedescoperite sau aflate în colecții particulare la care nu am avut acces.

În 1920, pădurea Bălăneasa se întindea pe o suprafață de 589 de ha²² și era în exploatare. Tăierea, precizează documentele vremii, se făcea rasă. Proprietarul, Vasile Nițescu era obligat „să împădurească în mod artificial porțiunile de pădure ce nu se vor regenera complet pe cale naturală. Ca garanție că va aduce la îndeplinire această obligațiune, proprietarul va consemna înainte de începerea exploatarei o sumă de 400 lei la hectar”²³. În noul regulament de exploatare al pădurii Bălăneasa, aprobat în octombrie 1920, se preciza că „Revoluția este de 30 ani, exploatarea se va face în 10 ani, după care va urma o perioadă de așteptare de 20 ani”²⁴.

În primul an de funcționare al societății Bălăneasa profitul obținut a fost raportat ca fiind de 48.787 lei, iar în 1930 datorită crizei economice, societatea înregistra pierderi de 1.787.988 lei²⁵. Firma a continuat să înregistreze pierderi, iar în 1938 datoriile către Administrația financiară Bacău erau de 192.903 lei, provenite din impozite directe și indirecte și

¹⁹ „Monitorul Oficial al României”, nr. 101, 10 mai 1927, p. 6561

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, p. 6565.

²² „Monitorul Oficial al României”, nr. 163, 26 octombrie 1920, p. 5762.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Anuarul statistic al municipiului București 1924-1930”, p. 400.

dobânzi²⁶. Fiscul a pus sechestru pe o parte din bunurile societății, iar în 1938 a scos la vânzare, pentru a-și recupera datoriile, 100 de ha de pădure, în majoritatea de fag de 40-50 ani, la locul numit „În dosul Măgurei”²⁷.

Pentru stingerea proceselor de la tribunalul Bacău și Curtea de Apel București, societatea Bălăneasa cedează, în 1940, 8 km de cale ferată cu tot cu accesoriile aferente către Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor²⁸.

După cel de-al doilea război mondial intră în atenția investitorilor zăcămintele de petrol de pe teritoriul moșiei Bălăneasa²⁹. Astfel, în 1946, societatea dă în concesiune și arendă cca. 200 de ha de terenuri petrolifere situate în comuna Valea Rea, localitatea Bălăneasa, Societății Anonime Române de Petrol „Unirea”, cu sediul în București, strada General Berthelot nr. 90³⁰. După 1948 firma a fost naționalizată, iar bunurile confiscate de comuniști.

²⁶ „Monitorul Oficial al României”, Partea a 2-a, nr. 182, 9 august 1939, p. 7392.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ „Monitorul Oficial al României”, Partea 1, nr. 113, 17 mai 1940, p. 2335.

²⁹ Emil Severin, *Petrolul, studiu fizic, chimic, geologic, tehnologic și economic*, București, Monitorul oficial și imprimeriile statului, Imprimeria națională p. 153.

³⁰ „Monitorul Oficial al României”, Partea a 2-a, 115, nr. 205, 6 septembrie 1947, p. 6358.

O CONTRIBUȚIE UITATĂ LA BIOGRAFIA LUI VASILE ALECSANDRI

Ioan Dănilă

Une contribution oubliée à la biographie de Vasile Alecsandri

*On se rapporte à l'article **Documents concernant la vie du poète** [Vasile Alecsandri], publié dans la revue „La Gazette littéraire” („Gazeta literară”) du 6 septembre 1965. Il est signé par Gheorghe Ungureanu, directeur des Archives d'État de Iași, et nous attire l'attention encore une fois sur la date réelle de la naissance de l'écrivain: le 14 juin 1818. Par rapport à ce qu'il avait publié dans la revue „La cité de la Moldavie” („Cetatea Moldovei”) de 1943 (lors de la première publication du témoignage mitrique de 1835, publié par l'Église métropolitaine de Moldavie), le texte de 1965 contient des commentaires essentiels et se termine par des informations concernant l'archiviste Vasile Alecsandri, dont l'activité à la tête de l'institution de Iași a une actualité utile.*

Mots-clés: *biographie Vasile Alecsandri, témoignage de mitrique, document, archivage*

Cuvinte-cheie: *biografie Vasile Alecsandri, mărturie de mitrică, document, arhivistică*

Referirea este la articolul *Documente privitoare la viața poetului* [Vasile Alecsandri], apărut în Revista „Gazeta literară” din 6 septembrie 1965. Este semnat de Gheorghe Ungureanu, directorul Arhivelor Statului Iași, și readuce în atenție data reală a nașterii scriitorului: 14 iunie 1818. Față de ceea ce publicase în Revista „Cetatea Moldovei” din 1943 (când este făcută publică pentru prima oară mărturia de mitrică din 1835, eliberată de Mitropolia Moldovei), textul din 1965 cuprinde unele comentarii și se încheie cu informații privitoare la arhivistul Vasile Alecsandri, a cărui activitate de la cârma instituției ieșene are o utilă actualitate.

Bacăul și dubla sa identitate culturală

Din considerente de ordin stilistic (vorbitorul dorește să coloreze exprimarea căutând echivalentul derivat din preponderența unui element aparținând acelei realități) ori de organizare a discursului (pentru a evita repetarea unui nume propriu), Bacăul, ca urbe, a primit un supranume cultural incluzând numele unei glorii a locului (acel *genius loci*)¹. După

¹ Procedul se numește antonomază: figură de stil constând în folosirea unui alt cuvânt sau a unei perifraze în locul unui nume propriu (v. C. Fierăscu, Gh. Ghiță, *Mic dicționar*

cercetări minuțioase și deci îndelungate, Constantin Călin a descoperit că prima etichetare a orașului care a avut în vedere ambele patronime: „orașul lui Bacovia și Alecsandri” a apărut într-un articol din presa anului 1935². „Anterior, în *zeci de locuri* (subl.m., I.D.), el era doar «orașul în care s-a născut Alecsandri»³. O tentativă a existat înainte cu trei ani, când cei doi au fost amintiți separat, dar nu înstrăinat: Bacovia este „a doua personalitate băcăuană după Alecsandri, dacă nu mai importantă, dar în orice caz mai valoroasă”⁴. Din acești ani se produce o oarecare stabilizare a ierarhiei, după care „formula de tranziție «bicefală» [...] va deveni din ce în ce mai rară și se va șterge”⁵. Până atunci însă, s-a petrecut un episod care dovedește că „o colectivitate se legitimează în fața lumii prin valorile ei culturale”⁶: un jurnalist local i-a identificat pe cei doi reductibili creatori de literatură și de istorie culturală, în ordinea intrării lor în viață, într-un *Larousse*⁷.

Într-un deceniu mai aproape de generația noastră, critica literară remarcă asemănările... contrastante ale celor doi poeți pe care i-a dat Bacăul: „Ce apropiere ciudată! Nu? Veselul Alecsandri, alături de tristul Bacovia! Și totuși, îi unește iarna, care și-a găsit într-înșii pe cei mai mari interpreți ai liricii de la noi; și îi unește, desigur, același Bacău natal, identificat meteorologic ca una dintre regiunile simțitor geroase ale țării”⁸.

îndrumător în terminologia literară, București, Editura „Ion Creangă”, 1979, p. 102; un exemplu dat de autori este „bardul de la Mîrcești”, pentru Vasile Alecsandri).

² Constantin Călin, *Dosarul Bacovia*, III, *Triumful unui „marginal”*, Bacău, Editura „Babel”, 2017, p. 483. Criticul și istoricul literar reproduce un fragment din presa vremii: „Oare băcăuanii sînt analfabeți? Bacăul e numai orașul lui [...] sau e și Bacăul lui Bacovia și Alecsandri?” (I. Voledî, *Trist, dar adevărat*, în „Bacăul”, seria a III-a, anul 14, nr. 711, din 18 mai 1935, p. 1).

³ *Ibidem*.

⁴ Marius Mircu, în „Bacăul”, seria a III-a, anul 10, nr. 238, din 3 sept. 1932, p. 1, apud C. Călin, *op.cit.*, p. 483.

⁵ C. Călin, *op.cit.*, p. 483.

⁶ *Ibidem*, p. 479.

⁷ „Am căutat odată în dicționarul *Larousse* și n-am dat peste orașul Bacău. Nici nu existăm. Adică e ca și cum n-am fi. Dar am găsit altă dată în același dicționar, la litera A, că Alecsandri, poetul național al românilor, s-a născut la Bacău. Și iată, existăm. Într-o ediție mai nouă, existăm firește și prin George Bacovia, «marele poet român născut la Bacău»” (Marin Mareș, *Alecsandri decapitat*, în „Curentul Bacăului”, anul 6, nr. 264, din 5 aug. 1938, p. 1. „Stilul relatării – observă C. Călin – îmi sugerează că autorul articolului ar fi tot Marius Mircu”).

⁸ Edgar Papu, *Alecsandri, poetul iernii*, în vol. *Din clasicii noștri*, București, Editura „Eminescu”, 1977, p. 82, apud C. Călin, *op. cit.*, p. 325.

14 iunie 1818, Bacău. Pe ce ne bazăm?

Pe mărturia de mitrică eliberată de Mitropolia Moldovei și dată publicității abia în anul 1943. Gheorghe Ungureanu, directorul Arhivelor Statului Iași, a descoperit-o într-o mapă „Alecsandri” și a tipărit-o, cu comentarii, în Revista „Cetatea Moldovei”. După mai bine de două decenii, același reputat arhivist reia subiectul în publicația Uniunii Scriitorilor, „Gazeta literară”, în 1965. I-a răspuns astfel unui „tînăr și studios cadru didactic, care pregătește o lucrare” în legătură cu comemorarea a 75 de ani de la trecerea în eternitate a scriitorului și care „s-a adresat, cum era și firesc, la Arhivele Statului din Iași pentru a i se răspunde ce materiale documentare există pentru limpezirea unor date care, așa cum sunt expuse în unele lucrări, i se par *neverosimile* (subl.m., I.D.)”. Prima dintre întrebări este de ordin biografic: „Cînd s-a născut poetul Vasile Alecsandri? În anul 1821 luna iunie 21 sau 14 iunie 1819?” Răspunsul celebrului arhivist român este „și un bun prilej de a face cunoscută existența în Arhivele Statului de la Iași a unor prețioase documente privitoare la viața lui Vasile Alecsandri”.

„Cu privire la data nașterii – deschide seria răspunsurilor Gheorghe Ungureanu –, se păstrează în bogata colecție de documente foi volante (pachet 551, doc. nr. 1) [de la Arhivele Statului Iași] *Mărturia mitricală* eliberată de Mitropolia Moldovei în anul 1835, iulie 12, cu următorul conținut:

„Mărturie de mitrică

Prin care face știut duhovniceasca decasterie a Mitropoliei Moldovei că după încredințarea ce s-au luat din sprăfcă s-au aflat că dumnealui Vasile Alecsandri că la anul 1818 luna iunie 14 s-au născut în târgul Bacăului din pravoslavnicii legiuîții săi părinți, dumnealui spatarul Vasile Alecsandri cu soția sa Elenco născută Cozoni[,] căruia, atunci prunc, lucrările sf. botez în drept slăvitoarea noastră credință după așezămînturile sf. și marea biserică a răsăritului s-au săvîrșit de preutul Ioan la biserica Precista din arătatul târg la 22 a ace[lei]ași luni iunie, iar naș i-au fost moșul său dumnealui Mihalache Cozoni. Drept aceea spre încredințarea nașterii și botezului în pravoslavie a numitului Vasile Alecsandri fiul mai sus înșămnaților săi părinți i s-au dat această mitrică deasupra întărită cu iscălitura înalt prea sfințitului mitropolit al Moldovei și cavaler D.D.V. Iar fiind adevărată cu punerea pecetii și cu iscăliturile cilenurilor (membrilor) acestei decasterii 1835 iulie 12. S-au dat mitrica sub nr. 333 a eșirei”.

Datele din acest document sunt atestate și de părinți într-o notă anexată la act în afară de cercetarea (srafca) făcută de «duhovniceasca decasterie»: „***Vasilică este născut la 14 iunie 1818 în târgul Bacăului din părinți: spatarul Vasile Alecsandri și spătăreasa Elencu Alecsandri născută Cozoni, botezat în legea pravoslavnică de preotul Ioan de la biserica numită Precista din Bacău iar nănaș i-au fost moșul său Mihalache Cozoni.*** (Pachet 551 nr. 4)”.
„Anul nașterii 1818 – continuă arhivistul – este susținut și de alte documente. Spătarul Vasile Alecsandri, tatăl poetului, care deținea funcția importantă de sameș (casier) al Vistieriei Moldovei și om de casă a[1] voievodului Ioan Sandu Sturza, încă de pe când acesta trăia la Bacău, «obține în 1828 pentru fiul său, care împlinise vârsta de zece ani, un mic rang de boierie și anume comis, care-i dădea dreptul să aibă 22 scutelnici, privilegiu de care desigur se folosea tot tatăl său. La fel procedase, după obiceiul vremii, pentru copiii rangurilor de boieri, și aga Ilie Kogălniceanu[,] obținând în 1827 rangul de căminar pentru fiul său Mihail născut în 1817. Ambele «pitace» (decrete) domnești de boierie sînt consemnate în condicile Vistieriei din 1827 și 1828 aflate la cotele: Tr. 1768 op. II 2018, condica 15/1827 f. 19 și *Colecția de documente*, pachet 48, condica 3 pe 1828, fila 14 verso”⁹.

Altă dată biografică

Istoricii literari acordă maximă credibilitate actului emis de Mitropolia Moldovei („Mitrica e tot atât de importantă ca o liturghie” – Mircea Coloșenco), iar eventualele inadvertențe trebuie rezolvate în favoarea adevărului consemnat oficial¹⁰.

Pentru căsătorie, Vasile Alecsandri înaintează către autoritățile băcăuane solicitarea unui act din care să rezulte data nașterii. Marta Anineanu, unul dintre cei mai importanți editori ai operei poetului Vasile Alecsandri, publică rezumatul scrisorii adresate de poet primarului de

⁹ „Gazeta literară”, București, nr. 37, din 6 sept. 1965, p. 9; sub titlu, este reprodusă imaginea primei locuințe de la Mircești a familiei poetului, azi dispărută, cu mențiunea „Casa copilăriei”. (Mulțumiri doamnelor Diana Toma și Liliana Cioroianu, de la Biblioteca Județeană „C. Sturza” Bacău, care au procurat prin schimb interbibliotecar articolul respectiv, de la Biblioteca Județeană „V.A. Urechia” Galați).

¹⁰ Vasile Oltean, teolog și doctor în științe, director al Muzeului „Prima școală românească” din Șcheii Brașovului, susține că localitatea în care s-a născut actualul imn național al României este Brașovul, și nu Râmnicu-Vâlcea (Radio-România Actualități, 7 aug. 2021, emisiunea „Vatra luminoasă”; redactor, Costin Enache).

Bacău: „[1873 mart., Buc.] Îl roagă pe Hociung să-i pregătească o mărturie semnată de bătrâni, drept act de naștere. E născut în iul. 1821 la Bacău, tată: vornicul V. Alecsandri, mamă: Elena Cozoni. Va veni la Bacău să legalizeze actul”¹¹. Viitoarei soții, Paulina Lucassiewicz, îi trimite în aceeași lună a lui 1873 o epistolă în care „scrie că a ajuns cu bine la București, unde trebuie să ajute fratelui său, în interesele sale. La întoarcere, va trece pe la Galați, unde N. Callimaki-Catargi are de aranjat o afacere, apoi se va opri la Bacău, pentru a scoate mărturia știută”. Marta Anineanu notează: „Este probabil vorba de mărturia cu bătrâni, pentru adevărarea datei nașterii sale, făcută în 30 martie 1873 la Bacău și care i-a servit la cununia cu Paulina din 1876”¹².

Gheorghe Ungureanu cunoștea varianta 21 iulie 1821 ca dată de naștere a lui Vasile Alecsandri și comentează astfel: „Credem mai mult în știința tatălui său despre nașterea copilului Vasilică decât martorii care au servit la facerea unui act la 1873 la Tribunalul Bacău, care arată data nașterii 1821”¹³. Mărturia solicitată de poet este lipsită de credibilitate: „Acei care vor să se convingă de nesinceritatea actelor de naștere făcute cu martori, la căsătorii, să cerceteze dosarele de căsătorii și vor constata că atât mirii și mai ales miresele își micșorează vrâsta. De altfel legiuitorul a avut în vedere aceasta și actele de acest fel, menite a facilita căsătoria, nu mai sunt bune «decât a servi numai în caz de căsătorie»”¹⁴.

„Data și locul nașterii poetului *Ostașilor noștri* (14 iunie 1818, Bacău)”¹⁵ au legitimitatea pe care le-o conferă statutul jurisdicțional desprins din documentele reproduse de Gheorghe Ungureanu în 1943 și 1965.

¹¹ Biblioteca Academiei R.P.R., *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, întocmit de Marta Anineanu, București, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 514.

¹² *Ibidem*, p. 23.

¹³ Gheorghe Ungureanu, *Câteva date inedite despre familia și viața poetului Vasile Alecsandri*, în „Cetatea Moldovei”, Iași, anul IV, vol. IX, nr. 5, mai 1943.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ion Buzași, *O antologie de adevăruri alecsandriene*, în „Convorbiri literare”, Iași, anul CLIV, nr. 5 (305), mai 2021, p. 123.

VASILE ALECSANDRI ȘI LITERATURA ISTORICĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Mihaela Nicoleta Ichim-Radu

Vasile Alecsandri and historical literature in the 19th century Abstract

The poet Vasile Alecsandri has always had the conscience of the writer-citizen, his entire work being directly addressed to the public. His desire „to write” was the starting point in opening new paths, in literature in general, and in historical literature in particular.

The importance of language in the destiny of the Romanian people was defined by Alecsandri as the most precious treasure that children inherit from their parents, the most sacred deposit left by past generations.

Keywords: *Alecsandri; writer-citizen; historical literature; folk poetry; poetic language; historic drama; literal language*

Cuvinte-cheie: *Alecsandri; scriitor-cetățean; literatura istorică; poezia populară; limbaj poetic; drama istorică; limba literară*

Istoria, ca și limba unui popor, sunt adevărate tezaure care se îmbogățesc mereu și dau durabilitate edificiului național. Tezaurul istoriografic, dar și cel lingvistic al unei națiuni sunt și trebuie să fie puse la îndemâna tuturor, lăsat de generațiile trecute celor prezente, iar de acestea din urmă, generațiilor viitoare.

Memoria colectivă, care are rolul de a păstra pentru totdeauna detaliile unui eveniment istoric marcant, un cuvânt sau o expresie, un vers sau numai o întorsătură de frază dintr-o poezie – cuprinde, adesea, întreaga înțelepciune a unui popor, gândirea lui cea mai intimă, filozofia lui cea mai adâncă. Studiile istoriografice, în general, dar și cele referitoare la stilul operelor literare se bazează pe investigarea, cu metode științifice, atât a evenimentelor istorice sau, pe de altă parte, a mijloacelor lingvistice, prin care istoricii versus literații își exprimă concepțiile lor istorice și/sau literare despre evoluția istoriei omenirii, evenimente istorice, literatură, sentimente artistice ș. a.

În întreaga perioadă cuprinsă între anii 1840 și până la sfârșitul vieții poetului Vasile Alecsandri, stilul poeziei sale patriotice, comparativ cu

poezia și proza celorlalți scriitori ai epocii, a avut un caracter unitar. Unitatea stilistică, manifestată mai ales în lirica epocii, poate fi explicată printr-o dublă influență, de care, totuși, nu s-a detașat nici unul dintre reprezentanții prozei/poeziei pașoptiste.

O primă condiție care explică, în parte, unitatea stilistică a limbajului poetic, o constituie influența modelelor străine, de multe ori aceleași sau făcând parte din aceleași direcții ale liricii universale. Astfel, Vasile Alecsandri a purtat statutul „*regalității literare*” în perioada pașoptistă și postpașoptistă, până la apariția *Luceafărului* poeziei, Mihai Eminescu. O dată cu postul ocupat în administrația domnitorului Mihail Sturdza (între anii 1838-1846), din cauză că dramaturgia românească nu evoluase până în momentul respectiv (lucru generat și de influențele politice – s.n.), Alecsandri a decis să reînnoiască conceptul de „*dramă istorică*”, prin operele sale care au fost de un real succes. Contribuția sa la evoluția literaturii române a fost una de amploare, întrucât varietatea operei sale cu caracter istoric, respectiv toată activitatea sa literară, pot confirma acest lucru. Se poate deduce cu mare ușurință că Alecsandri a avut întotdeauna conștiința scriitorului-cetățean, întreaga sa operă fiind adresată în mod direct publicului.

Calitatea cea mai de preț a fost „*dorința de a scrie*”, dorință care l-a însoțit pe tot parcursul activității sale creatoare și care a fost mai presus de orice pasiune. Această dorință, pe lângă celelalte trăsături ale scriitorului, a generat punctul de plecare în deschiderea unor noi drumuri, în general în literatură, dar mai ales în cea cu caracter istoric, în special.

Limba literară a evoluat în raport cu operele respective, cu modelele care au influențat-o, într-un chip sau altul, și în raport, mai cu seamă, cu comportamentul sau personalitatea fiecărui scriitor în parte. Fiecare epocă își are stilul ei, iar „scrisul” lui Alecsandri rămâne dominat de prestigiul și de magia romantismului, de la întâia sa producție literară, nuvela *Suvenire din Italia. Buchetiera de la Florența* (1840), continuând cu lucrările din perioada premergătoare unirii de la 1859 (*Cetatea Neamțului sau Sobiețchi și plășii români* – 1857), și până la ultimele sale lucrări dramatice, inspirate fie din istoria națională (*Ostașii noștri* – 1878 sau *Despot Vodă*, 1878-1879), fie din lumea romană (*Fântâna Blanduziei* – 1883 sau *Ovidiu* – 1885).

Studiile de literatură comparată, și în special monografia *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*¹, au consacrat raporturile poetului cu literații de pe malurile Senei. Așa cum a procedat în localizarea unei bune părți din

¹ Charles Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, București, Editura Cultura Națională, 1924, 310 p.

repertoriul său dramatic, ale cărui prototipuri el însuși le-a indicat, Alecsandri n-a pregetat să împrumute de la cei mai de seamă dintre romantici, generoasele lor sugestii. Poate că nu e lipsită de semnificație constatarea că, în timp ce s-a tradus foarte mult din romantici, Vasile Alecsandri n-a lăsat nici un text romantic tălmăcit, cu toate că poezia lui „*e plină de reflexe romantice, mergând de la religiozitatea lamartiniană până la evocările decorative*”².

Acestui prim strat romantic i s-a suprapus un al doilea strat, al literaturii/poeziei populare, către izvoarele cărora Alecsandri a purces încă de timpuriu, în tovărășia prietenului său Alecu Russo. În schimb, Iorga – care a urmărit de aproape infiltrațiile cărturărești și de salon pe care Vasile Alecsandri le-a introdus în textura vastă a ingenuității poporului – a ajuns la concluzii dintre cele mai nefavorabile, formulate cu acea artă a inciziei, care i-a fost întru totul specifică marelui istoric: „*În refacerea și prefacerea cântecelor, râvna lui Alecsandri se simte și altfel. El, poetul cult, nu făcea decât arareori greșeli de ritm și de rimă; poetul necunoscut al munților face foarte multe greșeli de acestea, dar în schimb nu greșește ca poetul saloanelor, în ceea ce privește limba. Culegerea lui Alecsandri e, totuși, plină de aceste greșeli*”³.

Nicolae Iorga susținea această acuzație cu exemple suficiente, care să ne lase mai sceptici în privința erorilor de limbă, ce trebuie întotdeauna considerate sub unghiul unei largi relativități, mai ales când este vorba de Alecsandri. Pe de altă parte, istoricul Iorga aproba principiul apropierii cântecului bătrânesc de balada cultă, susținând că: „*poezia populară trebuiește întregită din sine, prin cercetarea tuturor variantelor. Pe când Alecsandri o întregește de la el, în afară de spiritul ei și dă adesea o creațiune proprie, în care se păstrează și anumite elemente populare [...], dar numai de podoabă exterioară, nu de țesătură intimă*”⁴. Cu toate

² Acad. Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*, în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, f.a., p. 219. Cu toate acestea, „*varietatea operelor descriptive ne arată capacitatea poetului de a se adapta stilistic la situațiile cele mai diferite*” (Florin D. Popescu, *Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri. Îndrumări metodice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 228).

³ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte: Anul '48 și urmările sale*, vol. III, Vălenii de Munte, Editura Tipografiei „Neamul Românesc”, 1909, p. 152.

⁴ *Ibidem*, p. 223.

obiecțiile de principiu sau de detaliu ale lui Nicolae Iorga, un lucru este cert, anume că poezia populară, „colecționată” de Alecsandri alături de Alecu Russo, a adus prestigiu atât folclorului, cât și poeziei românești, în general.

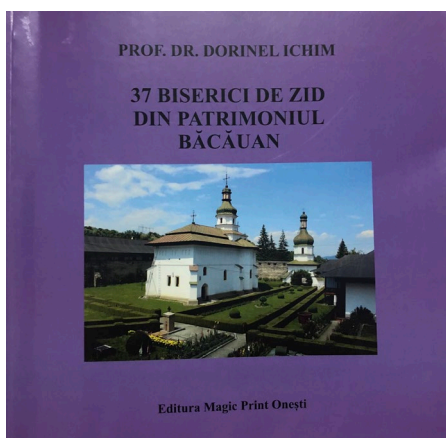
Alimentată de aceste două surse, limba lui Alecsandri ar trebui să reprezinte expresia cea mai înaltă, cea mai rafinată, cea mai armonioasă a ceea ce Eminescu a definit în clasicul vers al *Epigonilor*: „*Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere*”. E drept că însuși Alecsandri a favorizat, și nu o dată, impresia despre o perfectă stăpânire a spiritului limbii române, despre eventualele insuficiențe și incertitudini asupra desfășurării evenimentelor istorice sau a expresivității/inexpresivității limbii literare, toate aceste stări de fapt fiind, de cele mai multe ori, interpretate greșit.

Cu toate acestea, importanța limbii pentru destinul poporului român era definită de Alecsandri ca fiind tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care „*merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. Ea este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume*”⁵.

Problema unei limbi literare comune pentru toți românii l-a preocupat atât pe Alecsandri, cât și pe colaboratorii revistei „România literară”, revistă în care, pe parcursul mai multor numere, au fost publicate numeroase articole care susțineau ideea unei limbi comune pentru toate teritoriile locuite de români.

⁵ Vasile Alecsandri, *Din volumul unui bibliofil*, în „Convorbiri literare”, 1876, p. 137; Florin D. Popescu, *op.cit.*, p. 7.

**PROF. DR. DORINEL ICHIM, 37 DE BISERICI DE ZID DIN
PATRIMONIUL BĂCĂUAN, ONEȘTI, ED. MAGIC PRINT, 2021, 143 P.,
CONȚINE BIBLIOGRAFIE, ISBN 978-606-622-560-1**

O ultimă apariție în editorialul curent băcăuan, urmare firească a lansării lucrărilor din aceeași serie: *Monumente de patrimoniu: municipiul Bacău* (2018) și *Palate, castele și conace din județul Bacău* (2020). Apariția este postumă deoarece, așa cum se remarcă în *Cuvânt înainte*, „nu a fost posibilă apariția, din lipsa unui buget mai consistent acordat culturii”, iar „chemarea Domnului a fost mai puternică!”...

Cartea își propune să „aducă cititorilor băcăuani și nu numai acestora, un gen de arhitectură mai puțin abordată și cunoscută, care se referă la cele 38 (37 – n.n.) de biserici de zid. Celelalte biserici creștin-ortodoxe au fost cercetate și publicate în mai multe cărți” (Prefață, p. 7), autorul propunând lectorilor să parcurgă „istoricul bisericilor care-i interesează și să le viziteze pe cele care li se par mai deosebite” (p. 9). La fel ca în volumele precedente, din seria dedicată patrimoniului imobil băcăuan, și în lucrarea de față regăsim o sinteză a cercetărilor de teren realizate de profesorul Dorinel Ichim, de data aceasta cu referire directă la *bisericile de zid* – monumente istorice, din municipiul și județul Bacău.

Din cele 37 de monumente de arhitectură bisericească de zid prezentate, 11 sunt părți componente ale unor ansambluri arhitecturale (*Biserica „Pogorârea Sf. Duh și Sf. Treime”*, din *Ansamblul Mănăstirii Bogdana*, comuna Ștefan cel Mare; *Biserica „Sf. Voievozi”*, din *Ansamblul bisericii „Sf. Voievozi”*, sat Rădeana, comuna Ștefan cel Mare; *Biserica „Precista”*, „*Adormirea Maicii Domnului*”, din *Ansamblul Curții Domnești din Bacău*; *Biserica „Sf. Voievozi”*, din *Ansamblul bisericii „Sf. Voievozi”* Târgu Trotuș; *Biserica „Adormirea Maicii Domnului”*, din *Ansamblul bisericii „Adormirea Maicii Domnului”* Berzunți; *Biserica „Sf. Voievozi”*, din *Fosta mănăstire Cașin*; *Biserica „Buna Vestire”*, din *Fosta Mănăstire Răducanu*, Târgu Ocna; *Biserica „Sf. Nicolae”*, din *Ansamblul bisericii „Sf. Nicolae”*, Târgu Ocna; *Biserica „Adormirea Maicii Domnului”*, din *Ansamblul bisericii „Adormirea*

Maicii Domnului” Cașin; *Biserica „Sf. Gheorghe”*, din *Ansamblul conacului Rosetti-Tescanu*, azi secția „*Dumitru și Alice Rosetti Tescanu – George Enescu*” a Muzeului Național „*George Enescu*” – București, Tescani, comuna Berești-Tazlău; *Biserica „Adormirea Maicii Domnului”*, din *Mănăstirea Răchitoasa*), iar restul de 26 sunt edificii de sine stătătoare.

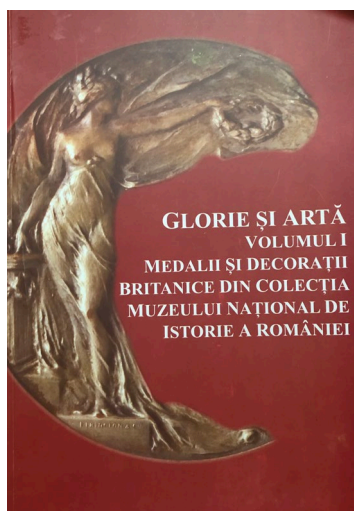
Din păcate, nu cunoaștem motivul/motivale pentru care autorul nu a pus în lumină și *Biserica „Sf. Voievozi”* din Târgu Ocna (cod LMI: BC-II-m-B-00906), o biserică reconstruită în jurul anului 1849, de către Neculai Stoian și soția sa, Irina – cu toate că este un edificiu religios „*care păstrează doar parțial planul vechii biserici* (de la 1737 – n.n.)”. Din același motiv, nu putem înțelege care au fost considerentele pentru care, regretatul prof.dr. Dorinel Ichim a introdus în această listă a bisericilor de zid și *Biserica „Sf. Ioan Botezătorul”* din același oraș moldav (cod LMI: BC-II-m-B-00909), cu toate că edificiul a fost ridicat inițial din lemn (1815), apoi a fost reparat prin „*construirea pereților din cărămidă*” (1920, așadar ar fi avut cel puțin un secol de existență – n.n.), dar, în opinia noastră, considerăm că, între anii 1989-1994, a fost reclădit din temelie, fără a mai păstra elementele constitutive majore ale bisericii de zid, reparată la 1920.

Autorul respectă, în continuare, un model documentar care include prezentarea datelor cu caracter geografico-administrativ și evoluția istorică a construcțiilor religioase (inclusiv despre eventualele legături ale edificiilor cu familiile de domni sau boieri), ne deschide ochii asupra principalelor elemente de arhitectură ale acestora (inclusiv ne oferă date despre compartimentarea interioară sau componentele artistice care ies în evidență), și, în final, se oprește la raportarea edificiilor la *criteriile de evaluare globală/criteriile de clasare*. Fiecare text, referitor la bisericile de zid –monumente istorice din municipiul Bacău și județul Bacău, este însoțit de o minimă *Bibliografie*. Așadar, autorul ne comunică multe date tehnice, sintetizate din diferite surse documentare (fie ele de natură arhitecturală, arhivistică, istorică, memorială, artistică, imagistică, administrativă ș.a.), sau, pur și simplu, prin inserarea în cuprinsul cărții a însemnărilor personale culese ca urmare a deplasărilor pe care profesorul Ichim le-a realizat, de-a lungul timpului, la aceste obiective de patrimoniu. Din fericire, ca un ultim omagiu adus OMULUI Dorinel Ichim, de această dată culegerea textului/tehnoredactarea nu lasă de dorit.

Un volum care, prin structura și datele inserate în cuprinsul său, constituie același instrument de lucru necesar generațiilor viitoare, în special pentru cunoașterea valorilor de patrimoniu religios material imobil băcăuan.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

MANUELA-SALOMEEA ION, *MEDALII ȘI DECORAȚII BRITANICE DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI* (VOL. I), SERIA *PATRIMONIUM. GLORIE ȘI ARTĂ* (COORD. SERIE: ERNEST OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU), BUCUREȘTI, F.E., 2017, 169 p., ISBN 978-606-622-337-9

Volumul își propune să prezinte „110 medalii comemorative, ordine și decorații britanice” din colecția Cabinetului Numismatic al Muzeului Național de Istorie a României, pentru ca lectorii să „poată să-și facă o idee nu numai despre mesajul politic public ale elitelor britanice ale vremii, dar și despre spiritul de inițiativă economică, științifică și tehnologică definitorie pentru societatea acestei țări în epoca industrială” – așa după cum bine remarcă dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu în *Cuvânt înainte* (p. 8).

În *Introducere* (p. 9-10), autoarea enumeră categoriile de medalii pe care intenționează să ni le supună atenției: o primă categorie este cea referitoare la „comemorarea celor mai importante evenimente din cadrul familiei domnitoare engleze” (medalii de la încoronări, comemorări și căsătorii, sau plachete dedicate participării României la încoronarea unuia dintre regii britanici). O altă categorie privește „medaliile referitoare la evenimentele politico-militare: vizite regale, războaie și păci, medalii-decorație, dar și distincții (Ordine și Coroane – n.n.)”.

Cea de-a treia categorie „cuprinde medaliile ce comemorează unele manifestări culturale și economico-științifice, care au avut loc la Londra” (expozițiile industriale, universale și anuale, sau congrese internaționale de medicină, farmacologie și geografie, precum și o medalie jubiliară a portului Liverpool – n.n.). A patra serie de medalii tematice este consacrată comemorării personalităților din mai multe domenii, de la conducătorii de state și până la oamenii de cultură. Iar în ultima grupă, autoarea alătură medaliile pe care sunt reprezentate monumente, edificii și construcții publice.

Proveniența diversă („vechiul Fond al Academiei Române, Fondul Băncii Naționale sau Moscova și din achizițiile muzeului – din colecțiile lui Constantin Orghidan, Constantin Moisil, cât și din colecția Bălăceanu”),

dar și întinderea, din punct de vedere cronologic, „pe o perioadă cuprinsă între sfârșitul secolului al XVII-lea și până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial”, ne determină să parcurgem, alături de autoare și împreună cu ceilalți lectori, povestea șoptită de aceste medalii britanice.

Interessant este capitolul consacrat *Artei gravurii* (p. 3-20), cu prezentarea etapelor *tehnicii gravurii* (din Antichitate și până la începutul secolului al XXI-lea), dar și capitolul care ne prezintă evoluția *Medalisticii engleze* (p. 21-30), cu sublinierea că „această artă a gravurii a pătruns mai greu, neprimind încurajarea autorităților centrale, până în timpul lui Henric al VIII-lea [...] cu emiterea unor medalii ce comemorează în primul rând personaje și mai puțin evenimente” (p. 21).

Un al treilea capitol al volumului consacrat medaliei și decorațiilor britanice este intitulat *Gravuri – oameni și artiști* (p. 31-36) și ne prezintă, pe scurt, povestea celor mai importanți „lucrători în arta metalului”, indiferent de originea lor etnică (olandezi, germani, elvețieni, austrieci sau englezi). În capitolul cu titlul *Medalia – memorie a trecutului* (p. 37-70), lectorii pot să descopere tematica grupării celor 110 medalii din colecția Muzeului Național de Istorie a României, astfel: *Evenimente din viața familiei regale* – încoronări, jubilee, căsătorii și comemorări (p. 37-44); *Evenimente politico-militare* – vizite oficiale regale, războaie și păci, medalii/decorații (p. 45-53); *Manifestări culturale și economico-științifice* – expoziții locale și universale, congrese sau aniversări (p. 54-58); *Comemorarea unor personalități* – medalii dedicate conducătorilor de stat, oamenilor politici, conducătorilor militari și oamenilor de cultură (p. 58-64); *Monumente arhitectonice* – consacrate Abațiilor Ely și Westminster, Tunelului Tamisei sau Podului de la râul Forth.

Catalogul (p. 71-165) detaliază elementele tehnice ale fiecăreia dintre cele 110 piese medalistice (medalii, medalii-decorație, medalii-insignă, plachete, ordine și insigne) aflate în colecția prestigioasei instituții muzeale bucureștene. Primul volum al seriei *Patrimonium. Glorie și artă* se încheie cu o consistentă *Bibliografie* (p. 167-169), lucrările consultate de autoare fiind, în majoritate, cele din literatura universală specifică medalisticii.

Într-adevăr, „povestea medaliei britanice devine un prilej și o sursă de cunoaștere a unui segment din patrimoniul muzeal”, prezentat în condiții grafice excepționale, indiferent dacă acesta se referă la patrimoniul cultural românesc sau la cel universal.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

FEODOSIA ROTARU ȘI OLGUȚA PĂȚU, *ARTA NAIVĂ BĂCĂUANĂ*, BACĂU, EDITURA ATENEUL SCRITORILOR, 2020

La Editura Ateneul scriitorilor, la sfârșitul anului 2020, sub patronajul Consiliului Județean Bacău și a Centrului județean pentru conservarea și promovarea culturii tradiționale Bacău, a apărut cartea Feodosiei Rotaru și Olguței Pățu, *Arta naivă băcăuană*.

Prima, Feodosia Rotaru, a absolvit în 1975 Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A fost muzeograf-etnograf la Oficiul județean pentru patrimoniul cultural Național Bacău, apoi, după 2004, a condus secția de etnografie de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Este expert atestat în bunuri cu semnificație etnografică din județul Bacău. Este autoarea mai multor expoziții temporare, reflectând cultura tradițională. În 2005 a realizat, la Complexul Muzeal, expoziția permanentă „*Din tezaurul etnografic și de artă populară al județului Bacău*”. A publicat în reviste de specialitate articole precum: *O scoară moldovenească de la 1843*, *Monumentul de la Ciolpani*, *Pictorul Nicu Enea (1897-1960)*. *Repere ale unui destin uman* și altele. Este autoarea cărților: *Olăritul, meșteșug de tradiție în județul Bacău* (împreună cu Dorinel Ichim, 2006), *Meșteșuguri populare tradiționale din județul Bacău*. *Portrete de meșteri* (2014), *Rețete de bucate adunate de la sate* (2017).

Cealaltă autoare, Olguta Pățu, este absolventă a Universității de Arte „George Enescu” din Iași, Secția Pictură. Urmează școala doctorală la Universitatea Liberă Internațională din Chișinău. Este membră a Uniunii Artiștilor Plastici, Filiala Iași și, din 2010, managerul Școlii Populare de Arte și Meserii Bacău. A participat cu lucrări la numeroase expoziții colective și bienale. Are expoziții personale în țară (Bacău, Iași, Piatra Neamt, Brăila) și străinătate (New York, Philadelphia), unde a obținut premii. Este autoarea unor cercetări referitoare la patrimoniul cultural publicate în reviste de specialitate.

Cartea începe cu un *Cuvânt înainte* care răspunde cu umor la întrebarea de ce o asemenea întreprindere intelectuală. Urmează trei capitole substanțiale de cercetare de istoria artei, în care Feodosia Rotaru, parcurgând cam toată bibliografia din domeniu, face mai întâi „câteva

considerații despre arta naivă”, printre altele, argumentată cu eleganță, este ideea perenității artei naive pe aceste locuri. Autoarea, buna cunoscătoare a artei populare băcăuane, face necesarele trimiteri spre catapetesmele pictate de țărani în bisericile de lemn și spre lăzile de zestre, la fel cu talent nativ și justă compoziție decorate de neștiuții zugravi de subțire de pe aici. Câteva caracteristici ale artei și artistului naiv sunt enunțate și susținute, printre ele: intuiția, instinctul, autenticitatea, prospețimea, sinceritatea. Este amintită povestea întemeietoare a genului: întâlnirea dintre Rousseau Vameșul și Pablo Picasso în atelierul de la Bateau-Lavoir.

Despre *arta naivă în România* se amintește anul 1906, când este introdus în mod explicit în cultura română conceptul de *artă naivă*. Nu sunt uitați Ion Stan Pătraș de la Săpânța, Ion Niță-Nicodim de la Brusturi, Arad. Artă naivă iugoslavă a avut și ea un rol important în definirea felului românesc de naivitate, în contextul tradiționalei prietenii culturale româno-iugoslave. Sunt enumerate centrele de artiști naivi la nivel național, Reșița, Galați, Constanța, Timișoara, Botoșani, expozițiile și saloanele importante precum cele de la Pitești, București. Este prezentată participarea românească la evenimente internaționale și prezența românilor naivi în compendii și cataloage de largă circulație.

Artă naivă băcăuană este descrisă în amănunt, se vorbește despre rolul Școlii populare de artă și al profesorilor, mai ales influența personalității lui Ilie Boca în descoperirea talentelor native, sunt enumerate nume sonore și participări la evenimente de profil. Cel mai important moment este, de mai bine de 30 de ani, Salonul de Primăvară al Artei Naive, etalon al fenomenului artistic de profil din România, care reunește centre, școli și artiști din toată țara, funcționând ca un veritabil indicator al tendințelor, direcțiilor și vitalității artei naive românești.

Mai multe fotografii ilustrează toată această poveste fascinantă, arătându-i eroii, artiști, organitori, membri ai juriilor, câștigători zâmbind hâtru. Olguța Pâțu, cealaltă autoare, își numește demersul teoretic: „*O ingenuitate mult fermecătoare*”. Vorbește despre înțelesurile neștiute ale categoriei estetice a naivului, despre tipologiile personajelor ilustrate de naivi. Încheie cu tâlcuirea întregului demers editorial: „*Dacă simezele le-au adăpostit producțiile artistice, revelând lumii participante un univers fabulos, cu siguranță ca alcătuirea acestor nume într-un album plastic este un act de restituire pe deplin meritat. Școala populară de arte și meserii de la Bacău își face o plăcută îndatorire de a duce la bun sfârșit această editare*”.

Fișe biografice însoțesc fotografiile celor 26 de artiști băcăuani

antologați, cu date importante despre expozițiile lor, personale, de grup, internaționale, participările la taberele de creație și premiile obținute. De asemenea, sunt prezentate fotografii cu lucrări semnificative, mai vechi sau mai noi. O bibliografie exhaustivă încheie cartea, necesară pentru înțelegerea unui posibil brand al orașului de pe malul Bistriței, arta naivă băcăuană.

Iulian Bucur

ABREVIERI

AARMSI	Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, București.
AIIAI	Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași
AMM/ ActaMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui.
AMP	Acta Musei Porolisensis
AMZ	Archaeolloški muzej u Zagrebu
ANI	Arhivele Naționale Iași
ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale
Carpica	Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău;
Cercetări Istorice	Cercetări Istorice, Complexul Muzeal Moldova Iași, Muzeul de Istorie a Moldovei
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d’Arceologie et d’Histoire Ancienne, N.S., București
DIR	Documente privind Istoria României, București.
DJAN/ SJAN	Direcția Județeană/ Serviciul Județean a(l) Arhivelor Naționale.
DRH	Documenta Romaniae Historica, București.
F.H.D.R	Fontes Historiae Daco-Romaniae, București
Materiale, MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Complexul Muzeal Neamț, Piatra Neamț.
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București.
SMIM	Studii și Materiale de Istorie Medievală, București.

Orice corespondență se va adresa Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Toute correspondance sera envoyé a l'adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Please send any mail to the following address: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: : cmiabc@cmiabc.ro

Ricten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: : cmiabc@cmiabc.ro

În atenția colaboratorilor:

***Carpica** acceptă spre publicare studii, articole, recenzii și note bibliografice (maxim 30 de pagini, format A5). În cazul studiilor ce depășesc 30 p., autorii sunt rugați să procede la împărțirea textului astfel încât să poată fi publicat în numere consecutive ale revistei.*

Toate materialele vor fi prezentate pe suport electronic, în Times New Roman, 12, notele la subsol, în Time New Roman, 10, introduse automat. Eventualele ilustrații vor fi trimise în format jpg/jpeg fără a fi intercalate în text. Textele vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de largă circulație și vor respecta normele de publicare ale Academiei Române.

Redacția își rezervă dreptul de a accepta publicarea materialului și de a planifica apariția acestuia. Materialele nepublicate nu vor fi returnate autorului. Termenul limită de predare a materialelor este 15 august, pentru a putea fi publicate în volumul respectiv.

Redacția nu răspunde pentru opiniile exprimate de autorii studiilor sau articolelor, întreaga responsabilitate revenind acestora.

CARPICA

Publicație a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

CARPICA

Revue du Complexe de Musées „Iulian” Antonescu” de Bacău